

MAROSSZÉK ISMERTETÉSE.

Irta

KIS-BACZONI

BENKŐ KÁROLY

1860—1861-ben.

Szerző felkérése folytán kiadták

NAGY-KEDEI

FEKETE SÁMUEL,

nyug. kir udv. tanácsos

és

SIMON ELEK,

ügyvéd.

Az olvasóhoz.

Napontai események, a történelem, mint a bölcsélet gyakorlati részei szomoruan tanusítják, hogy a föld összes lakosainak alig érti egy százada léte célját, midőn a nagy tömeg csak gépileg kezdi, folytatja és végzi pályáját. Ez oka nyomoraiknak s lázas, néha rohamos betegségeiknek is.

Maga a sors is szélsőségeken jár, kaczerkodva a nagyobb részszel: ad és elvesz, sokszoroz tényeiben, egyéneket és népeket felemel és alásujt, összevezeszt, szétoszt s elvégre is csak a temetőben van egyesülés.

E zürzavarban túlananyagias időkorunk elsüllyedne, ha a Gondviselés át nem törné a vastag önzés durva s jéghideg kérgeit, s az emberiséget haladásra nem vezérelné magasb rendeltetése felé; akadályozni merészlik ugyan gyakorta a rajongók, de szerencsére sikertelenül, mivel ez a villánysodronynál sebesebben működve a szuronyokat is leveri, hathatósan elősegítve a közjót, minek terjedésére észszel, értékkel minden tisztos úton-módon munkálkodni főkötelességünk hazánkra, önmagunkra nézve.

Ezen elvből tettem én is, a mit kicsiny köröm megengede; s mielőtt alkonyán álló napom letűnne, fölhasználám hanyatlásán miatt megtörődött sugárait is; megismertetem Marosszéket hajdani és mostani állapotában, alaposan, őszintén s lehető röviden, a jelen- s utókor számára. Erdély törvényhatóságai közt Marosszék terjedelemlre és számra az elsőik közé tartozott s tartozik ma is; békében jeles tudósokat, művészeket, gazdákat, harczra bátor hadfiakat nevelt, kikkel többszörösön szerepelve fényt árasztott honunkra; s bárha ezek a végzés örök szabályai szerint most föld mélyében nyugosznak is, hátrahagyott ifju sarjaik reménynyel kecsegtetnek, hogy kerülve a bűnöket, mik kígyóként ölelik át nem csak a testet, hanem a lelket is, nem fogják az ősök nyugalját oly rabláncz-csörgetéssel háborgatni, melyet a tespedés vagy tulzás, a nagyravágás vagy érdeketlenség, a vizálgodás és aljasság szokott lábaikra fűzni okozóinak.

Marosszék ismertetése.

I. RÉSZ.

Általános ismertetés.

Marosszék nevezete minden hazai írónk közmegegyezése szerint a Maros folyótól származott.

Határai: északról Tordavármegye széle, n. k-ról a gergyói hegyek, a Nyárad, és Udvarhelyszék s a Kis-Küküllő közelében, délről is a Küküllő, n. ny-ról viszont Tordavármegye a Maros lejtésével.

Fekvése és területe: Radnóthtól ¹⁾ mint Erdély alkalmasint középpontjától k-é-ra hosszúságának ny. vége Sámsondnak Pagocsával ²⁾ összeütköző határa, a k-ti pedig Szovátának a Kis-Küküllő-főhez közeli szeglete, szélessége é-ról Jobbágytelkétől d-re Kelementelkéig nyulik, középpontja Szent-Lőrincz és Tompa között van. Minden emelkedésével és süllyedésével változván a földterületek tenger feletti magassága: ezt tájanként, a mint kellene, még senki ki nem jelölte, ³⁾ tehát az ismeretlen. Újabb adatok szerint földrajzi hosszúsága 41° 53'-től fogva 42° 54'-ig nyulik, szélessége 46° 23'-től 46° 39'-ig, térrajzi hossza 9³/₄, legnagyobb szélessége 4¹/₂, terjedelme 21 □ mértföld ⁴⁾. Ettől földszinti állása bizonyosan azért különbözik és nagyobb, hogy sok benne a magas hegy és szélein is változó. Ugyanis szélessége d-ről Kelementelkétől é-ra Jobbágytelkéig három, hossza n. ny-ról Sámsondnak Pagocsa felé nyuló határszélétől n. k-re Szováta vége tájáig nyolcz, és így egészen 24 □ mföld, mi az összes Székelyföldnek kevéssel több ¹/₈-ánál.

Hegyei: Marosszék hegyei közt legmagasabb a Bekecs, ny-ti és d-i része Selyéhez, az é-i Köszvényeshez, a k-ti Szovátához, a Székhasasához és Sóváradohoz tartozik; ⁵⁾ rá rúg a Hargita, a nagy-görgényi havasokból eredett egyik bércezen, háta megett van nem kis távolra a Szakadát nevű erdős hegy.

1) Küküllővármegyei falu. — 2) Tordavármegyei falvak. — 3) Kivéve M. Vásárhely városát. (Lásd ennek külön leírását írónak kéziratban levő művében. Kiadó k.)

4) K. fejevári csillagda-igazgató, kanonok Andrási István ur 1859-ki pontos jegyzete szerint. — 5) Lásd bővebben Selye, Köszvényes és Köszvényes Remete leírásánál a 2-ik részben.

A Bekecs hegynek három ágazata van u. m. *Első kisebb:* d-i osztályából lenyul Sóváraddal, Kibédde átellenben Magyarós, Abód közt Makkfalvára, onnan Atosfalva, Sz. István, Csókfalva határszélein ny-ra Erdő-Sz.-Györgyre. *Második hosszabb:* Kibédttől Torboszló, Nyárád Sz. Imre, Geges, Rigmány, Andrásfalva, Szereda, Szereda-Szent-Anna felett N. Adorján, Bede, a Kis-Küküllő mellett Havadtőre, Gyalakutára lenyulva, Kelementelke közelében Küküllővármegyét érinti; a déli oldalon Marosszék szélét képezi, s a Nyáráderinél Göcs, Vaja, Csóka, Somesd, Fintaháza, Lukafalva, Lőrinczfalva felett terül Teremi-Ujfalu és Teremi felé ¹⁾, eddig a Nyárád völgyén egy hegylánczot képezve. *Harmadik:* é-i oldalából lejt le Selye és Mikháza között Kendő, Márkod, Búzaháza, Mája, Szent-Márton, Csikfalva, Jobbágyfalva, Andrásfalva felé, hol megszakad.

Az említett Szakadátból is származik egy ágazat, mely a Nyárád mellett Kőszvényes-Remetére s ettől é-ra Jobbágytelkére kanyarodik ki; itt Tordavármegyét érintvén ny-ra tart Eheden, Iszlón, Vadadon át Káálra, hol kétfelé oszlik: egyik délre Mocson, Bőő, Tompa és tovább Nyomát, Szent-László, Bóós, Koronka, Baczka-Madaras, Ny.-Sz.-Benedek, Bálintfalva, Ákosfalva, Cserefalva, Hagymás-Bodon, Kakasd, Medgyesfalva, Folyfalva, Karácsonfalva, Csiba és Káposztás-Sz.-Miklós mellett Lőrinczfalva, Nyárádtő, s Maros-Kereszturra. *Másik:* Székes, Ikland, N.-Ernye, Tófalva községek határain át Csejd felett, Maros-Szent-György és Jedd között jut M.-Vásárhelyre.

A Maroson inneni úgy nevezett „Mezőségi hegyek“ három külön szakaszba sorozhatók: *első* nyugatról M.-Sz.-Annáról Udvarfalfván, Szabadon, Galambodon, Csáváson, Felén, Szabédon keresztül északra Bazédra terjedve összekapcsolódik a tordavármegyei balai hegygyel, — *második:* kezdődik délről a bergenyei út mellett, Kisfalud, Názánfalva, M. Panith, Maros-Sz.-Király, Egerszeg, Harczó, M. Kövesd, Bárdos, Mező-Kölpény, Ménes, Lekencze falvakon keresztül hatolva egyesül a Szabédival, — *harmadik:* Vájdéról Küküllővármegye egyik falujából nyulva kétfelé terjed, egyik északról Malomfalfvánál Csit-Szent-Ivánra, délre Bergenyén, Mező-Bándon, Szálteleken, Mező-Madarason keresztül a mező-sámsondi tó árkanál elválasztva M. Sámsondra, onnan délre Pagocsára Tordavármegyében, — *másik:* Székel-Sóspatakon, Mező-Urajon túl a bergenyéivel összszefoglalódik. Mind ezen keresztül

1) Mind kettő küküllővármegyei falu.

kasul ágazó, sőt csaknem minden marosszéki falvak határait érintő hegyeknek van egyes elnevezésök is.¹⁾

Rónái: dús növényzettel, regényes fekvéssel, sűrű lakokból álló falvak csoportjaival diszlők, és tulajdonkép három helyt kitünőbbek. A nagyobb: a Nyárádtere, Bere-Keresztúrtól Lőrinczfalváig terjed; ez a Nyárád bal- és jobb partjai mellett Bere-Keresztúrtól Andrásfalváig igen keskeny, legszélesebbnek tarthatni Ákosfalvától a vajai dombig, s ezzel egyarányu, kevés kivétellel, szinte Ny. Szeredától egész Lőrinczfalva határáig; a középső: a Marosé, mely kétfelé van szakasztva annak folyamával; a nagyobb napkeletről nyulva Maros-Szent-Györgynek és M. Vásárhelynek, hegyeitől azok felől közben meg-megszakasztva alkalmásint egyforma szélességű, — kezdődik Nagy-Ernye, Sároemberke (Tordavármegyében) felé nyuló határszélénél a hossza, és tart Nyárádtőnek vidrátszegi (Küküllővármegyében) területe széléig, a Szász-Régenből M. Vásárhelyre, onnan pedig Radnóthra haladó országút vonalában; a kisebb napnyugotról a nagyobb nál keskenyebben ugyan, de egyenlő hosszúságban Udvarfalvától M.-Sz.-Anna, Remeteszeg, Hidvég, Egerszeg, Szent-Király, Náznánfalva, Kisfalud, Cs. Sz.-Iván, Malomfalva teres részein át, hasonlólag Nyárádtő határával végződőleg; kisebbek: a Kis-Küküllőé, ennek két partja mellett elég hosszsan Szovátától Makkfalváig, onnan Csókfalva és Erdő-Szent-Györgyig, mitől Kelemenfelke határszéleig hatol, változó szélességben. A mezőségi tereket M. Bándtól Mező-Madaras határán át Sámsondon, Lekenczén keresztül Rücsig (Tordamegyében) szinte és csaknem egészen tő borítván, inkább vizes, mint száraz rónáknak nevezhetni. Megjegyzendő, hogy mindezek nem csak a természet buvárai, hanem az utazók elé is bájoló tájképeket állítanak. Az elősoroltakon kívül is vannak egyes falvak mellett vagy határaikon több helyen térségek, de a melyek kisebbek lévén, jelentéktelenek.

Folyóvizei: 1. A *Maros*, latinul: Marusius, Plinius szerint Maros, Herodotnál Maris, egy 1289-ki oklevélben Marus.²⁾ Magyar nevét vize partjainak, s azok mellett fekvő épületeknek marodosásától vettnek állítják³⁾; németül: Maruscher Fluss, oláhul Mu-

1) Marosszék részletes ismertetésében minden falvanknál külön olvasható. —

2) László király adományában, mely az említett évről költ. Ismeretek tára 11-ik kötete, Pest, 1844, 341—342 H. — 3) Szigethi Gyula Mihály udvarhelyi ev. ref. bölcséleti tanár az 1831-ki Nemzeti Társalkodóban a Marosról, Kis-Küküllőről és Nyárádról írt jegyzeteiben 46—47 H.

resu. Nagy-Ernye határának Sáromberke felőli végénél éri el Marosszéket. N. keleti partján fekszenek: N. Ernye, Maros-Sz.-György, Maros-Vásárhely, hol három ágra szakad, Medgyesfalva, M. Keresztur, Nyárádtő, a nyugotin: Udvarfalva, M. Szent-Anna, Remeteszeg, Hidvég, Egerszeg, Sz.-Király, Náznánfalva, Kisfalud, Cs.-Sz.-Iván, Malomfalva, e mellett Nyárádtő határán átfoly Vidrátszegre (Küküllővármegyében); ágya mindég köves, honnan vize iható; sebes folyásu, s egész Marosszéken át hajókázható. A Gyergyóból jövő tutajok mind erre szállíttatnak lefelé; kiáradásaival olykor nagy károkat tesz. 2-ik a *Kis-Küküllő*, latinul Cicellus, magyar neve a gyakori kiáradástól, kikeléstől van, mit igazolnak a régi irományok, s azok között a Bolkács és Zsidve eredeti szabadalma; németül: Klein-Kokel-Fluss, oláhul: Tirnáve csel mike; Udvarhelyszékről Felső-Sófalfváról foly be Marosszékre Szováttára, innen Sóváraddon, Kibéden, Makkfalván, Ákosfalván, Szent-Istvánon, Csokfalván, Erdő-Szent-Györgyön, Gyalakután keresztül Kelemenelkénél Küküllővármegyében Kiskend határára halad; ágya jó darabig köves, lejebb iszapos, fővényes; vize, mikor tiszta, jó, iható, de mihelyt Sófalfváról a parajdi sóakna mellett lefolyó korondi patakkal összevegyül, megsósul és gyakorta annyira, hogy csak a barmok ihatják. — 3. *Nagy- és Kis-Nyárád*, latinul: Nyáradus major et minor, németül: Gross und Klein Nyarader-Fluss, magyar nevét a régen partján létezett sok nyárfától nyerte, mintha nyárasdnek mondanák, oláhul: Nyirád'su csel mare si csel mik. ¹⁾. — A *Nagy-Nyárád*: a görgényi havasok alatt két kisebb folyam u. m. a jobbfelőlről nagy ág, vagy vármező, és a balfelől kis ág patajai, melyek Kőszvényes-Remetétől csak két óra távolra vannak, egyesülvén, hivatnak Nyárádnak. E ponthoz közel egy kis forrás is van, neve Nyárádfő; így alakul a Nagy-Nyárád, Kőszvényes-Remeténél hatol Marosszékbe, melynek völgyén halad Ny. Szeredáig; a folyam területén fekvő falvak ezek: Jobbágyfalva, Csikfalva, Cs. Szent Márton, Búzaháza, Deményháza, Mikháza, Kőszvényes-Remete. A Nagy-Nyárád Marosszék keleti részét mossa a Kis-Küküllővel együtt fél szigetet alkotva, — nyugoti partján fekszik Kőszvényes, keletin Deményháza sat. — *Kis-Nyárád*: ennek a Magyaróson egyesülő két kis patak adja nevét ²⁾, közelében vannak Kőszvényes, Mikháza, Nyárád-Szeredán feljül a N. Nyáráddal egy-

1) Kunies Ferencz jézsuita Kolozsvárt 1731-ben nyomtatott „Dacia Siculica“ latinul írt könyvében a 63-k lapon megjegyzi: „Nyarad portandis quidem navi-bus impar, sed omnis generis piscium ferax“ az az a Nyárád hajózhatásra alkalmatlan, de minden nemű halakkal bővölkedik. — 2) Lásd Magyarós leírásánál.

gyé válya, Demeterfalva, Szereda Sz. Anna, Süketfalva, Ny. Gálfalva, Ny.-Sz.-László, Bálintfalva, Baczka-Madaras; e mellett keletről hajol ny-ra míg a Marosba foly a Nyárádtővel éppen szomszédos Vidrátszegnél¹⁾; Baczka-Madarason alól a Nyárád mellett egy sorban fekszenek Szent-Benedek, Ákosfalva, Cserefalva, Folyfalva, Karácsonfalva, Csiba, Káposztás Sz. Miklós; evel mintegy átellenben Ilenczfalva, Lukafalva, Fintaháza, hol a Nyárád elhajlik Lőrinczfalvára, s onnan halad Nyárádtőre; a Nyárád terén amazokkal szemben vannak ny-ról Teremi-Ujfalun²⁾ jóval feljül Somosd, Kis-Görgény, Vaja, Harasztkerék, Szent-Gericze, Szent-Háromság, Bede, Nagy- és Kis-Adorján, Süketfalva. — A Kis-Nyáráddal versenyezett korábban a *Véczkepataka*, mely az egyesült andrásfalvi folyamokból származva lehaladott Fintaházára, s ott szakadott a Nyárádba. 1832 körül új árka ásatott a Véczkének; ez kezdődik a bedei és sz. háromsági patakoknál, és Szent-Lászlónál foly a Nyárádba; régi árkait Andrásfalvától Sz. Háromságig, s innen Fintaházáig a szomszédos falvak befoglalták határaikba. — T a v a i: A m. sámsondi, m. kölpényi, m. madarasi és m. bándi — mind egy vonalban levők; az első jó észak felől Rücscről³⁾ Lekenczén át és foly délfelé a m. madarasi határra, hol az ugynevezett Lekencze hidján alól levő patak által M. Bándra, onnan ny-ra M. Kapusig terjed⁴⁾; körében mindenfelől az irt falvak határairol több patakok szakadnak belé; M. Sámsondtól M. Bándig inkább szélein, azontúl Kapusig egész területében bő a nád; a halászat a három legelől irt falvaké, minek nagyobb nemét g y a l m á s z a t -nak hívják, mely minden évben, mikor az idő engedi, fársáng végén szokott tartatni; — kötlevelek van M. Sámsond, M. Kölpény és M. Madarasnak az iránt még a Bethlen Gábor fejedelem idejéből; jövedelme öt részre oszlik: $\frac{2}{5}$ -de G. Mikes Károlyé, a miért Mező-Madarason malom-gátat és a gyalmászatra különösen készített nagy hálókat tart⁵⁾, $\frac{3}{5}$ -de a három nevezett falué egyenlő arányban. A m. madarasi tót a lekenczei hidon feljül felsőnek, azon alól alsónak hívják, valamint a m. bándi észak felől M. Madarásról, és ny. felől Gerebenesről jövő két águ tavakat is; malom van M. Madarason egy, M. Bándon kettő; itt örölnek a vidékiek, használják a tavakat marha-itató, feresztő és kenderáztató helyeknek. A már leirt gyalmászáson kívül a lakosok tartanak nádból készített kerítéseket, szerintök „veszeket”; szüntelen halásznak, de az illető községek-

1) 2) Küüllővármegyei faluk. — 3) 4) Tordavármegyei faluk. — 5) Egy ily nagy háló 200 öles; az 1845-ben készített Sz. Régenben fonták — kétszáz pengő forintért és ötven véka tiszta búzáért.

nek haszonbért fizetnek. E tavak hossza mintegy két mértföld, szélessége változó, M. Kölpénynél látszik legnagyobbnak; jövedelmeztetésükre czélszerű lenne, ha a malmok gátai levágtatván, lecsapolással rétekké alakíttatnának át, így sok száz szekér szénát lehetne onnan kaszálni.

2. István vagy mostani köznéven Istentava. A m. madarasi határhoz tartozó „Fekete“ nevű pusztának ny. é. végén Pagocsa felé levő hegyoldalon, hossza mintegy 400, szélessége 250 öl, apró halakkal bővölködik. Nevezetes légkőhullás történt itt 1852-ben sept. 4-én délután 5 és 6 óra közt, hév és huzamos tiszta időben, a mikor egészen derült volt s felhőtlen az ég is¹⁾; az egész földvonalon Kolozsvártól fogva M. Vásárhelyig, s Medgyestől és Balászfalvától Tordáig, különösen pedig M. Ujvártól a M. Madarasisig terjedő vonalon egy különös tartós menydörgés hallzott, követve újabb meg újabb ágyudörgéshez hasonló dördülésektől; több tanuk állítása szerint, az utóbb említett vonal felett az egen látott világosság kíséretében, mely dél-nyugotról észak-kelet felé a Maros folyásával szemben félrehajolva földszin irányában hegyes szög alatt haladott, és láthatóvá lett haladásának mintegy közepén, két ugyanazon irányt tartó villa forma ágakra oszlott. Mező-Madarastól másfél mértföldnyire napnyugot felé a Fekete nevű praediumban, hol csak kevés széljelszóró házak és gazdasági épületek vannak, egyenetlen s erdőtlen hegyekkel körözve, s hol a kövér termő földdel (humussal) gazdag mezősegi föld színén semmiféle kő nem mutatkozik, volt ezen légi tűneménynek — több kikérdezett tanuk vallomása szerint — fénypontja. Itt a huzamos menydörgés, és a hét egyenetlen megszakadásban sebesen egymásután következett ágyulövéshez hasonló erős dördülés oly irtózatossá volt, hogy az emberek egészen megrémülve s menykőhullást gyanítva az égre néztek, honnan süvöltés és zúgás közt több tüzes tárgyakat a földre lehullani láttak.

„A „Fekete“ praediumi bíró — kinek közönsége részszerint Mező-Madarashoz, részszerint Mező-Sámsondhoz tartozik, minthogy egyzersmind halász is, az Isten nevű tón, mely egy ottani hegyoldal hajlásában fekszik, nincs semmi kifolyása, a partja köröskörül nádak van bénöve s mintegy 200—250 lépésnyi átmérőjű — éppen egy kis csolnakban volt halászat végett; mikor megrettenve a fennebb

1) Történeti előadása a m. madarasi határon 1852-ben sept. 4-kén megjelent légkő (aërolith, Meteorstein) hullásnak hírlapilag kihirdetve Dr. Knöpfler Vilmos ur által, németből fordította, saját tapasztalatát hozzáadta t. Sebestyén István ur m. madarasi ev. ref. lelkész, ápril 24-én 1856.

említett jelenettől, feltekintett, és egy emberfőnyi világos testet, magától mintegy 40 lépésnyire oly sebesen látott a vízbe esni, hogy a víz embermagasságnyra felloccsant. Minthogy pedig ezen tó azon helyen hat ölnyinél mélyebb, és sok moszattal s mocsári növényekkel bénőtt fenekü, azon test kivételére gondolni sem lehet. Azonban azon közemberek, kik a jelen esetet a tón kívülről nézve látták, minekutána egészen megrettenve, s babonásan öszszegyülve tanácskoztak volna, végre elhatározták, hogy keressék fel azon pontot, a hová a tüzes tárgyat leesni látták, hol részint a föld színén, részint a fél és egész lábnyi mélységre a földben tiszta fekete sajtószerű alakzat, és átlalok soha sem látott köveket találtak, kik azokat papjoknak M. Madarasra, és a m. madarasi és m. sámsondi közelebbi birtokosoknak adták, a kiktől azon kődarabok M. Vásárhelyen különböző ahhoz értők s az ily ritkaságokat kedvelők kezébe jutottak. Eddig 30 ilyen légkő találtatott, melyek egy négyszögnyi területen heverték, s nagyobbára töredék darabok, melyek fél fonttól tíz fontnyi nehézségűek; csak kevés darab egész, az az új törés nélküli, fekete színűek, két különböző osztályra oszthatók. A legtöbbje egyenetlen törésű, szürke fejr foltokkal, és trachyt idomu; aczél ütésre a fejr foltokon szikrákat adnak, dörzsölésre ércfényt kapnak, és specífus aránysúlyokra nézt nagyon nehezek. A ritkábbak oly formák, mint a fénylő ércdarabok; alsó lapjuk egyenetlen azon földszin szerint, a melyre meglágyult állapotukban leestek, s minő a rájuk ragadt kövér föld; a felső oldaluk pedig egészen darabos, jegesz idomu kristályos törésűek, szemes — körnig — egészen ércz feketeségű mint az öntött vas. Ezen légköri kövekből néhány darab Bécsbe küldetett természeti s különösen vegytani kísérletek végett; minck eredményei a maga idejében köz tudomásra juttatandók.“ Eddig Knöpfler Vilmos ur.

„Ezen előadáshoz csak azon megjegyzésemet teszem, hogy én az irt jelenetkor M. Madarason a tornáczom végiben ültem, s a dörgés az irtak szerint történt, azzal a különbséggel, hogy legelőbb három egyenlő dörgés hallszott, a negyedik még nagyobb, egy kis késedelem után; azután pedig puskaropogás forma moraj és zúgás. A kövek nagyságára nézve pedig, hogy egy m. sámsondi ember ¹⁾ találta légkő 17 fontot s néhány latot nyomott, melyért is Ferencz József császár ő Felségétől ötszáz ezüst forint jutalmat kapott. A harmad és negyed völgyben ²⁾ az én jelenlétemben a M. Vásárhely-

1) Neve: Bándi Vaszi Inj Tyifor. — 2) A m. madarasi határnak részletei a Fekete pusztáján.

ről kijött katonai és polgári főtiszt urak egész innepélyességgel adták át neki, ő pedig önkénytes jó akaratából száz ezüst rhénens forintot azoknak ajándékozott, a kik még efféle köveket adtak át a cs. k. biztosságnak; ez öszveget is szemem láttára osztogatták ki illő arányban a beadott kövek nagysága szerint az illetőknek.“ Eddig Sebestyén István m. madarasi ev. ref. pap.

E történet színhelye t. i. az Istentava Erdélyben a geographiai keleti hosszúság $41^{\circ} 59'$ s az északi szélesség $46^{\circ} 37'$ -nél van. Ezen légkövek a mágneset mindenütt erősen vonják. Ugyan e napon és időtájban az Olt völgyében is látták a fennebbi meteorkő-esés némely tünetényeit. E szerint az egésznek kiterjedési mezejét 12 geographiai mértföldre tehetni.¹⁾

1856-ban márczius 3-án Knöpfler Vilmos ur M. Vásárhelyen nekem e tárgyról így nyilatkozott: „pontos számvétel szerint e légkövek közül kezén hatvan darab fordult meg, 51 fontot nyomtak, s latját három pengő forintjával fizették; legnagyobb volt a megjutalmazott Bándi Vaszi luj Tyifornál talált, mi éppen 17 font $26\frac{1}{4}$ lat; ez küldetett fel Bécsbe s onnan Göttingába; az ő birtokában ma is van három fekete és sulyos darab, egyik $8\frac{18}{32}$, másik $4\frac{26}{32}$ harmadik $3\frac{2}{32}$ fontos; voltak, a kik festéssel meghamisított köveket árultak, s még szakértőket is rászedtek.

Lége: Átalában egészséges, az egész széket egymással átellenesen körülvevő hegysorok mérséklik mindenfelől, a szelek és szélvészkek azonos járásuak, nagyobbyszerű fuvalmaikat is csak ott változtatják, hol közük keskenyebb, vagy soraikból bényilások vannak, ezért itt sokszor rettentő záporok hullanak és a közöttök folyó patakok kiáradnak. Legtisztább mégis a havasalji, közepes a folyóvizek és leggyengébb a tók melletti helységek lége; az utóbbiakat nem kevésbé zavarja a sok mocsár és ganéffüstök göze.

A természet három országából való kincsei:

1. *Állatok.* a) Szelid emlősök: A lovak legnagyobb száma kisebb fajú, különösen a szüntelen kereskedő havasalji falvak lakosinál 14 markon alóliak, elevenek, győzők, kevésbé szántásra, inkább teherhordásra, utazásra használják; van 14, a tehetősebbeknek 15, gyéren 16—17 markos lovuk is, miket nyereg alá, s hámba is alkalmaznak, de kimélik kereskedési szempontból. Mind két osztályuaknak számuk 1848-ban és 1849-ben kitünőleg apadott a ménesekével együtt, melyek közül ma igen kevés van; most pá-

¹⁾ „Koloszvári Hét Lap“ 1852 évi folyam.

ratlan nagyszerű a gróf Lázár Móré Medgyesfalván, ki nagy gondot fordít nemesítésökre, mivégre 1857-ben Angolhonba utazott a Yorkshyre legjelesb lótenyésztő intézeteit meglátogatta, s sir Tatton Sykestől telivér angol anyakanczákat hozott; kisebbek de szintén jók Kebelében Szabó János, Agárdon Nagy Sámuel, Káálban Nagy Zsigmond, M. Madarason Pataki Miklós sat. urak ménesei. Kezdetek most már jobb fajukat a kisebb gazdák is tenyésztetni, mióta császári maglovak megint küldetnek Erdélybe. Ezek száma 52 volt 1851 július 25-kéig; ekkor 104-re emeltetett. Ökröket, teheneket felesen tartanak, leghiresebbek a nyárádmellékiek, s azok között a szent-gericeiek, nyárádtőiek, M. Vásárhelyen s némely mezőségi helységeken levők; nagyobb részeit földmívelésre, igavonásra, terehordásra, a teheneket tejelésre alkalmazzák, a véneit kihízlalva mézsárszékre, elhajtják szerteszét az országban, megkeresik helyben is, gyakran a magyarországi marha-kereskedők szedik fel; nevelnek feles borjukat; vannak jármas és fejős bivalók, az első főként a havasos vidékeken használtatnak, utóbbiak M. Vásárhelyen és a jobb gazdáknál falukon; tartanak öszvért; szamarat is itt-ott apróbb terhek szállítására; juhok közül birka vagy selyemjuh ma kevesebb mint régen, közönséges hazai ellenben nagy tömegekben van majd minden faluban, legtöbb a Mezőségen; ezek gyapját felhasználják a nép öltözetére, bőrét bészedik a szőcsök, örmények és zsidók, s nagy részét kihordják Magyarországra; a tej-jövedelem nevezetes; hízlalnak borbécsket mézsárszékre, mit öszönként jól fizetnek, kecskét a Mezőségen keveset, de a havasos vidékeken többet tartnak; húsát, fagygyát, bőrét eladják; egykor egész Marosszéknek csaknem háromnegyedéből ki voltak tiltva az erdők kimélése tekintetéből, mert oly szerfelett semmi sem pusztítja a fát, mint a kecske, ámbár semmiféle négy lábu állat nincs azok javára, ha közelökben legel. Disznó minden faluban sok van, az ugynevezett szerbiai fejer, chinai fekete, szalontai veres kajla fülű gyakoribb, ritkábbak a kevés szőrű angol és a moldovai fajok, melyek közül az utolsó legroszabb s nem kár ha kipusztul. Az erdélyi gazdasági egyesület állatkiállítását tartatván 1859-ben M. Vásárhelyen, ez igen nagy ösztönül szolgált mindenféle állatok fajai nemesítésére. Vad állatok, nevezetesebbek: medve, őz a Székhavasán kisebb számmal; róka, farkas mindenfelé sok, melynek kiirtását a kormány jutalommal törekedett régen s most is sükeresíteni; a nyúl szintén bővön van, bőrét szőcsök, kalaposok, kereskedők jó áron szedik be, vadkecske kevés, macska, hiúz, mókus, pele, borz, görény, menyét,

patkány, hörcsök, tövisdisznó majd mindenütt, denevérek, melyek egyedül tudnak repülni az emlősök közt, vidra a folyóvizek malomgátjai alatt, a kárt tevő mezei, erdei, malombeli úgynevezett pocz- vagy nagy egér is sok van; ezek az 1831-ki lengyel forradalom alkalmakor özönlötték el Erdélyt, addig hirök sem hallatszott. Ezeket nem kell összetéveszteni az ezelőtt létezett malombeli nagy egerekkel, mivel ez amattól tisztán megismerhető külön faj.

b). **Szárnyasok vagy madarak:** először szelidek vagy is háziak: galamb, pújka, lud, melyek a vetésekben való kártételeikért ma külön csoportokban pásztortoltatnak minden faluban, mert régebben egész határokat elgázoltak; récze, gyöngy- és házi tyúk feles számmal, az utóbbiakat nagy menyynyiséggel hordják a gazdaszszonyok a m.-vásárhelyi piacra tojásaikkal együtt; házaiknál is sokat fogyasztanak belőlük; innen az a közmondás, hogy a majorság a falusi lakosok kész mészárszéke. Másodszor vadak: császármadár a Székhasván, fogoly, huro, vad kácsa, szalonka, hóda, libucz, gém, vízi buvár, utóbbiak inkább a Mezőségen; ugyanitt sok a gólya tavasz eleitől augusztus 20-káig, mikor elköltöznak. A tói madarak közt érdekes a nádi bika, szintakkora mint a pacsirta, tolla fejéres szürke, a fiatal nádnak télen levágott törzsökre állva, abba belé dugja hüvelyknyi hoszsú vékony órrát, fujja, ekkor begye diónyi nagyságra felpuffad, s egy mértföldnyi távolságra is elhangzólag bömböl, kezdi ki keletkor midőn a nád zöldülni kezd, és addig folytatja, míg a hóharmat leesik; közönséges és éneklő madarak is vannak.

c). **Üszó-mászók:** Mind a kigyóknak, mind a békáknak több nemei vannak; utóbbiak közül a tekenősoket moslékon hízalva tartják kevés helyen, husát evői jóízűnek tartják.

d). **Halak:** Harcsát a Marosban néha negyven fontosokat is fognak a m.-sz.-annai, udvarfalvi, m.-vásárhelyi, m.-sz.-királyi, medgyesfalvi malmak gátjainál; kárász, meny, fejer, pozsár, márna, keszeg, czompo, sügér, a némely vizekben tizenkét fontig is nevedő csuka, melynek fő tanyái a mezőségi tavak, hol a csuka bő; a tói halak is jók, de az állott viz-szag miatt a folyóbelieknél ízletlenebbek, a havasi patakokban Szováton és környékén sok és jóízű pisztrang és galocza terem.

e). **Rovarok:** a méh, jövedelmes gazdaszszati cikk, a Mezőségen rendszeren és nagyban, azon kívül ritka helyen tenyésztik; okául azt adják, hogy a dohány bő termesztése miatt a méhek pusztulnak; a selyembogár; bár ha eperfának való kopasz oldalbő-

vön van, bámulatos, hogy e hasznos ipar-ágot oly kis mértékben üzték régebb egész Marosszéken, holott a velek való bajlódásra alig kell két holnap, s öreg és gyermek végbe viheti; de most kezdették szaporítani az eperfákat és bogarakat Torboszlóban, Gegesben, Nyomáton, sat. rákok találtnak meglehetősen számmal több vizeiben, legnagyobbak M.-Sz.-Annán, Udvarfalván; körizsbogarak: a körizsfákon, dühödés ellen és hójag huzó tapasztira alkalmazzák.

f). Férgek: a csiga, még pedig kerti, mezei és tói; az elsőbbeket többen eszik, s ki képzelné mi nagy hatással van az emberi test erősítésére e jelentéktelen eledel; szaporításukra legtöbb gondot láttam fordítva Mező-Madarason gr. Bethlen Pál udvarában egykor; ma kevesebbé veszik számba; vérszipók vagy nádályok, melyek másutt is, de legbővebben M.-Bánd, M.-Madaras, M.-Kölpény, M.-Sámsond tavaiban vannak; régen nagy mennyiségben voltak, ma mióta az izraeliták elébb Párisba, azután egyebüvé is kezdették kivinni eladás végett, igen megapadtak, annyira, hogy a m.-vásárhelyi gyógyszerárak abbéli szükségleteit sem fedezik egészen.

2. Növényei: a) Fák, szorosabban véve szelidek és vadak. Az elsők közül kitűnnek a ronákon s azoknak közelekben, ugy a felvidéken levő különb fajú jó gyümölcsfák, u. m. alma, körtve, szilva, meggy, eper, cseresznye — leghiresebb a Nyárád mellett levő ugynevezett folyfalvi; ezek jó termés idejében nagyon jövedelmezők; különösen kiemelendő a párizs alma, melynek főbb helyei: Kendő, Márkod, Abód, Sz.-Imre, Geges, Rigmány, Havad, Magyaros, B. Keresztur, Kis-Adorján, Bere, Mája, Böő és Moson sat.; különösen országosan el van ismervé a híres marosszéki piros párizs, s ezért van az czimerében is félig piroslólag rajzolva. A Mezőségen kivéve egyes birtokosokat és gazdákat u. m. Kölpényben Vajda Lajost és testvéreit, Kis Ferenczet. Szakács Lászlót, Szabédon, Felében, Csáváson némely egyéneket, M.-Kövesden Antal Imre, Harczón Gálfalvi Zsigmond, M.-Madarason Pataki Miklós urakat sat. nem ügyelik a gyümölcsstermelést úgy, a mint kellene, ellenben Marosszék többi részében nagy gondot fordítanak rá, leginkább M.-Vásárhelyen, Ny.-Gálfalván, Kebelében s több székely faluban. 1859-ben october 11. 12. 13 napján tartatott a legelső és nevezetes gyümölcstárlat M.-Vásárhelyen, mely jövődre nézve még nagyobb ingerrel szolgál a gyümölcsök, gabona nemek, és egyéb termények nemesítve tenyésztésére. A külföldiekből a borsfák, továbbá a csak virágházban tartathatók közül nevezetesebbek Erdő-Sz.-Györgyön a gr. Hohenstei-

noké, Koronkán gr. Toldalagi Ferenczé, Kelementelkén b. Henter Józsefé sat. az elősoroltakban mesterségesen neveltetnek leginkább citrom, narancs, az elsőben füge is; ezek kis mértékben használhatók ugyan, de nem bírnak azon fűszerességgel mint természetes hazájokban. A vad fáknak honunkban levő nemei, keveset kivéve itten is vannak, azokat s gyümölcseiket, vad almát, körtvét sok helyeken, málnát, áfonyát inkább a Székhavasán többféle szükségekre alkalmazzák a lakosok. Épületi s tüzi fa a havas közelében fekvő s némely más falukban is elég van, adnak is el, de a széknek csaknem hasonfele, s kivált mezőségi része szükségét szenved s pénzzel veszi; erdőtenyésztésre helyök elég és mégis elhanyagolják, s ez az oka, hogy a következő 15 falunak erdeje sincs, ilyenek: Ilenczfalva, Lukafalva, Kelementelke, Bálintfalva, Cserefalva, Csiba, Káposztás-Sz.-Miklós, Nyárádtő, Ny.-Sz.-Benedek, Egerszeg, Sósptak, Száltelek, Uraj, Hidvég, Remeteszeg. Sokat segít rajtok a törökbuza csusza, bogáncs s más kóré gyűjtése, szalma, tós helyeken a nád, de ezek sem pótolják ki a fahiányt, ugy a ganévali tüzelés sem, melyet ma csak a rondák használnak, az okosabbak trágyázásra fordítván.

b.) Cserjék. Ezek közül a jobb borokat termő szőlőhegyek a következő falvakban vannak: Malomfalván, Baczka Madarason, Szent-Gericzén, Szent-Háromságon, Harczón, M.-Madarason, M.-Bándon, M.-Kölpényben, Szabédon sat. A Nyárad- Kisküküllő- és Marosmellékiek gondosan mívelik, de a mezőségek kivéve egyes gazdákat elhanyagolják. Több erdélyi híres borokat vitetvén föl 1820-ban Bécsbe korlátnok gr. Teleki Sámuel, azokból szakértő bortermelők és vegyészek kísérletei alapján a legelső osztálybeliekhez soroltatott a malomfalvi, melynek félkupás üvege N.-Szebenben az 1837-iki országgyűlés alkalmával — noha akkor olcsó volt — 36 pengő krajczáron kelt. Kitünő haszonnal kezeli szőlőit Marosszéken Fintaházán Bádi Gábor ur, ki tíz éven át, a mióta sajátos mivéleési modora mellett ültetvénye termésbe indult, pontosan vezetett jegyzetei bizonyítása szerint évenként 1200 □ öl területű szőlőjéről 350 vedernél kevesebbet nem, többet néhányszor szűrt le, így 1859-ben is, — a mikor pedig közepesnél gyengébb termés volt honunkban. Kiemelendő továbbá a náznánfalvi Berzenczeiféle szőlőhegy, melyet néhai idősb Berzenczei János ur plántáltatott, azért, hogy itt a tők mind sorban vannak, minden faj csapkaróval ellátva, de ma össze van zavarodva. Megjegyzendők még azon terjedt száru s átlátszó gyöngy formájú bogyók, melyek leginkább a vad alma, ke-

vesebbé a cserefákon láthatók, lépnek készítik, sok helyeken teremnek, de csoportosabban a m. vásárhelyi szálas erdőkben és a m. kölpényi bocsokban.

c) Fűvek. Ide tartoznak mindenféle gabonák, búza, rozs, tönköly, árpa, zab, törökbuza, köles, haricska, bab, melyeket Marosszék lakosai — a három utóbbi kivételével — felesen termesztene, de az időjárás szerint változó sikerrel, mert minden igyekezetök daczára, egyik évben egy, másikkban más gabonanem terem jobban; de egy oly év sincs, melyben semmi ne teremjen. A folyóvizek mellett, és Mezőségen a lakosok számára teljesen elegendő, sőt olykor eladható gabona is terem, de a havasos részekben többnyire venni kell. Lakosai majd mindenütt szorgalmasan mivelik földeiket, váltó-gazdasági rendszer csupán Tófalván van, noha Gyálakután, Szereda-Sz.-Annán, Medgyesfalván, Egerszegen, Maros-Szent-Györgyön, nem különben Remeteszegen, Bárdoson, M. Sz. Annán, Kis-Lekenczén, mint kevesebb számú tulajdonosok birtokaiban rég létesülhetett volna; csakugyan már korábban az addig kettős határu ugarrendszert hármassá változtatták, most már remény van a tagosításához, mit több falvakban óhajtnak, a kormány pártolja, annak szükségessége sürgeti. E célból történik, hogy több helységekben immár csorda nincs, mindenki mivelheti eddig ugarnak hagyott földeit. Ez helyes intézkedés úgy az istálózásra, mint a tagosításra nézve, melynek jótékonyágát az értelmesebb gazdák elismerik, s csak az előítéletes elfogultak ellenzői, kiknek fájdalom! még igen nagy a számuk; hanem a már is meglevő példák honunk tagosító részeiből, a nagyobb földhaszon s a közlegelők eltörlésére irányult kényszer — a mint óhajtanunk kell — mielőbb végrehajtja. Nád bőven van a mezőségi tavakban. A kereskedelmi növények közül természetik a len, kender, jó féle, közönséges és kevés török dohány, még pedig mindenütt valódi szorgalommal, leginkább a folyóvizek terein, és a Mezőségen, azért, hogy 1851-ben márczius 1-én behozatván Erdélybe is a dohány-egyedárusság, árát jól fizették, de 1858-ban szerfelett bővön teremvén, ültetése jelenben csak néhány kiválasztott falvakra, azoknak is meghatározott számú birtokosaira szorítottatott, s most ezen jövedelmi ág kicsiny körben folyhat. Maros-Vásárhelyen, vidékén és a Nyárad mellett híres sárga- és görögdinnyéket nevelnek, s midőn az idő kedvez, jó hasznót adnak; minden szükséges kerti veteményeket bővön termelnek, főkép a Nyárad mellett, a Mezőségen már szűkebben, bár földje elég jó; virág tenyésztésre a nők nagy gondot fordítanak, a ritkébbakat virág-

házakban. A festő füvek közül megemlíthetők: a pirosító buzér (*rubia tinctorum*), használják a gyapju, kender, lenfonal vörösre festésére; festőcsülleng (*isatis tinctoria*), kevéssel alábbvaló az indigónál, fejtőt kékitnek vele; kerti sáfrány, sárga színre alkalmazák; továbbá a komló, több helyeken bővön, a mustár szűkebben, vadon tenyészik; ezeken kívül sok hasznos növény, virág díszíti a mezőket. Általam eddig sok nyomozás után kitudhatott orvosi füvek pedig a következők teremnek Marosszéken:

1. *Vidra eleczke*, latinul: *trifolium fibrinum*, vagy *menianthes trifoliata*, németül: Bitterklee — Nagy-Ernyének Sáromberke felőli határában.

2. *Gyökönke*: *l. valeriana officinalis sylvestris*, n. Baldrian — Ákosfalva Váczmán nevű határrezsében.

3. *Ezerjő* vagy *körizslevelű fű*: *l. dictamnus albus*, n. Weisser Diptam — ugyanott, hol még sok orvosi füvek vannak.

4. *Hegyi árnika* vagy *kappanör*, *l. arnica montana*, n. Wohlverley, igen jó — Marosszék havasán.

5. *Hagymaszagutatorja*: *l. teucrium scordium*, n. Bachenknoblauch — a lőrinczfalvi posványokban.

6. *Vadpuszpáng*: *l. vinca minor*, n. Sinngrün, jó a köszvény ellen — a bergenyei, m. bándi, m. madarasi szénafüvekben.

7. *Tatorján*: *l. crambe tataria*, n. Tatarischer-Meerkohl, oláhul: plitán, a tatárok hozták volt bé Magyarországba, honnan vette latin és német nevét, igen hasznos a juhoknak — Mező-Bándon.

8. *Forrasztó fű*, újabb neve *fekete nadálytő*: *l. symphytum officinale* vagy *conferva helminthocortis*, n. Wurmtreibendes Kraut, a csonttörésekre hasznos — Galambadon.

9. *Földiepefű* vagy *tarnics*: *l. gentiana centauria*, n. Tausendgulden-Kraut, pálinkába használják — főként Bárdoson s egyebütt is.

10. *Tetemtoldófű* vagy *szuhar*: *l. cistus helianthus*, n. Gemeine-Cisten, ol. forraszteu — Bárdoson.

11. *Fekete zászpa* vagy *kikerics*: *l. anemone pratensis*, n. Schwärzliche Kirchenschelle, ol. szpunz, jó a rüh ellen, marhák és disznók torokdaganatai eloszlatására — több helyen tenyész.

12. *Angyalfű*: *l. angelica*, nagy sikerrel hat a juhok méteje akadályozására, disznók, szarvasmarhák és lovaknak is hasznos — a bazédi szénafüben.

13. *Somkóróvirág*: *l. trifolium meliloti*, n. Steinklee, jó hasmenés ellen, 1831-ben az epemirigyben sinlődőknek igen jól

szolgált, óvszer a betegség ellen is — M. Kövesd és M. Kölpény szénafüveiben.

14. Csicsfű: latinul: achillea millefolium, németül: Schafgarbe, singes magas, egyenes kórēju fejr virágokkal, levelei reczés kerek alakuk, ujj közér morzsolva fokhagyma szagu, hathatós a marha vérhugyása ellen — Torboszlóban a kertek mellett és utcázakon.

15. Juhnyelvű fű vagy úti lapu: l. plantago officinalis, n. Groszer-Wegerich — több helyeken.

16. Örménytő: l. inula, nagy lapuja, magas kórēja, sárga virága, gyökét megreszelve használják gyomorbajok ellen, vize epekeserű — Jobbágytelkén.

17. Zsánikor: levele csipkés, virága sárga, elterjed a földön; e jó vágás gyógyításra — Szovátán.

18. Bakfű vagy sebfű: l. betonica, n. Gewöhnliche-Betonie, szurós veres virágu, jó szagu, setétzöld, vastag reczés levelű, mindenféle sebekre hasznos — Gegesben.

19. Sár fű: l. és n. neve egyaránt ricinocarpus, levele apró, magja a kenderéhez hasonló, gyökét, szárát gyomortisztítónak használják — ugyanott.

20. Vizi pöpium: l. alisma plantago, n. Gemeine-Froschlöff, kerek kis levelű, kövéren nő, ezt is vágás ellen alkalmazzák — ugyanott a forrásokban.

21. Keserű köldök fű: l. cotyledon umbilicus, n. Gemeines-Nabelkraut, zöld színű, kék virágu, levele mint a fűzfáé, csak kisebb, szorulástól szabadítja meg a marhákat — Szovátán.

22. Szent-Ilona-fa: l. lysimachia vulgaris, n. Gemeine-Lysimachie, olyan forma mint a venyike és vad borostyán, kék a virága, zöld haja, fáját meg kell törni, főzni, rágya és levét iva, nagyon jó a köhögés szüntetésére — a Maros mellett több helyeken.

23. Vérehulló fű: l. chelidonium majus, n. Schöllkraut, fejr színű, virága pedig sárga, seprópálinkába megfőzve, két ruha közér alkalmazva kell tenni a vérfolyásban szenvedő köldökére — M. Vásárhelyen a reformátusok temetője alján.

24. Magyarai lapu: l. anemone hepatica, n. Edel-Leberkraut, bokrosan nő, kelésre és vágásra ragasztva igen jó — ugyanott a kakasdi oldalon levő erdőben.

25. Sánta Tamás: sing magasnyi, egy száru, burján forma, több ágakra oszlik a koronája, s azon vannak apró veres-sárgás virágai, levelei hosszukók, reczések, elől simák, hátul szőrösök,

az utóbbi fele fakaszt, az első gyógyít — Torboszlóban kertekben, réteken csak száraz helyen.

26. **D á v i d l a p u**: egy száru, törpe, három sárga bojtval virágán, levélvel ember- vagy marha-sebet mosogatva, három nap alatt gyógyít — Szovátán.

Ezek közül, daczára hosszasz fürkészeteimnek, nehánynak csak helybeli nevét irtam ki, a gyógyszerertári újabb magyar, latin, német, oláhot sehol sem találhatván meg, szokásos szőjítésében hagytam. Valóban az itt elősorolt orvosi füvek magyarázatát csak diletánsi böngészetnek kívánom tekintetni. Ezerenként léteznek azok Marosszéken is, s szintoly különbözök mint azon területek, melyeket ellepnek; hatásaira nézve kétségtelenül a havasos részek termik a legérdekesebbeket. ¹⁾ Ezek alapos leírását rajzokkal együtt, csak szakértő adhatja.

Termesztelenek Marosszéken a folyóvizek körében, Mezőségen s számos helyeken lóhert, luczernát, bükkönyt, tarló-répát sat. takarmányfüveket, kevesen repczét olajnak; vannak azonban mérges füvei is, mik közül mindazáltal némelyek orvosi haszonra is fordíthatók.

1. **M a s z l a g o s n a d r a g u l y a**, nagy fű, vagy farkascseresznye, latinul: *atropa belladonna*, ném. Tollkraut, Tollkirsche, oláhu: Járbá Codruluj, dűhű-fűnek is hívják minthogy a dűhődés orvoslatára használják — nagy erdőben.

2. **M é r g e s á d á z a p r ó** vagy kicsi bürök: l. *aethusa cynapium*, n. Gartengleisse, Hundpetersilie, o. petrinsei kinelui — a kertekben.

3. **S i m a b ü r ö k**: l. *conium maculatum*, n. geflekter Schierling, o. kukute butsingis. Ugyanott.

4. **M a s z l a g o s r e d ő s z i r o m**, csattantó vagy pukkantó, l. *datura stramonium*, n. Stechapfel, Dornapfel, o. Belundá Ritzeláor — ugyanott és szemétdombok mellett.

5. **T é j f ü e b** vagy farkastéj: l. *euphorbia*, n. Wolfsmilch, Teufelsmilch, o. Láptye kinelui, Burjáne de nedzsei; téj forma nedve van. Több helyt buján terem.

6. **C s a l m a t o k b e l é n d**, disznóbab: l. *hyosciamus niger*, n. Bilsenkraut, o. Maszálár sunátore belin nyágre. Lakok, utak mellett, utcán.

7. **S z é d i t ő v a d o c z**: l. *lolium temulentum*, n. Lolch,

1) Lásd Selyét a 2-ik részben.

Schwindelhafer, Tollkorn — inkább a tavaszi vetések közt és vizenyős szántóföldeken.

8. Szironták, boglárvirág: l. ranunculus, n. Hahnenfuss, o. Ráminke flore brosztyáske. Forrásos, vizes helyeken.

9. Anyarozs, rozsanya: l. secale cornutum, vagy clavus secalinus, n. Mutterkorn — rozs közt a szántóföldeken.

Gombái közül megehetőek:

1. Csiperke: l. agaricus campestris, n. Feldblätterpilz, közönségesen Champignon, o. burete de kampu, csuperke — gyepes helyeken.

2. Szegfű: l. agaricus esculentus, n. Nagelschwamm, Krassling, o. burete de ráve — gyepen.

3. Tövis alja: l. agaricus deliciosus, n. Reizke, o. burete de spini — az erdőkben.

4. Kenyér vagy galocza: l. agaricus lactifluus, n. Milchschwamm, Blätterschwamm, o. roskovány — ugyanott.

5. Keserű: l. agaricus piperatus, n. Pfefferschwamm, Dröschling, o. burete acru — ugyanott.

6. Róka-vargánya vagy sárga: l. agaricus cantharellus, merulius cantharellus, n. Pfefferling, Röthling — ugyanott.

7. Medve vagy hirib: l. boletus bovinus, n. Kuhpilz, Sommerpilz, o. minàtarcà vagy titercs — ugyanott.

8. Kecske vagy bokros palánka: l. clavaria flava, vagy coralloides, n. Bocksbart — ugyanott.

9. Tőke vagy pisztricz: l. boletus edulis, n. der essbare Löcherpilz, Steinpilz, o. burete pesztrévi — a dió, bikk és szilfák tőkén.

10. Süveg vagy kucsma: l. helvella esculenta vagy morchella esculenta, n. Morchel, Spitz Morchel, Maurachen, o. csucuslecz. Több helyeken.

Ezeket kívül sok mérges gomba van, melyeknek színe homályos és tarka, kocsánja pedig belől üres; figyelmet érdemel különösen a pöffeteg (lycoperdon bovista), melynek pora a szemnek és gyomornak egyaránt veszedelmes, de orvosok is használják a vér megállítására; terem több szénafüveken.

3. Ásványai. a) földi és kövei. A Maros melyékinek mindenütt kitünő jó földje van; a Nyárád melyékinek Szeredán, a Kis-Küküllőnek Csokfalván alól, a Mezőségnek teres és kevésbé oldalos fekete színű termő földjei (humus) jók; a többi sok meredek kopár hegyekből, sárga, veres agyagból, palás rétegekből, sűrű, inkább kövecses, vizenyős, süppedékes; ingoványos, mocsáros helyekből, havasos része szirtes erekből áll, melyeknek részletes ne-

mei e következendők: k o v a f ö l d, melyet lugsóval vegyítve üveg-
gé olvaszthatni, az apró homokos hegyoldalakon, verőfényes helye-
ken, gyéribben a tereken; nagyobb kövecs vagy kavics inkább a
folyóvizek tájain; a g y a g f ö l d, szivós vagy szivályos, színe sárga
és veres, az első majd minden helységben van, melyek közt leg-
jobb a makkfalvi, kibédi; téglának és cserépnek legjobb a mosoni,
azután a makkfalvi, magyarósi, kibédi, gegesi, m.-vásárhelyi sat. Ho-
mokos, meszes, agyagos telepek hasonlólag találtnak a hegyeken,
a vasacsosok pedig a székes havasos részeiben, mint p. o. Szováta
határán; m é s z f ö l d, kréta több helyeken kis mértékben, már-
vány darabocskák Erdő-Szent-Györgyön; gipszkő másutt is, de kü-
lönösen M. Kövesd, M. Kölpény, M. Madaras, M. Sámsond, M. Bánd,
Bazéd, Szabéd, Fele, Csávás, Ménes, Galambód, Bárdos, Harczó, Pa-
nit, Bergenye, Uraj, Sósptak, Malomfalva hegyeinek oldalán sat.
apró darabokban bőven található; a lakosok előtt zsenget vagy
macskasó, oláhul szárá mutzi név alatt ismeretes; megégetve jól
apróra törik, azután félkupa téjjel vegyítve a marhák vagy juhok
hasmenése ellen használják; némelyek a tej helyett korpaczibrét
vagy eczetet tesznek, s így is nagy sikere van; azonban sem kép-
öntésekre, sem maga módjával a rétek és veteményesek trágyázá-
sára nem fordítják; m á r g a, melyben agyagnak, mésznek, homok-
nak megközelítőleg egyaránt kell lenni, s a melyikből a három elő-
sorolt földnemek közül legtöbb van benne, attól veszi nevét p. o.
ha mész van több, meszes márgának hívják, és így tovább, több
helységben találtnak, jó trágyául szolgál; s z i k e s, salétro-
m o s f ö l d e k is vannak némely falvakban felesleges sótartalom-
mal, a föld felszínén kivirágzanak, nedves időben híg sárosak, szá-
razságban megkeményednek és repedeznek; s z a p p a n f ö l d: Fe-
lében. Végre termő televény földekben sem szegény, melyek a nö-
vények s állatok elrothadt testeiből naponta szaporodnak. K ö v e i
ércz keménységűek, a havasos vidékeken bőven vannak, hogy épü-
leteket is készíthetnek belőlük, a Mezőségen kevés, az is többnyi-
re palakő, a vizek melyékin a közönséges kovacs kövek találhatók.

2. Az éghető ásványok közül: Marosszék csupán kőszénnel
bir, Kibédén, Mező-Madarason, Felében, Galambodon, Ménesen, Sz.
Háromságon, Szabédon, Kőszvényesen sat. ¹⁾, melyek méltók ala-
p o s k i k u t a t á s r a és b á n y á s z á s r a is, mivel mind a je-

1) Lásd: Szabéd és Kőszvényes, Sz. Háromság, Ménes, Galambód, Fele, M. Ma-
daras, Kibéd leírását a 2-ik részben.

lenlegi faszükség, mind a jövőre remélhetőleg keletkezendő vas-
útak jó jövedelmet ígérnek mivelőinek.

3. Az érczekből: van vasköve Szovátán s avval szomszédos Székhavasán, de kis mennyiségben, s kétes, hogy a keresőkre fordítandó költséget is megtéríthetnék? azonban nem lehetetlen, hogy kutatók itt s egyebütt is tekintetre méltó rétegeket találhatnak. Állítólag arany és ezüst ér van Szent-Istvánon, Szovátán, Köszvényesen, tettek is több kísérletet¹⁾ már, de eddig még eredménytelenül.

4. Savak: mind kősója bővön van Szovátán és Sóváraddon, mind sóskútai irt falvakon kívül Andrásfalván, Seprődön, Tompán, N. Ernyében, M. Bándon, Mező-Kölpényben, M. Madarason, M. Sámsondon, Bazédon. Sós tavai Szovátán; savanyu hashajtó gyógyvizei: Sámsondon, M. Csáváson sat.

Általánosan úgy látszik: a természet három országa közül az ásványokból bir legkevesebbet Marosszék²⁾.

Állati, növényi, ásványi gyártmányai: 1. Állati: sok fehér, szürke, fekete³⁾ szokmánynak, harisnyának való posztót készítenek, s a havasalyi falvak dűrűczkölő malmaiban kíványolják, nagy részt öltözeteikre fordítják, a többit eladják; szőnek igen szép ág- és asztal-terítőket, csinos átalvetőket, vékony de használható jó pokróczokat; nagy mennyiségű sajtot készítenek főkép a mezősegi falvakban, honnan szekerekkel viszik a medgyesi, szentpéteri és m. vásárhe-lyi vásárokra, a havasalyi vidékeken Nyárád és Kis-Küküllő helységeiben a mezősegieknél még jobb ízű sajtot, turót készítenek, melyeknek a fennebbi vásárokon jó kelete van. Marhák, Kecskék fagygyujából jó gyermektáptápot öntenek, a marhák csontjait kürtőknek, fésűknek, kés- villa-nyeleknek sat. használják, körmeikből enyvvet készítenek; a méhek mézét házi szükségekre és eladásra használják, salakját méhsernek főzik;

1) Lásd a második részben. — 2.) Az oroszok 1849-ben erdélyi hadjáratok alkalmával Marosszéken, M. Vásárhegyen a természet három országából is nyomaik emlékéért többekben hátrahagyták u. m. az állatiból: itt ismeretlen nyest-bőröket, mik alkalmasint Sibiria sivatagairól kerültek, nem nagy számmal; a növényiből: itt eddig nem látott tarka tövis nemet, mely elterjedett s honosodott; bár némelyek azt állítják, hogy a szerviai dísnókkal hozták hazánkba a szerbek, a nép ma is muszkatövisnek hívja; az ásványországból néhány kicsiny darab platinát, de az nagyon ritka; az első már is elmállottak, az utóbbiak ki sem tetszők — és így csak a közepső maradt fenn szűnni tövisével. — 3) Ezt egerfa (latinul alnus, oláhul árín) levélvel és hajával festik meg.

lépeiből viaszat készítenek, miket a pogácsások M. Vásárhelyen megfejtetvén, viasz-gyertya s fáklyacsínálásra fordítanak.

2. Növényi: kender- és len-szöveteket a székely nők sokat készítenek, kevesebbet piacra, legtöbbet házi szükségre, ölös hosszú köteleket, istrangokat, kötőfékeket, spárgákat, sat. több faluk lakosi sodranak gazdasági szükségéikre. Szeszgyár sok van M. Vásárhelyen és Nánánfalván, Sz.-Királyon, Köszvényesen, Magyaróson, Hidvégen, Remeteszegen, Erdő Sz. Györgyön sat. Megbecsülhetlen a kár, mit a szeszgyárak tulajdonosai és gépeik a gabona pazarlása által okoznak, mi a nép erkölcsére is káros befolyással van, honnan ezeket a nép szellemi és anyagi koporsójának nevezhetni. Eczetet is gyártanak mīdōn ideje jár a gyümölcstermő falvakban almából, vaczkorból, szilvából, s azokat átalagokban, hordókban a m. vásárhelyi piacra hordják. Lisztelő malmi felesen vannak, azok közt legelsők a m. vásárhelyi, medgyesfalvi, m. sz. annai, udvarfalvi a Maroson, erdősz. györgyi a Kis-Küküllőn, vajai, folyfalvi, ákosfalvi, fintaházi, nyárádtői a Nyárádon sat. sat.; dürczkölők és deszkavágók Szovátán a Székhavasan sat; száraz malmi Agárdon, M. Kölpényben, és M. Csáváson. A havasi vidéken többféle fa eszközöket készítenek u. m. zsendelyt, szekeret, Kibéden szuszékot, Sóvárádon bölcsőt, csörlőt, osztóvátát, dézsát, csebet, átalagot, vékát, kávas gerebjét, szénagyűjtő hosszabb kisebb villát, lajtorját, Havádon, Gegesben sat. széket, kanapét fonnak hársból, szekérszekeret, sok idomu kosarakat fűz- és rakottya-veszszőből több nyárádmelyéki faluk, férfi- és nőkalapokat szalmából a székely nők és leányok nagy mértékben kötnek, kitünőbbeket Jobbágytelkén, Hodoson, Ehedben, ezeket nem kis haszonnal nagy számmal viszik a régeni, m. vásárhelyi s más vásárokra. Olajnak törnek leginkább kender-, napraforgó- és lenmagot, kevesebbé repcét; ezeket világítani használják inkább; a lenét ételben bőjtör, keveset visznek eladni a piacra. A mezősi tavakról gyűjtött nádából készítenek kivételesen Harasztkeréken gyékényt, Felében szatyrot, kenyérformákat, ételhordó kantárokat sat. Igen jó zamatu dohányt termelnek a marosszékiek, de azok a jobb és kövérebb földeken tenyésztetvén, s leveleik ere és szára vastagok levén, szivarnak kevésbé alkalmazhatók. Hires ekét csinálnak Torboszlóban, Káálban, M. Csáváson a Nyárád terén lakók is sat.

3. Ásványi: Ákosfalván néhány lakos könnyű, krajczáros cseréppipát gyárt, egy személy naponta százat is, de hamar levezni kezdvén, kevés ideig használhatók; jó fazékokat, tálakat, tán-

gyérokát sat. Kibéden, Makkfalván, Csokfalván sat. miket kivisznek a Mezősége gabonáért. Cserépgyár a legnagyobbszerű M. Vásárhelyen van, kisebbek: Magyaróson, Kibéden, Sóváraddon, Makkfalván, Gesben sat., volt régebben Mosonban is — mely az irt végekre kitűnő első osztályu földdel bir — mind cserépcsűr, mind téglágetés, de elpusztult. — Megjegyzendő k t o v á b b á: majd mindenütt szorgalommal úzik sokféle ágazataiban a mezei s más gazdaságot, nevezetesen a székely falvakban, nem ugyan még azon előhaladással, mint a jelenkor igényei kívánják, de szembeötölő versenyzéssel; kereskednek tehetségeikhez képest mindenfélével, tutajozással, fuvarozással az ország minden részeiben, veteménnyel, gyümölcsessel, borral, pálinkával, eczettel, borvizzel, borral, gabonával sat. sat. famunkával, zsupozással, melyet igen jól értenek a Nyárad melyékiek, feleiek, csávásiak sat. a szegényebbek kapálni, kaszálni, aratni, csépelni járnak a Mezősége s egyebüvé. A havas-aljiak fenyőboronával, szarufákkal, léczekkel, deszkákkal, zsendelylyel, tűzi fúval sat., a mezőségiak báránynyal, berbécscsel, gyapjuval, sajttal, turóval sat.; kereskedtek sokan sóval is, de az január 1-én 1850-ben bétiltatott. Vannak Marosszéknek majd minden szakbeli mesteremberei, kik között kitünőbbek a m. vásárhelyiek; nem hiányoznak a falvakban is vagy azok szomszédságában a szükségesebbek, kik nem ritkán dicséretet érdemlő munkát visznek végbe.

Né p c i é s s z á m u k:

1. Székelyek, legtöbben vannak Marosszék lakosai között, kik a havas közelében levő falvakban s Kis-Küküllő mellett termetőkre nézve inkább szálások, magasak, s ilyek, bár gyérebbe más helyeken is találtnak; a többiek közép termetűek, erősek, zömökök, izmosok; a himlőoltás béhozatala után ritka a himlőköltes; az elevenség, bátorság arcukból, nézéseikből egyaránt kitetszik; jellemők¹⁾ le van írva, — ahhoz adandó még, hogy tanulásra a természetől szép hajlammal birnak, de az élet szükségai tehetetlenség, ezekhez járulva — fájdalom! nem ritkán a gondatlanság is, félben hagyatja velök, mindazáltal csak tanulgatnak a m. vásárhelyi és székelykereszturi nagyobb, s a makkfalvi kisebb tanodákban, falvaik iskoláiban, de a létszámhoz szembetűnőleg kevesen, legtöbben az olvasás, éneklés, számvetés, írás- s kevés — mondhatni a legelemibb ismerettel végzik; csinosság kedvellők és fáradhatatlan szorgalmuak nejeikkel, családjaikkal együtt.

1) Lásd M. Vásárhelynek 1707-ki krónikáját — annak külön leírásában. Szerző kéziratú műve. Kiadó k.

2. **Oláhok**: újabb időben jobban gazdáskodni kezdettek, s különösen gyermekeiket taníttatják a közönséges falusi iskolákban, felesen M. Vásárhelyen; nem kevés azoknak is számuk, kik Balásfalván, Szebenben, Naszódon, főbb tanintézetekbe mennek magok kiképzése végett. Erdély nemzetei között legszámosabbak lévén, jellemők, szokásaik ismeretesek. A mi a Marosszékből lakókat illeti: többnyire földmivelők, kevesen kereskedők, az urbéri felszabadulással sok szép birtokot kaptak; vannak a székelyek közt mint p. o. Sárdon olyan oláhok is, kik nemzeti szokásaikat, vallásaikat megtartják ugyan, de anynyira elmagyarosodtak, hogy az oláh nyelvet nem értik.

3. **Örmények**: nagyobbára kereskedők, néhányan földbirtokosok, haszonbérlet, leginkább M. Vásárhelyen, Erdő-Szent-Györgyön, M. Bádon, Hódoson laknak, természetük keleties, közép, kerek arcúak, nagy fekete szeműek hason színű hajjal, többnyire barnák, találtnak köztük szókék, pirosak is, ilyenek a nők is; — általános buzgó vallásosok, készülnek papi, orvosi pályákra, néhányan hivataloskodnak is, nagy dicséretükre szolgál, hogy mind az irodalomnak, mind a színészetnek hű pártolói, magyarul mindenik jól tud; nemzeti nyelvüket kevésbé használják.

4. **Szászok**: kevés számmal vannak Marosszéken, azok is inkább M. Vásárhelyen, hol kereskedők, hivatalnokok, mesteremberek, szeszgyárosok és háztulajdonosok is, előre látók, takarékosok, iparosok.

5. **Görögök**: legkisebb számmal vannak Marosszéken, s azok is egyet kettőt kivéve M. Vásárhelyen laknak, hol kereskednek.

6. **Zsidók**: vallásukat, ősi szokásaikat pontosan megtartják, más nemzetek iránt kiválólággal hidegek, legvastagabb önzők, mitsem tesznek saját érdekeiken kívül, innen társasági különczök, szellemi tárgyakkal, tanulással mellékesen, inkább fitogtatásból foglalatoskodnak, midőn az anyagiakért éjjeiket, napjaikat feláldozzák, napról-napra szembetünőleg gazdagodva jószágokat, fogadókat, dohány, só-egyedárukat tartanak több helyiségekben haszonbérben, mészároságot is folytatnak, szeszgyárakat állítanak, sokfélével szüntelen kereskednek, a legsanyaróbban élnek, kivéve az eluriasodott vagyonosabbakat; nagyon rondák, a kézi munkákat a legszegényebbje is kerüli; 1848 óta nagy számmal szaporodtak, főlakjok M. Vásárhely, M. Sz. Király, Erdő Sz. György, Názánfalva.

Nem feledendő, hogy itt csak a Marosszékből lakó zsidók éretnek, mert a magyarországiak s külföldiek között sok jeles, mivelte férfi és emberbarát van.

7. **Czigányok:** a törököknek hazánkba legelső béléptőkkel érkeztek hozzánk ¹⁾ azelőtt nem voltak; mint zenészek M. Vársárhelyen nagy a számuk; vannak vasmives kovácsok, kocsisok, korbórló vándorok, kik fakanalat, tekenőt, rostát készítenek, üstöt, csizmát foldoznak. A sátorok száma néhány év óta feltűnőleg apad; felsőbb rendeletek folytán kezdenek falvakban telepedni, a mi ~~ő~~hajlandó is; némely helyeken vannak közöttük földmivelők is, mint p. o. Kelementelkén, Mező-Csáváson sat; öltözeteikben hiuk, minden posztó s más kelméken, azok között különösen a veres színűeken kapkodnak, a tanulást kerülik, a kézi munkák közül pedig a kaszát és kapát, a sarlót, villát, gereblyét megfogják; vájagolnak, téglát vetnek, tutajoznak sat, sokféle munkára alkalmasok, de csalásra nagy a hajlamok, s ki is képezvék, kevés kivétellel tunyák, többnyire barnák, foguk fehér, serények, de félénkek; vannak közöttük szép alkatu férfiak és nők egyaránt; viseletük, vallásuk mozgó mint a kéneső, többnyire azon faluéhoz alkalmazkodnak, melyben laknak, nyelvök magyar-oláh szavakkal vegyült.

Vannak Marosszéken külföldiek is, kiknek száma 1848 óta folyvást nő. E nemzetiségek fiai és leányai eddigelő az egyszerűséget követték s vallási s polgári rendeltetésöket híven betöltötték, de most, a divat kábitó ereje közöttük is elharapózott; férfiak finom posztó szövetekért, a nők nyakra- és főre való keszkenőért, selyem kötényért, főkötőért, szalagért boltba vagy Bécsnek, Brüssselnek adják jövedelmeik nagy részét — nem ritkán a házi rend és csend felzavarásával. E ragályos betegséghez az alsóbb osztályoknál a szeszes italokkali mértéktelen élés is szomorítólag csatlakozik.

1) Mártenburg brassói tanár e című könyvében: „Kleine Siebenbürgische Geschichte 1806. —

Marosszék népessége.

Egy ☐ mértföldre több esik 3000 léleknél. Ime táblázata. ¹⁾

Faluk neve:	róm. kathol.	görög egyesült	gör. nem egyesült	lutherán.	reforma- tus	unitárius	zsidó	idegen	összesen
<i>M. vásárhelyi járás:</i>									
Agárd	9	144	7	.	43	.	.	1	204
Ákosfalva	109	23	64	.	630	36	14	3	879
B. Madaras	56	250	.	.	603	17	1	11	938
Bálintfalva	133	.	.	4	.	.	.	137
Bóós	12	46	.	.	193	1	.	.	252
Bőő	107	.	.	.	109	1	.	.	217
Búzaháza	69	.	.	.	66	175	4	2	316
Csejd	9	11	.	.	278	.	.	.	298
Cserefalva	32	5	9	.	380	5	.	.	431
Csiba	13	8	1	.	207	.	.	6	235
Csikfalva	20	27	.	.	89	332	.	1	469
Cs. Sz. Márton	10	47	.	.	43	242	.	2	344
Csoka	9	.	.	325	.	.	.	334
Deményháza	431	2	.	.	9	.	.	6	448
Ehed	392	.	.	.	3	.	.	5	400
Fintaháza	75	149	.	.	362	5	.	5	596
Folyfalva	18	28	.	2	438	.	3	3	492
Ny. Gálfalva	114	27	5	.	72	551	.	13	782
Göcs	6	18	.	.	201	4	.	10	239
H. Bodon	26	83	.	.	198	.	.	2	309
Harasztkerék	10	133	.	.	593	14	5	.	755
Hódos	619	6	.	1	2	1	.	7	636
Jedd	60	74	.	10	520	12	.	6	682
Ikland	28	20	.	.	122	128	.	5	303
Ilenczfalva	3	4	.	.	394	.	.	2	403
Jobbágyfalva	142	146	.	1	93	168	.	.	550
Jobbágytelke	793	15	808
Iszló	129	101	.	.	21	60	.	5	316
Káál	243	23	.	.	173	312	13	2	766
Kakasd	7	2	.	.	283	.	1	.	293
Káp. Sz. Miklós	5	66	.	.	507	.	.	4	582
Karácsonfalva	2	207	.	.	176	.	.	2	387
Kebele	21	78	55	.	101	2	.	5	262
Kebele Sz. Iván	5	127	1	.	5	.	.	.	138
Kis Görgény	2	4	.	5	376	.	.	3	390
Koronka	37	19	234	.	512	.	.	7	809
Köszvényes	900	61	.	1	10	1	.	.	973
<i>Összesen:</i>	4514	2096	376	20	8141	2067	41	118	17373

1) A M. Vásárhelyen létező terjedelmes 1856-ki hivatalos kimutatás eredetiből híven kiírva, miben Marosszék a m. vásárhelyi, m. madarasi, és makkfalvi járások rovátába van befoglalva.

Faluk neee :	róm. kathol.	görög egyesült	gör. nem egyesült	lutherán.	reformá- tus	unitárius	zsidó	idegen	összesen
- Athozat .	4514	2096	376	20	8141	2067	41	118	17373
Köszv. Remete .	1164	148	.	.	6	.	.	9	1327
Lőrinczfalva . .	8	5	.	.	333	.	.	7	353
Lukafalva . . .	12	.	.	.	646	6	7	4	675
Maros-Keresztur .	14	11	331	9	187	6	.	4	562
Maros Sz. György .	243	512	311	.	75	.	.	17	1158
Medgyesfalva . .	23	16	474	.	28	.	.	11	552
Mikháza	434	6	440
Moson	42	6	186	.	119	.	.	.	353
Nagy-Ernye . . .	421	257	.	.	506	50	20	11	1265
Nyárad, Sz. Benedek	10	2	248	.	279	15	.	10	564
Nyárad Sz. László .	54	81	1	.	122	232	.	9	499
Nyárádtő	86	664	.	.	91	.	.	21	862
Nyomát	28	68	44	.	82	211	.	.	433
Sárd	49	197	.	.	81	1	.	14	342
Somosd	5	10	3	.	829	.	.	.	847
Székes	28	.	.	.	443	8	.	3	482
Szent-Gericze . .	6	9	.	.	400	585	.	5	1005
Szentháromság . .	558	153	.	.	151	298	.	10	1170
Szent Lőrincz . .	5	178	.	.	19	7	10	1	220
Tófalva	176	.	.	7	.	.	1	184
Tompa	76	16	.	.	180	20	.	7	299
Vadad	19	.	17	.	28	306	.	.	370
Vaja	90	111	.	.	600	14	16	17	848
Vecze	24	140	.	8	.	.	.	172
Öszveg .	7889	4746	2131	29	13361	3826	94	279	32355
<i>M. madarasi járás:</i>									
Bárdos	330	2	332
Bazéd	3	337	.	.	7	19	2	5	373
Bérgenye	2	4	366	1	513	.	6	.	892
Csávás	13	376	.	.	541	1	5	3	939
Csit Sz. Iván . .	4	166	4	.	612	2	8	14	810
Egerszeg	6	7	94	.	22	.	.	2	131
Fele	16	15	.	.	488	8	5	.	532
Galambod	7	164	1	.	304	.	.	2	478
Harczó	7	228	.	.	145	7	.	1	358
Hidvég	17	59	26	.	25	1	27	32	187
Kis-Lekencze . .	3	138	.	.	.	13	.	5	159
Mező-Kölpény . .	19	269	.	.	539	2	.	2	831
Ménés	9	186	.	.	82	1	.	2	280
Malomfalva	2	316	.	106	.	.	5	429
Öszveg .	106	2281	807	1	3384	54	53	75	6731

Faluk neve:	róm. kathol.	görög egyesült	gör. nem egyesült	lutherán.	református	unitárius	zsidó	idegen	összesen
<i>Athozat</i>	106	2281	807	1	3384	54	53	75	6731
M. Sz. Anna . . .	27	454	1	.	149	9	.	1	641
M. Szentkirály . .	168	28	256	.	169	21	97	13	752
Mezőbánd . . .	77	378	550	1	1223	1	27	18	2275
Mezőkövesd	150	6	.	412	.	.	2	570
Mező-Madaras . . .	44	913	.	.	1109	.	.	30	2096
Náznánfalva és Kisfalud	117	27	571	1	122	12	48	17	915
Panit . . .	18	184	.	.	1138	2	.	9	1351
Remeteszeg	10	150	.	11	.	.	.	171
Sámsond . . .	103	854	.	.	600	19	.	28	1604
Sóspatak . . .	2	211	3	.	3	.	.	1	220
Szabad . . .	9	632	.	.	3	.	4	.	648
Szabéd . . .	22	35	.	.	72	680	.	1	810
Szálltelek . . .	22	168	.	.	46	.	.	3	239
Udvarfalva . . .	17	72	.	.	399	.	16	7	511
Öszveg . . .	732	6397	2344	3	8840	798	245	205	19564
<i>Makkfalvi járás:</i>									
Abód	3	445	.	.	.	448
Andrásfalva	33	258	1	197	10	.	.	499
Atosfalva	353	25	.	.	378
Bede . . .	5	3	.	.	250	21	.	.	279
Berc . . .	1	.	.	.	344	.	.	.	345
Berekeresztur . . .	17	.	1	.	273	.	.	.	291
Csokfalva . . .	91	40	13	.	271	457	.	.	872
Demeterfalva . . .	22	2	.	.	96	23	.	.	143
Erdőszentgyörgy . .	115	28	583	11	758	22	137	.	1654
Geges	2	637	.	6	.	645
Gyalakuta . . .	56	.	14	.	729	.	36	.	835
Havad . . .	16	.	1	.	396	.	.	.	413
Havadtó . . .	68	10	18	.	508	1	33	.	638
Ilyésmező . . .	2	128	1	.	30	.	.	.	161
Kelementelke . . .	139	6	.	.	511	5	17	.	678
Kendő	256	11	.	.	267
Kibéd . . .	21	50	.	.	1853	3	.	.	1927
Kis-Adorján	29	79	.	.	108
Magyarós . . .	56	3	.	.	913	23	5	.	1000
Mája . . .	15	.	.	.	368	2	.	.	385
Makkfalva . . .	52	9	.	2	1477	5	.	.	1545
Márkod . . .	28	.	2	.	587	8	.	.	625
Nagy-Adorján	1	.	.	217	.	.	.	218
Rigmány . . .	14	.	.	.	335	.	.	.	349
Öszveg . . .	718	213	891	19	11833	695	234	—	14703

Faluk neve :	róm. kathol.	görög egyesült	gör. nem egyesült	lutherán.	reformá- tus	unitárius	zsidó	idegen	összesen
<i>Athozatal</i>	718	213	891	19	11833	695	234	—	14703
Selye	367	.	.	.	468	6	.	.	841
Seprőd	10	.	.	.	82	.	.	.	92
Sóvárád	25	64	.	5	1401	.	.	.	1495
Süketfalva	62	41	11	.	50	13	.	.	177
Szent-Imre	7	.	.	.	438	.	.	.	445
Szent-István	13	19	.	.	564	8	2	.	606
Szent-Simon	2	.	.	.	211	.	.	.	213
Szereda	32	5	.	3	330	35	.	.	405
Szereda Sz. Anna	24	4	.	.	329	1	.	.	358
Szováta	1045	134	.	2	101	5	.	.	1287
Szövérd	10	.	12	3	496	2	.	.	523
Torboszló	9	.	.	.	301	2	.	.	312
Vadasd	6	22	17	.	439	9	.	.	493
Összeg	2330	602	931	32	17043	776	236	.	21950

Mivel újabban s jelesen 1857-n is nem nemzetek, hanem val-
lások szerint számítottatott fel a népesség egész m. vásárhelyi, m. ma-
darasi, makkfalvi járásokban, ezek összege a következő, u. m.

Járások neve :	róm. kathol.	görög egyesült	gör. nem egyesült	lutherán.	reformá- tus	unitárius	zsidó	idegen	összesen
1. M. Vásárhelyi	7889	4746	2131	29	13361	3826	94	279	32355
2. M. Madarasi	732	6397	2344	3	8840	798	245	205	19564
3. Makkfalvi	2330	602	931	32	17043	776	236	.	21950
Egész összeg	10951	11745	5406	64	39244	5400	575	484	73869

E táblázatból csakugyan a népszám nemzetileg is alkalmasint
megkülönböztethető, p. o. 1.) a római katolikusok, reformátusok,
unitáriusok legnagyobbára székelyek, kevesebb örmények és cigá-
nyok. Az örmények összes száma 200, a cigányoké legfeljebb 3000,
a három irt vallásnak egész összegéből kivonva e 3200-at t. i. az
örmények és cigányok számát, a mi fenmarad, az tisztán székely.
2.) A görög egyesültek és nem egyesültek elvitázhatatlanul oláhok,
a lutheránusok szászok, az izraeliták zsidók. 3.) Ezekhez csatolva
a külön rovatbeli idegeneket, kiknek vallása nincs megírva, a lel-
kek 1857-beli száma ez :

Járások neve:	Székely	Olá	Örmény	Szász	Zsidó	Czigány	Idegen	Összesen
1. M. Vásárhelyi	23996	6877	80	29	94	1000	279	32355
2. M. Madarasi	9330	8741	40	3	245	1000	205	19564
3. Makkfalvi	19069	1533	80	32	236	1000	.	21950
Egész összeg	52395	17151	200	64	575	3000	484	73869

A görögök az oláhok közé vegyülvék már vallásaiknál fogva, ugy hiszem, hogy a három járásban alig lehet harmincz.

A vallások részletes és általános, fennebb elősorolt számtábláikon kívül továbbá megjegyzendők:

1. **A római katolikusoknak** ¹⁾ van egy főesperestjek, 14 plébánusok, az alább következő ugyanannyi számú főmegyékben u. m. **Akosfalva:** 1714-ben állott fel, leánymegyéi Baczkamadaras, Cserefalva, Csiba, Csóka, Fintaháza, Folyfalva, Göcs, Hagymás-Bodon, Harasztkerék, Kakasd, Káposztás-Szent-Miklós, Karácsonfalva, Kis-Görgény, Koronka, Somosd, Ny.-Szent-Benedek, Vaja. 2. **Bóó:** 1764-ben alakult, leánymegyéi: Agárd, Csejd, Kebele, Moson, Sárd, Szent-Lőrincz, Vecze. 3. **Ehed:** 1839-ben állott fel. 4. **Nagy-Ernye:** 1729-ben létesült, leánymegyéi Ikland, Udvarfalva. 5. **Hodos:** már 1333-ban virágzott, leány megyéi: Búzaháza, Deményháza. 6. **Jobbágytelke:** 1781-ben veszi kezdetét. 7. **Káál:** régi de újult 1720-ban, l. megyék Csikfalva, Jobbágyfalva, Iszló, Székes, Vadad. 8. **Köszvényes:** 1522-ben már meg volt, l. megyéje Mikháza. 9. **Maros-Vásárhely:** esperesti lak 1702-ki, l. megyék Egerszeg, Hidvég, Kisfalud, Medgyesfalva, Nánánfalva, Nyárádtó, Remeteszeg, Maros-Szent-Anna, Csit-Szent-Iván, Maros-Szent-Király. 10. **Rpmete:** 1783-ban lett külön megyévé. 11. **Sámsond:** 1760-ban alapult, l. megyék Bazéd, Bergenye, Mező-Csávás, Fele, Galambod, Harczó, Kis-Lekencze, Kölpény, M. Kövesd, Mező-Bánd, Mező-Madaras, Mező-Panit, Száltelek. 12. **Sellye:** 1637-ben állítottatott fel, l. megyék Bere-Keresztur, Kendő, Magyarós, Mája, Márkod, Torboszló. 13. **Maros-Szent-György:** 1720-ban, l. megyéje Jedd. 14. **Szentháromság:** l. megyék Andrásfalva, Bede, Bóós, Demeterfalva, Gálfalva, Gyalakuta, Havad, Kis-Adorján,

1) Az 1847-ki Schematismusból híven kiírva. Az azon inneniek az írónak nem volt alkalmá látni.

Nyomát, Rigmány, Süketfalva, Nyárad-Szent-Anna, Szent-Gericze, Szent-Imre, Szent-László, Szent-Simon, Ny.-Szereda, Tompa.

Ezen 14 fő-, és 82 leány- vagy fiók-megyében különösen az utóbbiakban hajdan feles számú római katolikusok voltak, de azok közül sok helyt ma már egy sincs, csak emlékek maradtak fenn, p. o. név szerint Mező-Kövesden, Harczón, Panitban, Mező-Madarason sat. Minden főmegyének van énekvezetője vagy kántora.

2. **Az evang. reformátusoknak:** ¹⁾ 1. Abód, 2. Mező-Bánd, 3. Bede, leány megyéje Szentháromság. 4. Hagymás-Bodon, 5. Bergenye, 6. Bőő, l. megyéje Moson. 7. Mező-Csávás: l. m. Szabad. 8. Cserefalva, 9. Csejd, 10. Csikfalva; l. megyéi Jobbágyfalva, Búzaháza, Vadad. 11. Csóka, 12. Erdő-Szent-György, l. m. Havadtő, 13. Nagy-Ernye, 14. Fele, l. m. Ménes, 15. Fintaháza, 16. Galambod, 17. Gyalakúta, 18. Geges, 19. Harasztkerék, 20. Harczó, 21. Havad, l. m. Nagy-Adorján, Kis-Adorján; 22. Ikland, l. m. Káál; 23. Kakasd, 24. Karácsonfalva, l. m. Folyfalva; 25. Kebele, l. m. Bóós, Kebele-Szent-Iván, Agárd; 26. Kelementelke, 27. Kendő, 28. Bere-Keresztur, l. m. Bere; 29. Maros-Keresztur, l. m. 'Nyárádtő; 30. Kibéd, 31. Mező-Kölpény, l. m. Szabéd; 32. Koronka, 33. Mező-Kövesd, 34. Lőrinczfalva, 35. Lukafalva, l. m. Ilenczfalva; 36. Baczka-Madaras, l. m. Szt. László, Nyomát; 37. Mező-Madaras, 38. Magyarós, 39. Makkfalva, 40. Márkod, 41. Mája, 42. M. Panit. 43. Mező-Sámsond, 44. Székes, 45. Sellye, 46. Nyárad-Szt.-Anna, l. m. Andrásfalva, Demeterfalva, Süketfalva; 47. Nyárad-Szt.-Benedek, l. m. Ákosfalva; 48. Szent-Gericze, 49. Nyárad-Szereda, 50. Nyárad-Szt.-Imre, l. m. Seprőd; 51. Szent-István, l. m. Atosfalva, Csokfalva; 52. Csit-Szt.-Iván, l. m. Malomfalva; 53. Káposztás-Szt.-Miklós, l. m. Csiba; 54. Maros-Szt.-Király, l. m. Názánfalva; 55. Szent-Simon, l. m. Rigmány; 56. Somosd, 57. Sóvár, l. m. Szováta; 58. Szövérd, 59. Tompa, l. m. Gálfalva; Sáárd, l. m. Szent-Lőrincz; 60. Torboszló. 61. Udvarfalva, l. m. Maros-Szt.-Anna; 62. Jedd, l. m. Maros-Szt.-György; 63. Vadasd, 64. Vaja, l. m. Kis-Görgény, Göcs; 65. M.-Vásárhely. Összesen tehát van 65 fő, 37 leány vagy

1) Az erdélyi ev. református anyaszentegyház névkönyvéből. 8-r. Kolozsvártt, 1858.

fiók református megye „Maros egyházi kerület“ név alatt, mely Erdélyben a 11-ik számu, — a kisebbeket kivéve csaknem mindenikben van iskola-tanító és ének-vezető vagy is köznéven mester. — Van 65 pap, és ezek függenek két fő-, három algondnoktól, egy esperestől, igazgatótól és jegyzőtől. Ezeken kívül M.-Vásárhelynek van három papja, kik közvetlenül a püspök felügyelete és kormánya alatt állnak.

3. **Az unitáriusoknak:** ¹⁾ 1. Szent-Gericze, leány megyéje Ákosfalva, Ny.-szt.-Benedek, Harasztkerék, Vaja; 2. Csokfalva, l. m. Atosfalva, Erdő-szt.-György; 3. Szentháromság, l. m. Kis-Adorján, Bede; 4. Nyárád-szt.-László, l. m. Süketfalva, Demeterfalva, Tompa; 5. Nyárád-Gálfalva, 6. Nyomát, l. m. Bóós, Sáárd; 7. Csik-szt.-Márton, l. m. Csikfalva, Búzaháza, Jobbágyfalva, Mája, Kendő, Maros-Szereda, Magyarós; 8. Vadad, 9. Káál, 10. Iszló, ennek is van három leány megyéje u. m. Kis-Illye, M.-Jára, Péterlaka, de e helységek nem Marosszékhez, hanem Tordavármegyéhez tartoznak. 11. Ikland, l. m. Nagy-Ernye, Székes; 12. Maros-szt.-Király, l. m. Maros-Vásárhely, Harczó; 13. Szabéd, l. m. Fele, Bazéd, Mező-Sámsond. Összesen van 13 fő és 30 leány vagy fiók unitárius megye, van egy esperest, közügy-igazgató, jegyző, tizenhárom pap, ugyanannyi iskola-tanító, és egy lévita, ki a szentháromsági főmegyének kis-adorjáni fiók megyéjében lakik.

4. **Az ágostai vallásuak,** vagy lutheránusoké. Egyetlen megyéjük a m. vásárhelyi, melynek hivei mindnyájan németek és szászok; M.-Vásárhelyt a poklosutczában egy e végre vett telkek van 331 szám alatt; van papjok és egy tanítójuk, a papság, mint jelenlegi m.-vásárhelyi lelkész t. Rollman Márton ur egy feljegyzésében láttam csak 1829-ben állt fel; tanítójuk már a múlt század közepe táján volt. ²⁾

5. **A görögegyesült vallásuak,** vagy unitusoké ³⁾. 1. Agárd, l. megye Jedd; 2. Andrásfalva, l. megyei Seprőd, Szent-Imre, Szereda-szt.-Anna, Torboszló; 3. Bálintfalva, l. m. Szent-László; 4. Bárdos, 5. Baczka-Madaras, 6. Bazéd, 7. Mező-Csávás, 8. Csit-szt.-Iván, 9. Galambód, 10. Hagymás-Bodon, 11. Harczó, l. m. Mező-Kövesd; 12. Ha-

1) Szabédi unitárius pap és maroskörü egyházi jegyző t. Kelemen István ur pontos jegyzeteiből kiirva 1859-ben. — 2) L. M.-Vásárhely kronikáját. — 3) Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Fogarasien-sis in Transylvania 1838. Blasii, typis Seminarii pag. 55. ad 62.

rasztkerék, l. m. Szent-Gericze, Szövérd; 13. Jobbágyfalva, l. m. Búzaháza, Csikfalva, Deményháza, Hódos, Jobbágytelke, Káál, Kendő, Mája, Markod, Szent-Márton, Vadad; 14. Karácsonfalva, l. m. Cserefalva, Folyfalva; 15. Káposztás sz. Miklós, l. m. Ilenczfalva, Lukafalva, Somosd; 16. Kebeleszt.-Iván, l. m. Bóós, Kebele; 17. Kölpény, 18. Maros-szent-György, 19. Maros-szt. Anna, l. m. Udvarfalva; 20. M.-Vásárhely, 21. Mező-Bánd, 22. Mező-Madaras, 23. Ménes, l. m. Fele; 24. Mező-Pahit, 25. Mező-Sámsond, 26. Nagy-Ernye, l. m. Ikland és Erdő-Szenygel, de utóbbi nem tartozik Marosszékhez; 27. Nyárádtő, 28. Sárd, l. m. Demeterfalva, Süketfalva; 29. Sőspatak, 30. Szabad, 31. Szabéd, l. m. Kis-Lekencze; 32. Száltelek, 33. Szent-Háromság, l. m. Bede, Havad, Kis-Adorján, Nagy-Adorján, Vadasd; 34. Szent-Lőrincz, l. m. Nyomát; 35. Tőfalva, l. m. Csejd, Székes; 36. Uraj, l. m. Bergenye; 37. Vaja, l. m. Göcs, Kis-Görgény; együtt van 37 fő és 44 leány vagy fiókmegyéjek, s ezek öszvesen teszik Erdélyben az ők 6-dik számú egyházi kerületöket „marosi“ név alatt; van esperestjek, ki rendesen M. Vásárhelyen lakik és jegyzőjük; ezeknek kormánya alatt 37 pap, s azok mellett oskolatanítók, vagy mint ők nevezik deákjak, kik mindnyájan a Balázsfalván lakó fogarasi érsektől függenek.

6. A görög nem egyesült valkásuaké: 1. M.-Vásárhely, 2. Koronka, 3. Szent-Benedek, l. m. Ákosfalva; 4. Moson, l. m. Vecze, Kebele, Mája; 5. Maros-Szent-György, 6. Medgyesfalva, 7. Maros-Keresztur, 8. Egerszeg, l. m. Szent-Király, Remeteszeg, Hidvég; 9. Názánfalva, 10. Malomfalva, 11. Bergenye, 12. M. Bánd, 13. Erdő-Szent-György, l. m. Vadasd, Havad, Gyalakuta, Tor-davármegyéből Nagy-Ikland, Pete, s Udvarhelyszékről — Küsmőd. Van 13 papjak, ezek közül egyik esperest és egyedüli papi tisztek, lakik M.-Vásárhelyen, számosabbak oskolatanítói, kántorai, vagy köznéven deákjai, a szebeni püspöknek vannak alávetve ¹⁾).

7. Az izraelitáknak zsinagógájok van M.-Vásárhelyt, itt lakik a rabbi, Názánfalván, Erdő-Szent-Györgyön csak képviselői szolgálnak.

Az említett hét vallásfelekezet megyéiben az apró gyermekek tanítására van közönséges oskolájuk, melyek — néhányat kivéve —

1) Mostani esperest t. Trombitás Párthénus ur pontos jegyzékei szerint.

gyenge karban állanak, minek főokai, hogy a szülők elhanyagolták nevéndékeiket iskolába járatni, s most is csak reábszorítással teszik; nem voltak tanító-képezdék, hol azok pályáikra készülhessenek, ma már keletkeztek ilyenek az országban majd minden vallásfelekezetenél. A tanítóknak fizetése oly csekély, hogy kénytelenek kenyérkereset végett mellékes kereseteket, gazdaságot vagy kereskedést folytatni, mely a tanítói teendőket háttérbe szorítja. A gyermekek számára készített tankönyvek nem használatnak a kor kívánata szerint, sokat tanulnak felületesen, de keveset vagy mit sem alaposan; ösztöndíjak, jutalmak a kitűnők számára nem igen vannak, műipar-iskola egy sincs, még üdvös terve is pangásban szüldik, holott erre volna fő-főszükség minden faluban vallás- és nemzetkülönbség nélkül; e jótékony célra csupán Dávid Antal lépett elő tettelesen a székely földön, s ő is, mielőtt nemes szándékának valószínűsítése örömet elérhette volna, meghalt.

A főbb tanodák ezek:

1. A római katolikusoké: 1566-ban augusztus 6-kán a Luther követőitől erőhatalommal szent Ferencz szerzeteseivel együtt M.-Vásárhelyről száműzetett római katolikusok zárdáját a kolozsvárral együtt a tordai országgyűlés református iskolává alakíttatni rendelte, azon innen M.-Vásárhelyen rendes papok nem volt 1703 tájáig, ekkor megjelent Székely Zsigmond, ki aggastyán levén, csak hamar hivatalát a jézsuitákra bízta ¹⁾, a midőn ez a Székely Zsigmond papi tisztébe lépett, mit három évig viselt, M.-Vásárhelyen csak hét r. katolikus volt; változván szolgálatából, helyébe az erdélyi jézsuitáknak akkori főnöke Kapi Gábor, Endes István jézsuitát küldötte, ki Boér Simon fogarasvidéki kapitány házában szállásolt M.-Vásárhelyen. A jézsuiták új kis egyházat, paplakot és tanodát alapítottak 1705-ben. A marosvidéki kevés számú katolikus ifjúság — kurucz mozgalmak által a tanodáktól elszigeteltetvén — biztos menhelyet és oktatást ezen szerzeti lakban talált; a székelyek, magyarok, városi kereskedők, görögök, bészállásolt császári katonák gyermekeiből nagyra nevedett, s több osztályra rendezett iskolai népesség tanítására általok fizetett világi tanítót is használtak segédül. Így kezdődék a közép tanoda; első alapját 1712-ben Hevenes Gábor a jézsuita szerzet főnöke tette le, négy ezer forintot adván szegény tanulók élelmezésére, s 200 forintot alkalmas nevelőház építhetésére; segítették ezt Gyergyó-Szárhegyi Lá-

1) Kunics Ferencz jézsuita, Dacia Siculia. Kolozsv. 1731. 67—68. II.

zár Ferencz ur hat egész tutajjal, munkás ácsokkal, a város cserefákkal sat. anynyira, hogy az említett évben a 200 tanuló befogadására elkészült emeletes épületnek felső részében 15 alapítványos növendék lakást, élelmet kapott, az alsóban pedig valláskülönbség nélkül szép számú tanoncok taníttattak. Az 1719-ki pestisnek, feles polgárokkal együtt, áldozataivá lettek a m.-vásárhelyi jézsuiták is, s az ifjuság kénytelen volt tanpályáját félben hagyni; később Molindes Ferencz, a szerzet elnöke, 1732-ben a terjedelmesebb tanodát követelő közszükség igényeire ezer forinttal járult, melyből 500 tanulóra alkalmas épület, három pinczével, vendéglővel ellátva, keletkezését vette s nyolcz év múlva használható volt, ehhez csatoltatott a piacra kinyuló, hatszáz forinttal vett kőház. A lábas ház nevét viselő épület ¹⁾ felső emeletének délkeleti része a jézsuiták eltörlése után jutott a királyi közügyek igazgatósága birtokába, honnan a szentegyház szolgálai és szükségletei jövedelmezésére fordíttatott, s hogy annak rendeltetése valósíttassék és állandósíttassék, valamint az ide tervelt külön elemi tanodákról más helyen gondoskodtak ²⁾; ugyanis a közép tanodai két felsőbb tanosztálynak felállítására végett 1781-ben a lábas épület utó részének kőlábakra 3680 frttal egy új emeletet kezdetek építeni, mi a harmadik évben el is készült; de 1787-től 1791-ig a nevelőházak megszüntetvén, kül és bel jószágai eladattak, ezen tanoda katonalagnak, raktárnak használtatott, 1792-ben azonban régi állását újra megkapván: elárverezett javai viszszzaváltattak ³⁾.

Most a négy felsőbb osztály és rajziskola ez épület felső részében van, a leány-oskola pedig tanítójával az alsóban. E tanintézet igazgatása a helybeli katolikus lelkész és kerületi esperes személyében volt központosulva, most pedig az új tanrendszer értelme szerint van intézve; a püspök nevezi ki a tanárokat, kik szám szerint ma nyolczan vannak, t. i. hat rendes, külön 400 pengő forint fizetéssel, két rendkívüli, egyik szép írás-, másik rajztanító. Jelen évszázadban koronként nevedezett a tanulók száma, mely a lefolyt multban 60 és 90 között állott, anynyira, hogy a közelebbi

1) M.-Vásárhely leírása és krónikája. — 2) A szent Ferencziek poklosutczailakában van három alsó osztályu elemi iskola, mely 1784-ben állíttatott fel; három tanár van, kiknek egyike maga a gvárdián; a tanulóknak összes száma 1859-ben 200 volt; nagyobb részt a városon magán házaknál szállásolván, onnan járnak fel a közép-tanodába. — 3) l. az 1845-ki Székely Naptár, és a m.-vásárhelyi catholicum gymnasiumról Zsombori István igazg. tanárnak első tudósítványát. Kolozsav. 1852. 7—9. ll.

48 év alatt 182-re nevededett, köztük számos oláh ajkuak. Nem tagadhatni, hogy *Marosszéknék* felvidéki katolikus falvai a tanulók számát a népességgel egyarányban nem gyarapítják, de ennek oka abban található, hogy a terméketlen vidékek erdőalji lakóinak szegénysége a növendékeket a házi tűzhelyekhez lánczolta.

2. A reformátusoké. A Kálvinistákat 1536-ban Sánta Márton hozta bé M.-Vásárhelyre ¹⁾, s még a 16-ik században alakult egy nagyocská oskolájok, mit akkor pártikulának hivat; Zápolya János Zsigmond egy 1562 sept. 1-én kelt adománylevele szerint ennek s a kolozsvári oskolának 250 frtot szakaszt ki a dézmából, mely összeget az 1565 január 22-ki kolozsvári, s 1566 máj. 28-ki tordai országgyűlés szintén megrendelt a székely dézmából ²⁾; hasonlólag Báthori Zsigmond 1587-ben, Bethlen Gábor 1618-ban, II. Rákóczi György 1654-ben, Barcsai Ákos 1659-ben és I. Apafi Mihály 1665-ben költ leveleikben ³⁾; továbbá Bethlen János számokra összesen 2000 forintot adott, Teleki Mihály pedig 1685-ben gernyeszege egész dézmájának felét; Nagy Szabó Péter 100 forinttal, M.-Vásárhelyen némely polgárok több s kevesebb menyinyiségű pénzzel segítették anynyira, hogy ez oskola tőkepenze 2715 forintra emelkedett, az említett fejedelmi évenkénti 250 forint adományon kívül. Oly virágzó volt, hogy bár csak egy tanító vezérelte, mégis iskolamesterek, papok is váltak a tanulókból, s a déákok száma 30—40-re szaporodott már a nemzeti fejedelmek idejében ⁴⁾. A város ez oskolahelyet egy Décsi Dániel nevű polgártól cserélte más ház- és pénzzel. A reformátio előtt a római katolikusoknak Szent Miklós tiszteletére egyháza volt itt, honnan vette nevét is a szentmiklós-utca ⁵⁾, de a várban is rendelteek oskolának való házat, melyben ellenséges időben is tanithassanak. Kiűzöttetvén Báthori Zs. fiától Sárospatakról, s a reformátusok tanodája elvétetvén: a tanuló ifjuság egy része Buzinkai Mihály és Pósházi János tanárok vezénylete alatt 1672 januárban Magyarországon Gönczre, másik Fejérvárra jött az I. Apafi Mihály engedelméből ⁶⁾, hol a II. Rákóczi Fe-

1) Gróf Mikó Imre Erdélyi Történelmi Adatok I. 33. l. — 2) Erdélyország Történeti Tára I. 56—68. ll. — 3) A m.-vásárhelyi réformátusok egyházmegyei levéltárában levő eredeti oklevelek szerint. — 4) Erdélyi 1843-ki Székely Naptár. — 5) A m. vásárhelyi szent Ferencziek neveldejét illető alapítványlevelek s felsőbb rendetek jegyzőkönyvében ez áll: „Templum Divi Nicolai unde et platea nomen habet tardius tempore Reformatorum corruit, ex ejus rudibus n. p. Templi S. Nicolai Calvinistae litteraria posuere domicilia” ugyan ezt és így jegyzi meg Kuucs Ferencz jészuita Dacica Siculiája 65 l. — 6) Melyet Kovásznai Sándor m.-vásárhelyi ref. tanár így ír le latin beszédében

rencz idejében a kuruczoktól sok háborúságot szenvedett a tanoda, akkori egyetlen tanáruk Kapusi Sámuel is elfogatván, néhány napig rabságban tartatott, később eleresztették. Fejérvártt 44 évig volt e tanoda, s azon idő alatt hét tanárai igazgatták ¹⁾ 1. Buzinkai Mihály, 2. Pósaaházi János, 3. Kapusi Sámuel, 4. Komáromi Kiss István, 5. Berzéte János, 6. Zilahi Sebess András, ezek Fejérvártt a már akkor N. Enyedre telepítve volt Bethlen iskola üres épületében laktak, s azok számára 1671-ben gyűjtött gabonával tápláltattak. Meg van a főconsistorium levéltárában azon lajstrom, melyben a jóltevőknek, kik mit adtak közülök, nevei felírva. 7. Paksi Szathmári Mihály, ki nem sokáig taníthatott itt, csak hamar márczius 26-án 1716-ban Steinville István tábornoktól onnan kimenni parancsoltatott. A tanulók énekelve zászlókkal tisztesen indulának el renddel-Krakkóba vagy Karkóba, a hogy régebb hivatott, Alsó-Fejérmegyébe, hová az iskola butorai is szekerekkel elvitettek. Innen egy része a tanulóknak Sárospatakra vissza, másik, szám szerint 30 tanáruival a gróf Teleki László és gróf Székely Ádám udvaraikba mentek, honnan állandó lakhelyöket Szászvárosra tétetni kérték, de mit meg nem nyertek. A Steinville tábornok javallatából M.-Vásárhelyre telepedniök határoztatott. Ugyan az irt évben november 27-én Krakkóból M.-Vásárhelyre jöttek, hová december 2-án érkeztek; itt a tanács pártolása folytán, az akkor már 50 számból állott ifjuság szállásokra helyeztetett; így töltötték az egész 1717-ik évet, s ez idő alatt a Borbé György házáat használták hallteremnek (auditorium). Idővel a consistorium (egyházi főtanács) közbenjártával VI-ik Károly császár parancsolatából, daczára némely ezt ellenző polgároknak, a m.-vásárhelyi iskolával egyesítették, abba ün-

nyomt. 1782-ben Trajectumban a 12—17 lapig szóról szóra: „Damus hanc Instructionem Curatoribus Illustris Collegii olim Sarospatakini in Regno Hungariae intra aliquot annorum decades cum maximo Ecclesiae ac Reipublicae Christianae emolumento mansionem suam continuantis, nunc vero ultricibus per peccata nostra Jehovahae manibus, in nos concitis ingravescentibus persecutionis fluctibus, cum maximo ac nunquam satis deflendo Ecclesiae ac Reipublicae Christianae damno, eodem expulsi, sed ex benigna ac principali annuentia nostra, singularique in litteras ac litteratos affectione, accedente etiam fidelium Consiliariorum nostrorum caeterorumque in hoc Regno Patronorum consensu, ac pia liberalitate donec summus ille Regum et Regnorum Moderator, ac oppressae Ecclesiae vindex fortissimus depresso fluctuum ferocientium tumore, confidentium sibi, spes praecesque laetum duxerit ad exitum — Albae Juliae Transylvanorum, tamquam in bonae spei portu ancoram figentis. Anno Domini 1672. — 1) Benkő József Generalis Transylvaniája II. k. 278—293 ll.

nepélyesen béiktattattak, eddigi gondnok, Toldalagi János ur jelenlétében az oskola udvarán, elláttattak csengetyüvel is, mikor is a tanulók száma 110-re szaporodott, és a királyi parancs közhirre tétetett; itt tanárok voltak a már említett Zilahi Sebess András és Paksi Szathmári Mihály, kikhez adatott Köpeczi Mihály ezelőtt a Vásárhelyi oskola tanítója. De így sem volt megalapítva a tanoda, hiányozván az épületek; hanem Zilahi Sebess András fáradhatatlan szorgalma által felépültek azok is; sokat segítettek ebben a marosszéki akkori alkirálybirák Ákosfalvi Szilágyi János és Makfalvi Dó'sa Ábrahám, kik körleveleket bocsátottak ki, mindenféle szükséges fát hordattak az építésre; többá gróf Kornis Zsigmond kormányzó, kinek Medgyesfalván egy istállója elégeése alkalmával hogy udvarháza is el nem égett, azt az oda oltani kiment tanulók akadályozták meg, miért Malomfalván ásatott nagy halmaz¹⁾ kövéből mintegy háládatosságból több öl követ ajándékozott az építendő oskola számára, mit az irt alkirálybirák a közeli falubeliekkel bészállítottak Vásárhelyre; ezeken kívül felesen mágnások és nemesek is meghozták áldozataikat a nemes célra. 1718-ban szeptemberben az új épület készen volt ¹⁾; belé költöztek a tanulók a városról, s e napon a város birája Szócs Dániel — ki az új tanodában tulajdon költségén egy szobát is építtetett számukra — megvendégelte bővön étellel, itallal a tanuló ifjuságot. A mi a tanulók tartásukat illeti: I. Apafi mig élt, hat déákot tartott tulajdon uradalmából, kiknek számára száz véka búzát s ugyanannyi magyar forintot adott, összesen 600 forintot az irt gabonán kívül; a nagyenyedi reformáta tanoda ketneki, gróf Bethlen László bethlen-szt.-miklósi, gróf Bethlen Elek bonyhai tizedeket, más hazafiak többkevesebb menyynységü bort, búzát, pénzt adtak ²⁾. Volt továbbá 15 mágnási alumnium. A m.-vásárhelyi oskola (particula) részéről Besztercze vidékén levő Petrás nevü falu dézmája, a Bethlen-ösztöndij 12 ifju számára; ezután is az urak, királyi táblai tagok s polgárok által mindég nevedett a jóltévők száma.“

Noha 1849-ben nem kis károkat szenvedett, most is virágzó állapotban van e tanintézet; jelenleg áll nyolcz gymnasialis és két bölcséleti osztályból; a tanulók összes száma 1859-ben 528 volt, az azelőtti évtizedben pedig kétszer annyi. Van három fő, két algondnoká, kik becsületből szolgálnak; hat rendes, öt segéd-tanára,

1) Lásd e tanoda épületei sat. bővebb elősorolását M.-Vásárhely leírásában. —

2) 1843-ki Székely Naptár nyomt. 8.-dr. M.-Vásárhelytt.

kik közül az elsőeknek külön fizetésök ezer magyar váltó forint, 120 véka gabona, másfél mázsa só, piaci ár szerint számítva; ezeken kívül azon négy ezer forintnak, melyet báró Buttler János alapítványozott törvényes kamata oszlik közöttök hat egyenlő részre; mind a hat tanár ezen fizetéséből külön-külön ad évenként tíz váltó forintot, egy, a tanárok özvegyei tartására szánt tőke szaporíthatására, mely ezelőtt húsz évvel kezdetvén, ma nyolcz ezer pengő forintba megyen. Az öt segéd-tanár közül négynek személyenként van 300 pengő forint fizetése, az ötödiknek, ki rajz-tanító, 200 pengő forintja. Az irt rendes tanárok egyike a tanodának törvényes külön, másika mint gymnasium-igazgatója belügyeit viszi. E főiskolának a városon több háza van, azokon kívül melyekben tanárai ingyen laknak, némely falukon kevés jószágá, kamatozásra kiadott tőkéje, a kamatokból fedezi kiadásait; van pénztárnoka, kinek fizetése csupán a kamatokból alakuló százalékoktól, minden külön száztól hét forint.

2.) A makkfalvi kis tanoda.

J ó t é k o n y i n t é z e t e i :

1. *Kisdedóvoda*: Az 1844-iki június 17 és 18-ik napjain tartott gyűlésen Marosszéknék havasi legelői s az ottani fahordási díjak kettőztetve fordítottak alapjául; indítványoztatott egy úttal: hogy M.-Vásárhely tanácsa találtsék meg, hogy Marosszékkal egyesülve, kebelében közerővel egy kisdedóvó intézetet állítsanak fel, mi elfogadtatván, át is iratott. Marosszék volt legelső a Székelyföldön a kisdedóvódák létrehozatalában ¹⁾. Az irtakon kívül maga a főkirálybíró gyűjtötte e célra az adakozásokat, körutat tett e végre, s reá vette vagy húsz falu lakosait, hogy korcsomárolási s más közjövedelmekből 400 ftot szakasztottak kisdedóvódákra. Így alakult legelőször a makkfalvi, kapcsolatban az ottani Vesselényi-féle iskolával, csak hamar M.-Bándon és M.-Madarason; az első ma is meg van, de a két utóbbinak 1849-ben jó épületei előbb fogadókká aljasítottak, később a bándi falu közházává, a m.-madarasi csendőri laktanyává, közelebről pedig bolttá s az illető árus szállásává változtattak át. Egyebütt sehol sincs Marosszéken kisdedóvoda, s a helyett, hogy a közjó sürgős kívánata szerint szaporodtak volna, a három egyre apadott le, holott ily intézet kivétel nélkül minden faluban szükséges lenne.

2. *Tűzkármentő társaság*: melynek terve és szabályai 1839-ben vették eredetüket, haladó korban volt egész 1849-ig, midőn ez is

1) E tárgyról szóló cikket l. a 2-ik oklevélben az 1844. évről.

mint több intézmények csökkenvén, tán el is enyészett volna, ha még életben volt kezelője Barátosi Szabó József fenn nem tartotta volna; mostani fő- és alelnökei b. Bálinti József és Paniti Nagy József, valódi erőyes fáradaimaik következtében az egész m.-vásárhelyi kerületre kiterjesztetett s jelenleg a béállási öszveg több mint másfél millió forintot tesz; üléseit M.-Vásárhelyt tartja; van tollnoka, ki most Jobbágytelki Bakó Sámuel, s ennek segéde; van a társaságnak pénztárnoka, a két elsőnek 200, az utóbbinak 150 forint csekély fizetése van. Ezen társulat nem előre fizetendő száztóli kamattal biztosítja a vagyonokat, mint a triesti, kolozsvári sat. biztosító intézetek, hanem a kárvallottak kárait rögtön megbecsültetvén, a részvényesek a béállási díjba fizetett öszszegek menynyiségéhez mért arányban vesznek részt a megbecsült károk megtérítésében. Mindezekről nyomtatott és közzétett szabályai vannak. — A „Kolozsvári Közlöny“ ezt Európa legolcsóbb biztosításának méltán nevezte, s ohajtandó volna, hogy ez országosan elfogadtassék.

3. *Nöegylet* a fényüzés ellen, miről alább szölandok.

Jeles férfiai betürendben. 1).

1. Ny. Szent-Imrei Balog József. Az 1780. évi „Magyar Hirmondó“ 590.—595. lapjain olvasható: „Egy tudós magyar a természeteti tudományok szeretetétől ösztönöztetve, nem régen szinte Ámerikába ment, oly szándékkal, hogy azon földnek terméseit felkeresse, kitanulja és a tudós világgal megismertesse . . . ez pedig Marosszékbéli szent-imrei nemes székelv Balog József orvos doctor uram, ki is minekutánna Érdélyben éles és serény elmével szépen elővitte volna maga tanulasát, ment Bécsbe az orvosi tudományra (Balog Józsefnek 1775-beli eredeti levele szerint), mely mellett a füvészet (botanica) tanulmányait is nagy dicsérettel és előmenetellel tanulta Zsakken (Jacquen) ur kormányzása alatt. Ott azért ettől a híres nagy füvész professor urtól, ki Ámerikában sokáig lakott, és az odavaló gyökeres termésekről jeles könyvet is bocsátott volt világra, sokat hallott és tanult Ámerikának mivoltáról; ezért elhatározta magát az oda menetelre. Hogy tehát ahhoz közelebb eshessék, elment Hollandiába; a hol tavaly a lej dai universitáson orvos-doctori tisztességet s szabad levelet nyert, egy remek írása (dissertatioja) mellett, mely hatodfél árkus papirosra ilyen titulus alatt nyomtatott ki: „Specimen inaugurale Botanico medicum si-

1) Igyekeztem lehető legtöbbet elősorolni, de Marosszék jeleseinek nagy száma külön könyvet igényelne.

stens praecipuas plantas in Magno Transylvaniae Principatu sponte et sine cultura provenientes ac ibidem usu receptas“¹⁾). Ezen írását, melylyel szép dicséretet érdemlett, ajánlotta Benkő József uramnak, közép-ajtai egyházi tanítónak, kinek is köszöni a fűvészi tudományban való eredését. Azután Lejdából Amsterdámba menvén; a mult 1779-ik esztendő végén Dirk van de Val nevű hajós kapitánynyal Vouvé Léva Jákoba nevezetű hajón déli Ámerikának Guyána tartományából elindult, és 64 nap alatt a tengeren áthajózott, s az említett országnak „Rio de Berbice“ nevezetű megszállott vidékében (Colóniájában) vagyis a mint a régi magyarok nevezték új szállásában megtelepedett. Mely vidéket Ámerika képén napkelet felé Szürinámon feljül (ma alföldi Guyána) a Berbitze folyóviz mellett kell keresni. Mig a nevezett hazánkfia a tengeren általment, minden öltözetéből kihízott, de azután Ámerikában két hónap alatt igen nehéz betegségbe esett; nyavalyájában azzal volt szerencséje azon valóban idegen helyen, hogy olyan jó lelkű emberek találkoztak, a kik gondját viselték: táplálták publikán madár (déakul psittacus, németül papagey a neve) húsból főtt levessel, bővsége lévén ott ennek a madárnak, mely nálunk aranyokat ér“. Eddig a Magyar Hirmondó. — Több levelei vannak ma is családjánál, kik-től eredetileg megkapván azokat, az érdekesebbeket ide iktattam. Az elsőt az édes atyjához irta, mely szóról-szóra így hangzik: „Áldja meg Isten minden jókkal kegyelmeteket! Ma egy hete, hogy Bécsbe megérkezénk minden baj nélkül; csötörtökön indultunk vala Szt.-Imréről, és éppen ahhoz három hétre ide eljöttünk. Másnap mindjárt szállást fogadtunk a Duna partján egy kicsiny házban, s már egy hónapig itt leszek; Kolozsvártól Debreczenig szekereshek fizettem hét márjást, Debreczenből Pestig nyolcz márjást, Budától Bécsig harmadfél német forintot, ezen kívül magamra költöttem mintegy négy forintot az egész úton. Pest Debreczenhez 24 mfdl, mégis harmadfél nap alatt elmentünk Pestre, de nem sokat lépett a ló, schol addig egy hegyet is, sem egy bokrot nem láttunk, bezeg ott nem lötték volna meg Minyát a fa mellől. A két lovat jól kell tartani és Sz. György napkor az úrrát a professorhoz kell vinni. A leveleknek az váltóságát meg kell adni, a ki a postáról kiváltja. Minyának meg kell mondani: hogy gyümölcsfák ültetésére s oltá-

1) Egy példánya megvan a M.-Vásárhelyt létező Teleki-könyvtárban, mire önkézével irta: „Illmo. D. C. Samueli Teleki dono mittit Auctor“, mi czímeknek jól megfelelő alapos kis munkalat.

sára gondja legyen. Vagyok tisztelettel fia. Balog József mp. Bécs 1775. 26. 8-bris.“

„Ha levelet irnak nékem így kell írni a titulussát: A Monsieur Monsieur Joseph Balog étudiant en Medicine présentement par Clausenbourg, Ofen, Wien; külczime: A Monsieur Monsieur Alexander Balog mon cher Père présentement à Sz. Imre.“ — Az 1777-ki sept. 5-ről kelt levelében kivonatban ezek érdekesebbek: „A' Doctori grádusért 50 aranyokat kérnek, tavasszal feljebb akarok menni, olyan tudományhoz fogtam, a mely után legjobban meg lehet élni akárhol a világon, kivált mostani időben, csak jól elvégezhessem.“ Ugyan e levelében írja: „hogy Bécsben a Leopoldvárosban a 211-ik sz. alatt lakik, s felszólítja édes atyját, hogy őtet segedelmezze“ ¹⁾.

Balog József ugyan Amerikában egy tengeri utazása alkalmával nem sokára megholt scorbutusban — rokonai jegyzése szerint.

2. B o d o r P é t e r. Egyike időkorá jeles gépészeinek, szül. 1778-ban Erdő-Szent-Györgyön, mint törvénytelen gyermek Zilahi Lidiától, kinek atyja ottani református pap volt. Saját édes atyja Bodor József pedig léczfalvi származásu zavarodott tébolygó ember volt, bár voltak öntudatos órái is. Tanulását Léczfalván kezdte meg a falusi iskolában, honnan a m.-vásárhelyi reformált tanodába ment, a három első osztályon keresztül folytatta is, midőn ugyan M.-Vásárhelyen asztalos inassá lett, s már ekkor vasárnapi szünőráit egy fali óra készítésére fordította, mit mestere megnézhén és kedvelhén, keveset rajzolni is taníttatta; később Koronkában gróf Tholdalagi Józsefhez került, hol a kertet rendezte, s több ideig dolgoztatott. 1805-ben és 1806-ban Gerend-Keresztúron volt, itt magára egyedül két forintos bankókat csinált oly sikerrel, hogy az soha nyilvánosságra nem jött. Ezután több erdélyi mágánok udvaraiban forogván, számos gépeket, malmokat készített, kerteket ékesített sat. 1816-ban megismerkedett tordai puskamives Lakatos Sámuellel, s avval együtt egy Böszörményi József által készített bankó-géppel tíz forintosokat nyomtattak; ebben egy harmadik részestárs volt m.-vásárhelyi órás Pál Sámuel, kinek segedelmével még jobban haladtak, de rajtakapattván, elfogattak ²⁾ raboskodtak a m.-vásárhelyi

1) Találatnak jelenleg eredetileg ez, s több levelei Balog Józsefnek Ny.-Szent-Imrén egyik atyjafiánál Balog József urnál. — 2) M.-Vásárhelyi rendőrségéd Orbán József jegyzete után irtam eddig, kinek birtokában vannak a Bodor Péter életrajzát magokban foglaló eredeti adatok.

börtönben. Bodor Péternek feles remek művei maradtak **Kerlésden**, gr. Bethlen Lajos udvarában, hol több ideig mulatott, s másutt is az országban, melyek között kitünőbbek azok, melyeket M.-Vásárhelyen itteni leghuzamosabb lakta ideje alatt hátrahagyott u. m. a piacon lévő korábban zenélő kút, a Maroson ma is fennálló róla nevezett híd, a reformátusok várbeli egyháza tornyába feljáró kemény lépcsők, sat. Volt a rózsautczában egy csinos szép izléssel készült kertje, félhold formára törökös mecset fedelű nyári mulató kis faházzal, élő fasorokkal, de melyek még életében rabságakor elpusztultak; több orgonát készített, legnagyobbszerűt Kibédén, s e végre műhelyet is alakított vénségében. Termetére nézve magas, szőke piros, ép és illedelmes alkatu, jellemére csendes, jó szíviű, tanuságos beszédű; jól ismertem én is. M.-Vásárhelyen nem sok pártolója volt, különösen elnyomorodott aggságában. 1849-ben gyutacsokat csinált, s azokkal Kolozsvárra utazott, hol ez év augusztusában a farkasutczában szélhűdés érte s rögtön meghalt, mit nem kevésbé idézett elő azon körülmény is, hogy élte végnapjaiban mértéktelenül ivott; Kolozsvártt temettetett el egyszerűen a házsongártban.

3. **Dó'sa András** (Makkfalvi): Vizaknai Anna férje. Tökölihez szított, a bárczasági csata előtt 1690-ben nyolczvanan erős hitet tettek le, hogy mindnyájan egyenesen Teleki Mihályra rohananak. Az eskü oly kemény volt, hogy a „Dó'sa hitre mondom“ sokáig forgott a székelység ajkán. Teleki a népvélemény szerint így esett el Szántó keze által. Tököli megbukván, Dó'sa András fogságba esett, ott ült Szebenben, mignem a kegyelem neki is viszszaadta szabadságát.¹⁾

4. **Dó'sa Mihály** (Makkfalvi): egykoru a fennebbi Dó'sa Andrással; Teleki Mihályért gyászt öltött magára egy akkori esketés szerint, miért a Tököli emberei fogságra vitték. Ez lehetett később, ki 1701-ben febr. 16-án a gyula-fejérvári országgyűlésen több primorokkal a székelyek adóztatása ellen óvást adott bé²⁾.

5. **Dó'sa Ábrahám** (Makkfalvi): szent életet élt a mult században, az utczákon zsoltárokat énekelve járt; egy jégmenésnél a kicsiny hitű nép előtt a jegekre vetette magát, s szent énekek dallásával nyugodtan evezett a szomszédhatárig. Későn született fiát Sándort mint kis gyermeket felvitte a falu melletti vár útjára, máglyát rakott, s fel akarta, mint Ábrahám áldozni, míg a székelyek

1) 2) Kővári, „Erdélyi családok“ 79—80. l.

mint nemtő angyalok megszabadíták; nagy benyomást tett ez az áldozatra szánt gyermekre úgy, hogy felnőtt korában is, nehéz füst látására gyakran özszerogyott ¹⁾).

6. Dó'sa Péter (Makkfalvi): alkirálybíró volt Marosszéken²⁾. A Rákóczi-forradalom alatt ellenzékét alapított, a m.-vásárhelyi gyűlés utáni szebeni uralom ellen, miért alig mult hogy el nem fogták³⁾; ez vermeltette el elevenen felsőbb ítélet következtében Kibédi Oláh Judithot saját gyermeke megöléseért⁴⁾. Dó'sa Ábrahám hihetőleg Péter testvére, 1718-ban marosszéki alkirálybíró⁵⁾, úgy később Péternek fia, Mihály lelkes áldozatokat tettek, az első m.-vásárhelyi ev. ref. tanoda építhetését, utóbbi pedig a székház újítását nagyban segíték⁶⁾.

7. Dó'sa Gergely (Makkfalvi). Tanult a m.-vásárhelyi református tanodában kitűnő szorgalommal a Kovásznai Sándor tanár felügyelete alatt, honnan külföldre menvén, előbb Göttingában, később Jénában képezte magát, hol hosszabb ideig mulatott; mindenféle tudományokban alapos ismereteket szerzett magának, több nyelvekben jártas volt, azok között kitűnőbbben a latinban és görögben; feddhetetlen jellemmel birt anynyira, hogy hozzá folyamodott peres felének is oly tanácsot adott maga ellen, min az ügyvédek is csodálkoztak sat. 1794-ben neveztetett ki M.-Vásárhelyre jogtanárnak a reform. tanodában, melynek 1802-ben már igazgatója lett; annak két emeletes épülete alatta készült el, valamint később a gróf Kendeffi Ádám megbízásából a sz.-miklóscsúcsán azon szép ház is, mit a Királyi Tábla megvett. Szükségben szenvedőleg élt, sokszor csekélységig kiterjedőleg; mégis oly szépen élt nejével, hogy tulajdon gyermekei sem hallhatták még csak szó-cseréiket sem egyszer is; békével türve sorsát, jól nevelte gyermekeit; többször érdeklött neje Basa Ráchel, egy díszteljes nő volt, tőle született gyermekei: Imre, Elek, m.-vásárhelyi ref. tanodai jogtanár, Lajos, István, Ráchel, postamester Vályi Károlynő. Meghalt Dó'sa Gergely febr. 11-én 1826. sírköve felirata szerint.

8. Filep József (Vadadi). Született M.-Vásárhelyen 1790-n hason nevű édes atyja híres ügyvéd, édes anyja Munkher Julia kilencz gyermekének 4-ke volt. Tanulását a m.-vásárhelyi ref. tanodában kezdette, folytatta az unitáriusok kolozsvári főiskolájában, és

1) Kővári „Erdélyi családok“ 79—80. l. — 2) L. azoknak sorában. — 3) Cseerei Mihály története 414. lap. — 4) L. a 2. ik részben Maros-Szt-Királyt. — 5) L. M.-Vásárhelyi ev. ref. tanoda leírását feljebb. — 6) L. gyűlés gyűlés 1746.

végezte ugyanott a lyceumban, hol Hubert és páter Koros tanárok figyelmét ki nem kerülve, anynyira kitüntette magát, hogy azoknak később barátjává lett; innen szószólói pályára lépett, 1832 táján királyi tanácsos és közügyi aligazgató lett; láng eszén kívül feddhetetlen jellemmel bírván, mint ilyen a kormánynyal szemben is rendithetetlen hatalmas öre volt a törvényeknek. Sok nagybecsű munkát dolgozott folytonos szorgalommal, mik legszámosabban kéziratban maradtak, u. m. „Praxis Judiciaria“ melyet még 1846-ban felküldött Bécsbe a végre, hogy kinyomtatása megengedtesse, de közbejövén 1848 eseményei, úgy maradt; bámulatos fáradalmat fordított azon legnevezetesebb művére: miszerint a k. fejevári káptalan minden leveleit lajstromozta, mit tizenhét hónap alatt végzett el, s 1845-ben adott bé az udvarhoz, párját utódinak hátrahagyta, terjedelmes nagy és becses gyűjtemény. Verseleti és bölcseleti műveinek száma sem csekély, melyek örök tanui magas lelkületének és miveltségének. Nagyobb nyomtatott könyve csupán egy van e cím alatt: „Törvénybeli gyakorlat mutató táblája“ 1831-ről; vannak számos kisebb munkái p. o. beszélyek, szomorú jelentések ¹⁾ sat. mik korának mindig remekei. Neje Déézi Katalin, gyermekei: Sándor, Albert, ns. Marosszék tűzkári társasága egyik ügyvivője, Kálmán, Katalin Nagy Sámuelné, Róza Sikó Miklósné, ki nőegyletet alakított 1844-ben M.-Vásárhelyen a fényűzés ellen, mely Erdélyben legelső ily nemű intézet volt; czélja a becsület szoros szem előtt tartása mellett a költség kimélysége, az egyszerűség; ez egylet évenként kétszer gyűléseket tart, s akkor tíz emlék-jutalmat oszt ki azok közt, kiknek költségeik legegyszerűbben valának kimérve. Eliza, Emilia, Laura, Károlina hajadonok. Nagy barátja volt Filep József a gyümölcsészetnek, s annak is lett áldozatja, mert a mint takarítgatta egy almafáját, leesett a lajtorjáról, lába kitört, s

1) Székely Mihály királyi táblai elnök halálára 1832-ben többek közt írja: „Nem az halt-é meg, a ki tudta, hogy tanulás nélkül tudni nem lehet, s hogy azon tudás, melynek következtése és haszna nincsen, a tudatlanság, fagyponjtján alól vagyon? a kinek lelke országában az emlékező tehetség archivárius volt, az ész protocollista, az ítélő tehetség ítélőmester, az értelmek voltak a táblalabirák, az elkülülő pedig a magától függő, és a körülményeknek meghódolt okosság? Mikor nem vitte ki tudományát a közvélekedések országos piaczára, hogy képmutató tudósnak ne tartassék? Hát nem mindennap transsumáltatta-e gondolatját tudós beszéddel, hogy minden tudhasson? Apja volt-é az ifjúságnak, a ki lelkesen törekedett, hogy a pusztá telkebe a tudományok béköltözzenek, a megnépesedett telkekből a cselekedetek mint anynyi vitéz polgárok előtünjenek“ sat.

ennek következtében 69 éves korában június 27-én 1859-ben meghalt Vajában; bámulatos türelemmel szenvedte fájdalmait, utolsó szavai voltak „világosság, oh be szép a világosság“. Jellemző jeliséjét: „nil conscire sibi“ — pecsétnyomójára is reá vésve hordozta ¹⁾).

9. Kiss Gergely (Baczka-Madarasi) született B. Madarason 1738-ban, hason nevű atyja Vásárhelyre adta tanulás végett, hol iskoláit elvégezvén, 1766-ban felment Bécsbe, ott — minthogy a külső egyetemekre való menetel meg volt tiltva — II. József császártól mind magának, mind másoknak szabadságot kért és nyert. Béselben két évet töltött, azután visszajött hazájába, 1769-ben udvarhelyi tanárrá lett, s az itteni tanodát, mely 1729-ben kőalapra fából rakatott, csak hall-terme, mit Borosnyai Lukács János tanár 1740 tájatt építtetett, levén kőépület, merőben lerontatta, mint gyenge művet, s 1770-ben kéregetésből gyűlt pénzzel 40 új szobából s öt tanári lakból álló tanodát emeltetett, melyre a tanoda pénzéből igen kevés fordított; ezután a városi új templomot is felépítteté. Kiss Gergely ékesen és folyékonyan beszélt a latin nyelvet; tanított vallás-, bölcsészet-, számtant és történet-tudományt, stb., a nyelvészetet a N. Enyedről három évre hozatni szokott segéd tanítván. Minden sátoros innepre egy beszédet készített, tanítványait avval küldötte ki falukra. Az ő koráig nem volt szokás az udvarhelyi tanodából felső országokra menni, — Kiss Gergely nevelt erre először két ifjat, Barátosi Balog Józsefet és Bágyi Balázsi Pétert, kik előbb a m.-vásárhelyi tanodában felavattatván, onnan mentek fel. II. József császárral másodikszor Erdélyben jártakor június 10-én 1783-ban délután Parajdon a kamaraispáni szálláson hosszasán beszélt németül és latinul, s némely vallásbeli terheltetések iránt kérényt adott bé, mivel a kik a katolikusok közül hitőket elhagyták, gyermekeiket az új vallásban nem neveltették, a hol katolika megye volt, reformáta pedig nem, a reformátusok a plébánosoktól függöttek, a 6 héti tanítás meg volt, 1831-től fogva fő és részletes egyházi gyűlések nem tartattak, a református püspök Felvinczen lakott N.-Enyedre költözendő sat. Kiss Gergely a főegyházi gyűlés végzéséből papi ágendát irt, de betegsége miatt bé nem végezheté, csakugyan Szerencsi Nagy István győri pap által kiadatott, s újra nyomtatását az 1820-ban Magyar-Igenben tartatott főegyházi gyűlés meghatározta, ajánlván fia Kiss József, kiről alább lesz emlékezet, kinyomtatását, és azt, hogy minden erdélyi református papnak egyet

1) Nemzeti Társalkodó 1844. évf. 40. sz.

ajándékoz, de ennek mi következtése sem lett. Kiss Gergely 1772-ben Komáromi Theréziát vette nőül, kivel 15 évet élt, előbb negyed napi hideglelésbe esett, azt lép- vagy májdugulás, sárgaság és vízkóróság követé, s apr. 27-én 1787 hosszúságú betegsége után 50 éves korában elhalt. Maradt három gyermeke: József, Borbára Zsigmond Eleknő és Ferencz, mind két fia magtalan levén, a Kiss Gergely ágát sirba vitték ¹⁾. Főjegyzővé volt Kiss Gergely továbbá kinevezve a református egyházi főtanácstól — valaki halálára e verseket írta: „Kiss Gergely kis neved de mégis nagy valál, nagy kárt valálánk benned hogy hamar elhalál“ ²⁾. Nevezett gyermekei közül József Alsó-Fejérvármegyének több évekig híres főjegyzője, később alispánja, tanult és gazdag férfi, ki végrendeletében az udvarhelyi ev. ref. tanodának hagyta szép könyvtárát, és nyolczvan ezer váltó forintot; meghalt június 6-án 1830-ban Magyar-Igenben, hol terjedelmes jószágán töltötte élete nagyobb részit; szép házat tartott; 1827-ben én is jártam házánál. Testalkatára nézve izmos, erős, közép termetűnél valamivel magasb, szőke-piros, nagy homloku és fejű s kopasz volt.

10. Kovásznai Sándor. született Fintaházán hol atyja ev. ref. pap volt; tanult M.-Vásárhelyen, a gr. Lázár János fiát Imrét nevelte, a belga és hollandi egyetemeket is megjárván, hol a vallástant s napkeleti nyelveket nagy sikerrel hallgatta; 1761-ben a m.-vásárhelyi ev. ref. tanoda tanárává lett, mit igen jó hírrel vitt, mint alapos szakértő. Sok jeles munkákat dolgozott, azok közt a magyar történelemre tartozókat is, melyet oly érdekesen tanított, hogy nem csak a m.-vásárhelyi tanácsosok, előkelő polgárok, hanem a mesteremberek, tanártársai is felesen látogatták előadásait, az utóbbiak közül Basa István azt szóról szóra szépen leírta. Nevendékei voltak még: Nemesgyei János n.-enyedi, Antal János, Dósa Gergely m.-vásárhelyi tanárok; sok latin alkalmi verseket irt kitűnő szép irálylyal ³⁾. A m.-vásárhelyi temetőben tanítványa Antal János, később ref. püspök, köemléket tétetett sirjára, mely ma is ép-ségében van, rajta e felirat: „Nagy tudományu néhai tiszteletes professor Kovásznai Sándornak, ki 1730-ban februárius 12-ik napján született, 1792-ben martius 8-án meghalt, itt nyugvó porai emlékéül tétette tanítványa Antal János, erdélyi ev. ref. püspök 1847-ik évben.“

1) Életirátát, I. Prédikátori tár 122—146 II. Pálfi Dénez s n.-galambfalvi ref. paptól. — 2) L. Kis Gergely felett mondott halotti beszédet. — 3) Nevezetesebb ezek közt: Carmina exequialia et paucula quaedam alius argumenti Trajecti 1782.

11. Gyalakuti Lázár János, Édes atya volt gróf Lázár György, Marosszéknék főkirálybírája, anyja gr. Bethlen Judith; született 1726-ban; háromszor volt követ Erdély részéről Bécsben; előbb királyi táblai ülnök, Zarándvármegye főispánja, azután kormánysszéki tanácsos, 1750-ben az erdélyi RR-nek elnöke és fővadászmester¹⁾, beszélt a magyar, német, szláv, francia, olasz, angol, török, görög, zsidó nyelveket és a persát. Ifju korában utazásban lelte gyönyörét, Konstanczinápolyban hosszabb ideig tartózkodék, s ott egy a törökök hadi dolgairól szóló könyvet törökből francziára fordított és kiadta Bécsben 1766-ban, nem különben Háfisz persa költő ódáit latinra tevő át²⁾; nagy követője volt Wolf Keresztélynek; mindamellett részt vett a székelyek fegyvertényében s a Mádéfalvi vészben, azoknak haragjokat magára vonta. Varsóban és Berlinben is követséget viselt, meghalt nov. 26-án 1772-n; több jeles munkái vannak nyomtatványban s kéziratban is.

12. Mátyus István (Kibédi), a m.-vásárhelyi ref. tanodában végezvén tanulását, Bécsbe és Trajectumba ment, hol már 1750-ben két értekezést adott ki latinul, egyiket a közönséges búskomolyságról és vízkórságról, másikat az ingerelhetőségről; ezekkel orvosi oklevelét megnyeré; mint kiképzett derék orvos jött vissza hazájába, Marosszéknék főgyógyásza és táblabírája lett, mely hivatalait nagy hirrel és szerencsével folytatta; több érdekes fajakára tartozó dolgozata van, melyek közt kitünőbb a „Dietetikája.

13. Mózes Károly (Makkfalvi). Édes atya Kézdi-Vásárhelyről származott, makkfalvi ev. ref. lelkész volt, hol ő is született; tanulását elvégezvén a külországokat is meglátogatta gyógyászati ismerete szélesítése végett. Pestre, hol azelőtt magát képezte visszamenyén, onnan a 2-dik katonai ezred orvosává tétetett; 1832-ben Oláhországba hivatott a katonai kóroda betegeihez, szép fizetéssel. Itt anynyi érdemet szerzett, hogy a főbb boérok gyakran személyes látogatásaikkal, pártolásukkal tisztelték meg. Ezekkel kolozsvári születésű Lukács Farkas barátjával együtt ismertette meg a borvizek közt a székelyföldieknek elsőségét Erdélyben, kik addig a szász földön létező savanyú vizeket ismerték csak, minek következtül azok azóta Borszéket, Előpatakát sat. használják is. Egyik előmozdítója, pénzével segítője volt továbbá Mózes Károly a bukaresti ev. ref. megye alapításának, temploma, növeldeje építésének több másokkal³⁾.

1) Benkő József, Gen. Trans. I. k. 486—487 II. — 2) Magyar írók életrajz gyűjteménye 2. k. Pest 1868. — 3) L. az elbujdosott magyarok Oláhországban utazása után kiadta Ürmösi Sándor, — nyomt. Kolozsvárt 1844. 45—47. II.

14. Péterfi László (Kibédi). Kibédi ev. ref. pap Péterfi László több fiai egyike, született 1788-ban június 3-án Sóváradon; édes atyja, ki jeles tanult férfi volt, saját házában tanította egész azon fokig, míg 1800-ban a m.-vásárhelyi ev. ref. tanodában a rhétorok osztályába vitte. 1804-ben már déák, nem sokára pedig a felsőbb szakuak rendes tanítójává lett, s mint kitűnő jellemű és tanuló a Teleki-könyvtárnak őre volt, hol annak könyv-lajstroma készítésében munkás szorgalommal működött. Ugyan itt fordította németből magyarra „Die Peripatetiker des 18-ten Jahrhunderts oder die Beschreibung der Reise J. Christi, und seines Apostels Johann auf Erden“ című szabad elvű munkát. 1810-ben erdőszádai gr. Dégenfeld Miksa gyermekeinél nevelővé lett, innen küldetett a külföldi egyetemekre, s ott két évet töltött, honnan ismeretekben gazdagon tért vissza; visszatértekor gr. Dégenfeld Otto és Imre két tanítványát a debreczeni ev. ref. főtanodába vezette, s oly nevelésben részesíté, hogy azok mind ketten Magyarország díszes egyéneivé váltak. Ez idő alatt több physikai és matematikai értekezéseket dolgozott, melyek részint a „Tudományos gyűjteményben“, részint más folyó iratokban köztetséssel fogadtattak. 1826-ban sárospataki, 1829-ben pedig n. enyedi történet tanárrá tétetett, alapos szakértelemmel folytatta pályáját, s bár több méltatlan kedvetlenségek érték, mint mivel, világismerő, békével tűrte azokat; szolgálatra kész, kedves társalgású ember volt; kisebb testvéreit különösen, s másokat is segített. N.-Enyeden nőül vette Bessenyei Annát, ügyvéd Lengyel György özvegyét, de kitől gyermeke nem volt. 1848-ban Boros-Bocsárdra menvén szüretre october havában, az oláhok vad dühének áldozatja lett, kiktől ugyanott többet magával 61 éves korában kegyetlenül megöletett — „előbb verések közt kövekkel megrakott bival-szekeret vonattak Péterfi Lászlóval, s miután azt nem bírva lerogyott, egy oszlophoz köttetve szalmával bétékerték s úgy égették meg ¹⁾).

15. Péterfi Pál (Kibédi), az előbbi Péterfi Lászlónak testvére, született márczius 14-én 1792-ben; tanulását kezdette s folytatta Kibéden édes atyjánál, ki őt az ugynevezett rhetorica osztályig képezte. 1803-ban a m.-vásárhelyi ev. ref. főtanodába ment, hol az elsők között tűnt ki; idővel köztanító és ellenőr lett. 1813-ban végezvén itten, fűvészetet tanult, orvosi pályára készülendő, mint szegény szülők gyermeke, azon pénzével, mit az érdekllett főtanodában szerezhethetett, s akkori divat szerint mind négy t. i. n.-enyedi,

1) N.-enyedi Album. Pest 1851. 37. l.

m.-vásárhelyi, kolozsvári és udvarhelyi ev. ref. főiskolákban szigorú vizsgálatokat (examen) adván, azoktól az egyházi főtanácsnak mint jeles ifjú ajánltatott; ez nékie országos szabadságot eszközölt a jóltevők helységenkénti megkereshetésére, azoktól szíves részvétellel nem kis összeggel segítettett; így 1816-ban felment Bécsbe, mint orvos-növendék nagy szorgalommal tanult, anynyira, hogy 1821-ben a szokott vizsgálatot letevén, „De Diabete mellito“ című orvosi próbairatot adván, szabadalmat nyert szakmája folytathatására, de nem szaladott le Bécsből mindjárt hazájába hogy további ismeretgyűjtését kockáztassa, hanem ott maradt 1827-ig a közönséges kórodában s a főbb orvosok mellett mint segéd gyakornokoskodott; s a híres komáromi elrejtezett alvó kigyógyításával nem kis érdemet vívott ki. Innen elébb Sárospatakra már ekkor ottani tanár fenn irt Péterfi László testvérbátyjához ment, s az itt levő ev. ref. főiskola orvosává neveztetett ki; 1830-ban M.-Vásárhelyre jött, innen kevés idei működése után Udvarhelyszék főorvosának rendeltetett, de két évi szolgálata következtében engedelmet nyert M.-Vásárhelyre telepedhetésre, hol egy ideig városi főgyógyászságot vitt; legtovább élte fogytáig mint szabad orvos szolgált, alapos szakértő, közbizodalmu, kitünő szerencsájü volt gyógyításaiban, betegeit nem csak részletesen és pontosan kikérdezte, szenvedéseik körülményeiről, hanem orvosi előíratait (praescriptio) jegyzőkönyvekbe szedve vitte, kiket egyszer vagy többször gyógyított, ezeket azokra nem kis haszonnal mindenkor alkalmazva; e becses gyűjteményét egész korszakáról a maradéknak hátrahagyta. Mint ember tiszta érzésü, szép jellemü honpolgár volt, olykori komolyságait, kissé kitöréseit inkább elfoglaltatása halmaza okozta; későbbi éveiben az erdélyi ev. ref. egyházi főtanács a m.-vásárhelyi főiskola egyik al-gondnokságával tisztelte meg, mit lelkiismeretesen vitt, sőt pénztárát is szaporította ajándékával. Soha sem nősült s magtalanul halt meg 1861-ben márczius 17-kén, kitartó munkássággal szerzett javait testvéreire hagyván.

16. Péterfi Albert (Kibédi) a fennebb említett Péterfi Lászlónak és Pálnak kisebbik testvére, született junius 14-én Sóvárádon 1800-ban; tanulását édes atya házánál kezdette, innen ment 1808-ban a m.-vásárhelyi ev. ref. tanodába, 1815-ben lett déákká, s osztályában első, fáradhatatlan vasszorgalmu tanuló; innen 1819-ben a debreczeni főtanodába lépett, hol tanító, ellenirnok (contrascriba), senior (iskolanagy) is volt; maga további képezhetése végett külföldre utazván, Göttingában s más egyetemekben három

évig mulatott, a latin, görög, német, francia, olasz és angol nyelveket tudta, ezeken kívül az arabs és zsidó nyelvben is jártas volt. 1831-ben N.-Enyedre a régi nyelvek tanárává választott, hol pályáját kitünőleg több évekig folytatta, midőn részint maga okozta, részint reá fogott hibák, leginkább pedig még most is homályban rejlő okok miatt, ugyanannyi fizetéssel sz. udvarhelyi tanárrá neveztetett ki, de melyet el nem fogadva Bilakra, gr. Lázár Mór udvarába vonult, kinek kegyéből ugyanott mintegy másfél évig lakott; innen sorsromboltan, mint egy száműzött Oláhországba utazott, bukaresti ref. pappá lett, mit kevés ideig vihetett, mert 1850-ben 49 éves korában epemirigyben (cholera) meghalt ¹⁾.

17. Sándor János Hollandban szolgált mint százados, hol kapitány társával Szalkai Antallal, ki egy mellék utczában öt orozva megtámadta viaskodva Szalkainak karát levágta, bizonyos hölgy szeretőjük iránti öszszeszólalkozás következtében; ezért Sándor János katonaságát kényszerűlten elhagyván, testvére, hollandi ezredes Sándor Gergely segedelmével haza jött Erdélybe; itt Mező-Madarason édes anyjáról maradott jószágában megtelepedett, s kitünő hires gazdává vált; jó szívének nem kis jelét adta avval is, hogy már ekkor szomszédjában M.-Bádon lakott Szalkai Antallal kibékülvén, amazzal haláláig sokszor jótévéleg segítette. 1754-ben Marosszéknak táblabírája lett az azon évben augusztus 7-én tartatott gyűlésen, 1773-ban királyi pénztárnok, II. József császár alatt sept. 22-én 1784, midőn Küküllővármegye a béhozott új rendszer szerint egyesítettett Marosszékkal, ezen öszszealkotott törvényhatóságoknak első és rendes alispánjává választott. Neje Fábián Zsuzsánna volt, meghalt magtalanul márczius 4-én 1788-ban.

18. Szász József (Ilenczfalvi). Atyja dedrádi ev. ref. pap volt; született ugyan itt junius 1-én 1782. Atyja később Pókába Tordavármegyébe menvén, tanulását ott kezdette, tiz éves korában a m.-vásárhelyi ev. ref. tanodába vitetett, hol végezte oskoláit; szelid magaviselete, eleven elméje, szorgalma által tanárai szeretetét megnyervén, bizonyos alapítványokból segítettett, Antal János tanár ajánlatára gr. Teleki Sámuel m.-vásárhelyi könyvtárnokává tette, s annak 1802-ben fel is eskettette; e mellett a m.-vásárhelyi ev. ref. tanodában észtant (logikát) tanított mint deák. Az irt gróf megegyezéséből s különös pénzsegedelmével oct. 22-én 1807 Bécsbe ment

1) Péterfi László, Pál, Albert három testvérnek életét részint saját tudomásom után, leginkább pedig testvérük m.-vásárhelyi ref. pap Péterfi Károly jegyzékei után irtam.

fel, hogy tanulását, tapasztalatait bővítse, s ott 1808 tavaszáig tanult; ekkor Prágán, Drezdán, Lipszén keresztül Jénába ment, hol magát könyvtárnoki hivatalára készítette; az irodalom-történet, fűvészet, és ásványtant, melyek tőle leginkább megkívántattak, tanulata. 1810 tavaszán Regensburg felé visszazajlott, s oct. 14-én a Teleki-könyvtár gondviselését egészen átvette; tanulásait nagy igyekezettel folytatta; célja volt, hogy tudománya által hazájának használjon, de még ifjan május 29-én 1812-ben aszkóiban csak 30 éves korában elhalt. Mint lángeszű költőnek több versei maradtak, melyekből néhányat Hegedüs Sámuel és Tompa János tanárok összeszerezvén, életrajzával együtt kiadta Döbrentei Gábor¹⁾.

19. Szentiványi Mihály (Sepsi-Szent-Iváni), született Ny.-Gálfalván, édes atyja Szentiványi Sámuel Marosszéknék egyik duló biztosa, később derékszék bírja. Mihály szende, jó érzelmű, szép készültsgű, általam is ismert sorsüldözött honfi, előbb Marosszéknék volt tiszteletbeli jegyzője. Az 1834-ki országgyűlés követéségével mint irnok járt Brűnnben I. Ferencz császárnál; az unitáriusok kolozsvári fűtanodájában tanárnak választották, de ezt nem folytathatta; több jeles munkáiból „Szentiváni Mihály munkái“ czim alatt Kemény Zsigmond és Kriza János adtak ki egy kötetet, s tervezték a második kötetben még világot nem látott beszélyeit, verseit, vegyes dolozatait, s a harmadik kötetben erdélyi útazását kiadni; de az utóbbi két kötet még nem jelent meg. Szentiványinak az unitáriusok kolozsvári fűtanoda ifjusága által „Remény“ czim alatt kiadott jeles zsebkönyvben több nagy becsű műve jelent meg. „Mindenütt rosz, de legroszabb otthon“ czimű beszélye nem egy ocsárlót támasztott ellene, különösen őtet nem ismerők előtt; de kik tudják atyja házáni körűlményeit, méltatlan bántalmát kitorésnek tartják és nem egyébnek; meghalt 38 éves korában Kolozsvártt 1836-ban, hol baráti emlékkövet emeltek hamvai fölé. Érdeme az is, hogy sajtó útján ő penditette meg először az „Unio“ eszmjét. Egyik életrőja szépen jegyzi meg róla: „Jelleme szenvedéséből, szenvedése jelleméből, mint viszonyos ok, és okozat folya ki. Élete egy szakadatlan láncza a csalódásnak, szenvedésnek. Felekezete kolozsvári tanárnak választotta, és meg nem tehette, és ő mégis elveiben hű maradt“.

20. Szeredai Antal (Szt.-Háromsági) károly-fejérvári nagy prépost 1763-ban, már 1752-ben pűspöki udvari káplán, és hittani kanonok, székesegyházi esperes, 1755-ben ör, 1758-ban éneklő ka-

1) Erdélyi Muzeum II-ik fűfűzet, Pest 1815. 102—117. II.

nonok, az erdélyi törvényes királyi táblának legelső, és legutolsó egyházi rendbeli valóságos ülnöke, fáradhatatlan szorgalmu hivatalnok, és egyszersmind író, több fontos és nevezetes munkákat dolgozott ¹⁾, püspöki süveggel helyettes lyceumi főigazgató, hittani tudor; meghalt július 6-án 1793.

21. Szentmiklósi Mihály: Horvátországból származott, de anyja magyar volt, született 1603-ban; a kolozsvári unitária főiskolában tanulván Pécsi Simon korlátnoknak udvari papja lett néhány évekig, Jézus eljöttét testileg mesének tartotta, s elfogtatván, a fogarasi várban raboskodott, honnan javulás reménye alatt kibocsáttatott, kölpényi református pap lett, s kevéssel azután m.-vásárhelyi hol 14 évig szolgált, elvénülve, betegeskedve saját lakába költözött; meghalt 1668-ban 65 éves korában; több munkát írt a szent írást írókról ²⁾.

22. Viola József (Köszvényesi), moldvai főorvos s a magyar akadémia levelező tagja, született Köszvényesen 1770-ben márc. 15-én, tanult ugyanott, azután Pesten és Bécsben 1787-ben elvégezvén az orvosi tudományokat, egyike volt azon 32 orvosnak, kiket József császár az akkorában folyt török háboru alatt Laudon vezérsege alatt Temesvárra leküldött; Belgrád bevétele estéjén ezred i orvossá neveztetett, s a hadi nagy kórház egy részét nyerve működése mezejéül. A béke megkötése után előbb egy gyalog, azután a József-huszár ezrednek orvosává tétetett. A franczia háboru alatt Olaszországban foglalatostkodott, míg 1801-ben Erdélybe, 1807-ben pedig Bukovinába nem rendeltetett szárnyorvosi minőségben, 1808-ban pedig búcsut vett az ausztriai szolgálattól, s a moldvai herczeg Stourdzza meghívására Moldva fővárosába Jassyba vállalta fel a Spiridion nevű kórház felügyelését, melylyel csak hamar összekötötte a Moldvában levő összes kórházak s egészségi intézetek kormányzósága, s a főváros rendes orvosi hivatala. Moldvának zavaros és változó állapota közt, melyek 1808-tól 1834-ig tartottak, a különféle hatalmaknak lényeges orvosi szolgálatokat tett, s az ötszöri döghalál és a cholera veszedelmei közt helyét szilárdan megállta. Ezen érdemeiért a töröktől agai ranggal, s a Nifsán-renddel, az orosz cártól drága gyűrűvel, a római udvartól előbb a Krisztus-rend lovagi, azután az arany sarkantyus rend nagy keresztjével, Auszriától, melynek moldvai agentiaját minden fizetés nélkül vitte, polgári arany érdempénzzel tüntettetett ki. 1834-ben mint állami és újból kinevezett

1) Benkő József Gen. Trans. I. k. 243. 1.

fejedelmi orvos elkíséré-kegyurát Stambulba, s több hónapot töltött törökországi utazásban. 1837-ben midőn Mahmud szultán a maga birodalmát béúta, küldöttje volt Moldvának ezen fejedelem üdvözlésére. Azon társaságnak, mely 1833 óta Jassyban „Societas medicinalis et naturae curiosorum“ czim alatt áll fenn, egyik alapítója volt. Hoszszas orvosi gyakorlata alatt meggazdagodván, s falvakat szerezvén Moldvában birtokul, azért mindenkor melegen emlékezett magyar hazájára; a m.-vásárhelyi országos kórodának 500 aranyat adott, annak újból szervezésekor ¹⁾, a magyar akadémia alaptőkéjét küldeménnyel gazdagítá, melynek vidéki levelező tagjává 1838-ban választatott meg. Huzamos hasznos orvosi munkálkodásának zavaros, nyugtalan éveiben képtelen volt gazdag tapasztalása gyümölcseit leírva közrebocsátani. A moldvai fejedelem számára irt 1833-ban német nyelven egy nagyobb munkát „Dietetik für einen Regenten“ von Dr. J. W. Jassy czimmal, mely még azon évben oláh nyelven is kinyomatott ²⁾. Sok jószágokkal birt, melyeket maga szerzett, azok közt Ledény egész falut Moldvában, melyért 10,000 darab aranyat ígértek neki, de nem adta; ugyan itt halt meg 1858 márczius 16-án; tartott egy gazdaszszonyt és egy gyámleányt, végrendeletet hagyott, de az eltévedvén, minden vagyonát ezek vették kezökhez. Hullája Ledényből Jassyba vitetett s ott eltemtetetett. M.-Vásárhelyen él ma is egyedüli testvére Viola Erzsébeth csizmadia Kerekes Istvánné, kinek négy gyermeke van, egyik Bergenyében, másik M.-Vásárhelyen, kettő M.-Bádon lakik, s e szegény atyjafiai birtokon kívül maradvá, mit sem öröklöttek.

Tájszavai: A székelyek legtisztábban beszélnek Erdélyben magyarul, s noha csaknem minden vidékeikben különböznek a szóejtésekben, mindazáltal merem állítani a marosszékiek közöttök legkitünőbbek a hibátlanságban; azon nevetséges szó nyújtások fraj helyett faraj, Fráta (mezősegi egyik falu neve) Faráta, franczia helyett faranczia sat. nem divatoznak, vannak csakugyan ezeknek is különös szólás formáik és szavaik, melyek közül a következőkbe foglaltam az érdekesebbeket, tekintettel orvostudor Engel József erre vonatkozó jegyzéseire:

hállérkedik: vihog, pajkoskodik; *varissál:* a sütökemenczében a tüzet aszaggal vagy varázsfaával szétterjeszti; *szöllő lábja:* a szöllő alsó gyepes része; *nyáskolódik:* nyüzsg, készültében forog; *komod:* töb fioku láda vagy kaszten; *kazupol:* p. o. a jég a vetést, katoná ellenségét sat.; *sülleg:* a nyers fa sustorog; *endergöleg:* émely-

1) M.-Vásárhely krónikája. — 2) Újabbkori Ismeretek tára 6. k. Pest. 1855. 548. 1.

gőleg; *sindevészik*: sinlődik, mecsevészik; *égedelem*: forróság, égés; *rozzantani*: józanítani, csendesíteni, köszvényes-remetei szó inkább; *le csepp*: egy csepp; *borzi*: borzas; *csontorga*: csontörge p. o. eltört fog, hátramaradott gyökér darabja; *elképed*: csodálkozásában arcát változtatja; *czankázik*: kószálás neve; *csatakos*: lucskos, sáros; *kijel*: kívül; *révészteskedik*: félelmesen vonakodik; *kisdeg*: kisdéd; *látdeg*: látod-e? *ugy deg*: ugy de; *elrekkenteni*: ellopni; *regel*: henyélve ül; *lógó koma*: mellékes koma, a ki keresztapán kívül még komaságra, az az keresztelőbe elhivatik; *gyűhü*: düh; *lant*: kolomp; *bincsó*: bimbó; *bezzeg*: pezseg forr; *genge*: gyenge; *katlanos*: keresgél; *csittatni*: csillapítani; *iski*: levendula; *vesbe*: versenként; *falu kati*: falut kajtató; *suharcz*: miveletlen sovány hely; *disznó szőcs*: tövisdisznó; *tusz*: rágalom; *meg hibban*: meghibásodik; *hirkitelés*: gyengéd hörgés; *cseperékel*: buborékol, folyfalvi szó; *kitornyakodik*: kicsucsorodik; *megrizzánlom*: megrezzenek, selyei szó; *haboricza*: habarcs, ez is selyei.

Régebbi és újabb felosztása: Marosszék hajdan az 1711-ki öszveírásból nem alaptalanul következtethetőleg hat, később és bizonyosan az 1726 és 1754-ki gyrás gyűlések eredeti jegyzőkönyvei szerint kilencz: jobbagyalvi, ny.-gálfalvi, harasztkereki, szővérdi, sellyei, szováthai, székesi, mező-kövesdi, mező-sámsondi járásokra volt osztva, melyeknek száma 1758-ban nyolczra vonatott le; 1784-ben pedig Küküllőmegyével egyesítettvén, három kerületre, u. m. a). Felső küküllőire: melyhez ez öt járás tartozott: cbesfalvi 14, zágori 12, bonyhai 15, teremii 13, radnóthi 16, öszvesen 70. b). Alsó küküllőjre, öt járással: darlaczi 9, mikeszászi 10, küküllővári 10, bényei 10, szőkefalvi 11, együtt véve 52. c). Marosi kerületre: ide tartozott egész Marosszék 127 faluval, egy várossal M.-Vásárhelylyel, és így mind öszvességgel állott akkor 249 faluból. De 1790-ben elválasztatván Küküllőmegyétől Marosszék, következik ennek már fenn említett nyolcz járásban, két kerületben foglalt felosztása, mely 1849-ig csak annyit változott, hogy kettő helyett három kerület alakítottott ¹⁾, a melyeknek nyolcz járása épségben hagyatva fekvési tájékozásokkal együtt így következnek:

1. *Abódi* ²⁾: fekszik az északi szélességnek 46° 25' 0"-tól 46° 32' 0"-ig, a keleti hosszúság 42° 7' 0" és 42° 34, 0" közt; határos

1) Lásd az 1806-ki marosszéki gyrás gyűlési jegyzőkönyvi kivonatot. *

2) „Siebenbürgens Geographisch, topographisch, statistisch, hydrographisch, und orographisches Lexicon von Ignatz Lenk, von Freuenfeld k. k. General Feldmarschall Lieutenant im Pensionsstande. Wien 1839, 4 Bände.“ 1-ső kötet 2-ik lap.

északról a ny.-gálfalvi, selyei, délről: a szováthai, marosszéki és tovább délre a nádasi és teremii küküllőmegyei járásokkal. Áll ez abódi járás 17 faluból, u. m. Bede, Csóka, Göcs, Harasztkerék, Kis-Görgény, Somosd, Szent-Gericze, Szent-Háromság, Szövérd, Vaja, a Marostól balra a Nyárad tájkán fekszenek; Fintaháza, Ilenczfalva, Lőrinczfalva, Lukafalva, a Nyárad mellett, Abód, Geges, Havad a Kis-Küküllő tája felé.

2. *Jobbágyfalvi*: Fekszik az északi szélességnek $46^{\circ} 32' 0''$ -tól $46^{\circ} 40' 40''$ -ig — a keleti hosszúságnak $42^{\circ} 23' 0''$ -tól a $42^{\circ} 38' 30''$ -alatt ¹⁾; határos északról: a maros járai, s görgényi tordamegyei, — délkeletről: a selyei, — n.-nyugatról: a káli marosszéki járásokkal; falvai a következők: Búzaháza, Csíkfalva, Cs.-Sz.-Márton, Deményháza, Ehed, Hódos, Jobbágyfalva, Jobbágytelke, Iszló, Kendő, Köszvényes, Márkód, Mája, Mikháza, Remete, Vadad.

3. *Selyei*: Fekszik az északi szélességnek $46^{\circ} 29' 0''$ -tól $46^{\circ} 39' 20''$ közt, és a keleti hosszúságnak $42^{\circ} 23' 20''$ -tól $42^{\circ} 46' 30''$ -alatt. Határai északról a tordamegyei görgényi járások hegyes részei, délkeletről a szováthai, — délről az abódi, — nyugatról a ny.-gálfalvi és káli, — északnyugatról a jobbágyfalvi járás ²⁾; áll egy mezővárosból és 15 faluból, u. m. Ny.-Szereda mezőváros, Andrásfalva, Bere, Bere-Keresztur, Demeterfalva, Kis-Adorján, Magyarós, Nagy-Adorján, Selye, Seprőd, Süketfalva, Ny.-Sz.-Imre, Szereda Sz.-Anna, Torboszló a Nyárad mellett és vidékén, Rigmány, Szent-Simon a Kisküküllő tája felé.

4. *Szováthai*: Fekszik az északi szélességnek $46^{\circ} 29' 0''$ -tól $46^{\circ} 39' 30''$ közt, a napkeleti hosszúságnak $42^{\circ} 21' 0''$ -tól a $42^{\circ} 54' 0''$ -alatt. Határai északnyugatról az abódi és selyei, északról a tordamegyei görgényi, délről a parajdi, etédi és böződi udvarhelyszéki, délről ismét a már említett böződi, és a küküllőmegyei nádasi járások ³⁾. Van 12 falu benne egy praediummal (pusztával) t. i. Atosfalva, Csókfalva, Erdő-Sz.-György, Gyalakuta, Havadtő, Kelementelke, Kibéd, Makkfalva, Sóvárád, Szent-István, Szováta, Vadasd, a puszta Ilyésmező, de a mely ma faluvá vált.

5. *Ny. gálfalvi*: Fekszik az északi szélességnek $46^{\circ} 27' 15''$ -tól $46^{\circ} 31' 15''$ -ig, a keleti hosszúságnak $42^{\circ} 3' 30''$ -tól $42^{\circ} 22' 45''$ -alatt. Határos északról: a mezőbándi, káli, n.-keletről selyei, délről abódi és radnóthi (küküllőmegyei) járásokkal ⁴⁾. E járás 16 faluját négy külön szakaszba sorozhatni: Hagymás-Bodon és Kakasd sa-

1) 2) Lenk Ignác Lexicon 2. k. 177, és 4-ik kötet 23-ik lapján.

3) 4) Lenk Ignác Lexikon 2. k. 186—187; 4-ik kötete 88 lapján.

ját patakaik mellett; Ákosfalva, Bálintfalva, Baczka-Madaras, Folyfalva, Nyárád-Gálfalva, Káposztás Sz.-Miklós, Karácsonfalva, Ny.Sz.-Benedek, Ny.-Sz.-László, Cserefalva, Csiba a NagyNyárád mellett; Medgyesfalva, Maros-Keresztur a Maros balpartján; Nyárádtő pedig a Nyárádnak Vidrátszegnél (Küküllőmegye) Marosba szakadásával határos.

6. *Kááli*: Fekszik az északi szélességnek $46^{\circ} 30' 0''$ -tól $46^{\circ} 37' 52''$ és a keleti hosszúságnak $42^{\circ} 10' 0''$ -tól a $42^{\circ} 24' 0''$ alatt. Határos északról a maros járai tordamegyei, — keletről a jobbágyfalvi, selyei, — délről: a ny.-gálfalvi, n.-nyugotról a Marostól merőben elválasztva a m.-bándi és m.-sámsondi járások ¹⁾ áll husz faluból: Ikland, Káál, Sófalva, Csejd a Maros bal partján, Maros-Sz.-György, Nagy-Ernye, annak közelében, Jedd, Koronka, M.-Vásárhely mellett, Agárd, Bóós, Bőő, Kebele, Kebele-Sz.-Iván, Székes, tulajdon patakaik völgyében, Moson, Nyomát, Sárd, Sz.-Lőrincz, Tompa, Vecze a Nyárád vidéke felé helyezvék. Ide tartozott M.-Vásárhely is régebben, de 1612-től fogva külön törvényhatósággá alakulván, csupán csak a benne létezett, utóbbi időkben 32 számra szaporodott nemesi telkek tartoztak Marosszék hatósága alá 1849-ig, mikor ezek is M.-Vásárhelyhez csatoltattak ²⁾.

Az elősorolt hat járástól a Maros által merőben elkülönítve mezősegi név alatt vannak:

7. *Mező-bándi*: fekszik az északi szélességnek $46^{\circ} 28' 0''$ -tól $46^{\circ} 37' 20''$ -ig, a keleti hosszúságnak $41^{\circ} 49' 30''$ -tól $42^{\circ} 10' 0''$ alatt. Határos északról és keletről a mező-sámsondi, továbbá a kááli és ny.-gálfalvi, délről a radnóthi (Küküllővármegye), n. nyugatról: a marosbogáti és pagocsei tordavármegyei járásokkal ³⁾. Áll 15 faluból u. m. Egerszeg, Maros-Szent-Király, Náznánfalva, Kisfalud, Cs.-Sz.-Iván, Malomfalva a Maros jobb partján, Mező-Bánd, Mező-Madaras, Száltelek a mező-lekenczei patak és tók körül, Uraly a vályei és déllői, Sospatak, nevét viselő patakok táján, Bergenye, M.-Bánd, Kisfalud, Panit és Cs.-Sz.-Iván között, Mező-Kövesd, Mező-Panit, Harczó a m.-kövesdi pataknak hosszában a Marosba szakadása folyama partjain, mind kétfelől levő völgyében.

8. *Mező-sámsondi*: az északi szélességnek $46^{\circ} 32' 20''$ -tól $46^{\circ} 41' 0''$ közt, a keleti hosszúságnak $41^{\circ} 53' 40''$ -tól a $42^{\circ} 13' 0''$ alatt fekszik; határos nyugatról és északról a pagocsei, északkeletről a vajda-szentiváni tordavármegyei, keletről a kááli, délről s

1) Lenk Ignác Lexicon 2. k. — 2) M.-Vásárhely leírását és krónikáját. —

3) Lenk Ignác Lexicon 3. k. 73. l. —

ismét nyugatról a mező-bándi járásokkal ¹⁾; tizenöt faluból áll, u. m. Hidvég, Remeteszeg, Maros-Szent-Anna, Udvarfalva a Maros mellett; Szabad, Mező-Csávás, Fele, Szabéd, pataaik közelében; Bazód, Lekencze, ugyancsak pataaik körül; M.-Sámsond, tőjától kevés távolságra; Bárdos, M.-Kölpény, Ménes, Galambód az ők külön völgyeikben vannak.

Őszszes száma Marosszék falvainak :

Az abódi járásban 17, a jobbágyfalviban 16, a selyeiben 16, a szovátaiban 12, a nyárad-gálfalviban 16, a kááliban 20, a m.-bándiban 15, a m.-sámsondiban 15. Összesen 127.

Ide tartozik ma Marosszéknek egyedüli mező-városa Nyárad-Szereda is, mely a selyei járásba van kebeleztve, és ez 127-re szaporítja helységei számát.

E munka második részében Marosszék részletes leírásában több puszták (praediumok) említettnek, melyek a régi háborus időszakokban keletkeztek, de a melyek most vagy népesítve, vagy a közelökben fekvő falvak területéhez csatoltatván, műveltetnek, s csak neveik maradtak fenn; ma tulajdonképpen csak kettő van ilyen, az ilyésmezei nagyobb, a szováta, feketei kisebb, a m.-bándi és m.-sámsondi járásokban, mindkettő ha nem ugyan tömegesedve, de számos magán lakokkal s más gazdasági épületekkel és lakosokkal van ellátva.

Igazgatása régebb 1849-ig :

Az Árpád és egyes házakból választott királyok egész 1526-ig, Magyarhontól elszakadtáig, Erdélyt, következőképp a székelységet vajdák által kormányozták, mely utóbbiak idejükből nevezetesek:

„1. Hunyadi János alatt Vizaknai Miklós vice-gubernátor és Wingárthi Geréb János görgényi várkapitány előlülések alatt a vásárhelyi gyűlekezetben 1451-ben hoztak Sennyei magvaszakadtán az örökösödés felett törvényt, melyet maga Báthori Zsigmond 1592-ben az ő fiskális-direktora ellen fejedelmi tábláján megerősített; Bethlen Gábor fejedelem pedig 1628-ban hiteles párt adatott róla Kovachóczy István ítélőmestere által; rövid foglalatja ennek : a.) 32 esztendő az elévülés (praescriptio); b.) a férfi-nem az örökös; c.) azután a leány-nem; ha nincs férfi-örökös mint fiu leány (praefecta), azután más egy eredeti linea, mely, mint mondatik, régi szokás köztök²⁾.

2. 1461-ben a nyárádtői Zél familia peréből a leány-ággal kitetszik ³⁾, hogy a vajdák törvénytételén a Székelyföldön a székek

1) Lenk Ignác Lexicon 4. k. 20. l. — 2) 3) Kállai Historiai értekezése a székelyekről N.-Enyed. 1829-ben a 178—182. ll.

kapitányai, király- és szék-bírók jelen voltak, nem csak a szokásbeli törvények és ezen oklevél, hanem régibb oklevelek is bizonyítják; ennek közlése azért is nevezetes: hogy még nincs kinyomtatva, más részről: a hit letételről egy harangszónák, mely a székelyeknél régén szokásban volt, felvilágosítást nyújt“.

T o v á b b á é r d e k e s e k :

1. Az 1505-ben Udvarhelyen, 1506-ban Agyagfalván, 1555-ben április 28-án megint Udvarhelyen Dobó István és Kendi Ferencz vajdák által megerősített törvények, melyek több ide tartozókkal bővön leírva¹⁾.

2. Zápolya János Zsigmond alatt a székelyeknek nagy részök elvesztvén szabadságait, a marosszékiek közül a veres darabontok (pixidarii) 1565-ben a görgényi várhoz szolgáltak huzamos idő-kig, mely alól az 1607-iki kolozsvári országgyűlés végzésileg fel-szabadítá; ugyanis az 1607-ki június 10-ki czikkben szóról szóra ez van: „Ennekelőtte egynéhány darabontok Marosszékből Görgény várához szolgáltak; de miért hogy ők is székelyek, és a szabadság őket is egyaránt illeti: ennekutánna azok is a több szabad széke-lyek közt úgy mint székelyek szolgáljanak“. Az Approbata Const. 5-ik része 56-ik hirdetménye ezen szavaiban: „a marosszéki székely darabontok Görgény várához való szolgálattól eximáltattak és a töb-bi székelyek közé azon szabadsággal incorporáltattak, felmentődtek“.

3. A nemzeti fejedelmek alatt a Verbőczy hármass könyve, az Approbata és Compilata Constitutiók szerint igazgattatott egész Erdély. Az osztrák ház alatt az irtakon kívül az I. Leopold császárral hitlevél, és cs. kir. nyiltparancsok (pátensek) által; voltak ezen kívül a székelyeknek, közöttök a marosszékieknek is kebel-beli törvényeik is (gremialis constitutiojuk)²⁾.

4. Marosszéken a legelső ítélőszék volt a falusi előjáróság (pedaneum forum), kik három forinton feljül nem ítéltettek; a du-lók igazították a kisebb ügyeket hat, az alkirálybírók az elejökbe vitt tárgyakat tizenkét, a főkirálybíró huszonnégyszáz pengő forintig terjedett végrehajtó hatalommal. A nagyobb tárgyú büntető polgári sat. keresetek a fu-, vagy pedig a derékszéken elláttatván, felhívás útján előbb a királyi táblára, onnan az erdélyi királyi főkormány-székhez, innen a bécsi udvari kancelláriára, s nem ritkán a kirá-

1) A nemes székely nemzet jussait világosító némely darab levelek sat. nyomt. M.-Vásárhelyt 1837-ben. — 2) Lásd Marosszék ez általános leírásában az Oklevelek 3-ik számát.

lyi felség elébe is hatottak végső határozás végett. Mind két irt törvényszéknek elnökei az alkirálybirák voltak; hetenként rendszeresen egy, de a szükség úgy hozván magával, több tisztlés tartott a főkirálybíró, annak betegsége, vagy jelen nem lehetése esetében, az alkirálybirák valamelyike elnöklete alatt, hol magán panaszok, kisebb közügyek láttattak el, a fontosabbak a minden évben négyszer, rendkívüli esetben többször is tartatni szokott gyrás gyűlések eleibe vitettek eldöntés végett. E gyűlések elnöke a főkirálybíró volt többnyire, ritkábban az alkirálybirák, néha mikor főtiszt nem volt, vagy annak választása szükségelte, a főkormányzóktól kinevezett biztos; ennek tagjai voltak a marosszéki főbb és kisebb birtokosok, a miveltebb egyének (honoratiorok); itten olvastattak fel a királyi és kormányzói rendelések, katonaságot, adózást, utakat, közmunka, egészségi, rendőrségi, építészeti, iskolai, kórházi s más jótékony intézeti ügyeket sat. illető tárgyak; egyesek és közönségek főbb sérelmeik iránti panaszok, nemességi s más szabadalmak, idegen törvényhatóságoktól érkezett felszólítások, országgyűlési követek, kik kötelező utasítással elláttattak, tisztek három évi választása, táblabiráké, vagy azoknak változtatásuk, midőn a körülmények úgy kívánták itt igazítottak el; úgy itt keltek minden a közjót előmozdító, a rosszakat gátló végzések, szóval Marosszéknek nagyobb ügyei a szakértők vitatkozása és a többség szózata szerint itt láttattak el, s a gyrás gyűlések határozatai a jegyzőkönyvvvel a főkormányzó elébe küldetett mindenkor végellátás végett, honnan egyik gyrás-gyűléstől a másikig rendszerint megérkeztek az észrevételek s azokban foglalt határozatok.

5. Szokásban volt a régi időben gyakrabban, az újabbakban is néha, az úgy nevezett czirkáló biztosság Marosszéken is, melynek tagjai a gyrás-gyűlés által nevezettek ki, a legrégibbről Marosszék 1612-ki gyrás-gyűlése jegyzőkönyvében szóról szóra ez van: „Végeztetett, hogy a Maros Zéki két Vice K. Birák négy Assessorokkal ki menjenek circálásra, kik is nem csak a tolvaiságokat, cégeres vétkeket, hanem a kisebb hatalmaskodás, adosságok kezesség dolga, nilak keresése sat. felett, melyek nem ház és örökség, ítéltettek, s ha valamelyik félnek nem tettett, felieb hozhassa a Zék eleibe, ha három forintot meghaladott derék dolgok. A circálásra ki rendelt Commissáriusok fizetésekről élelmekről rendelkezvén határozottatott az is: hogy a circálásra választott emberek 24 gyra birság alatt meg jelenni köteleztetnek. Circálóknak választattak: a vice k. birák, notárius mellé Vajay János és Ádámosi Mihály“.

6. A mi továbbá Marosszék kormányzatát tiszteire nézve illeti: megjegyzendők: Marosszéken is, mint az egész székely földön a hivatalokat régebben nemek és ágazatok szerint vitték, miről a XVI-ik századból is van adatunk; de úgy látszik a XVII-ik századba e szokás át nem jött; ilyen az is, melyet N. Ajtai Kovács István az Erdélyi Tört. Ad. I. kötetében eredetiből közöl, s melyben leírják, kik viselték nemek és ágak szerint Marosszéken 1545-től 1548-ig a hadnagyságot és bíróságot, melyek akkor nagy tisztségek voltak. Az említett 6 nemről és 24 ágról már többek tettek közre érdekes közleményeket, a jeles Kovachich és Engel sat. szerintem legtisztább, a N. Ajtai Kovács Istváné, bárha alá nem is írta késztője, s nincs hitelesítve, mit azért irok le ide mostani szőjejtessel, hogy mellékeljem azokhoz, a mi féle nemek vagy ágak neveit viselik ma Marosszéken némely faluk és családok, honnan, hogy azok Marosszéken korszakaikban léteztek, nem alaptalanul következtethetni.

1. Halom nem	(a) György	ág, család van Iklandon sat.				
	(b) Péter	„ „	Felében s több helyeken			
	(c) Halond	„ „	— — — —			
	(d) Náznán	„ „	Náznán M.-Vásárhely közelében falu.			
2. Örlöcz nem	(a) Bod	„ „	több falvakban.			
	(b) Zovát	„ „	} „ Mindkettő falu név.			
	(c) Sepröd	„ „				
	(d) Eczen	„ „	M.-Vásárhelyen lakott, most Kükküllőmegyében Gogányváralján.			
3. Jenő nem	(a) Szomorú	„ „	— — — —			
	(b) Új	„ „	— — — —			
	(c) Borozló	„ „	— — — —			
	(d) Blásy	„ „	Náznánfalván virágzó család.			
4. Medgyes nem	(a) Medgyes	„ „	Medgyesfalva a Maros mellett.			
	(b) Dudor	„ „	— — — —			
	(c) Kürt	„ „	— — — —			
	(d) Gyarus	„ „	— — — —			
5. Adorján nem Nagy és Kis-Adorján faluk, ezekben M.-Kövesden, Pánitban e nevű család	(a) Telegd	„ „	— — — —			
	(b) Poson	„ „	Jedden s másutt Posonok vannak.			
	(c) Váczmán	„ „	Ákosfalva határán van a Váczmán nevű pusztá.			
	(d) Vaja	„ „	Egyik faluja Marosszéknek.			
6. Ábrám nem Felében, M. Kölpényben, M.-Sámsondon e neven vannak családok.	(a) Nagy	„ „	Nagy család számos faluban.			
	(b) Gyerő	„ „	— — — —			
	(c) Új	„ „	— — — —			
	(d) Karácson	„ „	„ Karácsonfalva a Nyárad mellett.			

Ezekből tisztán kitetszik, hogy a fennirt hat nemből háromnak, a 24 ágból is hason felének ma Marosszéken semmi névnyoma sincs.

7. Már a XV-ik században Marosszéket vegyesen kormányozták főkapitányok és főkirálybirák a régi oklevelek szerint, előbbiek inkább a katonai tárgyokban, kik 1711-ben VI. Károly császár alatt történt fegyverletétel alkalmazásával megszüntettek hivatalaiktól ¹⁾, kikről betűről betűre ez iratik: „a Székelysége kapitányokat a fejedelemségek szoktak praeficiálni, magok conditiojokban specificált mód szerint, a fejedelmek authoritásának reservatiojával; a főkirálybiráké pedig praecise a székeknek szabados választásokban áll, s mind pedig azoknak megváltoztatások, megtartván mindazonáltal a fejedelmek jussa és authoritása abban is“.

8. Egész 1849-ig, kivéve azon hat évet, mely 1784—1790-ig a II. József császár idejében lefolyt, igazgatták Marosszéket és szolgálták: a főkirálybíró vagy helyettes; előbb két, azután három alkirálybíró; előbb egy fő, azután egy, végre két aljegyző; előbb egy, azután két királyi pénztárnok; előbb egy, azután két jegyzőkönyvivő; tizenkét derékszékbiro; ugyanannyi fűszékbiro; levéltárnok; nyolcz dulóbiztos; ugyanannyi adóíró; két állomási, egy faraktári biztos; egy elnöki, két közönséges, két királyi pénztárnoki irnok; börtönőr; hat hajdu; sebész, bába, főorvos; szegények ügyvéde; árvák birái; nyolcz útbiztos; bakó; ezeken kívül majd minden faluban jegyzők és falusbirák, kiket a faluk napszámokkal fizettek. A tisztviselők közül fizetést kaptak összesen 74-en ²⁾, kivéve az árvabirákat, kik becsületből szolgáltak.

Korábbi tisztjei: Mig ezek közül adatok hiánya miatt már a XV-ik századból is csak néhányat ismerünk, az azon inneni adatokból szerencsés voltam ugyszólva nagyobbára azoknak nem csak neveiket, közszolgálati évszámaikat, hanem a főkapitányoknak és főkirálybiráknak többnyire életvázlataikat is megtalálhatni.

Főkapitányok:

1. P o n y a M i h á l y 1409-ben a Nádasi Mihály székely ispán levele szerint ³⁾.

2. B á n f i P á l (Losonczy és Magyarósi) Zápolya János Zsigmond fejedelem idejében 1564-ben nem csak Marosszéknek, hanem egyszersmind Udvarhely-, Három-, Csik- Gyergyó- és Kászonszékek-

1) Approbata Const. III. r. 76. cím 1. pont. — 2) Mi volt ezeknek részletesen és összesen fizetésök 1. a marosszéki Oklevelek 2-ik számában, — 3) Huszti 1. cz. 98-ik lapján.

nek is főkapitánya, mint kitetszik a már nevezett fejedelemnek hozzá írott rendelkezéséből, melynek czimzete ez: Egregius Paulus Bánfi Lonsontzi de Magyaró, Capitaneus Sedium Nostrarum Siculicalium Udvarhely, Maros, Kézdi, Sepsi, Orbai, Csik et Gyergyó, Praefectus-que Arcis nostrae Székely-Támad ¹⁾.

3. **Thamásfalvi János** ²⁾ kegyetlen embernek, Mihály vajda kedvenczének iratik, azok egyikének, kik Báthori András borbok fejedelem ellen béhozák Havasalföldről Mihály vajdát Erdélybe, ki azzal kérkedett, hogy mikor Báthori András harczott Mihály vajdával, ez utóbbi el is futott volt immár, de ő megriogatta, visszahozta s úgy lett győzedelmessé. Mihály vajda 1600. jul. 13-án Fejérvárról M.-Vásárhely bírájához és tanácsához rendelést küldött, melyben így ír: „Az három forintos adóban valamit feltettetek, ennek utána is integre mind Thamásfalvi Jánosnak az Maros Zéki Capitánnak adjátok, ez mi Levelünket penigh magadnak menedékül megtarcziad ³⁾.

4. **Tóth Mihály** (Maros-Szent-Györgyi) Iktári Bethlen Gábor fejedelem Gáspár Jánosnak egy adott adománylevélben mint Marosszéknek volt főkapitányát említi ⁴⁾. Hagyományilag állittatik, hogy I. Rákóczi György ennek hason nevű fiánál Maros-Szent-Györgyön ebédelvén egy nagy fa alatt, itt azon engedetlenségeért, miszerint száz katonát kiállítani vonakodott, őt lefejeztette, s így adományozta M.-Szt.-Györgyöt a gróf Petkieknek. Mutogattatik ma is ez udvar kertében egy valóban régi nagy terjedelmű cserfa, mely alatt ez esemény történt volna, de semmi hiteles adatra nem akadhattam e történetre vonatkozólag.

5. **Derzsi János**: Szárhegyi Lázár István felperes, Lázár János alperes ellen arbitrativum forum ítéletében mint bíró szerepel 1607-ben, Somlyói Báthori Gábor fejedelem alatt több javaknak osztályok tárgyában ⁵⁾, továbbá birtokos volt M.-Kövesden és több falvakban, alább a lustrális könyvek kivonatában láthatólag.

6. **Balassy Mihály** (Véczei) 1610-ben, kinek becsületes magaviseleteért 1614-ben Marosszék rendei 50 köből búzát ígértek, a minek felgyűjtése ugyan akkor Bereczki Máthéra, Bothos Gálra, és a jegyzőre bízott ⁶⁾. 1617-ben jelen volt a lippai tábor-

1) Kállai Ferencz Hist. Értekezése 228 lap. — 2) Erdélyország történeti tára 2. k. 24—25 ll. — 3) Eredetije meg van M.-Vásárhely sz. k. városa levéltárában. — 4) Havud leírásánál az adománylevelet hű másolatban közlöm. — 5) Gróf Lázár család leírása. Kolozsvárt. 1857. 135—136 ll. — 6) Marosszék gyrás-gyűlési jegyzőkönyve ez évről.

ban, s aláírta az ország levelét, mely a váröröknek adatott, hogy feladják a várat, kik azután Vajasdön Alsó-Fejérvármegyében telepítették meg a kezökben levő szabadalom szerint; ugyan az irt évben követe volt Bethlen Gábor fejedelemnek a nagy-szombati alkudozáson ¹⁾.

7. H u s z á r I s t v á n t (Abaffái) 1611-ben Ny.-Szereda mező városban Bethlen Farkas a fejedelem parancsolatából béiktatja a következő eskü mellett: „Én Huzár István esküzöm az élő Istenre, hogy én ebben az Maros Zéki Capitánságnak tiztiben hű és igaz lezek, az Zéket az eő réghi zokásában és zabadságában törvényesen igazán megh tartom, és az én tehetségem zerint mással is megh tartatom, azon törvén Zéken, az előttem perlekedőknek igaz törviént tezek, igaz. executiokat zolgáltatok, mind zegénnek, boldognak, igazat nem hamisitok, hamissat nem igazitok, hanem igaz lezek és törvién, vagy ok nélkül semmi rendet megh nem háborgatok. Isten engem ugi segillien“ ²⁾.

8. B a l o g J á n o s: Bethlen Gábor idejében Marosszéknék főkapitánya volt ³⁾.

9. K o v a c h o c z y I s t v á n: 1625-ben julius 10-én iktattatott hivatalába közügyek igazgatója Toldalagi János és Borsos Tamás által ⁴⁾, több jószágai közt birt Hódoson ⁵⁾.

10. Toldalagi Mihály (Nagy-Erchiei). Családjában e neven második, Toldalagi Balázsnak Besenyei Borbárától született fia; e kereste a marosszéki és Küküllővármegyében levő Toldalagi jószágokat ⁶⁾. Már 1603-ban a nemzet jobbjai által támogatott zabadsághős Székely Mózes mellett volt, részt vett a Brassó melletti gyászos ütközetben, hol Rádul oláh vajda katonáitól elfogatott, de kiszabadult ⁷⁾. Korának dísze és nagy államférfia lett; Bethlen Gábor, Brandenburgi Katalin, I. Rákóczi György fejedelmektől és fejedelmnőtől számos követségekkel, legtöbbször a török portáéval bizatott meg; 1614-ben Bethlen Istvánnal és Erdélyi Istvánnal, 1619-ben Balassy Ferencz és Korlát Istvánnal, 1621-től 1628-ig ⁸⁾; 1625-ben lett Marosszéknék főkirálybirája, mikor november 9-kén Szeredában, 1626-ban, nov. 25-én 1627-ben, február 3-án 1628-ban, május 20-kán 1629-ben, junius 16-án 1633-ban közgyűléseket tar-

1) Kállai Ferencz Historiai értekezése a székelyekről 225 l. — 2) 3) 4) Marosszék azon évekről szóló közgyűlési jegyzőkönyve. — 5) Kövári László Erdélyi családok. 78. l. — 6) 7) Történelmi adatok I. k. 221—222 ll. — 8) Ez utóbbit sok kitünő jeles tetteivel pontosan írja le Kemény János fejedelem önéleiratában.

tott elnöklete alatt; 1635-ben január 29-én Kovachóczy István elhalván, helyébe Marosszék főkapitányának választatott, a következő esküformát mondván el: „Én Toldalagi Mihály Maros Zéknek Fő Kapitánja esküzöm az élő Istenre, hogj az mint Feő Király Bioroságomnak tisztin megh esküttem volt; mind zookásoknak ki zolgáltatására, s mind egjebekre, kapitánságomnak is Tiztibe azokat ugj megh tartom. Isten engem ugj segiljen“ ¹⁾. Ugyan 1635-ben január 3-án, február 6-án, martius 20-án; 1636-ban december 23-án, 1638-ban, 1639-ben kétszer utóbb junius 30-án, 1640-ben február 2-kán, 1641-ben ápril 4-én, végre január 19-én 1642-ben mint főkapitány a közgyűléseken elnökölt; ez utóbbi közgyűlésen Marosszék praetorialis házát a rendek e kötlevel mellett adták Toldalagi Mihálynak ²⁾: Mivel hogj Vásárhelt az Zék háza teliességgel elpusztult, holot soká birjuk, és az gonduiselés minthen ros, végeztük azért egéz Zéküll, unanimi voto et suffragio, hogj ezt az házát, hattuk és biztuk Kapitán Uram gonduiselése alá, Istis conditionibus: hogj eő kegjelme épitse megh, ne puztuljon el, és legjen gonduiselése rajta. 2-do: hogj eő kegjelme sat. opportunis semper temporibus tartson lakót benne, az ki dependiáljon eő kigjelmétől; 3-o. ha mi usus fructust percipiál jót eő kegjelme, abból a házból az is legjen eő kigjelmie; 4-to. Az proprietariussága mindazáltal megmaradván az Zéknek, annak az házának; 5. Sicuti primis semper temporibus tartozik mind eő kigjelme, s mind maradéki az Zék házát adni, és tartani. 6. Mikor az Zék magához akarná venni et paratis meg váltaná az épületet, azt a Zék tartozzék deponálni, addig ne nyulhasson hozzá eő kegjelme, és maradéki absque ullo iuris strepitu kezéből kiboochiáttani“ ³⁾.

Továbbá Toldalagi Mihály Három-, Udvarhelyszékek főkapitánya, tanács ur, országos elnök, főlovászmester is volt ⁴⁾. A székely törvényekre is figyelmeztet, s azt, hogy a magtalan székelyeknek javai hajdani szabadságaik ellenére ne a fejedelemre, hanem szomszédaikra szálljanak, Hidvégi Mikó Ferencz Csik, Gyergyó és Kászon-szék főkapitányával ketten vívták ki, s erről I. Rákóczi Györgytől kiváltságlevelet is eszközöltek ⁵⁾. Toldalagi Mihály első felesége Gelenczi Mihálcz Erzsébet, Mihálcz Miklósnak Pernyeszi Borbára-

1) 2) Marosszék ez évekről szóló gyrás gyűlési jegyzőkönyveiből. — 3) Marosszék azon évi eredeti gyrásgyűlési jegyzőkönyvéből szóról-szóra. — 4) A gróf Toldalagi család grófi eredeti oklevele szerint, mely költ november 13-án 1744-ben. — 5) Kelt pedig ez Szamosujvárt, börtelőhó 30-án 1636-ban. Josephi Benkő Imago Nationis Siculicae a 67—71 ll. —

tóli idősebbik leánya. Nagy birtokot kapott 1612 márczius 6-án a Tót Mihály magvaszakadtával, Mihálcz Héléna ellenmondása ellene a kolozsmonostori convent előtt történt ¹⁾. Második neje Petki Erzsébet Szentpáli János özvegye volt, kivel nászát 1640-ben tartá s e lakadalmi vendégségen I. Rákóczi Györgyön kívül a két oláhországi fejedelem is jelen volt ²⁾; nyolcz leánya és egy nevét viselő fia maradt. Meghalt 1642-ben, mint a XVII-ik századbeli legkitünőbb férfiaknak Erdélyben egyike. Becses emlékiratot hagyott hátra időkoráról, mely tartalmazza a Bethlen Gábor, Brandenburgi Katalin és Bethlen István idejét s I. Rákóczi György uralkodása kezdetét; melléje csatolvák 1639 aug. 24-én kelt N. Váradi Körösi Istvánnal együtt adott instructioja Rácz István portai követnek; lajstroma az erdélyi adónak Báthori István lengyel király erdélyi vajdaságában, és annakutána a háborus időkig, hogy mennyi volt; Bethlen Gáborhoz irt három levele ³⁾; ez érdekllett emlékiratból azon nevezetést is láthatni, hogy a török császárral és basákkal a levelezés a fejedelem és ország részéről magyarul folyt.

11. H u s z á r M á t y á s (Brenhidai) főkirálybíróból lett főkapitány 1647-ben ⁴⁾, főasztalnok volt. 1632-ben kapja Székely Mózes nótáztatása után a fiátfalvi kastélyt, az errőli adománylevél augusztus 31-én 1635-ben költ; aláírta a déézi gyűlés végzéseit július 7-én 1638-ban ⁵⁾. Huszár Mátyás főbirtokos volt Abafáján Tordavármeagyében és Kebele-Szent-Ivánon Marosszékbén.

12. H u s z á r P é t e r (Brenhidai) május 18-án 1651-ben lett Marosszék főkapitánya ⁶⁾.

13. B a k ó I s t v á n (Csikfalvi) helyettesítettén főkapitánynak, április 24-én 1659-ben iktattatott e hivatalba ⁷⁾, ezt 1661-ben Barcsai Gáspár, Ákos fejedelemnek testvére közönséges helyen felakasztatta kihallgatatlanul ⁸⁾.

14. L á z á r G y ö r g y (Gyalakuti) atyja Lázár János, anyja Bercsényi Borbára; tanult a gyulafejevári udvari tanodában II. Rákóczi Györggyel, Rákóczi Zsigmonddal, Usz Gáborral, Nyári Miklóssal és Ország Mihálylyal, hol Kereszturi Pál vezetése alatt a tanultakból próbát adott ⁹⁾; nőül vette Apafi Erzsébetet Apafi György-

1) Mely ellenmondás meg volt a Benkő József gyűjteményében. — 2) Kállai Historiai értekezése 286. l. — 3) Erdélyi történelmi Adatok I. k. 221—258 ll. 4) 6) 7) Azon évekről marosszéki gyűlések eredeti jegyzőkönyveiből. 5) Bod Péter Ecclesiastica historiaja szerint. — 8) II Rákóczi György ideje irta gr. Bethlen Imre, N. Enyed 1829-ben 128 lap. 9) Szakföldi síralmas krónikája 61-ik lapja szerint. —

nek Petki Borbárátóli leányát, kivel nem sokáig élt; evvel kapta a szász-zalathnai, szovátai és havadtói jószágokat; két fia volt Ferencz és Imre. Másodikszor feleségül vette 1650-ben Nemes Ilonát, kitől gyermekei nem maradtak; mint ítélőmester írta alá 1653-ban az approbata constitutiokat; 1655 és 1656-ban több országgyűlési megbízásokban forgott. Az ország II. Rákóczi Györgyhez küldötte Szathmárra oly kéréssel, hogy Barcsai Ákossal ne kötölözködjék, és a részeket (partiumot) engedné vissza az országnak ¹⁾; hive volt Barcsai Ákosnak s ettől kapta 1659-ben a szolnokmegyei tőkési birtokot; a következő évben pedig Bunt és Körtvekaput. II. Rákóczi György halála után Barcsai Ákost a török sereg magával N. Váradra kimenni kényszerítvén, Lázár Györgyöt nevezte fejedelmi helytartónak, Barcsai Gáspárral; igen jeles s okos államférfiúnak bizonyult bé. Beteges levén, Kemény János katonáit kikerülendő Sz. Demeterre a Gyulafi Lászlóné udvarába futott, a honnan magyarhoni Kis András a Kemény János egyik csapatvezére kivételé, és lovásaival legottan felkonczoltatta 1660. nov. 29-én; a gyalakuti ev. ref. templomban temették el, hová fia Imre sírkövet emeltetett neki ²⁾ 1666-ban. 1660-ról iratik Marosszék főkapitányának, egyszersmind az erdélyi dézmák főhaszonbérletjének és ítélőmesternek, ki némely gyilkos mezei testőröktől halálos sebet kapott. ³⁾

15. Haller Gábor (Hallerkői). Saját naplójában így írja le maga életét 1630-tól 1644-ig: ⁴⁾ „Édes atyja volt küüllőmegyei főispán Haller István, édes anyja Kendi Judith; született 1614-ben sept. 26-án, tizenöt éves korában mint apród lépett Brandenburgi Katalin udvarába; egy év múlva református lett, miért atyja haragját vonta magára, később atyját mint a fejedelem követét kísérte Németországba; egy évig Frankfurtban, csaknem négy évig a leydai egyetemen tanult. Mint husz éves ifju tapasztalatokkal gazdagon tért vissza honába; 1635-ben I. Rákóczi György udvarában mint bécjáró szolgált, s a fejedelem kegyében állt; 1636-ban követte a fejedelmet táborával Várad, Jenő és Lippa táján; birtokait átvevén egy évre visszavonult; de ekkor újra az udvar szolgálatába állott, melytől 1639-ben vett végképp búcsut; udvari szolgálata alatt, mint a matematikai tanokban jártas, Fogaras, Patak, Gyula, Székelyhid, Görgény erődein tetemes javításokat tétetett. Ez idő után kibékül-

1) Kállai Ferencz Historiai értekezése a székelyekről 62 l. — 2) Gróf Lázár Miklós a gr. Lázár család 60. l. — 3) Marosszék azon évi eredeti jegyzőkönyve. — 4) „Kolozsvári Közlöny” 1862-ik évi 88 szám.

vén atyjával, mint országgyűlési regalista, jeles szónok, s a Rákóczi György felső-magyarországi táborozásaiban mint hű harcos tűnt ki, ezután Haller Gábor Zarándmegye főispánjává s a jenői végvár kapitányává neveztetett Rákóczi György által; Barsai Ákos alatt 1659-ben országgyűlésileg N. Várad kapitányává küldetett ki, de már 1661-ben január 20-kán iktattatott bé marosszéki főkapitánynak fejedelem Kemény János parancsolatából Petki István Csik, Gyergyó főkapitánya, és Hallerkői Haller János által ¹⁾. A töröktől Apafi erőszakoltatván a fejedelemségre, Haller is meghódolt neki társaival együtt, kik Kemény Jánost haláláig védelmezték; 1662-ben az országgyűlés Ali basához Temesvárra küldötte, hogy a felemelt török adó régi állásra leszállítását eszközölje; ezen követségben előbb a törököktől jól fogadtatván, Apafi féltékenységét gerjeszté fel, a fejedelmi széket féltő fejedelem tartott Haller Gábortól, s nem is alaptalanul; mikor Ali basa érsekujvári táborában az Ali hívására I. Apafi megjelent, Haller Gábor már akkor nyolcz hónap óta fogva tartatott ²⁾, az ő megöletését maga I. Apafi eszközölte ki

1) Ezen évről marosszéki közgyűlési eredeti jegyzőkönyv szerint. — 2) E szerencsétlen eset terjedelmesen íratik le 1663-ban nyomtatott e című könyvben: „A nemes és régentén híres Erdélyországának keserves és szomorú pusztításáról irt Siralom, Biharmegyei Székelyhídi Paskó Kristóf által: „Becestelen Scholában tanult nagy vén látor Áli Pasa haragja napról napra gerjed, s a fejedelemnek tett hitét meg nem állja. Egy hintóban ülni Haller Gábort vele csak ketten parancsolja. Száz kápás jancsárral, az hintót körös környül fogattys. Azon jancsároktól a hámos lovaknak fogattatik a szája. Becestelenül vizzik, s mellőle szolgálta a jancsár elszorítja. Alább:

Sok veszekedések és sok zsbongások után azt tanácsolák: Im a Fejedelem Haller Gábor, s többen kezédnél vannak, mondák. Kérd a várat mégis ha nem adják, üled, vágasd le mind azt mondák.

A kegyetlen vezér iszonyu haraggal hozzája ily szót nyújta: Lássad Haller Gábor a várat megadjad, mert majd léssz levágatva. Ily kemény szavára lefűggesztett fővel szomorúan így szóla: „Nagyságod meglássa ország követének ha ez-é a jutalma. Császár köntösséhez a kik ragaszkodnak éles kard-é a zsoldgya? Nékem nincs hatalmom arra hogy megadjam, követségre én jöttem, Afféle dologba magamat nem áltom, La végződik is élttem, Nagyságod elhídjé valamiként járok, ennél tovább nem lépem. Haragjában a vezér a főjancsár agát hozzája hivatvátá. Ihol Haller Gábort kezébe adom, veresd hamar vassakban őriztesd jancsárral, többé magyarokkal ne lehessen szólása. Hatvan három font vas a várért ártatlan lábaira vettették. Egynéhány hetekig egy jancsár-sátorban egyedül őrizteték. Senki magyar közül még csak meglássa is, az meg nem engedték. — Az itt említett vár a n. váradi, minek korább kapitánya volt Haller Gábor, s ennek feladatása kieszközlésére őt Ali basa kérte, de mit meg nem tett; s ez volt külszine az ő megöletése okának.

alattomosan, a mint Bethlen Miklós önélete leírásában feljegyezte a következőképpen: midőn őtet, és Dániel Istvánt bízták meg a Bánfi Dénezs nótáztatása alkalmával a leveles ládának átkutatására, a missilis levelek közt ¹⁾ találák a fejedelemnek (I. Apafi Mihálynak) a maga kezével Bánfi Dénezshez írt egy levelét, melyben e van: hogy már bizvást nyuljon Örményeshez, mert Haller Gáboron elébb adagtott. Oh Isten! né az Ábel vérét mint elé tudod keresni; ezt igazolják a következők is: „I. Apafi Mihálynak megparancsoltatik, hogy Érsekujvár alá menjen; alább: „ebben az utazásban lőn veszedelme nyavalyás Haller Gábor urnak, a kit a fejedelem előre a fővezér táborába küldött vala, kit is mikor a fejedelemmel visszajőne éjszaka, a mely faluban a fejedelem megszállott volt (Alsó-Németiben) a fővezér utána küldvén, és a házat, melyben a fejedelem Haller Gáborral együtt nyugosznak vala, környülvevén, Haller Gábort onnan visszaviszik a fővezér táborába, kinek is ott fejét véteti. Sok hír vagyon halála okáról: mondják, hogy mikor a fővezér táborába küldetett volna, a fővezérnek azt mondotta: ha Apafi Mihály oda megyen, bár az ő fejét üttesse el a császár, és hogy fejedelemséget sollicitált volna magának, s azt megértvén Apafi Mihály ugy munkálkodta volna halálát a fővezér előtt sat. ²⁾ December 15-én 1663-ban Hallerkői Haller Gábor marosszéki főkapitányt a nagy vezér Érsek-Ujvárnál lefejeztette ³⁾.

16. Kornizs Gáspár (Göncz-Ruszkai). Szorgalmatos szerző ember Váralyát, Pálost, Gyekét kiváltotta, ellenben Ruszkan a család utolsó még fenn lévő jószág részit eladta gr. Csáki Istvánnak ⁴⁾. Első neje Balassy Erzsébet, 2-ik Csáki Mária ⁵⁾ 1662-ben I. Apafi Mihály nótáztatta azért, hogy mint Kemény János hive részt vett a nagy-szöllősi csatában ⁶⁾, de a következő 1663-ban Marosszék főkapitánya lett, melybe Béldi Pál tanácsos közép-szolnokvármegyei főispán, Sepsí, Kézdi, Orbai székek főkirálybirája, és Kis-Rhédei Rhédei Ferencz kolozsmegyei főispán, fejedelmi táblai ülnök ⁷⁾ iktaták bé. „A székelyföldi kapitányoknak, azok közt Kornizs Gáspárnak parancsolat adaték, hogy a vitézlő rendeket felvevén, kijöjjenek, Bánfi Dénezst fogják el 1674-ben, ki Tordamegyében volt akkor Koppádon, de kinek e készület tudtára adatván, elszaladt“;

1) Szalai László kiadása 414. l. — 2) Cserei Mihály Historiája 1852 kiad. 11.—12, II. — 3) és 5) Marosszék az évi közgyűlési eredeti jegyzőkönyve. — 4) és 6) Kállai Ferencz Historiái értekezése; Kövári László Erdélyi családok 163. l. — 7) Ugyan az 1663-ki marosszéki gyűlési eredeti jegyzőkönyvben. —

„a feleségít pedig minden vele valókkal elfogják; sőt meg is ölte volna a székely nép, ha Kornizs Gáspár a magán levő hoszszu mentéjével bé nem takarja, s úgy nem oltalmazza meg; Kornizs Gáspár Teleki Mihálynak ellensége volt, mivel I. Apafi Mihály asztalánál is összeveszett; okos férfi kitől tartott Teleki Mihály, de le nem ejtheté lábáról, mert ha sokáig él vala, vagy ez vesztette volna el Teleki Mihályt, vagy megfordítva amaz ezt;“ Kornizs Gáspár ifju korában halt meg julius 4-én 1683-ban, Kolozsvárrt temettetett el ¹⁾. Két leánya közül a nagyobbikat Lázár Ferencz, a kisebbiket Thorockai János vették nőül ²⁾.

17. Gyula fi L á s z l ó (Ráthoti). L. Báró I. Leopold alatt grófságot nyert; a mezei hadak főkapitányává beiktatták Teleki Mihály és Boros-Jenői Székely László I. Apafi Mihály rendelkezéséből 1683 Apahidán; conditioi betüröl betüre ezek voltak: „1.) Eő Nsga kinek-kinek illendő és állapotjához való érdemlett becsületit mind az elsőtől fogva az utolsókig megadgya mind házánál, udvaránál és egyebütt is, hogy egyiknek is abból valami kára, vagy gyalázattya ne következék.

2. Egy rosz vádjára másnak igazságát meg nem értve, senkit törvénytelenül meg nem bánt, sem bántat, sem károsittat, annál is inkább személyiben, de csak javaiban is.

3. Derékszéket a széknek az ő eddig való ususa és szokása szerint nem magától csak, hanem főtiszt társával egyező értelemről celebráltat, sőt vice tiszteket is eő kegyelmével együtt, és a széknek consensussából creál, az eddig való usus, és articulusok tartása szerint.

4. Akár székünk szegénységét, akár főbb renden való urainkot eő nsgát tisztí szerint való megtalálásakor előle el nem üzi, aijtóját előttök bé nem téteti, hanem dolgokat megértvén, kit-kit értelve és tehetsége szerint való illendő vallástétellel, és tanácsadással bocsát el.

5. Vice kapitány eddig is köztünk nem volt, úgy ezután is ne legyen; székünknek is régi institutioja ezt tartván.

6. Eddig is a mustrálásnak helyét boldog emlékezetü kapitányaink oly helyeken perágálták székünkben, hol az szegénységnek kárát eltávoztathassák, ennekutánna is kapitányunk eő nsga ezt követvén, igyekezzék kinek-kinek kárát eltávoztatni, változtatván a mustrálásnak helyét is.“

1) Cserei Mihály Historiája a 79—238 ll. — 2) Azon évi marosszéki közgyűlési eredeti jegyzőkönyv.

Megjegyzendő, hogy a négy első pont meg van a régibb kapitányok kötelezettségei közt is, de az 5-ik és 6-ik csak itt fordul elő legelőbb.

A mi tovább Gyulafi Lászlót illeti: I. Apafi Mihálytól a marosszékiekkel, és a fejedelem fizetett hadaival Kolozsvár felé küldött I. Leopold serge kikémlelésére 1686-ban, és ugyan ez évben a küldöttségnek (deputatio) már egyik tanácsosa volt. 1690-ben a Bádeni herczeg táborát kísérte Tököli ellen, a Heiszler hadsergében mint tábornok, 1694-ben kormányzéki tanácsossá lett ¹⁾, 1696-ban béiktatta Bogáton, hová gyűltek a megye rendei, Tordavármegye főispánjává Apór Istvánt; 1697-ben egresi jószágában hirtelen halt meg; a hírek szerint anyósa Györgyi Györgyné etette meg; eltemették Kolozsvárt.

18. Kereszturi János: Az 1691-beli Lustralis Könyvben Szent-Gericzén mint Marosszék főkapitánya szerepelt ²⁾.

19. Bethlen Sámuel: Marosszéknek főkapitánya egyszersmind fejedelmi táblabíró, Küküllő és Belső-Szolnok vármegyék főispánja és tartományi biztos; a kurucz hadban jelen volt, s harczolt azok ellen Rabutin és Tiege tábornokok vezénylete alatt, a keze alattiakkal; neje Nagy Borbára, fia gr. Bethlen Ádám; 44 éves korában halt meg 1707-ben ³⁾.

Főkirálybírók:

1. Gyalakuti Péter: Miklósnak fia 1451-ben volt Marosszéknek főkirálybírója, a Constitutio Capitalis „Judex noster“ neven említi ⁴⁾.

2. Bánfi Farkas (Zentelki) Báthori István alatt Udvarhely és Marosszékek főkirálybírója, tanács ur 1572-ben, azután 1580-ban dobokavármegyei főispán lett, Báthori István 1581-ben költ adománylevelében „Magnificus Volfgangus Bánfi Losonczinak“ iratik ⁵⁾.

3. Lázár Ferencz (Szent-Annai) Báthori István fejedelem később lengyel király idejében; János Zsigmond királynak is hive volt, kitől márczius 29-én 1570-ben Imre nevű testvérével adományilag nyerte Marosszéken andrásfalvi jószágát, e testvérével együtt viselte a marosszéki főkirálybírósgot az 1575-ki oklevél szerint. Édes atyjok M.-Sz.-Annai Lázár János volt, ki három fia Ferencz,

1) Cserei Historiája 59—278. II. — 2) Báró Mikola jegyzeteiben, melyet irt az erdélyi családokról. — 3) Magyarigeni ev. ref. pap Bod Péter, Ungarus Tymbaules című könyve 100 l. és Verestői György fia Ádám felett mondott halotti beszéde 1748-ról. — 4) 5) Kállai Ferencz Hist. értekezése 250 l.

Imre és Jánosnak hagyományozta, minden m.-sz.-annai és kiskisfaludi jószágait a hozzátartozókkal ¹⁾).

4. Brényi László (Malomfalvi) főkirálybíró volt Marosszéken 1580-ban Báthori Kristóf alatt.

5. Gáspár János (Szövérdi) első neje Bethlen Zsófia, második Bodoni Zsófia ²⁾. 1606-ban ország követe lett Kassára Bocskai Istvánhoz, mint a tőle megerősített törvénczikkek bizonyítják. 1608-ban is követ volt az ország részéről ³⁾. 1610-ben már Marosszék főkirálybírájának íratik ⁴⁾. Követséget viselt a törököknél is, mint megtetszik Murád szultánnak Konstantinápolyból írt leveléből ⁵⁾; a gyalakuti ev. ref. egyházba temettetett el. Egyenes utódi ma is élnek Havadon.

6. Dózsa András (Makkfalvi) a Bethlen Gábor magyarhoni hadjáratában részt vett. Marosszék főkirálybírája volt; lakott Makkfalván, egy 1665-ki hiteles esketés szerint Balog János Marosszék főkapitánya foglalásokat tett vala; de testvére Dózsa Tamás szendrői várkapitány hajduival bójóván, azt visszaadatta ⁶⁾.

7. Szentpáli János (Novai), neje Petki Erzsébet, ki másodszor Tholdalagi Mihályhoz ment férjhez. Szentpáli Marosszéknek főkirálybírája volt; szép birtoka volt Marosszéken Kis-Adorjánban, melyet nemes Márkodi Gergelynek s utódainak hagyott végrendeletileg ⁷⁾.

8. Tholdalagi Mihály (Nagy-Ercsei), 1625-ben lett Marosszéknek főkirálybírája, azután főkapitánya.

9. Kun Benedek (Kááli), 1630-ban Marosszéknek főkirálybírája volt; neje Huszár Borbára, fiai Mihály és Mátyás, leánya Erzsébeth.

1) Gr. Lázár család leírása a 47—55. ll. — 2) 3) 4) Az 1610-ki gyűlési eredeti jegyzőkönyv. 5) Rozsnyai Dávid török tolmács kéziratában, ezen levél magyarítva sz. sz. hí kivonatban így van: „A szent János hitén lévő nagy uraknak, méltóságoknak, császári méltóságos levelünk megadatván, értesedre legyen mostanság fényes Portánkhoz való alázatos hísegednek, tökéletes igazságodnak bizonyosságára Erdélyország főrendei közül Hopfmester tisztnek szolgálatjában lévő Marosszéknek főkapitánya, a Messiás vallásban lévő Gáspár János követetek által küldött leveletek kezünkbe megadottak. Ezen levelében továbbá Murád szultán ígéri: hogy mint elei meghatározták, ő sem emeli Erdély adóját tizezer aranyból többre, csak azt fizessék meg a szokott mellékes ajándékokkal együtt; a Mahumedának számítása szerint Konstantinápolyból írta 1034-ben Murád szultán. — 6) Kővári Erdélyi családok leírása 78. l. — 7) I. Apafi Mihály fejedelemnek 1689 augusztus 1-én Radnóthoz írt adományleveléből, melyben Márkodi Gergely kihalván, maradékostól a k.-adorjáni jószágrészt Szentiváni Sámuelnek adja.

10. Huszár Mátyás (Brenhidai), 1635-ben lett Marosszék főkirálybírája; esküje ez volt: „Én Huszár Mátyás esküszöm az élő Istenre, hogj én ebben az marosszéki főkirálybiroságnak tiztiben hív és igaz leszek, az Zéket az eő régi zokásában és zabadságában törvényeiben igazán megtartom, és az én tehetségem zerint mással is megtartatom; az én értelmem zerint, az én alattam perlekedőknek igaz törviént tezek, és igaz executiókat szolgáltatok, mind zégénnek boldognak; igazat nem hamisitok, hamisat nem igazitok, hanem mindennek igaz lezek, és törvényes vagj ok nélkült semmi rendet megh nem háborgatok. Isten engem ugj segilljen.“

Ugyanott Conditiones domini judici Regio datae ¹⁾ 1. Az zéket tellies tehetsége zerint azon legjen, hogj gjakorta ülje, eő kigjelme, rá érkezzék, az zegénység is ne periclitálion az zéknek nem foljása miatt.

2. Az mely duló marhát az vivők eő kigjelme zámára hajt-nak, azt ne Abaffájára, hanem Kebele-Zent-Ivánra hajtsák, az vivők magoknál tarthiák Zent Ivánon is, hogj így a zegény ember ha ki-válthatja adgják ki néki; ha maga honn nem lenne ő kigjelme, az vivőnek is légyen authoritása reá hogj az dult marhákot váltságon kiadhassák, eő kigjelme az Zéket régi megh rögzött törvénnjében tarthia megh, fegjuerrel az leg kissebbiket is ne bántsa, kergesse.

3. Ha majorkodtatni akar eő kigjelme ne Abaffájára, hanem irt Zentivánon majorkodtassa.

4. Ha mely zegény ember menjen eő kigjelméhez ajtója bété-ve ne légyen előtte, hanem mentől hamarább válast adván bochiás-sa el, ne várakoztatassa házánál.

5. Valamely rosz embernek vádlására senkit — — — meg ne háborichon, hanem mind a két félnek panazzát megértse.

6. Mind házánál s mind udvarnál mindnyájunknak beöchületét kichintől fogva nagyigh oltalmazza megh, eő kigjelme tehetsége ze-rint, hogj egjikünkre is abból valami anomalia vagj gyalázat ne következék“.

11. Balogh László (Várad) június 4-én 1648-ban lett ma-rosszéki főkirálybíró; főbirtokos volt M.-Kölpényben ²⁾.

12. Bakó István: Marosszéknek előbb főkirálybírája, azu-tán főkapitánya.

13. Sárosi György (Pókai) december 14-én 1662-ben választatott főkirálybíróvá ³⁾.

1) Azon évi marosszéki közgyűlési jegyzőkönyv után. — 2) 3) Azon évi maros-széki közgyűlési eredeti jegyzőkönyv szerint.

14. **L á z á r I m r e** Lázár Györgynek Apafi Erzsébettől született kisebb fia; 1668-ban még n. szebeni tanuló, később fejedelem táblabírája, a n.-enyedi ref. főtanoda főgondnoka lett; mátkája volt Bethlen Zsófia, Bethlen János korlátnok testvére, de ki meghalt mielőtt nőül vehette volna. 1673-ban feleségül vette Hidvégi Nemes Klárát, kinek lakadalmát Ebesfalván tartotta Apafinál; aláírta a gyula-fejérvári országgyűlésen költ ligát 1674-ben; Marosszéknek november 16-án 1679 választatott főkirálybírájául; neje után birtoikos volt Malomfalván; 1691-ben még élt ¹⁾).

15. **Idősb J ó s i k a G á b o r** ²⁾ 1704-ről iratlik marosszéki főkirálybírónak; Rákóczi Ferencz ellenében 1709-ben kormánytag, később tartományi főbiztos volt; fia ifjabb Jósika Gábor pedig azon őt tanácsosnak volt egyike, kiket Rákóczi Ferencz kinevezett Erdély ügyei vitelére, s ez kibujdosván, 1710-ben jött haza Moldavából ³⁾).

16. **Gr. L á z á r G y ö r g y** (Gyalakuti) említett Lázár Imrénnek Nemes Klárától fia; Borosnyai Lukács János ref. püspök nagy tudományu és ékes szólásu férfinak írja; az 1699-ki országgyűlés nevezte ki Marosszék lustrálására; neje gróf Bethlen Judith volt, ki másodszor férjhez ment dr. Köleséri Sámuelhez. Lázár Gy. gyermekei: János, két leánya Anna és Mária. A Rákóczi Ferencz forradalmakor Szebenbe vonult, hol 1707-ig tartózkodott háznépével együtt ⁴⁾. 1708-ban választatott marosszéki főkirálybírónak ⁵⁾, 1710 sept. 16-án a Somosdon tartott közgyűlésen tette le az ünnepélyes esküt; e hivatalát 1716-ig vitte, a mely év ötödik havában lemondását saját fia által adta bé a főkormányzókhoz, minthogy azelőtt két évvel a gutta anynyira érinté, hogy már tisztán beszélni sem tudott; meghalt 1716-ban ⁶⁾).

17. **K e r e s z t u r i M i k l ó s** (Bere-Keszturi) kormányzó gr. Kornizs Zsigmond elnöklete alatt december 19-én 1716-ban főkirálybírónak választatott, mely hivatalába 1718 január 4-én a Ny.-Szeredában tartott gyrás-gyűlésen iktattatott bé Nagy-Ercsei gróf Toldalagi János által ⁷⁾).

18. **B e r z e n c z e i I s t v á n** (Görgény-Sz.-Imrei) 1744-ben lett főkirálybírája Marosszéknek, és Vásárhelyen a város házánál iktatták bé. 1745 január 11-én, Liptó-Sz.-Miklósi és Óvári br. Pongrácz György tartományi korlátnok és br. Huszár József királyi táblai ülnök ⁸⁾).

1) Gr. Lázár család leírása a 78—89. ll. — 2) Cserei Mihály Historiája. 342. l. — 3) Kővári Erdélyi családok 131 l. — 4) 5) 6) 7) Marosszék azon évi gyrás-gyűlési eredeti jegyzőkönyvei után. — 8) Marosszék ez évi közgyűlési eredeti jegyzőkönyve szerint.

19. Gr. Nemes János (Hidvégi) 1765-ben marosszéki főkirálybíró volt; neje Miske Theresia ¹⁾.

20. Henter Zsigmond (Sepsi-Szent-Iváni), ápr. 22-kén 1767 lett főkirálybíró, neje Csicsó-Kereszturi Torma Anna; meghalt ápr. 22-kén 1770-ben ²⁾.

21. Br. Domokos Antal (Alsó-Csernátoni) 1773-ban volt Marosszék főbírája; neje br. Józsika Zsuzsánna ³⁾.

22. Halmágyi István (Szilágy-Somlyói) szeptember 20-án 1784 M.-Vásárhelyen tartatott közgyűlésen marosszéki főkirálybíró-ságáról lemondott a II. József császár új igazgatási rendszere behozatalakor és elbúcsuzott ⁴⁾.

23. Gr. Bethlen Sándor (Bethleni) Marosszék és Küllővármegyéből egyesített megyének legelső és legutolsó főispánja volt; II. József császártól neveztetett ki 1200 ft. fizetéssel; 1784-ben sept. 20-án iktatták be, Losonczi br. Bánfi Farkas, cs. k. kamarás, állam- és kormányzéki tanácsos, az erdélyi RR-nek elnöke, és M.-Gyerő-Monostori b. Kemény Farkas cs. k. kamarás, kormányzéki tanácsos és főtartományi biztos. ⁵⁾.

24. Gr. Tholdalagi Ferencz (Nagy-Ercsei) 1790 jun. 8-án neveztetett ki helyettes, és a sept. 19-én Maros-Vásárhelyen tartott közgyűlésen valóságos marosszéki főkirálybíróvá, béiktatták gr. Haller Gábor küllőmegyei főispán és gr. Teleki Domokos kormányzéki titoknok. Neje volt gr. Bánfi Kata, tőle született gyermekei: Mihály, Zsigmond, Kata, kormányzéki tanácsos Türi Lászlóné. 13 évig kormányozta Marosszéket, hol utoljára 1803-ban aug. 22-én tartott közgyűlést ⁶⁾, mivel ugyanazon évben oct. 24-kén tíz napi súlyos betegsége után 79 éves korában meghalt ⁷⁾, ki hogy közszeretetten állott Marosszék előtt, kitetszik abból is, hogy halála után az 1815 december 15-ki gyrás-gyűlés fiait felszólította, hogy képét a Marosszék közgyűlési nagy termében felállítás végett adják be, mit azok rögtön meg is ígértek ⁸⁾.

25. Gr. Teleki Mihály (Széki) gróf Teleki Lajosnak Iktári gr. Bethlen Katától 7-ik vagy is legkisebb gyermeke; család-

1) Szentiváni Zsigmond levelei közt levő azon eredeti kérvényből, melyet ehhez beadott január 24-én 1765-ben, s az erre tett válaszból láthatólag. — 2) Mike Sándor becses genealogiai gyűjteménye szerint. — 3) M.-Vásárhely városa 1773-ki eredeti jegyzőkönyvéből, hol bizonyos városi örökség feletti perben mind neve, mind rangja többszörösen említettnek. — 4) Marosszéki gyrás-gyűlési eredeti jegyzőkönyv ez időről. — 5) 6) 8) Marosszék az évi közgyűlési eredeti jegyzőkönyve szerint. — 7) Szomoru jelentése szerint.

jában e neven 5-ik. Előbb királyi táblai, azután II. József császár alatt kerületi táblabíró, kamarás, belső titkos tanácsos, a m. vásár-helyi reform. tanodának, marosszéki és görgényi papi kerületeknek főgondnoka; neje gróf Földvári Druzsiana volt, kitől egyedüli gyermeke gróf Teleki Lajos. Az 1804 január 18-án tartott gyrás-gyűlésen lett marosszéki helyettes, 1805 márczius 19-én pedig valódi főkirálybíró. Hivatalába Széki gr. Teleki Lajos és Zabolai gr. Mikos János kormányzéki tanácsosok iktatták bé; e hivatalát 22 évekig viselte. Meghalt korának e tekintélyes férfja 1826 január 28-án 70 éves korában ¹⁾. Főjósága Tordavármegyében volt Sárpatakon, az ottani sirboltba temettetett.

26. Gr. Kemény Miklós (Magyar-Gyerő-Monostori) nagy reményű férfi előbb aranyosszéki, annakutána 452 szózáttal 1827-ben június 19-én Marosszék főkirálybirájává választatott a br. Józsika János elnöklete alatt M.-Vásárhelyen tartott gyrás gyűlésen ²⁾; de csak egy tisztségi ülést tartott, midőn az udvartól is hivatalában megerősítette 1829 sept. 14. magtalanul meghalt a radnai borvizfürdön; a m.-vásárhelyi és udvarhelyi ev. ref. tanodáknak is főgondnoka volt kevés ideig.

27. Zeyk Dániel (Zeykfalvi) huzamos időig a királyi táblának díszteljes ülnöke, tanult férfi, ki a göttingai s más egyetemeken végezte tanulmányait. 1831 ápr. 4-én olvastatott fel a marosszéki közgyűlésen adminisztrátorrá lett kineveztetése ³⁾; örömmel fogadta Marosszék, de kevés ideig vitte tisztét, mert már 1833-ban kormányzéki tanácsossá lett. Neje br. Vay Kata, kitől született gyermekei Károly, József, Domokos sat.

28. Gál József (Hilibi) szolgálatát jegyzőségen kezdette; volt fűszékbíró, derékszékbíró, királyi pénztárnok, alkirálybíró; 1834-ben lett főkirálybírói helyettes. 1836 szeptember 29-én pedig béiktattatott főkirálybírónak, tartományi korlátnok gr. Lázár László, és kormányzéki titoknok Szegedi Mihály által; meghalt guttaütésben 1847-ben ⁴⁾; neje Katona Juliánna; gyermekei: Malvina hajadon és Sidonia br. Bornemisza Józsefné. Főbirtokos volt Egerszegen, hová temettetett.

29. Gr. Tholdalagi Ferencz (Nagy-Ercsei) 1823-ban lett tiszteletbeli jegyző, 1840-ben derékszékbíró, de fizetést nem vett, azt egy marosszéki segéd-iktatónak ajándékozván. 1841-ben

1) 2) 3) Marosszék az évi közgyűlési eredeti jegyzőkönyvei szerint. — 4) A szék ez idei gyrás-gyűlési jegyzőkönyve szerint.

alkirálybíró, az 1847 december 6-tól 11-ig királyi kincstárnok Hidvégi gróf Mikó Imre ő nagyméltósága elnöklete alatt tartatott gyűlés-gyűlésen 2660 szózáttal főkirálybírónak választatott, s az udvartól is e hivatalában megerősített; de kevés ideig vihette. a békövetkezett idők rohamai miatt, alig egy évig. Már korábban cs. k. kamarás volt, jelenleg az Erdélyen keresztül hozandó vasúti vállalkozó, a M.-Vásárhelyre építtetni célba vett színházi terv alapítója¹⁾, a m.-vásárhelyi ev. ref. főpapi kerületnek és tanodának főgondnoka; neje Katona Anna; gyermekei Viktor egyedüli fia, cs. k. kamarás, Fáni, Ádél és Róza.

Alkirálybírók:

1598-ban K. Sz. Miklósi Pókai István, és Gálfalvi Ozdi György²⁾. 1604-ben Ozdi György és Kilyén Tamás³⁾. 1610-ben Tompai Bothos Gál és Csikfalvi Bakó Imre, kik külön e hitforma szerint eskettettek fel ugyan akkor:

„Én T. Maros Zóknak Vice Király Birája esküzöm az élő Istenre, hogy ebben a tiztben, kire választattam, mindeniknek kik én előtttem perlekednek zemélj válogatás nélkül hű és igaz lezek, sem kedvet, sem atjafiságot, sem barátságot, sem zeretetet, sem gyűlöséget, sem ajándékot nem vezek, igazat nem hamisítok, hamisat nem igazítok, hanem mindenekben, valamik az én tiztem illetik, az én tehetségem és utam zerint abban hiven, igazán eljárók, igaz törviént és igaz executiot szolgáltatok, s az főtiztnak ő kigjelminek igazán bé szolgáltatom, tehetségem zerint, ajándékért el nem rejtem. Isten ugj segiljen.

1617-ben Vajai Daczó István, 1618-ban Both Lőrincz, Forizs Gergely, 1621-ben Lázár János, Bakó Imre, 1622-ben Daczó István, Bereczki Máté, 1624-ben Gáspár György, 1634-ben Daczó István, Bothos Gál, ez utóbbi elhalván, szövérdi Gáspár György, 1635-ben Bakó István, 1640-ben Szent-Rontási Bereczki Mihály, 1647-ben Selyei Ajtai Déák István, Szövérdi Gáspár Mihály, 1649-ben Kováchi Jakab és Litteráti Ajtai István, kik lemondván, helyökbe Szt. Rontási id. Bereczki Mihály, és Gálfalvi Litteráti Sipos Gergely választattak, 1654-ben Kis-Görgényi Sükösd Mihály, 1655-ben Gálfalvi Litteráti Gergely, Tompai Bothos Péter, 1656-ban M.-Madarasi Szekeres János és Bothos Péter, 1658-ban K.-Sz.-Miklósi Pókai Péter, és Csokfalvi Raffai János, 1661-ben Gálfalvi Ozdi György,

1) L. M.-Vásárhely krónikáját. — 2) 3) M.-Vásárhely városa levéltárában ez évekről költ eredeti hivatalos irományaik szerint.

1662-ben Sárosi György, 1663-ban Vadadi Nagy Simon és Gálfalvi Gergely, 1664-ben Jeddi Köpeczi Mihály, és Tompai Botos Péter, 1665-ben Kövesdi Forizs Gergely, 1666-ban Kis-Görgényi Bartha István, 1667-ben Pókai Sárosi György és Jobbágyfalvi Tóth Mihály, 1670-ben Szent-Rontási Szeredai Benedek és Vadadi Nagy Simon, 1674-ben Makkfalvi Dózsa Tamás, 1676-ban Jobbágyfalvi Tóth István, 1677-ben Bothos Gál, 1679-ben Mező-Madarasi Szalai Márton, 1683-ban M.-Madarasi Szekeres Gergely és Ákosfalvi Szilágyi Mihály, 1690-ben Tompai Bothos Imre, 1691-ben Ákosfalvi Szilágyi János, 1702-ben Bothos Imre és Szeredai János, 1710-ben Dózsa Péter, Ákosfalvi Szilágyi János, 1718-ban Dózsa Ábrahám, 1721-ben Sárosi János, Kááli Kun Mátyás, 1727-ben Sámsondi Berzenczei István és Kövesdi Ujfalvi János; ugyan ezek 1732-ben is, 1742-ben Sárosi János, Szeredai Mihály, 1743-ban Makkfalvi Dózsa Mihály, Ákosfalvi Szilágyi Sándor, 1745-ben Körös-Tarcsai Vécér Gáspár, 1748-ban B. Kereszturi Kereszturi Miklós és Sárosi György, 1751-ben Szent-Rontási Szeredai László, 1753-ban Szilágyi Mihály, 1755-ben Kááli Kun Farkas, és M.-Járai Rozsnyai József, 1758-ban Havadi Máté Izsák, Kun Farkas, és Sz. Lászlói Sárosi János, 1760-ban Demeterfalvi Nagy András, és Kereszturi Mihály, 1761-ben Alsó-Csernátoni Domokos Péter, 1762-ben Csik-Szent-Mihályi Sándor Pál, 1766-ban Vadadi Nagy Simon, 1781-ben Kááli Csapui László; 1784-ben Kükküllővármegyével egyesítettvén Marosszék, rendes alispán lett Agyagfalvi Sándor János, helyettes alispánok Domokos Sámuel, Miske László és Deési Gábor, 1790-ben újból alkirálybirák Pókai Sárosi Sámuel és Kis-Görgényi Biró Sándor, 1792-ben S.-Szent-Iváni Szentiváni László, 1794-ben Székesfejérvári Ábel Károly, 1795-ben Ábel Károly, Ákosfalvi Szilágyi József és Szentiváni László, 1798-ban Kebelei Nagy Dániel, ez félszázadig viselte megyei hivatalait, 1802-ben Balla Mihály, 1804-ben Sz.-Istváni Gál Zsigmond, 1806-ban Szent-Háromsági Szeredai János, 1813-ban Kááli Nagy József, 1820-ban Mádéfalvi Zöld András, 1825-ben Harczói Gálfalvi Elek, Cs. Sz.-Domokosi Sándor László, 1832-ben Hilibi Gál József és Maurer Károly, 1834-ben Gálfalvi Imre, Szeredai Benedek, később b. Bálintith Károly, 1836-ban Kebelei Nagy Sámuel, Barátosi Szabó Antal, 1837-ben Kááli id. Nagy Gergely mint helyettes, 1841-ben Szeredai Benedek, gr. Toldalagi Ferencz, Szent-Lászlói Nagy István, helyettesképp; 1842-ben Sepsz-Szent-Iváni Szentiváni János, 1847-ben Tompai Bothos Sámuel, 1848-ban Körispataki Antal Imre, Kis-Görgényi Biró Mihály.

Királyi pénztárnokok:

1674-ben Vadadi Nagy Simon, 1682-ben Siketfalvi Tamási István, 1702-ben Baranyai Zsigmond, 1710-ben Torboszlói Bereczki András, 1712-ben Székely István, 1713-ban Siketfalvi Bothos Imre, melléje hat alpénztárnok és felügyelő (inspector), neveztetett, ekkori és előbbi szokás szerint. — Bothos Imre esküformája: „Én Bothos Imre esküszöm az élő Istenre ki atya, fiu, szentlélek, teljes szentháromság egy örök Isten, engem úgy segéljen, úgy adja lelkem üdvességét, hogy mostan az nemes szék választásából az főperceptorságot magamra vállalván, az nemes székben felvetendő portio, és egyébféle pénzek, mindenféle jó monétáira pénzt, aranyat, tallért s két latost az ő igaz váloga szerint percipiólok, és az kik adminisztrálják, azoknak azokról igaz quietantiát adok; cántorunként de perceptis et erogatis a nemes szék prothocollumában igaz számot adok, az erogatiokat a commissariatustól kijött tabella vagy Assignatio vagy a nemes szék és főtisztviselői ő kgelme parancsolatja szerint cselekszem. Az nemes szék pénzt kölcsön ki nem adom, az nemes szék pénzével nem kereskedem, magam ususomra nem fordítom; egyik falu adóját más faluk adójával nem suspendálok. Az restantiákat az kiknek illik igazán az ő idejében kiadom. Egy szóval az mint illik főperceptor hivataltomat végben vinni, az székben mindekben magamat alkalmaztatni, teljes tehetségem szerint igyekezem, Isten engem úgy segéljen, s úgy adja lelkem üdvességét.“ 1717-ben Kövesdi Ujfalvi János, 1721-ben Ákosfalvi Szilágyi János, 1726-ban Nagy Zsigmond, 1727-ben Gálfalvi Ozdi Miklós, 1740-ben Szent-Rontási Bereczki Mihály, 1743-ban Cs. Szentiváni Hajdu János, 1745-ben Sepsz-Sz.-Iváni Szentiváni Zsigmond, 1751-ben Kolozsvári Csapai László, 1752-ben Gálfalvi Ozdi György, Ákosfalvi Szilágyi János; ez utóbbi nem vállalván el, helyébe S.-Sz.-Iváni Szentiváni Sámuel lett k. pénztárnokká; a főkormányshéztól ekkor határozott, hogy Marosszéken két pénztárnok választassék. 1755-ben Nagy Sámuel, 1759-ben Gálfalvi Kádár Gergely, 1763-ban Agyagfalvi Sándor János, 1784-ben Küküllővármegyével egyesítettén Marosszék, négy királyi pénztárnok volt: Kozma Ferencz fő, a felső kerületben Ujfalvi Gábor, az alsóban Horváth Mihály, a marosiban Bonyhai S. György. 1797-ben Gál Zsigmond, 1799-ben Köröspataki Antal László, 1804-ben Szentháromsági Szeredai János, 1806-ban Kááli Nagy Miklós, 1829-ben Tompai Bothos Sámuel, 1831-ben Hilibi Gál József, 1832-ben Cs.-Sz.-Mihályi Balla Mihály, 1834-ben Selyei Tolnai János, 1836-ban S.-Sz.-Iváni Szentiváni János, Kis-Bacsoni

Benkő Ferencz, 1842-ben Jobbágytelki Bakó Sámuel, 1848-ban N.-Ajtai Cserei Mihály, Bergenyei Koronka Márton.

Jegyzők:

1586-ban Köpeczi Tamás, 1598-ban Literáti Vásárhelyi István, 1610-ben N.-Gálfalvi Ozdi Gergely, ki a ma létező legrégibb marosszéki gyrás-gyűlési jegyzőkönyvet kezdette írni ily czim alatt: „Prothocolon Sedis Siculicalis Maros 1610 Feria quinta proxima post Festum beatorum Petri et Pauli Apostolorum in Oppido Székely-Vásárhely loco scilicet Sedis Jud. per Gregor. Ozdy de Gálfalva Notar. Sedis praetact. inchoatum“. Meghalt Ozdi Gergely 1630-ban nov. 14-kén. 1620-ban Szentiváni Mihály, 1631-ben oct. 15-én Pókai Sárosi János, ki e következő esküt tette le: „Én Sárosi János Déák Maros Zéknek Notáriussa, esküszöm az élő Istenre, az mi Urunk Jézus Chrisztusnak Zent Attjára hogj valakik én előttem törvénykedők leznen az Zék színén, azoknak Causáikat tehetzégem zerint igazán az Prothocollumba béíratom, ha ki kívánnja. Az törvénytételben senkinek nem kedvezek, hanem tehetzégem és értelmem zerint mindennek igaz törvényt tezek. És a Protocollumban béírt causáknak s egyéb dolgoknak is páriáját igazán ex officio kiadom, ha kikivánia. Az Sententiáknak is írásában, és kiadásában juste cselekszem, minden kedvezés nélkül. Isten engem ugy segillien“. 1648-ban Gálfalvi Sipos Gergely, 1649-ben Kendi János, 1654-ben Szilágyi János, 1659-ben Szentiváni Sámuel, 1666-ban Bikkfalvi Ferencz, 1673-ban Galambfalvi György, 1683-ban Harasztkereki Dániel Ferencz. 1712-ben Szent-Gericzei Patkos János, 1714-ben Ákosfalvi Szilágyi József, 1743-ban Pókai Sárosi György, 1745-ben Gálfalvi Gergely, 1748-ban Ákosfalvi Szilágyi Mihály, 1750-ben Köpeczi Tamás, 1753-ban Maros-Júrai Rozsnyai József; eddig csak egy notárius volt, ekkor aljegyzővé lett 25 frt. fizetéssel Gálfalvi Gergely, 1758-ban Vadadi Nagy Simon, 1760-ban Harczói Gálfalvi Gergely főjegyző, 1784-ben egyesülvén Küküllővármegyével Marosszék, főjegyző volt Biró Sándor, aljegyző Szőkefalvi Nagy Zsigmond, 1787-ben Mihálec Antal, 1790-ben Kebelel Kelemen Zsigmond, 1792-ben Alsó-Csernátoni Csernátoni Antal fő, Kááli Nagy Miklós aljegyző; utóbbi helyett később Balla Mihály, 1795-ben a két eddigi jegyző mellé udvari rendelésből egy harmadik tétellett, u. m. Kebelel Nagy Dániel aljegyző, 1798-ban Ákosfalvi Szilágyi Farkas aljegyző, 1801-ben Kááli Nagy Miklós aljegyző, 1803-ban Ákosfalvi Szilágyi Farkas főjegyző 120 ft. fizetéssel, 1804-ben Sz. Lászlói Sárosi István aljegyző, 1807-ben Kááli Nagy József aljegyző, 1808-ban

Mádéfalvi ifjabb Zöld András aljegyző, 1810-ben Kááli Nagy József helyettesített fő-, Kebelei Nagy Sámuel aljegyző, 1811-ben Mádéfalvi Zöld András fő-, Kebelei Nagy Sámuel és Kááli Nagy Simon aljegyző, 1820-ban Kebelei Nagy Sámuel főjegyző, 1822-ben Cs. Sz.-Domokosi Sándor László főjegyző, 1823-ban Harczói Gálfalvi Elek aljegyző, 1825-ben Kebelei Nagy Sámuel fő-, Szent-Istváni Gál Elek és Hilibi Gál József aljegyzők, 1833-ban Jobbágytelki Bakó Sámuel fő-, Kebelei ifj. Nagy Dániel aljegyző, 1836-ban Kőröspataki Antal Imre helyettes fő-, ugyan ez évben Bakó Sámuel újból fő-, Szent-Istváni Gál Elek, és Kebelei ifjabb Nagy Dániel aljegyzők, 1838-ban Kááli Nagy Gergely és Szentiváni József aljegyzők, 1842-ben Kebelei Nagy Dániel fő-, Felső-Bükki Horváth Ferencz aljegyző, 1848-ban Makkfalvi Dózsa Dániel főjegyző. Az alkirálybírákat, királyi adó-pénztárnokokat, fő- és aljegyzőket Marossszék rendi választották mindenkor szabad szózatolás által, külön minden állomásra hármat-hármat: a r. katolikusok, ev. reformátusok és unitáriusok közül, a megválasztott három egyén neve felküldetvén az udvarhoz, az rendesen azt erősítette meg és nevezte ki, kinek több szavazata volt, s némelykor azt, kit akart.

A d ó z á s a. Hogy a székelyek az ökör-adón kívül egyébbel nem tartoztak, bizonyítja az udvarhely- és marossszéki lovag s gyalog székelyek panaszaira Mátyás királynak 1473-ban adott kiváltsága, melyet a modrai erősség ostromakor táborából küldött ezen szavakban: „Mivel hív székelyeink örök időktől fogva teljességgel semmi pénz-adóval köteleseknek akár nekünk, akár embereinknek nem esmertettek; hanem, ha önkénytes és kész ajánlásokkal, a Mű, és Magyarország más felső királyai lakadalmok és fiaik születése öröminnepeire, és jövedelmök mértékéhez képest, a tőlök és hozzájuk való követségekre sat.¹⁾ Az 1555-ik évben I. Ferdinánd biztosai az ökör-adóról ezeket írják a többek között: „Adja ezt a közrend; minden széknek első betűje a marhára süttetik, hányat választhat, a királyi adószedő-gyűlésben határoztatik el a marhák száma szerint; továbbá azt jegyzik meg: ezen ökör-adót strenának, az azt adó közrendet vulgus nobiliorum Siculorumnak czimezik, ros szokásnak nyilvánítván azt: hogy a primorok és lófők sokakat megmentenek az ökör-adás alól oly szín alatt, hogy telkeiken laknak“;

1) A nemes székely nemzetnek jussait világosító némely darab levelek, többek által magyar nyelvre fordítva, némelyek pedig eredetileg magyar nyelven; nyomtatott M.-Vásárhelyen, 1837. 8-adr. —

legbővebben írja le Huszti ¹⁾ ekképp : „Minden otthon lakó szabad székely egy-egy ökörrel tartozott, valamikor a király megkoronáztatott, s megházasodott, vagy fia magzatja lett. Elérkezvén a király commissáriusai Erdélybe, a vajda a székelyek tiszteinek M.-Vásárhelyre gyűlést hirdetett. Annakutána minden gazda ember a maga tiszte előtt hit alatt tartozott megmondani mennyi számú ökre van; szintén ezen marhák exactiojának, és a tisztek gyűlésének idején nagy sokadalom esvén M.-Vásárhelyen, a kinek marhája nem volt, oda ment barom vásárolni; innen vagyon, hogy M.-Vásárhelynek *stylo Curiae Hungaricae* deákul *Forum Siculorum* lett a neve, nem *Agropolis*, a mely csak minapi költött nevezet. Továbbá szokás volt, hogy a mely gazda embernek négy ökre volt, kettőt először a gazda magának kiválasztott, annakutánna a fenmaradott két ökörnek egyikét a commissárius a király számára eljegyzette, s elvette, s ha kinek csak két ökre volt, más hasonló két ökrü gazdával, a két jobbikot kiválasztották s megtartották, és a fenmaradott két alávalók közül egyiket a commissárius a melyik neki tetszett elválasztotta. Ezeknek felette a király számára adatott ilyen marhákra minden gazda ember köteles volt a maga nevét vagy bélyegét reá sütni. A honnan ezen marhabeli exactionak *signatura bovm* lett a neve. Számát a mi illeti: a régi és boldog időben egyszeri *contributio* gyakran felment 40,000, de végtére leszállott 30, 20, és 10 ezer szarvas marhára. Zápolya János király, utána fia tutora Fráter György (Martinuzius) nem elégedvén meg ilyes marhabeli *contributio*val, a közönséges szükségek és a török számára járandó adónak színe alatt tőlök pénzbeli *subsidium*ot is vettek; ezek azt találták fel, hogy mind a három státust M.-Vásárhelyre gyűjtötték, magok a státusok a *contributio*jok felől *deliberálván*, a mennyi *quantum*on a két státus *suffragiuma* megegyezett, azon a harmadik státusnak vagy *nationak* is ellene mondás nélkül meg kellett nyugodni. Mely *conventionak* ereje szerint a vármegyék, és a szász *universitás* egyenlő *summát* *contribuáltak*, a székelyek pedig a *signaturán* kívül néha 60,000, s máskor 6000 forintból álló *subsidium*ot adtak. Esett pedig olyan történet is, hogy egy esztendőben a nagy szükség miatt a király *requisitio*jára mind a pénzbeli *subsidium*, mind pedig a *bovm signatura* kétszereztetett“. A székelyek megtagadták az ökör-adót, midőn János Zsigmond született Izabella alatt is, s ez volt az utolsó ökörsütés.

1) Huszti András Ó és Új Dáciája. 8-adr. Bécs, 1791-ben a 199—200. H,

Ezután a nemzeti fejedelmek alatt változott az adózási rendszer, a szerint, a hogy a törököknek fizetendő adó, s Erdélyország körülmenyei kívánták. A XVII-ik század végén megállított egész Erdély adója, a Leopoldi diploma szerint évenként fizetendő ötvenezer tallérban, Erdély és Magyarország ellen támadható háboruk alkalmával pedig négyszázezer forintban; de csak hamar más adózási mód keletkezett már „1697-ben anynyira: hogy computatis computandis ezer forinton feljül ment egy kapuszámnak esztendőnként való contributioja, a mellett a regimentek alá és fel járván az országban, valamit consummáltanak, a mind semmiben tudódott; táborig szekereket is minden esztendőben négy, öt százat kellett a szegény országnak maga költségével állítani, azok is mind szekerstől, mind marhástól minden esztendőben oda maradtanak, a regimentek pedig quártélyba szállván a szegénységen ingyen élődtenek, kivált az officiálisok, s a portiojokat pénzül extorqueálták a szegénységen“ sat. sat. ¹⁾. 1710-ben végeztetett ²⁾ „a portiozás rendéről, hogy az jövődöbeli contributio jobb modalitással véghez mehessen, és az eddig való panaszok tolláltassanak, az egész szék connumeráltassék, minden rendü embereivel, marháival, földjeivel, szőlőjével. Ilyen formán az inquisitorok, esketők a faluba bémenvén, a bírót hét esküttel hivatván, megeskesse, hány embere van a faluban? annakutána az egész falut hivatván, megeskessék seorsim kinek hány szekér számára való füve, mind két fordulóra kiket colált s colál; hány köből búzára, zabra való szántófölde? hány ember kapálásra való szőlője légyen? hány ökre, tulka, tehene, kanczalova, paripája, negyedfűn feljül, azon elkezdve hány juha, kecskéje, sertése, kosárméhe vagyon, ezek tiz számban egy öreg marhát tesznek. Az molnárokat is a szerint contribuálják, mely 1708-ban emanáltott majorok, pásztorok marhájokkal felirassanak“. 1754-ben béhozattott az ugynevezett „Bethlenianum systema“ szerinti adózás, a mely tartott 1849-ig ³⁾, de hogy azon már korábban változtatni akartak, bizonyítja ⁴⁾ az: hogy 1842-ben május 31-kén a marosszéki közgyűlési tagok következő indítványt tettek: „Követ atyánkfiaiának adassék pótlékútasításul, miszerint az adó kezelésének kezünkbe adása mellett, az adót ezentúl személyválogatás nélkül minden nemesek fizessék, hogy az által a most adó terhe alatt levő-

1) Cserei Mihály története 275 lap. — 2) L. az 1710-ben Somosdön tartott gyűlés-gyűlés eredeti jegyzőkönyvét. — 3) 4) Azon évről marosszéki közgyűlési eredeti jegyzőkönyvek, és Csik György Kászón leírása. Kolozsvárt 1853. 63—64 ll.

kön is segíthessen, mely tárgy feletti tanácskozás után az idő eltelvén, félben maradt. Ugyanott alább: „A tegnapi napon az adó tárgyában a 21-ik pont alatt félben maradt tanácskozás folytatván, a vitatások bevégezése után, a nemes szék rendei abban állapodtak meg, hogy követ atyámfiaiinak adassék útasításul: „hogy igyekezzenek az adóróli rendelkezési jogot az országnak viszsza nyerni, a mely is megnyerődvén, és annak joga gyakorlatában minnekutánna a Rendekek benne lesznek, készek lesznek az adófizetők sorsán áldozatok által is könnyíteni“.

Katonasága. A marosszékiek az egész székelységgel együtt katonáskodtak mind a magyar királyok, mind az erdélyi fejedelmek idejében, s azok hősi tetteiknek részesei is voltak, nagyobbára külföldön, kevesebbé hazájokban tüntették ki magokat. A hadakban a marosszékiek második helyen a fejedelem után állottak, mindig a tábor jobbfeleli szárnyán ¹⁾; kétségen kívül többször voltak felkeléseik: így látjuk Báthori Zsigmond alatt Tergovistánál Oláhországban győzedelmeskedni, a több székelyekkel; 1600-ban Miriszlónál Básta György Mihály Vajdát megvervén, 500 marosszéki lovas vett részt a diadalban ²⁾. II. Rákóczi György alatt a szerencsétlen lengyel ütközetben sokan elvérzettek közülök, s számosan Krimbe rab-ságra hurczoltattak. Bátor Gábort „kék darabont“ czimvel szolgálták hadjárataiban, de kivéve azon töredékeket, melyeket a krónikások feljegyeztek, emlékezetben tartottak, az idők, a feledés sürü homálya borítja tetteiket. Minden harczait rendszeresen ugynevezett lustrák, összezeirások előzték meg, melyek több falvak határain tartattak ³⁾; de azok közül csak az 1614-ki Bethlen Gábor, és az 1635-ki I. Rákóczi György idejéből valók vannak meg teljes épségben, a többiek csonkák és hiányosak. A XVII-ik századból csak két adat van Marosszék fegyverfogásáról, u. m. 1666-ról egy eredeti esküforma, mely így hangzik: „Én T. T. esküöm az élő mindenható Istenre, hogy a mi kglmes Urunk eő Nsgának Maros Zéki reám bizatott bizonyos zámu lovassinak és zászlójának gondviselésében igaz és hű lezek: és eő Nsága és Capitána eő Méltósága ellen senkivel collusive nem adom mind alattam levőimmal eő Nsgoktól tehetségem zerint feiem fenn állásáigh el nem állok. Isten ugj segéljen s ugj adgia lelkem idvességit“. Ez esküformát tartal-

1) „Olim in bello secundum post Principem locum obtinuit, dextrumque cornu exercitus efficiens, sinistram hostium alam impetebat. Kunies Ferencz jésuita, Dacica Siculia 64. l. — 2) Erdélyország történetei tára. 2. k. 26. l. — 3) Az oklevelek 1-ső száma alatt elősorolt Lustralis levelekből láthatólag.

mazó papír másik oldalán ez van írva: „Anno 1666 die 29 Aprilis in Castro Sz. Demeter ut Sede Egr. ac Nobil. Dni. Georgius Ozdy de Gálffalva, et Gregorius Szekeres de Mező-Madaras Ductores certorum quorum Equestris Ordinis Nobilium Milit. Juramentum super eodem officio ductoratus praestiterunt tenore introscripto ¹⁾. A másik adat szerint 1690-ben Tököli Imre a töröcsvári sánczban a marosszékieket és németeket levágatta és dissipálta ²⁾. Az osztrák ház alatt is kitüntették magokat, inkább seregredekben szolgálva, a múlt században Szeredai Ignác mérnöki, b. Szentkereszti András hadi tábornokok, Lajos Imre ezerekes, Gegesi Galambfalvi Ferencz és Sándor János századosok jeles katonák voltak. A jelen 19-ik században két nemesi felkelésök volt a marosszékieknek, az első 1801-ben. Ugyanis 1801-ben január 19-én M.-Vásárhelyen gyrás-gyűlés tartatván gr. Tholdalagi Ferencz főkirálybíró elnöklete alatt ³⁾:

a) Olvastatik I. Ferencz császárnak 1800-ban november 6-án 11,410 sz. alatti rendelete, „melyben a zsoldos katonaság kivételével hazánk oltalom nélkül maradván, az erdélyi nemesi rend által 1000 lovas nemesség, és a székek s vármegyékben találtató szabad communításokból 3000 gyalog fegyveres seregek a környülállásokra nézve minden haladék nélkül úgy állittassanak ki, hogy mindaddig, míg ezen 4000 számból álló sereg a concernens fővezérnek általa dlatatik, addig a nemesség által felöltöztetvén, ugyan általuk intertencéaltassék, azután pedig a királyi aerarium által tartattatnék és fizettetnék ki, oly meghatározás mellett, hogy, midőn azon sereg eloszlanék, akkor a most ingyen kiadatott fegyverek adattassanak vissza a királyi katonai tárnak“. E tárgyban közönséges terv készítésére Kolozsvárra 1801 januárius 26-kára a szék részéről két deputátus levén küldendő, deputátusoknak választattak e végre gr. Tholdalagi László, és egyik v. notárius Kááli Nagy Miklós. Az irt seregben következők egyének ajánltattak fel a főkormánynak tisztekül: Obersteri és stábális hivatalokra: gr. Lázár József, b. Szentkereszti Sámuel, gr. Tholdalagi Zsigmond, Simény János; kapitányoknak: Domokos Sándor, Simon Mihály, gr. Bethlen Sándor, ifj. gr. Bethlen Gergely, Zalányi István; hadnagyoknak: Sárosi Ferencz, Szilágyi Károly, Ujvári József, Czóbel Zsigmond, Jakab József“.

A második nemesi felkelésre nézve 1808-ban november 28-án gr. Teleki Mihály főkirálybíró előlülése alatt közgyűlés tartatván:

1) Azon évrőli marosszéki gyrás-gyűlési eredeti jegyzőkönyv szerint. — 2) Cserei Mihály Historiája 197. l. — 3) Marosszékek azon időbeli közgyűlési eredeti jegyzőkönyve szerint.

„Az insurrectio iránt tanácskoztak, meghatározván, hogy gyűlenek egybe a főkormánysszék rendelkezéséből. Az e végre rendelt commissio határozata ekként következik szóról-szóra: A lovasság köntösét így határozták: Lazurszin kék gomboló mente, fekete bársony bőrprémmeel, szőrzsinnorral, fehér rézgombokkal, melynek a balvállán patrontástartó legyen, és hasonló színű nadrág, ugyan szőrzsinnorral; a csákó felett kék és sárga elegyes szőr vitézkötéssel, hasonló színű a tetején levő elegyes szőrrózsával; a patrontás fekete bőr, melyen legyen reá varva *M. Sz.*, rézcsattal. A tarsoly veres posztó elegyes szőrzsinnorral kerekén varva, ennek a közepében *M.* és *Sz.* betűkkel, és felül sarkantus csizma. Nyeregszer közönséges, nyeregtakaró pedig fekete báránybőrből, melynek a szélén három ujnyi veres posztó legyen, a kardokon fekete szíju“.

„Ezen lovas sereghez megkívántató tiszteknek is hasonló öltözetek legyen, csakugyan esmertető jelül a mentéjük ujja körül kipikkelyezve, a csákón lévő készülétek pedig így különböztessenek meg: A kapitányig levő stabális tiszteknek a csákó felső felin ezüst sujtásból két rend karikázás nagyobb és kisebb legyen. A kapitányoknak, hadnagyoknak egy rend ezüst sujtásból levő karikázás, mindenkinek pedig vitézkötése kék selyem és arany, elegyes hasonló rózsra rajta, és sárga nyakbavető láncz legyen, valamint a mente balvállán is hasonló egyenes patrontásszíju tartó, és kardjokon porteépée, a nyeregtakarón pedig egy rend ezüst paszománt, mellette levő egy rend ezüst zsinorral. A strázsamestereknek szélesebb, a káplároknak keskenyebb ezüstpaszománt, kék és sárga elegyes selyem vitézkötés, hasonló rózsra legyen csákójokon, valamint kardjokon is hasonló porteépée, a nyeregtakaró pedig a közepén fekete báránybőr, körül veres posztóból czafrang, szőtt fehér pántlikával, és egy rend zsinorral.

A gyalogságra nézve: fekete szürke posztó dolmány, kék szőrzsinnorral, fehér rézgombbal, a nadrágra nézve pedig: fehér vagy kék legyen, terjesztessék az első lustrán a nemesség elé, a mely színen a többség megegyez, az határozottassék meg, valamint az öltözet is dolmány legyen-e vagy zeke? fekete csizma, fekete csákó, egy a csákó tetején levő sárga és kék szőrből csinált rózsával.

Az ezen gyalogsághoz megkívántató tiszték öltözete pedig mindezekben a már irt lovasság tisztéi öltözetéhez hasonló legyen, azonkívül hogy mente helyett dolmányt viseljenek.

1809-ben május 25-kén gr. Teleki Mihály főkirálybíró gyűlést tartott, hol: a valóságos lege immunis státusban levő nemesség con-

scriptioja meghatározottatott, e végre vice k. bíró Gál Zsigmond elnöke alatt egy commissio neveztetett: mely állott a lovasság és gyalogság főbb tiszteiből, vice-notarius regius, perceptorok, minde-
 nik járás duló és rectificator-commissariusaiából.

1809-ben július 24-én az előbbeni elnöklet alatt ismét közgyűlés tartatván, az insurgensek tiszteiül neveztetettek a RR-ek és elnök által: Királyhalmi gróf Petki József, Szárhegyi idősb gr. Lázár József, középső gr. Teleki József, Kis-Rhédei gr. Rhédei Ferencz, N.-Ercsei gr. Tholdalagi József, Bethleni gr. Bethlen Sándor, Tővisi br. Bálint György, Szárhegyi gr. Lázár Lajos, Gyalakuti ifj. gr. Lázár József, gr. Bethlen Lajos, Szárhegyi gr. Lázár Károly, királyi táblai számszeletti bíró Homoród-Szentpáli Szentpáli Elek; kapitány Székely Elek, első oláh ezredbeli főhadnagy Szentpáli István, Szentiváni György, Iszlói Iszlai István, Kis-Görgényi Bíró József, Harczói Gálfalvi Gergely, Kis-Kéri Ujvári József, Pókai ifj. Sárosi György és Ferencz, Vadadi Nagy Dániel, Kááli Nagy Simon, Baróti Lajos Imre, Gámán Sándor, Sárdi Simén János, Kebelei Nagy Pál, Harczói Gálfalvi Elek, Pálfi Ferencz, Sepsi Sz.-Iváni Szentiváni Dániel, Barátosi Szabó Antal, S.-Sz.-Iváni Szentiváni Sámuel, Kááli Nagy Mózes, Demeterfalvi Nagy Dániel, Tompai Botos Elek, Sóváradi Bíró Dániel, Karácsonfalvi Tóth Pál, M.-Bándi Kovács Ferencz, Vadadi Nagy István, Gegesi Galambfalvi György, Czobel Lajos, Selyei Kaecó Mihály, Borberekí Farkas József, Alsó-Csernátoni Csernátoni Ferencz, Bikkfalvi Nagy Gábor, Vajai Harkó Elek és István, Osváth Dániel, Fekete Lajos, Nagy Elek, Márkos Ferencz, Ny.-Gálfalvi Gálfalvi Mihály, Lakatos Zsigmond, György József, Vadasdi István, Zsombori András, és Magyarósi Márton; hadi orvosnak tétetett Geese Dániel.

Az insurrectiora nézve megállapítottatott:

a) Hogy minden nemes ember, ide értetődően az ármálisták, primipilusok, pixidáriusok, 18 esztendőn feljül 50-ig úgy tartozzék insurgálni, hogy a kinek 10 egész sessioja van, maga költségén lóval, a kinek pedig két sessioja vagyon, ugyan maga költségén gyalog tartozzék felülni; ezen birtokokon alól pedig az ország cassájából segittessenek. b) Megengedtetik akárkinek is lovasnak lenni — különösen pedig a primipilusoknak lovasoknak kell lenni, de úgy, hogy lovat és nyereg szert magok tartozván állítani, egyéb költségre segittetni fognak 100 forinttal; valamint a gyalogosok, a kiknek tehetségök nincsen magokat felszerelni, 50 forintot kapnak a concurrentialis cassából. c) Ezen személyes felüléstől mentek 1. a

gyenge testűek, betegek; 2. apró gyermekű gazdák; 3. az egyedüli fiúk és örökösök; 4. az özvegyek és kisdéd árvák; 5. a gazdaságot folytató, számadó nemesek conventiós szolgálói; 6. papok, mesterek, kántorok, kurátorok, professorok, tanítók, tanulók, ide nem értetvén kik iskoláikat már bévégezték; 7. orvosok, seborvosok, kik a jurisdictio mellett szolgálnak; 8. dicasteriumok, kamara és politikai administratio mellett szolgáló tisztviselők; 9. Most katonaságban levő személyek; zsoldos-fogadás megengedettett. d.) Az országon kívül a lovasoknak 16, a gyalogoknak pedig 12 kr. napi zsold határoztatott, közlegényeket értve a ló- és kenyér-porción kívül ¹⁾).

1809-ben júliusban ²⁾ s azt követett hónapokban egész Erdélyben nagy insurrectio volt, ennek organizálására az úgy nevezett normalis conscriptio vitetett végbe, s minden jurisdictiókban permanent deputatiók állítottak fel, Ferdinánd és Maximilián főherczegek I. Ferencz császár testvérei Erdélybe béjtek; az egyházi nemesek nem akartak felülni miudaddig, míg a gubernátor (2-ik Bánfi György) nem affidálta őket arról, hogy adót nem fognak fizetni. Az insurgensek két lagerben voltak u. m. Besztercze és Sz.-Régennél; sok német tiszteket adván hozzájuk tanítani, ezeket mind elkergették. Végre megkötöttvén a francziákkal béke, még 1809 végén haza bocsáttattak.

Megjegyzendő: Marosszéken valódi katonai állomás most sehol sincs; volt 1840 tájáig több faluban a József nádor nevét viselő, azután a dragonyos lovas ezredké ³⁾, de ma katonai őrizet is csak egy helyt van a m.-vásárhelyi várban, szélbeli katonái nincsenek; rendszeres katonaság — mikor a szükség úgy kívánja — a Szebenben székelő erdélyi főhadi tanáctól falunként helyezettetik.

A mi a seregredekhez való katonakiállításról illeti: az adózó nép soraiból fogdosztattak kötéllel; a kijelöltek többnyire éjszaka, a falusbírák és bitesek által, s úgy vitettek a járásbeli dulókhöz, kik beküldötték vagy vezették M.-Vásárhelyre, a Marosszék közházánál e végre összehílt katonasorozati biztosság elejébe, melynek tagjai egyik alkirálybíró, egyik cs. k. kapitány, a székbeli főorvos, sebész és két jegyző voltak. 1830 deczember és 1831 január havaiban volt az ilyen utolsó ujoneczozás, mit onnan tudok bizonyosan, hogy ezen utóbbi ily modoru ujoneczkiállítási biztosságnak a Marosszék tisztségtől kirendelt egyik tagja voltam mint becsületbeli jegyző, — mely

1) L. M.-Vásárhely városa krónikáját. — 2) Keresztes Zsigmond királyi táblai számszeletti ülnök kéziratú gyűjteményéből közlöm. — 3) L. az oklevelek második száma alatt az 1751-ki marosszéki közgyűlés jegyzőkönyvi kivonatát a katonaszállodákról.

embertelen tény több szomorú esetekből keletkezett korábbi panaszos kérések következtül a felsőbbbségtől végképp eltöröltetvén, hozatott helyébe a toborzás, mely falvanként járt, és e volt gyakorlatban 1847-ig, midőn az országgyűlés végzéséből a főkörmányszék 13,285 sz. alatt egy 19 pontból állott rendelést küldött nyomtatványban minden törvényhatóságokba, mely Marosszékre nézve 1848-ban január 14-én a következő móddal állittatott alkalmazandónak a gr. Tholdalagi Ferencz főkirálybíró elnöklete alatt tartatott bizottságtól: „1. Egyetlen fiúnak tekintődnek, kivétetvén a sorozat alól azok is, ha egy anyának vagy apának több fiai voltak is, ha azok megházasodván, külön családfőkké váltak, és otthon a háznál csak egy fiu lakik, ki a gazdaság vagy mesterség folytatására elkerülhetetlenül szükséges. 2. Az összszeirási lajstromra nézve megállittatott: hogy első sor: irassanak fel minden katonáskodás terhe alatti személyek, kik a helységek anyakönyvében (matriculáiban) a meghatározott idő alatt születetteknek találtnak, és azon helységben hol születettek valósággal jelen vannak, vagy csak szolgálni, vagy csak más tekintetből vannak távol a helységből; második sor: azok, kik az anyakönyvben nem találtnak, de azon idő alatt oda telepedvén, állandóul ott laknak, ezek lakásuk helyén huzzanak sorsot; harmadik sor: azok, kik az anyakönyvek szerint ott születetteknek találtnak, de azon idő óta a helységből állandólag eltávoztak, és tudatik hová, ezen esetben ha a székből más járásba költöztek át, ilyenek azon járásbeli bizottságnak irassanak által, és ott huzzanak sorsot; ha pedig más törvényhatóságba költöztek családostól állandólag, a nemes szék tisztségének jelentessenek fel, és végre azok is, kik nem tudatik hova költöztek.

Ezen új sorozási bizottságnak is egyik tagja voltam Marosszék közgyűlésétől kirendelve 1848 elején a m. bándi járás 15 falujában, hol helységenként minden vallás papjai jelenlétében, az anyakönyvekből a sorozat alá tartozó legények általunk kiirattak, a sorozat alá estek nyilvánosan sorsot huztak, s a ki nevét kivonta, rögtön orvos által megvizsgáltatott, s ha arra való volt, bévétetett katonának, ellenesetben haza bocsáttatott. Nyolcz ilyen bizottság volt kiküldve Marosszékre, mindenik külön állott egy derékszékíróból, járási tisztből, orvostól vagy sebészből, az oláh nyelvet is jól értő írnokból; de a nemesek, ármálisták akkor sem húztak sorsot, ki levén azok vége. 1848-ban is fentartották hírét nevét székelyei Marosszéknek a vérmezőkön; ma is sokan katonáskodnak közülök, kik hős tetteik leírását az utókorra bizom.

Országútai: 1. *Nagy-Szebentől Besztercze felé Bukovináig* nyúló, melynek a hossza $37\frac{3}{5}$ mértföld, s egy hét alatt el-mehető; az ezen úthoz tartozott harminczad Erdély határán kívül Dornánál van Bukovinában, honnan közönséges neve dornai út, nagyobbára ki van rakva, készítését mérnöki ezredes-főhadnagy Dóczi igazgatta, s 1822-ben ősszel végeztette el; a költség $\frac{7}{9}$ részt a tartományi, $\frac{2}{9}$ -ét a katonai pénztár fizette. Felvigyázására 24 ember, egy felügyelővel volt rendelve 1848-ig, s a vámból igazították. A kereskedésre nevezetes, mivel ősszeköti Erdély déli részét Bukovinával. Lengyelországot, Bukovinát, északi Moldovát, Déés, Kolozsvár által Magyarországgal és Ausztriával is. Ezen leirt út a következő marosszéki helyeken jó keresztül: Göcs, Vaja, Ákosfalva, Koronka határán át M.-Vásárhely, Maros-Sz.-György és Ernyén.

2. *M.-Vásárhelyről Moldováig*: M.-Vásárhelytől Parajdig hossza 26,000 öl, ki van rakva, és egész hossza $17\frac{1}{8}$ mértföld. A legtöbb marhakereskedők Gyergyó Szt.-Miklóson lakván, ez úton Moldovából sok marhát hajtanak; a következő marosszéki falukon vonul keresztül: M.-Vásárhely, Koronka s határán át Szt.-László, Gálfalva, Ny. Szereda, Andrásfalva, Bere, Magyarós, Sóvárada és Szovátán.

3. *Kolozsvárról M.-Vásárhelyig*: az egész Nagy-Csán felé 41,000 öl vagy $10\frac{1}{3}$ mértföld, mely most készül; Torda felé pedig összesen 56,095 öl vagyis 14 mföld a hossza, kész, ki van rakva; a N. Csán felé menő út M.-Vásárhelyen kívül következő falvain halad keresztül Marosszékeknek: Hidvég, Egerszeg, Sz.-Király, Názánfalva, Kisfalud, Bergenye, és M.-Bádon; a Torda felé menő pedig: M.-Vásárhelyen túl csak Nyárádtőn vonul át a marosszéki falvak közül. Ezen útnak M.-Vásárhelytől a legelső posta állomása Radnót, mely ahhoz 15,670 öl hosszúságra fekszik.

4. *Parajdról K. Fejérvárra menő út*, a melynek Parajdtól K. Fejérvárig egész hossza 78,500 öl, vagy $19\frac{5}{8}$ mföld; jó időben $3\frac{1}{2}$ napi járó; egészen készíttetlen, a Küküllő partjain bajos utat csinálni, mert kő nincs csak iszap. Itt a gyergyói havasokból Balásfalvára s Fejérvárra sok fenyőfát hordanak. Ez az út Parajdról Szovátára jó bé Marosszékre, innen Sóváradra, Kibédre, Makkfalvára, Atosfalvára, Szentivánra, Erdő-Sz.-Györgyre, Havadtőre, Gyalakutára, Kelemenelkén keresztül Kis-Kendre Küküllővármegyében.

5. *M.-Vásárhelytől Maros-Szt.-Györgyön Nagy-Ernyén, Iklandon, Káál mellett keresztül Iszlóba, innen Deményházára, melyen feljül és Kőszvényesen alól egyesül az alább következő 6-ik számúval.* Ezen egész út nem kis költséggel a vidéki s távolabbi faluk által dolgoztatott 1850-től fogva; Jobbágy-

falváiig el van készítve, azon túl csak ki van hányva. 6. *M.-Vásártól* Jedden Kebele-Szt.-Ivánon, Szt.-Lőrinczen, Tompán át *Ny.-Szeredába*, hol a 2-ik szám alatt említett úttal összekapcsolódik. 7. *M.-Vásárhelytől N.-Szebenig*, *M.-Vásárhelyen*, Nyárádtön keresztül nyúlik N. Csergedre Küküllőmegyében; nagyobbára ki van rakva, ez a 3-ik szám alatt említett útnak ágazata. 8. *M. Vásárhelytől* Koronka mellett Ákosfalván, Vaján, Göcsön, Balavásárán (Küküllőmegyei falu) Kelementelkén, Gyalakután, Havadtön, Erdő-Szt.-Györgyön keresztül megy előbb Udvarhelyszökre, azután a székely föld több részeibe (Aranyosszékot kivéve); nincs egészen kikövezve; e nélkülözhetetlen útvonal Brassóval és Kolozsvárral kötné össze a székely földet; *M.-Vásárhelytől* Vajáig hossza 7181 öl vagyis $1\frac{3}{5}$ mföld, — Vajától Kelementelkéig éppen 4000 öl, mely egy mföld; Kelementelkétől Parajdig 20,000 öl vagyis 5 mföld. Ez út egy része összekapcsolódik az 1-ső szám alatt érdekelt úttal.

Említést érdemlők itten továbbá a római utak; a rómaiak 170 évig bírván Erdélyt, fenhagyták nyomaikat az általuk készített utak által, melyeknek mind régiségök, mind készítésök modora tanui e dicső nemzet hangyaszorgalmának; a földbe bésáva vannak kirakva annak felszínéig. A marosszéki római útról megjegyzendők e következők¹⁾: Menynyire csak nyomozhattam, az irt római út Nyárádtónél elérvén Marosszékot, itt két ágra oszlott; első: jött Nyárádtóról *M.-Vásárhelyre*, hol a Nagyhegy szőlőfalja hosszától nem igen távolra a szántóföldeken keresztül azokon helyen-helyen ma is látszólag nyult Jeddre, innen a kebele-szent-iváni úgy nevezett gátláson túl, némely részin egy, tovább a föld színétől fél ölnyire, az új országúttól kettő vágva most is ismerhetőleg. Kebele-Szent-Ivánról Kebelebe a Szabó János udvarán, a református papi telken s határa nyugati részén át északra Veczébe, onnan a mosoni határ keleti felébe létező Bunagödröbe lejáró út tetőig láthatatlan, itt mintegy nyolcz öl hosszu helyen könnyen csersző; ettől az erdő alatt

1) Simon Sámuel, *Imago antiquae Hungariae* ezimű könyvében (nyomatott Kasán 8-adrétben 1733-ban) a 119-ik lapon írja ezekről szóról-szóra: „Venio ad vias, quas Romani in Dacia Mediterranea ad commoditatem commeandi complures straverant. A Sarmisegethusa duae tendebant; altera in provinciam Colliam Danubium versus usque ad Alpes, altera per oram Sargotiae et Marusii usque ad Apulum, inde Salinas; ab his trans Marum decurrebat una ad Forum Siculorum, altera Claudiopolim versus. A Foro Siculorum insuper una vergebat ad orientem, cujus reliquiae advertunt euntes Mikhá-zán, vulgus imperitum cacodaemoni opus tribuit etc.

Jobbágyfalva felé körülbé 50 öl hosszúságra látható. A jobbágyfalvi oláh templomnál Szent-Márton határán keresztül Búzaházára, Deményházára, innen pedig Mikházára szinte egyenes folyamban halad felemelkedve, 15 láb szélességű a rómaiaknak e Trájántól készített útja, egy óranegyed hosszúságyira járható, és minden erdélyi római utak között ma ez legtisztábban kitünő hossza tekintetéből, mivel a több számos ilyen utakat az újak többnyire elborították. Mikházán túl hogy terjedett legyen, semminemű nyoma sincs. A m á s o d i k: jött ugyan Nyárádtőről M.-Keresztúron, Medgyesfalván a Maroson át Názánfalvára, ennek északi felén levő beltelkek, jelesen a Barabás Kázimir özvegye Elekes Sára mostani lakházán és több kerteken, úgy az alsó tér nevű helyen keresztül Maros-Szt.-Királynak Grázna nevű határrészén, az ev. ref. templomon feljül a Bodorétjén át Remeteszegre (ezen utak a mostani töltött úttól alig fekszenek 200 öl távolra és felszántvák) innen Maros-Szent-Annára és Udvarfalvára; ettől a várhegyi (tordamegyei) hegyre, hol nyomtalanul Gáti Gábor udvara felé eltűnik, noha ennek összeköttetése Sárpatakkal, Vajda-Szt.-Ivánval s határaikkal ma kevésbé tetszők; de Abafája határán már szembetűnőleg vonul Szász-Régennek, Felfalunak, de a vécsi várkertén túl mi sem látszik. Mind ezen két ágra szakadott római utak nem faragott kövekből, hanem a Maros és Nyárád köveiből, kavicsaiból rakvák mészszel.

C z í m e r c: adta Mária Therézia magyar királyné 1753. jul. 2-án kelt oklevelében ¹⁾, mely a következő: Feljül kerekén körül ezen irat nagy betűkkel: „Sigillum Sedis in Transylvania Siculicalis Marus Anno 1753 collatum“; e köriraton belől feljül van egy aranyos korona, alól paizs, a paizsban jobbról felül vörös körben puská, kard aranyozva, fa színű kopja, jobbról alól: kék alapon párizsalmafa félig pirosuló gyümölcszeivel, keresztülmetszi egy fehér vonal, a Kis-Küküllőt ábrázolva; az érdeklött paizs balfelől osztályán feljül van kék színnel körülvéve egy csukorban három

1) Ez oklevél eredetileg ns. Marosszék levelei közt van, honnan az irtakat kiejegyeztem; a szöveg említi, hogy Marosszéknek 1753-ig külön czimere nem volt; aláírták maga a királyné, korlátnok Ráthoti gróf Gyulafi László, és Kézdi-Szentléleki Kozma József; láttaozta kormánysszéki titoknok Bruckenthal Sámuel; felolvastatott, közhírré tétetett és helybenhagyatott a nagy-szebeni országgyűlésen augusztus 31-én 1754-ben; kiadta Domokos Antal ítélmester.

E szerint ns. Marosszék 1753 előtt valószínűleg csak magános tisztviselői pecsétet használta; ha volt is czimere, mivoltát nem tudjuk.

aranyozott búzaszál, ugyan itt alól vörös térben szőlőtő gerezdeivel rakva és aranyozva, töve zöld dombocskára helyezve, ezen keresztül két vonal fejéren, egyike a Maros, másika a Nyárád folyó vizeit jelölve.

Marosszék oklevelei.

I. Marosszék lustra-könyvei kivonatban.

a.) Bethlen Gábor alatti 1614-ről ¹⁾.

Az 1-ső lapon e czim olvasható: Connumeratio Univer. Siculor. Sedis Marus: Primores Primipili, Pedites Pixidary, Libertini Inquilini, Siculicales Jobbagiones.

2-ik lapon: „A jobbágyok három osztályban vannak említve: a.) Ligati. b.) Confiscati. c.) Servitores. Ugyan itt 2-ik szám alatt a „Ligati“ sorban e van: „Nyárádi Márton. Ezt Ozdi György erdsszakkal foglalta el azt praetendálván, hogy a fejedelem neki adta. 3-ik szám: Farkas Mihály. Ezt azért foglalta el Ozdi György, hogy jegyessével az elő feöldén jádczott. 6-ik szám: Kovácsi János. Ezt Gáspár János erővel tette Jobb. est confiscatio.

3-ikon: Chyttfalva. Ma mint külön helység nem létezik. Körülbelől innen ragadt a „Csitt“ előnév Szent-Iván község névéhez, mely az 5-ik lapon „Zentiván“ név alatt jó elé.

4-ken: Lőrinczfalván. Subjugati 1-ső sz. Padrutz György Ozdi György szolgálójával vétkezett, azért tette jobbágyá magát. 3-ik sz. Padrutz Mihály, jó akarattából szegény lévén adta magát Ozdy Gergelynek.

5-ken: Zentiván. Jobbagiones extranei: nro. 1. Nagy János, Zopori Zentivánnak adta magát hatalmaskodásáért, de elsőbe végezett vele.

1) E könyv másolat, eredetie állítólag az Udvarhely anyaszék levéltárában van, áll 531 félfives lapból, melyben az 1-sőtől a 70-ig csupán Marosszék van foglalva; elől van kötve hat lapon a tárgy mutatója, ily kezdettel: „Index Civittum Oppidor, Villar. et Possessionis Sedium Siculicalium Maros, Udvarhely, Sepsí, Kézdi et Orbay, item Csik Grgio et Kászón ac Filial, quarundam in hoc Libro Registrationis per Ill. q. Princ. Gab. Bethlen factae“ — vége pedig ez: „Finis Indicis Libri Registrationis Anni 1614 tempora beatæ memoriae Principis Domini Gabrielis Bethlen universos Siculos Nobiles Agiles purit. et ignobiles exceptis Sedis Aranyosregestrantis.“ A könyv végére e van írva: „Sine diminutione variatione ac augmento prorsus aliquali descriptae, collatae, comportatae et correctae ex Prothocoll. Tabulae Inclutae Sedis Siculicalis Udvarhely die 27. Septembris 1784. extradatae per Franciscum Tibád Ord. I. S. S. Udvarhely Notar.“; rajta ostyával az Udvarhelyszék pecsége.

7-ken: Zent Miklós. Subjugati: Nro. 4. Veress Miklós. Ezt is Pokai György erővel tette jobbággyá.

8-ken: Finta háza: Nro. 1. Brassai Péter, Tót Mihályé volt, erővel tette jobbággyá Pokai György ezt mostan azért; hogy a vetésről marháját béhajtotta.

10-ken. M. Madaras: subjugati Nro. 4. Fodor András, embert öölt, kért fl. 18. keötte magát Kis Bálintnak. Nro. 5. Nagy Mihály, ennek is fejét mentette megh az haláltól az meg mondott Kis Bálint.

11-ken: Harczó: Jobbagiones subjugati Nro. 2. Csyllagh István, zabad akarattya zerint ugyan neki (t. i. Beretzki Máthénak) keötte magát. Nro. 3. Nagy Ferencz, Gagyi Forizs Györgynek buzáért és borjuért kötte magát, kék darabont volt. Ugyanott: Jobbagiones extranei: Nro. 1. Bartha Miklós Válaszuti, éhség miatt adta magát Derzsi Jánosnak Bástja (igy) idejében.

12-ken: Keovesd: Jobbagiones subjugati Nro. 1. Adorján Lőrincz, köszvény miatt atta el magát Gáspár Jánosnak. Nro. 2. Csiát János, igen vagdalt ember, buzáért kötte magát Derzsi Jánosnak, s két ökörért mig megadhatja; Anni 2. hogy oda tart. Nro. 3. Marti Pál Derzsi Jánosnak 20 ftba adta magát A. 2. Nro. 4. Adorján Thamás két ökörért, három köből buzáért, 2 ftért, egy tehenért, eörökbe kötte magát. Nro. 5. Kis Adorján János, Forizs Gergelynek adta magát az erdő tilalomért. A. 3.

13-ken: Keölpény: Jobbagiones subjugati Nro. 1. Somlyai Boldizsár, veres darabont volt, hogy a hadat subterfugiálhassa Balogh Jánosnének adta magát, A. 3. Nro. 2. Soljom Márton, réghi veres darabont fia volt, de Balogh Jánosné jobbágja, Asszonjal gjarloskodott azért tették jobbágjja. Nro. 3. Somljai Gáspár, nőtelen legény, két szem szilvát lopott volt, szalonnát is metzett, veres darabont fia volt. Igy atta el magát Balogh Jánosnének az elmúlt nyáron.

14-ken: Bánd: Jobbagiones subjugati Nro. 1. Zekeres Miklós, Gáspár Jánosnak keötte magát hogy hadba ne szolgáljon A. 2. Nro. 2. Farkas György az zerint Nro. 3. Mészáros Péter annak két ökröt adott. A. 2. Nro. 4. Bereczki György, ezt erővel tette jobbágjja annor. 1. Nro. 5. Nagy Márton, szegény volt, oltalma alá adta magát ugjan néki mig megh épül An. 2. Nro. 6. Zodos György, ugjan akkor s az zerint Gáspár Jánosnak.

17-ken: Felle: Jobbagiones subjugati Nro. 1. Berei István, lopott volt, Ábrahám Boldizsár az akasztófától mentette megh ezüst marhán. Nro. 2. Kur Boldizsár, veres darabont volt, betegsége miatt

adta volt magát Gáspár Jánosnak; az tatárok eő magát elvitték, maradt három fia nagyobbik annor. 16. Nro. 4. Ábrahám Mihály valami halat vett volt az rücsi oláhoktól mégh Bástja idejében, kit látván az Bogáthi Menyhárt szolgáj, megh fogtak, és Geörgénben vittek, ott három hétigh az fogságban lévén, Erdélj István Jobb. lettek kezesek érte; Gáspár János azoktól ki vette kezességén, azul-ta Gáspár János keze alatt vagjon. Nro. 5. Ábrahám Gergelj hajdu volt, hazájában csintalanságot cselekedvén, attól való féltében Gáspár Jánosnak adta magát A. 8. Nr. 6. Palkó Leörincz, oltalomért attá magát néki.

18-kon: **G a l a m b o d**: Jobbagiones subjugati Nro. 1. Bálint Ferencz egy köből buzáért adta magát Geörgefi Leörincznek A. 1. Nro. 2. Nagy Márton, veres darabont volt, Domokos István s Lázár János réa ütöttek éjjel, megfoghván, jobbágjá tették, azt praetendálván, hogj eös jobbágjok, az föld is szabad föld a kin lakik. Nro. 3. Veres János Nro. 4. Veres András, ezeket Tot Mihály erővel tette jobbágjá az fejedelem parancsolatja ellen, vallottak is magok felől, megh bizonyította, hogy soha jobbágia nem volt“.

19-ken: **Ch y á v á s**: Jobbagiones subjugati Nro. 1. Kis János, Kun Jánosnak 3 köből buzáért adta magát A. 2. Nro. 2. Erdeő Gergelj, szegény volt, fl. 6. adta magát ugjan neki az eösszel Nr. 3. Nagy Györgj, ez 4 ftba kötötte magát, azután gyilkosságba esett, abba gongját viselte. Nro. 4. Zász Gergelj ugjan azon dologért ez eösszel. Nro. 5. Zahna Györgj, hogj az hadba nem ment, megh akarták dólni, ugj kötötte magát oda. Nro. 7. Kamuthy Görgyj, három ftba ugjan neki adta. A. 5. Nro. 9. Csyki Lukács, Keöröspataki, Sido Györgyinek két harmad feo tulokért, két keoból buzáért kötötte magát csak mostanságh.

20-kon: **E r n i e**: Jobbagiones subjugati. Nro. 1. Almádi Balázs, ezt Mozsa János jobbágjá tette, tutora lévén. Nro. 3. Béres Benedek, jó akaratja szerint, s egy köből buzáért adta magát Zél Jánosnének A. 7. Nro. 5. Kelemen Leorincz, Csjeidi, Ferentzi Györgynek adta magát két tinon A. 6.

21-ken: **U d v a r f f a l v a**: Jobb. subjugati Nro. 1. Orbán Mihálj, ezt azért tette jobbágjá Tóth Mihálj, hogj egy üzet fogot az falu zabad erdején. Nro. 2. Orbán Tamás ezt azért, hogj egy kenyeren volt vele. Nro. 4. Simon Mihálj, Toth Mihálj erővel tette jobbágjá. Nro. 6. Sel András fiaival együtt, Toth Mihálj tette jobbágjá.

23-kon: **B o z é d**: Jobb. subjugati Nro. 2. Dálljai György, Kövesdi Pálra támadott volt, ugj tette jobb. a. 2. Nro. 4. Rend Mihály 2 ftba.

Nro. 6. Csjecsi János három köből buzába. Nro. 7. Illyés Tamás is annyiban vötötte magát zálogba Kun Jánosnak A. 1.

25-ken : B o r z a Z e g h : nevü falu említődik.

26-kon : Z á l t e l e k : Vaiai János Déák birta épen ¹⁾.

27-ken : Z e k e s : Jobb. subjugati Nro. 4. DjénesMárton, Ozdi Gergeljnek adta magát szabad akarátja zerint a. 3. Nro. 5. Zabo Mihálj, Nyujtodi, Kály Nagj Jánosnak adta magát a. 2.

27-ken : Z e n t A n n a : Ezt Balassy Mihálj V. birja épen. Igj jutott hozzá. Az ott valók eladták volt az falut az Vásárhelieknek, magok penig az Városba mentek lakni, és most is ott laknak. Balassy Mihály uram azoktól vette megh oztán, és meg szállította; némeljek vissza is mentek az faluban, ugj mint 1. Bartalics Mihálj. 2. Kis Miklós. 3. Kis János. és 4. Ambrus János és oda keötötték magokat oltalomért.

30-kon : V e t z e : Jobb. subj. Nro. 2. Forika Bálint, ezt azért tették jobb. Botos Gál, hogj Hushagyo hétfőn nem akart tánczolni. A 1.

Minden falvak neve után következnek legelől a primorok, azután a lófők, veres darabontok, szabadosok, zsellérek, különb osztályu jobbágyok sat. a többeket mellőzve, a primorokat ide igtatom. A 2-ik lapon Ny á r á d t ő n Egr. quondam Georgy — zdy (hihetőleg Ozdi) cum Orphanis. 3-kon M a i o m f a l v á n : Mikó Györgj V. 5-ken : Z e n t - I v á n : 1. Péter András 2. Zent Iváni Mihálj. 7-en : Z e n t M i k l ó s : Pokai Györgj. 8-kon : F i n t a h á z a : Haller István. 10-ken : M é z e o - M a d a r a s : Lázár János. 13-kon : K e o l p é n y : Relicta Joannis Balogh cum filiis Francisco et Ladislao Balogh. 14-ken : B á n d : Géczy István. 20-kon : E r n i e : 1. Mo'sa János. 2. Mihálj Déák. 3. Koeskán Márton. 23-kon : Z e n t K i r á l y : Zékelj Miklós. 24-ken : E g e r s z e g h : Seménjfalvi Dániel. 25-ken : B o r z a Z e g h : Csjákánj Balás. 26-kon : K o r o n k a : Pacsó Menyhárt. 30-kon : T h o f f a l v a : Pataki János. 32-ken : B ú z a h á z a : Derzsi János; 38-kon : K á á l : 1. Kun János, 2. Kun Benedek; 39-ken : J o b b á g y f f a l v a : 1. Tot István, 2. Tot János; ugyanott : K e r e s z t u r : Kereszturi János Diák alias Vajai. 40-ken : M a r u s Z e n t G y ö r g j : Tot Miháljnak össze ott maradt Tot Mihálj. 42-ken : C h y f f a l v a : 1. Bako Imre, 2. Chiani Györgj; 45-ken : T o m p a : Botos Gál; 48-kon : Z e n t R o n t á s : 1. Zeredai János, 2. Ozdi Gergelj, 3. Bereczki Máthé; 49-ken : V a d a d : Dako István; 50-ken : G y a l a k u t a : 1. Gáspár János, 2.

1) azaz egészen — Székely ősi szövalak.

Lázár János; 56-on: Erdeő-Zent-Györgj: Kornizs Ferencz; 60-kon: Ákosfalva: Orphanus Joannis Gjereo; 62-ken: Gál-falván: Orphani Georgii Ozdi; 64-ken: Zent-Benedek: Komáromi Istváu; 66-kon: Vaia: 1. David István, 2. Vér Miklós.

b.) *I-ső Rákóczi György alatti Lustra-Könyv 1635-ről eredetileg*¹⁾.

Ebben a primorok mind nemeseknek vannak irva, kiknek névsora szóról-szóra így van: A 4-ik lapön Szereda Szent Anna: Nobilis Vidua Lázár Jánosné Bakó Péter vette feleségül. 5-ken: Andrásfalva: Gyeörgi Déák obiit, Kovács Jakab gyalog hadnagy. 8-kon Tompa: Botos Gál obyt fiai: Péter An. 18. Gál 12, unokája Botos Mihály 10. 9-ik lapon Makfalva: Dósa András obyt, fia Thamás An. — megh mustrált egy 2. 14-ken; Kibéd, Dósa András, nemesek közt musrtált. 34-ken Tompay Máté, obyt, fiai: Gergely, Máthé. Geréb Boldizsár, obyt, fiai: István, Mihály, András. 40-ken Erdőzent György: Rédei János uram, Kornizs Ferenczné asszonyom. 42-ken Sellye: Kovács István, obyt, Geoczé Miklós egy 1. 47-ken Szent Simon: Gáspár Lőrincz, obyt; unokája Mihály annor. 8. 48-kon Köszvényes: Sós István,

- 1) Címe ez: „Regestrum Generale super nova et accurata totius Sedis Siculicalis Marus per Illustriss. Principem Dnum Dnum Georgium Rákóczi Dei Gratia Principem Transilvaniae etc. eique adjunctos Dnos Consiliarios etc. Anno Domini 1635 a die 24. Novembr. usque ad 27 ejusdem mensis diem facta et celebrata Lustratio Claudiopoli A. MDCXXXVI.

Első levele hiányzik, áll 150 félvnyi lapból, minden félv csak egyik oldalról számozva, mi a szokott módon kétszerezve 300 lapot tenne; össze van kötve; az irtakon kívül van még a végén öt darab fél ives levél, mint a Lustralis levél folytatása; az utolsó lapon e van irva:

Epilogus.

Atque haec est secundum praelibatam anni praetacti Lustrationem Dominorum Siculorum Sedis Marus armis utentium conscripta Series. Quorum ut laribus omni aevo ad propagandam numerosiorem multitudinem patriae necessitatibus accomodam divina magis atque magis incubat benedictio, summis a Deo omnis felicitatis largitore efflagitandum est precibus. Ammen.

Possessiones sunt nro. 127, Nobiles 104. hor. fily cum filiab. et gen. adult. 48. Primpili 650, hor. fily nro. 479. Pedites veter. 637. hor. fily nr. 394. Recuper. et recen. ped. simul 710. hor. fily nr. 319. Recen. Primp. 35. Vagi in Universum (itt a szám ki van szakadva).

Ez alá is van irva a fejedelem saját kezével így: Georgius Rákoczy mpr. Jól látszik a lekopott nagy pecsét helye is“.

Az utolsó előtti lapon: Equites sunt nr. 1316. Pedites 2600. in Univer. Militares commiss. 3916.

obyt, fia Lőrincz, ennek fiai: Matthias ann. 4. egy 1. István 1. egy 1. 50-ken. Szent Benedek: Tholdalagi Mihály. 56-ken Gialakutha Gáspár János, deficiált, jószágát G. Haller István, ur eő nága birja; Lázár János obyt, fia György az Kis uraknál lakik. 57-ken. Búza háza: Dersy János, obyt, fia Ferencz urnak udvarlója. 58-ken Csikfalva: Bakó Imre, fiai: István annor 23. Péter 20 59-ken Jobbágytelke: Bakó Matthiás, fiai: Gergely, Káránsebesben lakik, István annor. 22 egy 1. Bakó György fiai: Pál annor. 10 egy 1. Miklós 6. Mátyás 3. Bakó Péter fiai: Mihály 8. egy 1. István Infans. 61-ken Jobbágifalva: Tót István, fiai: Mihály annor. 13 egy 1. István 8. Miklós 4. Tót János egy 1. 64-ken Szent Rontás: Szeredai János az nemesek közt must. Ozdy Gergely obyt, jószágában Sárosi János ur lakik, Bereczki Máthé, obyt, fiai: István, Mihály, nemesek közt must. Thamás Déák, Felébe lakik az atyja, fia Mihály házas egy 1. Töökés István, ennek fiai: Péter an. 2. Mihály infans. 67-ken Mogioros: Szőke Péter, obyt, örökségit vér birja. 71-ken Bere Keresztur: Vayai János. 76-ken: Bakó Péter, hadnagy. dtto. Gálfalván Ozdy Miklós, fiai: Geczi annor. 2. egy 2. Ozdy György egy 2. 86-ken Ehed: Barabási Gábor, obyt, vidua Barabási Ferencznének volt fia Gábor. 88-ken Vaddad: Kilyén István, obyt, fia Thamás 6 az mostoha annia tartia; vidua Kilyén Jánosné obyt, az felyül irt Thamásra néz jövő öröksége. 91-ken Kaál: Kun János, Kun Benedek. 96-ken Daczó István, Nagy Boldizsár, deficiált vidua Horvát Matthiásné. 101-ken Nagy Ernő: Mó'sa János, Mó'sa István, Koczkan Márton, Koczkan Gáspár, Kenderesi Mihály Déák, Ferenczi György, Ajtai István Déák, recens vidua Székely Jánosné; alább a 104-ik lapon: Kis István, Kovács Gergely obyt, fia Istók 10. Nota: Sikó Pált és Sikó Györgiöt urk. eő nsga az mustra után Cap. ur intercessioiára kegyelmesen nemességekben meghatta: ezután lovon zolgálianak. Vide supra. Sikó Pál egy 1. Sikó György egy 1. 105-ken Jedd: Keopcezi János, obyt; Márkodi Gergelire szállott holmie. 107-ken Malomfalva: Nemes Tamás ur. 109-ken: Ákosfalva: Gjereo Jánosné, Veye Zilágy János. 110-ken Czerefalva, Gerdaj János, obyt, fia Thamás, Zilágy Thamás. 114-ken Kis Geörgény: Sükösd Gjörgj, obyt, Ádámosi Bálint, Ádámosi István zolga. 121-ken. Fintaháza: Haller István uram. 129-ken Meggiesfalva: Angyalosi István, vidua Angyalosi Jánosné. 130-ken Názánfalva: Nob. Vidua Zelemiri Jánosné, obyt, jószágát Serény Pál birta. 134-ken Czit Zent Iván: Zent Iváni Mihály obyt, mostoha

fia Ferencz, Vidua Kálnoki Jánosné, jószágát Gáspár Jánosnak attá volt pénzért, most Bethlen Geörgj biria; Primipilus Tomboldi Miklós Harczóról mustrál, jószágát zálogban adta Petes Andrásnak. 135-ken Ber genye: Tomboldi Ferencz, Harczóról mustrált. 136-kon Ke ölp ény: Balogh László. 140-ken Me z e o Ma d a r a s : Borscs Tamás fia István 18 egy 1. most Tholdalagi V. zolgája egy. K. vidua Lázár Jánosné jószágá Domokos Istvánra zállott, zálogban Kereszturinál vagjon. 142-ken Ke o v e s d : Foris Gergelj, oby, fia Lőrintz ob. ennek fia Gergeli Zám(?) Foris Ferentz. 153-kon Ma r u s S z e n t G e o r g : Relicta Gener. quondam Joannis Zentpáli. 154-ken Mo s o n : Rlcta Sp. ac M. quon. Marci Vajvodae. Ugyan ott Be d e : Kövesdi Jánosné fiai Pál, an. 6. Péter 7. a nemesek regestrumához irtuk.

Lustrák voltak még:

c) 1623-ban: Lőrintz falván, hol maga Bethlen Gábor fejedelem személyesen jelen volt ¹⁾; d.) 1630-han július 4-kén a b a t z k a-m a d a r a s i mezőn; e.) 1635-ben sept. 21-kén az ákosfalvi híd mellett ²⁾; f.) 1636-ban május 14 és 15 napjain. Koronában. Ennek czime alól látható ³⁾.

E lustrában következő százak vannak említve:

1. G á á l B a l á z s Z á z a, Ductor ő maga. 2. K o v a t z i J a k a b Z á z a, Ductor Kovatzi Jakab, Zázlotartó Andrásfalvi Péntek János. 3. Ke ö r ö z s i J á n o s Z á z a, Ductor Kovátsi János, Petheo Máté Zázlotartó. 4. Beretzki István Z á z a, Ductor Beretzki István, Vice Hadnagy Zent Rontási Vayda. Cáspar. 5.) Haydu Miháli Z á z a, Ductor Haydu Miháli. 6. Synka J á n o s Z á z a, Ductor Synka János, Makfalvi Albert Miháli Zázlotarto. 7. Simonfi István Z á z a, Ductor Simonfi István. 8. Uyvári J á n o s Z á z a, Ductor Uyvári János. —

Gyalog lófeiek:

9. Sipos Máthé Z á z a, — Ductor Sipos Máthé, Zázlotarto Lukafalvi Benkes Mihálj.

1) Szabó Nagy Ferencz krónikája kinyom. 1855 Kolozsvártt: az Erdélyi Történelmi Adatok 1-ső köt. a 140 lapon. — 2) Ez megelőzte az ugyan ezen évben tartatott s n 97—99 lapon tüzetesen leirt fennebbi lustrát. — 3) Collustratio Generalis Unversor. pedestr. pixedarior. caeterorumq. Libertinor. Siculor. Sedis Siculical. Maros ex commissione et mandato Illni Domini Dni. Georgy Rácoeci Principis nostri clementissimi per Gener. Dnum Michaellem Tholdalagi Capitaneum Supremum Anno Dni. 1636 die vero 14 et 15 Mensis May in Campo Koronakaia. facta et celebrata — Laus Deo semper.

g.) 1647-ben is volt lustra, — helye nincs kijrva. h.) 1666 november 30-án ¹⁾. i.) 1668-ban ²⁾. k.) 1674-ben Mező-Bánd területén Ruzskai Kornizs Gáspár Fő Kapitány és Mező-Madarasi Szalai Mihály Ductor.

l.) 1677-ben az apahidi táborban ³⁾; itt előfordulnak: 1. Feo Záz Ductor Zeredai Gergely ur. 2. Ozdi György ur Záza. 3. Nagy István ur Záza. 4. Bakó Pál ur Záza. 5. Biró Ferencz uram Záza.

m.) 1683-ról csupán Bakó Pál száza említődik.

n.) 1685 június 19-én Medgyesfalván a Matyko réten ⁴⁾, hol fő száz ductornak fő királybíró Lázár Imre ur iratlik, egyik főhadnagynak Kááli Kun László.

o.) 1691-ben július 6-án Szent Gerliczén ezek vannak ⁵⁾: 1. Fő Száz Fő Királybíró Kereszturi János ur. 2. Ozdi György ur Száza, Fő Hadnagy Ozdi György ur, Vice Hadnagy Sükösd Tamás. 3. Bakó Pál ur Száza — Fő Hadnagy Bakó Pál ur, Vice Hadnagy Sinka Pál. 4. Gáspárfi Tamás ur Száza, Fő Hadnagy Gáspárfi Tamás ur, Zászlótartó Jánosi Boldizsár. 5. Dósa András ur Száza, Fő Hadnagy Dósa András ur, Vice Hadnagy Péterfi János, 6. Dósa Gergely ur Száza, Fő Hadnagy Dósa Gergely ur, Vice Hadnagy Kiss Sigmund. 7. Szeredai Pé-

1) Czime: Tempore Generalis Collustration. Dnorum Nobilium et Agilium Primipilor. et Pedit. Pixidarior. ac aliorum quorumlibet Libertinor. Sicalorum Sedis Maros in Territorio Possessionis Szent Demeter consequenterque Sede Siculicali Udvarhelyi adiacen. facta per Splem. ac Mag. Dnum. Dnum. Casparum Kornis de Ruzska Capitaneum dictae Sedis Maros. — 2) Czime: „Generalis Collustratio Sedis Marus Supremi ad diem 14 Mensis May anni praesent. indicta ac in territorio possessionis Batzka Madaras et Sede praedicta exist. celebrat. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Octavo“. — 3) Regestrum super Collustratione Dnor. Nobilium et Agilium item Primipilor. in Sede S. Maros degentium et existent. Univer. in territorio Possessionis Castroque Apahidensium Comitatuque Colosien. Praesen. Spli. ac Magnifico Dno. Casparo Kornis de Ruzska Capitaneum dictae Sedis Supr. Ao. 1677 die 16 junii celebr. et digestum. — 4) Czime: Regestrum super Collustratione Dnor. Nobilium Agilium item Primipilor. in Sede S. Maros existentium et degentium in Castro Medgyesfalva vulgo Matyko rét vocato Praesent. Spect. ac Magnifico Dno. Ladislao Gyulaffi de Ratoth Supremo videlicet dictae Sedis Capitaneo A. 1685 die 19. Junii celebratum et digestum. — 5) Ennek czime: Cathalogus sive Regestrum Dnorum Mgtum et Nlium Primipilor. Pixidarior. univer. Libertinor. Sedis Scalas Maros in Possessione Szentgerieze Generali Congregatione et Collustratione dictae Sedis Anno 1691 die 6. Mensis julii conscriptae. Praesen. Groso. Dno. Joanne Kereszturi Supremo ejusd. Sedis Judice Regio etc.

ter ur Száza, Fő Hadnagy Szeredai Péter ur, Vice Hadnagy Szabó Mihály. 8. Dragányok Száza.

p.) 1692-ben 29. julli. Ebben ezek vannak említve: 1. Bakó Péter ur Száza, 2. Néhai Gáspár fi ur Száza, 3. Dó'sa András ur Száza, 4. Dó'sa Gergely ur száza féle ¹⁾).

Történt a mult 18-ik század elején két versen összeírása Marosszéknek u. m.

1. 1711-ben jun. 13-án, miről sz. sz. e van: „A Méltóságos Députatio parancsolattából az Fő Tiszt Ur parancsolattára conscribáltatván az Nemes Szék,, repártiáltatik négy részre: Uri, Főrend, Nemes, és Szabadsággal élő rendekre, hol feliratik Fő Királybíró Lázár György ur alatt kinek, menynyi só adassék. Ugyan itt előfordulnak hat Járások Marosszéken Dulóikkal u. m. Szovátai, Nagy Simoné, Abódi, Simándi Györgyé, Gálfalvi, Némethi Gyögyé, Bándi, Komjátszegi Ferenczé, Sámsondi, Iszlai Péteré, Jobbágyfalvi, Kovács Imréé“. Mind ezeket csak mintegy következtethetni, mert sem külön a járások, sem a duló-rang nem említék.

2. 1715-ben 19. aug minek czime e következő: „Anno 1715 die 19 mensis augusti Nemes Marosszék in Oppido Szereda generaliter conflualván, a Contributio iránt exemptus Nemesség in Cathalogum, a következő mód szerint conscribáltatott“.

Midezeket a Marosszék levéltárában töredékesen és csonkán meglevő lustra-könyvek valóságos eredetieiből, a k. fejevári káptalan leveleiből, magánosok gyűjteményeiből, és a marosszéki közgyűlési jegyzőkönyvekből irtam ki.

II-ik OKLEVÉL.

Marosszék székgyűlései eredeti jegyzőkönyvei. ²⁾.

I-ső j. k. 1610-től 1683-ig, egy kötet.

1610-ben végeztetett: „Zékházhoz zabliát vagj szabliát, vagj egjéb féle fejjvert a ki hoz, 3 gyrán marad érette, kit instantanee exequáljanak“.

1j Meg van ezen 1692-ki lustra a k. fejevári káptalanban, honnan kijegyeztem e czim alatt: „Collustratio Pagorum in Sede Marus exist. cum demonstratione quantitatis, qualitatis, Dominorumque suor. terrestrium, nec non quartiria hyberna supportantium 1692“.

Ugy látszik, ez utolsó Lustrája lehetett Marosszéknek, anynyiban, a meny nyiben ezután többé efféle elő nem fordul gyrás gyűlési jegyzőkönyveiben, és többféle tartalmu okleveleiben. — 2) Marosszék eredeti gyrás gyűlési jegyzőkönyvei 1610-en kezdődőleg 1848-ig 21 kötetben megvannak az er-

1611-ben. A Maros Zéki Kapitányoknak conditioiban van, hogy a Zék lakossai peczét mellett is a Kapitány eleiben a Zék kebelén kívül meg jelenni nem tartoznak. — Ugyan 1611-ben április 11-kén: választattak Zebeben a Zent György napi Generalis Gyűlésre Deputatusoknak Capitány, Fő Király Biro Uraimék, Vaiay János, Procurator Zeredai János Déák, Notárius Ozdy Gergelj, Komáromi István, Gethi István, Tompay Máté“.

1612-ben: „Notáriusok fizetésébe hogj minden ember öt öt pénzt adion egj egj esztendőre végezte az Zék“.

1615-ben: „Assessorok vagj is Birák voltak: Toth István, Bereczki Máté, Bothos Gál, Ádámossi Mihály, Bako Imre, Cáspar Leőrincz, Do'sa Thamás, Foris Gergelj, Madaras János, Philep István, Kis Bálinth, és Kádár Györgj“.

1617-ben: „a zegődött zolgák kártételeik ellen végzés hozatik“.

1618-ban: „véka kupa mértékek vi'sgáltassanak meg, a Vice Király Biro süttesse meg bégjével, végeztetik“.

1626-ban: „Fő Kapitány Kovachioczy István, Fő Király Biró Tholdalagi Mihály, praesidiumok alatt határozatott: Az aratóknak kalangjától két pénzf, a kazásoknak napjára tizenkét pénzt fizetni“.

1635-ben junius 29-én: „Killién Demeternek annuentialis vagj donationalis levele az Udvarhely és Maros Zéki Czigánjok Vajdaságáról publicáltatik senki ellene nem mondván“¹⁾. — Ugyan 1635-ben: Diaetára választattak követeknek: Fő Kapitány Tholdalagi Mihály, Fő Király Biró Huzár Mattiás, Not. Sárosi János, Balogh László, Borsos István, Zeredai János, Toth István — pro victualibus corundem minden zabad ember, lofeo, drabant, zabad zekely adgion tiz pénzt, tizeneotod napra zolgáltassék bé a Perceptor kezébe — az Perceptor adgion instántiát, és az Király Birák vigienek executiot —

délyi törvényes Királyi Tábla, Maros-Vásárhelyt levő levéltárában, az érdekesebbeket szó szerint hű kivonatban, de az orthographiát megtartva ismertetem; a többiek magánosok pereit, számadásokat, tiszti választásokat sat. foglalván magukban: azok, a menyinyiben történetészeti érdekűek, illő helyeikre s falvaikhoz csatoltattak; s mivel lapozásuk hiányos és rendetlen, azoknak mellőzésével csak az évek sorrendét tartottam meg. — 1) Ugyanez latinul: „Litterae Annuentiales seu Donationales Nobilis Demetry Killién super Vajvodatu universorum Cinganorum in Sedibus Sieculical. Maros et Udvarhely existen. et commor. ab Illurimo D. D. Georgio Rákoczi Principe Nro Clementissimo collata Exhibit. Publicat. Praesentataeque sunt, et in vigore relinquantur, ea tamen conditione: ut Cinganos universos Patronor Sedis Maros impediat, ut aliqua molestia illos afficiat, verum totis viribus illos protegat et defendat“.

a Notárius kezében zolgáltatassa,* és a Nótárius adgion quietántiát rolla, másnak senkinek a giülés pénzt ne adgia az Perceptor“.

1636-ban 3. jan. végeztetett: „hogj azon ügyek, melyek az Vársárhelj melletti Generalis Collustration elő adattak a Fejedelem I-ső Rákoczy Györgj parancsolatjából, más dolgok előtt igazittassanak el“. Ugyan akkor 3. febr.: „Diaetai követeknek válastattak: Balogh László, Sárosi János Not. Kun János, Zeredai János, Toth István Duces; Bako Imre, Bako Péter, Keoreosi János, Kováchi Jakab, Sinka János, Primipili, — Mosa István, és Ferenthi Györgj. Ezeknek kölcségekre rendelték ökigielmek: minden nemes ember az kinek jobbágia vagion adgion tizeneott pénzt, azonkívül indifferenter minden rend aggion, tiz tiz pénzt; ezt 24 gira birságh alatt — — az falushirák zolgáltatassák bé Nagi Görgi kezében Chikfaliában“. — Ugyan az évben 8 máji: „Diaetai követek válastattak u. m. Notárius Sárosi János, Kun János, Tóth István, Zeredai János, Márkodi Gergelj, Toth János, Bereczki István, Simonfi István, Teokés Thamás, és Gál Péter. Ezeknek költségekre rendelték eo kigielmek minden embertől az kinek jobbágia vagion tizeneot-eot pénzt. Azon kívül indifferenter minden rend adgion tiz tiz pönt. És zolgáltatassák Nagi Giorgi kezébe tizeneotod napra 24 gira birságh alatt“.

1637-be 12. februarii: „Diaetai Deputátusoknak válastattak: Huzár Mattiás Fő Királj Biro, Sárosi János Not., Balogh László, Bako Péter, Gáspár Mihálj, Mosa István, Bereczki Mihálj, és Kovácsi Jakab — Pro sumtibus a jobbágios nemes ember adgion dr. 20, az kinek kevesebb jobbágia, vagy zsellére vagion dr. 15. azon kívül minden lo feo, drabant, vagi anyi azzony adgion tiz tiz penzt“.

1655 14 martii kél egy nevezetes nyugta ¹⁾ arról, a Portán lévő erdélyi ház épületire mit ad Maros Zék. Ugyan ez évben october 16 végeztetett: kik a Fejedelem Magyarországból bé jövő hadával praedáltak, raboltak, azok ellen rendelések tétessenek.

1) Mollékelve van eredetileg ezen évi jegyzőkönyvhez szóról szóra így: „Do pro memoria per praesentes hogi Nemzetes Sükösd Mihálj Uram Maros Zéknek edgjik Vitze Királj Birája az Portán lévő Erdélji ház épületire, Havadi Ferentz Menyhárt és Vadadi Szántó Sámuel Uramék által administrált én kezemhez Százhetven nyolcz forintat, hatvaneott pénzt, id est fl. 178 // 65. Száz nyolczvan forintnak kellet volna lenni, de egy forint harminczeott pénz rossz lévén benne vissza kültöm azt eő kglminek, melyet Maros Zékéről administráltatott — melj száz hetven nyolcz forintrol hatvan eött pénzről quietáalom eő kglmét per praesen. Datum Albae Juliae Anno et die ut supra — Stephanus Bárdi mpr.“

Következnek Marosszék közgyűléseinek a Derékszék irományaiiba a peres iratok közé eredetileg békötött s ma is a szék levéltárában levő végzései évszám szerint.

1656 julius 26-án sz. sz. a szeredai gyrás gyűlésen végeztetett: „Az mint ennekelőtte valo időkben is concludált volt ezen Szék miczoda modalitással praestallianak annuatim Fő Tiszt Uraméknak egy egy napi dolgot nyári időben, azon Conclusuma az Széknek mindenekben heliben hagiatic mostan is, azt tévén hozzá hogy ha az Biro az contumaxokat kik el vonnák magokat az egj egj napi dologbol, s megh nem büntethetné az ollian contumaxot az Szék régi usussa szerint eötven pénzigh tehát tartozzék fizetni. — — — adni Királybiro Uraméknak, és Vice Királybiro Uramék igasságosan megh értvén Hadnagy Uraméktol kik marattak el, s kik nem, ő kegyelmek Vice Királybiro Uramék büntessék meg eotven-eotven pénzigh, ha pedig az Falusbiro büntetné megh az ollian contumaxot, s megh kelletnék zálogolniok itélő törvénire ne tartozzék ki adni azon zálogot, azért hogy ezen dologra perillien modon ne indulhassék, hanem alia via ha ki mit nem birhat, keresse, szabad légien néki“.

1667 23 febr. a szeredai közgyűlés végzésében szó szerint e van: „Mivel Isten után az szegénj hazának most maradása — — — az hatalmas Nemzet ellen áll az adozásba, azért az mostani M-Vásárhelyi Ország gyűlésben fel vetett adobol Maros székre az helyeknek mivoltához képest rendeltetett és az szerint vettetett is 700 tallér. Melyhez képest minden rendekre az jóságos nemes embe-
reken kívül, az Nemes Szék rendes dispositiojából vettetett az jelenvalo esztendőbeli Porta contentatiojára valo ado, az ide alább meg irt mod szerint: két vagy három ekéjü ember adjon jo pénzül Tall. 1. Tiz eökrü f. 1. dr. 66. nyolcz eökrü f. 1. dr. 50, hat eökrü f. 1 dr. 20, eöt eökrü dr. 90, négy eökrü dr: 70, három eökrü dr. 60, két eökrü dr. 40. Az kiknek vagy öt tehenek vagjon dr. 70. Az kik két vagy három marhások dr. 30, egy marháju dr. 25. Marhátlan eörökséges ember dr. 25. Marhátlan — — — dr. 20. Bé fogo hámos lova az kiknek vagyon, egytől dr. 25. Molnárok két köre dr. 50, egy köre dr. 25. Ezen meg irt rendes mod szerint az Falusbirák melléjek vévén, azon falubeli két emberséges hütös embert, mindjarást szorgalmatosan fel szedgyék és sub poena f. 12 (mind az birákon ha elmulatnák, mind pedig az nem adokon) simplicitér — — — ez esztendőbeli Martiusnak 16 napjára ugj mint Böjt középre azon poena alatt Vadadi Nagy Simon Perceptor Atyánkfia kezében vigyék és adstrálják — Quietantiát vévén ő klmétől. Melly

Mely Nagy Simon atyánkfíának ez iránt valo bajoskodásáért, és postautabeli expensákért rendelt az Szék f. 15. Azonban Urunk ő Naga Maros Vásárhelyi Gyűlésre jövő uttyába szálna most Kis Görvénybe ebédre, az iránt való expensákért — — — minden szabadsággal élő rendeket külön külön dr. 3 melyet ad — — — — — 10 Marty Bartha István Vice Királybíró Urnak sub praeattacta poena vigyenek az Birák“.

1670 Szent György napjára adstraltassék modo ut supra.

1671 die 7 januarii a szeredai közgyűlésen határozottatott sz. sz. „Remélvén hogy az Porta contentatioiára valo ado ki telik az előbbi fel vétetett és kinek kinek értékéhez képest — — — adó kissebbítettett ez szerint: két vagy három ekéjü ember jo pénzü adgyon Tall. 1. tiz ökrü f. 1. dr. 50, nyoltz ökrü f. 1. dr. 40, hat ökrü f. 1. eöt ökrü dr. 80, négy ökrü dr. 65. három ökrü dr. 50, két ökrü dr. 35. az kiknek öt nagy marhájok tehenek dr. 70, az kiknek két vagy három marhájok dr. 30. — egy marhájü dr. 20, marhátlan eörökséges ember dr. 20, marhátlan szegénység dr. 15. Béfogo hámos lova az kinek vagyon, egytöl dr. 25. Melyet is ez szerint az esztendőbeli Böjt középre Vadadi Nagy Simon Perceptor Atyánkfíának sub poena solita adstrálni tartoznak az Falusbirák.

1675-ről ¹⁾ létezik országgyűlési követi utasítás, melynek pontyai közt említést érdemlő az első, mi ez: „Mindenekben a Natiokkal, ugy mint a Székely Natioval nagyobjára consentiáljanak minden közönséges jonak elkövetésiben“.

1686. 11. sept. „A Szeben aloll el hozott lovak s egyéb fegyverek s egyetmások felöl is deliberált az Nemes Szék, ez szerint: Hogy valaki ilyen lovat hozott el másét minden egyetmásival, fegyverivel, tartozzék az károsnak meg adni, az káros is egy forintot fizetni azon embernek, ha peniglen valaki az olyan fel fogott lovat, marhát, vagy egyet másét az egy forinton kívül többen kívánna az károstól, a Tiszték ki menvén 12 forintig dullyák meg, az marhát vagy egyetmást, edgy pénz nélkül adassák meg. Az kiktől peniglen azoltától fogva mind sollicitált az káros, még is meg nem atta, ugy per nélkül Tiszt Uramék assignálják kezekbe az károsoknak, ha hol nem akarná megadni, azt is flor. 12 dullyák meg az Tiszték. Az kik peniglen efféle marhát, lovat vagy egyetmást el attanak, tartozzanak az árrát a károsnak meg adni, ha peniglen meg nem akar-

1) As ezutáni néhány évről is vannak ily végzések ugyan Marosszék levéltárában — eredetileg, ezek közül az 1696-ki alább következik.

ná adni, az olyan contumáxon a felyebb megirt mod szerint flor. 12 exequálynak az olyakon kegyelem nélkül Tiszt Uraimék“.

1696-ban a szék országgyűlési küveteinek utasítást ad ott; ebben nevezetesek a 2-ik pont: „Nem kevés megbántódásunknak tapasztalyuk az Nemes sonak kiadásában valo sok akadályoztatásinkat, sőt a mi keservesebb, magunk határinkba saját magunk szükségére valo so vágatástol valo tilalmaztatásinkat; holott pedig az mi Kglms Urunk ő Felsége Mlgs Diplomájába is attol minket el nem rekesztett, sőt Isten ő Felsége érette szerencsésen boldogicsa, minden indultumainkban és igasságainkba meg tartani kglmesen ígérte. Azon ő kglmek az egész Státusokkal, ő Ngkkal s ő Kgmekkel edjget érteni igyekezzék, meg orvosoltassék és alázatosan declaralyák hogj egy általjában, ha külömben nem lehet, ő Felségét is alázatos könyörgésünk által meg találni kéntelenítettünk“. Az 5-ik p o n t: Az utazo német vitézek, mind távolra mind közelre menők elviselhetetlen éktelen vecturázással s insolentiákkal terhelik az lakosokat — ha kell is, ha nem is marhájokat erőszakosan s szekereket el viszik, magokat szidják, verik, rongálják sattzoltattyák“.

1697 14 Nov. Ad Gralia Regni Comitia Albae ad diem 20 mensis 9-bris indicta eliguntur Egr. — — Thomas Do'sa de Makfalva, Petrus Szeredai de Sz. Rontás etc. Georgius Szekeres Eő Kglmek expensájokra egész Gyűlés pénz.

I n s t r u c t i o : 1. „Az ő Felsége magazinjába ki adott buzánk árrát sollicitálni, s ha lehet ezután vásároltassa kész árron ő Felsége. 2. Eő Felsége meg atta az buza árrát, de hová lett nem tudjuk etc. 3. Négy száz ezer forint lenne diplomatie az portio, még is — — — valo Contributiokkal terheltetünk, ugj, hogj télbe nyárba egjmást éri az sok fel vetés sat. honnan van, ő Felsége parancsolattyából é? vagj honnan, nem tudhattyuk sat. 4. Ugy értettük, az Cancellária buzánk árrához hozzá nyulva az — — — penigh ki vette bé és ide Erdélybe 105 pénzbe küldötték. 5. Az so az Approbata szerint ki nem adatik sat. azért azt is sat. 6. Az Székely Natio is egyik igaz tagja lévén az Hazának az örökös adrol valo Articulus tolláltassék, instályák. 7. Az Portio dolgárol kegyelmek declárlják, hogj ezért az Isten ítélete nagj mértékben forogna rajtunk, semmi gabonánk nem lőtt, azért mint más helyeket másszor ugj minket tekintsenek meg, és az szerint légyen az Repartitio, pénzül penig semmit ne leválynak, hanem az mint lehet in natura, mivel csak már is sok faluk zab kenjérre szorultak, némely falukban penig még kenyeret sem kaphatni. Az szalmát penig még

ne is említették. 8. Magazinumban pedig ha lehet buzát ne igérjenek, mert mi sem pénzül, sem búzául nem adhatunk sat. 9. Az limitatioval semmit nem élhetünk sat. Az mellyik Ur specificáltatá, az Articulusban, azt mondják, nincs limitatio felölle s csak úgy adják az mint akarják sat. az marha pedig igen megolcsodott sat. nevezet szerint az Szigjártok. (igy)

2-ik Jegyzőkönyv 1710-től 1718-ig egy kötetben.

1710-be 16 sept. végeztetett: „hogy a cigányokat egyik faluból a másikba ne bocsássák“.

1711-ben: „a Vice Székek nem csak Szeredában tartattak, hanem Szent Gerliczén, Batzka Madarason, Sz. Lászlón, Harasztkereken, Gálfalván sat“.

1712-ben 8-a februarii: „Ny. Gálfalván tartatott Gyrás Gyűlésen Perceptor Székely István mellé adatik segédül Kibédi Simonffi Lőrincz — ekkor Maros Székre 10,356 Rf. 1310 köből buza, 1075 köből zab, 505 szekér széna vettetvén, ezeknek felhajtásokra rendeltetett több társaival“.

Ugyan ez évben october 8-án: „ujból a Szeredában tartatott Gyrás Gyűlésen az Országgyűlési pénzel együtt öszvesen esett Maros Székre 5983 ft. 30 dr. 995 köből buza, 2000 köből zab, 1070 szekér széna“.

1713-ban 10. januarii: „tartatott szeredai marchalistról szóról szóra e van: In anno 1703 az Kuruczság az Felséges Austriai ház ellen támadván, mely nagy változásban sok vér ontás pusztulás után in anno 1711 8 mensis julii azon Felséges Udvarral megbékélvén, azon pacificatiot Felséges Eleonora Magdaléna Thérésia Romai Császár és Magyar Király Kegyelmes Asszonyunk eő Felsége kglmesen noha confirmálni méltoztatott, mind az által Felséges VI-ik Carolus Romai Császár Koronás Király és Erdélyi Eörökös Fejedelem Kglmes Urunk eő Felsége Császári Királyi Felséges Székiben boldogul bé ülvén, szon fen praespecificált Pacificatiot minden részeiben kglmesen confirmálni, arrol valo kglmes Levelet szentséges kezével subscribálni, méltgs eőreg udvari pecsétével roborálni, és authentic Székünkbe küldeni méltoztatott, melyet mi is pro aeterna memoria [az Protochollumban bé tettünk“. — Ugyan ez évben: „Torboszloi Beretzki András helyében Fő pénz Perceptornak választatott Siketfalvi Nemzetes Botos Imre Ur eő kglme lészen fizetése Rft. 100 száz német forint, hogy az Nemes Szék és az ő Felsége szolgálattját jobban véghez vihesse engettetett eő kglmének az adoza emberek közül 4 ökrös ember szolgának; Az mikor eő

kglme az Nemes Szék szolgálattyában jár, költsége lészen az Nemes Szék pénzéből“.

1714-ben 28 novembris: „Udvarhely Szék Fő Király Birája Korda Zsigmond Ur által requirálja Maros Széket az aránt: hogy a Székely Natio megárendálta volt a Parajdi so aknát, annak administratiojáról, ujjabbi kivételéről egyezzenek Hann Ur eő Nságával hová a végre küldettek Szentiváni Sámuel és Déák István uti költségekre rendeltetik 20 ft.“. — Ugyan azon évben december 28-án: a 9-ik pont alatt szóról szóra ez áll: „Sok kár lévén Székünk Prothocollumában mely bépecsételve ment volt Küküllő Vármegei Kis Sárosi Tolnai — Ur keziben, ő kglme pecsétit föl hagyta az ládáknek, az leveleket onnan némelyeknek fizetésért, vagy barátságért is ki adott, kihez képest concludáltatott: hogy az következő Ország Gyűlésen követ Atyánkfiak az Prothocollum dolgairól szoross számot exigáljanak, ha ugy kívántatik az Mlgs Regium Guberniumot is requirálják eő kglmek“.

1716-ban május 21-én: „Szeredában generalis Congregatio tartván concludáltatott: Mezősegi Atyánkfiak instántiájokra Mlgs Gubernátor Urk. Eő Excellent. parancsolattya is accedálván hogy minden negyedik törvényes Vice Szék Szeredában Mezősegi Atyánkfiaké legyen, ugy hogy ha valaki mezősegi embert perel azon az Forumon perelje és azon Mezősegi törvényszéken, az 3ma penig az Vice Székeken lészen, Székünknek a z Maroson innét való részire Nyárád és Küküllő melyékieké hasonló declaratioval, az pedig observáltassék mindaddig, mig ezen conclusumáról a Ns. Szék ujjabban is különben nem concludál.

3-ik Jegyzőkönyv 1718-tól 1744-ig egy kötetben: 1)

1718-ban 23-ik may: „Gen. Congregatio volt M. Vásárhelyen, hol a Constitutiok ruminálására és compilálására delegáltattak Tholdalaghi János, Kereszturi Mihály, Szeredai Péter, Dosa Péter

- 1) Czime betűről betűre ez: „Prothocolon universarum Causarum Articularium item, penes instantias et super quaelis fundatorum, in publicis sive Generalibus Sedibus Marus Congregationibus ventilandarum, nec non universorum Contributionum ab Excelso Regio Gubernio Transylvanico prae-nominatae Sedis Marus imponendorum, tempore officiolatus Spectabilis Dni Nicolai Kereszturi de Bereh Keresztur Supremi, Generosorum Abrahami Dosa de Makfalva, et Joannis Szilágyi de Ákosfalva Vice Judicum prae-nominatae Sedis Siculicis Marus Regionum, sub Notariatu Josephi Szilágyi de dicta Ákosfalva, in Ao. Dni. Millesimo Septingentesimo Decimo Octavo inchoatum.

Deus Omnipotens Superi Regnator Olympi.

„Auxilio pauperes nostra — — bees.

Dosa Mihály, Vice Király Biro Szilágyi János Urak, és az Notárins Szilágyi Joseph.“

1720-ban 24. oct. „Az Mlgs Regium Gubernium Commissioja az Anticipációkrol az Sofalvi sonak 36 pénzre valo ugratása felől, és Hann Ur az Mlgs Guberniumnak szollo levelének copiája olvastatik.“

1725-ben 17 novembris concludáltatott: „Mint hogy az Derék székek nem köttettek M.-Vásárhelyhez, mert mikor az régi időkben M.-Vásárhelynek Székely-Vásárhely volt neve, és akkor az Székhez valo volt, azért celebrálhatták akkor csak az Derék székeket --- modo in posterum mind Szeredában, mind Vásárhelyt egy iránt, az hol az Fő Tiszt Ur akarja, folyhatnak és celebráltathatnak az Derék székek.“

1726-ban 11. februarii: „Olvastatik a Guberniumnak azon Commissioja, hogy a néhai b. e. Herczeg Mlgs 2-ik Apafi Mihály Urnak defectussával maradott mobile bonumok Sebenben mostan el fognak árultatni, és adattatni, az kiknek vásárló kedvek, s ahoz kölcségek is vagyon ott vásárolhatnak.“

Ugyanitt alább: „Székünk tömlöccze mellett lévő Porkoláb Némethi György Atyánkfiáoak az tömlecz váltságbol minden rabtol egy egy susták idest 12 dénár engedtetik intertentiójára, ezzel penigh az jövődöbeli porkolábok az ns. Szék ujjab determinatioja nélkül nem élhetnek.“ Ugyan ez évben 11-ik junii: „olvastatik a Gubernium Commissioja arról, hogy a Nemes Szék magok greniumokban per formalem inquisitionem keresse ki kik? és specificie mi miatt pusztulnak az helységek lakossi? melyre nézve concludálta az Nemes Szék, hogy két Cancellista által az egész Székben lévő kilentz processusban inquiráltasson, kik mellett léssen gazda Batzka Madarasi Pápai András Ur, első statiojok lessz Erdő-Sz.-György, 2-ik Somosd, 3-ik Folyfalva, 4-ik Havad, 5-ik Demiénháza, 6-ik Bereh, 7-ik Jedd 8-ik Panit, 9-ik Feleh.

1727-ben 5. May: „Az mostani szük esztendőben némely Salaristák fizetése reducáltatik e szerint: Ez esztendőben Inspector Ur naturabeli fizetése léssen csak buza cub. 5. zab cub. 6. széna cur. 6. Egy stationalis Commissáriusnak buza cub. 1. zab cub. 3. széna cur. 3. Szakátsnak similiter, Solymosi léánynak (igy!) similiter. Az Vice Király Birák csak két-két szolgát taresanak — Szék szolgáit.

1731-ben mártius 8-kán: „meghatározottatott a Nyárád árka kitisztítása sub poena florenor. 36. (Egész Szék erejével kitisztitassék most semel pro semper) minden faluk magok határain tisz-

tittsák ezután“. Ugyan ekkor: „Eddig minden héten szereda nap folytak a Vice Székek, ezután minden holnapban csak egyszer légyen Szeredában harmadfél napig; M.-Vásárhelyen pedig másfél napig folyan, ha pedig úgy kívántatik, Szeredában duplázhatni, ott kétczer is ülhetni Vice Széket addig, míg M.-Vásárhelyen egyszer.

1732-ben october 29-én: „Minthogy az Vice Széken Szeredában az peres igen sok, arra nézve végeztetett: hogy azon faluk közzül az kiknek eddig a Szeredai Szék volt Forumok, szakasztásának az Vásárhelyi Szék forumára bizonyos faluk, ugymint: M.-Sz.-György, Ernye, Csejd, Agárd, Jedd, Kebele Szent Iván, Koronka, Bodon, Kakasd. Medgyesfalva, M.-Keresztur, Nyárádtő, Lőrinczfalva, Lukafalva, Ilentzfalva, Fintaháza, K.-Sz.-Miklós, Csiba, Somosd, Karácsonfalva, Folyfalva, Cserefalva, Ákosfalva, Sz.-Benedek, Harasztkerék, Göcs, Vaja, Csoka, Kis-Görgény, kiknek az Vice Széken törvényes forumok lészen M.-Vásárhelyen, úgy, hogy a kiket ezen falukban lakókat ezekben lévő jószágért, vagy ezekben egymáson tett patratumért valakit eddig citáltak, az Citatoria nem corruál, hanem az ítéltetik az M.-Vásárhelyi Forumon; az kiket pedig ennekutánna citálnak, tudniillik a die per cursum publicationis citálják az Vásárhelyi Forumra“.

1740-ben november 17-kén: „Az kilencz Contributio alá való Vice Perceptorok ez nehéz időben letétetnek, kiknek heljekben rendeltettek 9 adozástól immunis nemes emberekből álló hajto Commissáriusok, kik a pénzt nem percipiálják, hanem a falusbirák és esküttek administralják Fő perceptor Urk az pénzt. Az mostan lett Vice Perceptorok pedig minthogj még restantiájok vagion a falukon, azért mégh ad 1-m Februarii immunisok lesznek mind a contributioból, mind szállo tartásból“.

1743-ban január 3-kán: „A Sallaristák sallariumok minuáltattak e szerint: Notarius fizetése lészen a modo in poster. Rf. 80 egjéb nem, Primarius Cossarius fizetése lészen rf. 50. buza cub. 10. zab cub. 24. széna cur. 12 mint eddig. Perceptor fizetése régi statusában marad rf. 100. M.-Vásárhelyi Cossarius Telegdi Uré rf. 16. buza cub. 4. zab. cub. 6. széna cur. 4. Egy stationalis Cossariusnak fizetése rf. 8. buza cub. 3. zab. cub. 6. széna cur. 6. Porokoláb fizetése buza, zab cub. 6. pénz rf. 25. Egj egj hajdu fizetése buza cub. 6. pénz rf. 8. Szék szakáttsa buza cub. 3. zab cub. 6. széna cur. 4. pénz rf. 8. A Hengér fizetése meg marad minteddig buza, zab cub. 3. rf. 10“.

4-ik Jegyzőkönyv. 1744-től egy kötetben 1755-ig¹⁾.

1744-ben: a Tisztek fizetése eképp végeztetett²⁾:

	Rf.	kr.
1. Főkirálybíró urnak	800	—
2. A jegyző urnak pappirossal eő		
Felségétől elhatározva	70	—
3. Két alkirálybiro uraknak	200	—
4. Az inspector urnak a Széktől rendelve	50	—
és 6 köböl búza 24 köb. zab. 12 szekér széna		
5. A perceptor urnak	100	—
6. A m.-vásárhelyi biztosnak	16	—
4. köb. búza 6 köb. zab. 4 szek. széna.		
7. Szék szakácsának	8	—
3 köb. búza 6. köb. zab 4 szek. széna		
8. Fő börtönőrnek	25	—
6. köb. búza		
9. Egy állomási biztosnak	8	—
3 köb. búza. 6 köb. zab, 6 szek. széna		
10. Négy hajdunak 24 köb. búza és	25	—
11. Köz ügyvédnek	20	—
12. Bakónak 3 köb. búza és	10	—
13. Az 1744-be felállított fő orvosnak	80	—
5 köb. búza, 8 köb. zab. és 5 szek. széna		

1745-ben 11 januárii: „M.-Vásárhelyen a Városházánál Gyrás Gyűlés tartatván Görgény-Sz.-Imrei Berzentzei István Ur Fő Király Bironak bé iktatása alkalmával, ujj eskü formát küldvén a Fő Tisztnak a Fő Kormány Szék, a Rendek azt kívánták, hogy a régi eskü forma szerint tegye le hitét az uj Fő K. Biró; e felett hosszas vitatkozás folyván, végre abban állapottak meg: hogy elmondván a Fő Kormány Széktől latinul le küldött hit formát, a régi Fő Tiszti hit formából melléje tette e három kívánt pontokat: 1. Vice Tiszteket vallás különbség nélkül a Nemes Székkel teszi. 2. A Nemes Szék Constitutioit ügyeli. 3. Ujjításokat a Nemes Székben bé nem hoz“. Ugyan e z é v b e n február 8-án: „Szeredában a Gyrás Gyűlésen özszeiratván számok, találtattak Maros Széken 1144 jobbágyok és 459 zsellér.

1746-ban ápr. 13-kán: Marosszéknek az alapjából újonnan épi-

1) E jegyzőkönyv 1-ső lapján a 3-ik jegyzőkönyvéhez hasonló czimzet áll latinul.

2) E végzés is latinul iratott, s abból magyarra fordittatott.

tett közházánál gyrás gyűlése tartatott, mely szóról szóra így van feljegyezve: „Gralis Sedis Congregatio celebrata in Civitate M.-Vasarhely Domoque lapidea Juditiaria Sedis Selis Maros ac fundamento cura ac industria Spblis ac Grosi Dni Michaelis Dosa de Makfalva alter Vice Judicis Regy erecta et pparata“. Ugyan ez évben nov. 14-én. „Olvastatott a salétrom főzésről való cossio, mely mivel ezelőtt igen pjudiciosum és onerosum servitium volt, irni határozatott a főkörmány székeknek azon salétrom főzés dolgában, hogy mindenütt légyen az hazában uniforma, és condigna solutio a fő kormányzék atyailag gondoskodják.“

1748-ban december 19-kén: „A történt és történhető káros consequentiáknak eltávoztatásokra, minden faluk magok méltalissait a közelebb esendő Székgyűlésén authentice adják bé a ns. Szék eleiben, a kik Káptalanba, azért hogy költséges, bé nem adták s nem adhatják, hogy azok a ns. Szék prothocollumába, mint közönséges Conservatoriumunkba bé tétessenek, ott ki ki megtalálja, a mikor szüksége lészen réája, maga határ járo leveleit. Ezen conservationak modját tűz és egyéb félelmek ellen a közjóra nézve szükségesnek itéli a ns. Szék.“

1749-ben mártius 4-kén, a 4-dik pont alatt: „Minthogy Aranyosszékekben az armalistáknak a só ki adatik, ns. Udvarhelyszék is annak ki adattatását solícitálja, ezekre nézve Székünk követői is adlaborálják ad normam S. Scalis Aranyos a sónak obtentioját, a mi armalistáinknak számokra, minthogy ez előtt is kijárt; mely végre is az Archivumból documentumot keresni szükséges“.

1751-ben november 15-én. „A Katona szállások (quartier) határozattak e szerint: — „Szent-Gericzére és Kibédre alezredesi; Magyarósra, Cs.-Sz.-Ivánra, Csokfalvára, Káp. Sz. Miklóssra, Csibára, Mező-Madarasra, Gegesbe, Jobbágytelkére kapitányi; Márkodra, Bergenyébe, Sóváradra, Somosdra, Kőlpényre, Harasztkerékre, Kőszvényesre hadnagyi; Berébe, Názánfalvára, Makfalvára, Szövérdre, Lukafalvára, Csikfalvára, Szabédra zászlótartói. A több faluk segítségeknek rendeltettek egyéb terhekre“.

1752-ben június 11-kén. A cselédek bérít ekép határozták meg Marosszék rendei szóról-szóra: „1. A jó faragó béresnek, ki t. i. szekeret, ekét magára csinál, fizetése: kész pénz hung. flor. 8. búzavetés metretae 8, öreg szűr, vagy két szokmány, egyik szürke, másik fekete. 2. Kaszát meg vonó de csak faricskáló és guzst kötő béresnek fizetése: kész pénz hung. flor. 6. búzavetés metr. 6, közép szűr vagy szürke szokmány, két harisnya, egyik szőr, másik

ruha; kucsma vagy arra három máriás, két ing és lábravaló. 3. Jó béres-inas fizetése, ki 15—16 esztendő: kész pénz hung. flor. 3. búzavetés metr. 3, egy szürke szokmány, két harisnya, egyik szőr, másik ruha; bárány bőrrrel prémézett süveg, vagy arra két márjás, két ing, lábravaló. Ennél kisebb béres-inasocskának fizetése alkalmaztassék az elébb mondott inas fizetéséhez“.

„1. Öreg jó szolgálnak, a ki t. i. magára a házban dolgot végbeviszen, kétszer ványolt mente, ahoz illendő bérléssel, akár pedig szebeni szálú szoknya, váll és elő ruha, két pár csizma, egyik új, másik fejelés, két kender ing, len öv, párta, vagy zabolai gyoics. 2. Középső szolgálnak fekete szokmány, két pár csizma, egyik új, másik fejelés, házi vászonból álló fejérmű gunya. 3. Ennél is kisebb szolgálnak fizetése: alkalmaztassék a középső szolgálnak fizetéséhez“.

1754-ben: „A Quartélj házak építésekre biztosok rendeltettek, név szerint az akkora Marosszéken létezett kilencz járásokból.

1755. június 3-án és 4-én: „M.-Vásárhelyen postát felállíttatni kérnek a Rendek. Ugyanekkor a Szék tiszteli fizetésével, a quartirialis épületekre tett költségeivel egy évi kiadási összegét 15,932 rftokban 3 krokban specificálják, a melyeknek szinte $\frac{2}{3}$ -dát a quartirialis épületek készíttetése, s azoknak, kikéi a helyek voltak, földök meg vásárlása teszi“.

5-ik Jegyzőkönyv 1755-től 1760-ig cím nélkül.

1755. november 24-kén: le írvák decz. 19-ről 1742-ben kelt Udvari határozat szerinti fizetések a tiszteknek, u. m. fő királybirónak 800 renens forint, vice király bírónak 200 rf., papirosra 12 rf.; fő notáriusnak 80 rf. papirosra 5 rf.; a Széknek papirosra és tentára 20 rf. két királyi perceptornak 700 rf, a fiscalis procuratornak 50 rf., öt stationalis commissariusnak 250 rf; diaetára a fő-tisztnak 200 rf; derékszékbirónak 300 rf; vice székbirónak 200 rforint.“

1758. ápril 28-kán: a dúlók¹⁾ nevei ez időről ki írvák. „Ekkor már nyolcz járásokra volt osztva az egész Szék, azoknak nevei így vannak: kááli járási: György László, jobbagytelki j. Fülöp Miklós, selyei j. Búza László, szováthai j. Tamási Márton, abodi j. Kövesdi Sámuel, gálfalvi j. Nagy Zsigmond, sámsondi j. Pápai László, bándi j. Máté Sámuel.“ Ugyan az évben november 16-kán: Marosszék n.-ernyei gyrás gyűlésén olvastatik a főkor-

1) így hívják a székel székeken általánosán a szolgabírákat.

mány székeknek 1758. oct. 30-án érkezett rendelése, melyben parancsoltatik, hogy noha a török portával való békesség nem engedi meg, hogy a tatárság hozzánk bé üssön, de azon tatárok rebellálván a török porta ellen, tarthatni, hogy oda vissza menni nem mervén, penetrálni kénszerítették hozzánk, tehát provisorio modo illendő vigyázással kell lenni. Hogy azért a Mlgs Kir. főkormány parantsolatját hazánk securitására teljesíthessük, tehát Osikba exploratoroknak, hogy tudósítást hozzanak: hova, mikor küldjük a strázsákat? a gymesi passusra rendeltetnek: Havadi Osváth István és Kibédi Dósa Ádám, kiknek rendelt diurnuma egy egy napra lészen kr. 30. és ha oly bizonyos választ hoznak, hogy a szükség kívánja, küldjenek a tisztek strázsákat a menyinyi kívántatik, végire mervén, hogy minémü circumstántiákra nézve kívánja a szükség? Ha pedig oly circumstántiák volnának most is, hogy szükség lészen küldeni strázsákat tehát elsőben is a szováthai és abodi processusokból rendeltessenek strázsák, minden szabad ember, a bírákon, eskütteken, faluk notáriussain debilitéken, ecclesiái curatorokon, szentegyháziakon kívül pro exigentia menjenek el; és ha továbbra is kívántatnék, azután ismét a következő processusokból (járásokból) rendre küldessenek, observálván vice tiszttatyánkfiai hogy a faluk pusztán ne hagyattassanak. A kik pedig szót nem fogadnának, irremissibiliter toties quoties a 12 forint poena exequáltassék rajtok, még is tartozzanak strázsára menni. Puskapor iránt pedig a M. főkormánynak írni kell honnan provideáljunk. Ezen strázsáknak praeponálatnak Commendánsoknak: M. Zsákodi Horváth Ferencz és Gálfalvi Kádár Mihály eö kelmek, kiknek dietim rendeltetnek pro diurno kr. 30. Ad pscriptum pmemorati Cossionis Gublis admoniáltatik a nemesség is, készen légyen, hogy a mikor és hová kívántatik, töstént mehessenek.“ Ugyan ez évben: „Constálván ex certissimis relationibus, hogy az marosszéki havasokon Thordamegye, és Gyergyó között oly álutak és ösvények vannak, melyeken szélitiben Oláhországba lehet menni, s járnak is sine contumacia ki s bé referáltassék és repraesentáltassék a Mlgs Guberniumnak, hogy ad instar aliarum Communitatum rendeltetnének fizetendő elegedendő plájások, és azoknak kapitány, addig pedig a szováthaiak, az mostani interimalis plájások vigyázással légyeek, mely a végre resolváltatik, kik is a plájásokkal együtt mennyenek fel, és vágják bé a havason lévő azon útakat.“

1759-ben mártius 31-kén: „jelenti Marosszék a fő kormány-széknek, hogy midőn 1754-ben Medgyesről M. Vásárhelyre költő-

zött a Mlgs törvényes kir. tábla, általadta annak a Szék residentijául házáat, de csak két évekig, hogy az alatt a város praetoriumról provideáljon; de már öt esztendő is eltelve, semmi sem lett ebből, s kénytelen e miatt a Szék székezését hol egy, hol más faluban tartani, vagy Szeredában leveleit hordozni; fizetést a praetoralis házáért nem kaptak; jelentik hogy a több-több alkalmatlanságok el kerülhetésekért a jövő tavaszon tul nem adják praetoriális házaikat tovább; méltóztassék azért parancsolni a Gubium a m. vásárhelyi magistratusnak, hogy a tabulare praetorium készítésében serényen el járjanak.“

6-ik Jegyzőkönyv czimtelen 1760. 1764-ig.

1760 ban julius 8-án: „A praetoriána turma (k. nemzeti testőrség) számára adott husz ezer rhénes forintokból esett Marosszékre, s azt bé is fizették N.-Szebenben 520 rforint.“ Ugyan ez évben: „Marosszék részéről az irt királyi nemzeti testőrségbe, mely ekkor állittatott fel, ajánlattak: Görgény-Sz.-Imrei Berzenczei János, M.-Bándi Kovács Ferencz, és Dézsfalvi ifjabb Ozdi György.“

7-ik Jegyzőkönyv 1784. 1785-ig.

Czime: „Protocollum Marchalis Comitatus de Küküllő, cum Sede Marus uniti Congregationis in diem 20-m mensis Septembris Anni 1784 indictae, et 22-a ejusdem mensis terminatae.“ Megjegyzendő: 1784-től kevés kivétellel 1790-ig minden törvényes irományok latinul szerkesztettek.

1784. sept. 20-án: „Losonczi B. Bánfi Farkas cs. k. kamarás, status és Gublis Cons. az Erdélyi Statusok praesidense, és M.-Gyerő-Monostori Kemény Farkas cs. kir. kamarás Gublis Cons. és fő Prov. Cossarius, a 11 erdélyi vármegyének felállításokra, szabályozásokra ki rendelt királyi biztosok meg jelenvén, egyesítik Marosszéket Küküllőmegyével, mind Küküllőmegyéből mind Marosszékről felesen jelenlévén, hozzá csatoltatnak e két újonan egyesített törvényhatóságokhoz Segesvár, Medgyes s Szeben Székekből ezen faluk: Nagy-Szőllős, Prod. Holdvilág, Köres, Bogács, Nagy, és Kis Ekemező, Felső-Bajom, Völcs, Zsidve és Bolkács. Az irt két királyi biztos mellett actuarius volt Sarkadi Türi László Kormányzéki titoknak. Ezen új törvényhatóság interimális főispánjává tétetik Bethleni gróf Bethlen Sándor ur 1200 p. forint fizetéssel az Fels. udvar rendelkezéséből. Ugyan ekkor, eddig volt marosszéki főkirálybíró Szilágy-Somlyói Halmágyi István le búcsuzik. Ez alkalmalmmal kérék Marosszék és Küküllőmegye Rendei régi szokásaikat törvényeiket meg tartatni, s ezen új felosztást ország gyűlésin el

határozatni. A két királyi biztos körökön kívülnek állitván ezt felterjesztetni, a Rendekek azt végezték: hogy Gubernium útján adassék bé eö Felségének ezen kérelmek. Ugyanekkor: Marosszékkal egyesített Küküllőmegyének e következő czimert határozták: hogy mind kettőnek Küküllőmegyének és Marosszéknek czimerei a felejdékenységtől meg mentethessenek, közönségesen a Rendekek véleménye abban állapodott meg, hogy a paizsán vagy udvarán az újonan alakítandó pecsétnek, mind két kerületnek ősi czimerei úgy a hogy most vagynak, hozzá adásával csak a harmadiknak a Marost jelentő folyóval metszettessenek ki, ezen pecséthez hozzáteenő ily kör irattal: „Pecséte Máros Székkal egyesített Küküllőmegyének.“ Továbbá: M.-Vásárhelyre állittatik meg a praetorialis széke mind két egyesült megyéknek, és a folytonos törvény széki tábla (tabula continua judiciaria) fel állittatik. Külön kérvényt ad bé Marosszék székelysége jogai épen tartása aránt, az is Gubernium útján II. József császár eleibe küldetni határoztatott.“ Ugyan ekkor: „Olvastatik Bécsből jött azon királyi parancsolat, mi szerint a német nyelv hozassék be Erdélyben is. Erre felterjesztést készítettek II. József császárhoz XVI. pontokban a Rendekek, melyben fel fejtik, hogy ellenszeres e kívánság a hazai törvényekkel, jelesen az 1691-ben január 10-kén költ I. Leopold császárrali hitlevellel, melynek 4-ik pontja világosan azt tartja: a gyakorlott szokás a közönséges ügyek kiszolgáltatásokban, törvényes tárgyakban ügyeltessék; különben is azok vagy latinul vagy magyarul irvák, az azokat tanuló ifjak és gyakornokok azon nyelvek tudása nélkül meg nem élhetnek sat. továbbá ugyan a hazai törvények szerint joga van minden hazafinak, ki alkalmas, közhivatalokat viselni, s azoktól a német nyelv nem tudása miatt el nem rekesztethetnek. Minden európai tartományok s nemzetek a köz igazgatásban azon nyelvvel élnek, melylyel törvényeik irvák, mint az ángolok, németek, francziák sat. végül e van: „Ezen dolognak akkora a nagysága, hogy azokat szavakba foglalni, az ebből származandó előítéletektől méltán félve fel fogni, kifejezni nem is tudják.“ Ugyan ez évben szeptember 21-kén: „Fel irnak a Rendekek II. József császárhoz, hogy a katonai összeírást, mint a népet ingerlőt törölje el. Az oláhok csoportonként menvén K.-Fejérvárra, meg tagadták robottyaikat, a dízma adást, zselléri s jobbágyi birtokaikat tulajdonaiknak nyilvánították, földesuraikat s a magyarságot kegyetlenül öldösk. A főkormányshék mindent el követett e pártütés lecsendesítésére, a szebeni katonai igazgatóságtól is e végre katonai erőt

eszközölt; de mindezek sükertelenek lévén, kéri II-ik József császárt papjaikat, vezetőiket el fogatni s a Hármaskönyv I. R. 14. cz. szerint megbüntetni — annyival is inkább, hogy a népet e kicsapongásaira a II József császár tulajdon neve alatt ingerlik sat.“ Ugyanekkor a Küüllőmegyével egyesített Marosszék fizetése eképp határozatott el: „Fő tisztnak vagy is főispánnak 1200 renens forint, rendes alispánnak 600 rf. három helyettes alispánnak 400 ftjával: 1200 rf. fő perceptornak irnokával 600 rf. fő szolga bíráknak, egynek 300 ftjával 900 rf, három kerületi perceptornak irnokakkal, egynek 370 ftjával 1110 rf. hat rendes assessornak 400 ftjával 2400 rf. fő notáriusnak 500 rf. vice notáriusnak 300 rf. archivariusnak 200 rf. fiscális procuratornak 200 rf. chyrurgusnak 100 rf. tizenhatsz szolgabírónak száz ftjával 1800 rf. ugyanannyi rectificatornak hason fizetéssel 1800 rf. két scribának 100 ftjával 200 rf. hat obequitatornak 60 ftjával 360 rf. pörkolábnak 40 rf. hat hajdúnak 30 ftjával 180 rf. hóhérnak 50 rf a rabok tartására 300 rf. Összesen 14,240 rf.“

8-ik Jegyzőkönyv. 1785. 1790-ig.

1785-ben február 17-kén: Küüllőmegyével egyesített Marosszéknek gyűlése tartatván, „a hunyadmegyei még tartó lázzadás lecsendesítésének kicszközlésére II. József császárhoz Bécsbe követtség küldetni rendeltetvén, erre a főispán azt jegyzi meg, hogy július 23-káról 1784-ben költ, egy udvari parancs létezik, mely az ilyes követsegeket tiltja. De e tárgyat haladéktalannak állítván a Rendek, az irt végre követeknek választják: gr. Haller Gábort, b. Nalácz Józsefet, b. Radák Ádámot, Türi Sámuel, Fekete Ferenczet, actuariusnak Lénárd Józsefet, s ezeknek útiköltségekről is határoztak. De más nap február 18-án a főispán előterjesztésre végzéseiket annyiban változtatták, a mennyiben ezen egész tárgyról nézeteiknek felterjesztések mellett kéressék meg a főkormányzék cö Felségétől a követeknek színe cleiben bocsáttatásokat megnyerni, kivívni s azok ezután indittassanak Bécsbe,“ de mit eredményezett tovább e végzés, semmi nyoma sincs.

1788-ban september 23-kán: meg köszönik a Rendek, hogy a törvények és régi rendszer visszaállltatásokról tudósítottak.

9-ik Jegyzőkönyv 1790. 1800-ig.

1790-ben mártins 22-én „Küüllőmegyével egyesített Marosszéknek utolsó gyűlése tartatott rendes alispán gróf Haller Gábor elnöklete alatt. Olvastatik a Gublumnak febr. 23-án 1790-ben 1334. sz. alatt költ Rendelése, melyhen a) azon Rendelések, melyek 1780-

tól fogva 1790-ig keletkeztek, maga József császár meghagyásából, mint törvény ellenesek, félretétetni hirdettetnek, fenn hagyván az úgy nevezett türedelemről, a római catholica részen levő megyéknek rendbeszedésekről, a jobbágyokról, azoknak a földesuraiktól függéseikről költ Rendeléseit"; ugyanekkor a magyar nyelvre nézve határozatott betűről-betűre: „mely nagy romlására, kisebbségére és megalacsonyítására szolgált legyen a dicső magyar nemzetnek az, hogy a maga nyelvétől eltiltatott, és minden nemű hivatalbeli dolgok az idegen német nyelven folyni parancsoltattak, csak a nem érzi, az kiben nemzetének és hazájának szeretete soha fel nem találtatott, avagy akármely őket alacsonyító tekintet által annak utolsó szikrája is benne kioltatott. Hogy tehát ezen nevezetes sérelmünknek orvosságát találjuk, végeztetett, hogy mán tul teljességgel semminémű, akár felsőbb bekhez intézendő, akár az alatt valókhoz küldendő levelezésekben, rendelésekben, végzéseiben, protocolliációkban, resolútiókban, vagy akár minémű névvel nevezendő írásokban az vármegye tiszteli német vagy deák nyelvvel élni nem merészeljenek, hanem mindeneket csak magyarul folytassanak, valamint hogy az törvénytevő bírák és prókátorok is szintén erre köteleztetnek; sőt ezen végzésnek illendő jelentése mellett kérettesék egyszersmind és kényszerítették a f. k. főkörmányzó tanácsis, hogy az maga alattvalóihoz teendő rendeleteit ne más, hanem magyar nyelven vinni méltóztassék. . . . Hogy pedig ezen német nyelvvel való visszaélés mi közöttünk annyival is inkább meggátoltassék, végeztetett: hogy az úgy nevezett normális iskolák mán túl megszűnjenek, és az gyermekek többé német nyelv tanulásra ne erőltessenek, hanem fordítsák idejüket a deák és magyar nyelveknek tanulására; fenn hagyatik mindazonáltal az atyáknak a szabadság, hogy gyermekeiket akár mely nyelvre is taníthassák, mely végre hogy itten M.-Vásárhelyen még ma, Erzsébethvárosában pedig, vagy akárhol is találtnának efféle normális iskolák, ezen nemes vármegyében ennekutánna eltöröltessenek és elosztatassanak, a végre kirendeltetnek: ide M.-Vásárhelyre gr. Tholdalagi Mihály, b. Bálinti Ferencz, Kozma Ferencz és Aranka Dániel urak; Erzsébethvárosába pedig, és máshová, ha még volnának főbíró Apor Ferencz ur azokkal egyetemben, kik feljebb az földmérésről való leveleknek egybeszedésére melléje rendeltetnek, nem különben Marosszékre Thoroczkai Ferencz, Sárosi Sámuel és ifj. Décsi Gábor urak. —

b.) A hivataloskodókra nézve : „Abban is nagy sérelmét érzé Magyar nemzetünk, hogy noha az 1691 esztendőben Karácsonhavának 4-ik napján költ, magát és minden következendőit az Ország törvényének, és az nemzeti szabadságnak megtartására lekötelező függő pecsétű levelében b. e. Leopold császár diplomájának az 5-ik cikkelyében a légyen, hogy semminémű hivatalokra más az erdélyiek, az magyarokon t. i. székelyeken és szászokon kívül más fel ne vétetessék, mindazonáltal a jobb-jobb hivatalokat milyenek az arany, ezüst, vas, és sóbányáknál, az harminczadoknál, exactórátuson, fiscalításoknál és más számtalan alkalmazosságokban az idegen és nem törvényes nemzetből valók viselik, s az sok jó hazafiai mindazokat távol nézik. Erre nézve tehát végezte ezen nemes gyűlés, hogy a felséges kir. kormányzószék kéressék és a törvények ereje mellett kényszeritessék, hogy ennekutánna senkit akárminémű hivatalra is bé ne tegyen, vagy az fels. udvarhoz bé ne mutasson, az ki nem törvényes hazafi, azaz nem magyar, székely avagy szász, sőt a kik ma hivatalokban vagynak helyeztetve, azoknak is elmozdításokat hathatósan munkálkodni méltóztassék“. Ugyan ekkor „Küküllőmegyének főispán, Marosszéknék főkirálybíró külön adassanak“; a vice tisztekről e van: „Ugy tapasztalván és értvén az nemes marosszéki öszvegyülekezett Rendek, hogy az 1335-ik sz. alatt költ Rendelése a fels. kir. főigazg. Tanácsnak oda mutatna, mintha a fő és vice tiszteknek felállítására cossáriust szándékozna a székelek közé küldeni, mely szándék a törvénynyel ellenkezővén, az ellen ezennel minden tisztelettel ugyan, de solemniter protestálnak, és hogy e végett semminémű cossáriust magok közé bé nem fogadnak, hanem törvények és törvényes szokásaik szerint magok önként öszszegyülekeznek, magoknak fő és vice tiszteket fognak választani, és azonnal hivatalokba bé is állítani fogják, ezennel declárálják“. Ugyan ez évben április 22, 23 és 24-ik napjain : „Belső titkos és kormányzószéki tanácsos, Magyar-Gyerő-Monostori gr. Kemény Farkas elnöklete alatt gyrás gyűlést tartván Marosszék M.-Vásárhelyen, a ns. Marosszék régi pecsétjét, mely, midőn Küküllőmegyével egyesítettett, a főkormányzószékhez felvitetett, viszszaadá, főjegyző Kelemen Zsigmondnak kézbesítvén azt“. Ugyan ez évben május 17-én : „Gyrás gyűlésc lévén Marosszéknék, az udvarhelyi nationalis confluxusra deputátusoknak mentek: Pokai Sárosi Sámuel, Tóth Pál, Gyujtó István, a magyarországi országgyűlésre pedig követnek választatott Ákosfalvi Szilágyi József“. Ugyan ez évben junius 8-án; tartatott gyrás gyűlésen olvastatik e. c. május 12-ről 3578 sz. alatt

ti rendelése a főkörmányszéknek, mely ez: Mivel a prothocollumok azelőtt, midőn Küküllővármegye Marosszékkal egyesülve volt, közönségesen és együtt vitettek, tehát azon prothocollumok, melyeket a Sedria vitt, ezután is Küküllővármegye archivumában tartassanak, és a midőn szüksége leend a nemes székek reája, vagy valami tagjának, hogy a nemes vármegye közleni el ne mulassa — rendeltetett. Melyre végeztetett: Minthogy ezen ns. szék praetoriális házá- nál nagyobb a securitás, különben is mint székes helyen sokkal több perek folynak, de a felett a küküllővármegyei causákat illető referadae foliumok is általmentenek, erre nézve a prothocollum ál- tal nem adattathatik. Erről a fels. kir. gubernium informáltassék a ns. gyülekezet végzése szerint“. Ugyan ez évben julius 12-én gróf Tholdalagi Ferencz Adstrátor legelőbb elnökölvén végeztetett, hogy a sessionis és exhibitorum prothocollumok eredetileg Küküllőmegyé- nek ki ne adassanak, hanem párban, melyeknek lemásolásokra ap- placidáljon a gubernium 300 Rftokat“.

1791-ben november 17-én: „II. Leopold császárnak határozta- tott Erdélytől a gubernium által 10,000 arany, miből Marosszékre esett 1688 ft. 34 xr.“ — 1792-ben május 18-án: „Olvastatik a kir. főkörmányszék ápril 17-én e. e. költ azon rendelése, melyben jelentetett, hogy eő Felsege királyi klmcs decretuma által a tortu- ra módjával való élést, olyan móddal megtiltani méltóztatott, hogy azzal ezután seholt is, semmi némű szín alatt élni ne lehessen, melyre végeztetett: A torturára nézve a tisztelt Rendelés minde- nekben meg fog tartatni, az verés pedig az vallattásokban nem ér- tetvén a tortura neme közzé, azzal ezután is a Szék az igazság ki- keresésében mértékletesen élni fog“.

10-ik Jegyzőkönyv 1800–1805-ig.

1801-ben január 19-kén: „A főkörmányszék az udvar paran- csolatából rendeli: hogy a néptől gyakorolni szokott lakodalmi és temetési vendégségek eltöröltetnek mint a józan okossággal és érte- lemmel ellenkező szokások“. 1802-ben mártius 15-kén: „A nagy szélvész miatt elromladozott Székház alkotmányának rendes repa- ratiojára a Felsőbbségtől placidált summa elég nem lévén, arra ki- nevezendő biztosok által kiki a Nemes Szék tagjai közzül, maga házá- nál segedelem végett találtassék meg; a havasi jövedelem ide fordittassék, mi végre Dézsi Gábor számadásra szoríttassék“.

11-ik Jegyzőkönyv 1805–1811-ig — czimetlen.

1805 mártius 19-én: „Öt útinspectorok rendeltetnek Maros- székre 250 rft. fizetéssal“. —

1806 jan. 27-én „a Szeredában eddig tartatni szokott vice székek M.-Vásárhelyre tétetődtek egy helyre“. Ugyan ez évben június 11-én: A főkörmányszék rendelete szerint Marosszéknek három kerületekre kelletvén osztatni, a székből lévő 8 járásból két vice királybíráknak három-három, egyik vice k. bírónak csak két járás jöhetvén, határozottatott: a bándi, sámsondi, ny. gálfalvi járás az első vice k. bíróé, a kááli, sellyei, jobbágyfalvi a második vice k. bíróé, a szováthi és abodi járások az újabb vice k. bíróé légyenek. —

1810-ben ápr. 5-én: Marosszék rendes orvossa Mátyus Máté, és sebész Bakcsi Antal azt adják fel, hogy aközép vakmerő engedetlensége miatt, azt állítván, hogy már ők katonák s nekik senki nem parancsol, tehát himlő oltást gyermekeikben gyakoroltatni nem engedvén, e miatt a himlőoltás megakadott légyen, mely szerint találtatnék oly mód, hogy a nép az engedelmségre szoríttassék; hivatalosan ajánlják a Rendek a tisztségnak, hogy a népet az ő Felsége és kir. fő ig. tanács sok rendbeli parancsolattya szerint keményebb eszközökkel is a himlő oltásra kényszerítse, azokat különösen a kik a népet az engedetlenségre lábbogtatták, vétesse közkereset alá“.

12-ik Jegyzőkönyv 1810—1820-ig cím nélkül.

1811-ben november 26-án: „Olvastatik a főkörmányszék rendelése, melyben a bankóczédulák név-becsértéke ugyan e hónap 15-kétől kezdve a Felséges császár meghatározásából egy ötöd részre lesz szállittatik“¹⁾.

1812-ben ápr. 20-án: „olvastatik e. e. február 20-ról azon Rendelés, melyben az 1802-ben felállított lotteria dolgában költ kglmes határozata eő Felségének kihirdettetik“. Ugyan ez évben szeptember 10-én, „a nádméz készítésére a juharfa tenyésztése, és annak leviből nádméz készítésire a lakosok serkentetnek, úgy a kőszén és törf-erek kikeresésire, bányák nyitásokra a főkörmányszéktől“. — Ugyan ez évben: az árvák bíráinak kirendeltetéseket rendeli a kir. főkörmányszék.

1813-ban mártius 11-kén: „A falusi iskolák felállítása, a köznép tanítása szorgalmaztatik, mely végre a vice királybírák kirendeltetnek“.

1814-ben február 10-én: „Olvastatik ő Felségének azon rendelése, hogy minden helységekben gabonások és törökbúzasok állíttassanak, a melyekben a communitásoktól a bőv termésű esztendőben törökbúza gyűjtetessék és a conservatorról irt instructio szerint megtartatván, a terméketlen esztendőben a gabonának fe-

1) Ez volt az ugynevezett devaluatio.

lette drágasága, vagy éppen nem léte miatt, a szegényebb és tehetetlen sorsu népnek részesedés szerint kiosztassék, hogy az éhhaláltól megmentessenek“. — Ugyan ez évben: a Székház elkészülvén 1814-ben az eő Felsége képe belé tétetése aránt gondoskodtak a Rendek“.

1815-ben május 30-án: 1. a napraforgó termesztése, hasznai ajánltatnak. 2. Leírása a tatorján, tatárka, vagy tatár nevű fünek, gyökével az éhséggel küszködők miképpen élhessenek. 3. Az Oláhországba Moldovába vándorlók megakadályoztatása iránti rendelkezések olvastatnak“.

1817-ben: „az éhséggel küszködők számokra segedelem gyűjtetik e. e. jun. 20-ról végeztetik“ Ugyan ez évben nov. 20-án: „1. A megcsökkenő földmivelés helyreállítására, marhájokból kifogyott embereknek felsegállítására, az hol magoknak az földes uraknak is nincsen módjok hogy a szolgáló embereiknek marhát adhassanak I. Ferencz császár 200,000 rhénes forintokat tulajdon Földesurak cautionalisai mellett 3 esztendő alatti visszafizetés kikötésével kegyelmeesen applacidált, és gondoskodott, hogy azoknak kiosztásáról szoros számadás készítettessék. 2. A főkormányshék rendeli, hogy a colonusoknak árván maradott gyermekeik gondviselése a földes uraknak és a communításoknak köteleességekké tétetik. 3. Az erdők megtartása és tenyésztések megtanulása végett Szeben városában sylvaulis iskolát rendelt ő Felsége e. e. szeptember 19-én; kik alkalmazottak lesznek azoknak 200 forint stipendiumot rendelt“.

1818-ban július 30-án: „Olvastatik a f. kir. fő ig. tanácsnak Rendelése, melyben a 2-ik gyalog székely ezred ezeredessének, b. Purczel Jánosnak atyai intézete megiratik, és annak kivitelére a nemes széknek a tanácskozást ajánlja, s egyszersmint a segedelem mennyiségét parancsolja. A Rendek ezen jó czélra intézett rendelést örömmel értették, hogy a szélbeli székely atyánkfiai boldogságának előmozdítása forog fenn, és menyinyiben a Széket illeti, el nem mulasztja a maga kebelében a tehetősebb birtokosokat levél által személyesen megkeresni¹⁾. A főkirálybíró előterjesztvén, hogy tapasztalása szerint az erdők naponta pusztulnak Marosszéken, meghatározták, hogy az erdők conscriptiojára a tisztség a Sylvestris ordo praescriptuma szerint hathatós rendelkezéseket tegyen.

1819-ben szeptember 11-én rendkívüli közgyűlés tartatott, hol 1. „Egy közönséges urbaniális regulatio felállítására eő Felsége Er-

1) Ez volt a kézdi-vásárhelyi katona-intézet létesíthetésére indított segedelmezéc.

délybe rendelte kir. udvari biztos, arany sarkantyus vitéz, valóságos belső titkos tanácsos, a magyarországi udvari kamara alelnöke Czryjáki és Diénesfalvi Czryráki Antal elő exciáját, segédül királyi biztosoknak Gööcz Lászlót; a magyarországi kir. Helytartó tanács volt tanácsosát Gétzi Istvánt és ns. Posenmegye ord. viceispánja Majlát György urakat, kik a gyűlésre megjelentek Conscriptorokat és Classifierokat kívánván Marosséken kineveztetni. Classifieroknak kijelöltettek a 3 vice királybíró, a főbb birtokosok közül 12, és két acturius, conscriptoroknak pedig minden járásban külön-külön három személy“.

13-ik Jegyzőkönyv 1820—1830-ig.

1820-ban mártius 2-kán az előbbiek helyett kineveztettek: 1. Classifier Cossariusoknak: a vice királybírák midőn hivatalos foglalatosságaik engedik, a birtokosok közül gr. Tholdalagi Zsigmond, ki az Udvarhoz felirandó sérelmek kidolgozására is biztosnak rendeltetett; b. Kemény Pál, Antal László, Nagy Miklós, kir. Perceptorok; Máthé Izsák, Berzenczei János, Vadadi Nagy Dániel, id. Csanádi Dániel, Gál Elek, Gálfalvi Elek, Ujvári József derékszékbírák; actuáriusnak Bothos Sámuel. 2. Conscriptoroknak az abodi járásban Domokos Sándor, Dósa Dániel, Demeterfalvi Nagy Elek; a jobbágyfalviban: Gál Elek, Klémentsics Dániel, Nagy Lajos; a bándiban: gr. Tholdalagi Zsigmond, Iszlai László, Kacsó Mihály; a Kááliban: Gálfalvi Elek, Szentiváni Dániel, Lajos János; a gálfalviban: Ujvári József, Barátosi Szabó Károly, Nagy András; a seleyekben: Máté Izsák, Dézsi József, Lajos Elek; a sámsondiban: br. Kemény Pál, Levél Nagy József, ifj. Sente Pál; a szováthaiban: Vadadi Nagy Dániel, Kacsó József, ifj. Bereczki András. Ezen Classifierok és Conscriptorok úgy nyilatkoztak, hogy az ő Felsége parancsolatjából hűteiket leteszik ugyan, mindazonáltal hogy a késő maradéktól ne vádoltassanak, kénytelenek ez úttal is declárálni: hogy a kipurancsolt móddal béhozandó urbáriumot az országgyűlése által meghatározandó módon kívül törvényesnek nem ismerhetik, és azért azon Conscriptioba az ő Felsége parancsolatjából kénytelenségből elegyednek belé; mely declarátiójokat e jegyzőkönyvbe beiktatni kívánták“. A classifierok és subscriptorok a munkát végrehajtották, munkálataik eredetiben megvannak Kolozsvárt a kir. főkörmányszéki levéltárban.

1821-ben május 14-én: „Mivel a quártély házak köz vagy magán helyekre építettek, azokban minden birtokosnak része van s kértessék meg visszaadattatásuk“.

1823 június 20-án: „Olvastatik october 15-én 1822-ben 10,252 sz. alatti rendelet, melyben az eddig váltóban fizetni szokott királyi adó ezentúl ezüst pénzrel fizettetni rendeltetik; erre a főkörmányszékhez visszairatik, hogy úgy fizetessék mint eddig“.

1824-ben április 1-én „A szék szék-tömlőczök nagyobbítása indokából a székház szomszéd telke megvétetni határozott, melyet tulajdonosa 4000 váltó forintba bocsátván, az feljelentetni megállítódott“. Ugyan ez évben november 2-án: „a főkörmányszék rendeli, hogy a sátorokkal vándorolni szokott cigányok sehol is meg ne szenvedtessenek, s három hónap eltétele alatt megtelepíttessenek, és ha meg nem telepednének, sátoraik égettessenek el; ennek elégtételben vétele a dulóbiztosokra bízott“.

1825-ben január 19-én: „A katonai ezerek fogvatkozások kipótlására tyrózás rendeltetvén, a Rendek a kötélli eddig divatban volt fogdosást az emberiséggel ellenkezőnek nyilatkoztatván, a helyett a capitulatio melletti kiállítást javallják“.

1827-ben június 10-én „Főkirálybírói választás volt, hol megállítatott Főkörmányszék br. Józsika János ő exlja elnökle alatt, hogy a szabad székelek, ne egyenként (individualiter), hanem a választási joggal bíró közönségek önkeblekből mindenkor három követet küldhessenek bé szózatolásra; magok az ősi törvények és szokás is a közönségeknek hármass díjával arra mutatván. Az ármálisták pedig fejenként szózatolni felszabadittatnak“.

14-ik Jegyzőkönyv 1830—1833-ig.

1831-ben április 4-én. „A főkörmányszék az iránti rendelete olvastatik: hogy a mely helységekben a már régebben kiadatott rendelkezések szerint a közönséges temetőhelyek még a helységek lakai között vannak, azok töstént a kerületen kívül helyezettessenek és ott állandó kerítéssel vagy bokrokkal véttessenek körül; melynek igazítása ajánlatott a tisztségnek. Ez év április 11-én: „az ujonczok kötélli fogását mint borzasztó embervadászatot kéri a Rendek az Udvarból végképp eltöröltetni“. Nevezetes e gyűlés, mely administrator Zeyk Dániel ur elnökle alatt tartott, arról is, hogy ennek ebédje kezdetekor báró Kemény Simonné gr. Teleki Juliánna azt indítványozta: hogy a kik ennek folyama alatt déák szokat vegyitnek beszédökbé, egy pengő forintot fizessenek a rabok számára: miből a lett, hogy az asztal vége felé mindenki tiszta magyarsággal beszélt ¹⁾ Ugyan ez évben június 21-kén kihirdettetni rendel-

1) Magam is jelen voltam ez ebéden; s mint ilyen, e figyelmet érdemlő ténytet megemliténdőnek tartottam.

tetik: „hogy ennekutána a sóaknáknál, kútaknál és curiáknál őrt álló katonaság töltött fegyverrel fog kiállíttatni, és mindenik az eő Felsege által kiadatott hadi törvény értelméhez fogja magát szabni, a történhető szerencsétlenség eltávoztathatására nézve tehát a nép a sónak és sósviznek alattomosan való elorzásáról maga megtartóztatására birattassék reája, határozatott: a f. kir. főkörmányszék útján — úgy hogy az innen készítendő felírás maga eredeti valóságában küldetődjék és terjesztessék a Felség szentséges színe eleibe, — alázatos tisztelettel kéressék meg ő Felsege, hogy a fennálló törvények szerint egy hazafi is akár mely esetben, minekelőtte törvényesen meg nem ítéltetik, semmivel, annál kevésbé halállal nem büntetethetvén, ha valaki a só lopást elpróbálná is, az agyon ne lövettesék, és ez hazában a törvények ellenére a katona igazgatás béhozását szüntesse meg, e mellett mind a gazdaság, mind az élet fenntartását akadályoztató só ára szerfeletti felemeltetését törvényes lábra lejjebb szállítani méltóztassék“. Ugyan ez évbeu: „Megállítatik, hogy a szózatolás ezután egyénenként folyjon, s ez a közelebbi gyrás gyűlésen még egyszer vétessék elő, s jövődőre erről állandó rendszer készítettessék“.

1832-ben január 30-án: „A főkörmányszék hogy a Kolozsvárt felállítandó tébolyodottak háza alapjának gyarapítására Marosszékbelen is adakozzanak, rendeli, mire ennek köröztetése el is határoztatott“.

15-ik Jegyzőkönyv 1833-1838-ig.

1834 november 24-én: „Részvételeesen tapasztaltatván, hogy nemes Székünkben bővön termő sónak csak mi kicsiny részben való hozzá nyulásáért is ns. székely atyánkfiai az ottan lévő hajduk által mily kemény bánás módjával illetetnek, más törvényhatóságban lévő sótiszttséghez hurczoltatván, nem mérsékelt büntetéssel büntetnek, h a t á r o z t a t o t t: hogy az ottan lévő hajduk ns. Székünk törvényhatósága alá tartozó székely atyafiak lévén, a Tiszttség által keményen intessenek meg, és szoríttassanak reá, hogy az eddigi méltatlan bánásmódokról leghygya, ha valaki ns. székünkben sós-praevarication találtatnék, ide a nemes Szék házához és nem a Sótiszttséghez, mint büntetése illő helyére kísértessék“. Ugyan ezen a napon: „Olvastatik september 27-ről e. e. költ megtaláló levele ns. Aranyosszéknek: a ns. Udvarhelyszék főkirálybírája, és egész székely nemzetünknek pecsét tartója megváltoztatása aránt. Határoztatik megíratni ns. Aranyosszéknek: hogy minekutánna a kérdésben lévő udvarhelyszéki főkirálybíró Székünk Rendei által is

mélyen érzett cselekvés módja folytatásától megszűnt, azon esetben, hogyha talán újabb adatok által mostani reménységében törvényhatóságunk megcsalatkozik, ns. Udvarhelyszék Rendeit az iránt megtalálni el nem fogja mulatni.

16-ik Jegyzőkönyv 1838-tól 1841-ig.

1838-ban: „Rendőri biztosság állittatik fel Marosszéken, s azoknak utasítás adatik. Rendőri biztosoknak választattak két pengő forint napi díjjal br. Henter József, gr. Lázár József, Gál Lajos, gr. Toldalagi Ferencz, Antal Imre, Illyés István, Káli Nagy István, Gál Elek, Nagy Gergely“. Ugyan ez évben: „a fogházak javítása határoztatik az udvar rendelésére. A fogházak nagyítása indokából a reformátusok főoskolájától a székház északi részénéli telke megvéteni végeztetett, 1600 pforintokra bocsáttatván ára, ugy a Csiki Gergely kereskedő háza megszerzése is indítványoztatott“.

1839-ben: „A magyar nyelvnek minden törvényes tárgyakban létrehozására nézve felírás tétetett a k. főkörmányszékhez“. Ugyan ez évben: „a marosszéki tűzkármentő társaság felállítása terveztetik, s annak szabályai olvastatnak fel; beadták Gálfalvi Imre vice k. bíró és Sófalvi József mérnök, elfogadtatik, kinyomatása s a példányok szétosztása elhatároztatik“. Ugyan ez évben: „Szentiváni Sámuel a juhoknak a majorházhoz a szokott időpontnál egy nappal hamarábbi adása, s ezen egy napról bégyürendő jövedelemnek hidad csináltatására fordítása aránt a fels. kir. főkörmányszéknek panaszos feladást tett; de ezt ns. Udvarhelyszék példájára a Rendei elhatározták, és a vád alaptalan, s már is ebből az irt célra mintegy 120 pforint gyült bé“.

1840-ben: „Olvastatik a fels. kir. főkörmányszékhez a tűzkár mentesítésbeli egyesület szükségére kívántató pénzmanynynység adat-tatása kieszközlése aránt a 27-ik pont alatt felküldetni határoztatott felirat, és helyben hagyatván így következik:

„Felséges kir. Főkörmányszék!

Tapasztalván a Szék Rendei, hogy egy időtől fogva nem csak véletlen tűz, hanem szántsándékos és boszúból származott gyujtogatás által is gyakori égések, s ez által sok kebelbelieinknek szinte koldusbotra jutása következett; remélvén, hogy egy olyan mód által, miszerint az égettek felsegittessenek, a boszúból származott gyujtogatásoknak gát tétetik, mihelyt a boszus a gyujtással nem éri célját, mely a felgyujtottnak koldusbotra juttatására intéztetett, sőt még a gyujtás félelme miatt eláradott hamis eskü is megszüntetik, s a gonosz tettek kinyilvánosodása által sok más bűnhődések-

nek az igazán érdemlett büntetések szabása elejét véendi; ezen fontos indokból, mely által a társaság békessége s a közjóllét gyökösön épségben tartódhatik, az égettek felsegíttetését egy kebelbeli tűzkármentő egyesület alapítása által intézkednek elérni a Szék Rendei, a mely önkéntes, minden kényszerítést kirekesztő egyesület szabályai meg is állittatván, mivel a tűzkármentő főfeltétele: a rögtöni segítése az égetteknek, a holt pénztárak (cassae) pedig azoknak gyűjtése, és kezelése terhei miatt az egyesületre nézve tanácsosoknak nem tartattak, s az eleven pénztárak (vivum aerarium) fogadtattak el, a melyből csak a történt égés által vallott kárbeli summa vétethetik fel, az osztály után a tagoktöli felszedéssel, a mi bár mely sebes kezelés mellett is időt kíván; hogy az egyesület e részben is kívánt czélt érhesse, szükségesnek látták a Szék Rendei azon alázatos kéréssel folyamodni a fels. k. főkormányshékhöz, hogy az említett üdvös czélt, és alapos okokat kegyesen megfontolva, legkegyelmesebb Fejedelmünk előtt hathatós ajánlása által méltóztasson azon atyai kegyelmet kieszközölni, hogy az irt egyesület felállítása után, azon esetben, hogy ha Székünknek a tűzkárvallottak rögtöni felsegíllésére pénzre leendő szüksége, míg a szabályok 11 és 12-ik pontjai szerint az egyesület tagjaitól négy hónapi idő alatt felgyűjtenék, az egyesület tagjai biztos kezességekre méltóztasson ő Felsége kegyesen megengedni, hogy Tisztségünknek az aránt a fels. kir. Főkormányshékhöz teendő jelentésére a kívántató summa a fels. kir. Főkormányshéktől négy hónapi pontos visszafizetés kötelezése mellett a Hazai közpénztárból kölcsönöztessék; a mely atyai kegyelem kitüzött célunk sikeresebb elérésére az által is hathatósan befolyand, hogy kebelbelieink az egyesületbe állásra, a legfelsőbb helyről pártfogás által buzdittatnának. Fiúi teljes bizodalommai reméljük is ő Felségének több, hasonló esetekben atyailag kimutatott kegyelmétől, hogy ezen hiv alattvalói boldogságát tárgyzó, alázatos kérésünket meghallgatni, és azt teljesíttetni méltóztatik. Alázatos tisztelettel lévén sat.“ Ugyan ez évben: „a falusi iskolák jó rendbe hozatala terveztetik, és az erdők szabályozásáról biztosság munkálata felolvastatik“.

17-ik Jegyzőkönyv 1841-ről.

„1841-ben junius 15-kén, ugy oct. 5-ik és 6-kán tartatott gyűlésben a 32-ik pont alatt, a népnevelés tárgyában készitendő tervre kinevezett biztosság elnöke, előadja a biztosságnak abbeli véleményét, hogy ezen tárgy feletti tanácskozás az ország Rendei eleibe tartozván, annakokáért ezen tárgyban, követ atyánkfainak adód-

nék útasításul, hogy a ns. ország Rendeit szólítanak fel a szükséges megtételére, ezzel egybefüggőleg indítványoztatik az is, hogy a bevett más három vallásnak az approbatalis törvényben meghatározott Egyházi Fő Tanácsa levén, a r. catholicusok pedig attól megfosztatva vannak: eszközöltetnék ki a vallások egyenlő szabadsági jogánál fogva annak a r. catholicusoknál is létrehozása, és ez a követi utasításba tétetnék bé. Határozatott: hogy ezen tárgyban a kirendelt biztosság útasítsák vissza, az irt gyrás-gyűlési határozat következtében a tervnek elkészítésére, az erre szükséges adatokat a Tiszttség útján kezökbe vévén, ezen tervet a közelebb következő gyrás gyűlésre adják bé s az akkor követ atyánkfiainak adassék pótlék utasításul. „Az ezzel egybefüggő azon indítványra nézve pedig, hogy a róm. catholicusok Egyházi Fő Tanácsa, az approbatalis törvény megállapítása szerint létesítsék, a Rendek, a követeknek külön utasítást adni szükségtelennek vélik, akkor, midőn erre nézve már a követi utasításban az 5-dik pont alatt utasítás vagyon“. Ugyan ez évben: „Minden telektől két ezüst kr. határozatott fizettetni falvanként, az ország gyűlési követek mellé nevezett irnokoknak“.

18-ik Jegyzőkönyv 1842-től 1845-ig két kötetben.

1842-ben „A főkormánysház, a szék tömlöcze tágosítására a reformáta iskolától megvásárolni intézett telekért kívántató 1900 rhénes forintokat pengőben a hazai pénztárból kifizettetni megrendelte, a fels. Udvar helyben hagyásából“. Ugyan ez évben: „Olvas tatik az egyesülés Magyarországgal, ösiség eltörlése, és tagosítás tárgyában kinevezett bizottság jelentése és munkálatja, mely is vizsgálat alá vétetvén, abban állapodtak meg a Rendek, hogy ezen bizottsági munkálat meg vizsgálása halasztassék akkorra, midőn országosan ezen tárgyak elő vétetvén, követ atyánkfiai e tárgybeli utasításukat szorgalmazandják; most pedig pótlék utasításul adassék követ atyánkfiainak, hogy ezen tárgy érdeméhez ne szóljanak, hanem igyekezzenek minden törvényes eszközöket felhasználni, s az ország Rendeit arra birni, hogy ezen tárgyak bizottság eleibe adassanak, és annak munkálata az ország minden törvényhatóságaival s ezen Székkel is előre közöltessék, vélekedések s utasítások megtehetése végett. Ha pedig minden igyekezetek mellett is az ország Rendei illetén előleges lépések és közlés nélkül kívánnák ezen tárgyakat határozat alá venni, igyekezzenek kieszközölni hogy elegendő idő adassék, mely alatt az iránt tudomásításokat ide megtevévén, ezen Székben tartandó gyrás gyűléstől utasítást kaphassanak;

és végre ha ezen véleményektől is a többség által el ejtetnének, ellenvéleményekkel, és ellene mondásokkal igyekezzenek halasztását megnyerni, hogy ezen Szék szózat adás nélkül e részben ne maradjon“.

19-ik Jegyzőkönyv 1845-től 1846-ig.

1845-ben április 14-én. „Olvastatik a mező-sámsondi járásban, az út csinálásra bégyült pénz mennyisége bévételére, és kiadására meg bízott pénz kezelő, Pál Károly atyánkfia jelentése, mely összesen tett: 950 pengő forintokat 50 kroat“¹⁾. „Indítványoztatott hogy a sámsondi járás által elpróbált módon, pénzzel váltsák meg az út csinálást egész széekben, s azoknak készíttetésében mindenki részt vegyen“¹⁾.

20-ik Jegyzőkönyv 1846-ról, négy külön kötetben.

1846-ban mártius 30-án: „Nemes Kővárvidéke, ezzel kapcsolatban lévő mult 1845-ben november 25-kén, ugyan a ns. Szék Rendeinek idei január 19-kéni közgyűlése 12-ik száma alatt költ atyafiságos és barátságos megtalálásai olvastatnak, melyekben a ns. szék Rendeit értesítik a sátoros cigányok kóborlása meg akadályoztatására hozott határozataik iránt, s annak pártolására a ns. szék Rendeit is felhívják. H a t á r o z t a t o t t: mig országos határozat e tárgyban nem keletkezik, ragaszkodnak a ns. szék Rendei az e részben költ törvényen alapuló, és szokásban levő felsőbb rendelkezésekhez és intézkedésekhez, kijelentvén: hogy azok értelmében a kóborlást akadályozni s akadályoztatni kötelességöknek tartandják, s Tiszt atyánkfiaiinak meg tartások ezutánra nézve is kötelességökké tétetik“. Ugyan ezen évben: „A több költségek okozása kikerülésiért főkirálybíró 24, az alkirálybíró 12, a dúlók 6 ezüst forint commissiókat adhatni végeztetnek.“ Ugyan ez évben augusztus 10-kén: „Olvastatik a hazai gazdasági egyesületnek ez évi ápril 6-án költ fel szólító levele, melyben a ns. szék Rendei azon egyesület pártolására fel szólíttatnak. Al kir. bíró atyánkfiai részvényesek gyűjtésére megbizatnak. 2. Olvastatik Dávid Antal Mózeshez küldetni határozott megtaláló levél, mi is meg igazítódván helybenhagyatik és így következik szóról-szóra: „Tekintetes Táblabíró Ur! Uraságnak a nemes székely nemzet kebelében fel állítandónak tervezett mű ipar iskola létesítésére tett ajánlatát nemes székünk Rendei, a nemes udvarhelyszéki köz gyűlés által tett atyafiságos felszólítás következtetésében örömmel fogadták, melyért, mint a nemzeti előha-

1) Kár, hogy e határozat annyiban maradt.

ladás aránti ezen idves buzgalmaért, uraságodnak szíves köszöneteket nyilvánítnak, értesítvén arról uraságot, hogy ezen idves czél kivitele és sikerülése aránt, mai napról egy bizottmány neveztetett ki oly utasítással, hogy midőn munkálatához kezdene, arra uraságot is barátilag szólítsa fel, remélvén székünk rendei: hogy ezen ohajtott terv sikerülhetése végett uraságod is nem fogja meg tagadni személyes meg jelenését. 3. Nemes Csikszék Rendeinek e. e. november 9-kén tartott közgyűléséből költ azon atyafiságos és barátságos megtalálása, melyben nemes székünk rendeit az iránt szólítja fel, hogy az urbér tárgyában nevezett országos rendszeres bizottmányi törvényjavaslat tárgyában előleges, közös értekezés tartásra a székely székek közép pontján, Udvarhelyt, a folyó deczember 7-én biztosainkot küldenők, s ennek méltánylása esetében a felől értesitenők. **Határozat:** Válaszoltassék nemes Csikszék rendeinek, mi szerint az által irttakat teljes méltányossággal fogadják, de a javallott értekezési módot elfogadhatónak nem látják, maga az idő rövidsége is azt lehetetlenné tevén; hanem az eddigi értekeződés utján, levelezés mellett, vélekedéseket közölni hajlandók, s annál fogva a követeknek adott utasítást párban meg is küldik.“ Ugyan ez évben: „Olvastatik a ns. székely nemzet keblében fel állíttatni ohajtott mű ipar iskola létesülhetésére, fennállása, és hova leendő alapíthatása tárgyában ki nevezett bizottmány tudomástitása, mely is így következik: „Tekintetes Nemes Szék Rendei! Folyó 1846 évi augusztus 10-ik napján tartott közgyűlés jegyzőkönyve 10-ik pontja alatti határozat szerint kineveztetvén, hogy a Dávid Mózes Antal által 4000 ezüst rhénes forint meg ajánlása mellett, a székely nemzet keblében felállíttatni ohajtott, és tervezett mű ipari iskola létesülhetése, fennállhatása és hova leendő alapíthatása felől, Dávid Mózes Antallal egyetértve, tervet készítenénk; igyekeztünk megbizátásunkban el jární, minek eredményeit következő tudomástitásban van szerencsénk a Tkts. Nemes Szék Rendei elébe terjeszteni. October 2-kán a Ns. szék közházánál egybe ülven bizottságunk, hol maga Dávid Antal Mózes is meg jelent: **el-ső bben** azon kérdést vettük vitatás alá, hová lenne czélszerűbb a mű ipar iskolának alapíttása? E tekintetben két, a nemzet keblében létező város forgott fenn bizottságunk előtt: M.-Vásárhely és Székely-Udvarhely, s midőn némely bizottsági tagok, több fontos okoknál fogva legezélszerűbbnek látták volna M.-Vásárhely városát, maga Dávid Mózes Antal ugy nyilatkozott, hogy Székely-Udvarhely városát, mint a székelyföld középpontját, mint Csik, Gyergyó és

Háromszékhez közelebb fekvő helyet, nézte ki már legelőbb is a végre, s ez akaratját oly erős határozottsággal fejezte ki, mi szerint készebb volna visszavonni ajánlatát, mint az intézet más hová alapításában megegyezni; ezen okból tehát főleg, s ezenkívül még némely méltányolt okokból abban lett köz egyetértéssel megállapodásunk, hogy a tervezett mű ipari iskolának megalapítása lenne Székely-Udvarhely városában. Másodszor: azon kérdés megfejtésére ment által a bizottmány, mi módon létesülhessen ez a tervezett intézet? vagy más szókkal, a még megkívántató pénz alap honnan lenne megszerezhetendő? Erre nézve, midőn sem a székely nemzetnek éppen semmi, sem országos álladalmunknak oly köz pénztára nincsen, melyhez egyenesen nyulhatnánk, czélarányosnak láttuk a következő eszközöket elpróbálni. a) A több székely törvényhatóságokkal egyetértőleg kérettessék meg a fels. kir. főkor-mány, mi szerint bocsátna ki az országban létező minden polgári törvényhatósághoz, és minden egyházi előjárósághoz oly rendeletet, melynek erejénél fogva szólíttatnának fel a honfiak, ez üdvös célra teendő adakozás végeit, különösen ajánlván a papok a szószékből is hibeiknek a felállítandó intézet aránti részvétet. b) Országgyűlési követeknek adassék utasításul, hogy a több székely követekkel egyetértve, közösen ajánlják minél hathatósabban ez ügyet az országgyűlésnek, melynek gondolatunk szerint lehetne módja többféleképpen az intézet felállítására szükséges pénzt ki-eszközölni. A mi már illeti a harmadik kérdést, hogy t. i. miként álljon fenn ezen intézet? az az micsoda épületben, miként rendeztessék be, miféle tanulmányok, hány tanító által taníttassanak sat. erre nézve azt hisszük, nem jött el még az idő, s nem is lehet most intézkedni, míg az előlegesen szükséges teendők, melyekről fennebb szó vala, nem teljesítetnek. Mely alázatos véleményünket bővebb megfontolás, és elhatározás végett a Tekintetes Rendek elébe terjesztvén, vagyunk illő tisztelettel a tkts. ns. szék Rendeinek alázatos szolgálói: Dósa Elek, mp. Sombori István, s. k. Szász István m. k. Jegyzette Péterfi József m. k.

A bizottság véleménye pártoltatván, meg határozatott: a) fels. kir. főkormányzszék kéressék meg, hogy bocsásson az országban létező minden törvényhatósághoz, és egyházi előjárósághoz oly rendeletet, melynek erejénél fogva az üdvös célra teendő adakozás végett minden honfiak szólíttassanak fel. b.) Szólíttassanak fel a többi törvényhatóságok is ennek pártolására. c.) Országgyűlési követeknek adassék utasításul, hogy az ország gyűlésén indít-

ványozzák, miszerint a Székely-Udvarhelyt felállíttatni intézett műipariskola felállítására szükséges pénz kieszközlésére, legyen az országgyűlés gondoskodással“.

Ugyan akkor: „Olvastatik a 23-ik pont alatt tervezett műiparoskola létesíthetése tárgyában a fels. kir. főigazgató tanácshoz felterjesztetni határozott felterjesztés, nem különben a székely törvényhatóságokhoz küldetni határozott atyafiságos és barátságos megtalálások, melyek is helybehagyatván, így következnek:

1. „Felséges Királyi Főigazgató Tanács! Dávid Mózes Antal atyánkfia által, 4000 ezüst rénes forint megajánlása mellett, a székely nemzet kebelében felállíttatni óhajtott és tervezett műiparoskola létesülhetése ns. székünk által honfui méltánylással fogadtatott, mint a mely a nemzet boldogságát előmozdító egyének kiképezésére üdvös hatást ígér; de midőn annak létesülhetése és fenntállhatása csak az ajánlott összegeből meg sem kezdődhetik; midőn sem a székely nemzetnek éppen semmi, sem országos álladalmunknak oly közpénztára nincsen, melyhez nyulni lehetne, egyéb útát ns. székünk rendei ez üdvös célra nem látnak, mint azt, hogy a hon hű keblü fiai adakozás végett szólíttassanak fel. Ezekből kiindulva alázatos tisztelettel kérik ns. székünk rendei: a Fels.kir. Főigazgató Tanács méltóztasson az ország minden törvényhatóságához és minden egyházi előljáróságokhoz oly rendelést kibocsátani, melynek ereje mellett, ez üdvös cél létesíthetésére, a hon polgárai adakozásra szólíttassanak fel“.

2. „Kedves Barátink és Atyánkfiain! „Nem kételkednek nemes székünk rendei, miszerint Dávid Mózes Antal atyánkfia által 4000 ezüst rénes forint megajánlása mellett a székely nemzet kebelében felállítani óhajtott és tervezett műiparoskola, mint a mely a székely nemzet jövő boldogságára szolgál, felállításában segéd kezet nyújtani készek ne lennének kedves barátink és atyánkfiain; de megfontolva azt, hogy ennek létesíthetésére sokkal több menynyiség kívántatik az ajánlottnál; a székely nemzetnek pedig éppen semmi, országos álladalmunknak is oly közpénztára nincsen- melyhez nyulni lehetne, azokon mai napról a fels. kir. főigazgató tanácsot megkértük, méltóztasson az ország minden polgári törvényhatóságaihoz, és egyházi előljáróságaihoz oly rendeletet bocsátani ki, hogy ez üdvös célra teendő adakozás végett a honfiak szólíttatnának fel. Atyafiságos és barátságos indulattal találjuk meg kedves barátaink és rokoninkat, hogy ezen felterjesztésünket magok részökről is pártolni szíveskedjenek, arról is értesítvén kedves barátaink és atyánkfiain, hogy az alapító Dávid

Antal Mózes atyánkfia ns. székünk e tárgyban kirendelt kebli bizottmánya előtt maga személyesen úgy nyilatkozott, hogy az említett műiparoskolát a székely nemzet középontján Udvarhely városában kívánná felállíttatni; tudatni kívánván azt is, hogy országgyűlési követeinknek útatisításul adtuk, hogy ezen oskola felállítasára szükséges pénz kieszközlésére nézve az országgyűlés legyen gondoskodással, annak okáért sziveskedjenek követeiket az aránt is útatisítani“. Mi sorsa lett e jótékony tervnek, láthatni az 1846-ki „Erdélyi Híradó“ 225 száma szerint az érdeklött ipartanoda felállítására tett következő ajánlatokból: Gyergyóban az ottani közönségek öt év alatt egyenlő részletekben befizetni ígértek az alfalvi 250, csomafalvi 100, dítrói 1500, kilyénfalvi 125, szárhegyi 1250, szetmiklósi 1750, tekerőpataki 200, ujfalvi 100, remetei 250, a kilencz falu együtt 5525 frtot, ugyan e falvakban lakó 29 magános 1673 fortot 30 krt, a kolozsvári lyceumbeli ifjuság 100 frtot, Udvarhely városában négy lakós 500 frtot ¹⁾). Összesen: 7798 forintot 30 krt. váltó pénzben, és így egy év el sem telt, szinte még anynyival szaporodott az alap, mint a menyynyivel Dávid Antal Mózes megkezdette azt. „Mivel vallásfelekezeti különbség nélkül volt az alapítótól a tiz ezer forint felajánlva, és a többi adakozóktól is a segedelmzés aláírva, a bizottmányi tagok általános pártolás és segedelmzésre számitottak a haza minden rendű, rangu, felekezeti lakóinál. Ez úttal egyszersmind, a már tett ajánlatok, az ígérőknek névjegyzékével együtt, kir. főkormányshékhez küldettek. Eddig tart a történelmi szakadatlan lánczolat a Dávid Antal féle alapítványra nézve. Itt békövetkeztek a haza felett átviharzó zavarok . . . s most valahol a régi acták között hevernek az azon idő óta senki által nem forgatott ezen ügyre vonatkozó irományok. „A mi a Dávid Antal által alapítványul letett 10,000 váltó forintot illeti, erre nézve következendő adatokkal birunk: ő még életében átadatott volt a királyi kormányshéknek köttelevekben bizonyos menyynyiséget u. m. Kolozsvártt orvostudor Szombatfalvi urnál kiadva volt 2000 v. frt, Tordán Felvinczi nevű gabonakereskedőnél kiadva volt 2000 v. frt, M.-Vásárhelyen singes kereskedő Issekutz Imrénél kiadva volt 512 v. frt, M.-Vásárhelyt a szentkirály-utczai házát kötötte le, s midőn meghalt 1848-ban, háza eladatván, a helybeli nemes tanács évenkénti kamatra átvett 1891 frt. 32 1/2 krt pengő pénzben mint az ipartanodai alapítványhoz tartozó öszveget, és ennek biztositékál

1) Kővári: Erdélyország Statistikája Kolozsvártt 1847. 1. k. 296 l.

lekötötte a városnak azon telkét, melyben közelebből az új tanács-ház épült, s a kis piac vagyona, s abba a bizottmányi tagok egyikét t. i. Zsombori István urat törvényesen introducáltatta. Az ide vonatkozó irományi adatok m. id. Lázár János ur akkori főbirónak nyilatkozata szerint, a volt cs. kir. Districtscommando által felkértettek volt, s oda kézbesítették a helybeli nemes tanács által.

Szükségesnek látom még Dávid Antalnak halála előtt kevés-sel tett mintegy végrendeleti intézkedését ez ügyre nézve a nyilvánosság előtt felmutatni a végett, hogy lássa meg mindenki: mennyire szerette, mint székely, vérrokonait, menyinyire szíven hordozta ezeknek jobb jövőjét. „Akarom — úgy nyilatkozott — hogy Sz.-Udvarhelyt, valláskülönbség nélkül, a székely nemzet minden gyermekeinek számára létesítendő ipariskola nyitva álljon, és minden tandíj fizetés nélkül ingyen részesüljenek a tanítás jótéteményeiben. A székely nemzet anyagi jóllétére vonatkozó legszükségesebb tárgyakkal kezdessék, s folytattassék a tanítás; a tanítási nyelv kizárólag most és jövőben is magyar legyen örökre. A tanítókra nézve azt kívánom — így mond — hogy midőn az alaptőke anynyira növekedik, minél fogva a reál tanítók kiképezhetésére is figyelmét s gondoskodását kiterjesztheti: a jelesebb székely fiaknak nyujtassék segély maguk kiképezhetésére, a szükségek kívánalmai szerint; s mikor az intézet majd magát anynyira kinőtte, hogy a székely nemzetből az illető tanárok kiállithatók lesznek: kizárólag mindenkor ezek választassanak s neveztessenek ki a tanári állomásokra, ők legyenek saját vérrokonaiknak a tudományok ezen pályáján vezetői“. Kiválólag igényli figyelmünket, s mindnyájunk által — kik nemzetünk jobb jövőjét munkába venni akarjuk — megfontolást sürget Dávid Antalnak az említetteken kívül hátrahagyott vagyona örökösének javára tett azon végrendelezése, minél fogva: az általa kitűzött ipartanodai cél ha el nem érettetnék, azaz: hogyha a tervezett ipartanoda bár minő előre nem látható akadályok miatt megbuknék, ez esetre az általa alapítványul letett 10,000 vfrt. örökösének nevezi ki a többi vagyont öröklött egyént. Hiteles adattal birunk, hogy egy bizonyos ügyvédnek 1000 vfrt. van ígérve azon esetre, hogy ha a 10,000 vfrtot törvény útján birtokába juttatja az említett örökösnek“¹⁾.

Sok jót javall Nagy Imre, e czikk írója, a többek közt a Gyergyó-Szent-Miklósra közelebből állítani tervezett ipartanodának

1) Marosvásárhelyi Füzetek. 1. k. 276—281 II.

alaptőkéje egyesítését a Dávid Antallal, s annak Székely-Udvarhelyre a székelység középponti városába építésére sat. nézve. De a már régebb tett felszólítás elhangzott a pusztában, mint több más jótékony óhajtsái egyeseknek, testületeknek eredmény nélkül, csak óhajtsók maradnak a közérdek megmérhetlen kárára.

21-ik Jegyzőkönyv 1847-ről.

1847-ben december 6-kától 11-ik napjáig: „Kinestárnok Hidvégi gr. Mikó Imre ő nagyméltósága elnöklété alatt gyrás gyűlés tartatván főkirálybiráknak választattak, románo-catholicusok: báró Bálintith József 1977, Szeredai Benedek 1965, br. Henter József 1858 szavazattal; evangélico-reformátusok: gr. Toldalagi Ferencz 2960 ¹⁾, Antal Imre 975, Barátosi Antal 950 szavazattal; unitáriusok: Szentiváni János 2190, Gálfalvi Imre 1132, Fülöp József 1038 szavazattal.

M e g j e g y z é s. Ezen huszonegy darabból álló jegyzőkönyv, huszonöt külön kötetet képez. Ezen kívül van ns. Marosszéknék 1655-től 1690-ig két kötet derékszéki jegyzőkönyve az irt években tartott közgyűlésekről. A XVII-ik és XVIII-ik századbeliéek épek, ellenben, a folyó XIX-ik század elejéről valók csonkák, évszám rend nélkül öszszekötöttek, mikből világos, hogy ezek sok hányódásnak voltak kitéve, a kezelők hanyagsága s az idők viharai miatt, mivel azok mily jó rendben voltak, bizonyítja egy 1770-ki tudósítás ²⁾ e szavakban: Marosszéknék levéltára két szobában van elhelyezve, külön köteteckékben, számos fiokokba rendszeresen téve, ezekben vannak a régi articulások, lustralis könyvek, öszzeírások, szék végzései, részletesen: a széket illető közdolgok aránti levelezések, udvari leiratok, főkormányzéki rendelések, melyek mind évszám szerint rakvák, laistrommal ellátvák. Jegyzőkönyvei 1610-ig terjedők, 40 nagy kötetben foglalvák; de olyan levelei, a mik az egész nemzetet tárgyaznák nincsenek, melyek Udvarhelyszéken lenni állítatnak, hol régen nemzeti öszszegyűlések voltak sat. tanusítja a köztudat is; Erdélyben rendezettebb levéltár egy sem létezett 1848 előtt a marosszékinél, miért akkori, és azelőtt huzamos évektől szolgált fáradhatatlan, valóban hangya szorgalmu levéltárnok Ákosfalvi Szilágyi Károly jutalmat is kapott.

1) A kilencz választott közül később gr. Tholdalagi Ferencz erősítettett meg a felsőbbiségtől. — 2) Notitia Historico Diplomatica Archivi et Litteralium Capituli Albensis Transylvaniae Auctore Josepho C. Kemény membr. erud. Soc. Hungaricae, Cibinii in 8-o majori apud Bibliopolam V. H. Thierry 1836 latin eredetiebből magyarra fordítva a 149 és 156 lapjairól

III-ik OKLEVÉL.

Nemes Marosszéknek kebelbeli szabályai ¹⁾.

Ezek három szakaszba sorozhatók: a.) 1718-ig készültek tartalmaznak $5\frac{3}{4}$ ívet kéziratban, melyek soha kinyomtatva nem voltak, több példányban ma is közkézen forognak és köztudatuak. Állanak ezek négy főrészből, az első magában foglalja az egyházi dolgokat 7, a második az adózást és közterheket egy adalékkal 38, a harmadik a törvénykezést és különböző ügyeket 29, a negyedik a gazdasági tárgyakat 27 czikkben. b.) 1718 óta 1827-ig költek, melyeket 120 külön darabból $3\frac{1}{2}$ iv terjedelmű lajstromba, összeszedett levéltárnok Szilágyi Károly ²⁾. c.) 1827-től fogva 1848-ig mik keletkeztek, azon évekről gyűlési jegyzőkönyvekben találhatók.

Általánosan megjegyzendő Marosszék elsorolt szabályairól, hogy van azok között sok oly czikk, mely jónak és czélszerűnek mondható bár mely időkorra; de vannak olyanok is, melyek elévültek a kor szellemétől elmaradtak s csak mint történetészeti töredékek érdekesek némileg, mi végre pontosan fel is használtam, de egészen leírni részint a már írt okokért, részint hosszadalmasságokért feleslegesnek tartottam.

- 1) Czíme ez: Constitutiones ex Universis Inclutae Sedis Siculicalis Maros Proccollis jussu Spectabilis ac Generosi Domini Nicolai Kereszturi de Bere-Keresztur Supremi Judicis Regii per Juratum Notarium Josephum Szilágyi de Ákosfalva excerptae; Ex post per Spectabiles Generosos et Egregios Joannem Tholdalagi de Nagy Erse, Michaellem Kereszturi de dicta Bere-Keresztur, Petrum Szeredai de Szent Rontás, Petrum Dósa de Kibéd, Michaellem Dósa de Makfalva Jurat. Assessores, Joannem Szilágyi de dicta Ákosfalva alterum Vice Judicem Regium et praenominatum Josephum Szilágyi Jurat. Notarium ex Grali Sedis Congregatione ad id exmissos et deputatos in Possessione Baczka-Madaras Anno praescripto 1718 compilatae rationeque rerum ac temporis moderni quibusdam auctae et per praenominat. Notarium in Partes et Articulos divisae: Demum in anno praesenti specificato 11-a mensis julii in Civitate M.-Vásárhely in Generali Congregatione (praesentibus praenotato Dno. Nicolao Kereszturi Supremo, Abrahamo Dósa de dicta Makfalva, et Joanne Szilágyi Vice Judicibus Regiis, Juratisque Assessoribus, ac praenominato Notario, plurimisque Magnatibus, Nobilibus ac Primipilis Siculis) perleclae, ventilatae, ruminatae, correctae, approbatae, et ratificatae etc.
- 2) Meg van két eredeti példányban; egyik a gr. Tholdalagi Victor gyűjteményében, másik az enyémben — Szilágyi Károly saját kézírata.

Marosszék ismertetése.

II. RÉSZ.

Részletes ismertetés.

I. Abodi Járás.

1. A b o d.

Fekvés e. Határának d. k. részében hegyek közt, egy szűk völgyben, különösen k. nyra magas félhold formálag nyuló hegy áll előtte, melynek két vége ny-nak, kereksege pedig k-re van terülve, Nyilás nevű lankás hegy oldalában. Szomszédai: k-ról Kibéd $\frac{3}{8}$, é. k-re Magyarós $\frac{6}{8}$, d. ny-ra Geges $\frac{5}{8}$, d. Makfalva $\frac{6}{8}$, Atosfalva $1\frac{1}{8}$, éppen ny-ról Ny.-Szent-Imre $\frac{4}{8}$, é-ről Torboszló $\frac{4}{8}$ oszt. mért-föld távolra. Területe részletesen és összesen: szántója 634 h. 684 öl, kaszálója 139 h. 845 öl, szőlője: 11 h. 545 öl, legelője: 323 h. 1419 öl, erdeje: 267 h. 411 öl. Terméketlen részek: 102 h. 261 öl, összesen 1478 hold és 965 □ öl, minek $\frac{1}{5}$ -de tér, $\frac{4}{5}$ -de pedig hegy és oldal, ez utóbbiaknak pedig $\frac{3}{5}$ -de lankás, $\frac{2}{5}$ -de meredek, földének d. felőli része szürke, fővényes, ny-ti sötétebb szürke, k. és é. sárga agyag, a bérczeknél lefolyó árkoknál pedig vizenyősek, alól pala, fennebb kőrétegűek, mik közül különböző idomu használhatók is vannak; azon is felyül fővénytorlattal borították. Házai száma: 100. Hegyeinek helységi nevezete: 1. Nyilásfő, határa közepin, 2. Csókásteteje, ny-ról. 3. Katonáné hegyesse, e közös Makfalvával, d. k-re. 4. Apródbércze: k-ról. Két középssecske bort termő szőlőhegye is van, a) nyugatról Nyugalom, b) Felső szőlő, é-ről Pata kai: Havad, Egerpataka, és Zemlénk, ny-ról Aba nevű kutból, mind három határán (hová sehonnán viz nem jö) eredve, egyesülve folynak d. ny-ra Gegesbe. Ivó vizei jók vannak minden telken. Köz és magán épületei: A falu d. részében ódon kőtemploma van az ev. reformátusoknak cseréppel fedve, fa haranglábbal, két haranggal, régen az abodiak Makfalvára jártak mint fiókmegyeiek, 1768-ban váltak el. Magán épületei közt van 11 cserepes fedelű csinos lak. Nagyobb birtokosai: Nagy József, Madaras Mihály, Madaras György, Nagy Péter, testvéreivel, id. és ifj. Ferenczi Mihály, Nagy László, Nagy Dániel, Nagy Márton, Madaras József, stb.

Nevezetességei: területén szerte-szét találtattak több versenytatár nyilak. Abod régebben saját határának középpontján, az ugynevezett nádszeg rétin feljül, hol most Makfalvára menő út van, Ny.-Szent-Imre felől feküdt, de ez észkos és vizmosásos hegy lévén, hagyomány szerint azért telepedett át mostani helyére. E tájat ma is kis Abodnak nevezik. Ezen túl egy hegy alatt dről van kis forrású sós fokadása, de mely be lévén töltve, csak a marhák használják. Van kis cserép csüre; lakószai 200 □ öl területen eperfákat kezdettek tenyészteni selyembogarak tarthatása végett. Oklevélei: 1. Báthori Zsigmond 1585-beli új adománylevele Kibédi Nemes Madaras János részére, némely abodi, kibédi, bere-kereszturi, soováradi, szováthai, marosszéki jóság részéről¹⁾. 2. 1610-ben az abodi közönségnek a torboszlóival „Deliberatuma: In ca Incolarum possessionum Abod et Torbozlo ratione indaginis inter easd. dirigi debent. Minthogj az két határ közöt valo nyirfa, mind az két falunak egjáránt haznál, noha annak előtte az Torbozlojiak tartották, de minthogj az Abodiak az erdőt is el irtották, és puztitották az nyirfő mellől tettzik hogj az mostani Torbozlay nyirfő vég-hétől fogva, az hol a contraversia vagion, közül tarcsák az két falu, avagy osszák ketté, felit az Abodiak tarcsiák el.“²⁾ 3. Abodi Tamási András oct. 6-án 1824 költ vég rendeletében a kolo'svári és m.-vásárhelyi ref. fő tanodának 4000, a kolo'svári tanitónak 200 rhénes forintot, aranyban és ezüstben hagyván, azok a vég rendelő kolo'svári belső monostor utczai házát minden ellent mondás nélkül át is vették, de örökössei nem akartak eleget tenni, miből per támadván, a Királyi Tábla május 18-kán 1833 a két tanoda illetőségét ki adatni ítélte³⁾.

2. B e d e.

F e k v é s e. Minden felőlről hegyektől környezve, gödörben esik, csupán ny-ra Sz. Háromság felé van kis nyílása, határának éppen a közepin. Sz o m s z é d a i: k-ről Vadasd $\frac{1}{4}$, d-ről Havadtó $\frac{1}{2}$, és Gyalakuta is $\frac{1}{2}$, ny. Szent Háromság $\frac{1}{8}$, ugyé-ről is. Területe részletesen és összesen: szántója: 373 h. 1390 öl, kaszálója 65 h. 1213 öl, szőlője: 28 h. 1596 öl, legelője: 96 h. 1560 öl, erdeje: 339 h. 993 öl. Terméketlenek: 52 h. 856 öl, összesen 957 hold, 1208 □ öl, minek csak $\frac{1}{100}$ -da körülbé-tér, mely

1) Eredetije a k.-fejérvári káptalani országos levéltárban van, honnan kiírtam.

2) Az 1610-ki marosszéki eredeti gyűlési jegyző könyvből.

3) Számfeletti kir. táblai ülnök Keresztes Zsigmond ur gyűjteményiből,

többféle vegyületű fővényes földű, a többi része hegy és oldal, sárga és fejér agyagos. Háza i száma: 61. Hegyeinek helységi neve: 1. Talüget tartomány: é-ről legelő, 2. d-ről Nagybükk, erdő és ugyan arra 3. Kis agyagos. Szöllői: 1 Czakó é-ről, 2. Nagy hegy k-ről, jó közepes bort terem. Gyümölcsösei jók, leginkább szilvát termők. Patakjai: más honnan ide viz nem folyván, mind határán erednek. 1. A kútfő, k-ről, 2. Sátorok, az említett nagy hegy aljából hosszan folyva a falut. 3. Bükpatak; mind három Sz. Háromságra halad. Ivó vizei. Vannak több jó kútai, mikből élnek a lakosok. Nagyobb birtokosai: Kövesdi Domokos utódai, Sánta Károly, Nagy Lajos, Barátosi Tóni, Kövesdi László, Havadtői család stb. Köz- és magánépületei: Egyháza csak egy van, az ev. reformátusoké, magán lakai többek csinosan készültek. Oklevele. „Bedében szép Reformáta Ecclesia vala, hanem az 1719-ki dögvészben számosan el halván Vadasdnak lett filiája, míg meg nem népesedvén 1805-ben kérni kezdettek, hogy anya megyévé válhassanak, s ezt az 1841-ki m.-vásárhelyi zsinat megengedte, új kötemplomot, cserép fedéllel, toronnyal, csináltattak, s filiának Szent Háromság adatott, és a két megye 1842-ben pünkösten egyesült.”¹⁾

3. Csóka.

Fekvése: Egyik fele d-re, másik é-ra hegyektől körülvéve saját határa közepében. Szomszédai: d-ről Vámos-Udvarhely²⁾ $\frac{1}{8}$, ny-ról Somosd $\frac{1}{4}$, é-ről Kis-Görgény $\frac{1}{8}$, k-ről Vaja $\frac{1}{2}$ és Köröd-Szent-Márton³⁾ $\frac{1}{8}$, osztrák mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 376 h. 454 öl, kaszálója 58 h. 599 öl, szőlője 12 hold, 1282 öl, legelője 48 h. 594 öl, erdeje 145 h. 1111 öl, terméketlenek 25 h. 761 öl, összesen 667 hold, és 1 □ öl, ennek csekély része tér, a többi hegy és oldal, sárga sziváj, szurkos, agyagos, ingoványos, vizenyős, árkos és omladozó földű. Háza i száma: 81. Hegyei helységi nevezete: ny-ra vannak Magyarós, kopár legelő; Pálfi, ez temető és egyedüli közepes bort termő szőlője; Halom és Körizsszék; bükkös, kltre bokros, szántó hely. Gyümölcse cseresnye és szilva bővön, alma kevesebb terem. Patakjai: a Töm, a sómosdi határszélből buzogva, a falun keresztül halad; az Urárka és a Vajai; mind há-

1) Számfeletti királyi táblai ülnök Keresztes Zsigmond ur gyűjteményéből.

2) 3) Mindkettő külküllömegei falu.

rom k-ről jő; ezeka ny-ról eredő Magyaróssal egyesülten Kis-Görgényre sietnek, ez utóbbi a falun végig foly s gyakori kiáradásával nem kis kárt okoz. Vannak még más, de csak esős idő alkalmával támadó kis, a fennebbiekbe ömlő vizecskéi is. Ivó vize: Van két nevezetesebb, a falu kutja, és küpi, ezekből élnek a lakosok, de vannak más forrásai is. Nevezetesebb birtokosai: Székely István, Sükösd Péter, Balázs György, Aszalos Mózes, Sepsi Károly, Iszlai János, Szigethi Ferencz, Szigethi Lőrincz, stb. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok temploma közből, zsendelylyel fedve, fa haranglábbal, építése 1804-ben végződött be; magán lakai fából készültek, sok csinos van köztük, csupán kettő van cseréppel fedve, az Iszlai Jánosé és Iszlai Ábelé.

4. Fintaháza.

Regényes, kies helyen fekszik, d. k. és ny. erdők környezik, é. ny-ra K.-Szent-Miklós és Ilenczfalva felé, határának inkább é. részében szép tere nyílik. Szomszédai: k-ról Sómosd $\frac{1}{8}$, d-ről Kis-Teremi, mitől csak a Tekercs nevű patak választja el, ny-ról Ilenczfalva $\frac{1}{8}$, é-ről Káposztás-Sz.-Miklós és Csiba $\frac{1}{8}$ osztr. mért-föld távolságra. Területe részletesen és összesen: szántója 600 h. és 1298 öl, kaszálója 183 h. 418 öl, szőlője 31 h. 57 öl, legelője 42 h. 602 öl, erdeje 153 h. 981 öl, terméketlenek: 57 h. 452 öl, egészen 1068 hold, 608 □ öl; ennek $\frac{1}{3}$ -da tér, melynek fele fekete, fele homokos földű, s ez utóbbit a Nyárád mossa; $\frac{2}{3}$ -da hegy, minek alapja kékes színű pala, azonfeljül agyagos, krétás, helyen-helyen veres, miből régebb jó pipákat is készítettek. Háza i s z á m a: 126. Hegyeinek helységi neveze t e: az Erős, kre erdő; az Alsó oldal: dre haszontalan bokros, oldalos legelő volt, most Pindus nevet kapván, nagy szorgalommal kezdették szőlő termelésre miveln¹⁾. Van még Fintaházának más szőlőhegye is, egy darabját vén és újnak, másikat rózsásnak hívják; ezeknek bora jó, de gyümölcs termése gyenge. Folyóvize a Nyárád, jó é. K.-Sz.-Miklósról, a falu derekáig, egy utcáján át folyva, ny. fordul, van rajta itt egy malom két kővel. Pata k a i

1) E Pinduson az ugynevezett eredeti koronás mivelés kezdetett el, s a szerint fog egészen plántálódni, fintaházi Báu Gábor vezénylete alatt, melynek modo át leirta két 8-rétü ivnyi nyomtatványban. Kiadatott 1861-ben Kolozsvárt, 11 külön, de egy lapra foglalt ábrával, az erdélyi gazdasági-egylet költségén. E Pinduson van magának Báu Gábornak is tulajdon négy hold szőlőhelye, mit gondosan ápol.

1. Tekercs, ered d-ről, tart é. ny-nak a faluba hatolva; Marosszék-
ket Küküllőmegyétől elválasztván, Kis-Teremi¹⁾ mellől kavarodik
ny-ra, s alább beszakad a Nyárádba. 2. Göcsi, azt állítják, hogy ne-
vét a hason czimű családtól vette, a falu déli határán némi erek-
ből származik és tart ny-nak, a falu k. végén néhány ujjonon épült
házat a többtől elkülönít, a Véczkébe szakad. 3. Véczke árka, Só-
mosd és Káposztás-Sz.-Miklós határaitól csergedezve, ez is a Nyá-
rádba folyik bé. Ivó vize a Nyárád, melynek szürke fővénye közt
szűrődnek át több jó források, vannak más jó kútai is. Nevezet-
es birtokosai: Petki Ferencz, b. Rauber Nándor, Báti Gá-
bor, a ref. megye, Vásárhelyi család, stb. Köz- és magánépü-
letei: az ev. reformátusok kötemploma és tornya a falu derekán
van, zsendelylyel fedve, 1794-ig használta régi templomát, mikor
gr. Hallerné segedelmezésével ez újnak alapját Bajnoczi Mihály lel-
kész tette le, négy év múlva, 1798-ban használhatóvá lett ugyan,
de csak 48 év alatt juthatott bevégezett mostani alakjára. E megye
filiája volt hajdon K.-Sz.-Miklósnak, melytől 1702-ben vált el. 1813-
ban e helység minden épülete a leirt ref. templom kivételével, el-
égett, az azóta épült magán lakok közül nevezetesebbek: a Petki
Ferenczé d-ről, a Báti Gáboré a falu derekában, mindkettő csinos
cserepes kőház, van még több jó magán lak is. Nevezetessé-
ge: Itt született Kovásznai Sándor, híres m.-vásárhelyi ev. ref. ta-
nár²⁾. Az országos erdélyi gazdasági-egylet bizottmánya egy közle-
ményében így írja le az itteni szőlőmívelési modort: „Megigérte
Báti Gábor ur, hogy szőlőmívelésének leírásával meg fogja örven-
deztetni a választmányt, míg azt megnyernők, megkísértjük a le-
hetőségig hű képét adni Báti ur kezelésének, a szerint, mint azt
Báti ur magyarázataiból felfogni, vagy saját észlelet után titkait
felfedezni képesek voltunk. 1. Báti ur négy lábnyi távolra ülteti
tőkéit egymástól, minden egyes gödörbe két tőkét egymás mellé.
Lesz, ki ezen távolságot vesztegetésnek találandja, mi azt hisszük,

1) Küküllőmegyei falu.

2) Ő maga így írja le Fintaházát, Trajectumban 1782-ben kinyomatott szép la-
tin verseiben, a 182-ik lapon:

„Est regio Cereris donoque beata Lyaei,
Nyaradus lentas qua vehit amnis aquas.
Pagus hic est tenuis Fintae Domus ille vocatur,
Quem fluvius, de quo diximus ante secat.
Editus hoc ego sum vico, divina paterque
Verba ministrabat tunc ibi forte meus“.

hogy itt igen közel esnek nem magok a tőkék, hanem a tőkéből emelkedő szőlőfa termő galyai, melyek a földtől négy láb magasságra elmetezett csapjaikból számos gerezdekkel ágazván szét, inkább egy élőfa koronájához hasonlítanak kereken lecsüngő galyaikkal s gerezdjeikkel, mint szőlőtőkéhez. E sajátosság alaku nevelésért mi a művelést legteljesebben koronára nevelt csapos művelésnek neveznök el 2. Bági ur művelésében meg kell különböztetni elsőben is az ágat, melyet két és fél, néha három láb magasságra nevel, gondosan tisztogat az új növésektől, sarjaktól és a leggondosabban igyekszik megóvni a szőlőfa betegségeitől. Ezen magasságra azért neveli, hogy öregebb korában is meg lehessen elfedés végett hajtani, miután szerinte a fedést mellőzni kár nélkül nem lehet. Meg kell különböztetni másodszor a cserfát. A cserfa a kiképzett ágból emelkedik ki, s erre kell figyelmét fordítani főleg a gazdának, ezt folytonos ifjúságban, erőben tartani, felemelni, vagy ismét leszállítani, s képesíteni minél több termő vagy sima vessző hajtására. A cserfát egy vagy a körülményekhez képest másfél, néha két láb magasra engedi nevekedni, sarjait gondosan ápolja, hogy a cserfa izmosodásával azokból új cserfát állítson a vénhedtek helyére. 3. Ezen cserfák, milyen a két tőkéből kettő, három, négy is fejlődik a legmagasbban, tehát négy, vagy négy és fél lábnyira hajtják a termő vesszőket; ezekből a legerőteljesebbeket, szám szerint négy vagy öt darabot metszésekör, melyet mindég ősszel visz véghez, csapra vesz a szőlőfaj természetéhez képest rövid vagy hosszú csapra, a csap alatt 3—4 szemre való visszametszést értve, a silányabb jövéseket eltávolítja. A cserfa oldal jövéseiből is a jövő évi termésre vagy metszésre való gondos számítás-sal, meg hagy csakugyan egy, néha két erős vesszőt, melyet tavaszi hajtáskor egész, vagy félkarikára kötött ki. Ezen karikák is termést hoznak, de rendesen kevesebbet a csapoknál. Ezen egyesítése némely tőkénél a koronás csapozásnak a karikázással teszi érthetővé azon tüneményt, miszerint Bági urnál a sok gerezd miatt alig látjuk a tőkét. A mondottakból önként következik, hogy ezen művelési modor szerint nem lehet magasb a karó, mint a tőke koronája; s hogy továbbá noha a gerezd a földszintől aránylagosan igen magasra esik, de a gerezdeken feljül sem a karó, sem a jövőendő használatra növesztett termő vesszők árnyékokkal a gyümölcs termést nem gátolják, részint saját súlyok, részint a gerezdek terhe által lefelé vonatván. A második nevezetes műtételen kívül, melyet megválasztásnak, levelezésnek neveznek, itt minden egyéb munkát

ugy visz véghez, mint mások. A levelezést szőlővirágzás előtt már elvégzi, azzal indokolván ebbeli eljárását, hogy a fiatalabb korban letört galyak sebei könnyebben forrnak, a későbbi erőszakos műtétet pedig a töke a jövő évi termés rovására megsinli, és mint a jövő évre kiválasztott sarjaknak több ideje lesz teljesen kifejlődni és megérni. Figyelmet érdemel Bádi ur azon fogása is, hogy a termő vesszők honaly hajtásait, melyek rendesen a termő bimbó melől nőnek ki, soha sem törí ki. Nagy igaza lehet, ha utána gondolunk e műtételének, kezét fogunk vele, hogy e műtét árt a termő bimbónak, s jövődre meddővé teheti azt. Tehát szerinte a honaly hajtásának csak tetejét kell lecsipkedni, de nem többől le-törni. Még két előnyét kell kiemelni e művelésnek, egyik a kurta, tehát olcsóbb, másik a kevesebb, tehát pénz, kimelő munka. Legyen szabad némű észrevételekkel kíséni ezen művelési fogásokat: 1. Ha csak az a cél a bor termelésben, hogy sok, minél több termést nyerjünk, még pediglen kedvezőtlen járást sem véve tekintetben, többször szűrjünk minél több bort szőlőnkéről, akkor Bádi ur szőlőművelési modora egyetlen a maga nemében, s kétségtelenül nagy szolgálatot tett találmányával a hazai bor-iparnak. De ha bor termelésünkben a minőségi tekintet sem szabad mellőzni, a tapasztalás dönthetetlen adatai szerint, ezen művelésnél a minőség áldozatul esik a mennyiségnek. 2. Ezen koronás művelésnél, a korona galyain fedezetlen s szerte csüngő gerezdek, a szelek, viharok ártalmainak egészen ki vannak téve. 3. Továbbá öt lábnyi magasságban a gerezdek teljesen ki nem fejlődhetve, csak másodrangu bort adhatnak, s tartományok mindenesetre kétségbe hozatnak. 4. Végre a gondolatlan és kiméletlen napszámmal tetemes kár nélkül szinte lehetetlen dolgoztatni, a fennemlitett rendszer alá vett szőlőben, vagy magának a gazdának kell tehát dolgozni, vagy személyesen jelen lenni minden munkánál¹⁾.

Mire válaszkép ezeket olvastuk: „A Bádi Gábor fintaházi birtokos szőlőtermelési rendszeréről a gazdasági-egylet érdemes titkára lapunk egyik közelebbi számában emlékezett a termés minőségileges előnyeit kétség alá hozván; mire megjegyezzük: hogy Bádi ur bora személyes tudomásunk szerint, mindég emelkedettebb áron vásároltatik, mint a többi vidéki borok. Ezen hazánkfia szőlőtermesztésének eredménye mesésnek mondható, Bádi Gábor sze-

1) L. A. „Kolozsvári Közlöny“ 1860-ik évi 3-ik számában a gazdasági-egyleti bizottság körútjáról tett közleményt.

gény sorsu nemes ember, 1848 előtt szerény hivatalokat viselve, tisztességesen tartá fenn magát. A békövetkezett változásokkal állásától elesett, s ősi birtoka, mi apja után osztályrészül jutott, szinte csak azon 1200 □ ölnyi külsőre szorítkozott, kised belső telkén kívül, melyen saját modoru szőlőmivelését üzi. Mig e kis birtokát béplántálta, s rendszerét kivihette, sok nélkülözést türt; de vas kitartása, szilárd szorgalma által oda vitte gazdaságát a borral, hogy abból beépíté telkét s tisztességesen fenntartja családját. Egy iparos államban közbecsülés és érdemkeresztek tüntetnék ki e férfit, ki szinte a csudával határos uton mutatja meg: mit tesz a földnek észszerű és szorgalmas mivélése“).

5. Geges.

Fekvése. Határának éppen közepén, teres völgyben fekszik, kivéve k.felét hét, oldalon fekvő házat. Szomszédai: k. Makfalva $\frac{7}{8}$, Atosfalva $\frac{1}{8}$, ny. Havad $\frac{4}{8}$, Sz. Simon $\frac{5}{8}$, d. Szent István $\frac{1}{8}$, Csokfalva $\frac{3}{8}$, Erdő Sz. György $\frac{2}{8}$, é. Rigmány $\frac{2}{8}$, Ny. Sz. Imre $\frac{3}{8}$, Abód $\frac{5}{8}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen. Szántója 1041 h. 848 öl, Kaszálója 133 h. 901 öl, Szőlője 22 h. 212 öl, legelője 206 h. 580 öl, erdeje 480 h. 1502 öl, terméketlenek, 65 h. 655 öl, összesen pedig 1956 hold, és 1498 □ öl, minek $\frac{1}{7}$ -de fővényes és fekete sziváj földű tér, $\frac{6}{7}$ -de palás, sárga agyagos hegy és oldal. Házainak száma 124. Hegyeinek helységi nevezete: k-ről 1. Büdös vápa, 2. Galambhegyesse; k.-ra 3 Kápolna dombja, ennek tetején mintegy 800 □ ölnyi területű várhely van, hol nyilvasokat többször kaptak, de ma még alapja sem látszik; a k. oldalán vermek voltak; hová régebb rejtekeztek ellenség elől a lakósok, de most földdel bételvék; d-ről 4. Borzondhegyesse, minek d-felit Csürkésnek hívják. Négy gyenge bort termő hegye is van, három északra, u. m. Nagyhegy, emével egyvégtiben Ropó, Kishegy, és d.k-re Sómoldal. Patakja egy van, neve Nagypatak, é.-ről ered, s a völgyekből ömlő apró csermelyeket magába véve foly ny.-ra. Ivóvíze jó van csaknem minden laktelken. Nevezetesebb birtokosai: Galambfalvi József és György, Simonfi József, Súra, László, Nagy, Kis, Madaras, Sómodi, Szabó, Kaffai családok sat. Köz és magán épületei: az ev. reformátusok kőtemploma tornyával csinos épület cseréppel fedve, a falu nyugoti végében. 1834-től 1839-ig készült, három harangja van, melyek közül érdekes a kisebb, melyet hagyományilag (bütűjét kivéve) Morvából, hol egy ga-

1) A „Koloszvári Közlöny“ 1860 évi 5-ik számának újdonsági rovátában.

nédomb alatt találták, két ló közt hozták ki gegesi Subáék, mázsás nagyságu, ércz vegyületének finomnak kell lenni, mert kitünő szép hangja van. E falu régi egyházának építéséhez kezdetek az Anyakönyv szerint ¹⁾ 1693-ban, elvégezték merőben 1694-ben; leirvák azon gegesi birtokosoknak nevei, kik annak építését elősegítették munkával, pénzzel számszerint 38-an. Magán lakai közül csak egy van kő, az id. Simonfi Józsefé, de több csinos, cseréppel fedett házak ékesítik. Nevezetességei: a falu k. oldalában látszik egy sáncz ötven ölnyi hosszsan, ma már bé van telve, s mélysége most nem több egy, szélessége három ölnél. — Itt lakott id. Galambfalvi György, ns. Marosszék egyik adóíró biztosa, mint gegesi birtokos, elhalt 1833 körül; házánál többször voltam, jelesen 1831-ben, mikor maga beszéllette nekem, hogy testvérébátyja Galambfalvi Ferencz, a hét éves porosz háboru alkalmakor, mint lovas kapitány szerencsés volt osztályával olyankor ronthatni a nagy Fridrik porosz király tábori sátrára, midőn az Schvérin tábornokkal, és Maupertius csillagászszal éppen vacsorált, amazok elfutván, ő legott megkapá huszárosan az abrosz négy végét s a rajta találttakkal együtt elhozta; később a háboruban nehéz sebet kapott fején, katonaképtelenné vált, s így szállott Gegesbe, hol magtalanul elhalván nem sokára, minden vagyonát említett öcscsének hagyta. Ezekből id. Galambfalvi György szükségből többet eladott Gyálakuti gr. Lázár Józsefnek, de még meg voltak, szememmel láttam, a következők: egy fejeér finom vastag anyagu abrosz, a tányérok, kések, kanalak helyei renddel belé szövék, közepén Berlin városának képével; megvolt nagy Fridriknek evő kése, villája, kicsiny csinos szerkezetűek Poroszország czimerével jelölve, ezüst nyéllel, — szintén ezüst evő kalánja, oly vékony mint a papir, mégis bámulatos erős; volt egy sok szegletű tubák tartó (pixis) gyöngyházból, arany foglalattal a Schvérin nevével ²⁾. Oklevelei: A gegesieknek van a makfalviakkal, atosfalviakkal, szentistvániakkal, csikfalviakkal, erdő-szentgyörgyiekkel végbevitt határjáró levelök, egyik 1572, másik 1577-ből ³⁾, a Báthori Kristóf idejéből, ez utóbbi nagyságra fél ölnél is hosszabb, ahoz mért szélességgel, rongált állapotban, mindkettő eredeti. Ezeken kívül van gegesi Dózsa Dániel birtokában 3 régi eredeti le-

1) A gegesi ev. ref. megye eredeti Anyakönyve 13—15 lapján láthatólag. — 2) Sokat kérdezüsködtem mindezek hollétéről, de nem tudhatni, kivéve az abroszt, mely Bürkösön a Kocsis ur birtokában van. — 3) Mindkettő találhatik a gegesi ev. református megye ládájában, egy asztalkeskenővel, mely a nagy Fridriké volt, s a megyének ajándékozott a galambfalviaktól.

vél, mind három a Biró János nemességére vonatkozik, kettő 1580-ban, egy 1581-ben kél, adja mindeniket Glesan Kata. Mutatványul egyiket, melyhez tartalmára nézve a más kettő is hasonlít, közölni nem tartom feleslegesnek. Tartalma ez: „*En Glesán Catea, a néhai vitézlő Mihályffi János úr (özvegye) adomemlékezetére mindeneknek az kiknek illik ezen levelemnek rendiben, hogj az mint az én zereimes attyám, az néhai vitézlő Glesán Myklos, az eő jámbor zolgáyának Byro Jánosnak adot volt eörökre zabadságot, melyről eő wáltott wolt Nemességet, melnek iktattassanak ideyen az en zegen meg holt uram Mihályffi János ellene mondott, eő nemességéről walo leweleit, azt en meg tagadtam, es meg gondolván hog az en zereimes uramnak zawa be telliessegiék uramnak holta után attam meg minden Leweleit, nemessegeről walog, ig hog én kedwem ellen mást ne zolgállion, azért en akkori ellentmondást mindeneket ki bocsáttam, melyről en soha meg nem emlékeztem, sem emlékezem, hanem az eő fogadássa zerint, melyről lewelünk wagony, az eő Leweleit minden ereywel meg attam, es az eő nemessegebe hattam, melnek Bizonságára attam ezen pecsétés Lewelemet. Datum ex Koronka, feria quarta proxima post festum Annunciat. Beate Virginis Marie (márcz. 28.) 1580¹⁾. Közlöm még a következő periratot: „*Causa Dni Vice Judicis Regij Michaelis Dosa ab offitio ut A. contra et adversus Nobilem foeminam Saram Peterfi Nobilis Agilis Joannis Lászlo de Selye, nunc vero in Possessione Geges Sedeque Siculicali Marus residentis Consortem ut I.**

„*Pro A. Procurator Joannes Nagy de Galfalva per qeum pponit Actionem taliter.*

„*Ez az Actiom az I. ellen, qualiter Isten s haza törvényei ellen az I diversis vicibus locis ac temporibus de quibus protestatur signanter ezen nemes Marosszékbén Gegesben büvös bávos Boszorkányságok vétkében magát elegitette, külömb külömbféle varázslásokban, melyeknek specificatioiról pro hic et nunc protestatur, mely cselekedeteit ha az I. tagadná data exmissione ead. congruis --- circumstantijs comprobálni kész leszek, megh kívánom azért primo et ante omnia in terrorem et exemplum aliorum, et ad extradandos complices elsőbben vízi próbára vettessék, annakutánna keményen meg torturáztassék, annakutánna tűzzel megh égettessék — et protestatur de reliquo — Pro I. nemo²⁾.*

1) E levélben említett Biró Jánosnak utódai ma Gegesben laknak. E levélben, ugy a más kettőben is minden e német, a nagy L és A pedig latin Q-val írva. — 2) Ma-

Végül Geges lakosairól megjegyzendők a.) mekkora iparok bizonyítja, hogy közöttök föld eladás ritkán történik, s mily drágán akkor is, kitetszik abból, hogy 200 ezüst forinton alól holdját meg nem vehetni. b.) Több gazdák szaporítják az eperfákat, s Simonfi József s mások selyembogarakat tenyésztenek.

6. Göcs.

Fekvése. Határának közepén fekszik; keletről nyugotra szélességi, délről északra hosszirányban terül el, déli vége kissé dombra terjedőleg. Szomszédai k.-ról Szövérd 1, é.-ről Harasztkerék 1, ny.-ról Vaja $\frac{1}{2}$, ny. és d. közt Kórod 1, d.-re Balavására 2) $\frac{1}{2}$ osztr. mfdre. Területe részletesen és összesen. Szántója 384 h. 415 öl, kaszálója 138 h. 1 öl, szőlője 24 h. 667 öl, legelője 73. h. 158 öl, erdeje 358 h. 375 öl, terméketlenek 33 h. 1584 öl, egészen 1012 hold; ennek $\frac{1}{6}$ -da tér, mely az északi oldallal együtt feketés földü, a k. hegyek sárga szívjók, ny. része változó, különböző földü. Házai száma 55. Hegyeinek helységi nevezete. k.-re Kotérbércze, d.-re Meleg cseretető, d.-ny-ra Gombodostető, és Pusztaszöllötető. Szőlői k.-ról Pusztta, alább Csillag, még alább Nagy hegy, mind három egy vonalban, jó bort termel. Patakja kettő van, egyik a Szövédről lejövő, k.-ról ny.-ra futó, másik a d.-ről eredő kis folyam, mely az előbbivel egyesülve foly Vajába. Ivóvizei közül legjobbak a Csanádi családé és a Vas utódoké valamint az országút melletti fogadónáf lévő, de a falu d. részén több jó izü kút van s határán sok apró forrás. Vagyonosabb birtokosa Csanádi Sámuel, ki a kül birtokosokon kívül hason felét bírja a falunak, a másik részit a székelység, kik közül a Kóvács és Kis családok vagyonosabbak. Köz és magán épületei. Egyetlen egyháza az ev. reformátusoké a falu téres közepén. 1835 és 1836-ban épült kőből tornyával, cseréppel van fedve, a torony bádog kuppal, van két harangja, a nagyobbik hat mázsás, 1839-ben öntődött, a kisebbik két s fél mázsás 1614-beli. Magán lakai közül a Csanádi Sámuelé a falu d. részében, s az ifj. Csanádi Dániel utódaié a falu derekán, kitünőbbek, mind a kettő köépület.

7. Harasztkerék.

Fekvése. Határának éppen közepén egy völgyben fekszik,

rosszéknek 1746-ban február 21-én M.-Vásárhelyen tartott fuszékén azon évi eredeti közgyűlési jegyzőkönyvből, mely e büntető pernek kezdete, s azon idő szomorú tanuja. — 1) 2) Mind kettő kükiüllőmegyei falu.

k. részén néhány ház kivételével, melyek az oldalba építvék, az egész falu a völgy lapján terül el, délről északi irányban. Szomszédai k.-ról Szövérd $\frac{1}{8}$, ny.-ról Ákosfalva és Sz.-Benedek $\frac{1}{8}$, d.-ről Vaja és Göcs, az első $\frac{1}{8}$, második $\frac{1}{2}$, é.-ről Sz.-Gericze és Baczka-Madaras $\frac{1}{8}$ osztr. mföldre. Területe részletesen és összesen. Szántója 920 h. 1193 öl, kaszálója 355 h. 412 öl, szőlője 36 h. 684 öl, legelője 259 h. 1538 öl, erdeje 449 h. 89 öl, terméketlenek 58 h. 173 öl, összesen 2079 hold 886 □ öl; ennek egy harmada feketés földü tér, kétharmada sárgás kötött agyagos hegy és oldal. Házai száma 145. Hegyeinek helységi nevezete 1. Ör, d. k. részében szántó, Átal, k-re szántó és legelő, az erre kivezető utat k é p ú t j á n a k nevezik, a monda szerint azon indokból, hogy ott végig bálványok képeivel volt rakva az út széle a pogány vallás idejében. Szőlői: Nagy hegy k-re, Süket d.-re, jó bort termő hegyek Gyümölcsstenyésztése is jó karban van. Patakja a ny. kertek mellett lévő, ered az említett Átal hegyből és foly a Harasztkerék háta megetti téren a Nyárádba. Ivó vize Reste kútja ny-ra, éppen a patak martban, nagyobbára ebből élnek a lakók, azonban a falu k. részén általánosan jó kútak vannak. Köz és magán épületei: az ev. reformátusok temploma é.-ra; a régi templom ódon góth stílusú épület volt, elbontásakor sok embercsontot találtak; ennek köveiből épült a mostani, bádoggal fedett tornyával, s ebben órával diszlő új templom. — A görög-egyesültek fa egyháza d.-ről; a harasztkeréki oláhok nem tudják anyai nyelvöket, elmagyarosodtak, megyebirót is magyart választottak régebb magoknak. Több csinos magán lakja a falunak élénk színt ad. Vagyonosabb birtokosok gr. Bánfi Miklós, Sikó és Farkas család, Osváth Sándor, Bereczki Sámuel, Nagy Márton, Meleg Mózes, Domahidi János sat. Nevezetesei. Határa ny. felében van egy kerek domb, ez mesterségesen alakultnak látszik, hagyományilag mikor a pogány vallástól a székeket kereszténységre akarták téríteni, azok odavonták magokat bálványaikkal, honnan kapta a ma is divatozó Bálványvára nevét. Megemlítem itt I. Apafi Mihály 1670-ben febr. 24-én költ adománylevelét¹⁾, aláírva maga, korlátnok Bethlen János, titoknok Lugosi Ferencz által, melyben N. Kendi János ítélmester és maroszéki jegyző Bikkfalvi Ferencz idevaló birtokosok eszközlésére, az évenkénti három sokadalmat engedményezett Harasztkeréknek, elsőt

1) Az eredeti szabadalom a harasztkeréki birtokosság levelei közt van, honnan kiírtam.

mártius 12-kére Gergely pápa, másodikat július 2-kára sarlós Boldogasszony, harmadikat augusztus 15-re szt. Erzsébeth napjára, mely utóbbi a dinyék árujáról híres, negyediket ugyan I. Apafi november 19-kére; ezekből az elsőnek jövedelme a Harasztkereki Bereczki családé, a más három a református megyéé, egyúttal hetenként szombaton héti vásárrali élhetést is nyertek, mit hanyagolása miatt vesztettek el. Mint Harasztkerékre vonatkozót ide igtatom a következő jegyzőkönyvi másolatot: „A harasztkereki közönség kéri a Vécze árka takarítása proportióját, úgy, hogy minden harasztkereki sessiók száma szerint vitessék munkája a Vécze kánálissának, a Nyárádba közérövel Szent-Gericzéről és Harasztkerékről vételessék bé. Határozat: már a vizek árakai regulátiojokra Cossio rendeltetvén, annak intézete béváratik“¹⁾.

Emlitém fennebb (22. l.) a harasztkerékieknek azon iparágát, miszerint egész Marosszéken csak ők készítenek kiválólag gyékényeket, és igen kevesen Vajában, mely végre a m. bándi, m. madarasi, sámsondi s más mezősegi nádas falvakra mennek, ott a hely színén kiválogatják a feldolgozandó nádat, elterítik vékonyan, megszárasztják, s készen megszáradva szállítják haza szekerekkel, rendszeren május, június, július hónapokban, kevésbbé augusztusban, s aztán helyben házaiknál szövik.

8. H a v a d.

Fekvése. Két szárny formán terül el határának é. ny. részében, Geges, Szent-Háromság és Szent-Simon felé terjedő völgyében. Szomszédai keletről Geges $\frac{4}{8}$, ny. Sz. Háromság $1\frac{1}{4}$, és N. Adorján $\frac{6}{8}$, d.-ről Vadasd $\frac{3}{8}$, é.-ről Sz. Simon $\frac{2}{8}$ osztr. mföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 531 h. 1118 öl, kaszálója 149 h. 194 öl, szőlője 10 h. 506 öl, legelője 222 h. 402 öl, erdeje 339 h. 1402 öl, terméketlenek 62 h. 1108 öl; egész területe 1315 hold, és 1530 □ öl melynek $\frac{1}{7}$ -de róna, kerti fekete föld, $\frac{6}{7}$ -de agyagos, homokos, fővényes hegyes oldal. Házaik száma 90. Hegyeinek helységi nevezete: Szőlő bükk csúcsa ny.-ról, tiszta időben Erdélynek fele a szilágysági Meszessel együtt látható róla; Csürrkés hegyesse d.-ről. Patakjai a k.-ról folyó gegesi, és a havadi, mely é.-ről halad végig a falun, s az előbbeni-vel a határ közepén egyesülve, d.-re szakad. Ivó vizei jók vannak mind a faluban, mind területén. Köz és magán épületei. Egy-

1) 1832 január 30-án tartott marosszéki eredeti gyűlési jegyzőkönyv.

háza csupán az ev. reformátusoknak van a falu d. felén kőből, csinos tornyával és órával. Magán házai közül a Zámber Izsák utódaié a falu d.k. felében, faragott kőből tornáczczal, s attól nem messze a Mihály Sándoré, szebbek; mindkettő cseréppel van fedve. Vagyonosabb gazdái Zámber Izsák utódai, Mihály Sándor, a Gáspár, Bodoni, Dózsa, Adorján családok sat. A Havadot illető oklevelek közül fontosabbak a II-ik János Zsigmond királynak Telegdi Mihályhoz, a sz. tamási erősség várnagyához 1569-ben kibocsátott parancsa arról, hogy Marosszékből Havadon azon jószágokat, miket ns. Moré Lászlónak adott, szabadon elfoglalni és birni engedje meg ¹⁾; és Báthori Kristófnak 1599-ről július 20-ról kelt eredeti, pergámenre irt, pecséttel ellátott, levele, melyben Zeövérdi Gáspár János ur maradékait gyalogokból (agilis) lőfőrségre (primipilus) emelte ²⁾. Továbbá Bethlen Gábor fejed. azon adománylevele, mely latin eredetiből magyarra fordítva így hangzik: „Mi Bethlen Gábor Erdélynek Isten kegyelméből Fejedelme, székelyek grófja sat. Emlékben hagyjuk sat. hogy mi kegyelmesen elismerjük hűségét hű szolgálatait nemes Szövérdi Gáspár Jánosnak, udvarunk főmesterének, Marosszék kapitányának, miket ő nekünk az idők változása miatt, különböző bajainkban, az ő hűségére, gondjára bízottakban, meghagyottakban nagyobbára kormányzás-igazításában és kellő helyen megtartásában a mi házi dolgainknak, melyek az ő fő udvarmesteri kötelességénél fogva reá bízottak, a mi teljes meglegedésünkre mindenkor erélyesen vitt végbe, s jövőre nézve is végbenviendő. Tehát egész benefalvi birtokot, udvarfalvi, lőrinczfalvi, galambodi és kisfaludi, pusztát, Marosszékbe kebeleztet azon jószágrészeket, melyek ennekelőtte M. Sz. Györgyi Nemes Tóth Mihály fő lovászmesterünk, és ugyan azon Marosszéknek kapitánynyáéi voltak, de ennek magtalan halála után, következésképp rendelkezésünk alá visszajöttek, visszaszállottak a szokások és törvények értelmében. Merőben minden királyi jogainkat, mik azokban másképp is lennének, és találtatnának, vagy ugyanazokból bármi okon, uton, vagy esetben minket illetnének, mindenféle hasznaival. hozzátartozóival, t. i. mivel és miveletlen szántófőfedeivel, réteivel, legelőivel, kaszálóival, erdeivel, berkeivel, hegyeivel, völgyeivel, szőlőivel, s azoknak csúpjáival, vizeivel, folyóival, halastóival, a vizek lefolyásával, malmokkal s azoknak helyeivel; általánosan pedig minden-

1) Eredetie találtatik a gy. fejevári országos levéltárban. — 2. Épen megvan Havadi Gáspár Imrénél.

féle hasznaival, járulékaival magok valóságokban bármi neven nevezendőkkel, ahoz és azokhoz törvényesen és eleitől fogva nézőkkel, és tartozni kellettökkel; a magok igazi barázdáik és régi határaikban létezendőket, említett Gáspár Jánosnak s az ő mindkét ágon örökösének, maradékinak kegyelmesen adtuk, ajándékoztuk, úgy adjuk, ajándékozzuk örök és viszsza vonhatóan joggal megtartás, birtoklás végett, mások joga megsértése nélkül, e mi levelünknek ereje bizonyítása mellett, melyet mi szabadság formában készítettünk, mihelyt azok részletesen előnkbe hozatnak. Kelt Segesvár városunkban szeptember hó 22-én, Urunk 1624-ik esztendejében.“ Alá irta a szokott pecséttel kiadva maga Bethlen Gábor és korlátnokai Péchy Simon').

E Gáspár János marosszéki főkapitánynak maradéki közül Gáspár Imre Havadon lakik.

9. Ilenczfalva.

Fekvése. Egészen téren fekszik, határának d. végében a Nyárad martján. Szomszédai kről Fintaháza $\frac{1}{16}$, és Káposztás-Sz.-Miklós $\frac{1}{8}$, ny. Lukafalva 350 ölnyi, érol Megyesfalva, Kakasd és M.-Keresztur $\frac{1}{2}$, dről Teremi Ujfalu²⁾, Kis-Teremi³⁾ $\frac{1}{8}$ osztr. mértföldre. Területe részl. és összesen. Szántója 359 h. 642 öl, kaszálója 167 h. 264 öl, szőlője 9 h. 1407 öl, legelője 80 h. 933 öl, erdeje nincs; terméketlenek 39 h. 336 öl, egész területe 656 hold és 382 □ öl, melynek fele tér, fekete sziváj, vizenyős, fővényes; másik fele sárga és veres agyagos s kőves hegy és oldal. Házai száma: 90. Hegyeinek helységei nevezete. Mind é-ről fekszenek, t. i. Csere nyilak, szántó és parlag; ehhez hasonló a Nagy oldal; Tekenyős oldal, parlag és szántó; Búcsu, terméketlen marha legelő; Kis-átal, szántó, úgy a Nagy-átal Posonnal együtt. Egyetlen szőlője is é-ra van, szőlője s gyümölcstermése gyenge. Folyóvize a Nyárad, foly Fintaházáról, Ilenczfalva d. végén keresztül halad Lukafalvára⁴⁾. Pataki a Csere,

1) Meg van a gy.-fejérvári ország s levéltárban párja.

2) 3) Kükküllőmegyei falvak.

4) Az 1846. márt. 30-ki marosszéki gyűlési eredeti jegyzőkönyvben ez van: „Előadódik az Ilenczfalvi Közönség kérelme, melyben panaszkolja, hogy felsőbb helyen meghatározatván a Nyárad vizének az ök, és ns. Kükküllőmegye szomszéd falvainak határain leendő szabályozása, e végre az azon ns. megye, úgy a ns. szék résziről is, ezen munkát teljesítésére bizottságok rendeltetnek; midőn a ns. szék tisztsége a ns. Kükküllőmegye t

é-ről a kakasdi határról, és a Búcsu hegyről jövő erekből gyűjti vizét, olykori kiöntéseivel a réteken sok kárt tesz. Lukafalva é. véginél a Nyárádba ömlik. A Nagy mál, Káposztás-Sz.-Miklósról érkezve, ez is a Nyárádba szakad. Ivó vize a Nyárád, s ezen kívül több jó forrása és kútai. Vagyonosabb birtokosok: Dósa Sámuel, Mátyás Sámuel, Szász Zsigmond, Kakasi Gergely, Kakasi Ferencz, Székely János, Vásárhelyi Ábrahám, Deák Sándor, Tollas Ferencz, Tollas Elek, Kakasi Sámuel, stb. Köz- és magánépületei. A Lukafalvánál elősorolt közös ev. ref. templom, mely Ilenczfalvától nyra esik. Magánépületei közül kitünőbb a Kakasi Sámuel é-ről, kőház, cseréppel fedve; vannak még több csi-nos, cserepes és zsendelyes lakai.

10. Kis-Görgény.

Fekvése. Ny. része téren, k-ti lankás oldalon, saját határa közepén. Szomszédai k-ről Vaja $\frac{1}{8}$, ny-ről Somosd $\frac{1}{8}$, d-ről Csóka $\frac{1}{8}$, é-ről Cserefalva $\frac{1}{8}$, Ákosfalva $\frac{1}{4}$, Folyfalva $\frac{1}{4}$ osztr. mértföld távolra. Területe részlet. és összesen. Szántója 475 h. 184 öl, kaszálója 146 h. 153 öl, szőlője 33 h. 1050 öl, legelője 28 h. 1378 öl, erdeje 213 h. 1315 öl, terméketlenek 33 h. 619 öl, egész területe 920 hold, 1499 □ öl, melynek $\frac{1}{4}$ -de tér, fekete, fővényes és vizenyős földű, $\frac{3}{4}$ -de sárga agyagos hegy s oldal. Háza i száma 96. Hegyeinek helységi nevezet e. Ny-ra vannak Csillag, gyümölcsös; Észak, szántó, és Verő; Nyiros, d-k-re szántó; Csere oldal k-re; Két-erdőköze, szántó és erdő. Két ny-ra fekvő derék, jó bort termő szőlője van, u. m.: Fényes és Nagy hegy. Gyümölcsösei szilvát és cseresnyét adnak bővebben. Patakja a csókai: ered Csókából s onnan kapta nevét, hosszában folyja Kis-Görgényt határostól, s az ennek szélén járó Véczkébe szakad; kiáradásaival sok kárt okoz. Ivó vizei benn a Falu kútja, künn területén a Csorgó, jó vizűek, s ezeket hasz-

tisztsége megtalálása következtében a bizottságot kinevezte, felőle a küllővármegyei tisztséget értesítette, közelebbről pedig 1845-ben május 3-kán a kívántató szabályozás végbevitelére ns. Küküllőmegye tisztségét újba megtalálta, de a mai napig eredménye nem lett, e miatt pedig tetemes kárt szenvednek; kéri, hogy ezen szabályozás megtétele ns. Küküllőmegye közgyűlése előtt szorgalmaztassék. Határozatott: „találtassanak meg ns. Küküllőmegye Rendei, hogy a kívántató munkálat végben vitettetését mentől előbb eszközölni a nemes szék részéről kirendelt bizottmánnyal egyetértőleg ne terheltessenek“.

nálják inkább. Vagyonosabb birtokosok: Koronka László, Kese György, Nagy Lajos, Déési Károly, Jánosi Péter, Incze András, Pap Albert, stb. kiterjedésére nézve pedig legnagyobb birtoku Biró Mihály. Köz- és magánépületei. Temploma egy van, az ev. reformátusoké, k-re a falu derekában, kőből, haranglábbal. A magán lakok közül k-re a Koronka Lászlóé, ny. Déési Károlyé és Nagy Lajosé szebbek. Nevezetes Borsos Sebestyén ama feljegyzése, hogy: „1562-ben a székelyek Zápolya János Zsigmond ellen pártot ütven, Petri Gábor és Radák László vezényletek alatt, hadat indított ellenek az irt fejedelem, s a székelyeknek kisebb táborát Kis-Görgénynél verték azok meg“¹⁾.

II. Lukafalva.

Fekvése. Egészen térsen helyen fekszik saját határa é. részében. Szomszédai k-ről Ilenczfalva, körülbé 350 ölnyi távolra, ny-ról Lőrinczfalva $\frac{1}{16}$, é-ről Nyárádtő határszéle $\frac{1}{2}$, N.-Teremi $\frac{1}{16}$, és M.-Keresztur határa $\frac{1}{2}$ osztr. mértföldre, d-ről Teremi-Ujfalu, mit csak a Nyárád választ el Lukafalvától. Területe részletesen és összesen. Szántója 529 h. 957 öl, kaszálója 231 h. 1273 öl, szőlője 4 h. 1235 öl, legelője 4 h. 397 öl, erdeje nincs; terméketlenek 48 h. 275 öl, egész területe 818 hold, 937 □ öl, minek $\frac{2}{3}$ -da tér, földje feketés, porondos és vizenyős is, $\frac{1}{3}$ -da hegy és domb, feketés sziváj, teteje kevésbé oldalos és köves. Háza száma 126. Hegyeinek helységi nevezete: a Szőlőtető k-ről, egy része szántó, a másik nevének megfelelőleg szőlőt termel, de igen gyengét, ezért, noha csak ez az egy szőlőhegye van, nem is igen mívelik; Hegyesél ny-ra, szántó. Folyó vize a Nyárád, jó Ilenczfalváról, foly Lőrinczfalvára, egy lisztelő malmot hajt. Folyó patakja nincs, de esőzésekkor a hegyekről lejövő árkokból felgyűlve, Ilenczfalváról foly a Véczkébe és Lukafaiva határa é. részin keresztül halad a Nyárádba. Van határa ny. osztályában, mintegy három holdnyi nád termő helye, nem igen mély, hanem sáros a forrása. Ivó vize a Nyárád, vannak azonban jó kútjai is. Vagyonosabb birtokosok: Bartha András, Pető János, Benkő György, Mátyás János, Mátyás Sámuel, Tollas István, Benkő András, Kakasi Márton, Kakasi János, Kádár Mózes, Kolozsvári Lajos, stb. Köz- és magánépületei. Az ev. reformátusoknak szép nagy temploma van tornyával kőből, zsendelylvel

1) L. Borsos Sebestyén krónikáját, gr. Mikó Imre: Erdélyi tört. Adatok, 1. k. 18—19 l.

fedve, a lukafalvi terület k. résziben; úgy építve, hogy az ilenczfalviak is közösen ezt használják. A magán lakok közül megemlítettök: a református papi-ház, cseréppel, a teremii udvaré zsendelylyel fedvék, mind k-re fekvő kőépületek; vannak még több cseréppel és zsuppal fedett csinos házak.

12. Lőrinczfalva.

Fekvése. Határának éppen közepén fekszik, két utczasorból áll, egyik hosszabb, másik kisebb; déli részét, a Nyárád jobb partján a falu végéig nyúló térséget hívják alszegnek, másik részét, mely a nyárádtői hid melletti hegyen emelkedettebb, hívják felszegnek. Szomszédai k-ról Lukafalva $\frac{1}{16}$, Teremi-Ujfalú $\frac{1}{16}$, Nagy-Teremi $\frac{1}{16}$, ny-ról Nyárádtő $\frac{1}{8}$, é.-ről M.-Keresztur $\frac{1}{4}$ osztr. mértföld távolra. Területe részletesen és összesen: szántója 369 h. 58 öl, kaszálója 167 h. 1362 öl, szőlője nincs, legelője 106 h. 803 öl, erdeje 7 h. 976 öl, terméketlenek 48 h. 1164 öl, egész területe 699 hold és 1163 □ öl; ennek fele körülbé tér, részint sárga agyagos, részint salétromos, fekete, a víz árkok miatt gyakran vizenyős, másik fele hegy és oldal, fekete földű s kevésbé köves is. Háza i száma 90. Hegyeinek helységi nevezete: a Szőlőtető, a nyárádtői határszél mellett, szántó; benn a faluban az ugynevezett Felszeg kertei; határa ny. résziben volt szőlője, de felhagyták. Folyóvize a Nyárád, jó Lukafalváról, az alszeg kerteit Lőrinczfalván határozólag érintve, két lisztelő malmot hajt, Nyárádtőre foly. Patakja a nagy-teremii patak, jó Nagy-Teremiből, a lőrinczfalvi alszegi kertek végénél a Nyárádba szakad, kiáradásakor sok kárt tesz. Ivóvize a Nyárád és sok jó kútai. Vagyonosabb birtokosai: Székely Gergely, Daczó Ferencz, Macskási Lajos, a Fekete, Fábián, Pető családok. Köz- és magánépületei. Az ev. ref. egyház, tornyával kőből csinosan építve, zsendelylyel fedve, a falu nyugati részében. Magán lakai közül említésre méltók a Daczó Ferencz és Macskási Lajos kőházai é.-ra, nagy részök romban hever, 1848-ban porrá égették. Keletre a ref pap kőháza, több csinos épületei vannak. Nevezetességei. E helységről Nagy Szabó Ferencz krónikás azt jegyzi fel, hogy: „1623-ban lőn egy Lustra Lőrinczfalvánál, az hol maga is volt Bethlen Gábor, és feliratá Nagy Szabó Ferenczet is Madarason lévén hat ház jobbágya, arról ő is felült“¹⁾. Bethlen Gábor fejedelem 1628-

1) L. Nagy Szabó Ferencz krónikáját. Erd. tört. Ad. I. 140 l.

ban Toldalagi Mihálynak nemes Marosszékből Lőrinczfalván, Galambodon, Udvarfalván jószágrészeket adományozott¹⁾. Felemlitek itt egy tényt 1848-ból. November elején, midőn Gédéon tábornok M.-Vásárhelyre ment csapataival, a szászok és oláhok Lőrinczfalvára béűtöttek, de a lakósoktól lövésekkel fogadtatván, még jobban felbőszültek s 18 gazdának s tennemlített két udvarnak épületeit elégették, sőt egész falut elhamvasztották volna, ha a Gédéon tábornok által oda küldött dragonyosok el nem kergetik vala gyűlevész táborukat. 1862 aug. 27-kén a ref. mester telkén kútásás alkalmával egy singnyi mélységre csudálatos, széna vágó és lópatkó formájú harang réz anyagu, zöld lemezzel bévont nagy darab régiséget találtak; igen nagy kár, hogy a kiásók négy darabba törték; nem tudom mi végre használtathatott.

13. S o m o s d.

Fekszik saját határa é. résziben, két hegy közt egy hosszú völgyben, csak é-ra Folyfalva felé van nyílása. Szomszédai k.-ról Kis-Görgény $\frac{1}{4}$, Csóka is $\frac{1}{4}$, d.-ről Vámos-Udvarhely²⁾ $\frac{1}{2}$, és Kis-Teremi³⁾ $\frac{1}{4}$, ny.-ról Fintaháza $\frac{1}{8}$, K.-Sz.-Miklós $\frac{1}{8}$, é.-ról Csiba $\frac{1}{8}$, Karácsonfalva $\frac{1}{8}$, Folyfalva $\frac{1}{8}$, Cserefalva $\frac{1}{4}$ osztrák mértföldre. Területe részl. és összesen: szántója 902 h. 473 öl, kaszálója 244 h. 597 öl, szőlője 42 h. 102 öl, legelője 108 h. 46 öl, erdeje 422 h. 148 öl, terméketlenek 69 h. 234 öl, együtt. véve 1788 hold, minek csak $\frac{1}{12}$ -de tér, s ennek földje fekete, homokos sziváj, silány; $\frac{1}{12}$ -de hegy és oldal, mi sárga palás, forrásos, ingoványos. Háza i s z á m a 183. Hegyeinek helységei nevezete. D.-re a Kerek erdő; ny.-ra a Nagy hegy, szőlő, szántó és erdő; Várhegy, szőlő, legelő és szántó; ennek kerek alakja van s állítólag a rajta volt várról kapta nevét, de a várnak ma nyoma sem látszik; Ropó, d.-ny.-ra, szőlő, szántó és gyümölcsös; Égető tető, k.-re, szántó, gyümölcsös és erdő. Szőlőhegye négy van, ny.-ra a Kertiszőlő és Nagy hegy, d.-ny.-ra a Ropó és Várhegy; a gyümölcs tenyésztést is szorgalommal üzik lakosai, cseresnyét, almát és szilvát termelnek bővebben. P a t a k a i: az Eger, ered a somosdi határ d. részében, hosszában foly a falun é.-ra, szakad a Véczkébe; a Csere, d.-ny.-ról jöve, a falu közepén beléömlik az Egerbe; a Véczke, Karácsonfalváról hömpölyögve, valami száz öltre foly Somosd

1) A k.-fejérvári káptalanban levő eredetiből jegyeztem ki.

2) 3) Küküllővármegyei falvak.

határának é. szegletén, és halad Csibára. Vannak még több apró patakai, melyek esőzéskor a határon támadnak s a határon el is enyésznek. Ivó viz ei. Sok jó kútja van, de gyengébb édes vizűek is vannak. Vagyonosabb birtokosai: id. Sipos Lajos, Solyom Mihályné, ifj. Sipos Lajos, Solyom János, Bodó Ferencz Ádamosi Ferencz, id. Székely János, Henter Márton, id. Ferenczi József, stb. Köz- és magánépületei. Az ev. reformátusok szép nagy temploma kőből, cseréppel, tornya zsendelylyel fedve, a falu ny. osztályában; épülni kezdett 1805-ben, bévégződött 1813-ban. A magánosok közül többeknek van jó cserepes háza s gazdasági épületei. Nevezetességei. Érdekes, honnan kapta Somosd nevezetét. Ezt Kovásznai Sándor m.-vásárhelyi ev. ref. tanár, kinek atyja Somosdon is volt pap, 1782-ben kiadott latin verseiben így írja le:

„Hinc domus in Pagum nostra est traducta propinquum
Plurima cui nomen cornus habere dedit.

Namque Somosdinum vocat incola; quippe rubescit

Multa quod in sylvis cornea bacca suis“.¹⁾

A helység d.-nyra eső határrésziben Bene nevű helyen, egy lábnyi mélységre lehet találni kézzel összerakott flaszter-forma fekete kavics köveket, a kik nyomozták, azt gyanítják, hogy itt útnak kellett lenni; e tájatt kapnak tiz-húsz öltre is mind tiszta hamut, régen, mikor itt nagy erdőség volt, gyanítólag hamuzsirt készítettek; ugyanitt ó-kori ekevasokat, sarlókat, fejszéket, kengyeleket, stb. ásnak ki.

14. Szent-Gericze.

Fekszik saját határának éppen é.-ny-ti felében, szinte fele a Nyárádtól félóra távolra é.-ra dülve — tér, d.-k. része a d.-vel együtt oldalos, a d.-nyti vegyesen téres és oldalos. Szomszédai. Sz.-Háromság $\frac{1}{2}$ k.-ról, Harasztkerék ny.-ról $\frac{1}{4}$, d.-ről Gyalakuta $\frac{3}{4}$, Szővérd $\frac{1}{2}$, és megint Harasztkerék, é.-ről Baczka-Madaras, Bálintfalva, Sz.-László $\frac{3}{4}$ osztr. mértföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 1125 h. 175 öl, kaszálója 336 h. 497 öl, szőlője 226 h. 737 öl, legelője 499 h. 1299 öl, erdeje 383 h. 720 öl, terméketlenek 77 h. 598 öl, összesen 2648 hold, 826 □ öl, melynek $\frac{1}{3}$ -da tér, ennek földje kétharmad részben televényes, egy harmada inkább fekete, kötött agyag; $\frac{2}{3}$ -da hegy és oldal, melynek földje sárga és kékes palás s nagyon sovány. Háza i száma

1) L. Kovásznai S. versei 183. lapján.

225. Hegyeinek helységi nevezete: délre a Szilfarka teteje, és d.-nyra a Csunyásza teteje, mindkettő szántó; k.-ról a Kis-Gorzsát teteje, erdő és szőlő; Beke szőlő éle, bokros; s a Kisver; szőlőjekettő van, k-re a Nagyhegy és Lázárhegy, kettő d.-nyra, a Czakó és Somhegy, jó, de erős bort teremnek; a gyümölcsfák plántálására is gondot fordítanak különösen az ifjak. Patakjának neve; a falu patakja ered Vadalmás nevű erdőről és Czakó-árkából d.-kről, foly Sz.-Gericzét kettévágva a Nyárádba. Ivó vize: Barcsi, d.-k. végén¹⁾ s az Iszlai-kút k.-re; van még a faluban több jó kút is, ilyen az unitárius papi kút; határán is források. Vagyonos birtokosai a Jakab, Gál, Tibáld, Csupor, Boros, Szabó, Cseh családok, stb. Köz- és magánépületei. Az unitáriusok temploma tornyostól kőből, zsendelyvel fedve k.-re, az ev. reformátusoké d.-re. A magán lakok közül kitünőbbek: a Gál Istváné a falu é.-k. részében, Tibáld Mihályé derekán, Gál Zsigmondé ny.-ra, mindhárom kőház, vannak még több csinos lakok is. Nevezetességei. Az 1612-diki gyr. gyűlési jegyzőkönyvben e helységet illetőleg ez van: „Borthos, Gál és Nagy Péter tiltatták a Szen-Gericzei határon, a Kovácsbükke melyékén lévő Szakadát nevű erdőt, a mely tiltás ellen protestál Zereday Ignác 1612-ben“. Kunics Ferencz Dacica Siculiája 70. lapján így ír Sz.-Gericzéről: „Pagus olim Sz. Lélek idest Sanctus Spiritus a Templo cui consecratum fuit dictus, verum ab Arianis Civibus, quibus nescio qua ratione invitum hoc nomen est, hodie Sancta Columba vocatur: ceterum ager loci ab uvis a quibus praestantis vini copiam exprimunt, ad modum laudatur“. Az erdélyi orsz. gazdasági-egylet körútjáról tett közleményben, a „Kol. Közlöny“ 1860-ik évi 3-ik számában Sz.-Gericzéről ez áll: „Sz.-Gericze a Nyárád balpartján egyike Marósszék népesebb s tehetősebb falvainak, erőteljes, munkaképes, sok önérzettel bíró, hangya szorgalmu, földjéhez s emlékeihez hiven ragaszkodó nép lakja. Határán nem marad egy talpalatnyi föld miveletlen, s általában a jobb-lét s becsületes boldogulás eszközeinek felfogásában, s erejéhez képest kivitelében kitűnő fogékonyságát és erélyességét volt alkalmunk tapasztalni. Mező gazdasági és kertészeti iparának, állattenyésztésének és szőlőszetének határain túl messze földre elterjedt híre, hitele. Összesen 226 hold szőlőt mivel, az itteni felfogáshoz képest rendszeresen és szoros következetességgel. Ültetvényeik a gyümölcsfát ritkán vagy szükségből tűrik meg, sőt az ugynevezett Czakóhegyi szőlőben ingyen sem lenénk egy árva bokrot sem. Követésre méltó szép példa, s a borászi értelmességnek valódi hév-

1) Csak volt, többé nincs meg.

mérője, mely bár minden szőlőmivelő vidéken minél több utánzókra találna. A szőlőfajtákból a hegyek $\frac{3}{4}$ részét a vékony haju vagy boros, (a Szilágy némely helyein rongyos borosnak nevezik s kiirtják) a fennmaradt $\frac{1}{4}$ részt járdovány, som, kövér és a feketék csoportja töltik bé. Magok is elismerik miképp az uralkodó fajta csak másod, vagy harmad ranggal bír, de kivált válságos időben, midőn csakis boraik után látnak egy kevés pénzt, rendes termékenysége, s az idő viszontagságait könnyen tűrő természete miatt, helyeit másral nem cserélhetik fel. A körülményekkel szemben teljes igazok van, de elismerik a som és járdovány szőlő elsőségét, míg a király szőlőre nem sokat adnak. **Lejje b b:** A hegyi biztonság Sz.-Gericzén mint a vidék több termelő községekben is, felette üdvös, hogy rendőri törvények védelme alá van helyezve, melyek szigoruan s tekintet nélkül vétetnek, a hol szükséges, teljesezésbe. A sz.-gericzeick e törvényeket összeszedve, a gazdasági-egyletnek béküldeni megígérték⁽¹⁾).

15. Szent-Háromság.

Fekszik határának inkább keleti részében; három völgye van, egy Bede, más Vadasd, harmadik Gyalakuta felé, és csak egy szabad nyílása van ny.-ra a Nyárádterére. Szomszédai k.-ról Bede $\frac{1}{4}$, Kis-Adorján $\frac{1}{4}$, Nagy-Adorján $\frac{1}{2}$, Vadasd 1., d.-ről Gyalakuta 2., ny.-ról Sz.-Gericze $\frac{1}{2}$, Sz.-László $\frac{1}{2}$, é. Ny.-Gálfalva $\frac{1}{4}$ osztr. mértföldre. Területe részl. és összesen: szántója 1787 h. 1358 öl, kaszálója 459 h. 1000 öl, szőlője 86 h. 247 öl, legelője 188 h. 452 öl, erdeje 828 h. 1592 öl; terméketlenek 88 h. 710 öl, egész területe 3439 hold és 559 □ öl; ezeknek $\frac{1}{3}$ -da tér, melynek földje inkább fővényes, agyagos, vizenyős, kevésbé fekete, $\frac{2}{3}$ -da hegy és oldal, sárga fővényes palás és krétás. Házai száma 234. Hegyeinek helységi nevezete: a Tüzes, ez alatt fekszik a falu; Szúrdok, Széktő verőfénye, és észka, meredek; d.-ről Koboz, ny.-ról Erőstető és Oldal; Péterkut és kis Erdő teteje egy vonalban, nagy heglánczokkal. Szőlői: a Nagy-hegy, Lázárhegy és a Mátékút, mind k.-re vannak; ha kissé messzesek is, de jó s erős bort termők, különösen a Lázárhegy híres. Patakjai: Lucson d.-ről, a Bedei, d.-k. közt; a Szúrdok k.-ról mindhárom a faluban egyesülve, foly ny.-ra a Nyárádba. Kiáradásával a faluban és határán nagy károkat tesz. Ivó vizei k.-ról a

1) L. A. „Kolozsvári Közlöny“ 1860. évi 3-ik számát.

daróczi-csorgó és máté, d.-ről a szászok kútja, ny.-ról péterkút, mely legjobb a többi közt; ezeknek forrása bő, vannak még mások is. Vagyonosabb birtokosai: Sánta Károly, Benkő Ferencz, Pataki Zsigmond, Bereczki Dániel, a Péterfi, Faluvégi, Fazekas, Nagy, Székely családok, stb. Köz- és magánépületei: é.-ről a faluvégén a r. catholicusok kőtemploma, tornyával, zsendelylyel fedve, szép hangu harangjával; délre az unitáriusok kőtemploma, faharanglábbal; k.-ről a görög-egyesülteké fából. Magánépületei közül a Sánta Károlyé k.-re, Pataki Zsigmondé é.-ra, s a Bereczki Dánielé szebbek; vannak még más jó lakok is, de 1858-ban szeptember 18-án 80 gazda háza, csürc, pajtája égett el, a reformátusok egyházával együtt, mely most új izléssel, vastag, erős, kőalapon, téglából épült tornyával. D.-re a Szeredai-család sirboltja, cseréppel fedve. Nevezetességei. A már említett Szurdok Széktő hegy aljában a Lucson patak martjában k. és d. közt van kőszén, vegyesen pala réteggel. Felemlitem itt, hogy 1609-ben Szeredai András Szent-Rontás-on, Szeredában, Sz.-Lászlón, Baczka-M. és Mező-Madarason, N.-Ernyében, Seprődön, Sárdon, Rigmányban, N.-Adorjában jószág részeket kapott¹⁾ adományilag. E falut régebben, mint ez adomány-levélből látszik, már 1609-ben s Marossszék közgyűlési jegyzőkönyve szerint 1687-ben is Szent-Rontásnak hívták. Kunics Ferencz azt írja róla: „Szent-Rontas iste olim ab acde Sanctissimae Trinitatis nomen habuit: verum ex quo Cives tempore Arium amplexi sunt: Sancta destructio nuncupari coepit, ornat tamen cum primis locum curia splendidior Familiae Szeredaianae cum agro generoso vini ferace.“ Oklevelei közt érdekes a következő:

„Excellentissime Thesaurarie Domine Domine nobis Gratiosissime! In hoc anno p'senti 1752 die 30-ma Mensis Martii inspe-rate, midőnn még gondolni is nem lehet vala, megirt napon szokott reggeli órán Ini szolgálaton lettek volna ezen ns. M. Székb. Sz. Rontás-on az Unitár. Religion levő Pap és Mesterünk, hostiliter arra készült fogjverekkel, puskákkal, kardokkal, visszazsegezett kaszákkal, sok helyekről öszvegyűjtött emberekkel a R. Catholicus sz. rontási Atyafiak potentiose két három seculumokat excedáló idők alatt pacifice birt Templomunkat invádálták, az Ini szolgálatot turbálták, erőszakoson meghurczolva, Papjainktól Templom kulcsát elvették, csak két három emberünk lévén a Templomban legkisebb

1) A donationatis levelet l. a gy.-fejezévi káptalani levéltárban.

insurrectiot sem tettek, egyik kiszaladván, minden ok nélkül rutul megdöfölték, mást minden ok nélkül meglöttek, harangjainkat le szedték és azt el is vitték, Templomban való székeinket öszve-
 vagdalták, sőt temető helyeinkben lévő fákat is mind kivagdalták, Papunk Mesterünket magok lakó helyekből kihánták, úgy minden Eccla helyeit, mind benn az faluban, mind künn elfoglalták, holott ezelőtt néhány esztendőkkel a Falu közönséges földéből fogtak fel szép situatioju helyeken Templomot építettek, Parochialis helyeket, úgy hogy semmi defectussok nincsen, ma is jó státusban vagyunk. Ezen rajtunk történt fatalis casust Mlgs Fő Király Biró Urk két versben is insinuáltuk, de semmi consolationk nincsen, ezt rajtunk véghez vivén, sokszori esküvésekkel affirmályák, hogy más szép Ecclésiánkat Templomunkat bizonyos terminuson brevissimo termino elveszik, nevezetesen két Templomunkot; minthogy pedig Mlgs Gróf Gubernator Ur messze van, hogy ottan deploráljuk rajtunk véghezvitt violentiákat, még eddig nem lehetett; tudjuk pedig azt, hogy Excellentiád jó kegyelmes Urunk, ezen hazának edjik nagy érdemű tagja, Felséges Királyunk s örökös Fejedelmünk belső Tanácsossa, alázatosan kívántuk insinuálni, ha mű Törvényünk facultássa mellett Operis Decr. Trip. Partis 1-ae Tit. 68 reoccupálhatónak ne vádoltassunk, (ha ab adverso valami olyas informatio is menne ellenünk) tumultuatioval; mert nekünk legkisebb intentionk, még csak gondolásunk is efféle nincsen; de az adversa pars Szeredai Uraimék, kik közzül egyik militaris persona lévén, Hagnagji authoritással eod. die 30-ma Martii feles sok helyekről gyűjtött emberekkel occupáltak. 31-ma másnap még több népet gyűjtöttek, azután ad 4-m aprilis virradólag éttzaka ujjabban még több falukból, Vice Királybiró Uram mellett lévő Szék postájával hajtották az embereket, még az oláhokat is, most is ott vadnak; még is minket vádolnak tumultuatioval, holott semmit sem csinálunk, sőt magunk személyében is félünk, fenyegetvén öléssel is bennünket. Instálunk alázatosan Excellenciádnak mint Kjlmes Urunkk, ott a hol illik ezen dolgot notificálni méltoztassék, mert mű modo Legmo is admoniáltuk, kértük hogj mutassanak Flgs Királyunktól vett parancsolatot, fejet hajtunk és legkisebbekbe is transgredialni nem psumályuk, de semmit effélet nem pducálnak, hanem insistálunk magok fenyegetődző szavaik, és egész Religionkat prostitualják. Vagyunk Excellentiádnak jó Kglmes Urunkk megszomorodott szegény szolgálói. A Sz. Rontási Unitária Religion levő Ekklesia“.

V á l a s z : Ezen leirt Instántia oly dolgot foglal magában, az

meljet az Regium Gubernium djscutiálni el nem mulatja, ugyan- azért az Instáns Atyafiakk jóvállom, és mint Fges Asszonyunk ed- gyik Consiliáriussa injungálom, hogy legkissebb tumultust, vagy re- vindicatiot az Instánsok ne attentáljanak. S.-Sz.-Imreh 6 apr. 1752.

B. Bornemissza József mp.⁽¹⁾)

Éppen ehez hasonló szövegű kérvényt adtak be a sz.-rontási unitáriusok gyalakuti báró Lázár János rendek elnökéhez, és fő- kormányzéki tanácsoshoz is; de mire válasz nincs írva²⁾). Később a sz.-rontási unitáriusok 3-ik kérelem-levelet irtak az erdélyi fő- kormányzékhez³⁾). Ez utóbbiakból helyén látom kivonatokat közöl- ni: „Szent-Rontáson ezelőtt circiter tiz esztendőkkel a Sz.-Rontási Unitárius possessoroknak is annuentiájokból in communi fundo, csak nem az Unitárium Templom mellett igen szép és tágas helyen a Romano Catholica Religionak Templom hely, magok tetczésék sze- rint, eligáltatott, tisztességes Templom építettett; ahhoz nagy és igen tágas czinterem, és temető hely adjungáltatott, ugy Parochialis há- zak is, melyekben a Tiszt. Pater Plébános és Kántor laknak, épi- tettek, melyeket actu is azon venérabilis Religio manuténéal,” stb. Alá b b: „Die 17-ma mensis április azon hatalmason elfoglaltatott Templomot reoccupáltuk, de addig a Templomba bé nem mentünk, hanem Tks Szeredai Péter Urunkat, mint azon helyben Catholicus Curatort ratione officii sui modo Igimo ammoniáltattuk, hogy azon Templomunkban magok Templomokból által tétetett oltárt, és egye- beket magok onnan vigyenek vissza; de midőn nem cselekedték volna, kéntelenítettünk onnan nem egjéb emberek által, hanem ma- gunk Religionkon lévő Papok által kihozatni, és midőn Templom- jokhoz tisztességesen vitetni akartuk, azt nem engedték volna: azon Catholicum Templomhoz adjungált temető helyben kellett tisztes- ségesen minden laesio nélkül letétetnünk, melyeket azután magok bévittek Templomokba; ezen dolgot pedig coram testibus ad id vocatjs cselekedtük, jelen lévén magok is Catholicus Uraimék, mely- ről való hiteles testimoniumot a végre hivutt becsületes Assesso- roknak producáljuk, és ha ez elég nem lenne Inquisitioval is ez- után meg bizonyíthattuk“.

Végre instálják az erdélyi királyi főkormányzékot a szent- rontási unitária megye tagjai általánosan, „hogy a Hazai törvények szerint őket tarcsa meg Templomok birtokában” stb. Ez ügyre vo- natkozólag Keresztes Zsigmond vallásos rendeletek czimü gyűjte-

1) 2) 3) Mindhárom kérelem-levél eredetije meg van saját gyűjteményemben.

ményéből ide igtatom a következőt: „A sz.-háromsági templomot hajdan a catholicusok építették, későbbre az unitáriusok megszapordván, a templomot magok számára elfoglalták, s a falut Szent-Rontásnak nevezték, és minden ellentmondás nélkül birták 1752-ig. Ekkor a catholicusok megszapordván, kis fa kápolnájukban meg nem férték, meg lévén tehát határozva: hogy a nagyobb templom a több vallásuaké legyen, s ezen templom a sz.-háromság tisztelére lévén építve, mindezeknél fogva több catholicus nemes ifjak 1752-ben mártius 30-kán összegyűltek, az unitárius paptól a kulcsot elvevén, a catholicus pap az oltári szentséget a templomba béteszti. Erre az udvarhelyi s marosszéki unitáriusok, s még reformátusok is egyesülvén, április 17-kén nagy számmal a templomra rohannak, s papjuk által a szentséget kihozatva, az utcára letették, a templomot őrzötték, abban isteni tiszteletet tartottak. Mindezeket a Gubernium megtudván, hibáztatták ugyan, hogy a catholicusok az unitáriusoktól a templomot erővel elvették; mindazáltal nem volt joga az unitáriusoknak oly nagy zenebonát csinálni. Mennyeinek tehát haza a lázadók, a marosszéki tisztség pedig a dolgot nyomozza ki, és a templom birói zár alá tétessék. A kinyomozásból megtetszett, hogy a lázadók vezérei voltak: Sárosi György, Szentiváni Sámuel és Zsigmond, a ki több botránkoztató szavai közt azt is mondotta: hogy ha ő Felsége ezen tárgyat jól el nem határozza, téssen róla a török. „Előbben az unitáriusokat béke útján kívánták lecsendesíteni, de ők kemény feltételek alatt kívánván a templomot átbocsátani, az udvar 1754-ben április 29-kén a lázadókat közkereset alá vétette, mely meg is indult, de félbe maradt, és így a dolog 1764-ig elhúzódott. Végre 1764-ben februárius 29-kén úgy határozatott el: hogy a zár alatt levő templom a catholicusoknak adassék, a falu ne Sz.-Rontásnak, hanem mint azelőtt Sz.-Háromságnak neveztesseék“.

„Borosnyai Lukács János erdélyi református püspök ideiben némely catholicus urak a reformátusoknak és unitáriusoknak templomait elfoglalgták erőszakosan, így vevék el az unitáriusoktól a sz.-háromsági templomot is, de azok visszafoglalták; eziránt 1752-ben július 27-kén panaszolván a reformátusok és unitáriusok, az udvartól kemény parancsolat érkezett a Guberniumhoz ezen szókban: Nagy gonddal és vigyázattal lévén, jövődre nézve efféle szokatlan, a haza belcsendét háborgató esetek ne követtessenek el, s egy bévett vallásu templom is azon Fejedelemségben ennekutánna erővel el ne foglaltassék, annyival kevésbé, mivel az ehez hason-

lókban, a hazai törvények szerinti lépés útja és módja tisztán meg van írva¹⁾.

Marosszék 1756-ki febr. 19—21-kén tartott közgyűlése jegyzőkönyvében e helységet illető következő följegyzést találtam: „Olvasztatván a sz.-rontási lakosok instantiája, annak alkalmatosságával concludáltatik: hogy minden falunak tilalmas erdeje légyen. Sz.-Rontáson hasonlóképpen és Udvarfalván, az hol nem observálnák a Vice tisztek büntessék meg a ns. Szék Constitutioja szerint minthogy az aránt Szék Constitutioja mellett sokszori protocollatioja vagyon“.

16. Szövérd.

Fekvése Nagyobbára határa közepén, inkább d. része felé hajlólag, é.-ről d.-re egy völgyben, hegyekkel környezve, csupán ny.-ról Göcsre teres kinyílással. Szomszédai k.-ról Gyalakuta 3, ny.-ról Göcs 1, é. Harasztkerék $\frac{1}{2}$, Sz.-Gericze $\frac{1}{2}$, d.-ről Kelementelke $\frac{3}{4}$ osztr. mértőldre. Területe részletesen és összesen: szántója 941 h. 425 öl, kaszálója 194 h. 1236 öl szőlője 53 h. 388 öl, legelője 99 h. 865 öl, erdeje 496 h. 1044 öl, terméketlenek. 77 h. 542 öl, összesen pedig 1862 hold 1300 □ öl, minek $\frac{1}{4}$ -de tér, s ennek földje sárgás, inkább agyagos; $\frac{3}{4}$ -de hegy és oldal, fehér és szürke pala rétegű. Háza i száma 109 Hegyeinek helységi neve, ny.-ról Órhegy, derült időben a tordai hasadék látszik róla; é.-ről Szászok dombja. Szőlője négy van, d.-re Szilas és Nagyhegy, é.-ra Nagy oldal, Csege; az első legjobb, a többi sem nagyon erős borokat terem. Patakai: Andrásataka, ered k. é. völgyéből, a falun végig foly. Botosáj, d.-ről; Tökés, é.-ről; e két utóbbi az Andrásatakába szakadva, haladnak ny.-ra Göcsre. Ivó vize nagybárra minden gazda telken van jó, azokhoz hasonló vizű források határán is, melyek közt a szénás ágy, kis folyam, és ugra nevűek elsőbbek. Vagyonosabb birtokosok: Tollas Károly, Szövérdfi Sámuel, Dósa István, b. Henter József, Sándor Gergely, Varga Márton, Barabás Sándor, Szász család, stb. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok téglából készült temploma, cserép, tornya bádog fedéllel, órával, két újabb időben öntött haranggal, egyik 3, másik $1\frac{1}{2}$ mázsás. Ez a templom a falu közepén fekszik, a ny. oldalában egy kőven lévő felirat szerint 1808-ban építettett. A ma-

1) Benkő József Spec. Trans. 452 és 453 l.

gán házak közül kitünőbbek d.-ről a Tollas Károly ódon kőháza s a Szász Dénezsé, ny.-ról Kapitány Sándor Gergelyé és az ev. ref. papé, vannak azonban más csinos lakok is. Nevezetességei: az 1627-ik marossszéki közgyűlési jegyzőkönyv szerint: „Gáspár János relictája Bodoni Zsófia, Angyalosi János özvegye Zigethi Erzsébeth elleni peréből kitetczik, hogy Gáspár János, ki Bethlen Gábor alatt Marossszéknék Főkapitánnya volt, (l. előbb 72. l.) Szövérdén született, s innen is iratta magát“. Szövérdnek gyümölcs tenyésztése iparosán halad, jelesék azok közül a Tollas Károly, Szövérdfi Sámuel, Varga Márton, Szász István utódai gyümölcsösei.

17. V a j a.

Határának éppen közepében, a Szövédről lejöő patak martján elnyulva, téren fekszik, kertei pedig dombra rugnak. Szomszédai: k.-ról Harasztkerék $\frac{3}{4}$, ny.-ról Kis-Görgény $\frac{1}{2}$, d.-ről Göcs $\frac{3}{4}$, é.-ről Ákosfalva $\frac{3}{4}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 1470 h. 22 öl; kaszálója 405 h. 962 öl, szőlője 57 h. 249 öl, legelője 105 h. 1281 öl, erdeje 1144 h. 1115 öl, terméketlenek 119 h. 1431 öl, egészen 3003 hold és 260 □ öl; ennek $\frac{1}{3}$ -de tér, földje fekete; $\frac{4}{5}$ -de hegy és oldal, sárga sziváj, kevésbé kövecses földű. Háza száma 181. Hegyeinek helységi neve, k.-ról Kalangyos, d.-ről Czég; evel szemben más kisebb hegy, ny.-ról Cserna és Czapa, a három első hegynék oldalain vannak jól termő szőlői. Patakai: a Szövédről lejöő, ered d.-re Göcsön, gyakori kiömléseivel tetemes károkat okoz; Cserna, a csókai határszélről; ny.-ról a Csere erdejéből kijövő Bánya pataka; d.-ről Nyáros, d. ny.-ról Czég; k.-ról Áj; utóbbiak mind a szövérdi patakba folyva együtt haladnak é.-ra. Ivó vize é.-ról Oldal, és Jakab kútja, az ákosfalvi országút mellett, ny.-ról Mester; d. ny.-ra Büdös kút; a faluban csorgó nincsen, mindenki kútjából él, vize ezeknek édes, gyenge, hashajtó. Vagyonosabb birtokosai: Filep Albert, Balla László, Balla István, Barabás János, özvegy Sipos Sándorné, Zágoni Sáska János, Harkó Péter, Pető Bálint, Sepsi Domokos, stb. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok új egyháza tornyával, kőből, cseréppel fedve, nagy és szép épület, van órája, két harangja, tágas czinterme, hova annyian temetkeztek, hogy nincs oly ép föld, hová temetkezni lehetne. E templom közelebről készült a más ódon helyébe, miről érdekes a következő jegyzés: „A M.-Vásárhelyről délre mintegy másfél órányira fekvő Vaja falvának ritka régi-

ségü ev. ref. Imaháza, melynek historiája a sötét régiségbe hajlik, honnan kibúvárkodni szinte már lehetetlen, mindazonáltal mi még a feledés homályából megmenthető, minthogy Istennek ez ős imaháza újjatit, e környék régiségeire figyelők kívánatára közlöm, a mint következik: Az itteni imaház, mint a torony alatt góth alakban idomult fejr kő ajtófél ily formájú 1   Zsámu felirata jelenleg mutatja 1442. készült¹⁾, tovább: ez imaháznak eleje, valamint egykor az ugynevezett sanctuárium is, merőben termés kőből épült, holott jelenleg az egész környéken ily kő nem csak most nincs, de kézben lévő oklevelek után állítják, hogy e ritka régiségü imaház építésire szükségelt e nemü termés kövek szülő anyja, egy a Vaja falvától ny.-ra fekvő Bánya nevü mély patak lett volna. A nevezett imaház régiségét s több századosságát bizonyító szilárd oszlopai, valamint a mostani kor izlése szerint igen magas szarvazatja leszedésekor a munkások közül a szemesebb, a valaha sanctuáriumnak használt északi oldalán, vad méh bérjárás után egy rejteket fedezett fel, mely éjszaka szentségtelen kezekkel kibontatott; s hogy mi rejtett az egy sing, hat hüvelyk hosszú, egy láb, hat hüvelyk magas, s egy láb tágasságu csinosan kirakott rejtekben? tökéletesen nyomába, a hivatalos inquisitio daczára, is mindeddig nem lehet jutni. Sokan sokat beszélnek, gyanitnak természetesen a viharos időkben oda rejtett templomi kincsről. Az idő mindent megemésztő keze ez Isten házának oldal bérjáróját annyi századon át mélyen lesüjlesztette. Kivül a torony alatti bérjáró pedig, nincs emlékezet reá, egy lábbal kisebbre vétetett; s a két külső bérjárónak egészen kemény vas pléhvel borított ajtója tenyérnyi széles vaspántokkal van ellátva, hihető, hogy a futások korában a magát oda bévont népnek egykor menhelye volt. Ilynemü eseményeket a hiteles történeten is bizonyít. Legbelől ugyancsak a torony alatt az időtől megszürkített idomtalan alaku hársfa templom ajtó öszszemarczangolva, közepén pedig másfél lábnyi területre imitt-amott kifurva s a furó nyomán erőszakkal bérombolva van²⁾. A nép pertraditionem állítja, hogy az utolsó tatár járáskor a templomba béczárt éhkutyák rágták volna meg az ajtót, s a furu jukak nyomán

1) Ez évszám inkább késseli karczolásnak, mint vésésnek látszik ma.

2) Ez ajtó az új templom nyugati oldalán van bemenet, hársból, fenyőfa deszkával borítva, azonfeljül jó erős vaspléh pántokkal készítve, a melyet reá a kutyák rágása miatt kellett tenni; e valóban régi ajtónak balszárnyan vannak a rágások, és egy négyszegü nagy lyuk a hársfán.

ma is látható rést tatárok működésének tulajdonítják. Elaggott vének beszélnek a templom alatti kriptáról, melyet még nem kerestek fel, különben ezen terjedelmes domb, melyen ez imaház fekszik, s melyről a Nyárádtérre legszebb kilátás esik, anynyira bé van plántálva ember csontokkal, hogy a templom porticussa újításakor, annak alapja ásása alkalmával, több szekér mennyiségű ember csontokra bukkantak, valamint a közel fekvő egyik egyházi telek is csak pár lábnyira ásva, ember csontokkal teljes. A 125 családból álló ev. ref. szentegyház harangja is megjegyzést érdemlő, melyen ily felírás van: O+Rex+Gloriae+veni+cum+pace+1479+. Nevezetes még az imaháznak egy 1645-ben készített pulpítja, melyen szóról-szóra ily felirat áll: „a: n: o: d: n: i: 1645. Ez pulpítumat csináltattam én n: m: s: n: z: t: s: Datzo István Uram megh hagyatott Özvegye Vajai 'Su'sánna Isten tisztességére“. Ez ős Vajai család ma már itten nem létezik, mindazáltal emléke jelenben is meg van említett Vajai Susánnának e környékben; több mint 6—7 anyaszentegyháznak ugyancsak 1645-ben ajándékozott¹⁾ nagy ezüst poharaiban, mit a Vajai s más ecclesiák ezüst poharaikra metszett számok bizonyítanak. Végre a még ma bántatlanul álló templom hátulsó részén, a harmadik meszelési réteg alatt mostani emlékezeten kívüli durva fekete és téglaszin régi karton festés találtatik. A fedél leszedésekor találtak a többek közt egy régi alaku cserépre is, melyre láthatólag rá van írva: „pro nominum“; alább: P. M. és oldalvást 1604. (a négyes visszafordítva), valamint a fennebbi latin szóban is az N; legalól a cserepen sugárok közé csinált kereszt van“. Másik templom a görög nem-egyesülteké a falu k. oldalán, szemben az ev. reformátusok leirt egyházával. A magán lakok közül említést érdemlők: Filep Alberté s testvéreié d.-nyra, Sipos Sándor özvegyéé d.-re, kőből és cseréppel fedvék, k.-re a Barabás János és Fülöp Ferencz fából épített házaik; ezeken kívül van több cserepes és zsendelyes csinos épület. Nevezetességei. Határa d. részében szilkerék nevű helyen s szántóföldeken sok nyilakot, s egy hüvelyknyi vastagságú cserepeket is kaptak, Ugyanez osztályán szőlője aljában sülyedék nevű területen, az országút mellett, van három süppedékes ingovány, felszínöken mindenik három s négy öl kiterjedésű, száraz időben kereken körül bé füvedzik, de közepén változatlan ma-

¹⁾ E pohár jó ezüst, félkupás nagyságú, a rajta levő koszoruba foglalt metszés szerint azt Vajai Susánna 1642-ben adta; a vajai ev. ref. megye ládájában áll.

rad fekete sara nyirkosan, esős időben meghigul, öt-hat ölös rúddal sem érhető feneke, a marhák szeretik nyalni¹⁾. Oklevelei: „1562-ben Balassa Menyhárd, Székely Antal, Valkai Miklós munkálkodása által a székelyeket az egyben való esküvésre unszolni kezdék, mely hogy annál nevezetesebb lehessen, feltették magokban, hogy az ifju királyt (Zápolya János Zsigmondöt) megöljék, úgy gondolkozván, hogy az ő megöletése után az ország a Ferdinandus részére hajolván, a sok hadakozások, melyek mindaddig terhelik vala az országot, teljességgel megszűnnek. Ezen dolognak pedig fővebb koholója volt egy Maxai Tamás nevű, a ki mindeneket Balassának megírt vala titkon. E dologot Ferdinandusnak is megjelentí: de Ferdinandus nem hadja helyben. Ez ügyben való esküvést legelsőbben Báthori István vevén észre, megjelentette mindjárt János királynak. A ki is némelyeket azok közül, a kik ezen egymásközt való esküvésnek okai voltak, megbünteti, a többit pedig szabadon bocsátja; de azon szelid jámborságával azt cselekszi János király, hogy Székely Antal indításából, sokkal nagyobb pártoskodás és zenebona indittatik, ugyanis az ő parancsolatjából Udvarhelyre a székelyeknek gyűlés hirdettetik, az hová midőn minden székely helyekből számosan egyben gyűltek volna, egyben esküsznek vala mindnyájan, hogy ők a magok szabadságokat, nem gondolván a reája jöhető veszedelmektől teljes igyekezettel munkálódják. Mely megesküvés után kész szívvvel mintegy negyven ezeren a székelyek egyben gyűlnek, reá ajánlván magokat, hogy vagy mind meghaljanak, vagy szabadságok és privilegiumok épségben megmaradjon és ezen seregnek előljárójául teszük egyenlő akarattal Pálfalvi Nagy Györgyöt, és Udvarhelyről kiindulván, a Nyárad mellett egy Vaja nevű falu sik mezején táborokat megtelepitik. A kiket pedig János király egyöbbségre le nem csendesithetvén, Majlát Gábort feles számú sereggel ellenök küldi, a kit elsőbbsen a székelyek keményen megvernek, de minekutánna János király a Majlát segítségére Radák Lászlót két ezer lovasokkal elküldötte volna, Radák László reájok ütvén, igen nagy vérontást viszen véghez; sokakat a székelyek közül elfognak és a királyhoz viszik. De a jámbor király sokaknak megkegyelmezett, mindazonáltal másoknak megijesztésekre Nagy Györgynek a fővezérnek és más háboruság indítóknak Segesvárt fejeket véteti, némelyeknek orrukat és füleket elvágatja. Így lecsendesítvén őket, hogy annakutánna is efféle cselekedni ne meré-

1) Találtnak ilyek még több helyeken Marosszéken. I. Sárdot, Mező-Csávást stb.

szeljenek, minden szabadságoktól őket teljességgel megfosztja. A többiek pedig ide s tova elszélednek. — Ezen támadásnak pedig emlékezetére Udvarhelyen két bástyát építtetett, az egyiket nevezte: „Székely támad“, a mellette valót pedig „Székely bányá“(1). — 1756-ban a január 5, és 6-án Szeredában tartott gyűlésen óvást adtak bé a vajaiak, mely így haagzik: „Protestatio Vajaiensium: Nemes Marosszéki Vajai Falusbiro eskütt társaival egész falu képiben, ugy Possessorok Pokai id. Sárosi György. Ákosfalvi Szilágyi Sándor, és Karácsonfalvi Toth Péter minden falu közönséges erdeit a Vajai egész határban, régi három forint birság tilalmában kívánnak és tiltatnak, hogy ezután (mig communi voto meg nem szabadittatik) mindenkor tilalomban tartassék, senki se vágja, hadd épüljenek a levágott erdők, az épült erdők pedig megmaradgyanak, hogy jobban épüljenek“(2). — Vajában posta állomás volt húzamos idő óta 1820 tájáig, mikor innen áttételezt Nagy-Kendre, és ma e tájon ide jár M.-Vásárhelyről a posta. 1846-ban augusztus 10-kén Balla József beadott kérvényében kéri: „hogy Vajában eltöröltetett postai állomása aránt a Nemes Szék Rendei kárpótlást eszközölnének; határoztatott: hogy a kérelmes — a maga rendén — elpróbálta volna kérelmében irt dolgának az illető helyeken való orvoslását: nem bizonyítván, a kérésnek elég nem tétetődhetik“(3).

II. Jobbágyfalvi járás.

I. Búza háza.

Fekvése. Egészen téres helyen, a N.-Nyárad k. partján, területének éppen a közepén. Szomszédai: k.-ról Mája és Márkod $\frac{1}{8}$, ny.-ról Vadad $\frac{1}{2}$, Iszló $\frac{1}{2}$, Ehed $\frac{1}{2}$, d.-ről Sz.-Márton $\frac{1}{4}$, Csikfalva $\frac{1}{4}$, é.-ről Deményháza $\frac{1}{4}$ osztr. mértföld távolra. Területe részletesen és összesen: szántója 360 h. 524 öl, kaszálója 162 h. 927 öl, legelője 83 h. 1114 öl, erdeje 297 h. 238 öl, terméketlenek 69 h. 653 öl; összesen 973 hold és 256 □ öl, melynek $\frac{1}{4}$ -de tér, s ez részint fekete szurkos, részint porondos; $\frac{3}{4}$ -de hegy és oldal, k.-re sárga sovány sziváj, ny.-ra köves fekete, vegyes és veres palás. Háza i száma 66. Hegyeinek helységei neve. A keletit Ördögösnek, a ny.-tit Lügetnek hívják, mindkettő legelő. Folyója a N.-Nyárad, jó Deményházáról és

1) Bethlen János kézirati történeti feljegyzéseiben 49-ik és 50-ik lapon.

2) 3) L. Az 1756, és 1846-kl eredeti marosszéki közgyűlési jegyzőkönyvet.

foly Sz.-Mártonra, két lisztelő malmot hajt. Patakja nincs. Ivó vizül a N.-Nyárádot használják, de vannak jó kútai is. Vagyonosabb birtokosai: Nagy György, Májai József, Pálfi Károly, özvegy Jánosi Györgyné, stb. Köz- és magánépületei: Három temploma van: az unitáriusoké a falu derekán, az ev. reformátusoké ny-ra s a r. catholicusoké k-re, mind kis faépületek, Nevezetességei. „Cs.-Sz.-Márton határáról jó ide a Traján útja, épen, tisztán láthatólag és járhatólag, egész Búzaháza területén hosszan nyúlik, Deményháza szántói és kaszálói közt haladva Mikházára; három öl széles, mindenütt beásva, csak gödrei kitöltvék, a Nyárád apró kavicsaiból van rakva, északi részén mintegy 80 ölnyre a d.-lin két helyt megint egy annyira víztől el van mosva“. Nevének nem igen megfelelő Búzaháza; mint a megszokott közmondás tanít: „Marosszéknék „háza“ szóban végződő nevű falvai, gabonával éppen nem bővülködnek“¹⁾. Ez igaz is, Búzaházára, Deményházára és Mikházára nézve, de nem talál Fintaházára, hol mindenféle gabonanem jól terem; e négynél pedig több háza szótagban végződő falu nincs Marosszéken.

2. Csikfalva.

Határának kellős közepében egészen téren fekszik. Szomszédai: k.-ról Mája $\frac{1}{2}$, d.-ről Jobbágyfalva $\frac{2}{3}$, ny. Moson $\frac{1}{2}$ osztr. mértföldre, é.-ről Sz.-Márton, melytől csak egy hid választja el. Területe részletesen és összesen: szántója 637 h. 1481 öl, kaszálója 222 h. és 726 öl, szőlője 12 h. 1429 öl, legelője 174 h. 446 öl, erdeje 67 h. 373 öl, terméketlenek 73 h. 345 öl; összesen 1188 hold, ezeknek kétharmada tér, földje fővényes és fekete, egyharmada hegy s fehér meszes földű. Házaik száma: 103. Hegyei: a Borzik, é.-ra, a Gyertyán, ny.-ra. Szőlő-hegye is van, Nagyszőlő neven k.-ról, jó bora terem. Folyóvize a Nagy-Nyárád é.-ről, foly d.-re határát keresztül vágva; van rajta négy lisztelő malom, egyik három, a többi két kövel. Patakjai: az Istánd, ered é.-ről, a Borzik, ny.-ról, ebben mikor eső van, csak akkor található víz, más hasonló alkalommal keletkező Szőlő és Kertek nevű erdei patakocskákkal egyesülve, a N.-Nyárádba folyak. Ivó vize a N.-Nyárád, vannak jó vizű kútai is, de forrás határán nincs. Köz- és magánépületei. Temploma csupán egy van, az ev. reformátusoké, kőből, haranglábbal, a falu köze-

1) Benkő József Specialis Trans, 448-ik lapján.

pén. Magánépületei közt kitünőbb a Hajdu Mózes köháza a falu ny. során, mely jó sokáig pusztán állván, ez évtizedben megújítatott, addig kőkapujával azon modorában volt hagyományilag, miképp birta benne lakott Bakó István (l. előbb 66. l.) „ns. Marosszéknek ártatlanul megöletett hajdani főkapitánya, a több jelenlegi csikfalvi lakok egyszerűek, mivel junius 9-én 1849-ben történt nagy égéskor 32 gazda, 112 épülete hamvadott el. V a g y o n o s a b b b i r t o k o s a i: Hajdu Mózes, br. Bálintih József, Hajdu György, Kovács József, Májai Mihály, Májai Ferencz, Nagy György. stb. Oklevelei: „1753. 19. decz. Legitur ptestatio Csikfalvensium contra Dnam Sigismundo Demeterianam. „Protestatio“ Mü Csikfalviak, egész Falunak lakossai, s contribuensei solemniter protestálunk, nagy alázatossággal, s kéntelenítettünk is jelenteni: Lévén ns. Marosszékben Csikfalvában, az Nyárád vizén, ország úttýában által járó, eleitől fogva jó, révünk, melyen egy falunkbeli possessor (hogy a réven alól nem régen erigált malmaira több viz folyjon) elsőbben kövecsből gyenge töltést ottan-ottan rakatván, azután satis curribus gazzal, ganével nevelvén, végre legközelebb ez esztendőben czövekeket is veretvén, ággal is megkötvén, gátformát erigált, mely miá oly nevezetes kár következett, az mostani árviz alkalmatosságával, hogy az egész Nyárád folyamát a falu felé kezdette venni, a révet ugy elásta, hogy ha csak nagy munkával a vizet régi útjára nem vesszük, nagy veszedelem nélkül azon réven jární nem lehet, sőt félő, falunkban lévő sok lakósoknak lakhelyeit is el ne mossá; jelentettük volt még alázatosan a Mlgs Fő Tiszt Urk és Tks Ns. Széknek ezen révnek állapottyát, melyre a lett a resolutio: vigyázzon a falu maga kárára, hogy ártalmára ne légyen a töltés, már pediglen nyilván való kára, s romlása a falunak láthatóképpen tapasztaltatván, alázatosan instálunk a Mlgs Fő Tiszt Urk és a Tks Ns. Széknek méltóztatván a dologk nagyobb valóságára e gremio sui Cossariusokat exmittalni, oculáltatván azon megromlott révet, méltóztassék ily nagy kárt romlásával a falunak, útagóknak veszedelmekről, a révnek conservatiojáról prospiciálni, mely hozzánk meg mutatandó atyai gratiájával Isten a Mlgs. Fő Tiszt Urat, és a Tks Ns Széket megáldja. Mik pedig ezen alázatos instántiánkot inprotocollátatni és sub solita authentia kiadattatni alázatosan megkívánnjuk. Nemes Marosszékben Csikfalvának Contribuensi s lakossi“.

Kiadatott, hogy corrigáltassék ezen protestatio, légyen csak instántia, ne kérjenek oculatorokat, azután adassék ki!).

1) Azon évi eredeti marosszéki gyűlés jegyzőkönyvéből.

3. Csik-Szent-Márton.

Fekszik egészen téren, határának k. részén. Szomszédai: k-ról Csikfalva, melylyel — úgy szólva — össze van kapcsolódva, Búzaháza $\frac{4}{8}$, ny.-ról Moson $1\frac{6}{8}$, Káál 1, é.-ről Vadad $\frac{5}{8}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 652 h. 552 öl, kaszálója 107 h. 796 öl, szőlője 12 h. 1397 öl, legelője 64 h. 663 öl, erdeje 159 h. 1321 öl, terméketlenek 53 h. 360 öl; összesen pedig 1050 hold 289 □ öl, ezeknek egy-negyede tér, háromnegyede hegy és oldal, nagyobbrésze agyagos, kevesebb fekete, kövecses, sziváj földü. Háza i száma 60. Hegyei: ny.-ról az Orotványteteje és a Tarlüget, k.-ról Lüget, é.-ről Avas; vannak ny.-ra szőlőhegyei is, az Istand, s ennek háta megett Körtvélyes, jó bort teremnek. Folyóvize a N.-Nyárad, jó k.-ról, halad d.-re, van rajta egy három, s egy két kövü lisztelő malom. Patakjai: a Hódos, ered é.-ről, az Istand ny.-ról, az első k.-re a N.-Nyáradba, az utóbbi d.-re Csikfalvára foly, vannak még más patajai is, melyek csak esős időben erednek meg. Ivóvizet a N.-Nyáradból nyernek, noha vannak jó kútai is. Köz- és magánépületei: temploma csak egy van, az unitáriusoké a falu déli részében ódon, erős kőből épült, góth mű, hason tornyával, zsendelylyel fedve. Mennyezete a közepén levő festett írás szerint 1667-beli, sok négyszegű ó-modoru festett czirádákkal, ez egyháznak d. felében van Tóth Mihály és Tóth István 1675-ben készült, ma is épen álló, fedeles széke, ez és a papi é. felőli szónok székek között egy sirbolt van k.-re, pádimentumára kétfelé nyíló ajtójával; ny.-ról karzatát az ifjuság számára Tóth István állította, k.-ról az orgona háta megett Thoroczka Józsefnek 1776-ban, nejének Orbok Katának 1798-ban faragott köemlékeik a falba bérakva. Érdekes Szentmártoni Sámuel, jelenlegi unitárius papnak, következő jegyzése ez egyházzól és megyéről 1861-ből: A templom mint építése mutatja, a r. catholicusoké volt, körülbé 1400 körül, s akkor Cs.-Sz.-Márton a hódosi esperességhhez tartozott; állítólag Mária Therésia idejében, a felföldi catholicusok kezét akartak tenni reá, úgy a bere-kereszturi és márkodi egyházakra is, de nem léptek fel, visszajedve azon egyezménytől, mit a szólaghyomány szerint az irt három falvak megyéi kötöttek egymás közt, hogy t. i. bár melyik templomra tegyenek támadást, a r. catholicusok a más két megye minden hivei, 13 éveseken feljül tartozzanak segedelmére menni. Fenntartotta az ösöktől beszéd, hogy 1600 körül, ta-

lán tatárok, vagy Mihály vajda oláhai elől, a cs.-sz.-mártoni lakók egy része a templomba zárkózott, az ellenség szalmát hordott körül s a lakósokat belé égette, kiknek csontjait az életben maradtak a templom czintermében ásták el. A legközelebbi napokban e körül kerítés állíttatván föl, akkora gödörben, mekkorát egy sasfa elfoglal, számos koponyák találtattak, ez állítást igazolandók. A megye régiségei közt találtatik egy zsolttár, mit 1699-ben gy.-monostori T. Nemes Gyerőfi György irt a szamosfalvi oskolában, mint tanítványa Magyarosi Istvánnak, ki 1700-ban cs.-sz.-mártoni pap lett; ugyan a Gyerőfi háztól került egy ezüstnyelű kést adott az irt lelkész Gyerőfi György tetszéséből urasztalrai szükségre; végre megemlítendő: a cs.-sz.-mártoni megye anyakönyve 1710-en kezdődik. Magánépületei közönségesek. Vagyonosabb birtokok: Horváth Benedek, Rozányai József, Jánosi Lajos, Fülöp Miklós, Nagy Mihály, stb.

4. Deményháza.

Fekvése. Keletfelé a N.-Nyárád mellett téres, ny. része dombos, fekszik saját határának éppen a közepében. Szomszédai: k.-ról Mikháza $\frac{1}{8}$, d.-ről Márkod $\frac{1}{2}$, ny.-ról Búzaháza $\frac{1}{2}$, é.-ről Hódos és Jobbágytelke $\frac{3}{4}$ osztr. mértföld távolra. Területe részletesen és összesen: szántója 461 h. 232 öl, kaszálója 159 h. 734 öl, legelője 476 h. 800 öl, erdeje 160 h. 593 öl, terméketlenek 76 h. 128 öl, összesen 1333 hold. 837 □ öl, melynek csupán $\frac{1}{6}$ -od része tér, vizmosásos, kövecses; $\frac{5}{6}$ -da hegy és oldal, szirtesek, fejr és sárga színűek, nyár- és nyírfát termők. Házaik száma 106. Hegyeinek helységi neveze: é.-ről a Hegyes sor és Dombhát, gyenge legelők és szántók; d.-ről Ugra oldala, d. oldala Márkodé; ny.-ra a Lüget¹⁾; szőlőhegye csupán Kovács Lajosnak van d.-re a falu alsó végén, de csak ficzkó és kevés bort ad; gyümölcsenyésztése azonban közepes. Patakjai: a Csádó, ered Jobbágytelke és Deményháza között, nemkülönben a Gyertyános, é.-on Hódosról, a falu közén keresztül foly, a Hágófő, ny.-ról, a falu alsó végén át, az Ugra, d.-ről Márkodról ered, ezek mind a N.-Nyárádba ömlenek; a Nagy és Kis-Szölő d.-ről indulnak, elterülnek a szántókon, réteken, melyeket eliszapolva olykor nem kis károkat okoznak. Folyó- és ivóvize egyszersmind a N.-Nyárád, nyolcz lisztelő malommal; vannak jó kútai is. Va-

1) Ez hajdon a vataházi pusztához tartozott, lásd alább Márkodot.

gyonosabb birtokosai: Barabási András, Orbán György, Kovács József, Balog Elek, Bereczki István, Boldizsár János, a r. catholica megye, Fejér István, Jánosi András, Kovács Elek, Laczkó József, Nagy János, Orbán Péter, id. Tóth János, stb. Köz- és magánépületei. Egyháza csupán a r. catholicusoknak van, kőből, cseréppel-, tornya bádoggal fedve, a falu ny. részében, miről a hódosi s hozzá tartozó filiák (köztük Deményháza) püspöki oklevelében, mely költ Kovács Miklós püspök idejében 1836. május 18-án, ez van följegyezve: „A deményházi régi fakápolna épült az Agyagostetőn 1638-ban, onnan vitetett 1671-ben a temető közepébe, és 1812-ben megnyujtatott, de 1837-ben eladatott a sárdi görög-egyesülteknek. A mostani szép új templom épült 1836-ban, van két régi kis harangja, az első 40 fnt. 1649-ben, a másik 30 fnt. 1710-ben öntettek, van két nagyobb, egyik 4 mázsás 10 ft, másik 3 mázsás 16 font, újak“. Nevezetességei. Búzaházáról jó Deményházára s határán túl Mikházáig halad a római Traján-út, hosszában mindenütt földszint rakva, a földdel színelve, beásva, itt is három öl szélesen. Nevezetes 1597-ki, Hódossal, Eheddel, Jobbágytelkével, Remetével, ugyanazon czime: „Statutorium Mandatum port. poss. in possessionibus Hódos, Ehed, Jobbágytelke, Deményháza et Remete habitarum, pro Stephanno Boeskaei de Kis-Marja sine executione emanat“.

5. E h e d.

Fekszik határának inkább é. k. részében hosszan egy völgyben. Szomszédai: k.-ról Hódos $\frac{3}{8}$, d.-kről Deményháza $\frac{6}{8}$, Búzaháza $\frac{6}{8}$, ny.-ról Iszló $\frac{9}{8}$, é.-ről Nagy-Szederves¹⁾ $2\frac{1}{8}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 627 h. 24 öl, kaszálója 192 h. 251 öl, szőlője 11 h. 1343 öl, legelője 248 h. 217 öl, erdeje 108 h. 944 öl, terméketlenek 65 h. 97 öl; összesen 1252 hold és 1276 □ öl, minek egyszázada alig tér, a többi hegy és oldal; földje nagyobbára sziváj, sárga agyagos vagy palás, kis része köves. Háza száma: 97. Hegyeinek helységi neveze: a Pusztatető k.-ról, a Szakálhegy é.-ről. Szőlője is terem a Nagyhegyben, de gyenge bort ad. Patakjai a Szilas-nagyvölgy k.-ról, a Hódos d.-ről, a Ropor árka ny.-ről eredve, a falun végig folynak, honnan Iszló határára haladnak. Ivó vize: a Csorgó, a falu k. osztályában, határán is vannak jó for-

1) Tordavármegyei falu.

rásai, k. a Szőlőkert, d.-re a Füves. Köz- és magánépületei: temploma csupán egy van, a r. catholikusoké, a helység derekában, szentélye kőépület, cseréppel fedve, a többi része tornyával most épül téglából. Magánlakai közül a r. catholicus papé kitünőbb. Vagyonosabb birtokosai: Iszlai Elek, id. Nagy János, Bakó István, Barabási András, Nagy András, stb. Oklevelei: 1831-ben az ehedi, hódosi és kendői közönségek kérték az adóra nézve földeiket az első osztályból, a harmadikba tételni, de ennek változtathatását országgyűlés tárgyának állíván, a Rendekek belé nem elegyedtek¹⁾ 1834-ben ápril 28 án újabban folyamodván az ehediek a hódosiakkal és kendőiekkel fennemlített kéréseikkel Marosszék Rendeihez, ez alkalommal országgyűlési követeknek útasításul adták, annak megnyerése kieszközlését²⁾. Ugyanekkor az ehedi, hódosi, jobbágytelki és iszlói közönségek a káliaktól elfoglalt Csemper alatti utat kinyittatni, egyszersmind a Szék havasára feljáró utat megcsináltatni kérik, melyre e következő válasz adott: „Az elfoglalt út kinyitására nézve útasittatnak a kérelmesek ezen Széknek Constitutiojában meghatározott útra. A Szék havasára menő és készitendő út megnézésére pedig oculatoroknak vice királybíró Gál József, gr. Tholdalagi Ferencz, Gálfalvi Imre atyánkfiai a geometra és erdő inspector kineveztetnek³⁾.

6. Hódos.

Fekszik határa közepén, inkább k.-re hajolva, verőfényes és észkos, dombos helyen, közepén létező kis térrel. Szomszédai: k.-ról Deményháza $\frac{3}{8}$, d. Búzaháza 1, ny.-ról Ehed $\frac{3}{8}$, é.-ről Jobbágytelke $\frac{4}{8}$. OláhTelek⁴⁾ $2\frac{7}{8}$, dny. é. közt Nagy-Szederjes⁵⁾ $\frac{5}{8}$ osztr. mértföldre. Területe részl. és összesen: szántója 854 h. 1199 öl, kaszálója 148 h. 1239 öl, szőlője 28 h. 1299 öl, legelője 406 h. 921 öl, erdeje 134 h. 1169 öl, terméketlenek 84 h. 346 öl; összesen 1657 hold, és 1373 □ öl, minek csak $\frac{1}{6}$ -da tér, a többi hegy és völgy, sárga agyagos, palás, sovány, vizmosta helyek, egy kevés része pedig köves. Háza száma: 127. Hegyeinek helységi nevezete: k.-ról a Bakósháza, Meleg oldal háta mege és Nagyhegy, é.-kről, ennek verőfényes oldalán van nagyobb, a Bakósházán kisebb, szőlője Hódosnak, de gyenge bort termelnek; Simontető, é.-ről felnyúlik Telek határáig. Patakai:

1) 2) 3) Az érdekeltt évi marosszéki közgyűlések eredeti jegyzőkönyvéből. 4)

5) Tordavármegyei falvak.

a Hódosi, ered é.-ről, a Villám, ny.-ről és a Szurduk árka, egyesülve folynak d.-re Ehedre, az utóbbi kikeléseivel nem kis károkat teszen. Ivó vizei. A falu d. részében három jó kútja van. Köz- és magánépületei. Temploma egy van, a r. catholicusoké, ódon góth épület, tornya újabb, kőből a falu déli végén; az alább következő, Hódost illető püspöki oklevél szerint négy harangja volt, u m. 1 öt mázsás 45 fnt, 1 három mázsás, mely 1500-ban öntetett, góth betűkkel e lévén rajta: „Veni Rex Christe cum pace“; a 3-ik 90 fnt, 1660-beli, a 4 ik 40 ft, 1710-ből Ezek közül a két első újból öntötték, a 3-ik meg van, a 4-ket 1849-ben elvitték. A templom k. fele szentélyében van nagy oltára, mely 1683-ban készült. Magánépületei közül a papi és kántori lakok d.-ről, a falu háza közepén, a Balog József északi részén szebbek. Vagyonosabb birtokosai: Orbán József, Török Ferencz, Kovács Jakab, Ferenczi Gáspár, Máthé Ignác, Máthé György, Máthé Zsigmond, Szabó Miklós, Bartalis Antal, stb Nevezetességei. Hódos határán é.-ra Nagyhegy nevű szőlő tetején palás kövecses földben voltak több buvó helyek, hová rejtettek a régi háborús időkben féltőbb vagyonaikkal a lakosok; e buvóhelyekből ma kevés látszik, be vannak töltve. Oklevelei: „Introductio et Statutio Volfgangi et Johannis Kovassoczi in dominium totalis et integræ possessionis Boos, portionum item in possessionibus Koronka, Soovárad; Sásvári, Bodon, Cserefalva, Karácsonfalva, Somosd, Folyfalva, Kis-Görgény, Vaja, Fintaháza, Baczka-Madaras, Ákosfalva, Csibafalva, Kendfalva, Sz.-Gericze, Nyárádtó, Lőrinczfalva, Sz.-László, Bede, N.-Adorján, Tompa, Nagy-Boldog-Asszonfalva, Moniath, Magyarós, Deményháza, Moson, Ikland, Kaál, Kebele, Kebele-Sz.-Iván, Jobbágytelke, Hódos, N.-Ernye, et Jedd nec non totalis et integri praedii Váztmán ac portionis praedialis Kis-Ernye in Sede Siculicali Marus. Item Korod-Sz.-Márton, Korod, Fületelke et Kis-Szőlős, in de Küküllő Com. existent. per defectum seminis Egregii quond. Joannis Filij Thomae Mihályfi impetratarum contradictionibus plurimorum obviata et obnoxia emanata anno 1580“¹⁾. „Donationales Volfgangi Kovassotzi ratione totalium port. in possessionibus Hodos et Curia ibidem nobilitari extracta, item Jobbágytelke, Ehed, Deményháza et Remethe habitatum confectae ao 1592“²⁾, miből olvasható, hogy ezek akkor a n.-görgényi várhoz tartoztanak. 1616-ban május 1-én Bakó Imre, Horváth Gáspár, Kil-

1) Eredetije a gy.-fejérvári káptalani levéltárban. — 2) Ugyanott.

lyén Imre, Biró Márton regiusságok alatt hódosi udvarházát a hozzátartozott jószágokkal együtt a hódosi falusi közönség Kovassotzi Istvántól örökösön megvette¹⁾.

A Kovassotziak említett udvarháza Hódos határa d. részében volt; ennek köveiből építették 1754-ben a mostani tornyot, az udvarháznak ma alapja sem látszik, helyét szántják. A hódosi s hozzátartozó filiákra vonatkozó püspöki oklevélben ez olvasható a 24-ik lapon: „Parochiam hanc unam ex vetustissimis in Archivo Regnicolari inventis Litteris erutam testatur. Quisnam quove tempore aut anno hanc Parochiam condiderit, quemq. primum introduxerit Parochum, nec memoria hominum, nec litterae ante a. 1619 una cum domo Joannis Marton ac cista Litterarum tam ad Communitatem, quam vero ad Ecclesiam pertinentium fatali incendio combustae prodere possunt“. A 26-ik lapon magyarítva: 1629-ben Kedves Bálint és Domokos Kázmér szerzetes papok Mikházán azt állíták, hogy ők tartották meg a catholica hitet Selyében, Hódoson és ezeknek kerületében mindenütt, de mihelyt a Franciscanus világi papok vették kezekre a kormányt, számok apadni kezdett“. A lább: „A tempore invalescentis Reformationis adusq. a. 1668 sedula optimorum virorum Ecclesiasticorum cura fideles Parochiae Hodosiensis Filialiumq. ad eam pertinentium a morsibus pesti lentibus infernalis heterodoxorum doctrinae tuita non fuisset certe a memorato anno 1668 opera P. Thomae Fülep Ord. Min. S. Francisci Archi Diaconi et Parochi Hodosiensis a vero tramite Sacrae Religionis aberrare debuissent. Verum fideles in Religione Orthodoxa jam bene confirmati in dictum P. Thomam insurgentes testante instrumento Inquisitionis litem moverunt in quo sequentia contra P. Thomam leguntur puncta: „P. Tamást láttam részegen, P. Tamást hallottam a lelkivel szitkozódni; P. Tamás azt mondotta: a pápista hit csak czifra hit; P. Tamás azt mondotta: a mise csak mese; P. Tamás azt mondotta, hogy Vásárhelyre megyek, és Kálvinista leszek, s egy szép feleséget veszek etcaet. alia plura quae huc inserere christiana verecundia prohibet“. A 26-ik lapon: Hódos legrégebb plébánussának 1613-ról Szépvízi János iratik, az ezután következettek névsorával év szám szerint. A római catholica megye anyakönyve 7-ik lapján le van írva, hogy 1719-ben hányan lettek a pestis áldozatává, miszerint Hódoson 269, Jobbágytelkén 222, Deményházán 225, Ehedben 72, Kőszvényesen 208,

1) A hódosi közönség lédájában eredetiben.

K.-Remetén 166, Mikházán 112, Szováthán 102, Selyében 67, összesen 1222-en haltak el. Életben maradtak Kőszvényesen 220, Hódoson 128, Jobbágytelkén 172, Deményházán 128, Eheden 81, K.-Remetén 232, Mikházán 102, Szováthán 188, Selyében 89¹⁾.

Megemlítendő még, hogy Hódosnak 3 sokadalma van: január 28-án, április 17-kén és szeptember 21-én; ezenkívül heti vására szombaton; az elsőket 1839-ben, az utóbbit 1842-ben nyerte, e vásárok jó sikerűek és többnyire népesek is. A sokadalmakról e van: „A hódosi közönség kérélmé az általok megnyert három országos vásárról költ privilegialis levélnek kihirdettetése aránt. Válasz: Felolvastatván, minden ellentmondás nélkül kihirdettetett, főjegyző atyánkfiára bizatván, annak a kiváltság levélre leendő felírása; azonban óhajtották volna a Rendek, hogy az nem csak a nevének, hanem a törvény értelmében megkivántató cancelláriusi, és referendáriusi hivataloknak kijelölésével adatott volna ki. Mely alkalommal kinyilatkoztatatik, hogy az érdeklött vásárokon, székely ns. atyánkfiái törvények értelmében nem lévén vámolthatók, azzal ne is terhelődjenek, az az aránti felügyelet és rendelkezés a nemes szék tisztségére bizatik²⁾).

7. Jobbágytelke.

Fekszik határa délről északra nyúló völgyében, a falu közepe térs, a többi része oldalos helyen épült. Szomszédai: k.-ról Kőszvényes $\frac{7}{8}$, Mikháza $1\frac{1}{8}$, Deményháza $\frac{6}{8}$; d.-ről Hódos $\frac{4}{8}$, ny.-ról Olá-Telek³⁾ $\frac{4}{8}$, é.-ről Kőhér⁴⁾ $\frac{5}{8}$ osztrák mértföld távolra. Területe részl. és összesen: szántója 971 h. 1364 öl, kaszálója 168 h. 614 öl, szőlője 26 h. 167 öl, legelője 681 h. 852 öl, erdeje 572 h. 868 öl, terméketlenek 114 h. 935 öl; egész területe 2535 hold, minek martjain földje sárga, agyagos, sziváj, hegyein palás, kő egész határán nincs. Házaik száma: 181. Hegyeinek helységi nevezete: a Csere oldal, é.-ről, a Nagy kő feje, k.-ról, a Farbük, régi neve Tarbük, ny.-ról. Két gyengén termő szőlőhegye is van d. és é.-ra. Patakja valóságos egy síncs, hanem esőzés alkalmával a völgy két oldaláról eredő hegyi patakok a völgy é. részén összegyűlve, ez egy nagy mederben keletről nyugati irányban elhalad. Ivó vizet, melynek puffasztó hatása van, a falu kútjaiból nyernek, de e kútak hosszas fagyban, vagy szárazságban kiapadnak. Köz- és magánépületei. A fa-

1) Ezeket az Anyakönyvbe akkori hódosi plébános, Csedő András jegyezte be.

2) L. Marosszék az évi jegyzőkönyvét. — 3) 4) Tordavármegyei falvak.

lu közepén fekszik a róm. catholicusok temploma és tornya, mely egészen téglából épült 1786-ban, mikor különvált megyéje Hódostól, melynek addig fiókja volt; tornya zsendelyvel van fedve. Régebben egy 1619-ben készült fakápolnát használtak, melynek helyén van ma temetőjük. Magánépületei közt szebb a r. cath. paplak. Vagyonosabb birtokosai a Bereczki, Bakó, Balla, Simó, Mosoni, Kiss, Sebessi, stb. családok. Nevezetességei. Hagyományilag a n.-görgényi várból származtak lakói, hol jobbágyok voltak; ide települőkkel házaik jobbágyok telkeinek nevezetvén: állittatik, hogy a falu mostani nevét innen vette. Szorgalmatos csinos népe szép honi szalmakalapokat készít, Déélsig s Beszterczéig hordván eladni. Oklevele. Marosszék jegyzőkönyvéből ide igtatom a következőt, mely Deményházát és Jobbágytelkét illeti: „My Gáspár János Zóvárdi, Cziany Górgy Chikffalvi, Marthon János Hodosi, Phülöph István Buzaházi, Bothos Gál Thompay, Teőkés András Torbozlj Nemes emberek Maros Zékben lakok, ezalább meghirt dologban köz bírák Adgiuk emlékeztire mindeneknek az kiknek illik, hogy in anno 1614 die 25 Juny Jövének mi előnkben egi felől Demiénházaffalva in persona, más felől ismét Jobbágitelkiffalva in persona, mivel hogj egj darab erdeő és határzélről volt eő nékiek vizázkodások és perlekedések, meli dolognak el igazittására rá gülikeztek volna, az sok iámbor közikben álván, alkuik megh is lőtt, az kétt falué ez képpen, igi alkuttok megh peres erdeő felől, meli vagion Jobbágitelke felől, Tarbók patakáol fogva alá az kerezt utigh, nap niuget felől, az tilalmas erdeő az határa, napkelet felől az Cziado pataka közöt, meli heliet korolius kut eliynek hivnak. Igi alkuttok megh, hogj az meg nevezett erdeő és hely az két falu közöt köz erdeő légien mind földestől, illi conditiokkal: Ez megh nevezet heliet egjik Falu is, sem penigh zámos ember, magának ez utat eörökségül ne foglalhassa. Irovtántt, szánto földett ne czinállion belölle, ha egik falu ezt fel bontaná, vagj megh nem állaná, az falu záz forinton maradgion — — — az erdeő mellől is el maradgion; ha penigh zámos ember bontaná fel, tehát egi ember kétt forinton maradgion, az erdeőbeli rézit is el vezesse“.

8. Jobbágyfalva.

Fekszik határának inkább északi részében, egészen térben, a Nyárád mellett ny.-ra. Szomszédai: é.-ről Csikfalva $\frac{1}{16}$, k.-ról Mája 1, d.-ről Andrásfalva $\frac{3}{8}$, Szereda $\frac{3}{8}$, ny.-ról Mo-

son $\frac{5}{8}$ osztrák mértföldre. Területe részl. és összesen: szántója 960 h. 1558 öl, kaszálója 227 h. 756 öl, szőlője 18 h. 868 öl, legelője 59 h. 1528 öl, erdeje 340 h. 584 öl, terméketlenek 88 h. 356 öl; összesen 1695 hold 550 □ öl, melyeknek $\frac{1}{6}$ -da tér, $\frac{5}{6}$ -da hegy és oldal, földé részint és nagyobbára fekete, részint sárga agyagos, homokos, porondos és kövecses. Házai száma 110. Hegyeinek helységi nevezete: az Izsó, k-ról és az Irtvány, a Kis-Kopaczdomb ny-ról. Van k-re szőlőhegye is, mely közepes bort terem. Folyója a N.-Nyárad, jó é-ről, halad d-re Ny-Szeredára. Patakja egy van, neve Istánd, eredé-ről és foly a N.-Nyáradba. Ivó kútai nincsenek, a N.-Nyárad vizét használják. Köz- és magánépületei: az unitáriusok fatemploma d-re, a görög-egyesülteké ny-ra, mindkettő haranglábbal. A magánépületek közt legszebb a gróf Rindsmaul Albert emeletes kőháza, a falunak alsó vagyis ny. részében, zsendelylyél fedve, vannak azonban több jó fa lakok is. Vagyonosabb birtokok: br. Bálintih József, gr. Rindsmaul Albert, Boér Ferencz, Kovács József, Bedő Sándor, Nagy György stb. Oklevel. Jobbágyfalvi néhai Kereső Lászlónak van egy jegyzőkönyve 1755-től kezdve, ily czim alatt: „Acquisita Immoibilia“, hol ezek vannak feljegyezve, az 53. lapon: „Jobbágyfalvi néhai circa annum 1594 élt Tot Györgynek voltak fia: néhai idősb Toth István és János, testvér atyafiak“. 57-ik lapon: „idősb Toth István fia Toth Mihály és ifj. Toth István mint még azon jószágban (t. i. a Petenyefalvi és Seredenibe) osztozatlan atyafiak, ketten együtt bírták azon jószágokat és néhai Toth István a mi szülő atyánk hazája oltalmára az akkori idő szerint fegyver viselő ember lévén, tatárok rabságába esik, az honnét nem különben, hanem sarcztzal szabadulhat meg, és jöllehet az bátyjáért Toth Mihályért, s minden együtt lévő jószágokért úgy viselt fegyvert és úgy raboskodott, mint tulajdon magáért, a kinek kiszabadítására adgya el zálogban az bátyja Toth Mihály az említett Petenyefalvi és Seredeni osztatlan jószágot“. Alább: „Megszabadulván Toth István a rabságból és haza jöven az bátyja Toth Mihály mindjárt impetálni s törvényesen is szorítani kezdi, hogy mivel az Petenyei és Seredeni jószágok osztatlanok voltak, s a szerint a maga abbéli részét is az öcsce szabadulásáért eladta, tehát azért adgyon más jószágot, a mint-hogy anno sequenti 1660 által is adgya Marosszéki, Andrásfalvi, és Sz.-Rontási bizonyos portzioit Toth Mihálynak, és

az Főletelki portzioját Toth Mihályné, Dobai Katának¹⁾. A f. kir. főigazgató tanácsnak decz. 9-én 1828-ban költ rendeletében, a „Jobbágyfalva és ottan találtató Miske Pál curiája bátorságba való helyheztetésére nézve projectált elásása a Nyárad vizének helyben hagyatik, és a mennyiben az ásást Jobbágyfalva meg nem győzné, a Szék által segedelmzettetni kívántatik. Határozat: Ezen rendelésnek teljesítése a ns. szék tisztségére bízatik oly formán, hogy az irt Nyárad árka megégyenesítése alkalmatosságával a Miske Pál gátja is nézettség meg a maga sora szerint, valamint azon mal-mokon alól és feljül való — még le nem szállított — gátok, a ki-rendelt Commissio által haladék nélkül nézettesenek meg, és jegyes czövekek tétessenek, melyeket ha valamelyik által háгна, ar-ticularis büntetés alatt tartoznak a gátokat mértékre leszállítani. Ezen Commissio, és pedig Márchális bünt. alatt, tartozik kiküldetését teljesíteni, valamint más Commissiok is²⁾ 1831-ben apr. 4-én Miske Pál a tisztség által oculáltatott és a gubernium által egyenesben vitetni rendelt, Jobbágyfalvának nagy kárt okozó, Nyárad árkanak az oculatio rendelete szerint mihamarább kiásatását kéri³⁾.

9. Iszló.

Fekszik tulajdon határának közepében, észak és délfelől két nagy hegy között. Szomszédai k.-ról Ehed $\frac{1}{8}$, Búzaháza $\frac{1}{8}$, d.-ről Vadad $\frac{1}{8}$, ny.-ről Kúál $\frac{1}{2}$, és Kis-Illye⁴⁾ is $\frac{1}{2}$, é.-ről Nagy-Szederjes⁵⁾ $\frac{1}{8}$, Kis-Szederjes⁶⁾ $\frac{1}{8}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 700 h. 161 öl, kaszálója 131 h. 967 öl, szőlője 7 h. 1474 öl, legelője 184 h. 839 öl, erdeje 272 h. 733 öl, terméketlenek 49 h. 712 öl; összesen 1346 hold, 136 □ öl, melynek csak $\frac{1}{50}$ -de tér, s ennek földesárga agyagos, kevésbé fekete és sziváj, a többi része hegy és oldal, palás, sárga agyagos földű. Házai száma 77. Hegyeinek helységi nevezete: az Üvertető, bokros és zab föld; a Bükkfő, szántó; az Útvölgy, cziheres, tövises legelő, mindhárom ny.-ról; k.-ról vannak: a Nagy-völgytető, szántó és puszta, az Andrásföldre teteje és a Borzuk, legelők és szántók. Szőlői: a Hamarcsa ny.-ról, jó zamatu bort terem; Uj fogás a kőkényvölgyben k.-ról, gyümölcsösökkel; vannak ezeken kívül több szilvái is. Patakai: d.-ről

1) Eredetije meg van Jobbágyfalván a Nagy György levelei között. — 2) 3) Azon évekről eredeti marosszéki közgyűlési jegyzőkönyvekből. — 4) 5) 6) Tordavármegyei falvak.

az iszlai határból erednek: a Sötét, Ábrahám, Nyiros, Bükkfü, Útvölgy, Poklosvölgy, Üver, Csorgó; k. részéből: Köveságy, Nagyvölgy, Pusztaszőlő, Sánta; ny. osztályából: a Simonliget pataka, Tövishid; k.-ról Ehedről jó a Hódos. Ezen patakok egyesülvén a ny.-ról jövők Káál, a többi Vadad határára haladnak. Vagy n o s a b b b i r t o k o s o k: Iszlai László, Hannenheim István, Mátyás András, Mátyás Mihály, Nagy György, Nagy József, Iszlai György, Kozok Mózes, Lőrinczi Mihály, Réti József, Györfi György, Toth Ferencz, stb. Kőz- és magánépületei: az unitáriusok kis csinos kőtemploma tornyával d.-ről, a r. catholicusoké rakófából k.-ról, éppen e mellett a görög-egyesülteké. Magánépületei, Iszlai László zsendelylyel fedett kő udvarházán, fogadóján kívül, jelentéktelenek. Nevezetessége: a Sz.-Péterkútja és Tövissed nevű, Káálnál előforduló, puszták közt levő helyen, a Töviss-hidnál, Iszlai László Hamárécsa nevű szőlője alatt állítólag templom volt, alapja nem látszik, de kaptak itt téglákat és ember csontokat is. 1841. octob. 5—6-án Maros-Vásárhelyt tartott közgyűlésen: „az iszlói, ehedi, hódosi, jobbágytelki s több havasalyi községeknek útvonalaiik iránt az határozottatott, hogy az nem országos, hanem kebelbeli lévén, azokat nemes Marosszék maga erején és költségével kívánja létesíteni; ezért felirt a főigazgató tanácshoz, hogy az irt helységek azon kérésének, hogy kincstári költséggel készíttessék meg ezen utakat, hely nem adathatik“¹⁾.

10. K e n d ő.

Hegyeiktől környülvett gödrös helyen, saját határának inkább ny. felében fekszik. Szomszédai: k.-ról Sellye $\frac{1}{4}$, d.-ről Magyarós $\frac{1}{2}$, ny. Márkod $\frac{1}{8}$, é.-ről Mikháza $\frac{1}{2}$ osztrák mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 303 h. 1521 öl, kaszálója 849 h. 983 öl, szőlője 8 h. 1322 öl, legelője 144 h. 821 öl, erdeje 70 h. 150 öl, terméketlenek 38 h. 665 öl; összesen 1415 hold, 662 □ öl, melynek alig $\frac{1}{100}$ -da tér, és ez agyagos, szurkos, barnás földü; a többi hegy és oldal, fejtér, sárga, palás, némelyhelyt köves is, honnan határa d. részét köréennek hívják. Háza i s z á m a 66. Hegyeinek helységi nevezete: é.-k.-ról a Cseretető, legelő; é.-ről a Szarvastető, hitvány cziheres hely és a Czinegés teteje, legelő; d.-ről a Magyarós-bércze. Szőlői k.-ról a Kis erőss oldal, é.-ről a Nagyhegy és Belsőhegy, kevés, savanyu.

¹⁾ L. az eredeti közgyűlési jegyzőkönyvet.

gyenge bort teremnek. Gyümölcsösei jók vannak, nevezetesen párizs almái leghíresebbek Marosszéken: cseresnyéje is kitűnő. Patakjai s ivó vizei: a Nagy patak, ered k.-ról, hosszában foly a falun; Isván, d.-ről jő s az előbbibe szakad; a Peres, határa egy részén keresztül mind Márkodra folynak. Vagyonosabb birtokosai: Kátai Mihály, Kovács Sámuel, Kacsó György, Csont Béniam, Barta Zsigmond stb. Köz- és magánépületei. Csúpnán az ev. reformátusoknak van temploma a falu derekában, csinos kőépület, cserép fedéllel, faharanglábbal. Magán lakai közül a Kátai Mihály, Kovács Sámuel és Péteré csinosabbak.

II. Kőszvényes.

Fekszik a ny. és d. része téren, az é. és k. dombon, határának inkább é. részében. Szomszédai: k.-ról Kőszvényes-Remete $\frac{1}{8}$, ny.-ról Mikháza $\frac{1}{8}$, és Deményháza is $\frac{1}{8}$, d.-ről Sellye 1, é.-ről Alsó-Kőhér $\frac{1}{2}$, és Jobbágytelke $\frac{1}{2}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 878 h. 67 öl, kaszálója 490 h. 274 öl, legelője 523 h. 745 öl, erdeje 1519 h. 927 öl, terméketlenek 114 h. 1305 öl, összesen 3526 hold, 118 □ öl; ennek $\frac{1}{10}$ -de tér, feketés s vegyes földű, $\frac{9}{10}$ -de hegy és oldal, sárga agyagos és kevésbé köves. Háza iszáma: 205. Hegyeinek helységei nevezete: a Bekecs, határa d.-k. felében, é. része ide tartozik, de a d.-li Sellyéé, kőszirtos, cziher és erdő, alig egytizede használtathatik legelőnek. Szőlője jelenleg nincs, volt egy kicsi é.-ra, de felhagyták. Gyümölcsösei meg lehetők, azonban inkább szilvát teremnek. Folyója a N.-Nyárad, jő k.-ról Kőszvényes-Remetéről, négy lisztelő és öt ványoló malmot hajt, foly Mikháza határára. Ivó vize a N.-Nyárad, vannak ugyan kútai is, melyeknek vize gyenge s ezért nem élnek vele. Vagyonosabb birtokosai: Bereczki Sándor, Simonfi Ferencz, Simon György, Ács József, Ács János, id. Lakó Mihály, id. Nagy András, id. Lakó József, Balog Mihály, László András, Kiss Ádám, Bakó József, Kovács Lajos, Vizeli Ferencz, stb. Köz- és magán épületei: a r. catholicusok temploma a falu közepén, kőből, cseréppel, tornya bádoggal fedve, melyben csinos óra van, 1823-ban épült. Tornya ny. oldalában két kőven feliratok vannak, egyik: „Fundum via cambiali cedente Dno Ludovico Pálfi de Péterlaka, a. 1822“; másikon: „Aedes et turris aedificata est anno 1823“. Magán lakai közt vannak csinos zsendelyes házak, u. m. a d. részén eső kis piacon a falu tornáczczal körülvelt épülete, egy

kis árus boltja, k.-ról szeszgyára. Nevezetességei: a róm. cath. megye ládájában egy félfertályosnál nagyobb-szép ezüst pohár van, kívülről metszett nagy betűs körirással: „Memorare novissima tua. A. D. 1633“; a közepén kettős kereszt alatt M betű. Kőszvényes é. részében látszik 13 halom, monda szerint a tatárok-kali ütközetben elestek hamvai vannak alattok; kaptak e helyen nyilvasokat is. Oklevelei: „Introductoria et Statutoria Gregorii Somlyai Directoris Fiscalis in haereditatem Stephanni Varfalvi in Possessione Keozvenies habitam cum contradictione emanata anno 1586“¹⁾. V. Ferdinánd magyar király adomány-leveléről, melyben Kőszvényesnek országos és héti vásár engedélyeztetett, Marosszék 1842-ki jegyzőkönyvében ez áll: „Az adománylevél felolvasztatván minden ellentmondás nélkül kihirdettetett; mely alkalommal kinyilatkoztatatik az is, hogy az említett vásárokon, székely ns. atyámfiai törvények értelmében nem lévén vámostathatók, azzal ne is terheltessenek“; ennek következtében van Kőszvényesnek négy sokadalma, u. m.: február 9-kén, május 3-án, augusztus 21-én, november 1-sőén, és hetenként minden kedden vására.

12. Márkod.

Fekvése. Kendőről jöve, megcsalja az utazót, mert bár regegyes és szép, mégis közelben is igénytelennek látszik, s midőn az útas beleérkezett, elbájoztan tekint szét, e kedves képet szemlélendő. K.-ról téres, é.-felé nagyobbbrésze oldalos, határának közepe, hol a Vataházi pusztá — melyet ma Kada tartományának hívnak — volt, mind szántó s kaszáló. Ma egészen Márkod birja, régebb Vataházához tartozott, valamint a Deményházánál említett Lügget, s más földrészek is; de mennyi volt egész Vataháza kiterjedése, azt ma senki sem ösmeri. Szomszédai: k.-ról Kendő $\frac{1}{8}$, Magyarós $\frac{1}{8}$, ny.-ról Deményháza és Búzaháza $\frac{1}{8}$, d.-ról Mája és Bere-Keresztur $\frac{1}{8}$, é.-ről Mikháza $\frac{1}{8}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 856 h. 1065 öl, melyek a radnothinál súlyosabb, s annálfogva a piaczkon keresettebb tiszta búzát teremnek. Kaszálója 212 h. 1013 öl, szőlője 11 h. 1216 öl, legelője 476 h. 450 öl, erdeje 144 h. 1020 öl, terméketlenek 116 h. 31 öl; összesen 1817 hold és 1595 □ öl, melynek alig $\frac{1}{80}$ -da tér, inkább barnás, szurkos, elegyes földű; a többi hegy és oldal, sárga, fejér, agyagos, vizenyős és köves. Háza i s z á m a

1) Eredetije a gy.-fejérvári káptalani levéltárban.

139. **Hogyeinek helységi nevezete:** Zabszőlő, é.-ről; Temetőtető, k.-ről, egy része temető, más legelő; a Pálbükke te-teje, ny.-ról, bokros. Szőlői: Pál, é.-ről és Kacsóé éppen mellette, Kicsi, k.-ről és az Ozdoru. Gyümölcsösei jók, inkább almát, szilvát teremnek, ellenben borai nagyon gyengék. **Patakjai:** a Nagy patak, ered a márkodi határ k. részéből, és a kendői határ Kápolna-fő nevű helyéből, hosszában folyva a falut, Májára halad. Ivó vizet számos jó kútaiból nyer. **Vagyonosabb birtokosai:** Kovács Péter, Sükösd András, Kovács Elek, Márton Péter, Kacsó József, Nagy Mihály, Antal Zsigmond, stb. **Köz- és mgánépületei:** nagy és szép temploma van az ev. reformátusoknak a falu k. részében, kőből tornyával együtt, az első cseréppel, az utóbbi zsendelylyel fedve, kereken körül csinos kőkerítésbe véve. Magánlakai közül kitünőbbek: a Kovács Péteré Mája felé, a Kacsó Józsefé és a Kis Lajosé é.-ra, a Sükösd Józsefé ny.-ra, stb. **vanak** még több csinos cserepes és zsendelyes házai. **Oklevelei:** „Nos Christophorus Bathori de Somlio Vajvoda Transylvaniae et Siculorum Comes etcaet. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis et singulis. Quod nos attentis et consideratis fide integritate fidelibus servitiis Egregiorum Pauli Vardi Camerarii Salium Nostrarum Siculicalium, ac Lazaris Lázár Familiaris Aulae Nostrae, quae ipse Nobis simulque huic Regno pro locorum et temporum varietate summa cum animi eorum constantia et integritate exhibuerunt, et impenderunt, ac in futurum quoque exhibitori ac impensuri sunt. Totale et integrum Praedium Vataháza vocat. in Sede Maros existent. habitum quor. videlicet antea ab antiquo ad Possessiones Markod, Demienháza et Buzaháza in eadem Sede Siculicali Maros exist. possedisse ac tandem Serenissimus quoque Princeps Dominus Dominus Stephannus Dei Gratia Rex Poloniae, tunc Vajvoda Transylvaniae Dominus Frater Noster observandissimus, ad easdem tres Possessiones aplicasse ac Egregiis Blasio Toldalagi tum Provisori Arcis Görgény. et Francisco Lázár tunc Judici Regio dictae Sedis Maros tres partes aequaliter dividend. et uni cuique possessorum suam ratam portionem eximend. commisisse. Imo Patroni etiam ipsorum Possessionum, videlicet praefati Paulus Vardi, et Lazar Lazar, et Orphani Georgii quondam Posgai in ejus quieto et pacifico Dominio perstitisse nunc quoque persistere perhibentur, totum item et omne jus Regium, si quod in dicto praedio Vataháza haberetur, aut Nostram ex quibuscunque causis, viis, modis, et rationibus concernerent, quibuslibet ter-

ris videlicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, eam-
 pis foenetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearumq.
 promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis aquarumque decur-
 sibus, molendinis et eorund. locis, generaliter vero quarumlibet uti-
 litatum et pertinentiarum suarum integritatib. quovis nominis vo-
 cabulo vocitatis ad idem Praedium dictumque Jus Regium in eadem
 habituri de jure et ab antiquo spectant. et pertinere debentibus
 sub suis veris metis, et antiquis limitibus existent. demtis tamen
 Primorum, Primipilorum et Peditum Pixidariorum Juribus et haere-
 ditatibus in eodem praedio habitis, juste videlicet et legitime eos
 concernent. memoratis Pauli Váradi, Lazari Lázár et Orphanus
 dicti quondam Georgii Posgai, ipsorumque haeredibus et posteri-
 tatibus utriusque sexus universis dedimus donavimus et contulimus.
 Imo damus donamus et conferimus jure perpetuo et irrevocabiliter
 teneri possideri, pariterque et haberi, salvo jure alieno. Harum Nos-
 trarum vigore et testimonio Litterarum, quas Nos in formam Nos-
 tri Privilegii redigi faciemus, dum Nobis in specie fuerint re-
 portatae. Datum in Arce Nöstra Ujvár duodecima die mensis Ju-
 nii. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo Nono.
 Christophorus Báthory mpr. de Somlyo, Volfgang. Kovassoczi mpr.
 Cancellar“.

Rajta van az aláírásokon kívül a Báthori Kristóf vajdai pe-
 cséte, veres ostyával¹⁾. Ugyan e tárgyról már 1570-ről van a gy-
 fejérvári káptalanban levél, láttam eredetijét e czim alatt: „Litte-
 rae Donationales quib. Praedium Vataháza Paulo Váradi, Lazaro
 Lazar, et Orphanis Georgii Posgai confertur, et inter Possessiones
 Markod, Demienháza et Búzaháza ab antiquo aequa lance posses-
 sas fuisse“. Mindkettőnek rövid kivonata az: hogy Báthori Kristóf
 fejedelem a vataházi pusztát Váradi Pálnak, Lázár Lázárnak és
 Pozsgai György árváinak adományozta; ebből világos az is, hogy
 az érdeklött vataházi puszta Deményháza, Márkod és Búzaháza há-
 rom falu határán feküdt.

13. M á j a.

F e k s z i k két utcában, négy házszorral, saját határának kö-
 zepén. S z o m s z é d a i k-ról Bere-Keresztur $\frac{1}{8}$, d. és k. közt Be-

1) Eredetije a gy.-fejérvári káptalani levéltárban van; onnan 1816. nov. 29-én
 másoltatott le; én Deményháza községének Márkod ellen határvonal iránt in-
 ditott perében (elkezdett 1699-ben s maig is foly) kelt Transmissionak
 492—502. lapjairól közlöm.

re $\frac{1}{8}$, d.-ről Andrásfalva $\frac{1}{8}$, ny. és d. közt Jobbágyfalva $\frac{1}{8}$, ny.-ra Csikfalva $\frac{1}{8}$, é.-ről Búzaháza $\frac{1}{8}$. Márkod $\frac{1}{8}$ osztr. mértföldre. Területe részlet. és összesen: szántója 551 h. 753 öl, kaszálója 113 h. 680 öl, szőlője 24 h. 3 öl, legelője 134 h. 320 öl, erdeje 158 h. 53 öl, terméketlenek 66 h. 1489 öl, összesen 1048 hold, 98 □ öl; ennek csak $\frac{1}{25}$ -de tér, és ez homokos sziváj, a többi része hegy és oldal, sárga és veres agyagból álló, vannak porhanyó, észkos, vizmosta és használhatlan helyei is. Háza száma: 52. Hegyeinek helységi nevezete: a Hegyesfő, ny. és d. közt, erdős, cziheres, bokros; Gönczér bérce, d.-re; Felső-hegytető é.-ra, teteje legelő, alja szőlő; van még é. osztályában kettő, u. m. Omlás és Telek, gyenge bort termők. Gyümölcsösei több almát, cseresnyét adnának, de most pusztulóban vannak. Patakjai: a Nagyrét patak, ered Márkodról; Dori, Mája ny. részéről, és a Bökögy; egyesülve Berébe folynak. Ivó vize a Csörgő ny.-ra, a Bökögy oldalán, ebből él a falunak egyharmada; vannak még több jó forrásai. Vagyonosabb birtokosai: Nagy Zsigmond, Sikó András, Albert Mihály. Lőrinczi Sándor, Kovács András, Kacsó Mihály, stb. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok temploma a falu d. részén, új, csinos kőépület, cseréppel fedve. Magán házai közül a Nagy Jánosé, Tökés Jánosé, Nagy Istváné kitünőbbek é.-ra, vannak még más jó épületei is. Oklevelei közül megemlítésre méltó egy 1589-beli adománylevél, melyben B.-Kereszturon Májában és Búzaházán Mihályfi Borbárának és Vajai Jánosnak jószágrészek adatnak¹⁾. Továbbá egy kérvény, melyben a májai közönség 1831-ben ajánlja, hogy a ns. Marosszék havasát s annak határait tárgyazó és nálok találtató leveleket, a ns. szék hasznára átadják, ha az általok azok megszerzésére tett költségek, fáradságok nékiek megtérítettnek. „Határozat: ajánlatik a ns. tisztségnek, hogy a benn emlegetett és a ns. szék havasa határai felvilágosítására szolgáló szükséges leveleket legitimálja, az azoknak megszerzésekre kívántatott költséget határozza el, s munkálkodását a jövő gyrás székre adja be²⁾).

1) Eredetije a gy.-fejevári káptalani levéltárban.

2) Az 1831-diki marosszéki közgyűlés eredeti jegyzőkönyvéből, mely tárgyról azon innen további emlék nem lévén, kértem 1861-ben a májajaktól az érdekllett leveleket, de közönségesen elveszettnek nyilvánították, állítván, hogy Selyébe csempésztettek.

14. Mikháza.

Fekszik a N.-Nyárad balpartján, — a sz. Ferencziek zárdáját, mely hegyen van, kivéve — egészen, téres helyen, körülbelül határa közepén. Szomszédai: d. k.-re Selye $\frac{1}{2}$, d.-ről Kendő $\frac{1}{2}$, d. ny.-ra Márkod $\frac{1}{2}$, ny.-ra Deményháza $\frac{1}{8}$, é.-ra Kőszvényes $\frac{1}{8}$, é: ny.-ra Jobbágytelke $\frac{3}{4}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 685 h. 846 öl, kaszálója 257 h. 615 öl, szőlője 7 h. 229 öl, legelője 255 h. 91 öl, erdeje 373 h. 1275 öl, terméketlenek 53 h. 394 öl; összesen 1632 hold, 250 \square öl, melynek $\frac{1}{16}$ -da róna, sárga agyagos, a többi része oldal és hegy, kék palával bővülködők, és homokosok. Háza i s z á m a: 96. Hegyeinek helységi nevezete: a Hegyes or, határa é.-ny. részében, szántó és legelő; a Macskalik, k.-ről a Bekecs alatt, erdő. Szőlője d.-nyra az ugynevezett Csillag, nem igen jó. Gyümölcsstenyészése is nagyon gyenge. Folyóvize a N.-Nyárad, jó Kőszvényesről, halad Deményházára, Mikházán két lisztelő, s két ványoló malmot hajt. Patakja a Peres, ered a sellyei határon lévő Bekecs ny. oldalából s Mikházán alól a N.-Nyáradba foly. Ivó vizül a N.-Nyáradot használják, azonban jó vizü kútaiban sem szükkölködik. Vagyonosabb birtokosai: Kovács Antal, a sz. Ferencziek zárdája, Kovács János, Kádár János, Bereczki János, Gál János stb. Köz- és magán épületei: a sz. Ferencziek régi zárdája, és a róm. katolikusok a melletti temploma a falu d.-k. részén levő hegyen, erős kőből építvék, zsendelylyel fedvék; a zárda négyszegű, emeletes épület két sor oszlopos folyosóval, közepén, az az udvarán, egy kis kert, déli osztálya összekapcsolódik a toronnyal és templommal, feljül van 17 szoba, alól az ebédlővel (refectorium, a benne kereken levő padokon rájuk festett sz. írásbeli mondatok vannak) 10. A zárda d. oldalán, hol minden ajtónak szemöldökére az 1667-ik évszám van metszve, egy könyvtár van, mintegy két ezer darab régi, nagyobbára latin és német kötettel; ezek közül érdekesebbeknek találtam a következőket: 1. Compilatio Decretorum, melynek utó lapján veres festéssel német betűkkel latin nyelven e van nyomtatva: „Insignis ac celeberrimus decretalium codex una cum apparatu Dni Bernardi non sine exacta diligentia vigilique studio p. Anthoni koburgér Nurenberge est consummatum. Anno xtiæ salutis millesimo quadringentesimo octuagesimo secundo p. die 10. Julii“. E könyv jó három ujj vastag egész ivben, kemény, erős táblával, fokos réz szegeletekkel, közepén kap-

csokkal ellátva, börbe van kötve. 2. Augustinus minden munkái egész ivben, a másikhöz hasonló vastagságban, nyomtatott Colóniában 1542. Vannak még más nevezetes régi könyvek is itt, (újabb igen kevés van), de rendetlenül vannak rakva, s laistromozatlanok, *miért bővebb leírásokat nem adhatom. E zárda épült a római vár köveiből tornyostól, melyben van egy 13 mázsás nagy harang, mit a füleki várból ide hozott repedezett harang anyagából öntöttek.* A toronnyal egy tagban lévő templomban öt régi modorban készült oltár van, u. m.: 1. k.-re a főoltár, készíttette Pécsi Erzsébeth, Haller Péter özvegye 1710 körül; a 2. é.-ra sz. Máriáé, állíttaták Petki János és neje Haller Krisztina; a 3. d.-re sz. Ferenczé, Felvinczi Zsigmond feleségével Halmágyi Annával készíttették; a 4. ugyan é.-ra sz. Antalé, Kornizs Gáspár marosszéki főkapitány állíttatta fel; az 5. ny.-ra sz. Annáé, Beldi Anna: Kálnokiné, Petki Anna: Torma Jánosné és Farkas Margit: Bánfiné, három özvegy asszony csináltatta. A templomban benn vannak sírkövek is, é.-ról a br. Bornemissza Leopoldé, † 1836. zöldön festett vastábla, ezzel szembe két gyermekié, melyet fejér kövön aranyozott betűk jeleznek; ny.-ra csicsó-kereszturi Torma Mihályé, † 1721; Torma Miklós, közép-szolnokvármegyei főispáné, † 1732, és neje Baranyai Kataliné, † 1724; a templom alatt a kolostor ny. részén van a sírbolt két részben, a felsőben csak a szerzetesek, az alsóban a világiak nyugosznak; ez utóbbiak síremlékei közül érdekesebbek: a Bornemissza Pálé 1778-ból, a gr. Petki Dávidé 1744-ből; utóbbinak neje, gr. Zichi Sáraé 1746-ból; széki gr. Teleki Pálé 1831-ből; gyalakuti gr. és báró Lázár Józsefé 1841-ből. A templom oldalán kívül d.-ről, balfelől a falban nagy betűkkel az van metszve: „Az én házam imádság házának hivatik. Máthé 21. építtetett 1678“; másfelől: „Az imádság előtt készítsd el lelkedet. Eccl. 18. megújíttatott 1800“. E templommal szemben van káli Csapai László, Marosszék egykori alkirálybirájának sírkeresztje, ki 71 éves korában, 1790-ben halt meg. E zárda belső kőkapuja szemöldökén a falban ez van: „Soli Deo uni et trino, Virtus honor et gloria, Pax introeuntibus, salus exeuntibus“. Hogy e zárdát Tholdalagi Mihály építtette volna, semmi nyoma, ez csak pusztá állítása némelyeknek, s onnan vehette eredetét: hogy a Tholdalagiak birtokosai lévén Mikházának, ez hagyomány szerint a Tholdalagi joghelyre alapíttatott; mások Mike nevű székely főnemest tartják alapítónak, igaz ugyan, hogy ez is egyike volt Mikháza tulajdonosainak, de ez állítás bizonyítására sincs eddig adat, valamint arra sincs, hogy

a falu az utóbbiról neveztetnék. Állítólag 1636-ban épült a klastrom, iskolája pedig 1669-ben, e mellé muzeum is volt készítve és háló szobák; a nevelő ház (seminarium), kegyes alapítványokkal volt ellátva. A nemzeti fejedelmek alatt csupán vicáriussok lévén-Erdélyben a r. catholicusoknak, ekkor csak két főbb tanintézetök volt: Csik-Somlyón és Mikházán, ezek akkor legnépesebbek lehettek. „A klastromok és collegiumok, noha még in anno 1610 interdictáltak, és a fejedelmek is köteleességeknek sérelme nélkül meg nem szabadithatnak, az országnak consensussán kívül; mindazáltal most consentientibus Statibus Regni a két Clastromok, ugymint a csiki és mikházi, azokhoz eleitől fogva tartozó parochiális helyekkel, valamelyeket contra Constitutiones Regni nem aplicáltak, vagy Fiscusnak, akár pedig valamely privata personának praejudiciumjával nem apprehendáltak: helyben hagyatnak⁽¹⁾. Hogy pedig Marosszéktől is segítettett, azt bizonyítja a következő feljegyzés is: „Mikházi Pater Franciscánusok megromladozott Clastromok rectificatiojára determinált a ns. Szék Rf. 100 és hogy segítséggel legyenek az megirt Clastromhoz Kendő, Remete és Deménháza nevű falukat, ez esztendőben az vecturából az ns. Szék eximálja⁽²⁾. Továbbá: „Mikházi Tsztes Pater Franciscánusok instántiájokra resolváltak: hogy mint eddig, úgy ezután is a három faluk Mikháza, Remete, Selye a vecturazásból és publicum servitium supportalásából immunitáltassanak, hogy a Patereket mint eddig fahordással segéljék; Item azon három exemtusok, ugymint Mikházi Kovács Tamás, szakács, Demiénházi Balog György faragó, Csikfalvi Hajdu Péter kádárjok ezután is mostan is meghagyatik: Insuper collati- zál a némes Szék ő kegyelmeknek Rf. 12. Trit. cub. 6. Avenae cub. 12⁽³⁾. Így gyánolítva, sok éveken keresztül virágzott, az alsóbb grammaticai osztályokat tanították benne, míg 1785-ben II. József császár eltörölte, s ekkor alapítványa a m.-vásárhelyi iskolának adatván, javai elárvereztettek. 1795-ben Marosszék is megvonta további adakozásait e zárdától végképp. Ezek panaszt emelvén a kir. főigazgató tanácshoz, ez 1794-ben nov. 21-én 7627 sz. alatt a székhöz leküldötte a mikházi páter Franciscanusok panaszát, mire nézve határozatott: „a Szék Ursitássa repartíálván régentén az adót, faluk szerint, azon időben lett az is: hogy a mikházi conventnek is által adattak az körül való faluk, ab extra or-

1) Appr. Const. I. r. 1. cz. 5 p. — 2) Marosszék 1718-ik évi közgy. jegyzőkönyve. — 3) 1744-beli marosszéki jegyzőkönyv.

dinariis kivételven, oly czéllal, hogy a conventet segittsék, 'arra való nézt most oly státusban nem lévén a Szék mint akkor volt, az Ursítás is az kívánt falukat ab extraordinariis mentté nem tétetheti, hogy véle a több faluk terheltessenek, melyet hogy nem is viselnek, a több faluk a közönséges gyűlésre jött szabad Communitások követei is declarálták, külömben is oly beneficiummal élvén a maros-vásárhelyi réformátum collegium, ugy a maros-vásárhelyi Páter Minoritak is. az is megszűnt az új manipulatioval, mely tudósításul irassék is meg a Felséges Királyi Főigazgató Tanácsnak" 1796-ban oct. 22-kén a főkörmányszék rendelkezésénél fogva megengedtetett az oskoláknak is helyreállítása A mikházi convent védszente Sz. István magyar király¹⁾; sz Ferenczi szerzetesek lakják²⁾. Mi jelen állásokat illeti, a zárda 15 holdnyi kertjét, 60 hold területű szántóföldet birnak; van ezeken kívül kaszálójok, övék a ny.-sz.-annai és gyalakutai lisztelő malmoknak vámja minden szombaton; marháik számára és saját számukra sőt kapnak Parajdrol; ez jövedelmök. ebből tartják fenn magokat, a szám szerint négy pap és öt nevendékök. A másik egyház Mikházán szintén a róm. catholicusoké, fából készítve, kerítéssel ellátva, határa d. részében; alapját Kereszturi Miklós tette le. Magán lakai közül a kolostoréi kitünőbbek, vannak azonban több csinos falusi lakok. Nevezetességei. Mikházán alól d.-nyra római vár volt, alapja ma be van gyepesedve, földszinti kövei elhordattak a kolostor épületére, hossza 170, szélessége pedig 150 lépés, alapjának hosszát 15 ölre Simon Mihály kiásta, az merőben szikla, nyárádvizi öntött kövekből³⁾ és téglából állt. E római várnak helyén Codomannus pénze, dzsida s más vasdarabok találtattak⁴⁾. A Búzaházáról ide érkező római vagy Tráján-út, e várnak é. szegelete bejárásáig terjed, s itt megállapodik, hogy ennél tovább, annyival inkább Mikháza területén túlhaladott volna, annak semmi nyoma, honnan világos, hogy e várnál végződött. A vártól nem messze, a római

1) Schematismus Almae Provinciae Ordinis Minorum Sancti Francisci Seraphici 1856. Claudiopoli in 8-vo.

2) Kunies Ferencz jezsuita, Dacia Siculiájában ezt jegyzi meg: „Mikháza Patres Francisci Divi strictioris admisit, ubi Religionis Sacrae prima fundamenta Tyrones jaciunt.“

3) Ez öntött kövek három-négy mázsás nagyságúak, téglából, nyárádi apró kavics kőből, földből és oltatlan mészből készültek, hosszukók, négyszegletűek.

4) Jelesen egy harapógó végéből kinyúló öls láncc, de ez utóbbinak csak egy darabja van meg.

Traján-úton belől 80 lépésnyire, egy épület nyomai látszanak, mit palotának nevez a nép; az ebből lejárt pincze lépcsőzetét szintén Simon Mihály ásta ki, a pincze mellett konyhát, abban törött edényeket talált; a ház falában 1846-ban az Augustus császár ezüst, s a Traján-urban Antonius Pius pénzei találtattak. Oklevelei: Egy donationalis levél, mely szerint Derzsi János Mikházán s több más falvakon több jószágrészt kapott¹⁾ Továbbá azon védlevél, melyet II. Rákóczi György adott a mikházi kolostorbeli barátoknak 1656-ban²⁾, ennek czime: „Paria Litterarum Protectionalium a Georgio II. Rákóczy Ppe Tranniae Patribus Ordinis Sancti Francisci strictioris observantiae in Clau-tro Mikháza nuncupato degentibus concessar Anno 1656“ Érdekes a következő szerződő levél: „Anno 1721 die 1 oct. Tekint Ns Do'sa Ábrahám, Szilágyi János Uraimék cõ Kglmek ns. Marosszékk érdemes vice királybirái ugyan ns Marosszék számára esztendőig Szakácsnak fogadták meg õ kglmek mikházi Nyulas János uramot, az mikor kívántatni fog, tartozék hiven és igazán szolgálni, szakácsséggal, úgy más becsületos fő- és nemési rendeknek, kik a Székben laknak. Fizetése léssen e szerint: pénz fizetése f. hung. 12, búza cub 6, zab cub 6, két pár csizma, egy szederjes nadrág, egy kucsma; mindennemű servitumból és portióból immunis; hogi ha penig esztendeit ki nem töltendő, vagj tölteni nem akarná, elhadná a ns. Széket, akárhol találtatnék urak háta mellett úton-útfelen, városon, faluban, mindenütt szabadoson tiszt uraimék megfoghassák, s fogathassák; ugj ha tiszt uraimék is meg nein fizetnek, vagy fizetni nem akarnának, õ Kglmek jobbágyok marhájához minden törvény nélkül hozzájuk nyulhasson. Coram Joanne Sárosi de Szent-László, et Demeter Zsigmond Csikfalvi, mindketten ns. Marosszéknek hites Assori³⁾).

15. Kőszvényes-Remete.

Határa nyugati részében nagybárá téres helyen fekszik, déli és északi része kissé oldalos. Szomszédai: k. a görgényi havas 1, ny.-ról Kőszvényes $\frac{1}{8}$, d.-ről Selye 1, é.-ről Felső-Köhér $\frac{1}{2}$ osztr. mértföld távolra. Területe részletesen és összesen: szántója 845 h. 1199 öl, kaszálója 1741 h. 1541 öl, legelője 1007 h. 923 öl, erdeje 4268 h. 1141 öl, terméketlenek 369 h. 800 öl; összesen 8233 hold és 804 □ öl, melynek $\frac{1}{5}$ -de tér, fekete, sár-

1) Eredetije a gy.-fejérvári káptalani levéltárban. — 2) Párja ugyanott. — 3) Marosszék ez évi jegyzőkönyve

ga, vegyes sziváj földű, $\frac{4}{5}$ -de hegy és oldal, agyagos s köves földű. Háza i s z á m a : 240. H e g y e i : a Tompa északkeletre, erdő és legelő ; a Szakadát bérceze, k.-ről és a Hosszu vápa, legelők s cziheres erdők. Szőlője és gyümölcsstenyésztése nincs. Folyóvíze a N.-Nyárád, jó k.-ről a görgényi havasról s foly Köszvényesre. Patakjai : a Szakadát, Nagyméh, Kisméh, Füzespatak, Hidegsugó, Melegsugó, Bélmező, Gyűrűs, Vityal, utóbbi keresztül foly Köszvényes-Remetén, mind a N.-Nyárádba folynak. Ivóvíze a Nyárád, noha vannak kútai s határán források. V a g y o n o s a b b b i r t o k o s o k : Kovács József, Kovács Imre, Szántó Pál, Sófálvi György, Székely János; Sófálvi József, Kacsó János, Kindel János, Hajdu József, Salamon Ferencz, Tóth Ferencz, stb. K ö z - é s m a g á n - é p ü l e t e i : a r. catholicusok temploma a falu közepén, kőből, tornyával és órával, az első cseréppel, a második bádoggal fedve. Több csinos magán lakai vannak ; van négy lisztelő, ugyanannyi ványoló, néhány fűrészmalma, két olajtörője. O k l e v e l e i : egy 1680. jun. 1-én költ káptalani másolatba be van foglalva a remeteiekre nézve 1586. decz. 30-kán költ esketés arról : „hogymég tövis patak fejtől megindulván, onnan menvén a Vityal várára stb. Remetéhez tartozott-e?“¹⁾ 1841. május 28-án K.-Remetén lakó Bocskaiak előmutaták, miképp „ők Bocskai István fejedelemtől származnak, kinek András fia Köszvényes-Remetén, János fia pedig Deményházán lakott a múlt század elején s magokat a kis-marjai Bocskaiakkal köték ; ezt a kir. tábla is helyben hagyta“²⁾. Megemlített még a köszvényes-remetei sat. községeknek egy, M.-Vásárhely felé vivő kereskedő út dolgában tett kérelmezése, melyet 1840. jun. 1-én a kir. főkörmányszék oly rendeléssel küldött le Marosszék közönségének, hogy a kérelmesek feladásainak s kéréseinek minden pontjai iránt, azoknak, a kiknek szükség, kihallgatásokkal, pontos és körülményes tudomásítás tétessék“. Mire hafároztatott, hogy : „e tárgyban bizottság lévén már kinevezve, rövid úton ez is adasék át azon bizottságnak“³⁾.

16. V a d a d.

Határának közepetáján gödörben fekszik, három oldalról hegyek veszik körül, csak keletre van nyílása a Nyárádterére. S z o m-

1) Eredetije a gy.-fejjérvári káptalani levéltárban, másolata Marosszék levéltárában.

2) Keresztes Zsigmond jegyzeteiből.

3) Ezen igen czélszerű közlekedési és kereskedelmi útja e vidéknek készen is van már.

szé dai: k.-ról Búzaháza $\frac{1}{16}$, d. k.-ról Sz.-Márton $\frac{1}{16}$, ny.-ról Káál $\frac{1}{8}$, é.-ről Iszló $\frac{1}{16}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 740 h. 1540 öl, kaszálója 142 h. 1277 öl, szőlője 40 h. 219 öl, legelője 305 h. 1044 öl, erdeje 168 h. 391 öl, terméketlenek 52 h. 891 öl; összesen 1450 hold, és 562 □ öl, minek alig egyszázada tér, s ez vizenyős, sárga földű, a többi része hegy és oldal, mik palások, agyagosok, k. felé pedig kövecsesek is. Háza i száma: 92. Hegyei: a Bala földeteje é.-ra, rossz legelő, alja szántó; a Szőlőmáj ny.-ról, szántó; Bérczhát d.-re, bokros erdő, teteje s alja szántó Szőlői: a Hanga, Czelna, ny.-ról, jó bortermők; a Kisvölgy é.-ra, a Puszta ny.-ra, gyengék, mint gyümölcsenyésztése. Patakja a Bükki, vagy vadadi patak, mely kiáradásaival sok kárt tesz, néha házakat is hord el. Ivóvize jó van a falu közepén, melyből él a falu. Vagyonosabb birtokosai: Nagy Zsigmond, Nagy Gyula, Kiss György, Kövendi Zsigmond, Hegedüs István, Török Mihály, Soos János, Nagy József, Simon N. József, Tóth József, Kiss Pál, Kiss Elek, sat. Köz- és magánépületei: az unitáriusok temploma, faépület, tornyával, a falu közepén. Van a r. catholicusoknak, reformátusoknak is kis harangjok templom nélkül. Oklevelei: Báthori Zsigmond idejéből egy nevezetes eltiltás van, melynek rövid foglalata a következő: Somlyai Báthori Zsigmond erdélyi vajda, székelyek grófja, sat. Nemes, Nemzetes Magyarai Jánosnak, Ádamosy Mártonnak, Litteráti Vasárhelyi Istvánnak, Zigethy Pálnak, Nagy Györgynek, Peres Pálnak, Thorday Boldizsárnak és Angyalosi Jánosnak Udvari Törvényszékünkéről küldött jegyzőknek és írnokoknak, úgy Dó'sa Gergely és Mátyásnak, Márkodi Siklodi Andrásnak, Maros Zent Györgyi Csány Ferencznek, Kybédi Dó'sa Andrásnak, Somosdi Symén Balázsnak, Makfalvi Dó'sa Ferencznek megmaradást és kegyünket! Ösmeritek ellentmondó eltiltását bizonyos ház, vagy telek restitutiojának, melyben eddig közlakos Nagy Orbán lakik Vadad helységbe Marosszékbén, szomszédjokban Gabonás Mihály és Nagy János közlakosoknak, az ahoz tartozó örökségeknek, kiírtott szántóknak az nagy mezeo végében az eorleo úthoz alól, úgy némely kiírtott földeknek Bércz ház alya vagy Anthos uttya gyakra, nemkülönben szántóföldeknek és szénafüveknek nagy mezején fel, vagy ligettye nevezetűeknek, s az Nemzetes Iszlai Márton többi egész örökségének Vadad helységben, s annak körében fekvőknek, s még némely szántóföldeknek Kaal Istvánnak hivatóknak Pokai Péter, Báthori István Lengyel Király, Lytvánia Nagy

Vezére sat. és ezen Erdélyországnak fejedelme, ura, a mi bátyánk örökös adományából, átadásából ugyan Pokai Péter a törvényes kihívást figyelve, bizonyos béiktatási és statualási levelünk tartalmánál fogva Nemes Nemzetes Vadadi Filep Pétert, Iszlai Kenyeres Györgyöt, Csik Zent Mártoni Iszlai Mártont, Várad Balog Jánost, Nemes Nemzetes Káli Kun Benedek, Sárdi Lázár Lőrincz Vajvodális hiveink által 15-öd napra a mi udvarunk Táblája és személyünk eleiben törvényesen meghívták, hogy adják okát az ők ellene mondásaiknak. Azon 15 öd naptól fogva közben jövén további halasztás, ezen ügy a mostani nyolczados törvényszék tartás idejéig — — — — — melyre mint határ napjára az egész Nemzetes székely urak ügyei a Lajos Magyar Király halálától fogva sat. az ők közönséges constitutiojok szerint meg ítéltetni szoktak, mi általunk általánosan elhalasztódtak volt, s úgy jöttek le. — — Mely így állván közelebb sz. Pál apostol fordulásához a mi ítélőmestereinkkel, ítélő székünk hitese bírálóival, a perlekedőknek igazság kiszolgáltatás végett ítélő székünk össze ülve, Nemes Zökefalvi Sámsondy András nevezett Pokai Péterért, mint felperesért egy részről, és Keopecz János (Zékel-Vásárhelyi) a fenn érdeklött Balog Jánosért, Filep Péterért, Kenyeres Györgyért, Iszlai Mártonért, hasonlólag Procurátori leveleikkel mint alperesekért, más részről fennemlített Kun Benedek és Lázár Lőrincz, az előre bocsátott béiktatásról, statutoról szóló leveleiknek tartalma szerint, melybe szóról szóra a mi fennirt béiktatásunk és statutionk is belé volt foglalva: a mi törvényszékünk előtt megjelenvén, a felperes mondott procurátora okát az elől bocsátott ellenmondási eltiltásnak a fennemlített alperesek procurátorának magának kiadatni kérte. Melyet meghallván említett procurátora az alpereseknek, a mi Filep Pétert, Kenyeres Györgyöt és Iszlai Mártont illeti: feleli, hogy azon örökségeket, miknek ők ellene mondtak, sem Tompa István, sem pedig az ő fia Tompa Miklóstól, kinek magtalan kihalásával ezen jók a felperesnek adattak, soha egy időben is nem bíráttak, hanem most is magok az alperesek bírnák, mit megmutatni úgy írásokkal, mint emberi bizonyítványokkal készek. Azért a fennirt felperes azon örökségeket a mondott néhai Tompa Miklós része mellett, és a jus Regiumot, mely azon részben volt, egyedül magáért nem statuáltathatja, ezt ők a törvénytől vissza statuáltatni kívánnák¹⁾ sat. sat. Továbbá érdekes: „Causa ptitulati Dni Michaelis Dosa de Makfal-

1) Keresztes Zsigm. gyűjteményéből.

va tanquam Vice Judicis Reg. I. S. S. Maros ab officio, ut A. contra et adversus Catharinam Gaspar Nobilis Francisci Zoja de Városfalva nunc vero in possessione Vadad Sedeque Siculicali Maros habitantis Consortem ut Inctam. Pro A. Josephus Nagy de Kaal per quem proponit Actionem suam taliter: Iljen action vagjon az I. cõ kglme ellen. Qualiter elfeletkezvén Isten és ezen Nemes Hazai törvényeirõl, magát több gonosz cselekedetei között sokféle vétkeknek nemében, nõs parázñaságban, bûvös-bávos boszorkányságnak vétkében diversis vicibus locis et temporibus de quibus protestatur. Signanter ezen Nemes Marosszékbén Vadadban, mely Kegyelmed cselekedeteit data exmissione comprobálom, megh kívánom azért a jure a nõs parázñasáért penes Approbatam Constitutionem Part. 3-ae Titt. 47. Art. 21. a boszorkánysága is accedálván, meljik vétkét bővebben comprobálhatom, annak méltó büntetésit solito more minémü halálra condemnáltathatik, az szerint mindenik vétke, minthogy halált érdemel, megh büntettessék et protestatur de reliquo, et cupit Citatorias Relatorias ad reformand. extradari. Pro I. I. cupit exmitti, Deliberatum: Exmittuntur ambae partes¹⁾. Hagyományilag Gáspár Katalint, városfalvi Zoja Ferencznét, kit a leírt per-kezdet tárgyz, ki is végezték, még pedig megégették a vadadi határ k. részében egy szarkás nevü hegytetõn, mely helyet ma is Zojáné gödrinek neveznek.

III. Sellyei Járás.

1. Andrásfalva.

Fekszik határának k. részében é. oldalán néhány házat kivéve, egészen téren. Szomszédai: k.-ról Ny.-Sz.-Imre $\frac{5}{8}$, d.-ról Ny.-Szereda $\frac{2}{8}$ ny.-ról Jobbágyfalva $\frac{3}{8}$, é.-ról Mája $1\frac{1}{8}$ osztrák mértföldre. Területe részl. és összesen: szántója 672 h. 1588 öl, kaszálója 111 h. 1296 öl, szőlője 20 h. 645 öl, legelője 243 h. 632 öl, erdeje 496 h. 639 öl, terméketlenek 63 h. 1549 öl összesen 1608 hold, 1549 □ öl, melyeknek $\frac{1}{3}$ -da tér, a többi hegy földé sárgás, palás, porondos és fekete sziváj. Háza száma: 99. Hegyei: a Varga; a Somosd bükke teteje é.-ról, Meleg oldal teteje k.-re, Bérczes, Bagjos, Vercsés egy sorban; a Meleg oldal teteje d.-li, a Bérczesnek Somoldal nevü ny-ti része, ugy a Dajnádn nevü hegy szőlőtermő helyek, jól mivelik, közepes boruk van. Patakjai: a Szőlös, ered k.-ról a ny.-sz.-imrei határszélből, Somos:

1) Marosszék 1718—1744-ig egy kötetben lévõ eredeti jegyzõkönyvébõl.

Andrásfalva é. részéből, mindkettő foly a kis Nyárádba, mely k.-ról érkezve, Andrásfalva területén át d.-re Ny.-Szeredára halad. Ivó vizül a Nagy-Nyárád vizét, barmoknak a kis Nyárádét használják; vannak kútak is a faluban, de azok édes vizűek. Határában k.-re közel Seprődhez, mind kenyérsütésre, mind a marhák számára jó sós kút van. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok kis csinos egyháza a falu közepén, a görög-egyesülteké a falu ny. részében, faépületek: A magán lakok közül a Turi Borbára udvarháza, s a Csongvai Károly és Tót Sándor házai szebbek. Vagyonosabb birtokosai: br. Bálintith József, Csongvai Károly, Sándor László stb. Oklevele: „1806-ban junius 11-kén M.-Vásárhelyen Thesauráriális Consiliárius Fiscalis Director Tamásfalvi József beadott instántiájában azt kéri: hogy a nyárád-andrásfalvi határszélén Szent-Annáról jövő patak káros folyama, vagy a Véczke árkába, vagy más alkalmas helyre vétessék. A nemes marchalis gyűlés hivatalosan kívánja ajánlani a ns. tisztí hivatalnak azt, hogy a benn emlegetett patak állapotját az illető kerületbeli vice királybíró és helybeli geometra atyánkfia által megvizsgáltatván fenn kitett károsodásbeli sérelmen illő orvosoltatást tenni és tétetni igyekezék“¹⁾).

2. Bere.

Fekszik határának d. k. részében. Szomszédai: k.-ról Magyarós $\frac{3}{8}$, d. Torboszló $\frac{2}{8}$, Ny.-Sz.-Imre $1\frac{1}{8}$, Andrásfalva $\frac{3}{8}$, Seprőd $\frac{2}{8}$, é.-ről Mája $\frac{2}{8}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 459 h. 1503 öl, kaszálója 100 h. 172 öl, szőlője 8 h. 1447 öl, legelője 140 h. 814 öl, erdeje 37 h. 1014 öl, terméketlenek 68 h. 1427 öl; az egész terület 1815 hold és 1577 □ öl, minek $\frac{3}{4}$ -de hegy, $\frac{1}{4}$ -de tér, fejeeres agyagos, gyér földű. Házai száma: 87. Hegyei: a Ropó, ezen van a falunak gyenge bortermő szőlője; délkelet felől a Vágás Folyóvize: a kis Nyárád, jó k.-ról, halad ny.-ra, hosszában folyván Berét, öt öl mélységű nagy víz szakadások vannak rajta, sok károkat okoz, hidat is bajosan, költségesen tarthatnak rajta. Patakjai: a Kendő és Egerpatak, é.-ről, a Kövecses d.-ről eredve, folynak a kis Nyárádba. Ivóvize: majd minden lakós telkén jó van, de nem elég bő forrásuak, mert a kis Nyárád alájok mos, s hogy evel ne szineljen, öt ölnél is mélyebben kell ásni a kútakat. Vagy o-

1) Az évi marosszéki jegyzőkönyv 165. l.

nosabb birtokosai: Biró József, Tőkés Márton, Szabadi Mihály, Mai Imre; id. Soo Ferencz, Szabadi András, Biró Márton, Kása Sándor, ifj. Szabadi Sámuel, Kása András, Tőkés József sat. Köz- és magán épületei: az ev. reformátusok temploma fából, faharanglábbal, két haranggal. Magán épületei közül csinosabbak Biró József cserepes, Tőkés György zsendelyes háza és a Csépán Jánosé. Oklevele: II. Zápolya János király 1569 jun. 10. Tordán kelt adomány-levelében Káthai Györgynek egy jószágrészt adott Berében, melyben őt Aulæ Familiarisnak nevezi, érdemeiről ezeket sorolván elő: „sokat szolgáltat mi magyarországi birodalmunk szent koronájának, s a mi személyünknek a helyek s idők különbözősége szerint, főképp minden a németek, a mi elleneink elleni kiküldetésekből, vállalkozásokban, nem kedvezve sem önmagának, sem javainak, mindig nagy hűséggel, állhatatossággal, maga ügyei kockáztatásával, saját vérének bőv kiöntásával működve“ sat. ¹⁾. Bere határának ny. részén egy nagy eső alkalmakor ezelőtt néhány évvel Szabadi Sámuel nyolcz font nehézségű nagy ős állat-csontot talált, mit beadott a m. vásárhelyi ev. ref. tanoda gyűjteménye számára.

3. Bere-Keresztur.

Fekszik határának éppen a közepén, a ref. templom, papi és mesteri lakok kivételével egészen téren. Szomszédai: k-re Magyarós $\frac{2}{6}$, d.-ről Bere $\frac{2}{6}$, ny.-ra Mája $\frac{2}{6}$, é.-ről Márkod $\frac{3}{8}$ osztr. mföldre. Területe részl. és összesen: Szántója 317 h. 239 öl, kaszálója 113 h. 656 öl, szőlője 30 h. 664 öl, legelője 74 h. 71 öl, erdeje 132 h. 578 öl, terméketlenek 34 h. 801 öl; egész területe 701 hold, és 1409 □ öl, minek csak egy ötöde térség, a többi merőben hegy és oldal, sárgás agyagos, leginkább pedig palás földű. Háza száma: 64. Hegyei: k.-re a Csere, Cságotó, Csere oldal; ennek é. vége szőlő Eperjes névvel, közepesen terem, ki van téve a vizmosásnak; ezen kívül k.-re a Nagy hegy, Verőfény és Farkas, mind három jó izü bort adnak midőn jó idő jár. P a t a k j a i: a Kendői, hosszában foly a falun; ny.-ról a Cságotó, mind kettő Berébe halad, hol a Kis-Nyárádba foly. Ivóvizei: majd minden telken jó kútak vannak. Vagyonosabb birtokosok: Nemes Józsefné, Vas Ágnes, Veress József, Kénosi Béla, Biró Sándor, Biró József, s a Kósa, Sinka és Nagy családok. Köz- és magán épületei: az ev. reformátusok kőtemploma cseréppel, tornya zsendelylyel fedve, a falu feletti

1) Lásd a monostori konventi Liber Regiusban. —

nagy hegyen áll, erős korláttal környezett czinteremmel; az egyház — a megye jegyzőkönyve szerint — 1790-ben újjátatott meg, különben ódon goth mű, alján és oszlopain faragott kövek vannak; boltíve öszszechasadozván leszedetett s helyébe kéken festett deszkamenyezet tétetett, tornya sziklaköböl s téglából jó magasan van rakva; belől négy oldalán régi fala vakolásába vágott nevek látszanak, kettő 1600-ból, egy még 1595-ből így vésve „Franciscus Belkeni“, kik úgy látszik akkor Bere-Kereszturon tanult ifjak voltak; három harang van itt, a körülbé 7 mázsás nagyobbikon e kiálló betűk olvashatók: „Veni Rex Gloríae in pace S. R. 15XZ“; a kisebb három mázsáson: „In honorem S. Trinitatis est fusa in Oppido Retteg anno Domini 1769“; a harmadik egy mázs. és 10 fontos harangon: „In hon. Dei fvevut (így). BereKereszturi Eccla per Samuelem Cronerum 1737 B. P. E.“ E tornyot 1850-ben a menykő megütvén, sok kárt tett benne, a kisebb harangot leverte, a nagyobbak tengelyét elhasította, de egyiket sem olvasztotta el, később kijavítottak ezek is. Magán épületei közül csinosabbak a Vass Agnes Nemes Józsefnée d.-re, kőből, a ref. papé k.-re fából; ennek é. felőli egyik ajtója szemöldökére ez van vésve: „Márkodi Soo Mihály 1680“, tán az építőmester neve. A falu é. részében láthatók ma is a magát innen irt Kereszturi család udvarházának romjai, mely család tadjai közül Kereszturi Miklós Marosszék főkirálybírája (l. előbb 74. l.) volt. Oklevelei: Megemlítettő a bere-kereszturi ev. ref. eccla megerősített szabályai: így kezdődik: „Deliberationes Dominorum Patronorum caeterorúmque Plebeorum Ordinum ac totius Universitatis in Ecclesia Bere-Kereszturiensi existente, de jure Ecclesiastico ab antiquo consuetudine majorum nostrorum recepto usu rite semper conservando ipso die Dominico proximo post Festum Beati Michaelis Archangeli ad lucem anni 1602 in eadem Bere Keresztur, in perpétuam memoriam factae et communi omnium consensu approbatae. Mi Vágási György Marosszéki Esperestnek Vicáriussa, és Bere Keresztur Megyéjének Praedicátora, Vajai János Déák Marosszékben Vice Kapitány ¹⁾, Kósa Mihály Bere Kereszturról; Soo Mihály, Szabadi Tamás, Gyergyai Ambrus Beréből; Tamás Déák György, Szóke Péter, Búzás János Magyarósról; Domokos György, Kovács Máthé, Kovács Lőrincz Selyéből; nagyobb Csont Péter, Csont Mihály, Kendei Mihály Kendőből; Nagy Szabó János, Sik-

1) Egyedül ez említettik Marosszék vice-kapitányának, mely hivatalnak sem előtte, sem utána mi nyoma sincsen Marosszéken, sőt a főkapitányok leírásánál e hivatal nem létezettnek nyilvánítatik.

lódi Gáspár Márkodból; Májai Péter, Simon István Nagy János Májából¹⁾: „adjuk emlékezetére mindeneknek a kiknek illik, a mi jelenvaló levelünknek rendiben, hogy, noha ennekelőtte való időkhelyben is a mi eleinknek jó szokása szerint igyekeztünk a mi egyházi gyülekezetünket jó rendtartással viselni és igazgatni, mindazáltal holott mind a mi egyenetlenségünk miatt, s mind pedig országunknak közönséges háboruja miatt, a rendtartásban tapasztaltunk nagy sok fogyatkozásokat. Annak okáért kiváltképpen a mi mostani Praedikátorunknak, Vágási Györgynek köztünk való jó vigyázásából és intézéséből e mellett a mi magunk jó indulatjából is egész megyéül közönséges akarattól rendeltünk és végeztünk ilyen megálló és felbonthatatlan pontokat“ sat. E pontok 20 számmal a bere-kereszturi ref. megyének könyvébe hű másolatban leirattak 1606-ban; 1658-ban megerősítették a megye tagjai által s 1662-ben június 30-án kevés hozzáadással újabban²⁾. Végül az említett könyvbe be van írva az erdélyi ev. ref. főconsistorium 17 pontból álló instructioja, mely költ 1722-ben, s ugyan ez év január 25-én Tholdalagi Mihály főgondnok által, marosszéki ref. esperest Mu'snai Miklósrá bízván, közhirrre is tétetett; ez is a ref. megyék ügyeit tárgyalja. A n. görgényi róm. kath. egyház jegyzőkönyvéből a következő feljegyzést ide igtatom: „1614-ben ápr. 23-án erdő-szent-györgyi, bere-kereszturi templomok alatti úri temetkezők, sok kedves halottaikkal fejedelmi parancsolatból örökre sok drágaságaikkal bészátattak, a döghalál miatt; valamint más helységekben is, de ezek legnevezetesebbek valának. Ajtaja az erdő-szentgyörgyinek a templom közepében, a bere-kereszturinak a praedikáló szék mentiben a nagy szilfa melletti bójárásnál van; a mikházi meghagyott, mivel vizsgálat után szaga nem vala“. Hogy a bere-kereszturi ev. ref. egyház alatt régi sirbolt van, s ide temetkeztek jelesen a fennebb említett Kereszturiak is, nem ismeretlen a lakosok előtt; még most is épen van, de hol a bójárója, sem e leírás után, sem más próbák után nem sikerült feltalálni, alapja közelében való mély ásással azonban felfedezhető lenne.

1) Bere-Kereszturon kívül azért jelentek meg a több irt falukról is képviselők, hogy azok mint főmegyéhez ide tartoztak, a mint Benkő József Specialis Transylvaniája 447 lapján mértékes latin versbe foglalva 1766-ról így írja le azokat „Márkod, Máj, Bere, Magyarós, Kendő, Keresztur“. — 2) Másoltam a b. kereszturi ev. ref. megye ládájába letett eredetiből, mely 1658-ban készült, kutyabőrhártýára írva tizenhatszáznyolcz spanyolviaszpecséttel, melynek csak nyomai látszanak.

4. Demeterfalva.

Fekszik határa é. részén téren. Szomszédai k.-ról Süketfalva $\frac{1}{8}$, Szereda-Sz.-Anna $\frac{2}{8}$, ny.-ról Tompa $\frac{3}{8}$, d.-ről Kis-Adorján $\frac{3}{8}$, é.-ről Nyárád-Szereda $\frac{2}{8}$ osztr. mföldre. Területe részl. és öszszesen: szántója 155 h. 561 öl, kaszálója 77 h. 938 öl, legelője 59 h. 405 öl, erdeje 21 h. 1291 öl, terméketlenek 23 h. 335 öl; öszszesen 337 hold és 330 □ öl, melynek $\frac{2}{3}$ -da tér, $\frac{1}{3}$ -da pedig oldal, föld-e nagyobb része fővényes, a többi sárgás. Házai száma 28. Hegye csak egy van délre, Erős névvel. Folyó vize a Nagy- és Kis-Nyárád, mely egyesülve foly le a falu mellett. Patakjai: a régi Véczke, jó Sz. Szent-Annáról; az új vagy kis Véczke, délről a demeterfalvi Somojod nevű völgyből, az előbbivel egyesülve halad Süketfalvára; mivel gyakorta sok károkat tett, minden falu, hol elfolyt, bévezette a Nyárád árkába. Ivóvizei: kevés kút van a falu közt is, de a lakósok a Nyárád vizét iszzák. Vagyonosabb birtokosok: Fekete Sámuel, Balog Sámuel, Gergely Lajos, Sylvester János, Gál László, Nagy József sat. ¹⁾ Köz- és magán épületei közül semmi kitűnő nincsen. Oklevelei: Hogy a székely föld hajdan primipilátusokra volt osztva, több elősorolt példának egyike a következő is: „marosszéki Nagy Tamás perében Szentpáli Kornizs Mihálylyal, ki-nek ugyancsak Zápolya János Zsigmond két jobbágyos telket adott Vadasdon a felperes ellentmondásának, ez az oka: „Quod praefatus Franciscus Nagy Genitor suus in hac Sede nostra merus Primipilus extitisset, et ad domum et curiam suam nobilitarem, in dicta possessione Demeterfalva in eadem Maros existente in Generibus Eor-leutz et Megyes ac Ramo Seprwd et Megyes Primipilatus habuisset, ad quae dictae duae Sessiones Jobbagionales de jure pertinerent, quod cum Primipilis in eisdem Generibus et Ramis existentibus verificaret ²⁾).

5. Kis-Adorján.

Fekszik határa d.k. résziben, az ugy nevezett Dorma pataka mellett, szűk völgyben, k. részét — mely kissé oldalos — kivéve, téres helyen. Szomszédai: k.-ról N. Adorján $\frac{2}{8}$, ny.-ról Nyárád-Gál-falva $\frac{4}{8}$, d.-ről Sz.-Háromság $\frac{4}{8}$, é.-ről Süketfalva $\frac{2}{8}$ osztr. mföldre.

1) A falu felét Ny. Szereda mező város bírja. — 2) Eredetije a Henter familiánál van, Benkő József gyűjteményében megvan másolata ily czím alatt: „Mandatum Compulsorium super duabus Sessionibus Jobbagionalibus Francisci Nagy in Vadasd de anno 1571 Collect. in fol. T. 6. Nro. 36“ Kállai Ferencz is említi Historiai értekezésében a 148 lapon.

Területe részl. és összesen : szántója 158 h. 240 öl, kaszálója 47 h. 878 öl, szőlője 17 h. 495 öl, legelője 79 h. 166 öl, erdeje 94 h. 63 öl, terméketlenek 19 h. 79 öl; egészen 415 hold 1432 □ öl, minek $\frac{1}{4}$ -de tér, $\frac{3}{4}$ -de pedig hegy, földje inkább sárgás és fehéres agyagos. Házái száma 22. Hegyei : k.-ról Csirik, ny. része temető és cseresznyés, mikor ideje jár, bővön termi a legjobb oltott fajokat; d. oldalán van egyedüli szőlőhegye, Nagy és Sónyuló név alatt, melyek egymás mellett fekszenek és közepes bort adnak. Patakja a Dorma, jó k.-ról, a falu déli részén halad keresztül ny.-ra. Ivóvize, a falu derekán jó kútja bő forrással. Vagyonosabb birtokosai : Tolnai Gábor, Szombatfalvi József, Adorjáni Péter, ifj. Adorjáni Mihály, a Farkas család sat. Köz és magán épületei : k.-re az unitáriusok egyháza fából. Magán lakai egyszerűk, jók. Oklevele : Novai Szentpáli János Marosszéknék Fő Kapitánya bizonyos jószág részit Kis Adorjánban nemes Gálfalvi Márkodi Gergelynek és Örököseinek adván, ez magtalan elhalt, s az irt jószág Sepsí Szentiváni Szentiváni Sámuel kezére került, kit annak békés birtokában I. Apafi Mihály ön maga és titoknokai Lugosi Ferencz aláírása, fejedelmi pecséte erőssége alatt, Radnóthon augusztus 1-én 1689-ben költ szabadalmában megerősít, mind személyire, mind utódaira nézve ¹⁾.

„Marosszéknék 1729-ben november 21-kén elkezdett s több napokon folyt szeredai közgyűlésén végeztetett : hogy Kis-Adorjánban és Bálintfalván eddig falusi bíró nem lévén, most bizonyos ratiókra nézve mind az két faluban falusbírák eskettettek. Kis-Adorjánban szabad és jobbágyi rendek egyaránt viselik a bíróságot“ ²⁾.

6. Magyarós.

Fekszik határának ny. részében egy hosszú völgyben, északi része oldalos. Szomszédai k.-ról Só-Várad $1\frac{3}{8}$, d.-ről Kibéd $\frac{6}{8}$, Abód $\frac{6}{8}$, Torboszló $\frac{2}{8}$, ny.-ról Bere $\frac{3}{8}$, Bere-Keresztur $\frac{3}{8}$, é.-ről Márkod $\frac{7}{8}$, Kendő $1\frac{3}{8}$, Selye $\frac{2}{8}$ oszttr. mföldre. Területe részl. és összesen : szántója 1256 h. 1366 öl, kaszálója 462 k. 1448 öl, szőlője 24 h. 72 öl, legelője 339 h. 1239 öl, erdeje 1172 h. 663 öl, terméketlenek 157 h. 118 öl; összesen 3313 hold és 106 □ öl, minek körülbe csak $\frac{1}{30}$ -da tér, a többi hogy és oldal; földének $\frac{1}{7}$ -de fekete, $\frac{3}{7}$ -de veres, $\frac{3}{7}$ -de fehér palás kevés kövel. Házaik száma : 240. Hegyei : d.-ről a setét bükk, é.-ről Vár bércei, ennek végében Unumáj; Nagy Likad bérce, Kis Likad és Farkas

1) Eredetije gyűjteményemben van. — 2) L. az ez évi marosszéki jegyzőkönyvet.

uddo, egymás hosszában, Magyarós határa közepén. Szőlői: Nagy, határa derekán Kis ér és Kenderes, a Tehénhajtó é.-ra közönséges bortermők. Patakjai: Köves és Sugó, mind kettő ered a sellyei határ d. részén a Bekecs oldalán levő szép, jó forrásokból s éppen Magyarósnak é. k. területén jó bé, Felszeg és Egerszeg nevű utczáin végig foly ny.-ra, hol a Tökés Antal kerténél egyesülnek s a Sötét bükk nevű Magyaróstól délre eredő patakot is magába véve kapja a Kis-Nyárád nevet. Ivóvizei: majd minden gazdának jó kútja van. Köz- és magán épületei: az ev. reformátusoknak szép új egyháza, kőből, tornyával d.-re. Magán házai közül a Rácz Ferencz, Nagy Lajos, Tökés Elek, a református pap, Tökés László, Kacsó László, Iszlai Mózesné háza és az oskolaház csinosabbak, mind cseréppel fedvék. Vagyonosabb birtokosok: Tökés László, Tökés Elek, Tökés Antal, Kacsó László, Tökés Lőrincz, Györfi László, Kacsó Péter sat. Van két cserépcsűr a falu d. részén, egyiket 1844-ben Tökés László, a másikat 1852-ben Tökés Antal állíttatták fel, s azóta sok cserepes lakok diszlenek a faluban, de másfelől homályosítja annak fényét az é.-ról levő szeszgyár. A Kislikad bérce nevű hegyen Nagy szőlő felett tatárjáráskor a lakosok „vagyonának oda rejtése végett készített vermek közül kettő ma is látszik, szája kerek s alig egy singnyi széles, belől már ölösnél is tágasabb, a többiek bételvék. Magyarós k. osztályában a Likad fő mezeje nevű hegy tetején van egy forrás, mely nyárban jéghideg, télben meleg, soha bé nem fagy, folyama mellett négy öt ölre a fű is mindig zöld, vize jó iható, kristálytiszt, legnagyobb szárazságban sem apad ki, nem is bővül, esős időkben sem veszíti el színét. Hagyományilag, őseik szava után beszélnek az éltesebb lakosok, hogy: ezelőtt mintegy háromszázaddal Magyarós a Várbercz nevű hegy oldalán é.-ra, szép térhelyen feküdt s a falu mai helyén rengeteg nagy erdő volt; ama helyen ma is kapnak téglákat, cserepeket, s azt Magyarós kapujának nevezik; a falu az itt levő forrásból élt vízzel, mely egy itt lakott vén leány laktelkén volt, ki azt, mikor vizeszűk volt, pénzért adván, róla „Kata kútja“ nevet kapott. E régi falu végére hajtották ki teheneiket csordába az akkori gazdák, s állítólag azon helyen lévő szőlő „tehénhajtó“nak innen neveztetett el. Oklevele: „1801-ben január 19-én a magyarósi külső és belső possessorátus s falusi közönség nyújt bé a ns. universitáshoz — négy dissentiens személyen kívül — egy instántiát az iránt, hogy alsó és felső határaik oly disproportionioval vagyon osztva, mely szerint midőn esztendőnként az alsó nyomásban esik, akkor marháikat teljes

lehetetlenség kitartaniok, így hát méltóztassék a ns. universitás e gremio három oculátort kinevezni, kik mind a publicum hasznát, mind pedig a feladás valóságát igazítsák". Válasz: a benn irt kérdés nem a marchalis széket, hanem a tisztséget illetvén, azért az instáns fél oda.útasittatik sérelme orvosoltatása végett" ¹⁾.

1845-ben V. Ferdinánd császártól Magyaros számára Tőkés László és társai sokadalmi szabadalmat nyertek évenként febr. 8-ik, május 16-ik, aug. 9 ik, nov. 28-ik napjára, fíradalma jutalmául ezek egyikének jövedelme a Tőkés Lászlóé, a másíknak Tőkés Sámuel és Eleké, a harmadik és negyedik közösen néhány magyarosi birtokosé ²⁾.

7. Nagy-Adorján.

Fekszik határának éppen a közepén, d.k.-re nyuló szűk völgyben, k. része a ref. templom körül, s néhány háza é.-ra is hegyen. Szomszédai k.-ról Szent-Simon $\frac{3}{8}$, d.-ról Havad $\frac{6}{8}$, Vadasd $\frac{1}{8}$, ny-ra Sz. Háromság 1, é.-ról Kis-Adorján $\frac{2}{8}$, é. k.-re Szereda-Sz.-Anna $\frac{7}{8}$, osztr. mföld távolra. Területe részl. és öszszesen: szántója 306 h. 1195 öl, kaszálója 63 h. 1584 öl, szőlője 23 h. 183 öl, legelője 106 h. 935 öl, erdeje 324 h. 268 öl, terméketlenek 28 h. 1319 öl, öszszesen 853 hold és 684 □ öl; ezeknek mintegy $\frac{1}{8}$ -da téres; $\frac{7}{8}$ -da pedig hegy, földje fejéres és sárgás, agyagos, némely helyt feketés. Házai száma: 52. Hegyei: a Nyírostető k.-ról, egyik oldala szőlő Faluhegye név alatt, jó oltott és magról is bővön termő cseresznyéssel, Likatteteje d.-ról. Van egy más szőlője is, melyet, mivel a ny.-szeredaiak birják, szeredai szőlőnek hívnak, noha jól mivelik, mind kettő csak közepes bort ad. Patakja csak egy van, a Dorma, ered határán több völgyek forrásaiból k.-re, a falu közepén keresztülvágva foly é.-ra. Ivóvizei: jó kútai léteznek benn a helységben. Vagyonosabb birtokosok: Tolnai Gábor, Molnár Lajos, a Tót, Biró családok. Köz- és magán épületei: az ev. reformátusok temploma fából cseréppel fedve a falu k. részén. Magán házai közt van néhány csinos, cseréppel fedve

8. Rigmány.

Fekszik határának ny. részében. Szomszédai: k.-ról Geges $\frac{3}{8}$, ny.-ról Sz.-Sz.-Anna $\frac{2}{8}$, d.-ról Szent-Simon $\frac{2}{8}$, é.-ról Ny.-Sz.-Imre $\frac{5}{8}$, osztr. mföld távolra. Területe részl. öszszesen: szántója 557 h. 847 öl, kaszálója 101 h. 148 öl, szőlője 10 h. 1256 öl, legelője 85

1) 2) L. Marosszék ez évi jegyzőkönyveit.

h. 304 öl, erdeje 159 h. 1248 öl, terméketlenek 39 h. 284 öl; összesen 953 hold, és 887 □ öl, minek $\frac{1}{5}$ -de tér, $\frac{4}{5}$ -de hegy, földe nagyobbára sárga agyagos, palás, fekete igen kevés, az is csak a szénafüvében. Házai száma: 73. Hegyei: a temető oldal k-ról, Vásár oldal é. ny-ról, lenyulva a havadi határszélig, ez zárja el Szereda-Sz.-Annától; a Bikk d.-ről Gegestől rekeszti el Rigmányt. Szőlői k.-ról Diód, d.-ről Nagy hegy, ny.-ról Nyáros, közepes bortermők. Patakjai: a pap réttjéről határa é. részéből jó egy patak, a másik k.-ról az erdők felől, ezek a ref. templomnál egyesülve, végig folynak a falun s d.-re Sz.-Simonra haladnak. Rigmányon alól egy oldalban van olyan tó, mely soha ki nem apad, hossza valami 30 öl, szélessége 10 öl, kender áztatónak használják. Ivóvizei: a Bükk d.-ről, jó a vize, soha sem fagy bé, hideg időkben gőzölög; a Juharkút k.-re, vannak még határán több jó források is. Vagyonosabb birtokosai: Borbé Béniám, Bereczki József, Sipos György, Veress János, Vas Mihály sat. Köz- és magán épületei: az ev. reformátusok kőtemploma, a falu közepén, magán épületei is jók, de egyszerűek. Határának a Szereda-Szent-Annával, Ny.-Sz.-Imrével összeütköző északi széliben volt egy vár, mintegy $1\frac{1}{2}$ hold területű, kőfalai már földszintileg sem láthatók, Kacsó János és Veres Dani birtokolják, szántóföldnek használják. E vár egy magas dombon feküdt, hol kaptak ezelőtt, s most is találnak néha téglákat, cserepeket, alól sánczai világosan láthatók, e helyet ma is várhegynek hívják; kik építették? mikor? sűrű homály fedi. Rigmány lakói önkéntes jó akaratukból elhatározták állandóan egymás között, hogy pálinkát közlők senki semmi szín alatt egyszer se igyék, s azt ne is tartssanak öt pengő forint büntetés alatt, ezt még eddig jó sikerrel megtartották. Vajha a követésre méltó példa minél nagyobb hódítást tenne hazánkban!

9. Sellye:

Fekszik határa ny. részében a Bekecs alatt, hegyektől környezve, több része oldalos, csupán é.-ről d.-felé Magyarásra van teres szűk nyílása. Szomszédai k.-ról Szovátha $1\frac{1}{2}$, Só-Várad 1, a Szék havassa $1\frac{1}{2}$, d.-ről Magyarós $\frac{1}{4}$, ny.-ról Kendő $\frac{1}{4}$, é.-ről Mikháza $\frac{3}{4}$, Kőszvényes 1, Kőszvényes-Remete $1\frac{1}{4}$ osztr. mértföld. Területe részl. és összesen: szántója 817 h. 1255 öl, kaszálója 731 h. 1397 öl, legelője 945 h. 1231 öl, erdeje 2565 h. 624 öl, terméketlenek 103 h. 293 öl; összesen 5164 hold, melynek mintegy $\frac{1}{3}$ -da tér, sárga agyagos, sziváj, kevésbé fekete földű,

$\frac{2}{3}$ -da hegy és oldal, nagobbára sárga, sziváj, kis részben fekete palás, és szinte fele köves. Háza i s z á m a : 156. Hegyei: a Bekecs teteje, Sellye é. felében nagobbára erdő; a Kis-Bekecs k. ról a Bekecstető alatt cziheres, erdős, gyenge legelő. Marosszéknek e legnagyobb hegyét, a Bekecset, így írja le Ercsei József: „A Bekecs alatt valék már, és oly közel ahhoz, hogy tetejére fel nem láthattam. Szorgalommal vizsgáltam mindenütt ennek a Nyárad felé hajló oldalait, de azokon egy helyen sem találtam útnak alkalmas részeket fel a vár felé. Köszvényes-Remetére juték, azon helységbe, mely utolsó a Nyárad völgyében, két órányi idő alatt a n. görgényi havasok alá értünk, oda, hol a N.-Nyárad két kisebb folyam egyesültével veszi nevét. A jobb kéz felől való folyam, neve Nagyág, vagy Vármező pataka, a balkéz felől való Kiság. Ezen egyesülésnél a víz fenekéről kivetett köveken átmentünk a patakok összefolyása felett álló domb alá, hol egy kis térhelyet, a két folyam és domb minden oldalról fedeznek; itt közel a patakok összefolyásához, egy kis tiszta forrás csergedez, melyet Nyáradfőnek neveznek, minthogy ezen folyó e körül veszi nevét“. Al á b b : „a Nyárad felett álló dombra — mely a Kis- és Nagyág között lenyúló bérznek utolsó pontja — a Nagyág szoros völgyéből alig gyanítható hajdani út nyomán mentünk fel, és találtunk valami kis kerítés süjvedésekre, lehetek itt kőfalak is, melyeknek maradványit kétségkívül a gyp mélyre betemette. Valamely őrhely lehetett itt, és ha elképzeljük innen a fákat, melyek most a kilátást elzárják, úgy gondolom, hogy fel lehetne látni a Bekecs tetejére. Ezen őrhely minéműségéből a Bekecs bérceinek erre hajló lankásságából(?) és az egész környék fekvéséből úgy itélvén, hogy ezen pont körül kanyaroghatott fel az út a bérz teteje felé, leszállánk annak északi oldalán, hol a fűrészmester, minekutánna egy felmenő ösvényt adott volna előnkbe, elvált. Kevés ideig vehetők hasznát az előnkbe adott ösvénynek, mert néhány száz ölnyi távolságra sűrűség zárta el azt, út, ösvény és vezér nélkül hárántékos vonalban igyekeztünk mindazáltal felfelé haladni, mignem hosszas tévelygésünk után elértük a bérz élit, ezután annak Bekecs nevet viselő sarkát, és végre a régi várnak romjait. Feljövételünk alkalmával sok helyen láttam útforma sülvedéseket, órmokat és pontot, melyek meggyőznek arról engemet, hogy ha nem mindenütt is, de helyen-helyen a vár régi útjának darabjait megtaláltam. Ezt a várat is semmivé tette az idő vaskeze, és csak egy ülés-forma, talán faragott kő, és némely begyepesedett falromok, sáncz forma órmok, tartják fenn em-

lékét. A vár területe négy-öt holdnyi lehetett, alakjáról semmi bizonyost nem szólhatok; láttam a romok közt egy bokor sok levelű Andromedát (*Andromeda polyfolia*), mely virágait ekkor hullatta. A Bekecs tetejének d. és d. ny. szélei nincsenek sűrű erdővel körül növe, ennél fogva ezen világtájék felé szabad kilátás van. A hegy alatt kanyargó Nyárád ezüst fénnel csillámlott, honnan 28 helységet számláltam távcsőmmel. M.-Vásárhely nagyhegy nevű szőlőhegyének egy darabja, csere erdeje, a Királykút körüli dombok, a Kerczi fogarasi Alpok, Hargita bérczei és a toroczkoí kőszálak valóban látkörömnnek utolsó határai“. Alább: „Remete felé, közel a hegy tetejéhez, volt szerencsém megismerkedni a nagy hasznu hegyi kappan örrel (*arnica montana*), a bába kalács körfénynyel (*carlina acaulis*), a hegy dereka körül és azon alól láttam Katica sivák virágot (*Anconitum scapellus*), turbán lilomot (*Lilium martagon*), bokáló dádoskát (*Gladiolus communis*), egy forrásos helyen gyönyörű boglárpotat (*Parnassia palustris*). Leereszkedénk a Nyárád mellé, hol kapék vidra czik szárt (*Polygonum amphibium*)“¹⁾.

Selyének szőlője nincs, gyümölcsösei jók, mikor ideje jár; bővebben szilvát termel. Patakjai: k.-ról a Köves, a falu mellett d.-ról, Magyarórsra halad; a Sugó, a Mátyus, Borzás; é.-ről a Peres, ered a Bekecsből, az előbbieket mind Szováthára, az utóbbi Mikházára folynak. Selyébe sehonnan viz nem jó, mind területén erednek patakjai, melyek közül a Köves több helyeit elmosza, vágja s áradásaival tetemes károkat okoz. Ivó vizül is a Kövest használják, de vannak a marhák itatására néhány kútjai is. Vagyonsabb birtokosai: Kacsó Zsigmond, Kacsó Péter utóda, Kacsó István, Kacsó György István, Kacsó Boldizsár, Márton Józsefné, Siklódi Mihály, Márton Mihály. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok egyháza tornyával, kőből, zsendelylyel fedve, a falu alsó d. részében, a torony összehasadozva, ledőlésnek indult. Amagán házak közül szebbek: a ref. paplak ny.-ról, ugyan e vonalban a Kacsó György Mihályé, mind d.-ról a Márton Istváné, Forrai Jánosé, Lakatos Mihályé cseréppel fedettek, vannak csinos zsuposak is. Nevezetességei. A Bekecs tetején volt egy kápolna, miről ez emlék van: „In cacumine montis Bekecs, in territorio Selyeiensi, quondarum quod fuerit Capella honoris S. Antonii dicata. Reversales huc inscriptae docent; quas e suis originalibus ego P. Ca-

1) Nemzeti Társalkodó 1830. 409—412. l.

simirus Jánosi Gvardianus Mikhazensis anno 1833 hic describo: „Vettem Sofalvi János uramtól a bekecsi Sz. Antal kápolnája pénzinek interessiből kezemhez husz magyar forintokat; melyről ő kegyelmét praesentibus quietálok; melyet azon elpusztult Sz. Kápolnának felépítésére kell fordítani. Mikháza 29. martii Anno 1752. idest flor. 20. Id. Dósa Mihály m. k.“¹⁾ E kápolnát a Torma család valamely tagja építtette, alján Palota nevű helyen kereken állott ház nyoma van, de sem alapja, sem köve nem látszik, közből egy kis négyszegű gödör, felhányott földje meggyepesedve, e tájon ujnyi vastagságu cserepeket, tatár vasnyilakat, tányér-forma érczeket, hamu vedreket is kaptak. A Bekecs tetején pedig forrás is van. Sellyének é. részében egy helyet ma is Bergenyei szállásnak hívnak, miről azt állítják, hogy a tatároktól félelmekben egy alkalommal ide vonták volt magokat a bergenyei lakósok; továbbá a hagyomány szerint a Bekecs tetején tul rejtekeztek a sellyeiek s más több falusiak is ilyenkor, kik mind ott veszték, a helyét most is Vésze mezőnek hívják, mi Sellyétől k.-re esik. — Az ugynevezett óriás árkáról állittatik, hogy Gyergyóból húzódik ide, Magyarország és Sóvárad felől jöve, másfél óra járónál többet tart hosszában, a Bekecs alatt vonul keresztül Sellyétől ny.-ra, melynek határán át Köszvényesre halad; itt egy-egy helyt ma is látszanak az ásások, másutt bé vannak telve. O k l e v e l e i: „A sellyei Kacsó Familia donatioját exhibeálván s egyéb documentumait, melyek mellett praetendálják, hogy a bíróság viselésével ne terheltessenek: erre nézve concludáltatott, hogy azon exhibeált 1594. esztendőben emanált donatióban expressált Kacsó Boldizsárnak posteritási mindaddig, mig Sellyében a bíróság viselésére elegendő emberek találtnak, (ugy más falukban is, ha hol azok közül laknak) bíróságot ne viseljenek“²⁾. — „A sellyei közönség Marosszéknek közönséges havassából némely helyeket maga számára elfoglalván, ezen határ felett való differentiának megvizsgálására és eligazítására reámbulatorokat a maga kebeléből rendelt, mely ellen a közönség recurrálván, a Gubernium azt határozta: hogy, mivel a határbeli differentiákra nézve a 102—103 approbatale edictumok azt tartják, hogy azokat részre nem hajló, ugymint: vagy az ország gyűlésétől kiküldendő biztosoknak, vagy valamelyik ítélőmesternek a helyszínén kell megvizsgálni, nem pedig az illető jurisdictio kebléből kiküldendő biz-

1) Historia Domus Patrum Franciscanorum Mikhaziensium, eredetije a mikházi zárdában. — 2) L. Marosszék közgyűlési jegyzőkönyvét 1744—1755-ről.

tosoknak, a kik, hogy a magok jurisdictiojokra nézve kedvezőleg fognák megtenni határozásokat, könnyen fel lehet tenni; ehhez képest a derék széknék határozása megváltoztattatván, a közönség arra útasított, hogy valamelyik ítélőmestert vigye ki¹⁾).

10. Seprőd.

Fekszik határa közepén, egy völgy torokban. Szomszédai: k.-ról és d.-ről Ny.-Sz.-Imre $\frac{2}{3}$, ny.-ról Andrásfalva $\frac{3}{8}$, é.-ről Bere $\frac{2}{8}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 249 h. 577 öl, kaszálója 75 h. 18 öl, szőlője 11 h. 434 öl, legelője 45 h. 412 öl, erdeje 73 h. 1472 öl, termeketlenek 32 h. 551 öl; összesen 487 hold és 264 □ öl, csak $\frac{1}{6}$ -da tér egész területének, a többi $\frac{5}{6}$ hegy, földé sovány és agyagos. Háza száma: 25. Hegyei: a Péter-déák d.-ről, a Göspöring, ennek k.-ti része szőlő; Unumáj és Somoldál egymás mellett ny.-ról hasonlóképp közepes bortermő helyek; ny.-ról Várpatak. Folyója é.-ről a Kis-Nyárad, jó Beréből, Seprőd határa ny. szélét mossa, egyesülve a Ny.-Sz.-Imrérről ide érkező patakkal, Andrásfalvára halad. Ivó vize a Gyümölcskút, a falu ny. részében, ebből s majd minden telken levő kútakból élnek a lakosok. Sós vize is van ny.-ra, szemben az andrásfalvival a Kis-Nyárad árkában, sütni, káposzta sózni, marháknak nyalni használhatni. Vagyonosabb birtokosai: br. Bálintih József, Tőkés Sámuel, Turi Borbára: Földvári Károlyné, stb. Köz- és magánépületei: az ev. ref. templom a falu közepén, magán épületei egyszerűek. Seprőd nevét azon régi Seprőd családtól vette, mely Marosszéken a tisztségeket viselt hat nemzetség huszonnégy ága közül való volt. A marosszéki jegyzőkönyvben fel van jegyezve, hogy: „1812-ben a seprődi közönség a határokon keresztül folyó Kis-Nyárad árkanak, s ugyan keresztül menő só útjának kiásásában, megcsinálásában segedelmet kér, melynek munkába vétetése elhatároztatik²⁾).

11. Süketfalva.

Fekszik határának inkább k. részében. Szomszédai: k.-ról Demeterfalva $\frac{1}{8}$, ny.-ról Ny.-Gállfalva $\frac{2}{8}$, é.-ről Tompa $\frac{2}{8}$, d.-ről Kis-Adorján $\frac{3}{8}$ osztr. mértföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 260 h. 455 öl, kaszálója 134 h. 1078 öl, le-

1) L. a kir. kormányzéknek nov. 17-én 1802-ben 2403 sz. alatti rendelkezését.

2) L. azon évi jegyzőkönyvet.

gelője 31 h. 1028 öl, erdeje 59 h. 900 öl, terméketlenek 25. h. 97 öl; összesen 511 hold 358 □ öl, minek $\frac{3}{4}$ -de tér, $\frac{1}{4}$ -de hegy és oldal, földének nagyobb része fővényes, kevesebb sárga és vegyes. Háza i száma: 37. Hegye egy van k-re, Erdőalja néven. Folyóvize a Nyárad éppen mellette, jó k-ről, halad ny-ra. Patakja nincs. Ivóvizei: d-ről a Kövesdomb alatti csorgónak jó vize van, de inkább a Nyárad vizét isszák. Vagyonosabb birtokosai: Gál László, Fekete Sámuel, Ujfalvi Sándor, stb. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok fatemploma d-ről. Vannak több jó házaj, melyek közt kitűnőbb a Gál Lászlóé.

12. Szent-Imre.

Fekszik határa k-ti részében, d. részének fele tér, a többi oldal. Szomszédai: k-ről Torboszló $\frac{2}{8}$, Abód $\frac{4}{8}$, d-ről Geges $\frac{3}{8}$, ny-ról Rigmány $\frac{5}{8}$, Szereda-Sz-Anna $\frac{1}{8}$, Andrásfalva $\frac{3}{8}$, Seprőd $\frac{2}{8}$, é-ről Bere $\frac{1}{2}$ osztr. mértföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 925 h. 605 öl, kaszálója 216 h. 1187 öl, szőlője 26 h. 241 öl, legelője 138 h. 1211 öl, erdeje 202 h. 1330 öl, terméketlenek 65 h. 360 öl; összesen 1575 hold, 134 □ öl; ennek $\frac{1}{7}$ -de tér, a többi hegy, föld sárga agyagos és palás. Háza i száma: 98. Hegyei: a Vaszkál k-re, Uritető ny-ra, Kurta csereteteje d.-kre. Szőlői: a Göszpöring é-ről, Középagy k-ről, ugyanott Holt út, és Hátulsó nevűek, bár jól művelik, gyenge bort adnak. Patakjai: a falu pataka k-ről, ebbe folynak bé a Sz.-Imre határán eredő több apró erecskék, u. m. d.-k-ről Barót és Szülkő, d-ről Szék, ny-ról Kerekkrét, Magyarós, Szardó, Egres; s miután magába veszi mindezeket, halad ny-ra Seprőd határára. Ivóviz a falu kútjaiban jó van. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok ódon kőtemploma, faharanglábbal, d. része ép goth miv, szentélyének helyén ma ablak van, menynyezete festett deszkákból készült, mely syreni emberi testtel, s más mind négyszögökbe foglalt cifrázatokkal teljes, miknek egyikén e felirat olvasható: „Renovavit Johannes Illyés de Parajd Mensarius 1676“. Magánlakai közül a Tamási Ferenczé, Balog Józsefé cseréppel fedvék. Vagyonosabb birtokok: Tamási Ferencz, Balog József, a Szabó, Benedekfi, Csiszér, Medgyes családok, stb. Mily előkelő és gazdag lehetett ez utóbbi, bizonyítja az, hogy egyike a hat székely törzs nemnek, s az az adománylevél, mely szerint: „II, Ulászló 1493-ban Medgyes Bálintnak Pinárdot, (mái neve Várhegy; Tordavármegyében), Sospatakot, Sz.-Miklóst, Petét, Urajt, Kapust.

Iklandot, Lekenczét, Dátost, Keménytelkét, Sáhit, Rücset a Némával, Bordaszeget, Egerszeget, kiskfaludi malmot, Szokolt, N.-Ercsét, Kis-Nyulast, Szent-Mártont, Szent-Gericzét, Szent-Pétert, Tusont, Méhest, Velkért, Bodont, Vidrátszeget, Fületelkét, Udvarhelyt, szám szerint 28 falut és egy malmot ajándékozott¹⁾. Oklevéllei közt említendő az egyházi fegyelemre nézve a ny.-sz.-imrei (s a val egyesült két megyével együtt) három megye képviselőinek végzései 1615-ből: „Mi Szent-Imreh megyében lévők, ugymint Marosszékbén Szent Imrében, Torboszloban, Seprődben lakók, Sz-Imrében lakók, Dósa Gergely, Tanko Fábján, Mikházi István és Medgyes Tamás, Szász Antal Nobiles, és Veres Darabontok; Torboszloban lakók: László Péter, Benedekfi Máté, Tökés János, Köszvényesi Demeter, és Tamási János Nobiles; Seprődben lakók: Varga György, és Illyés Mihály, minyájon Marosszékbén, Szent-Imreh megyéjében lakók, Szent Egyház eskütti, az megyében lévő dolgoknak és törvényeknek eligazítására minden hozzá tartozó dolgokkal egyetemben elválasztattak, adgyuk emlékezésire mindeneknek, a kiknek illik, az mi velünknek rendiben, mostaniaknak és következendőbelieknek, hogy az 1615-ik esztendőben 22 die mensis may, az mi megyénknek régtől fogván valo végezését és rendtartását, az mely az mi eleinkről és atyáinkról reánk szállottanak, és miis a mi időnkben és életünkben azt ideiglen megtartottuk, és hogy a mi maradékainknak is mi utánnunk megmaradna, s tudnának élni az megyének eleitől fogván valo végzésivel, melyek így következnek: Mi a mi Eleinktől és Atyáinktól ez megyének végezését így hallottuk, mellyel ez ideig éltünk, meg is igyekeztünk tartani és erősíteni, hogy semmi igazsága megyénknek tel ne fordulyan, hogy senki se Nemes, se Nemtelen, se gazdag, se szegény és semmi rendbeli ember, azokat az dolgokat és törvényeket, valamelyeket mi téstünk, a mi értelmünk és lelkünk ismerete szerint, az megyéből az esküttek elől, mikor mindenképpen együtt vadnak, ki ne vihesse — külső székre, Magistratus vagy tiszt eleibe, se Esperest eleiben, az megye birsága flor. 3 for. alatt, s akkor mikor a 12 esküttek együtt uincsenek csak egy héjjával lészen is elapellálhat a törvénnyel a 12 esküttek eleiben, ha peniglen elvinnéje, és elapellálna az törvénnyel, vagy külső Magistratus, vagy Esperest eleiben: az is a megye birságon flor. 3 forinton maradgyon. Másodszor: Ha valamely engedetlen és szófogatlanokra az megye záloglókat bocsátana ki, tá-

1) Eredetije meg van a gy.-fejérvári káptalani levéltárban.

madást tenne, megye ellen az is megye birságon 3 forinton maradgyon. Harmadszor: Mikor valaki a 12 esküttek közül a megye dolgában való igazgatásban és törvény tételhen hátramaradna, valamint való néztében igaz mentő mentséggel magát meg nem oltalmazhatná megye birságon 3 forinton maradgyon. Negyedszer: Ha valaki vagy maga személyében, vagy más személyében újabb ítéletet váltana az esküttektől, hat pénzt tartozzék letenni. Ismét, ha procatort kér az esküttektől, 12 pénzt tartozik letenni. Ismét tisztaság is dr. 12. Végezeire, ha valaki megye kedve és akarattya és végzése ellen vagy külső procatort, vagy külső törvénytevőket akarna béhozni, avagy ugyan bé is hoznája, megye birságon 3 frton maradgyon. Ezt is hozzá tévén: hogy ha valaki Praedicator bérít mesterével együtt az megyétől rendeltetett napra bé nem szolgáltatná, valami engedetlenség miatt, avagy Praedicator és Mester házainak, ahoz való épületeknek csinálására és építésire napot rendelnének, valaki engedetlen lenne, mindenik dolgaért megye birságon 3 forinton maradgyon. Ismét valamikor Templomnak épületére avagy czinteremnek csinálására és építésére a megye napot rendelne, és a ki engedetlen lenne, az is 3 forinton maradgyon megye birságon. Ezek a mi megyénknek végezési és rendtartása, melyekkel éltünk, melyeket irattunk az mi hitünk szerint, pecsétünkkel megerősítvén. Datum ex Szent-Imreh anno et die supra notato, Idem qui supra. Correcta per eosdem“. Ugyanezt megújították kevés hozzáadással 1620. jun. 14-én; végére ez van írva: „Anno 1634-ik esztendőben a megye képében a 12 eskütt végező ezt: hogy a czinteremen belől az czinteremben senki illetlen szót ne szóljon, se ne idézzen — senki senkit, se ne tiltogasson, hivogasson megye birsága alatt; a megye birsága pedig fl. 3“¹⁾.

13. Szent-Simon.

Fekszik határának é. k. részében, fele téren, fele hegyen. Szomszédai: k.-ról Geges $\frac{5}{8}$, ny.-ról N.-Adorján $\frac{3}{8}$, d.-ről Havad $\frac{2}{8}$, é.-ről Rigmány $\frac{2}{8}$, Sz-Szent-Anna $\frac{13}{8}$ osztr. mértföldnyire. Területe részletesen és összesen: szántója 371 h. 966 öl, kaszálója 52 h. 315 öl, szőlője 14 h. 1544 öl, legelője 97 h. 180 öl, erdeje 115 h. 484 öl, terméketlenek 28 h. 834 öl, összesen 679 hold és 1123 □ öl; ezeknek $\frac{1}{6}$ -da tér, $\frac{5}{6}$ -da hegy, földének nagyobb része sárga agyagos, többi fekete sziváj, kevésbé

1) Eredetije a ny.-sz.-imrei megye birtokában.

fővényes. Háza i száma: 52. Hegyei: a Bérsán é.-ra; Kuku teteje k.-re. Szőlője kettő van, a Nagyhegy és Tatárvölgy ny.-ra, jó mivelés után is savanyu bort ad. Patakja a Rigmányból eredő, mely Sz.-Simon határa ny. részén halad el d.-re Havadra. Ivóvizül mind a faluban, mind a mezőn jó kúttal bővítködik. Vagyonosabb birtokosai: a Szabó, Gáspár, Csiszér, Mihály családok, stb. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok kötemploma é.-ra, faharanglábbal, megújított 1796-ban, zsendelylyel van fedve¹⁾. Magán épületei közt a ref. papé s vagy 11 cserepes ház kitünőbbek.

14. Ny-Szereda.

Fekszik határa d. részében, merőben téren. Szomszédai: k.-ról Andrásfalva $\frac{2}{8}$, k. és d. közt Szereda-Sz.-Anna $\frac{2}{8}$, d.-ről Demeterfalva $\frac{2}{8}$, ny.-ról Tompa $\frac{3}{8}$, é.-ról Sárd $\frac{3}{8}$, Jobbágyfalva $\frac{3}{8}$ osztr. mértföldnyire. Területe részletesen és összesen: szántója 541 h. 1395 öl, kaszálója 77 h. 1208 öl, szőlője 9 h. 237 öl, legelője 60 h. 263 öl, erdeje 7 h. 940 öl, terméketlenek 62 h. 309 öl; összesen 758 hold és 1152 □ öl, minek egytizede oldalos, a többi része tér; földének $\frac{3}{8}$ -da fővényes, $\frac{3}{8}$ -da fejér, $\frac{1}{8}$ -da fekete, $\frac{1}{8}$ -da vegyes. Háza i száma: 93. Hegye csak egy van, Csucs-oldal é ny.-ra. Szőlője a város é. részén újszólvó név alatt. Van még Nagy-Adorjánban is erdeje s szőlője, melynek $\frac{1}{5}$ -dét, Demeterfalvának felét birják Ny.-Szereda mezővárosa lakosai. Folyóvizei: a Nagy-Nyárad északra, a Kis-Nyárad k.-re, ezek Ny.-Szereda közepe táján egyesülve, haladnak d.-re Demeterfalvára, három jó lisztelő malmot hajtának. E vizen keresztülmenő hid iránt panaszt adott be a szeredai közönség: „hogya Nyárad vize a réven alól találtató ifj. gr. Lázár József ur malmánál lévő gátnak szerfelett való felemelése miatt, minden legkisebb áradáskor helységeiket, határaikat elborítja, a martot is töltésekkel meg nem erősíthetik, mivel a vizen hid nem levén, a révelromlanék, kéri építtessék erre álló hid, adattassék segedelem, mert

1) A sz.-simoni ev. ref. megye Anyakönyve utolsó lapján e jegyzet van: „A kisebb harang 778 évig használódott egész 1834-ig, mikor ezt a nagyobb harangjokat újból öntötték, a mint írja akkori ref. pap Nemes Elek, de arra mi volt írva, senki emlékbem nem hagyá, és így öntetett az említett kis harang 1056-ban“; de ez állítás csak egy ember szaván alapulván, nagyon kétes.

ez a parajdi só és országos útért is szükséges, s az említett gát szállíttassék alább. Bizottság neveztetett ki a mérnökkel, hogy a gátot-nézzék meg, a bépanaszlott gróf urat hallgassák ki a híd felépítéséről, a mart megerősítéséről, feltöltéséről készítsenek tervet s a tisztségeknek adják bé, melynek ajánltatott, hogy azon úton járó helységeket: u. m. Berét, Sz.-Imrét, Seprődöt, Andrásfalvát, Magyaróst, Torboszlót, Selyét, Só-Váradot, Bere-Kereszturt, Kibédet és Szováthát segedelemre rendelje a szeredaiak mellé; a hidat építtessék fel, a szükséges eszközök megvásárolhatására kívántató pénz iránt pedig a fels. kir. főigazgató tanács kéressék meg¹⁾;" ez később teljesítettett, azután megújítottatott, és ma jó hiddal bir. Ivóvizet a a Nyárádból nyernek, de vannak jó kútai a városban is. Vagyonosabb birtokosai: Márton István, ki a gr. Lázár jogot örökösön megvette; a Bakai, Kása, Kuron, Magyarai, Tóth, Bán családok. Közés magán épületei: az ev. reformátusok egyháza köből, régi góth épület, romjaiból diszesen készült 1838-ban, nyolcz változatu orgonával ellátva; fekszik a város közepében, van mellette egy erős faharangláb, melyet Csók József faragott 1794-ben. Igen jó órája is van s ezt vasból és rézből Magyarai Sándor készíté. Magán lakai közt köépület egy sincs, de vannak csinos faházak, azokból némelek cseréppel fedvék. Van két boltja és jó tágas piacza is. Ny. Szereda é. részén Szakadát alja nevű helyen, a föld gyomrában degeny rejlik mélyen, miről a régi irományok is emlékeznek; erős szaga nyári melegekben most is érezhető. Ugyan határa é. osztályában a temető alatt sós, fejéres gérás helye van, minek területe körülbé 400 □ öl, egy vonalban fekszik a tompai sóskúttal. Nyárád-Szeredáról Benkő József Specialis Transylvaniájában azt mondja, hogy: Ny. Szereda egy volt a taxális városok közül a diaetalis articulások bizonyítása szerint; visszaélőleg szegény Szeredának hivatik. Marosszéknék köz háza van itt; a mint hiszszük, hajdan e volt Marosszéknék első városa²⁾. Oklevelei: legrégibb ismert levele e következő: „Providi et Circumspecti nobis dilecti Salutem etc. Az Zékel Vásárheliek találtak megh minket konieorgésekkel, jelenitik hogy ennekeleotte egy mind az törvény dolgába — — — frigyot tettek, mind penigh az adó fizetésben és egyébféle tereh viselekben is az thi ereotok zerint mellettek — — éggel voltatok. Most penigh nem tudatik, mi okból nem akarnátok magatokat ahoz

1) Az 1811 nov. 20-án tartott marosszéki közgyűlés jegyzőkönyvéből. —

2) Benkő József Specialis Transylvaniája 447-ik l.

tartani. Ez dologgrol penigh privilegiumokat is bé atták volna nekünk, keoniörögwén azon, hogj mint ezeleot, ezután is ahoz tartanátok magatokat. Azért ha az dologh ugy vagion, hagyjuk s parancholliuk, hogy ezután is az teörvény dolgában az előbbi mood és zokáshoz tarchiátek magatokat. Az ado fizetésben is penigh és egyéb terehviselésekben is az thi ereotok és tehettségtek zerint az Zékel vásárheliek mellett minden segységgel legyetek, a réégly köztetek valo rendtartás zerint Secus nulla ratione facturi. Datum in Oppido nro. Enyed die 4. May 1586. Sigismundus Báthory de Somljo“. Külczime: *Providis et Circumspectis Judici et Jurat. civib. oppidi nostri Zereda etc. nobis dilectis*“. Nagyobb levél formában összefogva, most is tisztán látszólag, három farkas fogu Báthory czimeres pecséttel pecsételve. Új adománylevelet kapott Bánfi Boldizsár Szeredára vonatkozólag 1589-ben¹⁾. „1605 elején ujra irt Bocskai István az erdélyieknek, szorgalmaztatván azokat elkezdett munkája elősegállítására. Előbbi levelének kevés foganatja volt nálók. De most, midőn hallották, hogy nevezetes várak, u. m. Szathmár, Jenő, Káransebes, Lúgos és Kővár estek hatalma alá: figyelmetesebbek kezdettek lenni kívánságára. Elsőbben is Petki János indításából az udvarhelyszéki székelek februárius elején Kereszturban; azután pedig a több székelység, és a vármegyebeli nemesség is, Szereda nevű marosszéki helységben februarius 21-ik napján ötöt fejedelmöknek választották, és erről követeik által tudósították, mely időtől fogva magát erdélyi fejedelemnek szokta irni²⁾.

Régen itt tartattak több közgyűlések, és különösen a fuszékezések folyó század második évtizedéig, erről a következők irvák: „1631-ben 15. oct. Az régi usus zerint valami némű causákat a Zereday Zékről appellatióban nem bochiátottak az derék Zékre, ezután is affélét igen animadvertálva appellatióban ne bochiássák“. Alább: „A Zereday Vice Zéken minden causák meljek 100 fton feljül nincsenek revideáltathatnak, ide nem értvén az örökség dolgát; februárius 26-án 1665-ben így végeztetett“³⁾

Szeredának van évenként három sokadalma; az erről szóló adománylevél költ II. Leopold császár, Pálfi Károly korlátnok, és Semse András aláírásuk alatt, pergamenre írva, királyi pecséttel el látva, Bécsben, december 13-án 1790. A vásár napjai évenként ezek:

1) Kallai Ferencz Historiai értekezése a székelyekről 116-dik l. — 2) Budai Ezsaiás Historiája II. köt. 211—212-ik l. — 3) Azon évi eredeti marosszéki közgyűlési jegyzőkönyvek szerint.

szent Polyxena v. február 13-ka, sz. Péter v. augusztus 1, sz. Judith v. december 10. Ez adománylevélben az is említődik, hogy 1607-ben még nyert volt sokadalmat Ny. Szereda mező városa, s aval élt is, de az a fejedelmi változások, háboruk miatt eltévelyedett, s kiesvén később a sokadalom gyakorlatából, azért kérte ez újat.¹⁾ Ezen sokadalmi adománylevél felolvastatott a marosszéki derékszéken június 6-án 1793 Csernátoni Antal főjegyző által, a kolozsvári országgyűlésen 1795 június 31-kén ítélőmester Sarkadi Türi Lászlótól, senki ellene nem mondván. Oct. 22-ről 1797 Gálfalvi Antal járási biztos, és Fekete Dániel jegyzetek szerint a diploma hátiratában megemlítődik, hogy azt sok költséggel és fáradsággal Ny. Szeredában lakott cs. k. nyugalmazott kapitány Turáti Antal eszközölte²⁾ 1823 aug. 28-án beadott kérvényekben heti vásári engedelemért folyamodtak Ny. Szereda lakosi ns. Marosszék Rendeihez, kik illő ajánlással fel is küldötték azt a fels. kir. főigazgató Tanácshoz, honnan az irt év november 27-ről e tárgyban azon rendelés érkezett: „hogy Ny. Szereda mező városában felállítandó szombat napi héti vásár iránt a vásáros helységeknek magok ki nyilatkoztatások felküldése hagyatik meg³⁾. Ezután sem volt a ny. szeredai közönség rest sürgetni, még ugyan nem értek czélt; de alapos reményök van megnyerésére.

15. Szereda-Szent-Anna.

Fekszik határa é. részében. Szomszédai k.-ról Rigmány $\frac{3}{8}$, Ny. Sz. Imre $1\frac{1}{8}$ é.-ről Andrásfalva $\frac{4}{8}$, Ny. Szereda é. és ny. közt $\frac{2}{8}$, ny. Demeterfalva $\frac{2}{8}$, d.-ről Nagy-Adorján $\frac{7}{8}$, Sz. Simon $1\frac{2}{8}$ osztr. mföldre. Területe részl. és összesen: szántója 614 h. 201 öl, kaszálója 135 h. 1246 öl, szőlője 18 h. 775 öl, legelője 107 h. 599 öl, erdeje 495 h. 1413 öl, terméketlenek 43 h. 1173 öl; összesen 1415 hold, és 607 □ öl, melynek mintegy $\frac{1}{3}$ -da tér, $\frac{2}{3}$ -da pedig lankás és hegy, földje sárgás fővényes. Házaik száma: 62. Hegyei: k.-re a Kölezshelyoldal és Vágás; d.-re Nagyszeg, Dézsenső, ny.-ra Nyiras. Szőlői k.-ról az udvariak, d.-ről a falusiaké jól termők. Patakjai: k.-ról jönnek a Búkk, esővizekből gyűl; Verőfény, és a Nyiras; ny.-ra folynak. Ivó vízzel Ny. Szereda határáról élnek, kútai is vannak, de salétromos rozsz vizűek. Vagyonosabb birtokosai: Márton István, ki a gr. Lázár jogot itt egészen megvette örökön,

1) Ennek 1731 innen kellett történnie, mivel ekkorról így ír Kunics Dacica Siculája 69-ik lapján: Privilegiis ornatum Opidum Szereda nundinis celeberr.

2) Eredetije meg van a ny. szeredai közönség levelei közt. — 3) Az eredetileg esztendőbeli eredeti marosszéki gyűlési jegyzőkönyvből.

rajta kívül a felszabadult urbéresek. Köz- és magán épületei: az ev. reformátusok kőtemploma haranglábbal, a falu keleti szélében. Ez egyháznak kisebb k. vége azon egyetlen boltivig, mely közepén meg van hasadva, s leomlással fenyeget, a többi része menyezettel deszkákból van, magyar és zsidó betű rajzokkal, góth épület; ny. nagyobb vége újabb, mely alatt állítólag ódon sirbolt van, de minnek jele sem látszik. A magán lakok közül csupán a Márton István kő udvarháza érdemel említést k.-re; ennek telkén van egy csinos kis kápolnája a r catholicusoknak. A falu é. részén Burgundia nevű helyen vannak sós, gérás erei, oly ingoványos, hogy nyárban a marha belé dől, ha ott jár, s igen bajosan húzhatni ki, géráját használják a cigányok puliszka főzésre.

16. Torboszló.

Fekszik határának ny. részében, csak é. része téres, a többi oldalos. Szomszédai: keletről Kibéd $1\frac{2}{8}$, Abód $\frac{4}{8}$, d.-ről Ny.-Sz.-Imre $\frac{2}{8}$, ny.-ról Bere $\frac{2}{8}$, é.-ről Magyarós $\frac{2}{8}$ osztr. mföldnyire. Területe részl. és öszszesen: szántója 582 h. 440 öl, kaszálója 116 h. 1003 öl, szőlője 9 h. 693 öl, legelője 205 h. 1068 öl, erdeje 353 h. 488 öl, terméketlenek 142 h. 658 öl; öszszesen 1409 hold, és 1155 öl, minek mintegy $\frac{1}{3}$ -da tér, a többi oldal s hegy, fekete sárga agyagos földű, szürkés pala alappal. Házai száma: 73. Hegyei: k.-ről Kéményesút, d.-ről Köde hegyesse, ny.-ról Vaszkaló, é.-ről Ravaszdomb. Szőlője k.-re Telek cseréje, ny.-ra Középagy, ritkán érik meg, s roszt bort terem. Patakjai: a Nyiras d.-ről, Telebük k.-ről, ny.-ra Berébe folynak. Ivó vize a Bereczki Károly udvarán levő kút, marhákra nézve Nyiras csorgója, vannak mások is. Vagyonosabb birtokosai: Bereczki Károly, Bereczki László, Bereczki Sándor, Biró Péter, Benedekfi Sámuel, Benedekfi Mihály sat. Köz- és magán épületei: az ev. reformátusok kőtemploma, fatoronnyal keletre. Több jó magán lakok vannak, melyek közt a Bereczki Károly, Benedekfi Mihály és a ref. pap háza szebbek, cseréppel fedvék. Van a falu k. részén, Benedekfi Mihály telkén egy \square öl területű nagyon mély mocsár, a felszíne kék palából áll, folyama egyes palával, bé van töviselve hogy a marhák belé ne essenek. Említésre méltó a Bereczki Károly selyemtenyésztése, melyre másokat is buzdít. Bereczki Károly talált fel hoszsú vas nélkül ellátott váltóékét, melynek gerendelye s két águ, egy nyelvű szarva fából készült, kódöke az ekéfével együtt vasból van, könnyű, egy ló erejű; oldalos helyen legcélszerűbb. Előbb Tompai Magyar András-

sal készíttette vasait, azután gr. Teleki Domokos Olá-Láposon vert vasból csináltatta ennek mintáját, hármat belőlök a feltalálónak küldvén, ki a közelismerésen kívül később jutalmat is nyert találmányáért.

IV. Szováthai járás.

1. Atosfalva.

Fekszik határának közepén, kevéssé délre hajolva. Szomszédai: k.-ról Makfalva $\frac{3}{8}$, ny.-ról Geges $1\frac{5}{8}$, d.-ről Szent-István $\frac{1}{8}$ osztr. mértföldre, é.-ről Makfalva és Geges összetalálkozó határa. Területéről és összesen: szántója 268 h. 607 öl, kaszálója 134 h. 1289 öl, szőlője 7 h. 408 öl, legelője 140 h. 338 öl, erdeje 237 h. 1200 öl, terméketlenek 48 h. 353 öl; összesen 836 hold, 995 □ öl, mely területnek körülbelül csak $\frac{1}{4}$ -de tér, a többi hegy, minek $\frac{1}{4}$ -de homokos, kövecses, $\frac{3}{4}$ -de sziváj, agyagos, tippanos és fekete. Házaik száma: 88. Hegyei: k.-ról a Czibre hegyesse, rossz, víztől elmosott hely; Cséje útja hegyesse ny.-ról. Szőlője inkább egest termel. Folyóvize a Kis-Küküllő, jó k.-ról Makfalváról és foly d.-re Sz.-Istvánra, a falutól k.-re van rajta három kerekű lisztelő, és ványoló malma. Patakai: a Szőlőpatak, ered ny.-ról, a Borzás, Galamb vagy határpataka é.-ről, Czibre k.-ról, Ostormány d.-ről, Szerecsen d. ny.-ról; mind a Kis-Küküllőbe folynak. Ivó vize majd minden gazda telkén jó van. Határa d. szélében sok a sóvirág, s ott jó sósvize buzog. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok kőtemploma, faharanglábbal, a falu d.-li osztályában. Magán lakai közül kitünőbb é.-ra a Dósa Farkasé. 1838-ban kétharmada a falunak elégvén, azóta gondosabban építenek, s több cseréppel fedett házai vannak. Vagyonosabb birtokosai: Dósa Farkas, Dósa József, a Nagy és Bartha családok, stb.

2. Csokfalva.

Fekszik határának é.-ny. részében, $\frac{1}{4}$ -de lankás oldalon, $\frac{3}{4}$ -de inkább térs helyen. Szomszédai: k. és é.-ra Szent-István, melylyel össze van kapcsolódva, ny.-ról Geges $\frac{3}{8}$, d.-ről Erdő-Sz.-György $\frac{6}{8}$, és Bözöd-Ujfalu¹⁾ $1\frac{5}{8}$ osztr. mértföld távolra. Területéről és összesen: szántója 1027 h. 11 öl, kaszálója 156 h. 278 öl, legelője 559 h. 638 öl, erdeje 917

1) Udvarhelyszéki falu.

h. 212 öf, terméketlenek 191 h. 113 öf; összesen 2856 hold és 3 □ öf, melyek a téres helyeken fővényesek, kövecsesek, félig barnák, hegyein sárgás, fővényes, agyagosok. Házai száma: 221. Hegyei: a Várdomb teteje d. k.-ról, Kormány hegyesse k.-ról, Odormány hegyesse ny.-ról, s ugyanott szőlőhegye, mely rossz egrest is alig termel. Folyóvize: a Sz.-Istvánról jövő, innen Erdő-Sz.-Györgyre hömpölygő Kis-Küküllő. Patakjai: a Nagyaszó k. d.-ról, Várvölgye d.-ról, az Aj, egyik ága k.-ról, másik d.-ról, Borzond é. és d.-ról, Bakocs ny.-ról, Berek é. ny.-ról, mind a hat a Kis-Küküllőbe foly. Ivóvizei: vannak benn a faluban jó vizű kútak, a barmok itatására a Kis-Küküllőt használják, mely kevés sót tartalmaz. Vagyonosabb birtokosai: Koncz András, Kén István, Boros András, Faluvégi Ádám, Benefi Zsigmond, Rafai György András, Kovács Dániel, Hadnagy Zsigmond, stb. Kőz és magánépületei: az unitáriusok egyháza é. ny.-ról; az ev. reformátusoké, és a r. catholicusok kisdud kápolnája, mind kőből építve és cseréppel fedve; az első szép kő toronnyal, a két utóbbi faharanglábbal. A magán lakok közül kitünőbbek é. ny.-ra az unitárius papi és iskola-házak. A kincstári volt lovas kapitányi és hadnagyi szállások d.-re közepében. Nevezetessége: a hegyek közt említett Várdomb hegyessin van egy várnak tetsző terület, hol egy hüvelyknyi vastagságu cserép edény darabokat találtak. Oklevelei: a csokfalviaknak a szent-istvániakkal folyt határ versengési perők, melyben az ítélet következő: „Causa Incolarum Possessionis Csokfalva, uti A A A et Querulantium contra Incolas et Inhabitatores Possessionis Szent-István ut I. I. I. Deliberatum. A csokfalviak és szent-istvániak között Contraversiában régenten forgott határok eligazítására in anno 1624. 28. oct. akkori boldog emlékezetű Fejedelemtől exmittált Commissariusok határjáró levelekből constál világosan, hogy azon határok dolga ex ambarum partium responsionibus finaliter, et quidem interventu Juramenti solemni termináltatott, s dirimáltatott, ítéltetvén az: hogy az erdő maradjon örökösön a Szent Istvániaknak, a Csokfalviaknak pedig a nélkül el kell lenni; Item anno 1647 16. mensis may. A nemes szék exmittált Commissáriusok Deliberatioja ugjan a két Faluknak contraversiában forgott határokon marhájoknak ptendált pascuatioja iránt költ; melyekre nézve Commissariusokat ezen materiában kibocsátani a nemes szék szükségesnek nem láttya, hanem a denotált leveleknek tenorok szerint futuris quoque semper temporibus a contraversiás határnak mind birodalma, mind pascuatioja

observaltassék in omnibus punctis et clausulis, végeztetett¹⁾. Megjegyzés: e perben a felperesek ügyvéde volt gálfalvi Nagy János, az alpereseké havadi Máthé Izsák; erről azt tartják a most élő csókfalviak, hogy tárgya a Cséje nevű erdő lehetett, mi ma a szent-istvániak tulajdona. — Van egy más oklevele is, melyet 1660-ban Krimi tatár rabságából kiváltása iránt íratott nejének csókfalvi Balázsi István²⁾.

3. Erdő-Szent-György.

Fekszik határa alsó felében, egyik része oldalsó, dombos helyen, másik a Kis-Küküllő mellett téren. Szomszédai: k.-ról Csókfalva $\frac{3}{4}$, Bözöd-Ujfalva $\frac{2}{4}$, ny.-ról Havadtó $\frac{2}{4}$, é.-ről Vadasd 1, Havad $1\frac{1}{2}$, Geges 2, d.-ről Bözöd³⁾ 1, Nagy-Solymos⁴⁾ $3\frac{1}{2}$, Rava⁵⁾ 2, d.-nyra Bordes⁶⁾ $1\frac{1}{2}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 2395 h. 820 öl, kaszálója 1014 h. 1077 öl, szőlője 40 h. 1295 öl, legelője 880 h. 982 öl, erdeje 1888 h. 153 öl, terméketlenek 274 h. 473 öl; összesen 6494 hold, melynek téres része televény, homokos, hol a víz ár nem éri jó; hegyes része, a felső határ, suvadásos, sárga agyagos, gyenge. Házaik száma: 296. Hegyei: ny.-ról az Alsó nagy hegy, a havadtói és erdő-sz.-györgyi törvény fák helye; a Kápolna, ennek vonalán külön választva a Kalandos nevű pataktól van Erdő-Szt.-György temetője, 9 hold területen, tetején egy sirbolt téglából, a br. Kemény és Zeyk uraké, ezenfelül Bouré Ferencz francziáé, gr. Rhédei László egykori munkás tisztjeé. E hegyen van egyik szőlője is a falunak, a másik é.-ra a Barlangoson, közepesen mivelik, s hasonlólag is teremnek; Borzond hegy s Örményes k.-ról, d.-ről a felső és alsó Áj és a Leány mező. Folyóvize: a Kis-Küküllő, k.-ról ny.-ra hosszában foly a falun, Bözöd felé d. sietve, van rajta vámos hidja gr. Teleki Sámuelnek, van két lisztelő malom, ugyan a gr. Teleki Sámuelé s br. Kemény Pál utódaié. Patakjai: a Kismödi, k.-ról Bözöd-Ujfaluról, a Töltés vagy Kalandos d.-ről, a Sennye erdők közül, a Kosok, és Örményes pataka hason nevű határ részről é.-ról erednek, e két utóbbi gyakran sok kárt okoz, mind a Kis-Küküllőbe szakadnak. Ivó vizül. vannak sok jó kútai a faluban. Vagyonosabb birtokosai: gr. Teleki Sámuel, br.

1) Az 1744—1755-ig egy kötetben levő marosszéki közgyűlési jegyzőkönyvből.

2) L. kiadva a Nemzeti Társalkodó 1836-ki folyama 95-ik l.—8) 4) 5) 6) Udvarhelyszéki faluk.

Kemény Pál maradéki, özvegy Zeyk Jánosné, gr. Hohenstein Ferencz s testvérei, a Nagy és Székely család, stb. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok egyháza, a falu közepén szép dombos helyen, góth miv, mit bizonyítanak a tornya ny. része alatti ajtója s ablakai egész alakja, szentélyének is meg van alapja a ref. pap kertébe nyulólag, de ennek bójárója be van vakolva. A templom felső része bolthajtásos, másika deszkából mennyezetes, több felől a br. Wesselényi és gr. Rhédei czimerekkel, melyek a szószéken és tornyon is kőből kifaragvák. Újította az egész épületet br. Wesselényi Kata, gr. Rhédei Zsigmondné 1760-ban. Ez ódon templom alatt van a Bere-Keresztturnál már említett sirbolt két szakaszban, hullákkal tömve; ide temetkezett a gróf Rhédei családnak egyik ága, melynek utolsója volt gr. Rhédei Claudia Würtemberg herczegnő¹⁾. Tornyában, mely a lejt templommal együtt erős kőanyagu, van két harang, egyik 3 másik két mázsás. A görög nem-egyesültek temploma tornyával kőből, a falu közepén, csinos új épület. A zsidók zsinagógája fa közé rakva téglával k-re. Magán lakai közt a gr. Hohenstein Ferenczé s testvéreie, szép új izlésű két emeletes kő udvarház, több földszinti épületekkel, k. ajtója felett két részben felirat van²⁾. Udvara közepén van két öl

1) Gr. Rhédei Lászlónak nejétől br. Inczédi Ágnesztől született egyedüli ritka szépségű és miveltségű leánya 1841-ben temettetett ide. Pettauból hozta le tetemeit réz koporsóban egy Török nevű józsef-huszár százados haláláról több regék vannak, a valót leírja szomorú jelentése, mely így hangzik: „Alexander, Paul, Ludwig, Constantin, Herzog von Würtemberg, k. k. General-Major, giebt im eigenen, und im Namen seiner minderjährigen Kinder Henriette, Franz und Amalie, Nachricht von dem höchst betrübenden Hinscheiden seiner innigst geliebten Gattin Claudie Susanne, Gräfin von Hohenstein, gebornen Gräfin Rhédey, welche am 1. October 1841 zu Pettau in der 11. Vormittagsstunde an den Folgen einer zu frühen Entbindung im 27. Jahre ihres Alters nach einem stätigen Krankenlager selig im Herrn entschlief. Der Leichnam wird am 4. um 9 Uhr von Pettau abgeführt, um in der Gruft zu Szent-György in Siebenbürgen beigesetzt zu werden“.

2) A felirat ez: „Doma Aedes quas vides Ad amoena cucull. littora Cum ipsis Patriae iniitiis positas Et jam A. MDCLXIII vetustate collapsas Ab uno majorum Renovatas Nunc vicissim injuria temporum Desolatas Regius per Abam et Saroltam S. Stephanni Sangvis Legitimus harum haeres. Comes et Reg. Camerarius Ladislaus Rhédei de Kis Rhéde Cum Conjuge carissimo Agnetha Baronissa Intzédi de Nagy Várad Annis MDCCGVII—MDCCCIX. Ad insignem hanc molem Culta sane splendidiorem Ut esset hic Sibi et suis posterisque eorum Fixa pietatis pacis et concordiae Sedes Restituerunt“.

magasra felszökő szökő kútja; továbbá a Zeyk János özvegye földszinti kőháza, a gr. Hohensteinok emeletes kő fogadója a ref. templom mellett, a gr. Teleki Sámuel fogadója és udvarháza kitünőbbek. Nevezetességei: határa d. részében van az ugynevezett Várhegy, minek teteje téres, régi hagyományok szerint vár volt rajta, de sem sánczai, sem kövei nem látszanak; hanem vastag cserepeket és hamu-vedreket is kaptak itten. „Erdő-Sz.-Györgyönreformátus püspök Dajka Keserü János elnöksége alatt, ki Bethlen Gábor személyesse volt, nagy egyházi gyűlés tartaték Radeczki Bálint unitárius superintendens által 1618-ban november 11-kén a zsidózók ellen, kik titokban lappanganak némely székely ecclésiákban, ezeket Péchy Simon állitá fel Erdélyben“¹⁾. Erdő-Sz.-György d. területén, a Bözödre járó út mellett, balkézre van egy kőalaku téglával rakott, de ma csonka oszlop, jelöl, hogy itt vége Marosszék határának Udvarhelyszék felől. Erdő-Sz.-György kertei hiresek, melyek közül három van kitünőbb: a gr. Hohenstein udvarabeli a legnagyobb, szép sétányokkal, lugosokkal, több siremlékekkel, sötét barlangja tetején kis fenyvessel, filegoriával, mithologiai ábrákkal, sok hasznos növényekkel; a Zeyk János özvegye, gr. Teleki Krisztina a Kalandos nevű helyen s udvarában levő jeles gyümölcsösei; ezeken Kivül Volf Márton két hold földet vévén, a Kis-Küküllő martján legnagyobb szorgalommal tenyésztí a hasznos gyümölcsfákat. Végül említendők: E.-Sz.-Györgynek ny.-ra vonuló útját két sor vastag és magas nyárfák árnyazzák, plántálója Bouré Ferencz volt. Van e faluban nagyszerű szeszgyár is. Oklevelei: Kemény János erdélyi fejedelem Fejérvárról ápril 3-kán 1640-ben kis-rhédei Rhédei Jánoshoz irt levele. „Szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint io akaró uramnak atyámfának és Istentől sok iokat io egészséget kívánok adatni boldogul. Hogy kegyelmed szolgálíát eddigh kellett várakoztatnom oka az volt uram, hogy eö ngával kellett beszéllenem az dologrol elsöben; eö nga is pedigh Csiulai György uram hazajövetelére halasztott volt: eö kglme is azért immár megh érkezett a székely feöldröl. Az kgd Fogarasban vitetett Jobbágiját mi illeti, im megh irtam mindjára Fogarasba, Reversálist adván arról, hogy immár Istenhez és az igaz hűtre telliességgel megtértenek és ahban megh maradnak végigh. Ennekutánna pedigh az mellij mi vallásunkon valo Praedicatorok oda szolgálának, a fizetést is azoknak adgiák: eöket mindgiárást elbocsássák ez szerint el is

1) L. Székely Sánd. Unitária vallás történetei 133-ik lap.

bocsátták. Kgd nékem edgieb dolgokban is parantzolván, kgk szeretettel szolgálni kész vagiok. Tarcsa megh Isten kgdet io egészébe. Datum Albae Juliae 3. aprilis 1640. Kgek szereittel szolgáló io akaro atthyaia Kemény János mpr. Utóirat van a só dologról, mely nem ide tartozik¹⁾.

Egy 1640-ben költ esketés szerint²⁾ az erdő-sz.-györgyi lakosok szabad jó akaratjokból tértek vissza előbbi reformáta vallásokra, mely így történt: akkori ref. esperest és m.-vásárhelyi pap t. Tiszabecsi István, midőn kiholt az unitárius pap, kijött Erdő-Szent-Györgyre, s mivel az unitárius papok nem akarták átadni a templom kulcsát, lajtorján a templom ablakán behágatván egy udvari inast, a templomot kinyitatta, s predikálván az hivek innepélyesen visszaállottak a reformáta vallásra. Az unitárius pap özvegyét nem Rhédei János hányatta ki a papi lakból, sőt lakásául házat ígért; hanem az irt esperest megizente néki, hogy már költözzék ki, mert az eccla reformálódván, oda a református pap tétetődik“.

4. Gyalakuta.

Fekszik határának éppen közepében, egészen téres helyen, é.-ről d.-re nyulva. Szomszédai: k.-ról Havadtő $\frac{1}{2}$, ny.-ról Szövérd 1, Szent Gericze 2, é.-ről Bede 1, Sz.-Háromság $1\frac{1}{2}$, d.-ről Kelementelke és a Kis-Küküllő $\frac{1}{2}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 957 h. 638 öl, kaszálója 304 h. 125 öl, szőlője 33 h. 554 öl, legelője 67 h. 874 öl, erdeje 753 h. 1398 öl, terméketlenek 65 h. 1211 öl, összesen 2182 hold; ennek $\frac{1}{4}$ -de tér, melynek felszine fejr fővényes, jó termő, $\frac{3}{4}$ -de hegyes, földje fejéres szürke, kivéve a temető és kriptakörét, melyek kövecsesek. Háza száma: 152. Hegyei: a Tehenés föld teteje é.-ről, a Tormás é.-nyról, a Csulakájtető ny.-ról. Szőlői: k.-ról Felső, ny.-ról Alsó és Omlás hegy nevűek, az első különös jó bort terem, minek nagyobb része mind kövér és muskotáj tökből áll. Folyóvize: a Kis-Küküllő, k.-ról ny.-ra halad, van rajta jó négy kövű lisztelő, és posztó ványoló malom. Patakjai: a Tormás é.-kről, a Nagy patak é.-ről, Csulakáj é.-nyról erednek, a Nagypatak a falun végig foly, mind a Kis-Küküllőbe folynak; a Csulakáj martján egy kemencze forma régi épület van téglából, minek most csak a vége látszik, a többi e patak elmosta; e helyen

1) Eredetije az erdő-szent-györgyi ev. ref. megye birtokában. — 2) Eredetije ugyanott.

ezelőtt 40 évvel gyalakuti pásztor, Gyermán Illyés, egy kürtöt talált, melynek alján hat rendű ezüst karika volt épen, de csontja elsenyvedve, gróf Lázár Istvánnak adta. Ivó vize: a falu közt lévő jó vizű Csorgó é. felől, és a Tormás pataka mellett levő jó kút. Vagyonosabb birtokosok: gr. Bethlen Domokos és a felszabadult urbéresek. Köz- és magánépületei: az ev. reform. templom a falu k. részén, ódon kőépület, goth stylű hegyi főveny-kőből, ha az újabb mészréteget falában megbontjuk, alatta — a lakók állítása szerint — görög szentek festett képeire akadunk. Keleti felében szentély volt, melynek ajtaja most be van vakolva, sok érdekes sírkő van a templom belsejében a falba helyezve, a. m. d. oldalán szövérdi Gáspár János lapos, ember nagyságu fejér köemeleke; Gáspár János Marosszék főkirálybirája (l. előbb 72 l.) volt, s a székelyek ügyében Havasalföldén követségben járván, terhes betegségbe esett és a lukuresti mezőn meghalt 55 éves korában 1626. jul. 10-kén. A közép bolthajtás mellett van egy hosszú sírkő, a gyalakuti gr. Lázár család czimerével, a gr. Lázár György marosszéki főkapitány emléke, kinek második neje gr. Nemes Ilona volt; megöletett gr. Lázár Gy. 1660. nov. 29-kén. A szószék felett van gr. Lázár János ősi czimere. A d. oldal közép bolt íve alatt van gr. Lázár Józsefnek, a gyalakuti ág 1841. jul. 12-kén elhalt utolsó sarjának, özvegye br. Inczédi Zsuzsánna által fekete márványból készítettett másfél öl magas emlékköve s ezen latin nyelven irt sirverse. Egész templom és czinterem alatt kriptá van, igen ki vannak téve a víz árának. Kőtornya zsendelylyel fedett, órával és 3 haranggal; ezeknek nagyobbika 4 mázsás, 1767-ben öntette gr. Lázár János, a középső 3 mázsás, Keresztesi Sámuel készítettette a drassoi megye számára 1696-ban, honnan ide hozattott; a kisebbik egy mázsás. A r. catholicusok kápolnája fából építve a gr. Bethlen Domokos udvara é.-ny. végében¹⁾. Nevezetességei: határa é. k. részében a Szászok-erdeje nevű hely alatt, mely a fa-

1) Ezen r. catholica megyére vonatkozik az erdélyi királyi főkormányzó 1805. aug. 12-kén 6247 sz. alatt költökövetkező rendelete: „Gróf Lázár János Gyalakután és Drasson építendő róm. catholica ecclesiák és papok dotatioja köteleességét magára vállalván, és azokat a szerint dotálván is, az approbátalis törvény pedig gondoskodván arról, hogy a recepta religiok javai semmi szin alatt el ne vétessenek, melyre nézve az irt grófnak fia István, a néhai atyja által kiszabott és kiadatott dotationak megtartására, és az elvett papi jók visszaadására szoríttassék; különben az A. C. 1. R. 5. Tit. 1. Art.-nál fogva pereltessék be“.

lutól félóra távolra esik, némelykor szántás, s vizmosás alkalmával találatnak több apró római hamvveder és téglá darabok; ugyan e hely tetején vannak ma már betelt föld vermek, hová hajdan tatár s más ellenségek dúlásakor a lakosok monda szerint vagyonaikat elrejtették; ugyanitt kaptak egy régi mivű aczél sarkantyut két darabban, rozsdától kevéssé megéve. Területe k. felében egy kis ke-rek dombon építettet volt gr. Lázár György Marosszék főkirály-birája (l. előbb 74. l.) téglából egy sirböltöt családja számára; de fia, gr. Lázár János, az oda temetett holttesteket lehozatta a fa-luba, a ref. templom alatti kriptába, s a dombon volt kriptának ma már csak romjai látszanak, a falusi köztemető mellett.

5. Havadtó.

Fekszik határa felső felében téres helyen. Szomszédai: k.-ról Erdő-Sz.-György $\frac{1}{8}$, ny.-ról Gyalakuta $\frac{2}{8}$, é. Bede $\frac{6}{8}$, Vadasd $\frac{2}{8}$, d. Rava 1, Bordos 1 osztr. mértföld távolra. Területe részletesen és összesen: szántója 570 h. 49 öl, kaszálója 133 h. 1038 öl, szőlője 24 h. 452 öl, legelője 198 h. 1501 öl, er-deje 200 h. 99 öl, terméketlenek 98 h. 1061 öl, összesen 1225 hold, 100 □ öl; ennek $\frac{1}{3}$ -da tér, mely porondos, $\frac{2}{3}$ -da oldal és hegy, mi palás és veres szivájós földű. Háza száma 130. He-gyei: k.-ról Felső-Nagyhegy, ezen a földek barázdái tisztán lát-szanak, tanusítván, hogy szántották korábban; Alsóhegy ny.-ról, to-vábbá é.-ről vannak: a Kárhágó oldala, iszonyu meredek árkos hely, a Bükk erdeje, Csere lapos és Nyáros csere. Szőlője kettő van, egyik é.-kre Verőfény hegy, melynek végén a falu temetője van; ny.-ról Borsohely vagy Ponk, közepes szőlő terméssel. Folyó vi-ze: a Kis-Küküllő k.-ról ny.-ra halad, a gr. Hohensteinoknak jó lisztelő malma van rajta. Patakjai mind é.-ről erednek, Nagy, Czer-nás, Ponk árka, Kárhágó nevűek, mind a Kis-Küküllőbe folynak. Ivó vizei jók vannak a faluban s határán. Vagyonosabb bir-tokosai: Csombor Istán, Bándi András Istvánné, Tar János, Csom-bor János, Tar Mihály, Tar István, id. és ifj. Szopos Imre János, Szakács Mihály, Bálint Márton, Havadi Ferencz, Csiszér János, a gr. Hohensteinok stb. Köz- és magánépületei: az ev. ref. templom a falu derekán, szép toronnyal, kőből, kőkerítéssel, a to-rony é. oldalán e felirat van: „1826-ban épült Tar János megye bíróságában N.-Kendi Gergely András és Böződi Novák József ke-zek által“. E templom kőkerítése é. részén a falba téve van egy kő, melyre fő van jegyezve azon 1849 aug. 13-ki felhőszakadás

következtében történt iszonyu vízár, mely sok kárt tett a faluban s a kőfalat is lerombolta, mi 1850-ben augusztus 5-ik s több napjain Tar Mihály megye bíróságában újból felépült. Magán épületei közül kitűnők, a gr. Hohensteinoknak a falu derekában levő cserpes háza, d.-ről a Tar Jánosé, utóbbival átellenben é.-ra Király István emeletes laka, továbbá a szeszgyár. Határa é. osztályában a Bükk erdő tövében föld vermek vannak, hagyományilag ellenség elől ide rejtettek volt a lakosok, nagyobbára már be vannak telve. Oklevele. A havadtőiek pereltek az erdő-sz.-györgyiekkel bizonyos határrész fölött a mult század elején, az ítélet így hangzik: „In negotio Possessorum Erdő-Sz.-Györgyiensium contra incolas libertinos Possessionis Havadtő, Deliberatum.

Jollehet praetendálja a Tkts Urffü Rhédei Joseph Ur az Erdő-Sz.-Györgyi Possessor Tkts Rhédei Familia képében, hogj az Kis-Küküllő folyó vizén tull való darab határ, melyet colálnak az havadtői jobbágjok s némely szabad rendek is, nem Marosszékhez tartozó, s nem is havadtői határhoz való, és nem is jobbágjoké, hanem pusztá Praedium volna. Mindazonáltal constál világosan az ns. Szék előtt, hogj sok időktől fogva majd a memoria hominum Havadtői jobbágjok, s némely szabad emberek is magok házok után birták és colálták, neve is nem tudatik az Praediumnak, másuvá is rolla soha nem contribuáltak. Azért az ns. Szék Constitutioja szerint, az mely földeket és kaszálókat havadtői ember colál, azokról Havadtőre, az melyeket penig sz.-györgyi ember colál, azokról Sz.-Györgyre contribuáljanak, az kik collálják, és ez Deliberatum observáltassék, azon Contraversiáról többször az nemes Szék ezen dologban — minthogy sokszor deliberált rolla — nem szoll¹⁾.

6. Kelementelke.

Fekszik határa közepén, felső része dombon, alsó fele térben hosszan k.-ról ny.-ra elterülve. Szomszédai: k.-ról Gyalakuta ^{2/8}, Sz.-Demeter²⁾ ^{2/8}, N.-Kend³⁾ ^{3/8}, ny.-ról Kis-Kend⁴⁾ ^{3/8}, Balavására⁵⁾ ^{2/8}, d.-ről is Nagy és Kis-Kend, é.-ról Szövérd ^{2/8} oszt. mértföldre. Területe részl. és összesen: szántója 471 h. 1493 öl, kaszálója 163 h. 1336 öl, szőlője 69 h. 138 öl, legelője 119 h. 126 öl, erdeje nincs, terméketlenek 74 h. 1561 öl; összesen 898 hold 1454 □ öl, melynek fele tér, s az fővényes,

1) Az 1718-tól 1744-ig egy kötetben lévő marosszéki közgyűlési eredeti jegyzőkönyvből. 2) Udvarhelyszéki falu. 3) 4) 5) Küküllőmegyei faluk.

porondos, fele hegy árkos, porondos, martos fekete és sárga sziváj földü, több helyeken bajosan is járható. Házai száma: 117. Hegyei: a Pácsereje é.-ről, Fingó domb ny.-ről. Szőlői: Kurtvölgye és a falu feletti, melynek apróbb részeit Vaja, Csillag, Boncza néven nevezik; Ropó és Hollós, é-ra összeütközve a kis-kendi és balavásári szőlőkkel, mind jó bortermők s jól is mivelik. Folyóvize a Kis-Küküllő, határa d. osztályát mossa, jó k.-ról, halad d.-re a balavásári s kis-kendi határokra. Patakai: Csulokágy é.-ről, Kuttvölgye és Határágy pataka d.-ről eredve, folynak mind a Kis-Küküllőbe. Ivó vizei közt legjobb a Ravasz József kapuja melletti kút, ebből élnek nagyobbára a falu lakosai, Csorgó d.-ről, buzog az Őrhegy alól, használják a közelében lakók; vannak még jó kútai a faluban, de határán sehol sincsenek. Vagyonosabb birtokosai: br. Henter József, br. Rauber Róza: Simén Györgyné, Ravasz Márton, Bálint Márton, Ravasz János. Köz- és magánépületei: az ev. ref. templom tornyával, kőből építve, az első cseréppel, az utóbbi bádoggal fedve, órával ellátva, három (a nagyobb 7, közepő 4, kisebb félmázsás) haranggal. E torony 1791—1792-ben, a templom 1810—1811-ben készült, diszes, csinos és tágas mindkettő, a falu felső részében fekszenek. Magán lakai közül a br. Henter József, Simén Györgyné: br. Rauber Róza kőházai szebbek, több gazdasági kitünően és czélszerűen rendezett izlésteljes épületekkel, vannak még ezeken kívül sok jó, cseréppel fedett csinos házak. Nevezetességei: határa ny. felében nagy vas-tag cserepeket vet fel az eke szántáskor. Hagyományilag állítatik, hogy Kelementelkének Botos Kelemen volt első telepítője, kitől nevét kapta. Oklevelei: egy 1666-ki esketésből világos, hogy a gyalakuti ev. ref. templom újításakor Gáspár János erőszakkal dolgoztatta a jobbágyaivá kényszerített kelementelkieket is; az esketés¹⁾ kivonatban így következik: „1-ső vallo honesta foemina Barabás Judith szövérdi ns. Kállai Györgyné, annorum 40, 2-ik Barboth Tamás szövérdi, annor. 50. 3-ik szövérdi Szövérdi Ferencz, annor. 60, 4-ik testis providus Michael Fazekas jobbágio spectabilis ac magnifici Casparis — — — — Ruszka Consor. in Possessione Sz-Demeter residens et commorans annor. 100. jur. examinatus fatetur: Tudom azt, hogy mikor Kelementelke falva szabad emberekből állott, az gyalakuti ecclesiához nem szolgált, sem

1) Eredetije találtatik a kelementelki ev. ref. megye leveles ládjában 9. szám alatt.

azzal egy megye nem volt, hanem Gáspár János akkor hatalmas ember lévén, az kelemeitekieket fogdostatta, kalodáztatta, kiket dijján bocsáttatván el, kiket ismét erővel jobbágyává tévén, az kiket jobbágyaivá tehetett, azokkal építtetett néha az gyalakuti templomhoz, azt is csak kényszerítésekből, mivel már jobbágyává tette volt őket. 5-ik Simon Mihály Balassi Erzsébeth bordosi jobbágya 80 eszt.“ ezek mind összhangzólag vallottak a 4-dik tanu leirt vallomásával.

7. Kibéd.

Fekszik határa közepében, nagyobb része téres, ny.-ról pedig meredekes. Szomszédai: k.-ról Sóvárád $\frac{6}{8}$, ny.-ról Makfalva $\frac{7}{8}$, Abód $\frac{3}{8}$, é.-ről Magyarós $\frac{6}{8}$, d.-ről Siklod¹⁾ $\frac{7}{8}$ osztr. mértföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 1807 h. 1018 öl, kaszálója 849 h. 983 öl, legelője 2101 h. 1232 öl, erdeje 1509 h. 362 öl. terméketlenek 284 h. 1291 öl, mindösszse 6553 hold és 86 □ öl; ennek $\frac{1}{4}$ -de tér, fővényes televény, $\frac{3}{4}$ -de hegy, agyagos, kövecses, palás, veres és fekete földűek, vannak fejeések is, s ezek leggyengébbek. Háza száma: 460. Hegyei: a Kotrósbércze és feje, egymás mellett fekszenek d.-kre, ezek talpai a Bekecs és Siklodközi nagy hegynek, s lánczozata hosszan lenyulik egész Erdő-Szent-Györgyig; a Gerendus d.-ról, Mátyus Péter útja teteje, s a Szilas és Keverék egymással összefoglalólag, a Likatfő é.-ra, az Abódi cseretető pedig é.-nyra. Szőlője is van határa é. részében, közönséges bort terem, ez nagyobbára gyümölcsös és cseresnyés, mely a Kis-Küküllő terén legjobbnak tartatik. Folyóvize: a Kis-Küküllő, jó k.-ról, halad ny.-ra, négy lisztelő, három ványoló, két olajtörő malmot hajtva. Patakjai: a Szilas é.-nyról, Uzon, ennek fenekén vastag kőszén-ér van, esőzések alkalomkor sokat kivet; Kökönyes, Köves, Kotros, Nagyasu és Fenes; utóbbinak árkában savanyu, iható, magától buzgó, borviz izű ásványos vize van, de senki sem ügyeli, nem takarítják, noha megérdemelné. Vagyonosabb birtokosai: Fekete Sámuel, a Madaras, Dósa, Orbán, Gergelyfi, Mátyus, Sylvester, Péterfi, Réti, László, Nagy családok. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok 1820-tól 1826-ig készült cserepes tornya, bádogos fedelű, órával ellátott szép kőtemploma; a régi egyház ajtójának kő szemöldöke ez újba tétetvén, arra ez van vésve: „1710-ben renoáltatott“,

1) Udvarhelyszéki falu.

t. i. a régi templom, melynek kövei ez újba rakattak. Belsejében 1847-ben Bodor Péter által készített nagy, csinos és ugyan jó orgona van, mely 1400 pengő forintba került. A magán házak közül kitünőbbek: k.-ról a katona laktanya, d.-ről az ev. ref. papi és mesteri lak, vannak ezeken kívül még több cseréppel fedett csinos lakházak. Nevezetességei: területe d. részében világos jelei mutatkoznak a degenynek, szaga esős időben jól érzik, mi ki kutatandó lenne. Az ugynevezett Csombold hátulján d.-kről van egy régi várnak helye, kapuja, kőfala romjai, sánczai látszanak. Sóváradi Biró Elek béásatván egy öl mélységre, több helyen kövezést kapott; találtak itt vastag, hamuval telt fazekakat is, egész területe mintegy négy holdnyi lehetett. Kibédén az ev. ref. megyének jó cserép csüre van. Oklevelei: a XVI. századból¹⁾, mely az akkori per folyam módján kívül a székelyek több nemeit és ágait is említi: „Váradi Balog Ferencz felperes, több szántó, kaszáló földeket perelvén ügyvéde Barsy János által Makfalván, Orbán Thomas, Nagy Ambrus Abrám nemből Nagy ágból, — Bala Albert és Sylvester János Eorleocz nemből Sepreöd ágból, — Péterffi Albert, Miklossy Péter, Balassy Márton, Sylvester András, Jeneo nemből Zomoru ágból, — Apoldy Mártha, Sylvester Miklósné Meggyes nemből Kurth ágból származott alperesektől, kik négy lófőséget (primipilatus) bírtak Kybédén Maros Zéken, hová tartoztak a kereset alá hozott makfalvi földek, és a kiknek szószólójok fintaházi Hajossi Ferencz volt.“ Ez ügyben II. Zápolya János Magyarország választott királya köz-tanuvallatást rendelt el 1571-ben Székely-Vásárhelyen, de halála miatt végrehajtása elmulasztatott; Kornizs Mihály a székely só kamara grófja, nemkülönben Lázár Imre és Ferencz marosszéki királybírák megpróbálták az ellenfeleket kibékiteni, de — mivel megegyezni nem tudtak — sükertelenül.

Folyamodtak ügyvédek által a peresek Báthori István fejedelemhez, kérvén: hogy II Zápolya János király rendeletét hagná helyben és elevenitené meg. Báthori István azt rendelte, hogy Balassy György és athostalvi Dósa Mátyás, s más kinevezettek előtt Szent Ferencz innepén s azt folyólag követő két-három napon menjenek Makfalvára s ott jelenlétükben mindenik tanut 16 nehéz értékű márka büntetés terhe alatt egybegyűjtván s megeskétvén kérdezzék ki, hogy az alpereseknek lófőségük Marosszéken, Kybédén

1) A törvényes királyi táblán 1826. február 16-kán készült hiteles másolatból magyarra fordítva.

léteznek-e? s azokhoz Makfalvának határán kereset alatti földeket, (melyek Báthori István fejedelem más ítéletében részletesen is kiírvák) birnak-e? járjanak végére, nyomozzák ki; melynek megtörténte után 15 nap alatt a tanuknak kereszt- és vezeték neveikkel, rangjokkal adják bé errőli munkálataikat. Ezután több halogatások esvén, közbejött Báthori Istvánnak lengyel királyságra lépte, a per ellátása testvérére Kristófra maradott. Felperes Balog Ferencznek az előbbi helyett más ügyvéde t. i. Comády Baxás Mihály lett. A kinevezett biztosok közül megjelentek: Balassi György, Dósa Mátyás, Fejér Mátyás törvényszéki jegyző, Thompay Balázs, Simon Balázs, beadták eljárásaikról irományaikat a törvényszéknek, hol az felolvastatván és megfontoltatván, mivel a tanuk az alperesek állításaik iránt nagyon homályosan vallottak, hogy minden ebből keletkezhető kétség, gyanu, merőben elenyészethessék, s a hiányos vallomások is kiegészíthethessenek, Orbán Thamás és Nagy Ambrus 25-öd, Péterffy Albert, Miklossy Péter és Sylvester András 22-öd, Bala Albert és Sylvester János, ugy Apoldy Mártha 24-ed, mind magókhoz hason nemesekkel állításaik igazolására hitet tégyenek le, ítéletesen meghatározatott.

Ezen ítéletével a törvényszéknek az alperesek meg nem elégedvén, fölhívták Báthory Kristóf vajda elébe, kinek ítélő mestere Vesselényi Miklós miserere vasárnap utáni szombaton egész pert pontosan előterjesztvén, Báthori Kristóf tanácsosaival és némely törvényben jártas férfiakkal megvizsgálta a törvényszék ítéletét s dicséretesnek és igazságosnak ösmérve, helyben hagyta.

Ezen ítélet végrehajtásában is különböző akadályok történtek, főkép a miatt, mivel ezt alperesi ügyvéd Hajóssy Ferencz, eltiltással hátráltatta, annak azon okát adván, hogy a kereset négy lőfőségben van, azért nem külön válólag minden alperesek tanuikkal tartoznának hitet tenni, tétetni; hanem a határozat tartalma szerint mindenik lőfőségből csak a nagyobbik születésű. Mire a felperes ügyvéde Comády Baxás Mihály ellenkezőleg azt állítá, hogy a honnan az alperesek nemeiket, ágait lehozzák, ha elegendőleg igazolni nem tudnák, azért a törvényszéknek határozata következésül a felperes ellen az alperesek mindnyájan kötelesek hitet tenni le. Melyre nézve Báthory Kristóf fennebbi ítéletét végrehajtatni rendelé, oly móddal, hogy Orbán Thamás és Nagy Ambrus 21-ed, Péterffy Albert, Miklossy Péter, Balassy Márton és Sylvester András 22-öd, Bala Albert, Sylvester János és Apoldy Mártha 24-ed magokkal mindnyájok közül a születésére nagyobbikkal, magokhoz

hason neműekkel, arról, hogj említett Orbán Thamás, Nagy Ambrus, Ábrám nemből, Nagy ágból, Bala András és Sylvester János Eor-leocz nemből Sepreod ágból, Péterffy Albert, Miklossy Péter, Balassy Márton, Sylvester András Jeneo nemből Zomoru ágból, Apoldy Mártha, Sylvester Miklósné Megygyes nemből, Kurth ágból származtak, az ők lófőségeket Kybédén Marosszéekben, és azokhoz Makfalva területén (külön válólag a makfalvi több lakósoknak örökségeiktől) szántó és kaszáló ezen per alatti földeket birják, a közelebről következő Szüz Mária születési innepe napján Székely-Vásárhely várossában marosszéki egy fő- és két alkirálybíró előtt hitet letenni tartozzanak, s annak sorát ennek végrehajtása után 15 nappal a megesketetteknek rangjaikkal, kereszt- és vezeték neveikkel terjeszszék elébe.

Az ev. ref. megye eredeti jegyzőkönyvében ez van feljegyezve a 7-ik lapon: „1-mo. A kibédi templom fundamentoma vettett fel anno 1552, a mint a fali inscriptioból láttuk. Annakutánna a ref. hivektől megbővítettett és a torony egész fundamentumából építettett Anno 1640 a boldog emlékezetű felséges I. Rákóczy György ns. Erdélyországa nagy fejedelme idejében“. Ezek a régi egyházra s tornyára vonatkoznak. „2-do Anno 1709 aratáskor az akkori szomoru háboruságok vége táján ez a kibédi templom tornyával és a harangokkal együtt — éppen csak a kőfalai maradván meg — tűz miatt elégett, a parochiák és az egész falu is elégték, mely tűz miatt való szörnyű romlást vittek véghez valami kóborló katonák; ezeknek előljárájok volt egy olá, Bölkényi Waszil nevű kapitány. Ezek lövöldözték meg ugyanakkor nemes Dósa Andrást, a fiát Andrást, és Dósa Ádámot s Dósa Dávidot¹⁾. „3-tio. Anno 1710 a templom és torony építettéséhez hozzáfogván sat. két esztendőök alatt felépítették egy gyergyói Hajnal István nevű ács mesterember igazgatása alatt“. A 8-ik lapon: 4-to. „Az 1709-ik esztendőben grassáló pestis dögghalálban nem lévén harangjok, a két nagy harangot nagy sérénységgel öntettették, egy idegen Váradi Já-

1) Cserei Mihály Historiája 427 l. ez eseményt így írja le: „Fekete Vaszilj tolvaj kapitány penig Marosszékre általjóvén, Kibédén, mivel a szegény falusiak a Generál (Fábri) parancsolatából a kapukat bétövisselték vala, hogy inkább afféle kóborlók ne üssék magokat mindjárt bé a falukba, a falut egyben égetteté, és az ott lévő becsületes nemes emberek, Dósáák, kik nékem is vérszerint való atyámfiai voltak, a templom kerítésébe futván bé előlök, kihuzták onnan s kegyetlenül megölték, a templomot is felégették 1709-ben“.

nos nevű ember által, azután a kis harangot öntették ugyanazon ember által, a mint a harangokon lévő inscriptiókból megláthatni“.

Említést érdemel még egy határversengés dolgában kelt tilalom, mely szerint: „1679-ben 20-a apr. a kibédi lakosok tiltatják Ecsenye patakáig sat. határokat, hogy a makfalviak marhájokat oda ne bocsássák sub poena in articulis expressa“¹⁾).

8. Makfalva.

Fekszik határa é.-nyti részében nagyobbára téren, de ny.-ról inkább oldalos helyen. Szomszédai: é. Abód $\frac{6}{8}$, ugy ny.-ról is, é.-kről Kibéd $\frac{4}{8}$, d.-kről Szolokma²⁾ $1\frac{1}{8}$, d.-ről Atosfalva $\frac{3}{8}$, Sz.-István $\frac{1}{4}$ osztr. mértföldre, Területe részl. és összesen: szántója 1071 h. 813 öl, kaszálója 429 h. 1516 öl, legelője 313 h. 1239 öl, erdeje 1680 h. 60 öl, terméketlenek 180 h. 1572 öl; összesen 3676 hold 400 □ öl, melynek $\frac{1}{6}$ -da tér, a többi hegy, részint fővényes, kövecses, részint sárga agyagos, kevés más földdel vegyült márgás és palás. Házai száma: 317. Hegyei: k.-ról a Párnás él, Korosvész hegyesse, Nyerges, Hajmék; d.-ről Hegyes teteje és Várhegyesse, egymás mellett fekszenek, egy nagy árok választja el egymástól; utóbbin van az ugynevezett Makra vára, kies szép fekvése volt, de csak ha ássák, látszik kő rakása; é.-ről a Gál dobossa, Ecsenyedtető; ny.-ról a Galambhegyesse, Mihály cseréje: d.-kről az Ember gyepe hegyesse. Szőlője nincs. Folyóvize: a Kis-Küküllő, jó é.-kről, halad d.-re, határának $\frac{1}{3}$ -dát é.-nyra, $\frac{2}{3}$ -dát k.-re hasítva. Patakjai: Ecsenye é.-ről és Nagy magoss árka, mely csak záporok alkalmával foly; d.-kről a Szolokma, mindhárom a Kis-Küküllőbe foly. Ivó vizei: vannak 7, sőt 8 öl mélyre ásott kútai é.-ra jók, de a d.-len levők ihatatlanok. Határa d.-k. felében Szolokma felől van egy névtelen patakja is, mely vas színű, sötétkék, kénköves forma, vizét dagadás ellen nagy sükerrel használják. Vagyonosabb birtokosok: az ev. ref. megye, Dósa Dániel, Dósa Lajos, gr. Teleki Sámuel, Vinczei József, Bán Ferencz, Bán György, ifj. Albert Mihály, Albert György, Zsigmond József, Zsigmond Ferencz. Köz- és magánépületei: az ev. ref. cseréppel fedett egyház, bádagos órás tornyával é.-nyra, kerítésével mind kőből, nagy és csinos épület, k. része ódon góth stílus maradvány, meg van szentélyének is ajtója. A makfalvi magán la-

1) Marosszék 1610—1683-ig egy kötetben levő legrégibb eredeti gyrás gyűlési jegyzőkönyvéből. 2) Udvarhelyszéki falu.

kokról általánosan megjegyzendők, hogy többszöri szerencsétlen égések által okulva, felesen kezdték azokat cseréppel fedni, mely végre a falu é. szélén a ref. megyének, k.-re más birtokosoknak jó cserép csüreik vannak; kitünőbb magán lakók é.-ről az ev. ref. papi lak, ny.-ról Dózsa Dániel kőháza, é.-kre a Vesselényi iskola, áll négy tan, egy tanítói s ennek oldalszobáiból, csinos és erős, új izlésű, cseréppel fedett épület. Az utcára kétfelé nyíló ajtaja felett irat van, négyszegű falában bé vakolva és köre metszve a következő szavak: „Wesselényinek hazafiságáért Hazafiság fejtéséért. A székely nemzetnek Wesselényi“. Ez oskolának rövid történelmi vázlata ez: Marosszék kebelében 1834-ben br. Wesselényi Miklóst honositandó, Makkfalván számára egy beltelket vett, melyről költ adománylevelét augusztus 7-én az irt évben egy küldöttség által, melynek elnöke gr. Tholdalagi Zsigmond volt juttatta Kolozs-vártt br. Wesselényi kezébe innepélyesen, ki azt köszönettel fogadván, ajánlotta: hogy ez ajándékozott birtokára nemzeti nevelő polgári oskolát fog építtetni, s abban két catholicus, két unitárius gyermek neveltetésére alapítványt teszen, mit teljesített is; továbbá találkoztak, kik nagyobb és kisebb összegeket adtak e célra u. m. gr. Butler János, ki Magyarországról 5000, a makfalvi ev. ref. megye, mely 2000 váltó rhenens forintokat adott, sat. Ez oskolának, mely téres helyen, a makfalvi nagy utca jobbján van, alapköve october 17-én 1836-ban fényes szertartással tétetett le. Ma alapítványi egész tőkéje körülbé 20,000 magyar forint. Legelső főgondnoka gr. Tholdalagi Ferencz, ki junius 1-ső napján 1840-ben tartott marosszéki közgyűlésen kieszközölte, hogy a makfalvi közönség mentesíttessék a katona-szállásolástól, s ennek megnyerhetése iránt a főkormányzék kéressék meg, s mind azt, mi ezen iskola gyarapíthatására szolgálhatott, elkövetni nem mulatta. Noha e tanintézet léte második évtizedét sem érte meg, mikor hazánk felett terhes felhők vonulának át; mindazáltal kiállta a vihar csapásait; nemzetileg köztiszteletű jogtanár Dózsa Elek, és pénztárnok Sánta Károly erélyes eljárásuk következtében ma is 60—70 tanonc járja, van rendes tanítója most is; a székely nemzet mivelődése és vagyonosodása érdekében óhajtott ez intézet minél nagyobb mérvű kiterjedése, előhaladása. Nevezetességei: Makkfalvának hetenként minden szombaton vásárai vannak s évenként négy sokadalma van ¹⁾;

1) Az engedély december 29-én 1827 hirdettetett ki nemes Marosszék közgyűlésében.

u. m. január 2-án, ápril 24-én, június 24-én és szeptember 9-én, melyek közül különösen lóvásárai híresek. Nagy dicséretökre szolgál a makfalviaknak, hogy a május 25-ki 1859-ki Kolozsvári Közlöny szerint a tagosítást maga a földmivelő székefység kezdeményezte. Oklevelei: érdekes a Makfalva és Kibéd között volt határvillongás ügyében kelt határozat: „Observatio in anno 1731 diebus 11, 12, 13 Mensis Juny. Léven nagy contraversia majd másfél Seculumnak elfolyása alatt kibédi és makfalvi lakósok között egy darab Ecsenye nevű határ iránt, in anno 1699 celebráltattott nemes Marosszéknak közönséges gyűlésében úgy accordáltak és conveniáltak volt, hogj a ns. széknak fő és vicekirálybirája, notáriussa, és egy néhány assessorai ad faciem loci litigiosi kimenvén, azon contraversiát deliberative decidálják, és sopiálják közöttök, mely mindeddig haladván, mostan in anno 1731 die 11. mensis Junii ad faciem istius loci ki menvén mi ide alább meg nevezendő személyek elsőbben 11. és 12-a junii per deliberationem judicialiter, 13-a junii tandem per amicabilem utriusque Possessionis conventionem decidáltuk az contraversiát finaliter. Mely deliberátumot, ugj az conventiot kívánván az makfalvi lakósok, futuro pro testimonio az nemes széknak ezen protochollumába béiratni, de verbo ad verbum prothocolláltatták, ez ide alább meg irandó mód szerint, elsőbben is az deliberatum következik in his verbis: *Deliberatum.* „Nos Nicolaus Kereszturi de Bere Keresztur Supremus, Stephanus Berzenczei de Görgény Sz. Imre, et Joannes Sárosi de Sz. László, Johannes Szilágyi de Ákosfalva, Nicolzus Ozdi de Gálfalva, Jurati assessores, et Josephus Szilágyi de dicta Ákosfalva notarius Sedis Marus, singuli nobiles, Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis et singulis, modernis ac futuris: Hogj még ennekelötte sok esztendőknak elfolyása alatt lévén versengés és perlekedés ns. marosszéki makfalvi és kibédi lakósok között, a két falu között lévő egy darab Ecsenye nevű csere, és azon belől a Küküllő vizéig egy darab határ felett, mely peres hely felől in anno 1699 mind két falubeli lakósok és possessorok condescendáltak arra ezen ns. széknak generalis gyűlésében, és árbitrálták mind két részről ezen megirt ns. széknak akkori főkirálybiráját, ugj hogj maga mellé vevén a két vice királybirót, notáriust és egy néhány ahoz értő becsületes assessort, kik is ad faciem loci litigiosi kimenvén, az contraversiában forgó helyeket végképpen határozzák ki, mindenik falunak ha mi cedál belőle szakaszszák ki, hogj az köztök való contraversia, veszekedés, perlekedés végképpen

megszűnjék. Mely mind eddig is elhaladott volt az időnek viszonytagsága miatt, mostan annak okáért in hoc anno praesente 1731 die 11-ma mensis junii ad faciem loci litigiosi eljöttünk, és mind két felek procuratorinak allegatiojokat meghallgatván, minden litterale instrumentumokat felolvassván, azokról pro et contra discursálván, azokat ventillálván mind Isten, s mind a haza törvényét szemünk előtt viselvén, tettünk ilyen végső Deliberatiot: hogy jóllehet producálnak az megnevezett kibédi lakosok inquisitoria relatoriákat, kik között nevezetesebbek azok, melyek emánáltattak in anno 1631, 1655, és 1676, melyekkel azt akarák comprobálni, hogj az ő kegyelmök határszéli, Kibéd és Makfalva között kezdődik az abódi határ szélén Ecsenye pataka fejen, és alá megjen mindenütt az mostani Ecsenye patakja folyamján, mind addig a hol most azon patak a Küküllőbe bé szakad; Mindazonáltal világosabban és helyesebben comprobálják az makfalvi lakosok mind néhai akkori ítélőmester Vesselényi Miklós urnak 1579-ik esztendőben perágáltatott metalissával, mind marosszéki hites notárius Galambfalvi György által authenticice transummáltatott inquisitioval, mely inquisitio volt in facie loci in anno 1577, mind más inquisitoria relatoriával, mely inquisitio volt in anno 1665, mind pedig igen világosan és nevezetesen egj Statutoria Relatoriával, mely Statutio volt anno 1592, midőn néhai Bogáthi Boldizsár státuáltatta magát a kibédi porczyoban, mely Statutio alkalmatosságával, az litigiosus avagy perben forgó határnak dolga világosan leiratik, és a két falu között volt határszél világosan specificáltatik in his verbis: Az Ecsenye bérceze fejének abódi Tamás Mihály földé végéig, mely vége Szilas felől vagjon, azon alá egyenesen az Ecsenye bércezen. Azonbé az kibédi Dó'sa András és Kovács Ambrus rétei között, a hol végre az Ecsenye pataka bészakad a Küküllőbe, az Szilastavánál a Küküllőn által menvén az Veresmart hátáig, az hol az út felmegjen. Mely meghatározást mi is legigazabbnak itélvén, approbáltunk; ugj hogj kezdődik az makfalvi és kibédi határoknak egjbe folyó szélji és határa az abódi határ szélén, az megnevezett abódi Tamási Mihály szántófölde végénél, mely vége Szilas felől vagjon. Azon alá mégjen az Ecsenye bércezen mindenütt, mindaddig, mig ezen bércezről lefordul az Lászlófiak földének a közepire. Azon bé a Küküllő felé az kibédi néhai megnevezett Dó'sa András és Kovács Ambrus successora réte között általnézvén a Küküllőn az Veresmart hátujára, holott egj régi nagyj halom is vagyon, és midőn ez végső és állandó igazításunkat deliberationkat effectuálni akartuk volna, és metákat erigálni akarván az

megnevezett Szilas tavánál az első métát felhánytatni el is kezdetük volna; akkoron mindjárt az kibédi hites falusbíró, ifj. Déák János egy pálczának felemelésével az egész kibédi lakósok képekben repellált die 12 junii, és az méták erectioját obviálá. Mely ez szerint való igazítás deliberatio, miáltalunk és ez felyül meg irt repulsio tétel mi előttünk az feljebb megnevezett rend és mód szerint menvén végben, irtuk meg mi is és adtuk ki szokott pecsétünk és tulajdon kezünk subscriptioja alatt, futuro pro testimonio, fide nostra Christiana mediañte; Act. in praespecificato territorio litigioso anno et diebus supra specificatis. Correcta per nos judices jidem quosupra. Ezen Deliberatum az fenn megirt nevezett bírák pecséték és subscriptiojok alatt emanáltatott. Litterarum Conventionalium sive Contractualium tenor et verbalis continentia sequitur in haec verba: Nos Joannes Sárosi de Sz. László, alter Johannes Szilágyi de Ákosfalva Nicolaus Ozdi de Gálfalva jurati Assessores, Stephanus Bereczki de Görgény-Sz.-Imreh alter Vice Judex Regius, et Josephus Szilágyi de dicta Ákosfalva jur. Not. Sed. Siculicalis Marus. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis et singulis, praesentibus ac futuris. Hogy ennekelötte elfolyt sok esztendőök alatt lévén contraversiájok az makfalvi és kibédi lakósoknak egy darab Ecsenye nevü határ felett egészben az abódi határszélytől fogva bé a Küküllőig. Mely contraversiának végképpen való decisqjára in anno 1699 árbitrálták volt mind két felek egyenlő akarattól ns. Marosszéknék fő és vice királybíráit, notáriusát és ahoz értő két három becsületes assessorokat, ugj hogj ad faciem loci litigiosi kijöven végképpen ez contraversiát decidálják, és deliberative finaliter eligazítsák, mely igazítás mindeddig is az időknék viszontagsági miatt elhaladott volt; mostan penigh in hoc anno praesen. 1731 die 11-a Junii ns. székünk érdemes főkirálybírája tekintetes ur bere kereszturi Kereszturi Miklós ur, ugj székünk másik vice k. bírája is Kövesdi Ujfalvi János, mi velünk edjütt ide az contraversiás helyre kijöven, mind az két megnevezett falu lakósi procurátorinak allegatiojokat meghallgatván, és mind két felek litterale instrumentumait megolvassván, ruminálván, ventillálván, deliberáltunk felöle finaliter: mely deliberátumot midőn effectuálni akartuk volna, és egy métát erigálni kezdetük volna die 12-a juny, az kibédi hites falusbíró Déák János egész kibédi lakósok képekben egy pálczának felemelésével repellálván bennünket az métának felhányásától obviála, honnan in eodem die eloszolván, megirt főtiszt ur és vice királybíró. Ujfalvi János ur házakhoz is mentenek. Ma penigh ugj mint

13-a junii némelyek közülünk ugj más becsületes emberek is interponálván magokat, sok törekedések és közbenjárások után, az két falu lakóssit megegyezteték és összebékélteték az megirt contraversiás hely iránt, az ide alább megirandó méták szerint; ugj, hogj azon határozottassék meg, és métáztassék meg a két falu határának szélyi, mely is örökös képpen állandó légyen, és sem egyik, sem másik falu lakósi, ugj assessorok is soha örökké fel ne bonthassák. Mely megegyezésnek és conventioinak örökös megállására sub vinculo hungaror. florenor. 500, idest öt száz, nekünk kezeket bé is adák, hogj ide alább megirt possessorok és lakósok, ugymint kibédi possessorok: Dósa Sándor, Dósa Gábor, Dósa Ferencz, Szentiváni Zsigmond uraimék. Az falusi lakósok közül penigj ifj. Déák János, Gergelyfi Mihály, Gergelyfi István, Gergelyfi Pál, Patai Mihály, Bereczki Ferencz, Orbán János, Seprődi Diénezs, Székely György és Dósa Antal, ezek tizenketten magok, maradékjok és egész kibédi lakósok, s ezeknek successorok neveik és képeikben; makfalviak részökről possessorok: Dósa Ábrahám, Dósa Mihály, Dósa Gergely, Sinka György urak és Sz. Istváni Gál György ur felesége Sinka Sára asszony képében. Item makfalvi falusbíró Szász Márton, Zsigmond Pál, és Dósa Zsigmond. Esküdt emberek: Bernád Mihály, Abódi András, Lukácsi Péter, Fazakas Márton, Dósa András, Botos Ferencz, Imre Mihály, Kelemen Pál, és Zsigmond János; ezek tizenketten magok maradékjok és egész makfalvi lakósok s successorok nevek és képekben. Ugj, hogj mind két fél és ezeknek successorok e megegyezésnek mindenekben megállói lésznek. Hogjha penig valamelyik fél ezen örökös megegyezést bontogatni, violálni vagy egyszer vagy másszor successivis temporibus igyekeznék, és akarnák vagj azoknak successorai, eo facto az perseverans fél az violálni akaró felen, successori successorin vigore saltem praesentium exclusis omnibus juridicis remediis, per quosvis legitimos executores toties quoties az öt száz forint vinculumot vagy poenát exequáltathassa; mégis ezen conventiot soha sem egyik, sem másik fél ne violálhassa, hanem ezen megegyezés és conventio mindenkor in vigore megmaradjon. Mely mind két falusi lakósok megegyezések és conventiojok szerént jegyezgettük meg az két falu között való határszélyt, és sequestráltuk az ide alább megirt conditiók alatt: 1-mo hogj azon eddig contraversiában forgott, mostan pedig per amicabilem compositionem kiszakasztott határookban, kiki az mint de praesenti birta földéit és rétjeit, ugj birja ennekutánna is, kinek-kinek az földnek proprietássa megmaradván. Mindazonáltal 2-do Az mely szán-

tó földnek, szénarétnek nagyobb része, az meljik falunak határában szakadott, az egész földről azon faluba adózzék. 3-tio Az Küküllőn tul, Siklód felől, az régi halmok meghagyatnak. 4-to. minden harmadik esztendőben tartozik mindenik falu egyenlő akaratból kimenni, és a mostan erigált és megújított metákat újabban felhányani, és megújítani. Ezen conventio és conditiók szerént megindulván, elsőbben is mentünk oda, az hol az abódiak az magok határok szélyét praetendálják, és ott az abódi Tamás János és Tamás Péter földeknek Szilas felől való végének az alsó borozdáján erigáltuk az első metát, köveket is rakotván belé; mely metának napnyugott felől való szélén egy kis bikkfára keresztet is vágattunk. Attól az metától jöven le mindenütt az Ecsenye bérczén, vagj élén, ugyan azon Ecsenye bérczére rakattuk és hanyattuk fel az második metát, az kibédi Lászlófiak földének Makfalva felől való végén, oly helyen, a hol már lefordul az bérczről az határ, és alá mégjen a Makfalva felől Kibéd felé menő országútjának délfelől való felén felhányatott metára. Mely harmadik metát is hanyattuk fel, az megirt országútján alól délfelől a kibédi Nagy János szántó földének felső vége felé, egy mocsáros helyen alól Makfalva felől. Onnan azon metától alá menvén az Küküllő felé, a makfalvi Antalfi Ferencz kaszáló réjtjének közepén hanyattuk fel az negyedik metát. Attól az negyedik metától vagj halomtól alá nézvén, egyenesen az Küküllő felől az kibédi Seprődi Gergely földén hanyattuk fel az ötödik metát. Onnan penig azon ötödik metától által nézvén, mentünk Veresmartháttýára által az Küküllőn, és ott nagj Apó patakának napnyugot felől való martjának tetején egy nagj régi halmot megújítottunk, és felhanyattunk, mely is az hatodik méta, vagy halom Onnan el menvén dél felé, két patak között kibédi Borbé Gergely földén, két csoport galagonya tövis fának az tövire, megújítván az régít, hanyattuk az hetedik halmot. Onnan nem messze, ugjan két patak között, kibédi Gergelyfi Gergely földén, éppen az patak mellett újítottuk meg az nyolczadik halmot. Onnan is délre menvén, Bere Berekenyész közepén, Makfalvi Abódi György és kibédi Gergelyfi Mihály barázdás földek barázdáján, egy régi halmot megújítottunk, mely az kilencedik méta Onnét Halmék féle, Csorgó és Halmék patakjai között egy élén Seprődi fiak földének Halmék pataka felül való végén egy új halmot erigáltunk, mely is 10-ik méta. Onnan délfelé általmenvén, Párnás és észak felől való felen az él alatt, egy bikfa tövin, mely bikfának északfelől való oldalán keresztet is vágattunk, a tizenjedik metát erigáltuk. Onnan elébb menvén Párnás élén,

egj keresztes nagy gjertjánfa tövén az régi halmot megújítottuk és felhányattuk. És mivel ezentull délfelé az két falu között contraversia nem volt az határ iránt, itt megállottunk és tovább sem új métákat nem erigáltunk, sem ó métákat nem újítottunk. Ezeket pedig, az feljebb megirt métákat az két fél megegyezéséből ugj erigáltuk és újítottuk, hogj, ha valameljik fél ezen megirt métákat elrontaná, vagj elhánná vagj csak privatus emberek is, verificálodván az dolog, az feljebb megirt poenaval, az feljebb megirt mód szerint büntettessenek. Mely két falu határának kihatározása, kijárása, ugj halmoknak erigálása, azoknak megújittása mielőttünk és mi általunk, ugj az két falu lakossi között való conditio és contractus, a feljebb megirt mód és rend szerint menvén végbe, irtuk meg mi is, és szokott pecsétünk s tulajdon kezünk subscriptioja alatt mindkét falu lakossinak adtunk ki is fide nostra Christiana mediante. Actum in dicto territorio litigioso et jam per Conventionem et contractum ambarum partium finaliter sopito. Anno prae-scripto 1731 die 13-tia mensis Juny.

Correcta per nos, Judices idem qui supra.

Ezen Contractus és Metalis is az fenn megirt Birák pecsétek és subscriptiojok alatt émánálódott. Eodem die scilicet 13 Juny Spectabilis Dominus Franciscus Rhédei de Kis Rhéde qua Possessor Kibediensis in praefato territorio, viva voce coram Notario Joseph. Szilagyi Conventioni huic contradixit¹⁾.

9. Sóvár ad²⁾.

Fekszik határának inkább déli oldalán, nagyobbára téren, de ny. része kevésbé oldalos. Szomszédai: k.-ról Szovátha $\frac{5}{8}$, ny.-ról Magyarós $1\frac{3}{8}$, é.-ről Sellye $1\frac{2}{8}$, d.-ről Siklód³⁾ $3\frac{1}{8}$ osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 1592 h. 1572 öl, kaszálója 1485 h. 810 öl, legelője 1368 h. 1106 öl, erdeje 1719 h. 343 öl, terméketlenek 319 h. 268 öl, összesen 6483 hold és 899 □ öl; ennek $\frac{1}{3}$ -da tér, nagyobbára fekete, fővényes földü, $\frac{2}{3}$ -da hegyes, ez fejéres hamusiuü, kövecses és szirtes. Háza i száma: 345. Hegyei: ny.-ról Somora, Nyárostető, é.-ről Akasztó alja, egyedüli szőlője a falunak ezen van s a Kör-tövés, minek egyik ágazatát Barátok bérceének hívják; k.-ról Endre bérce, d.-ről Belső Sermás teteje, és Külső Sermás teteje; e két

1) L. ez évi eredeti marosszéki gyűlési jegyzőkönyvet. — 2) Az 1635-ki lustralis levélben „Soouaradgia“-nak iratik. — 3) Udvarhelyszéki falu.

utóbbi Siklód köve nevű hegygyel határos. Folyóvize: a Kis-Küküllő, jó k.-ról, hálad Kibédre. Patakjai: é.-ről Vár és Köves, ny.-ról Szénégető, d.-ről Ványoló, Pásztor János, Viszszafolyó és Dorma patakok, mind a hét a Kis-Küküllőbe foly. Vagy onosabb birtokosai: Madaras Mihály, Biró Miklós, Sánta Gedeon, Tót Jósiás, Pintyi János, Biró Salamon, Biró Gergely Miklós, Biró Sámuel, Madaras Elek, Madaras József, Biró Sándor utódai, Biró Ferencz. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok diszes cseréppel fedett köegyháza és bádogos tornya ny.-ra, minek é.-ny. felén faragott kőre metszett írás van¹⁾; e templomról az ev. ref. megye könyve 1. lapján ez van feljegyezve: „1763-ban 22. junii a Mária Therésia császárnő engedelméből a régi megrongyolott kicsi templom elbontásához fogván a megye, Török Ferencz sóváradi pap, papságában egészen felépítettet, és 15. febr. 1767 fel is szenteltetett“. Elég nagy ugyan, de a tulnépes egyházközséget mind bé nem fogadhatván, kellőleg kitoldása tervben van. A r. catholicusok fából épült, cseréppel fedett kőkápolnája k.-ról; s a görög-egyesültek temploma. A magán lakok közül említhetők: Biró Ferencz, Madaras Mihály, Gagy Jánosné házaik az ugynevezett várfokon, és a Mester Kádár Istváné a falu é. részében; vannak még ezeken kívül több cserepes csinos házak. Nevezetességei: Kibédnél a Csomboldon említett várhely közel fekszik a sóváradi határszélhez, s régen ide tartozott. Van benn Sóváradon egy vár rom, felső, vagy k.-ti osztályában, alapja kevés helyt ma is látszik, melynek é. részét keresztül vágja az orszáгут; ugyanott fekszik a Biró Ferencz háza, s az az alatti pincze a vár alja közepén van, a vár alapjának többi, t. i. k. ny. déli fele be van építve házakkal, bástyája kicsiny kerek formában, milyen maga a vár is volt, a Madaras Mihály telke hátuljáig nyult, ki e várnak közepét keresztül mérve, azt 60 ölnek találta. Régi téglák, cserepek bővön vannak itt, a többi közt sóváradi Zsigmond Mihály talált egy kissé halovány veres színű, tömött anyagu, négyszegű fedél cserepet, melyen e betűk vannak kidülőleg C. PALP.; a cserép lapos, hosszú, két végén párkány van, a balfelöli mellett pedig öblös vonal, ennek egész hosszában alján félkör, tetején két végén

1) „D. I. O. M. Sac. cum. gratia et privilegio S. C. R. Mstis Mariae Theresiae Magni Principatus Trannici Cel. Principis ex fundamento elevata haec aedes, sumtibus Ecclesiae Reformatae Soováradiensis anno salutis MDCLXIII. m. mayo“; fennelb: „Renováltatott 1834-ben“.

foglaló rovázat. Hossza az egész cserépnek 18", szélessége $14\frac{1}{2}$ ", vastagsága 1 hüvelyk, párkányos két végén a vastagtág 2" hüvelyknyi; jobbfelöli alsó széléből letört és nincs meg egy darab, hihetően oda szakadt, mikor a kövek közül kiásták, a hiány szélességére $3\frac{1}{2}$, hosszára 10 hüvelyk lehetett, a meglevő egész darab cserép súlya 15 font¹⁾. Somora hegy külső szélében é.-ről van egy felemelkedett külön álló hegyecske, ezt Örömök dombjának hívják, a népmonda szerint azért, mert a tatároktól oda menekült nép ott megmenekedett a fenyegető véstől. Oklevele: „1748-ban december 4-kén Kibéd és Várad között contraversiában levő erdő és határ dolgában Kibéd részéről: Dó'sa Márton, Réti Péter, Borbély Mihály, Orbán Mihály és falusbíró Nagy János, Mátyus Mihály; Várad részéről: Kocsis István falusbíró, Torboszlói István, Szócs Márton, Tót Ferencz, Biró János, Tusz Péter és Tusz Mihály a notariusnak kezet adtak, hogy a ns. Szék e gremio exmittálván tagjait, a mint ex productis partium termináltatik, megállói léssznek, mindkét részről sub poena articulari²⁾).

10. Szent-István.

Fekszik határa ny. részében, k.-ról téres, é.-ről oldalos helyen. Szomszédai: k.-ról Atosfalva $\frac{1}{8}$, Makfalva $\frac{1}{8}$, Szolokma³⁾ $1\frac{3}{8}$, Etéd⁴⁾ $1\frac{4}{8}$, d.-ről Körizspatak⁵⁾ $5\frac{4}{8}$, Csókfalva éppen mellette, ny.-ról Geges $1\frac{3}{8}$ osztr. mértföldre. Területe részl. és összesen: szántója 351 h 1552 öl, kaszálója 183 h. 1264 öl, szőlője 2 h. 1387 öl, legelője 500 h. 187 öl. erdeje 1065 h. 379 öl, terméketlenek 173 h. 1107 öl; összesen 2277 hold, 1076 □ öl, melynek $\frac{1}{4}$ -de tér, s ez a Kis-Küküllő felé fővényes, $\frac{3}{4}$ -de hegy, ez sárga agyagos, fekete szurkos és kövecses. Házaik száma: 120. Hegyei: a Kápolna hegyesse é.-ről, ugyan erre felé van szőlője is, mi csak egrest terem; Ördögös útja teteje k.-ról Folyóvize: a Kis-Küküllő, jó k.-ról, halad d.-re. Patakjai a Telek-pataka é.-ny.-ről, inkább esős időkben ered meg a falu közé ömlővén, mind ott, mind határán nem kis károkat okoz; a Cséje k.-ról, Ore árkos, Geges felől csak záporok alkalmával indul meg; ennek völgyében fenn kereszt volt, oda járt a reformáció előtt búcsura a nép, s innen kapta Ore nevét az Oremustól e vidéki monda sze-

1) E cserepet találója nekem ajándékozta s én felküldöttem 1858 július 17-kén az erdélyi múzeumnak Kolozsvárra. — 2) L. az 1744—1755-ig egy kötetben levő eredeti maroszséki közgyűlési jegyzőkönyvet. 3) 4) 5) Uávarhelyszéki falvak.

rint. Ivó vizet a faluban levő több jó forrásu kútakból nyernek, van jó sós vize is. Vagyonosabb birtokosai: a Barátosi, Szabó, a Nemes családok stb. Köz- és magánépületei: az ev. reformátusok köből épített, cserepes temploma, a mintegy négy mázsás nagyobbik harangon kiálló góth betűkkel ez a felirat van: „Ad gloriam Beatae Virginis Mariae“, évszám nélkül; a nép hagyományilag azt állítja, hogy határuk ló szüre nevű völgyében é. ra a föld gyomrában találtatott. Magán lakai közt k-ről a Barátosi Antalé kitünőbb, vannak azonban több csinos cserepesek még. Nevezetességei: határa k-ti, Etéd felőli részében a fennebb említettekén kívül, hideg csorgó néven kitünő jó vize van, nyárban hideg, télben meleg, bő forrásu, szagatlan és vas színű; éppen ilyen vize van még k-ről garat-patak a nevű hely k. oldalában, a d.-ről é. ra nyúló árokban is. Állítatják, hogy k-ről a Virgoban arany és ezüst érczek lennének, vittek próbát Gy.-Fejérvárra is belőle, de még senki ahoz értő meg nem vizsgálta. Oklevelo: „Mi Déáki János a marosszéki reformata szent Társaságnak hitese Notáriussa és Makfalvi praedicátor Zaláni Miklós, gesi lelkitanító, és Musnai Miklós kibédi praedicátor, mind négyen nemes emberek, és ide alább megirt dologban közbirák: adjuk tudtára mindeneknek, a kiknek illik, mostaniaknak és jövőendőbelieknek, quod in hoc anno praesenti 1701 die 1 Mensis Junij, mikoron volnánk M.-Vásárhelyi közönséges Partialis gyűlésben, a Sz. Istváni reformata Ecclesia némely becsületes tagjainak kérésekre és kívánságokra — — — minékünk tiszteletes Esperest Fogarassi Mihály urunk cö kglme az egész Partialissal együtt, hogy mennénk el ezen Nemes Marosszékből Sz. Istvánra, és a templombeli székek felett régtől fogva fenn forgó villongásokat igazitanók el, és tennénk oly dispositiot, hogy minden zűrzavar az Ecclesiából kivételödvén, a jó rend tartassék meg; mi azért in anno 1701 ut supra, die vero 17 Junii ad faciem loci elmenénk és az egész megyét egybe gyűjtven, mikor sok útakot, módokat próbáltunk volna az egyenetlen elméknek megegyeztetéseért és elménket egy néhány óráig fárasztottuk volna, de ugyancsak a versengő elméket egybe nem gyalulhattuk volna, végeztük sok munkálkodásunk után: az asszonyok részére való székeket mind kihordatván a templom pusztá földére, elosztottuk (itt következik kiknek melyik széket osztották a sz. istváni asszonyok közül a fennirt biztosok, továbbá az atosfalvi és csókfalvi asszonyoknak); alá írják pecséteikkel erősítve Deáki János Marosszék notáriussa és Mak-

falvi praedicátor Daróczi Péter ugyanazon megye papja és assessor, Zaláni Miklós gegesi pap Musnai Miklós kibédi pap; végén e van: A Sz. Generalis minden részeiben s clausulájában a templomi székek felől való dispositióját a marosszéki tiszteletes személyeknek approbálja. Veszprémi István erdélyi református püspök⁽¹⁾).

II. Szovátha.

Fekszik: határának d.-ny. részében, egészen észkos helyen egy völgyben. Szomszédai: k.-ról Ilyésmezeje $\frac{6}{8}$, ny.-ról Sóvárád $\frac{3}{8}$, d.-ről Parajd²⁾ $\frac{7}{8}$, megint Ilyésmező és Abafája³⁾ 3 osztr. mértföldre. Területe részlet. és összesen: szántója 1136 h. 565 öl, kaszálója 2256 h. 686 öl, legelője 2800 h. 597 öl, erdeje 17,847 h. 1291 öl, terméketlenek 291 h. 614 öl; összesen 24,332 hold és 553 □ öl, ide értve Marosszécknek alább következő és ide tartozó 14,000 s néhány hold területű nagyobb és kisebb havasait is, Szovátha határának csupán $\frac{1}{20}$ -da tér, a többi hegy, földje általánosan agyagos, kövecses és szirtes. Házai száma, 326. Hegyei: a Gyertyános n.-kről, Sik oldala, Gáspár-hegy, Köveshágó, Csereoldal k.-ról, Cseresnyés é.-kről, ennek csak kerülete megtart másfél órát s mind sóból áll; a Kopacz oldal, Kerekdomb é.-ra, ebben van vas, de nem oly mértékben, hogy mivelhessék; úgy hiszik, hogy az ugynevezett Mátyás erdő szélében arany is van. „1839-ben érczbánya nyílt e helyen, az ércztörők készen állának, de a stufa Zalathnán bé nem váltatott, mert egy Erdélyi Gyula nevű bányász magától koholt bizonyítványai által számos hirtelen gazdagulni kívánó 200 rfrtos részvényeseket megcsalt s elszökött⁽⁴⁾”. Van még a Restád és Kisbük cseréje; ezen hegyeknek erdős részén találtatik a pele, mokus faj, hamu színű, sűrű lombos szőrű, kisebb a mokusnál, de farka azéhoz hasonló hoszszu, csakhogy izmosabb, a makktól meghízík, nyárban az udvas bikkfákban tartózkodik, télben földben, és a köszikla hasadékokban, hová már november elején beköltözködnek; mikor nincs makk termés, oly kevés a számok, hogy alig lehet egyet-egyet látni közülök, különben szapora, hetet s kilenczet is kölyközik, húsát a lakosoknak egy része megeszi, másik nem, és szégyelli ha csufolják vele. Folyóvize: a Kis-Küküllő, jó d.-ről és foly ny.-ra, ez és Juhod-

1) Eredetije a sz.-istváni ev. ref. megye birtokában. — 2) Udvarhelyszéki falu.

3) Tordavármegyei falu. — 4) Királyi táblai számszeletti ülnök Keresztes Zsigmond jegyzeteiből.

pataka választják el Marosszékét Udvarhelyszéktől. Patakjai: Juhod, é-ről tekeres és lágy néven két ágzatban ered az Ilyésmezzeje Kápolna nevű részéből, hova régen búcsura jártak volt a Kápolnához, melynek romjai ma is látszanak; a Sebes p., ennek vizét isszák Szovátha lakosai, vannak azonban benn a helységében is jó kútak; a Szovátha nevű patak, ered a görgényi havas szálkanevű részéről két ágban, melyek Marosszék szélén az asztalkő nevű hely táján egyesülnek, s egyesülten ér Szováthára; a Szakadát p. ered a köszvényes-remetei határban a Kádár dombon, mind a négy patak a Kis-Küküllőbe szakad. Ásványa és vize: A szováthai határ k. részében vannak sós vizei, melyekről Kőváry L. így ír¹⁾: „Parajdtól északra havas nyúlik el, Vásárhelyről menve e havassal szemben, a Kis-Küküllő partjáról a legfestőibb schweitz-i képet adja. Itt van hazánk legnagyobb só spuriája. E havas lábánál az említett falun feljül, szemben az országúttal kerekded domb emelkedik ki, a dombot nem fedi erdő, miből e hegy áll, mielőnkbe fejeződik, mi tiszta időben mint ezüst lemez ragyog, az sóhegy, só-tömeg. A hegy $\frac{1}{4}$ óra körületű, gyönyörű vidéket képez; kereken sóstavak veszik körül, s egy festői édes-tó délről, mely szépségével még mindeneket meglepett. A hegyet kereken ismét hét katonai őrház keríti, mi a szálas erdőség zöldéből az ormokon igen szépen fejeződik. A sóhegyet amphitheátrál alakban kerítik a szomszédos havasok. A rajtok fakadó apró források s az esővizek a só domb mellé húzódnak, azok képezik a tót, most itt, majd amott s ismét eltűnnek; magokat a só keblébe furván, bétűnnek s dörgéssel rettegtetik a felette járdalókat. Régen itt sóbányászat folyt, bányák nyomain alakultak ide a legelső sóstavak, melyek helyöket most anynyit cserélgetik. Hol az idén kaszáló van, jövődöben tán sóstó leend, s pár év múlva berágja magát a sóshegy gyomrába, lecsapolódik, lefoly a völgy patakába, s ismét kaszálót hágy maga után²⁾. 1851-ben hat tava volt. Felszinök átmérője 10—15 öl, mélységök 5 ölig. Többnyire langy melegek, azonban voltak közöttük, melyekben a melegség miatt feredni nem lehet, míg szomszédok valóságos hideg. Már tavaly e tavak nagyobb része nem létezett. Nem volt meg a tó, a hegy keleti végénél, mely 1851-ben csak

1) L. Erdély régiségei 216—217 l. — 2) Szováthához közel volt egy sóstó hegyre fekvőleg, mely 1761-ben elszaggtván töltéseit, egészen a Küküllőbe omlott, és a halakat kiölte abból, mint Fridvalszki Mineralogiája 169-ik lapján megjegyzi.

anynyi hideg réteggel birt, menyinyin a test feljül óvakodva lebeghetett, úgy hogy a forróságtól kezeinket sem tudtuk lebecsátani, igen sós vala s alján pamutlágú iszap. E fürdő előnyei közé tartozik, hogy főfájást nem idéz elő s bogarak e tavakban nem élnek. A vidékiek régóta használák, nyáronként uraságok is látogaták, kik a faluban vettek szállást magoknak. 1844-ben kezdének némely vidéki birtokosok, a sóhegy alá fürdőlakokat építeni ¹⁾. „Első fürdőlaképületet Simény György báróné s Tolnai János építtettek. A künn építési eszme egyébaránt a Dózsa Danié. 1846 nyarán egy ásványos víz nyomára is akadának Szováthán, mely leggazdagabb helye a bántatlan savaknak, 16 hajdu, és 49 katona őrizi hét várdaházban a sót, s még most is mint halljuk szapóritani kell az őrizetet“. Mai használata sósvizének ez: Van egy 1800 vedres kádja, mely $\frac{3}{4}$ öl mély, a földbe van béásva, hová csatornán bocsátják bé s ki a sósvizet, mely egy sószikla alól kerül, buzog mint egy patak, abból viszik a csatornákra, egy láb vastagságban foly s tiszta; tűz által forralva meleg fürdőnek is alkalmazzák. Van most két kis szobából álló feredőház is. Szováthának keleti részében nagy terjedelmű s a parajdinál is több szép tiszta sórétegei találtnak, van most is hét őrző hajduház és 12 kalyiba, nappal heten, éjjel 32-en őrzik a finánczokon kívül. Vagyonosabb birtokosai: gr. Tholdalagi Viktor, a gr. Lázár család, Tolnai Gábor, Lukács József, Kiss János, Veress József, Domokos Miklós, Fülöp János, Kelemen István, Illyés András, Medgyes József sat. Köz- és magánépületei: a r. catholicusok egyháza, a falu é. részén, merőben kőből építve, cseréppel, szép tornya zsendelylyel fedve. A magánlakok közül é.-ra a r. cath. papi ház, d.-ről Marosszék havasa főerdősi laka, és ugyan e tájon a Veress Józsefé szebbek; de vannak más csinos épületei is. Nevezetességei: Ördögútja, a sóhegygyel szemben emelkedő oldalon a megye erdejében néhány száz lépésre még jól ki van emelkedve, magassága fél, szélessége három ölnyi lehet, kövei sok helyt kifordultak, kövezete körül több százados tölgy hajtá ki ágait. Őszszeköttetésben látszik egy várral, a Rapsónééval. E vár most rengeteg havasok közt áll egyedül. Túl rajta az utat, a mint Oláhsalutól Csikba utat vittek, ismét feltalálták fenyves nőtte vala már bé“ ²⁾.

Szováthához tartozik, annak birósága alatt van Marosszék nagyobb havasa, minek keleti része Illyésmezejének hivatik, hová

1) Kővári Erdélyország Statistikája, 56—57 és 77. ll. — 2) Kővári László: Erdély Régiségei 50-ik l.

az itt marhákat legeltető pásztorok, s közikbe vegyült büntettesek, a törvény szigorát kerülők, a múlt század közepe táján egy telepet alapítanak, nagyobbára görög-egyesült vallásuak, kevésbé székelyek; az elsőbeknek van templomok is, házai száma körülbé 30, deszkával, fenyőfával, marha- és juhtartással kereskedésből élnek lakosai, kiknek és a szováthaiaknak a parajdi sóbányáról gazdaságaikhoz mért adagban sót adnak. E nagyobb szék havasának szomszédai: é.-ről és d.-ről a Ferenczi lázok köve, mely nagy határjel lévén, arra a faluk plájások neve fel van metszve, honnan Gyergyó jól látszik, melynek aljában ered a Görgény vize; e szegelethez hegyesen ütköznek a felső és alsó sófalvi, gyergyó-alfalusi határok, a görgényi havas, és Parajd, é.-ny.-ről Szovátha, mind két helység $1\frac{1}{2}$ mértföldnyi távolra. Van az Illyésmezején feljül k.-ről mintegy 25 öl hosszú, 3 öl vastagságu tisztán látszó kőrákás, mely két rendű sánczczal van körülveve, közből a kőfal maradván; a sánczok bételtek, ma csak egy sing mélységűek, az irt kőrákás magasabb egy ölnél, útjában esik a Rapsóné mesés várának, mi már a parajdi határ d.k. felében fekszik; leomladozott kőfalai fél öl magasan ma is látszanak; kerekded állásu, inkább kastély lehetett, az ugynevezett deszkás vártető tetejéni kerek dombon, mint területe mutatja, mely 800 □ öl, mindég ásatják, 1838 körül, a nép bizonyítása szerint, találtak itt egy arany pártát, mely a szováthai plébános birtokába kerülén, az Gy.-Fejérvárra vitte.

Második és kisebb havasa Marosszéknek az Iszujka nevű, mely a nagyobbik székavasának alig teszi $\frac{1}{30}$ -dát; a monda s megtekintése következtetéséből valaha a sellyei határhoz tartozottnak tetszik. Szomszédai d.-ről a Nagy, é.-ről a Kis Mátyus és Szilvás patakai, melyek a sellyei Bekecsből indulnak ki, a köszvényes-remetei s mellette ny.-ról a sellyei határok 3 mföldnyire, k.-ról a szováthai melylyel összeér, ugyan itt ütközik a görgényi havas aljába is. Mind a két t. i. nagyobb és kisebb, Szováthához kebeleztet marosszéki havas határai iránt több rendbeli versengések, kijáratások történtek, alább láthatólag. Állítólag mindenikben van vas- és köszén-ér, ugy porcellánföld is; vannak özek, medvék is. Egy Szováthán állomásozó főerdész kormányozza, ki a melléje adatott plájásokkal felügyeli; feles idegen marhák legeltetése díjából, gerendák, szarufák, léczek, deszkák, zsendely sat. árából áll jövedelme; találatnak bőven pisztrangok is ugy itt, mint a környező falvak patakaiiban, egyebütt azonban sehol sem találhatók egész Marosszéken. Oklevelei: „Nemes Marosszéknek és hajdan ugyan azon szék-

hez tartozott de most Küküllővármegyéhez kapcsolt szováthai közönségnek, mint felpereseknek a parajdi és sófalvi közönségek mint alperesek ellen az ellenkezésben forgó havasokért, a három nemzetből álló biztosok előtt indult, és a mind két részről való appellatio útján a felséges királyi kormányzék eleibe vitetett ügyében hozott **Határozat**: Minthogy a görgényi uradalomnak a felperesek által bémutatott határleveleiből világos az, hogy a görgényi uradalom Asztalkő, Sebesdfő helyeken Ferenczi-Lázzáig, a hol akkor a határok felett volt az ellenkezés Marosszék és görgényiek közt határozódik Marosszékkel; más részről pedig a parajdi, sófalvi és korondi közönségeknek határleveleiből kitetszik, hogy a nevezett közönségeknek birtoka határozódik a Juhod vizétől az Istvánbércze erőse, középső Rakotyás és Abesára nevű helyeken; és ezen határokon kívül a közönséges, vagy ország havasa van, megtetszik a közönséges vagy országhavasából, hogy azon havasnak, mely Sebesdfőn és a Ferenczilázza egy részin alól van, a közös vagy Országhavasából Marosszékhez kell tartoznia; a többi része pedig a közös havasnak, a parajdi határlevelek szerint, a havasain alól fekvő falukhoz tartozik, innen hogy a perlekedő felek közt való sokszori ellenkezéseknek vége vettessék, a következő és sérthetetlen határok (metae) tétetennek: a két folyó viz egybeszakadásáig semmi ellenkezés nem levén a perlekedő felek között; ezen két folyó viz egybeszakadásától fogva, a régi elhagyott úton, a Kápolna mezőn, az elválasztó kőszirthhez közel, az Istvánbérczen fel mindenütt a hegy élén vagy tetején a Csapás nevű ösvényen az Istvánbérczéig és mezejéig, ezen keresztül a hegy tetején ugyanazon Csapás nevű ösvényen addig, míg a nevezett ösvény a hegy tetejétől jobb kézre kezd hajolni, és a kis Juhodfőn egy kevéssel alól, a hol a kis Juhod vize a belső törés nevű helynek bal kéz felől való részét mossa; innen Nagyágon keresztül Ferenczi lázzáig, a hol Marosszék Gyergyóval egybeütközik, így módosittatván a biztosok deliberatuma. Ezen ítélet teljességbevétel végett minden ellentállás, tiltás, visszaverés, és más törvénymenedékek kirekesztésével bizatik azon biztosokra, kik előtt kezdődött ez ügy. A kiholt Boér László helyett D. B. Józika Antal guberniális secretárius tétetik. Az executio költségít a két rész a sófalviakkal együtt hordozván. Az erdélyi felséges királyi főkormányzékától Szebenben sept. 27-én 1785-ben Teleki Károly mp. Horváth Antal secretarius¹⁾. A fels. kir. főigaz-

1) A no. Marosszék levéltárában levő eredetiből.

gató Tanácsnak 1823 július 4-én 6219 sz. alatti azon rendelése: „melyben hogy a szováthai só spuriáknál őrizeten lévő katonai salgamalis bonificatio nem az oda való adózó lakósokat, hanem a királyi kamarát illeti megíratlák. Mire határozottatott: Egész tisztelettel irassék vissza a fels. kir. főig. Tanácsnak, s kéressék, hogy a sóőrizeten levő katonák a királyi sót őrzik, és minden büntetések is, melyek az elfogatott sópraevicatorokon vétetnek fel, a kamarának adatnék bé, s mégis a szegény adófizető nép, a ki maga is a végső pusztuláshoz nem meszsze vagy on, nagy fizetésen ezen csupán a kamara javára őrző katonáknak kénytelen mészáros fizetésén kívül 800 rírt. váltó czédula, 300 széna, ugyan anynyi zab portiókat, és 10 öl tűzi fát nem kevés romlásával, e mellett a maga adóját ily szörnyű pénzsűkében pengő pénzben fizetni, názi sóját ily szerfelett való áron kénytelen venni, ezen kevés salgamalis bonificatio megkaphtásától né fosztassék meg, vagy ha ezen kérés helyt nem találhtna, méltóztassék bár az ezen székben fekvő lovas századnak felét valamely nemes szomszéd jurisdictioval tartatni, hogy bár e részben ezen szék szegény lakósaín könnyebbíttessék“¹⁾).

Ugyan a fels. kir. főig. Tanács 1825 dec. 19-én 12418 szám alatti rendelésében szorosan parancsolja, hogy: „a szováthai sóőrizeten lévő, ugy másutt is strázsát álló katonák által megszólítandó személy álljon meg, és feleljen, különben reá fog a katoná löni, — erre határozottatott: ki levén hirdetve, szolgál tudásul“²⁾).

12. V a d a s d.

Fekszik határa közepében, hegyek között, d.k.-ról é.ny.-ra nyulólág elterül egy völgyben. Szomszédai: ny.-ról Bede 1, é.ny.-ról Sz.-Háromság 2, d.-ról Havadtó $\frac{3}{4}$ é.-ről N.-Adorján $2\frac{1}{2}$ é. és k. között Havad 1, k.-ról Erdő-Sz.-György 1 osztr. mföld távolra. Területe részletesen és öszszesen: szántója 754 h. 471 öl, kaszálója 167 h. és 643 öl, szőlője 17 h. 701 öl, legelője 288 h. 1261 öl, erdeje 457 h. 662 öl, terméketlenek 81 h. 897 öl; öszszesen 1766 hold és 1435 □ öl, melynek csak $\frac{2}{25}$ -de tér, a mi termő fekete földű, a többi hegyes, sárga agyagos, minek alsó rétege pala, nem kis része pedig köves, honnan építésre alkalmas kövei is vannak. Házai száma: 115. Hegyei: a Verőfény, vagy Szénégető, a Kecskés

1) 2) L. az 1823—1826-beli marosszéki gyűlési eredeti jegyzőkönyvet. Ezen utóbbi tárgy iránt újabb időkben is történtek több rondbeli fel- és leiratok.

hegyese, Falkabükk, Dióhegyesteteje, Tövisvölgyfeje, Talyiga cseréje, Koncsod hegyese, és a Kárhágó. Szőlői k.-ról Bozod és Vigyorgó, é.-ről a Nyáros, közepes bort adnak. Patakjai: a Nagy patak jó é.-ről, a Bozod, melynek árkába sok alaku, két s három ujnyi ókori vastag cserepek, tálak találtaknak; a Hoszsúáj, Kecskés, Koncsod, Gorzsád p; mind a hat Havadtőre halad. Ivó vizei: nagyon jók vannak, úgy a faluban, mint határán. Vagyonosabb birtokosok: Zamler István utódi, Jakab István, Kovács Pál, Nemes István, Gazda József, Gazda János sat. Köz- és magán épületei: az ev. reformátusok cseréppel fedett egyháza kőből, a falunak é.ny. felében, ez állítólag régi goth stylü miv volt, de ezelőtt 15 évvel megújítottván. ma annak semmi nyoma sincs; falábon két harangja van, a nagyobbik 4 mázsás 40 fontos, új; a kisebb régi, 2 mázsás, rajta czifra latin betűkkel a következő felirat van: „Maria Mater Gratiae, Mater Misericordiae. 1502.“ Magán lakai közül egyedül az ev. ref papé szembeötlőbb, a többiek egyszerűek. Régi irományokkal bizonyítva állítják, hogy Vadasd és Havad között létezett egy helység **Tek e f a l v a** (Castrum. Tekcfalvense) néven; mikor pusztult el ez, nem tudhatni. A vadasdi határ é.k. végétől a havadira körülbé 200 öl távolra van egy hid, mit **T e k e - h i d j á - n a k** hívtak, ma inkább Bozodinak nevezik. Szentpáli Kornizs Mihály kapott Vadasdon adományul 1569-ben két jobbágyos telket, mely felett Nagy Tamással hoszas pere volt“ ¹⁾. Ugyanis Kornizs Mihály a székelyek részéről kineveztetik az adó számvitelére 28. sept. 1558 a fejevári gyűlésben; említettik az 1560 és 1566-beli diaetai végzéseekben is ²⁾, ugy 1567-ben, hol II. Zápolya János Szász-Sebes építési költsége kezelésével bizza meg ³⁾.

V. Ny. Gálfalvi járás.

I. Ákosfalva.

Fekszik a d. része téren, az é. dombon, határának inkább k. részén. Szomszédai k.-ról Ny. Sz.-Benedek $\frac{1}{8}$, B.-Madaras $\frac{1}{4}$, ny. Cserefalva $\frac{1}{8}$, d.-ről Vaja $\frac{1}{4}$, Kis Görgény $\frac{1}{4}$, é.-ről: Koronka $\frac{3}{4}$, osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 824 h. 1348 öl, kaszálója 291 h. 563 öl, szőlője 53 h. 1400 öl, legelője 65 h. 928 öl, erdeje 295 h. 977 öl, terméketlenek 59 h. 1353 öl, összesen 1591 hold, és 169 □ öl, melynek $\frac{1}{4}$ -de tér, fe-

1) L. bővebben e per folyamatát Demeterfalva leírásánál. — 2) Kállai historiai értekezése a székelyekről 258 lap. — 3) 1836-beli Nemzeti Társalkodó 82—83 ll.

kete, veres és fővényes földű; $\frac{3}{4}$ -de hegy, árkos részek, sárga agyagos földűek. Házaik száma: 191. Hegyei: ny.-ra a Vörös csere, bokros legelő, é.-ra a közép hegy; Csüger, kopár legelő és szőlő, ezen kívül van még az elő hegyben is szőlője, bora közepes, gyümölcse kevés terem. Folyó vize: a Nyárad, jó Sz.-Benedekről és foly. Cserefalvára, van rajta két lisztelő malom. Patakja: Véczeke, jó Vajából, foly Cserefalvára, egy része elterül a réteken, s kiáradásaival sok kárt okoz; a Csere, jó Sz.-Benedekről, Ákosfalva határán szakad a Nyáradba; vannak még más apró pataki is. Ivóvizül a Nyáradot használják, ámbár jó kutjai vannak. Vagyonosabb birtokosai: Cserei János, Incze János, Gyepesi József, Kis József, Gál Lajos, Sipos Péter, sat. Köz és magán épületei: a r. catholicusok szép kő temploma é.-ra cseréppel fedve az ország út mellett, 1859. apr. 24-én kezdett épülni, a réginek pedig 1725-ben, Sz.-István király napján tették le alapját a jezsuiták.¹⁾ A védszentje Sz.-István. Az ev. reformatusoké, hasadozott, alattá sirbolt van, szép új tornya bádoggal van fedve; Az unitáriusok kis fa temploma d.-ről, s a görög nem egyesülteké k.-re. Nevezetességei: „Balassy Mihály ur tiltatja a Váczmánon való általjárást, hogy senki utat ne csináljon ott sub poena Decretali 1619-ben²⁾ — 1635. die 21 sept. in Generali Collustratione universorum Dominorum Sicularum Sedis Maros penes pontem Ákosfalviensem facta;“ tehát itt ekkor lustra volt. — 1752-ben 11. januárii a marosszéki M.-Vásárhelyen tartott gyrás gyűlésen a Váczmán praediumnak nevezetik,³⁾ s ekkor még az ákosfalviak semmit sem birtak benne. Határ gyepűvel kívánván elkülöngözni az ákosfalviak, ez ügybeni pernek címe: „Causa penes instantiam mota incolarum Ákosfalviensium, contra et adversus Illustrissimos Comites Ladislaum et Paulum Toldalagi de Nagy Erse Actor. Proc. Joannes Tolnai de Sellye, Inctorum Isaacus Mathe de Havad.“ Deliberatum: Fundamentalis oka az Cossáriusok kérésének az ákosfalvi határ, és Váczmán nevű egybe folyó territoriumok között erigálandó határ gyepű erectiojának az lévén, hogy az ákosfalvi szegény lakosok marháit az Váczmán nevű praediumban mi bé kaphatják az Mlgs. birtokos urak, mint a Váczmán praedium possessori azonnal bé hajtják, szerfelett törvénytelenül taxálják contra mentem Appr. Const. Part. 3. ae Tit. 33. Art. 1. melynek eltávoztatására Commisáriusok ki bocsátása után gyepük erectioját kívántanak az A.-k, de ezekről caveált a nemes haza tör-

1.) A M. Vásárhelyi növelődét illető alapítvány leveleknek s felsőbbrendeléseknek eredeti jegyzőkönyvéből. — 2.) 3.) Azon évekről eredeti marosszéki közgyűlési jegyzőkönyvekből.

vénye, a taxa dolgát a citált articulus szerint corrigálják toties. quoties ad querelam partis lesae Vice tiszt atyáinkfiai.“

„A. A. Minime contenti praesenti Deliberatione appellant Causam suam cum tota serie et processibus eo quo mos et consuetudo hujus Sedis requirit antiqua in Tabulam Sacratissimae Suae Majestatis Regiam in Transylvania Iudiciariam, cupiuntq: transmitti simpliciter. I. I. contendunt verbis. Deliberatum: non transmittitur. A. A. protestantur de litteris praeceptorii. Appelatoriis. I. I. Reprotestantur de poena Mandati illegitimi ulterioribus. expensis et fatigiis.

2. Bálintfalva.

Fekszik a d. k. része téren, é.-ny. dombon saját határa d. felében. Szomszédai: k.-ról: Sz.-László $\frac{1}{4}$, nyomát $\frac{1}{2}$, ny.-ról B.-Madaras $\frac{1}{8}$, d.-ről Sz.-Gericze $\frac{1}{4}$, osztr. mértföldre é.-ről is B.-Madaras. Területe részletesen és összesen: szántója 173 h. 179 öl, kaszálójá 42 h. 758 öl, szőlője 1 h. 257 öl, legelője 37 h. 580 öl, erdeje nincs terméketlenek 22 h. 1429 öl; összes terület: 277 hold, 13 öl, melynek $\frac{1}{4}$ -de tér, s ennek földje a Nyárad mellett fővényes és fekete sziváj, $\frac{3}{4}$ -de domb s oldal, ezek sárga szivájú s k.-ról kövecses földűek. Házai száma: 21. Hegye nincs. Szőlője van, de ugy ezt, mint a gyümölcs termesztést hanyagolják. Folyóvíze: a Nyárad jó Sz.-Lászlóról s Bálintfalva mellett foly Baczka Madarasra. Patakja a nagy völgy, mely területe mellett ömlik a Nyáradba. Ivóvíze a Nyárad, kutja kevés. Vagyonosabb birtokosok: Sz.-Lászlói Balla József, Nagy Zsigmond, Maurer Károly, s a főlzabadultak. Köz- és magán épületei: a falu ny. osztályában van a görög egyesültek temploma fából; magán épületei egyszerűek. Ez nem csak a Nyárad mellékén hanem egész Marosszéken a leg kisebb falu, mind területére, mind lakói számára nézve.

3. Baczka-Madaras.

Fekszik tulajdon határának d. ny. felén, é. ny. osztálya kevésé dombos, a d. k.-ti lapályos, keresztül vágja a Nyárad. Szomszédai: k.-ról Bálintfalva $\frac{1}{8}$, ny.-ról Koronka $\frac{3}{4}$, d. ny.-ra Sz.-Benedek $\frac{1}{4}$, d.-ről Harasztkerék $\frac{1}{4}$, Sz.-Gericze $\frac{1}{4}$, Boós $\frac{3}{4}$, é. k. Nyomát $\frac{1}{2}$ osztr. mértföldre. Területe részl. és összesen: Szántója 1013 h. 813 öl, kaszálója 378 h. 1265 öl, szőlője 93 h. 1061 öl, legelője 298 h. 556 öl, erdeje 287 h. 616 öl, terméketlenek 99 h. 489 öl; összesen 2171 hold, melynek $\frac{1}{4}$ -de tér s az a Nyárad mellett fővényes, attól távol fekete sziváj; $\frac{3}{4}$ -de pedig agyagos, vereses sárga fővényes,

hegy és oldal. Házai száma: 182. Hegyei nagy völgy é. k.-re szán-
tó s legelő; é.-ra csillag, melyek d. felé, s a d. ny.-ra fekvő Baczka
csucs szőlők, ez a legjobb, s az a lakosok közvéleménye róla, hogy
ha a jégverés egyenes irányban közeledik hozzá azt két felé választ-
ja; vannak még é. k.-re is jó szőlői u. m. Dondor, Csillag, Bon-
gor, Külső, Fecske, Kereszt, Harizs, általánosan pedig híres bora
terem. Gyümölcs tenyésztésre nézve br. Szentkereszti Sámuel sok
nemes fajokat plántált a mult század végén, s a jelennek elején; ez
ma is meg van nagy részben, több helyeken; azonban a falusi gaz-
dák is igyekeznek ez iparággal. Folyóvíze: a Nyárád, jó Bálintfal-
váról, két két-kövé lisztelő malmot hajtva halad Ny. Sz.-Benedek-
re. Patakjai: a Tógát p. B.-Madaras é ny. részéből ered s a Nyárád-
ba, Nagy völgy p.: é -ről Bálintfalvára folynak. Ivóvizet a Nyárádból nyer-
nek, vannak jó kutai is. Vagyonosabb birtokosai: br. Apor Lázár, br.
Horváth Albert, Sándor László, Szabó János, tiszt. Losonczy Mózes,
Kis Márton, Fejér Zsigmond, Zajzon Gergely, sat. Köz és magán
épületei: az ev. reformátusok diszes temploma, a falu közepén tor-
nyával téglából, az első cseréppel, utóbbi zsendelylyel van fedve;
ugyan itt van két harang: a kisebbik 1½ mázsás, rajta e körirat:
„Martinus Alber pastor Ovi. erat cri. pro tem. Johán Bergevíli Fran-
cis. Albae edit Andr. Filk. 1671;“ a nagyobbik 4 mázsás s ezen
e szavak: „Gloria Deo in excelsis, pax bonae voluntatis hominibus
in terris anno 1693.“ A görög egyesültek fa egyháza k.-re. Magán
épületei közül megemlítendő: br. Horváth Alberté é. k.-re, Sándor
László és Szabó János uraké d. ny.-ra, kő házak; vannak még csi-
nos cserepes, zsendelyes és zsupos lakok. Nevezetességei: B.-Ma-
darnak é. ny.-ra fekvő kincses nevű helyén tanyázott hagyományi-
lag Aly basa táborával 1661 körül, kaptak is itt régi fegyver da-
rabokat s nagy cserepeket. Határa é. részin a görög egyesültek czin-
terméből ki nyuló hegy orom tetején találtattak magas hoszsú hül-
lák, több külön sirokban, keleti gyöngyök s egy kis ezüst pénz 1630-
ból. Oklevelei: „Assecuratio Joannis Szigor super eo scilicet portio
possessionar. ad collationem Fiscii incideret in Possessionib. Bacha
Madaras, et Sede Sic. Marus existens habita, eidem jure perpetuo
dabit 1583.“¹⁾ — „1630 4. julii in Campo B.-Madarasiensi tempore Ge-
neralis Lustrationis Zokol András primipilaris levelet kapott.“²⁾ — „Mi
Nemes Marosszékbén Baczka Madarason lakók, ugy mint Bothos
Mihály, Tóth Mihály mostani falusbíró, és Daróczi János mind hár-

1.) A gy. fejezérvári káptalanbeli eredetiből. — 2.) Az 1630-beli marosszéki közgyü-
lési jegyzőkönyvből.

man nemes emberek, kik is ide alább meg irt dologban közbírák vagyunk: Adjuk tudtára mindazoknak, kiknek illik, ez mi jelen való levelünknek rendiben: In hoc anno Chri. 1728. Ezen faluban lakó nékai Gothárd Ferencz özvegye Magyar Annokot Sz.-János nap előtt egy vagy két héttel boszorkányságáért, ezen nemes Marosszéknék érdemes vice tisztjei ő kelmek meg fogatták, és a medgyesfalvi tömlöczbe küldötték, ott mint halálra valót vas bilincsben tartották, sok ideig raboskodván, életéhez különben nem bizván, hanem feje s élte mentsége, s meg maradása iránt meg békéllett meg irt vice tiszt uramékkal ő klmekkel bizonyos summa pénzben, ide Baczka Madarasra ki hozatta magát szekéren, a nemes szék porkolábjával Némethi György urammal és Pünkösdi György nevű hajduval, el hitetvén véllek, hogy néki itt Baczka Madarason eltett pénze vagyon, és nálla nélkül senki hozzá nem nyulhat, ki hozván ide porkolábék kívánták tőle, hogy ha vagyon eltett pénze, vegye elé és fizessen meg; házához menvén a hajduval és porkolábbal a ház hijára fel ment, hogy ást, kapát keressen; ott sokáig lévén, keresett magának olyan alkalmatosságot, hogy elszökhessék kezekből, amazok is véve észre hamisságát, a ház hijjáról le hívják, onnét lejövén kényszerítették vegye elő pénzét, s magok is segitenek ki ázni; egy helyt is más helyt is kapájával vakargatni kezdi a földet; egyszer porkolábbal, hajduval együtt addig áskálnak a ház körül, míg a földből egy fazekat vesznek, remélvén hogy pénzzel tele, s meg nézték hát mind apró kovecskékkal vagyon telé; látván hamisságát a porkoláb s a hajdu vissza akarván vinni a tömlöczbe, reménkedett nékik, hogy kísérjék bé a Pápai András ur házához, ide kísérvén előttük addig reménkedett Pápai András uramnak és feleségének, hogy ne engedjék a tömlöczbe vissza vinni, hanem váltsa meg ő kme, ruháját s kezit csokolván ő klmeknek, ne hadgya, mert ha vissza viszik, tudja hogy meg hal, megszávnván azért Pápai András uram feleségével együtt és mi előttünk köz bírák előtt tőnek egymásnak kézbe adással ilylen állandós örökös vásárt: Magyar Annok a mely kis házban lakik és örökségben, melynek alól vicinussa Pápai András ur Zajzon Mihály nevű jobbágya, s öröksége, a másfelől Boros Mihály földé, mely örökségecske is falu közönséges földéből való, és ennek előtte egynehány esztendőkkal néhai Czeglédi Sámuel nevű embernek adta volt a falu, kilenczven pénzen; azon ember házacsát épített reá, de csak hamar meg halván, felesége Molnár Borka áruba bocsátotta nyolcz magyar forintokért, épületeivel együtt, és ezen meg irt Magyar Annoknak nem lévén hol lakni, meg vette nyolcz magyar fo-

rintokon; oly conditionnal engedte pedig a falu néki meg venni, hogy a nyolcz forintnál feljebb el ne adhassa, itt lévő szomszédit possessorokat velle kináltassa meg, mivel idegennek eladni meg nem engedik; ezen meg irt örökséget házacskaival együtt által adá örökösön, a mit bira fiával együtt Szigethi Mihálylyal, meg irt Pápai András uramnak és feleségének Makai Borbára aszszonynak, ugy posteritássoknak és légatáriusoknak megháborítlanul mind maga, és meg irt fia magok szabad akarattjokból nekünk kezek beadásával, magoknak nem hagyván semmi just benne, vetettünk huszonhat forint kötelét, hogy a megálló fél a meg nem álló félén exclusis omnibus juridicis remediis ezen nemes Marosszék egyik vice királybírája által exequaltathassa; ha pedig anynyi erője nem lesz, magát is megfogathassa, és fogva tarthassa mindaddig mig az evictiot meg fizeti, mely nyolcz forintokat is Pápai András ur feleségével együtt meg irt porkoláb és hajdu kezébe olvasák mi előttünk, és adák át Pápai András ur házánál. Mely dolog mi előttünk így menvén végbe, mi is iránk meg a mi igaz hitünk szerint pecsétünkkel és kezünk írásával megerősítvén. Baczka Madaras die 8 septembris Ao d. 1728. Judices iidem qui supra Boros Mihály t. k. Not. Toth Mihály m. k. Daroczi János m. k. Not.

Ugyan a feljebb megirt contractusban lévő napon és esztendőben mi közbírákul ugyan azon feje mentsége fizetésben becsültük el egy szöllőjét is a B. Madarasi határban, a hasas vápa nevű helyben, melynek egyfelől való vicinussa Bereczki András, másfelől Faluvégi György, tizennyolcz magyar forintokig; ezen szöllőt is megirt Pápai András ur feleségével Makai Borbárával együtt előttünk letéve megirt Magyarai Annokért, melyet is ugyan a porkoláb és hajdu el véve megirt tiszt uraimék számára, minthogy ezen szöllőhöz, megirt Magyarai Annok fijának Szigethi Mihálynak praetensioja lévén, tehát megirt Pápai András uram exmisericordia arra ígéré magát, hogy ha ő klmének annak idejében a tizennyolcz forintokat le teszik tehát ő klmé vissza bocsátja nekik; melyről a mi igaz hitünk szerint adjuk ezen írásunkat. „Judices iidem qui upra Boros Mihály m. pr. Toth Mihály m. k. Daróczi János t. k. Not.“) -- „A Baczka Madarasi közönség kérése az iránt: hogy mivel határokon 28 kisebb 4 nagyobb hid van, és a sz. háromsági nagy utat a Nyárad szüntelen mosván, igen sok ágat, töviset kell oda hordaniok, ennek szemlélésére a ns. szék mérnöke neveztessek ki, s e részben mint más faluk

1.) Eredetije találtatik baczka madarasi Zajzon Gergely birtokosnál.

segedelmeztessenek, ezen felül 9 öl fát tartozván évenként adni, erre nézve is könnyebbítettessenek. Válasz: a kérelmes közönség útasztatik a ns. tisztséghez.“¹⁾

4. Cserefalva.

Fekszik határa k. osztályában, északi dombos részét kivéve, egészen téres helyen. Szomszédai k-ról Ákosfalva $\frac{1}{16}$, ny.-ról Folyfalva $\frac{1}{8}$, d.-ről Kis-Görgény $\frac{1}{4}$, é.-ről H.-Bodon $\frac{1}{2}$, osztr. mértföldnyire. Területe részletesen és összesen: szántója: 359 h. 1471 öl, kaszálója: 147 h. 214 öl, szőlője 13 h. 392 öl, legelője 68 h. 6 öl, erdeje nincs terméketlenek 32 h. 200 öl; összesen 620 hold, 683 □ öl, minek $\frac{2}{3}$ -da tér, földje fekete sziváj, vízenyős, $\frac{1}{3}$ -da hegy és oldal, mik sárga agyagosak, némely részeiben palások forrásosak. Házai száma: 89. Hegyei: a szőlőmege, határa é.-ny részében, parlag legelő; itt van szőlője is, mely jó közepes bort terem. Gyümölcstenyésztése gyenge. Folyóvíze a Nyárád, jó Ákosfalváról, halad Folyfalvára, van rajta egy lisztelő malom, több falvak patakai belé folyván, ki áradásaival sok kárt okoz; ennek vizét iszszak a lakosok, nóha vannak jó kutai is. Patakjai: Bodonhágó, az ákosfalvi és cserefalvi határokról eredve foly a Nyárádba; Véczke, jó Ákosfalváról halad Folyfalvára; a kis-görgényi, jó hasonnevű faluból és, a Véczkébe szakad. Vagyonosabb birtokosai; Szentiváni Ferencz, Sebestyén István, Kovács Péter, Nagy Lajos satb. Köz és magán épületei: az év. reformátusok temploma, kőből tornyával a falu derekában, fakerítéssel. Magán házai közül kitünőbb a Sebestyén Istváné a helység közepén, cseréppel fedve; vannak még több csinos házak. E falu 1843-ban elégett, annyira hogy csak tizenegy ház maradtott épen. Oklevele: „Donatio Barbarae Miske relictæ Laurentii Andochi super portione et Curia Nobilitari in Csereffalva et Sede Maros 1584.“²⁾

5. Csiba.

Fekszik egészen téren csaknem határa közepén, Szomszédai: k.-ról Karácsonfalva $\frac{1}{8}$, ny.-ról Káposztás Sz.-Miklós, melylyel össze van kapcsolva, d.-ről Somosd $\frac{1}{4}$, é.-ről Kakasd $\frac{1}{4}$ osztr. mértföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 250 h. 42 öl, kaszálója 72 h. 572 öl, szőlője 9. h. 274 öl, legelője 41 h. 611 öl, erdeje nincs, terméketlenek 25 h. 378 öl: öszvesen 398 hold és 277 □ öl, melyeknek $\frac{1}{3}$ -da tér, s földje nagyobbára fekete sziváj, ke-

1.) 1840-ben dec. 9—14 napjain tartott marosszéki közgyűlés eredeti jegyzőkönyvéből. — 2) Eredetije a gy.-fejérvári káptalanban van,

véssé porondos; $\frac{2}{3}$ -da hegy és oldal, sárga sovány agyagos palás köves földü. Háza száma: 42. Hegyei a Barazda köze, legelő és szántó; a hágók teteje mind é.-ra szőlője egy van. határa közepén, közepes jó bort terem, gyümölcse kevés. Folyóvize: A Nyárad jó Karácsonfalváról, egy lisztelő malmot hajt, foly Káposztás Sz.-Miklósra. Patakjai: a Barazdák köze p., ered határa k.-részéből, keresztül halad a falun, hol Göbecznek hívják, K.-Sz.-Miklósra; a Hájagos, Somosdról eredve a Véczkébe szakad; a Véczke, Karácsonfalváról érkezik ide, kiáradásaival sok kárt okoz, foly Káp. Sz.-Miklósra. Ivó vizet jó kútjaiból nyer a lakosság. Vagyonosabb birtokosai: Erdős Ferencz, Zsigmond Ferencz, Zilahi Domokos, Kádár Ferencz Magyarai Mihály, Karacsi Ferencz stb. Temploma nincs, Káposztás Sz.-Miklósra járnak. Magán lakói közt jelesebbek: a Zilahi Domokosé é.-ra, és a Zsigmond Ferenczé, kö házak zsendelylyel fedve, vannak még több csinos házak is. Oklevelei: „Az csibai és szent-miklósi lakósok között difficultásban levő köz határ iránt Deliberatuma lévén már a mtgs. királyi táblának, megparancsolta volt a mtgs. főtiszt ur, hogy, még termináltatik, in statu quo maradjon, még is kertet csináltak azon helyre az sz.-miklósi lakósok. 2-do itten assumtioja ígértetett azon dolognak, még is a sz.-miklósi lakósok elmentek hír nélkül, melyért büntetésen vannak, melyre nézve, hogy ottan valami malum ne következze, exmittaltatnak vice királybíró Véér Gáspár, Szilágyi Sándor és Tót Péter Atyáncfiai, kik is ki menvén ad faciem loci tentálják és allaborálják a parsok megbékéljenek, rationibus inducálják a békességre mind két falut, és ha nem efficiálhatják, imponálják, hogy semmi motust, tumultuatiot vagy invasiot tentálni ne merészellenek, míg azon causa nem termináltatik; mindkét fél pedig documentumokkal comparealjanak futuram ad Generalem Congregatioem és a contraversiás helyet oculalván, mint procedáltak reportálják futuram ad Generalem Congregationem.“¹⁾

6. Folyfalva.

Fekszik saját határának ny.-részében, egészen téren szomszédai: k.-ról Cserefalva $\frac{1}{8}$, ny.-ról Karácsonfalva vele összeérve, d.-ról Somosd $\frac{1}{4}$, é.-ról H.-Bodon $\frac{1}{4}$, osztr. mértföldnyi távolra. Területe részl. és összesen: szántója 505 h. 354 öl, kaszálója 208 h. 586 öl, szőlője 11 h. 1592 öl, legelője 69 h. 284 öl, erdeje 5 h. 969 öl, terméketlenek 53 h. 1083 öl, egészen 854 hold, 68 öl; minek $\frac{1}{3}$ -da tér, földje ennek többnyire vizenyős, fekete sziváj; $\frac{2}{3}$ -da hegy

1) Az 1748. eredeti marosszéki gyrás gyűlési jegyzőkönyvből.

és oldal, sárga és vörös szívj, kevés része feketés. Házai száma: 113. Hegyei: é-ra fekszenek a Patak oldal teteje, legelő, az Új szőlőtető, ez és az ugy nevezett Vénhegy vele egy vonalban közepes bortermők; gyümölcsészete gyenge. Folyóvíze: a Nyárad, egy lisztelő malmot hajt, jó Cserefalváról, foly Karácsonfalvára. Patakjai: a Véczke, ered Cserefalváról, halad Karácsonfalvára, a Patakoldal, határa é. felől, a falun keresztül hatolva szakad a Nyáradba. Ivóvíze: a Nyárad vizét isszák lakói, de jó kutakban sem szűkölködik. Vagyonosabb birtokosai: Tolnai Gábor, Csiki Sámuel, Simon József, Farkas Ferencz, Csiki József, Iklandi Szabó Zsigmond, Erdős Mihály, Jánosi György, Sebestyén Ferencz, Szabó Mózes sat. Köz és magán épületei: Temploma nincs, a magán lakók közt legelső a Tolnai Gáboré k.-ról, Farkas Ferenczé ny.-ra, új izlésű csinos kő házak; vannak még más szép házak is.

7. Ny.-Gálfalva.

Fekszik ny. része dombon, k. része téren a Nyárad partján saját határának éppen a közepén Szomszédai: k.-ról Kis-Adorján $\frac{1}{8}$, Sz.-Háromság $\frac{1}{8}$, Süketfalva $\frac{1}{8}$, d.-ről is Sz.-Háromság és Ny.-Sz.-László $\frac{1}{8}$, ny.-ról viszont Sz.-László és Nyomát $\frac{1}{8}$, é.-ről Sz.-Lőrincz $\frac{1}{4}$, Tompa $\frac{1}{4}$, ösztr. mértföldnyire Területe részletesen és összesen: Szántója 956 h. 863 öl, kaszálója 251 h. 703 öl, szőlője 27 k. 25 öl, legelője 7. h. 387 öl, erdeje 48 h. 107 öl, terméketlenek 81 h. 1432 öl; öszszesen 1372 hold 317 □ öl, melynek $\frac{1}{5}$ -de tér, fejtér tömött földű, a többi része hegy és oldal sárga s veres agyagos és kövecses földű. Házai száma 168. Hegyei a Ropó ny.-ról szántó, é.-ről vannak a Bércz, a Benőczne Tompa felé és Csongorza, parlagok és szántók; é.-k.-re Csere és laposs, parlag. Szőlői ny.-ra Nagy hegy, k.-re Új szőlő, é.-ra Csirik; a két első közepes termésű, az utóbbi rossz. A gyümölcsészetről megjegyzendő: „1856-ban a m.-Vásárhelyi hivatalhoz jóvá hagyás végett egy jegyzőkönyv terjesztetett, mely szerint községi jegyző, Hajnal József elterjesztése nyomán, egy gyümölcsös kert létesítését elhatározta a községi előjáróság oly czélból, hogy a fiatalság az oltás mesterségét könnyebben megtanulhassa, és a vidéken ismeretlen nemesb asztali gyümölcsenyésztése terjedjen. A fiatalságnak az oltásra tanítását magára vállalta azon községi jegyző, ajánlkozván: hogy a kert bé állítására szükségelt 93. darab, ugyanannyi nemű elsőrangú gyümölcs oltóványt ingyen állítja elő. Az ezen gyümölcsiskolából minden ottani gyakorlott fiatal ingyen kap öt darab oltóványt kötelező írás mellett, hogy addig meg nem házasodik míg más öt darab oltóványt maga elő nem állít; februárius végéig megrendelésekre egy oltó ágra egy ezüst

krt szolgálván ki. A jegyzőkönyvet a községi előjáróság másolatban megküldötte kir. tanácsos Filep József, és nyugalm. mérnök Sófalvi József uraknak, oly kéréssel, hogy a zsenge intézetet befolyásokkal gyámolítsák.“¹⁾ Nagy kár, hogy — noha a kertekben jócskán tenyésztik a gyümölcsfákat, — Hajnal ur leirt oltó intézete Gálfalváról kiköltözte után lehanyatlott. Folyóvíze a Nyárad, jó Sűket falváról, két lisztelő malmat forgat, foly Ny.-Sz.-Lászlóra. Patakjai: Poklos határa ny.-részében a Ropó, a Gál, Bércz, Csere, hason nevű hegyekről erednek; a Virasztó, s a Haranglábnál bé jövő a falu közepén; mind a Nyáradba folynak, ki öntéseikkel sok kárt okoznak. Ivóvizet a Nyáradból nyernek, vannak jó kutai is Vagynosabb birtokosai: Tolnai Jánosné, Szentiványi Zzuzsánna, Bothos Zsigmond, Gálfalvi Lajos, Szentiványi Mózes, Nagy János, Fekete Lőrincz, Csiki József, Zsigmond István, Keresztes Zsigmond, Fekete László sat. Köz és magán épületei: Az unitáriusok temploma tornyával kőből, a falu közepén; a magán épületek közül kitünőbbek a Tolnai Jánosnéé, Szentiványi Mózesé, Botos Zsigmondé mind téglából, a Gálfalvi Lajosé fából; de vannak még más csinos lakok is. Oklevelei: Egy adomány levél, melyben 1609-ben Gálfalván a Moniáti (nyomáti) Curiával, Boldogasszonyfalván, Bőön, Sz.-Lászlón, Sz.-Rontáson, Lőrinczfalván, Nyarádtón, Lukafalván, Selyében Ozdi Györgynek jószág-részek adományoztattak²⁾ — „Humilima supplicatio hominum totius possessionis Gálfalviens. ad Vestros Generosos et Magnificos Dominos. Akarók alázatos supplicationk által uraságtoknak és Nagyságtoknak közönséges Székül értésre adni, hagi az elmúlt napokban Tompafalváról némü-némü lovat elloptak, nyomát követték a mi határunkba, melyet mi ki nem adhatván törvény szerint convincaltattunk, a káros ember 25 forintigh az lóra esküvén, mi közönséges emberek egyikünkre az mi fél-fél fr. rottak, de az első renden lévő uraimék úgy mint Gálfalvi Christóf, Ozdi Miklós, Ozdi György, uraimék ki akarva magokat vonni, a falu közönséges igazságából nem akarnak belé fizetni, vice királi bíró uraimék is eö klmek és nagtok, kik halasztották Szeredából az dolgot, hagi itt az derékszéken igazodgiek el. Könyörgünk annak okáért uraságtoknak nsgtoknak és az egész széknek, hogy Isten s igazságh szerint ítélje megh. határoznak é eö kglmek belé avagj, nem holott eö klmek birják az határnak jobbrészt. Annak felett az jobbágjiok is cziak

1) L. a kolozsvári Magyar Futár 1856. ki 21. számát.

2) A gy.-fejlérvári káptalanban lévő eredeti laistromból.

fél annit akarnak fizetni, mint az szabad emberek, azt is Isten szerint igazítottá el klték, mert ők is a határt fizeti, úgy kik részek szerint, mint mi.

Jó és K. V. V. kmetektől és nagyságtoktól egész székül, mint urainktól.

E kérvény hátára irt válasz így hangzik. 1651. die 17 nov. Ex Deliberatione Sedis statutum est, hogj nyo dolgából az ioszágos nemes ember fizetni nem tartozik maga mint Udvarházáról, egy egész njlas jobbági mint egy lófő vagy drabant, ha fél njlas felénit, ha pediglen njla mind. házához harmadannit, mivel a ki az falu határát hasonlóképpen Lofjok Drabontok és egyéb. rendek hasonlóképpen fizessenek, ut supra pusztá fundusról ne fizessen senki, ha megh szállják, fizessen ut supra. Praesente Generoso Dno Petro Huszár Capiteano, et caeteris Assessoribus Sedis Maros.“ ¹⁾

8. H a g y m á s B o d o n.

Fekszik határának é. résziben. Szomszédai: k.-ról Koronka $1\frac{1}{8}$, Ákosfalva $1\frac{1}{8}$, d.-ről Cserefalva $\frac{5}{8}$, Folyfalva $\frac{6}{8}$, Karácsonfalva $\frac{6}{8}$, ny.-ról Kakasd $\frac{3}{8}$, Megyesfalva $\frac{7}{8}$, é.-ről M.-Vásárhely $\frac{6}{8}$ osztr. mérföldnyire. T e r ü l e t e részletesen és összesen: szántója: 376 h. 1106 öl, kaszálója: 156 h. 745 öl, szőlője: 15 h. 1202 öl, legelője: 42 h. 636 öl, erdeje: 516 h. 104 öl, terméketlenek: 23 h. 1007 öl; öszvesen: 1131 hold, minek csak $\frac{1}{25}$ -de tér, a többi hegy és oldal; földének legtöbb része sárga agyag, van krétás, palás része is; erdei pedig hamuszín palán fekvők. Háza száma: 61. Hegyei: a Tekenöstető é.-ről, Lukács vártető a m.-vásárhelyi, kakasdi és h. bodoni határok öszveütközésénél, a nép monda szerint Lukács nevű lakósnak vára és kútja létezett itt hajdan, de minek ma semmi nyoma nincs; Szilas bércztető d.-ről; Matsifor szőlőtető é.-ről. Szőlői: a Szakadás ny.-ról, Kozma d.-ről, nagyobbára jó bora van. Patakja a Szilas, ered d.-ről a Kendüres réten, melyen át hatva foly a m.-vásárhelyi Bodon patakba. Ivóvizei: a nagy kút, a borju kertben kívül a falun, jó vizű. Köz és magán épületei: az ev. réformátusok temploma a falu közepén, tornyával együtt kőből, ²⁾ a görög egyesülteké fából. A magán lakok közül szebbek a Horváth Mátyásné kőháza a falu d.-részén, s evel egy sorban a református papi lak é.-ről, továbbá a Paniti Nagy Józsefé és Tövissi Józsefé is csinosak. Vagyonosabb birtokosok: a

1) Marosszéék 1651-ki eredeti gyrás gyűlési jegyzőkönyvéből. 2) A h. bodoni ev. réf. megyéről lásb bővebben Koronka leírásánál

m.-vásárhelyi ev. réf. megye, Paniti Nagy József, Zeyk Domokosné, Tövissi József, Horváth Mátyásné, Nagy József, Demjén György. Nevezetességei: Dr. Patakinak egy érdekes közleménye jelent meg 1832-ben a „Nemzeti Társalkodó” 20-ik számában, melyben így ír: „Hogy az ember meddig lehessen holtnak tetsző állapotban, az állatok téli álmához hasonlólag, s meddig lappanghasson benne az élet, mutatja e következő példa: Nemes Marosszékből hagymás bodoni Jánosi Sámuel nevű szegény ember, midőn szolgálatjában elbetegesedvén, 51 esztendő korában 1829-ki április hóban, kevés gyűjtött pénzével hazafelé menne, Belső-Szolnok vármegyében a Kliczi erdőben a tolvajoktól megtámadtatván, mindenétől megfosztatott; ezen viaskodásban elfáradva, már szürkület levén, egy kutya ugatás felé ment, hol egy kőszikla mellett való gödörbe esett; fejét megütvén elájult, s mintegy holt állapotban feküdt kilencz álló hétig, sem nem éve, sem nem iva, az esőtől is verettetve, köntösei rajta rothadtak, s testét a férgek enni kezdték; leeste után kilencz hét múlva egy pásztortól megtaláltatott, ki egy közel lévő faluból többeket is hívott az ő eltemetésére, kik közt egy vén aszszony, Ricze Dirva, honyai alatt egy kevés melegséget, s benne gyenge lélegzést vevén észre, testét meleg ruhákkal dörgölni kezdte, egybe kapcsolt száját erőszakkal egy fakalánnal kinyitotta, s szájába meleg tejet töltött, melyeket folytatván a körül lévők nagy örömére egy fél óra múlva szemeit ezen holtnak vélt ember felnyitotta; azután a faluba bévívén itt is melengették, s anynyira vitték, hogy két hét múlva két mankón járni kezdett, melyeket egy fél esztendő eltelése után lassanként el is vethetett. Ezután fenn járva ugyan, de nagyon gyengén, s elalélva élegetett ő kövárvidéki szolgabíró t. Florián András urnál mintegy két esztendeig, a mikor 1832-ben szeptember hónapjában Kolozsvárra jött, a hol is több előkelők adakozásaiból ma is tartogatja az ő most is beteges testét. Ezen történet igaz voltá erősítik több bizonyító irások, melyek az ő Kliczéről jött, az erdő felé való elindulásáról szólnak; bizonyítják a pásztorok s falusiak azon állapotot, melyben a feljebb megírt módon találták, az ő eleitől fogva megbizonyított erkölcsös maga viselete, mely szerint semmi álnokságot róla feltenni nem lehet, de az orvosi vizsgálat is ezt nagyon hihetővé teszi, mely szerint ő egy hosszszas szenvedésnek minden jeleit mutatja; egy különben magoss csontos ember, bőre színe zöldes sárga, izmai (musculi) lágyak, szemei elevenség nélkül valók, tagjai erőtelenül függenek, kevés mozgás is hamar elfárasztja, foghusa gyakran vérzik, az étket nem kívánja, a mit eszik is azt felemészteni

nem tudja, lábai dagadtak, az ujj nyomást magok után megtartják, egy szóval a vér megromlás (scorbutus) s vízkorság jeleivel sinlődik.

9. K a k a s d.

Határának közepén egy gödörben fekszik, csupán Medgyesfalva felé van kis térs nyílása az országhútra. Szomszédai: k.-ról Karácsonfalva $\frac{1}{4}$, ny.-ról Medgyesfalva $\frac{1}{4}$, M.-Keresztúr $\frac{1}{4}$, é.-ről M.-Vásárhely $\frac{1}{2}$, és H. Bodon $\frac{1}{2}$, d.-ről Káposztás Sz.-Miklós $\frac{1}{4}$, Ilenczfalva $\frac{1}{2}$ osztr. mértföldnyire. Területe részletesen és összesen: szántója 404 h. 1341 öl, kaszálója: 100 h. 1539 öl, szőlője: 6 h. 1356 öl, legelője: 66 h. 32 öl, erdeje: 355 h. 1020 öl, terméketlenek: 23 h. 1099 öl; összesen: 957 hold és 1587 □ öl, miből tér körülbé csak tiz holdnyi, a többi merőben hegy és oldal, sárga agyagos, palás, szurkos, sziváj és köves vegyületű. Házai száma 69. Hegyei: Nagy erdőn a borzjuk tető k.-re, erdős bokros; kukuja tető d.-re, szántó, csudálatos, hogy e hegyek tetőin bővséggel találhatik a legjobb fővény; Szőlőtető é.-ra, szántó, szőlő és bokros erdő. Szőlője egy darabban kettő létezik, k.-részét Csókának, a ny.-tit Unumájnak hívják, bora jó terem Gyümölcsősei gyarapodó állásbeliek, sok cseresznyét s szilvát termel. Patakja: a falu közpatakja, ered k. d. é.-ki osztályaiból, és foly Medgyesfalvára. Jó vizet több jó kutjaiból nyer. Vagyonosabb birtokosai: Keresztes Zsigmond, Gidofalvi Ferencz, Fekete János, Szép József, id. Bartus Sándor, ifj. Imre Mihály, Dósa Elek, Dósa Lajos, Dósa Ferencz. Köz és magán épületei: az ev réformátusok temploma kőből, cseréppel fedve, a falu é.-sark utcája közepében; ¹⁾ a magán lakok között kitűnő a Dósa Ferencz kőháza zsendelylyel fedve. Nevezetességei: 1771 körül pestis útján ki Kakasdon, eltöviseltett; vagy tiz gödör helye most is látszik, hol az őrizetek voltak a bé s kijövőknak vigyázására. Mily kicsi volt Kakasd, s nevét honnan vehette, említi 1778-ban írott verseiben m.-vásárhelyi réf. tanár Kovásznai Sándor, kinck édes apja korábban itt réf. pap volt; a vers így hangzik:

„Villa decem vix est miseris possessa colonis,
Nomina de gallo nocte canente gerit.“

10. K á p o s z t á s S z . - M i k l ó s .

Fekszik határának csaknem közepén, inkább a keleti részben, északi része lankás hegyen, a déli merőben térségen. Szomszédai: k.-ról Csiba, ezzel össze van kapcsolódva; ny.-ról Ilenczfalva $\frac{1}{4}$,

1). Miképp szakadt el fiók megyéje, erre nézve lásd Medgyesfalvát.

d.-ről Fintaháza $\frac{1}{4}$, é.-ről Kakasd $\frac{1}{2}$ osztr. mértföld távolra. Területe részletesen és összesen: szántója 720 h. 298 öl, kaszálója: 337 h. 643 öl, szőlője: 9 h. 1465 öl, legelője: 77 h. 1227 öl, erdeje nincs, terméketlenek: 59 h. 329 öl; öszvesen: 1204 hold és 762 □ öl, minek $\frac{2}{3}$ -da tér, s ennek földje a Nyárád körül fővényes, egyebütt fekete homok; $\frac{1}{3}$ -da hegy és oldal, ez fekete homokos és fehéres agyagos. Házai száma: 114. Hegyei: az akasztófánál, határa é.-sarkán, szántó; ez alatt van szőlője is, mely jó bort terem. Gyümölcsészete gyenge, bármit ültetnek, kivész. A réformáta megye kezdette szaporitgatni az eperfákat egyháza körében. Folyóvize a Nyárád, foly Csibáról, és halad Fintaházára. Patakjai: a Csibáról jövő Göbecz, elterül határán; Telek, é.-ről ered apró forrásokból, a réteket elborítja; Bancsi a k.-sz.-miklósi és csibai határok közt ered, mikor kiárad sok kárt tesz, a falun keresztül foly a Göbeczbe. Ivó vizül a Nyárádot használják, de vannak jó kutai is. Vagyonosabb birtokosai: a Zilahi, Pető, Nagy, Imre, Bancsi, Ozdi családok. Köz és magán épületei: az ev. réformátusok temploma kőből, cseréppel, tornya zsendelylyel fedve, diszes szép épület a falu é.-ny. részében, egy fölemelkedett dombon; ezelőtt hat évvel újjítatott meg, állítólag goth miv, s falait olajoson festett szent képek ékesíték egykor, egyik boltívi tégláján az 1202-ik év jegye volt olvasható, ¹⁾ ma bévan meszelve; ez egy házról a k.-sz.-miklósi ref. megye levelei közt 1622-ről van először említve. A görög egyesültek fa temploma a falu déli végén. Magán lakói közt több csinos cserepes s zsendelyes épületek vannak.

II. Karácsonfalva.

Fekszik határa közepén, északi része hegyen, d. téren. Szomszédai k.-ról Folyfalva melylyel öszve van kapcsolva, ny.-ra Csiba $\frac{1}{8}$, d.-ről Somosd $\frac{1}{4}$, é.-ről H. Bodon $\frac{1}{2}$, Kakasd is $\frac{1}{2}$ osztr. mértföld távolra. Területe részletesen és összesen: szántója: 568 h. 770 öl, kaszálója: 218 h. 575 öl, szőlője: 15 h. 88 öl, legelője: 108 h. 1196 öl, erdeje: 26 h. 693 öl, terméketlenek: 39 h. 1478 öl, öszvesen 977 hold; ennek $\frac{1}{3}$ -da tér, földje fővényes, fekete sziváj, vizenyős, $\frac{2}{3}$ -da hegy és oldal, sárgás fehéres, krétás földü szakadásos hely. Házai száma: 82. Hegyei: k.-ról a Pusztaszőlő tető, kopár marha legelő; Csillag: pusztaszőlő és szántó; ny. é.-ről Hangos, e hegyen és a k.-re fekvő Vén hegyen közepes borai teremnek. Folyóvize: a Nyárád, jó Folyfalváról, egy lisztelő malmot hajtva halad

1). E téglák erősek, s szélességök éppen akkora, mint hosszúságok.

Csibára. Patakjai: a Berecz, ered a karácsonfalvi és folyfalvi határok közti hegyekből, a helység é. részén gyakori kiöntéseivel sok kárt tesz; a Horgos nyugotra, a falun keresztül folynak a Nyárádba; a Véczeke Folyalfváról jő, s halad Csibára. Ivóvize a Nyárad, de vanak jó kutai is. Vagynosabb birtokosai: Erdős Márton özvegye, az ev. réf. megye, Ozsváth Sámuel, Erdős Lajos, Apa Gergely, Mán László, Csiki György, Imre Mihály. Köz és magán épületei: az ev. réformátusok temploma, diszes szép kő épület cseréppel; tornya zsendelylyel fedve, a falu é. részén, egy kis kerek dombon, ide járnak a folyfalviak is. Van egy három mázsás harangja 1655-ből, Sebestyén mihály öntette. A görög egyesülteké, ez is é.-ra fekszik. A magán házak közül említhetők a ref. papé é.-ra, a Nagy Mihályé délre. stb.

12. Maros-Keresztur.

Fekszik a Maros bal partján, téren, határának é. résziben. Szomszédai: k.-ról Medgyesfalva $\frac{1}{4}$, ny.-ról Nyárádtó $\frac{1}{4}$, Malomfalva $\frac{1}{4}$, é.-ről Cs.-Sz.-Iván $\frac{1}{8}$, Náznánfalva $\frac{1}{8}$, Kisfalud $\frac{1}{8}$, d.-ről Lukafalva $\frac{1}{4}$, Ilenczfalva $\frac{1}{4}$, osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója: 1021 h. 356 öl, kaszálója: 224 h. 1458 öl, szőlője nincs, legelője: 201 h. 128 öl, erdeje: 48 h. 1498 öl, terméketlenek: 164 h; összesen: 1660 hold, és 240 □ öl, melynek fele tér, s ennek földje fekete agyagos, köves, fele hegy és oldal fekete sziváj. Házai száma: 104. Hegyei: Szőlő lábja k.-re, szántó; és az Akasztófa padja. Folyóvize: a Maros, jő Medgyesfalváról, halad Malomfalvára. Patakjai: a Paniti é.-ről Náznánfalváról, a Csere, a falu határa d.-részéből ered, a falun mindkettő keresztül foly; a Hágó k.-ról, forrásokból buzog, kiáradásaival épületekben, szántókban sok kárt tesz; mind a három a Marosba szakad, melyet használnak ivó vizül is. Vágyonosabb birtokosai: Pál Károly, Szörcesei Benedek és Elek, Domokos Domokos, Miesz József, Kádár István, Filep József, Aszalos Sámuel. Köz és magán épületei: az ev. réformátusok temploma k.-re fából, de most helyébe téglából újat építeni akarnak; van egy négy mázsás harangja, következő latin felirattal: „Sit nomen Domini benedictum 1597.“ A ref. templom mellett van a görög-nemegyesültek egyháza. A magán lakok közül kitünőbbek: a Pál Károly, Szörcesei Benedek és Elek, Domokos Domokos, Miesz József házak. Nevezetessége: határa é. részében több épületeknek romjai látszanak, helyét földvárnak hívják, kőfala nem áll, apródonként bontogatja a Maros, alapja látszik, nagy vastag téglák,

cserepek találtattak itt, s régi rézpénzek; hagyományilag ez Nyárádtőnek, M.-Keresztturnak és Lőrinczfalvának közös temploma volt, Básta ágyuval lövette a malomfalvi oldalról, éppen akkor mikor isteni tiszteleten volt a nép, mely itt veszett el, mert kik elszaladtak sem menekülhettek, mivel azokat is össze vagdalták, kiirtották; ekkor pusztult el Nyárádtő, M.-Keresztur, hihető Medgyesfalva is, e helyen továbbá másfélől mélységre is embercsont halmokra találunk most is, talán az itt elvérzettek pómaradványai. Maros-Keresztturnak sok károkat okozott és okoz a Maros beltelkein, utcáján és határán, miért régebb, s most közelebből is folyamodtak az illető törvényhatóságokhoz. A szék közgyűlései 1839-ki jegyzőkönyvében az áll, hogy „a maros-kereszturi közönség, a Maros vize által az országútjában tett szerfelett való károsíttatását fedezvén fel, annak orvoslása végett segedelmet kér. Ajánlja az universitás a tisztí hivatalnak, hogy a romlásnak megigazítására, a menynyi erő kívántatik, anynyi iránt tegyen rendeltet, hogy hova hamarább a veszedelem a falutól távoztassék el.“ Megtette a szükséges lépéseket a marosszéki tisztség a menynyire tőle telt, de ezzel csak az bizonyult bé, hogy ide is országos segedelem kívántatik, addig is, mig boldogabb idők a Maros szabályozását meghoznák.

13. Medgyesfalva.

Fekszik a Maros bal partján, tulajdon határának déli osztályában, téren. Szomszédai: é.-ről a Maros egy puska lőtávolságban, melyen túl Medgyesfalva határa és Názánfalva, k.-ról M.-Vásárhely $\frac{1}{4}$, d.-ről Kakasd $\frac{1}{4}$, ny.-ról M.-Keresztur $\frac{1}{4}$ osztr. mértőldnyire. Területe részletesen és összesen: szántója: 928 h. 1107 öl, kaszálója: 567 h. 1082 öl, szőlője: 10 h. 1484 öl, legelője: 149 h. 434 öl, erdeje: 242 h. 559 öl, terméketlenek: 135 h. 41 öl, összesen: 2033 hold 1507 \square öl; ennek $\frac{2}{3}$ tér; földje nagyobbára fekete agyag, fővényes és köves, $\frac{1}{3}$ -da sárga agyagos, s némi részben köves, hegy és oldal. Házai száma: 116. Hegyei: a szőlő feletti, legelő és erdő, a makkos erdőn feljűli, minek oldala és teteje erdő, alja szántó. Szőlője egy van Kakasd felől, a gr. Lázár Mórén, nagy iparral, gondosan mivelik és jól terem. Folyóvize: a Maros M.-Vásárhelyről jó Medgyesfalvára, s itt egy lisztelő malmot forgatva ny.-ra tartva halad M.-Kereszturra. E falunak is sok kárt okozott a Maros, s ezért mostani árkától máshova vitele iránt többször folyamodtak a felsőbbséghez Medgyesfalva lakosai, tanusítják azt a marosszéki eredeti gyírásgyűlési jegyzőkönyvek. Patakai: bodoni p.

M.-Vásárhelyen át Bodonból, a kakasdi az ottani hegyekről, a Tó patak a medgyesfalvi és kereszturi határokról erednek, inkább esőzéskor indulnak meg, nem kis rombolásokat téve a Marosba ömlenek. Ivóvizül a Marost használják, de vannak jó kutai is. Vagyonosabb birtokosai: gr. Lázár Mór, a felszabadult urbéresék, Görög utódok, Szathmári István, Kakasdi Fekete János. Köz és magán épületei: a r. katolikusok temploma ¹⁾ ny.-ra a falu végén kőből, zsendelylyel fedett tornya vörösre van festve. A görög-nemegyesülteké d.-re, fából. A magán lakok közül legszebb gr. Lázár Mór emeletes kőudvarháza ny.-ra, nagy kertel, néhány fenyő s több gyümölcsfákkal; istállója is szép körülbé 20 öl hosszu, 8 öl széles, szép új izlésű téglá épület, elfér belé 40 ló is, jelenleg 20 van benne, négy szélin vasrácsos rekesz a ménék számára, d. végében van a lovászmesternek három lakszobája, é.-ről megint három szoba egy másba nyílólag, itt tartják a hámozat, s itt laknak a lovászok; k.-felől kívülről van egy kut, mely csapon belé jár az istállóba, alól földé élire vert erős téglákkal ázfaltal összefoglalva, padlásáról középen csigán eresztetik le a széna; k.-ról ny.-ról kétfelé nyíló ajtókkal, a lovak ki s bévételére. Van ez udvarban egy Londonból hozatott kézi malom, közönséges nagyságu, kaszten alakú; egy ember hajtja, naponta hat véka gabonát örölhetni vele házban; fiókjaiban külön válnak a finom liszt, kása nemek és korpa. Az udvar belsejében mindenütt hasznos és gyönyörködtető tárgyak változatossága ragadja meg a nézőt, s a csinos rendezettség mi itt van, mintául szolgálhatna, nem különben a hasonló karban álló külgazdaság, mely a szép és jó fajú nagy ménesen kívül, mindennemű marhákkal s kellekekkel csinosan van ellátva. Oklevelei: „Mandatum Joannis de Hunyad quomodo Jacobus filius Alardi de Medjesfalva, Item nobiles Dnae Margarethae, et Marthae item Michael filius Ponya, ex nemore Ponyaberke vocat. Item villis Sz.-Miklós, Fintaháza, Kövesd, Sz.-Anna, Szőkefalva, Udvarfalva, ratas suas portiones percipere debeant Anno 1451“. ²⁾ Nagy Szabó Ferencz krónikás szerint: 1601-ben Medgyesfalva mellé vonta magát 3000 Kurtán, de Székely Mózes s Báthori Zsigmond táborával, ott kapván azokat levágta, Medgyesfalvát felégette ³⁾. Nevezetes az Angyalosi János medgyesfalvi birtokos 1612-beli pere Zékel Vásárhelyi Hajdu Mártonnal, miről a ma-

1). Kunics Ferencz jezsuita, Dacica Szikuliája 70-ik l. írja: „Medgyesfalva cum venusta Curia, et templo Divae Virginis Elisabeth visitantis Excmo Transilvaniae Gubernatori obnoxia“. 2). Az eredeti megvan a gy.-fejérvári káptalani levéltárban. 3). Gr. Mikó, Erdélyi Történelmi Adatok I. k. 63—65 ll.

rosszéki azévi jegyzőkönyvek szólnak. Érdekes az 1673-dik évi ó-tordai zsinaton kelt következő okmány is: E Synodo Generali O Thor-dae 1673-die 17 junii. Az Kakasdiaknak Megyesfalviaknak meghengedetett hofi a Sz.-Miklósiaktól külön praedicatorat tartsanak, az megh engedése penigh ilyen conditioval légien, hofi tisztességesen szaporítsák az fizetését ígéretek szerint a praedicatornak, az mi penigh az sz.-ecclájokhoz való jusokat illető volna, mely Sz.-Miklós-vagyon a Kakasdiaknak, az Marosszéki Dioecesis igazítsa; per manus Jurati Notarii publici. Casp. Tyukosi mp.

Anno 1673 die 27 junii Maros Vasarhelini habita. Az Generalis deliberatioja szerint mellyet die 13 junii Ó-Thordán tön, az Kakasdiaknak a praedicatorát köziekbe bocsátottuk. Ez okául mivel ígéretek szerint praestáltak a praedicator fizetésnek, öreghbittésén tisztességesen, már partialisunkba minden Szent Miklosra való épületeknek építésekétől, mind künn-benn valóktól végképpen elszakadoznak az Kakasdiak, mivel mind Templomok, mind praedicator háza közöttök felépült, építsék azokat, viseljenek arra gondot. In partiali Congr. nostra per — — — — Galambfalvi mp. 1) Nem minden érdek nélküli az Angyalosi család jóságai felől Angyalosi Erzsébeth és Krisztina testvérek 1685 apr. 10-én kelt „Divisionalis“, mely így hangzik: Kihalván az Angyalosi fiuág, maradott két leány: Angyalosi Erzsébet, Dálnoki Mihálcz Mihályné, és Angyalosi Krisztina, Körtéfi Bálintth Zsigmondné; ezek a következő Angyalosi-jogokat osztják meg: Medgyesfalván a Matykon lévő malommal, minek részlete Venicse; (talán ez lesz a Názánfalvánál eléjövő Vánchiai pusztá) Kisfaludon, Borzaszegen, Názánfalván, Sz. Királyon, Kakasdon, M.-Vásárhelyen a várban lévő házzal. Tordamegyében: Szász Régenben, Petében; Küküllő-megyében: Kis és Nagy Egrestön, Szénaverősen, Zágomban, Gogányban, Kis Kenden, Fületelkén“ 2) — 1685-ben junius 19-kén Ráthoti Gyulafi László főkapitány jelenlétében Medgyesfalván, a Matykó nevű réten lustra tartatott. Főkirálybíró volt ekkor Lázár Imre 3). A nevezett Matykó rét melyen a lustra volt, ma nem Medgyesfalvához, hanem M.-Kereszturhoz tartozik, hogy és mikor szakadt el attól, nem tudhatni. Az ev. reformátusoknak Medgyesfalván templomok volt, és e helységet Magyarok lakták, azt bizonyítja a már elősoroltakon kívül a következő ugynevezett „Deliberatio super Litigatione Medgyesfalvien. ceu

1). Az eredetiből, mely názánfalvi Szántó János urnál van. 2). Az eredet után készült hiteles másolatból közlöm e kivonatot. 3). Meg van e Lustra eredetileg Marosszéki levéltárában; — lásd előbb 100-ik lap. n. betű alatt.

Filialis Ecclae, contra Ecclam Kakasdiensem tamquam Matrem consid., mely így hangzik: sok villongások és egymás között való háborúságok lévén a medgyesfalvi filialisbelieknek a kakasdi mater eccla ellen, a Isteni szolgálatnak közöttök való kiszolgáltatása, a megye szolgálattya, templom építése, parochia körül való kertek és egyéb szedő-vedő iránt, ezelőtt mind az építésben mind a fizetésben medietast tartottak; de az elmuft esztendőben juniusban celebráltatott partialisunkba tettünk volt valami változtatást, mivel hogy a medgyesfalviak panaszoikodtak volt megkevesedések, és a réájok néző holmi dolgoknak supportálására való tehetetlen voltok felől, most újólág előnkbe jövéen kívánák azt: hogy az Isteni szolgálat az előbbeni állapotjára álljon vissza. Mi azért kívánságokat értvén, nem ellenkeztünk benne, ha magok között megegyezhetnek; annak okáért közönséges akaratból megegyezvén magok között tettek ilyen, czentul megmaradó rendelést: Az Isteni szolgálat ha egyik Vasárnap regvel Kakasdon lészen, Medgyesfalván délyest légyen, és más Vasárnap ismét regvel Medgyesfalván, délyest Kakasdon légyen, a több Innepekben az szerint tartassék meg a rend, minden pénteken regvel Medgyesfalván lészen. Az építés és egyéb szedő-vedő mind a Malomfalviak mind a Kakasdiak iránt capitatum osztassék fel, ki-ki része szerint a mivel tartozik praestállya, melyeknek vinculumokat ha valamelyik fél felbontaná, tettek magok között ötven forint vinculumot, és megállására minékünk kezeket beadták Kakasdról: Zoltán Sámuel, és Zoltán Mihály, Imre Mihály, Szántai István, Váralyai Mihály, Szép Márton, Szép György hitös Sz. Egyházfia; Medgyesfalváról: Zoltán Sigmond, Kálnai János, Székely Mihály, Székely István, Thót Mihály, Thót János, Székely Márton, Székely György. Melly alkalmokat miis partialisul helyben hagytuk, és megerősítettük. Ex partiali Congregatione M.-Vásárhelyini. A 1702. 26 junii celebr. Extradatum per Johannem Deáki Sedriae Sanct. Refor. S. Marus Jur. Not. mp.,¹⁾ A marosvásárhelyi szt. ferencziek nevelédjét illető alapítvány levelek s felsőbb rendeletek kézirati becses jegyzőkönyvében olvastam, hogy: 1716-ban Medgyesfalván a Calvinista templomot gubernator Kornizs Zsigmond a katolikusok számára elfoglalta.

14. Ny á r á d t ő.

Fekszik egészen téren, határának ny. osztályában. Szomszédai: k.-ról Lőrinczfalva $\frac{1}{4}$, ny.-ról Malomfalva $\frac{1}{4}$, Vidrátszeg ²⁾ $\frac{1}{4}$,

1). Az eredetiből mely náznánfalvi Szántó János urnál van. 2). Küküllő-megy. és falu.

d.-ről: Kis-Cserged $\frac{3}{4}$, ¹⁾ é.-ről M.-Keresztur $\frac{1}{4}$, osztr. mértföld-nyire. Területe részletesen és összesen: szántója: 1223 h. 415 öl, kaszálója: 665 h. 214 öl, szőlője: 3 h. 1117 öl, legelője: 228 h. 132 öl, erdeje nincs, terméketlenek: 120 h. 429 öl; összesen: 2240 hold, és 707 □ öl, minek $\frac{3}{4}$ -de tér, földje porondos, fekete sziváj, kevésbé kőves, $\frac{1}{4}$ -de lankás, dombos, sárga agyagos és kőves. Házai száma: 178. Hegy egy síncs. Szőlője is van keletről kőves és kicsi, de jó bort terem. Folyóvizei: a Maros, jó M.-Kereszturról, határa ny.-részén foly Vidrádszegre, sok kárt tesz nagy darabokat ontván és özönelvén bé Nyárádtő területiből; a Nyárád, Lőrinczfalvától érkezve határa d.-li részén át Vidrátszegre halad, hol annak felső, keleti végénél a Marosba szakad, (tehát nem Nyárádtőnél, miképp azt írónk közönségesen állítják); van rajta d.-re és ny.-ra két lisztelő malom, s ugyan e tájatt szesz gyára is. Patakok itt csupán esőzések alkalmával indulnak, Cserged és Teremből ²⁾. Ivóvizet a Maros és Nyárád szolgáltatnak, vannak kutai is, de ezeknek vize édes, puffasztó, s inkább a marhák számára tartják. Volt sós kutja is határa ny. résziben, de a vízáradások betöltötték, s mivel gyenge is volt. oda hagyták. Vagyonosabb birtokosai: Horváth Ferencz, Macskási Lajos, Székely Gergely, Daczó Ferencz, Bothos Kálmán, Kelemen István, br. Kemény Pál utódai, Pál Károly, Bárdosi János, Kritka János, Jánosi József, Kovrig József, s a felszabadult urbéresek. Köz és magán épületei: a görög egyesültek nagy, téglából s kőből vegyesen készült temploma tornyával, ny.-ra a róm. katolikusoké, csinos faépület haranglábbal; e megyét a jézsuiták állították fel 1768-ban ³⁾; az ev. réf. kis egyháza, ez is ny.-ra van. Magánlakai között csinosabbak a Horváth Ferencz kőháza, cseréppel fedve; a Daczó Ferenczé, Bárdosi Jánosé. stb. Nevezetességei: A Hátszegvidéken feküdt Ulpia-Trajana nevű fővárosból indulván ki a római út, egyik ága a Vaskapun át Oláhországba ment, a másik ág Fejérvár, Enyeden s Thordán át a pusztacsáni, s ródi hegybérczen a feleki hegyet megkerülve Kolozsvárra, onnan Dézsre, s innen tovább Magyarországra ment által. De Thordától M.-Vásárhely felé is ment egy főág s Görgény felé felhatva, ebből egy mellék ág Nyárádtőnél a Nyárád mellett egész Mikházáig vonult fel, hol egy római gyarmatnak kellett lenni ⁴⁾. Nagy

1), Küküllőmegyei falu. — 2), Küküllőmegyei falu Teremi is. 3). — A sz. ferencziek m.-vásárbelyi neveldejének az iratokról vitt jegyzőkönyve szerint. 4) Handbuch der Statistik und Geographie des Grossfürstenthumes Siebenbürgen, von J. H. Benigni k. k. Feldkriegs Secr. 3. Heft Hermannstadt 1837 é. I a „Nemzeti Társalkodó“ 1839 folyamát.

Szabó Ferencz krónikájában olvassuk, hogy Básta 1601-ben a Báthori Zsigmond ellen viselt hadi vállalat alkalmával a Székelyföldről kivonultakor egyszer Nyárádtőnél is megszállott, de csak rövid időre, mert Báthori Zsigmond 'közeledtének' hírére, miután kőmei is elfogattak, sietve vonult Kolozsvár felé ¹⁾. 1603-ban Székely Mózes is, miután a megyéket Básta bérenczeitől megtisztítva, szeretett szülőföldére a Székelyföldre indult be, Nyárádtőnél foglalt szállást; itt fogadta a m.-vásárhelyi küldötteket, kik élést szállítottak tábora számára, s kiknek egyike maga a krónikairó Nagy Szabó Ferencz volt. A nyárádtői szállásról indítá el 'válogatott' szép sereggel Makó Györgyöt és Imecs Mihályt Segesvár felé ²⁾. — Meleg Mihály nyárádtői jószágá gondviselője, Ferenczdeákhoz írt commissioja is bir némi érdekekkel, s azért im, közlöm ³⁾: 1-a febr. 1667 Memoriale pro Martino Melegh. Ez szerint kd. Ferencz Déák uram ne neheztelje, az szék birájával tilczan el mindeneket: 1. hogy az én Nyárádtői örökségemet senki megh ne vegye mástól, sem penigh hatalmasabb ne birja; az ki pénzt mástól vött is fel keresse pénzét; mert az én jószágom felől felelek, nem is engedem senkinek. 2. Az malom előtt való két földet is, az meljen Maksainé aszszonjom kapdos, békét hagjon eő kme néki, mert senkinek egy pénzt is érette nem adott az többinek is békét hagjon eő klme: ne szántza, mert egy átallyában elhordatom rolla az gabonát és szénát, mert eddig is eő klme az dézmát érette megh nem atta. 3. Haller uraméknál az melj földem van zálogban, kit Korodi János adott Haller Gábor uramnak 35 forintban, arra is senki több pénzt ne adjon, migh vagy magam, vagy Fiam jelen nem lészen". — Maxai Dávid „Nyárádtői“ előnévvel birt ki mint Szűz Mária buzgó tisztelője Mária Théréziától 1750-ben Máriafi nevet nyert; Dobokamegye főispánja volt ⁴⁾ 1848-ban Nyárádtőnek nagyobb részét a rajta keresztül vonult csapatok felégették anynyira, hogy csak félre volt házai maradtak épen; Gedeon tábornagy ugyanazon évi november 5-én, midőn M.-Vásárhelyt bevette, tábora nagyobb részével itt foglalt állást.

15. Ny. Sz. Benedek.

Az é. fele csere-oldal nevű hegy alatt, dombon, fele téren fekszik, határa é. részében. Szomszédai keletről B. Madaras $\frac{1}{4}$, ny.-ról Ákosfalva $\frac{1}{4}$ d.-ről Harasztkerék és Vaja $\frac{1}{4}$ osztr. mföldnyire, é.-ről is Baczka-Madaras és Ákosfalva. Területe részletesen

1) 2) Erd.Tört.Ad.I. k. 62—66 ll. — 3) Eredetije saját gyűjteményemben van. —

4) L. Hodor Károly, Dobokamegye ismertetésében.

és összesen: szántója 512 h. 1498 öl, kaszálója 269 h. 1275 öl, szőlője 40 h. 610 öl, legelője 214 h. 554 öl, erdeje nincs, terméketlenek 59 h. 473 öl, összesen 1096 hold, 1200 □ öl; ennek fele tér fekete sziváj, szurkos, fővényes földű, a Nyárádhoz közel pedig sárga porondos; fele hegy és oldal, veres palás, omladozó. Házaai száma 112. Hegyei: északra vannak Kurtatető az Ortvány szélén, legelő; Újfogás, szőlőtető, ez is legelő; Cseretető, szőlő és szántó; é.k-re Akasztófaoldal, vízenyős, palás, öszsze-hasadozott s naponta sorvadó, gyenge, kopár hely. Szőlője csak egy van Csere és Vápa név alatt határa d.é. osztályában, közepes jó bort terem. Folyóvíze a Nyárád, jó Baczka-Madarasról, Sz. Benedek d.-li részit hosszában átfolyva egy lisztelő malmot hajt, Ákosfalvára foly. Patakjai: a Véczke vagy Harasztkerékről jövő, szakad Nyárádba; a Vajai p. ugyanonnan ered, Sz. Benedek határán több károkat téve Ákosfalvára siet. Ivóvízei: a Nyárád, a faluban nincs, de határán jó csorgója is van. Vagyonosabb birtokosok: gróf Tholdalagi Mihály, Farkas János, Gálfalvi László, Demes Péter utódi, Szász Ferencz, s az Incze, Vita, Ferenczi, Szász, Móré, Gál családok. Közés magán épületei: az ev. reformátusok egyháza, tornyával kőből, egy hegy alatt; ez utóbbiban a kisebb harang másfél mázsás, új arab jegyekkel, 1493 évszámmal jelölve; elől a számon kicsi o, hátul megint két kicsi o. czirádákkal betöltve, az utóbbi két kis o. közt nagy pusztaság egy négyszögben, d.-ről oroszlán egész nagyságban, hátul k.-ről ismét egy ilyen oroszlán, és é.-ről is hasonlólag négyszögben más. E templom körül földszint mi sem látszik, de egy öltre, helyen-helyen csak fél öltre béásva vastag téglákból rakott fal alapjára találhatni egy hajdani hosszu nagy épületnek, monda szerint a Sz. Benedek szerzetesei kolostora volt, mit igazolni látszik az, hogy a ref. pap kertében a czelláknak megkapták fundamentumát, s kútkra azokból sok köveket ástak ki. Másik a görög-nem-egyesültek fatemploma k.-re. A magán házak közt szebbek: a gr. Tholdalagi Mihályé, tágas, csinos kertével s udvarával; ny.-ra a ref. papé, a mesteré, kőből építvék; van néhány cserepes, zsendelyes is, de legtöbb a zsuppal fedett ház.

16. Ny. Szent-László.

Az unitáriusok szent-lászlói egyháza körétől egy kis térközre, a Nyárád mentében elnyúló fenlapályon fekszik, még pedig d.-ről tekintve hápa-hupásan, ny.-é.-ki része inkább egy domb alakját mutatja, közbül Nyomát és Irma patakok; k.-ti s ny.-ti vége is dombon, csak néhány háza van térségen saját határának k.-ti és ny.-ti osz-

tályában, jobbadán a közepén. A falu közepében levő többnyire nagy s hosszu kertek miatt, rendetlen, formátlan kinézése van. Szomszé-
dai k.-ról Ny. Gálfalva $\frac{1}{8}$, ny.-ról Bálintfalva $\frac{1}{16}$, d.-ról Sz. Há-
romság $\frac{1}{8}$, Sz. Gericze $\frac{1}{8}$, é.-ről Nyomát $\frac{1}{8}$ qsztr. mföldnyi távol-
ra. Területe részletesen és összesen: szántója 32 h. 412 öl, ka-
szálója 249 h. 92 öl, szőlője 6 h. 1084 öl, legelője 77 h. 1577 öl,
erdeje 20 h. 852 öl, terméketlenek 63 h. 684 öl; egészen 1149
hold éz 1501 □ öl, minek csak $\frac{1}{3}$ -da tér, földje feketés sárga és
vizenyős; $\frac{2}{3}$ -da fejtér agyagos, k.-re és ny.-ra köves hegy és oldal.
Házai száma 113. Hegyei: Döngő k.é.-ra egy része szántó; Tövis,
é.-ről kopár legelő; Csereoldal ny.-ra, köves rossz hely. Szőlője csu-
pán egy van é.-ny.-ra, sovány és agyagos. Gyümölcs termesztése
gyenge. Patakjai: é.-ről erednek a Nyomát, Irma, és Kövespatak a
Nyárádba folynak; a Csere, a sz.-lászói hegyekről ered, Bálintfal-
vára halad, határvonalat képez Sz.-László és Bálintfalva közt.
Ivó vizei a Nyárad, források, s más jó vizek. Vagyonosabb birto-
kosai: Nagy Dénezs, Nagy Zsigmond, Balla József, gr. Rhédei La-
jos, Maurer Károly, Komáromi utódok, König Gothárd, Jakab Gyula,
Pataki Zsigmond, Pataki István, Maurer Mihályné, Sárosi György
maradéki. Köz- és magán épületei: a falun kívül a keleti szélén az
unitáriusoknak ódon góth stílusú nagy egyháza kőből szembeötlő,
d.-felé, hol felszínéről az új mésztörzshöz, helyén régi festések
láthatók; k. részének falai épen, a ny. tinak is kőajtója, mely hihe-
tő talán egykori újításakor tétetett ide; ugyan k.-ról van egy 1645-
beli szék, a rajta levő festett latin irat szerint, Sárosi János ké-
szítette magának s ivadékainak. A szentélynek, mely é.-ny.-ra áll,
belső szobájában van egy faragott nagy kő, kerületén nagy kerek be-
tükkel e van: „Obiit in Domino in Oppidó Saxonum Prasmar. XXIII
octob. MDXCVI suae vero aetatis anno XXI“. Feljül kerekded me-
zőben vitézi sisak van mellvassal, s egy nyílveszszővel átszúrt haj-
tott tetejű gombos, hajtókás süveg felett balról öt sugáru csil-
lag, jobbról félhold, s ezek között egy nyílveszsző képezi a czimert,
mely alatt e versek olvashatók:

„Hic cubat ecce brevi Matthiam stirpe Sigeri

Exitu tristi, quem lapis arte tegit,

Ingenio felix, felix et flore Juventae,

Et prisca Patrum stemmate clarus erat.

Hic coluit numen ferventi pectore salum

Pulchrosque virtutum jam documenta dabat.

Lustra sed implenti quator cum messis in Herba

Esset adhuc viridi falce resecta perit
 Namque non cineri nec novit parcere garis
 Mors rapuit, corpus spiritus astra subit.“

E templom cseréppel, tornya zsendelylyel fedvék; két régi hangja van, a nagyobbik $4\frac{1}{2}$ mázsás, válla kerületén ¹⁾ e felirat van: „O REX ✕ CHIRIE ✕ VENI ✕ CVM ✕ PACE ✕ JESVS ✕ NAZARENVS ✕ REX ✕ JVDEORVM. 1498.“ A magán-lakok közül szebbek a Maurer Károly, és Nagy Zsigmond kőházak, vannak csinos faépületei is. Oklevelei. „Donatio portionis in possessionibus Szent László, Harasztkerék, Bálintfalva, Kakasd, Sz.-Simon, Sz.-Rontás, Bere, Monyoros in Maros, Kismeod in Udvarhely Sedib. ac Cserged in d. Küküllő Cottu exist. pro Egregio Joanne Szigor de Szent László 1589.“ ²⁾ Továbbá egy más adomány levél, mely június 26-án 1641 Kőosvárt kelt Rákoczi György és altitoknoka Szalárdi János aláírásával, s melyben egy jország részt adományoz Sárosi Jánosnak, és neje Ozdi Zsuzsánnának Szentlászlón a Nyárad mellett, mely a Sijgher Jánosé volt ³⁾.

VI. Kááli járás.

1. Agárd.

Fekszik két hegylánc között é.-ra oldalos helyen. Szomszédai k.-ról Csejd $\frac{4}{8}$, és Böö $\frac{5}{8}$, ny.-ról Jedd $\frac{4}{8}$, d.-ről Vecze $\frac{7}{8}$ és Kebele $\frac{3}{8}$, úgy Kebele Sz.-Ivány $\frac{2}{8}$, é.-ről Maros Sz.-György $\frac{7}{8}$ osztr. mértföldnyire. Területe részletesen és összesen: szántója: 522 h. 62 öl, kaszálója: 118 h. 131 öl, szőlője: 10 h. 1153 öl, legelője: 112 h. 611 öl, erdeje: 361 h. 647 öl, terméketlenek: 24 h. 90 öl; egész területe 1148 hold és 1094 □ öl, minek $\frac{5}{6}$ -da hegy, $\frac{1}{6}$ -da tér, földé veres sziváj, sárga agyagos. Háza száma 46. Hegyeit délen erdők borítják é.-ra szántóknak használják, van k.-ról egy szőlőhegye is homlokkal d.-nyra, kevés, de jó erős bort terem. Patakja a Böi, jó k.-ról a nevét viselő völgyből, d.-ről a falu mellett folydogálván le ny.-ra halad Jeddre. Ivóvizei bővön vannak, mert határán sok a forrás s azok közepes jóságúak. Vagyonosabb birtokosai: Kebelei Nagy Sámuel és Reich Károly, az egész falut birják s határán alig van 20 hold férő föld, a felszabadult urbéreseknél, a többi magok miveltetik. Köz és magán épületei: k.-ról az ev.

1). L. a sz.-lászói unitárius ekklezs. jegyzőkönyve 65-ik lapján. 2). A gy.-fejérvári káptalanban II. Liber Regius Sigismundi Báthori. Pagina 532. 3). Hiteles törvényes királyi táblai másolata megvan sz.-lászói Pataki Istvánnál.

réformátusok és a görög egyesültek fatemplomai; a magán házak közt kitűnnek: Nagy Sámuel és Reich Károly udvarházaik, az utóbbinak van egy száraz malma is. Nevezetességei: 1845-ben Reich Károly helyén lakott Marusán László több régi aranyokat kapott, közhir szerint, miért amaz ellene keresetet is indított de sikertelenül; m.-vásárhelyi ötvös Oroszlán Sándor egy két darabot beváltván közüllök, ő maga így adá elő nékem: három szegü rajz volt rajtok, közepin egy szem, melyből vonalok nyultak mind a három szegre kör sugárokat ábrázolól, és mindenik darab nyomott két közönséges aranyot.

2. Bóós.

Fekszik inkább k.-re az ugy nevezett Somos oldal alatti gödörben. Szomszédai: k.-ről Kebele Szent-Ivány $\frac{2}{8}$, Kebele $\frac{3}{8}$, Nyomát $\frac{4}{8}$, ny.-ről Koronka $\frac{9}{8}$, é.-ről Jedd $\frac{4}{8}$, d.-ről Baczka-Madaras 2 osztr. mértföldnyire, és megint Koronka. Területe részl. és összesen: Szántója 285 h. 1010 öl, kaszálója 103 h. 1491 öl, szőlője 12 h. 507 öl, legelője 66 h. 31 öl, erdeje 165 h. 1214 öl, terméketlenek 21 h. 537 öl; egészen 654 hold és 1590 □ öl, melynek $\frac{2}{3}$ -da hegy, $\frac{1}{3}$ -da pedig tér, földje sárga sziváj, agyagos, némely helyeken fővényes. Házaik száma: 56. Hegyei: é.-ről Nagyoldal, d.-ről Kis-Ernye, k.-ről Vadalmás teteje. Szőlői k.-re a nagy szőlő, vannak é.-ra is új szőlő ültetvényei jól termők. Patakja egy van, mely határának é.-ki Kápolnás nevű helyéről eredve egész falut s területét ketté vágva Koronkába foly. Ivó vizei gyengék, legjobb a kincses és Kis-Ernye aljáni csorgó, é.-ra Kápolnás végében levő felső kút, ezekből élnek a lakósok. Vagyonosabb birtokosai: Bodoni Istvánné, Nagy István, Bósi Lajos, Mátyus György, Zerényi János. Köz- és magán épületei: az ev. reformátusok temploma, fából a falu derekában. Magán épületei között vannak közepes jóságúak, de kitűnők nincsenek. Nevezetességei: határának Kincses és Kis-Ernye nevű déli részében hagyományilag ily nevű két falu volt hajdan, s a tatárok pusztították volna el; e helyen sok régi vasakat s kardokat találtak; Kis-Ernyéről, mint praediumról már egy 1580-ki oklevélben van említés.) — Marosszék gyűlési jegyzőkönyvéből közlésreméltónak ítélem a bózsi lakósok következő supplicatioját: „A Tekintetes Nemés Székhez Nságtokhoz, Kgltekhez alázatos Supplicatioja Bósi lakósoknak; mint kegyes Fautorinkhoz, igen bizodal-

1.) Lásd Hódost.

mason kényszerítettünk folyamodni, Nságtokhoz s Kgltekhez ilyen dolog felől: Mivelhogy a mi kicsiny falucskánknak, tehetetlenségéhez képest sulyos rajtunk a teherviselés, lévén mi közöttünk olyan emberek is, a kik magokat mentségeseknek tartván, közinkben nem akarnak contribuálni. 1. Kántor Bálint uram, kinek is igaz dolog, háza némely házbeli portékáival együtt az nyárban meg égett, a mellett pedig Istennek hálá semmi kár nem lett egyéb javaiban, és kiváltképpen gabonáiban, melyet is hitünk szerint készek vagyunk compróbálni. 2-ik a Méltóságos Gubernátor ő Excellentiájának lévén egy fundusa darab erdővel együtt annak őrzésére a funduson lakó zsellér bé eskettetett; az is ki akarja magát közülünk venni, holott mi úgy értettük, hogy az ur ő Excellentiája maga is mondotta, hogy azzal nem akarja ötöt immunitálni. Alázatosan reménkedünk ezek felől Nságtok és kglmetek illendő dispositiot tenni, és paranczolni irántok ne sajnálja Nsgtok és Kgltek, hogy mi is kevés és nyomorult állapotunkhoz képest jobban birhassuk a terhet; Nságtokk és Kglmetekk is Isten ő felsége jutalmaztassa meg. A. T. N. S. Ns. K. I. V. V. (A Tekintetes Nemzetes S. karoknak Igaz és Kegyes Választát Várván.) 1714 december 5-én.“

3. B ő ő.

Nagyobb része az ó. ny.-ra levő Füle nevű hegy meredek alján, a kisebb é.-ra a Berek hegy oldal aljában fekszik mindenütt hegyektől környezve, csak Móson felé van teres nyílása. Szomszédai: k.-ról Móson $\frac{2}{8}$, ny.-ról Agárd $\frac{5}{8}$, Csejd $\frac{4}{8}$, d.-ról Vecze $\frac{3}{8}$, é.-ról Székes $\frac{4}{8}$, Káál $\frac{6}{8}$ oszttr. mértföldnyire. Területe részl. és összesen szántója 477 h. 232 öl, kaszálója 111 h. 787 öl, szőlője 12 hold 1307 öl, legelője 67 h. 808 öl, erdeje 141 h. 554 öl, terméketlenek 41 h. 1112 öl; öszvesen 855 hold, melynek $\frac{1}{8}$ -da tér Móson, Káál és Agárd, $\frac{7}{8}$ -da hegy Csejd, Vecze, Székes felé; földje nagybárá sárga agyagos, kevesebbé fővényes. Házai száma: 52. Hegyei: a Füle tető, kopacz oldal. Pap-hegyese teteje, szerfelett magas, tiszta időben láthatok róla az Erdélyi havasok; Átal k.-ról, Boczérostető, déli oldala egyedüli szőlője a falunak s jól terem, Nyergestető d.-ról; Berektető ny.-ról; a hármás keresztnéli hegy, vagyis Varasdötő, erre facsarodik Bőből az úgy nevezett török út, a monda szerint itt jártakkor a törökök használták; Ölvár. három nagy verem van rajta omlófélben, régen zavaros időben ide bujt a nép. Patakjai: az Átal körüli két ágban, a Babbhely nevű részen Káál felé folyó patak és a Mező-szerpataka, mely Agárdra halad; Üver megett eső sza-

kadásból eredő, a Rétek sánca pataka, melyek Móson felé sietnek. Ivóvizei: é-ről Papkútja a falu mellett, s egy csorgó benn a faluban, ezekből élnek a lakósok, vannak határán is apró források. Köz- és magán épületei: a r. catholicusok temploma kőből bádogos tornyával; ez ecdlesiát 1766-ban állították föl a jézsuiták¹⁾; az ev. reformátusok fa temploma, két haranggal, anya könyve szerint egyiket 1754-ben vették 67 magyar forintot; ugyan e könyv 6-ik lapján ez olvasható: „Anno 1643 die 30 januárii a Mósoni Ecclaban (mely fiok megyéje Bőőnek) vagyon egy harang, vagyon egy ezüst mind kívül belől aranyos pohár, melylyel egy selyemmel varrott keszkenő, melyeket Markó Vajdné aszszonyom ő Nsga Istenhez való kegyes indulattjából conferált az Ecclához, vagyon egy on kanna, és on tángyér, más keszkenő is vagyon aranyos, Ébeni László ur hagyta Egy tarka matéria prédikáló székre való. In Visitatione Mosoniensi notavimus Anno 1666 die 15 martii. Vagyon egy két szély gyolts kötétes abrosz melynek a négy szélin — — — him vagyon fejéresen, Jánosi Miklósné adta, körülötte csipke van ⁽²⁾ Meg újittatott e templom 1750-ben; van egy 23 1/2 lat súlyu ezüst pohara, kis 4 v. 5 latos tángyéra, egy ón tángyér e kő metszéssel: „Conferalta a Bőői Rfta Ecclának Székesi Nzetes Boronyai Józsefné, Horváth Rebeka Aszszony, Istenes indulattjából 1758-ba.“ Vagyonosabb birtokosok: az Ugron család, Szabó Miklós, Magyarai Dani, Magyarai József, Magyarai György sat; ezek gyümölcsfákkal körülültetett csinos házakban laknak. A következő oklevelet Marosszék 1711-ki jegyzőkönyvéből közlöm: Caa Egr. Joan. Szilágyi de Akosfalva altr. V. Judicis Regij Sedis Scalis Marus ut A. Ratione officii sui contra et adversus praesen. Capitivum Gregor Peteo als (alias) Szöcs al s in Posse Beo resid. Jobbaon. Dni Grosi Gyeorgy Nápolyi, de eadem ut I.

Pro A Proc. Georgius Olajos etc. alij dicitque ad praes. Exhibeálandó Certificatoria Raamból világosan elucescál, miokon kelletett eőkem. ez jelenvaló Capitivust personalis comparitoria ad 8-m diem certíficáltatnom, és ugjan akkor földes urának értékre adnom; hogy tudniillik ezen specíficált fogoly I. nem gondolván sem az Istennek parancsolattyával, sem az Ország törvényével, hanem eő magát In ellen káromkodó dologban ugjmint tolvajságban, lopásban, huzásban, vonásban, utonállásban, gyilkosságban, házoknak felverésében, és több gonosz cselekedetek végben vitelében elegijtette; melyet én ha az

1.) A M.-Vásárhelyi r. cath. nevelődét illető alapítvány levelek jegyzőkönyvéből.

2.) Ma azonban ezek közül semmi sincs meg, mind el veszték; az itt említett Markó Vajdáról láss bővebben Mósónál.

Nemes Szék Nsgodnak Klmetekk ugj tettzik lucidissimis testimoniis satis superque doceálni kész vagjok, mind azáltal ha mit az I. ezekben az allégáló actiomban tagadni fogna exmissione data cum oib. congr. circum. ellene allégált maleficiumit, Tisztem szerént comprobálni kész leszek, comprobatis tandem conproband. meg kívánom, hogy az I. mint publicus malefactor, et publicae pacis perturbator, in exemplum aliorum torturára vonattassék, több complices társainak kiadására, annak utánna fel karoztassék; fiatque exmissio si ita placuerit et prot. de reliquis liceat verbis plura.

Pro I. Proc. Emericus Szeredai de aedem et pr. de omni juris salva facultate I. cupit exmitti futr ad Sedr. Datur exmissio utriusque par. ugy interim az D. A. jelenlévő exhibitai acceptáltattak p. p. 66 és 67.“ 1.)

4. C s e j d.

Fekszik három hegy között határának inkább d.-ny. felében, csupán Székes felé téres nyílással szomszédai: k.-ről Bőő $\frac{1}{2}$, ny. M.-Sz.-György $\frac{1}{2}$, Tófalva $\frac{1}{4}$, d.-ről Agárd $\frac{1}{2}$, é.-ről Székes $\frac{1}{2}$, osztr. mértföldnyire. Területe részletesen és összesen: szántója 400 h. 907 öl, kaszálója 105 h. 53 öl, szőlője 15 h. 1596 öl, legelője 35 h. 353 öl, erdeje 164 h. 1181 öl, terméketlenek 27 h. 110 öl; összesen 748 h. 1000 □ öl, melynek alig $\frac{1}{40}$ -ed része tér, s ez fővényes földü, a többi hegy és oldal, veresszes sziváj, palás, fejér kavicsos és köves felrétégeüek. Házai száma: 65. Hegyei: Órhegy k.-re; Agyagos oldal a falu felett, palás vizmosta szakadásos, haszonvehetetlen helyek; Liget: ny.-ra, Orotvány é.-k.-re, szántók és puszták; Borzjuk d.-k.-re, erdő hely. Szőlője csak egy van d.-k.-re, gyenge savanyu bort terem. Patakjai: a Szurdok: ered határa d.-k., gyümölcs kút p. d.-nyti részében. béfoly a faluba; a falu közt támadó Virgó, Orotvány é.-k.-ről, s mind Tófalvára haladnak; mikor kiáradnak sok kárt okoznak. Ivóvizet három fő kutja szolgáltat a Bércz, Orotvány, és gyümölcs kut. Vagyonosabb birtokosai: br. Bálintith József, Kis János, Magyarosi János, Garda Pál, Czizmádi Nagy István, Nagy István, Farkas Ferencz. Köz és magán épületei: temploma egy van az ev. reformátusoké a falu d. részében kőből. tornyával együtt zsendelylyel van fedve. A magán lakok közzül, a téglából épült papi lak tűnik ki a falu közepe táján, vannak azonban több csinos házai is.

1.) Az 1711-ki marosszéki közgyűlési jegyzőkönyvből mely elővétellett ezen évi mart. 5-én a Sz.-Lászlón tartott flu széken.

5. J e d d.

Fekszik határa közepében. Szomszédai k. Agárd $\frac{4}{8}$ és Kebele-Sz.-Iván is $\frac{4}{8}$, d. Bóós $\frac{4}{8}$, Koronka $\frac{3}{8}$, é. Maros-Szent-György $\frac{5}{8}$, ny. M.-Vásárhely $\frac{7}{8}$, osztr. mértföldnyi távokra. Területe részl, és öszszesen: Szántója 921 h. 425 öl, kaszálója 247 h. 116 öl, szőlője 24 h. 1144 öl, legelője 175 h. 636 öl, erdeje 500 h. 1516 öl, terméketlenek 87 h. 659 öl, öszszesen 1596 hold 1296 □ öl; ennek $\frac{1}{10}$ -de tér, $\frac{9}{10}$ -de hegy, földje felszine sárga agyagos, homokos, palás nagyobbára, kevés része fekete. Házai száma: 169. Hegyei: a hideg havastető, szilas, és hegyes; van három szőlője is Fütüsi, Bede, és Hanga néven, gyenge bort teremnek. Patakja kettő van említésre méltó, egyik Agárdról, a másik Kebele Sz.-Ivánról jó, folynak M.-Vásárhelyre, ezekből s a Koronkából eredő patakból képződik azután az ugy nevezett Poklos patak. Ivóvizül Nádas, Csorgó és küpüskutat használják leginkább a lakosok, jó forrásokban sem szűkölködik. Köz és magán épületei: az ev. reformátusok csinos temploma köből tornyával, 1816-ban épült; ennek helyén volt a régi templom, egy valóságos kis góth épület, a nép elbeszélése szerint lapos és gömbölyű kövekből, melyek fölhasználtatták ez újnak építésekor. Vagyonosabb birtokosok: Thurman Antal, a ref. ecclezsia, a falusi közönség, Magyarai Sándor, Magyarai Gergely Káli Nagy Sándor, Gergelyi Sámuel, sat. Nevezetességei: A régi ugy nevezett sásvári falunak határa egy kis része a jeddihez van kebelevezve, mely rendes négyszeg alakban nyulik M.-Vásárhely területére, a kincses domb közepéig. Jeddnek kebele Szent-Iván felőli földi szélében nagy tója, s azon malma volt; e tó le csapoltatott ez előtt mintegy hatvan évvel, helyén ma jó kaszáló van. Oklevelei: Báthori Zsigmondtól 1588-ban adomány levelet kap magának né-mely jószág részéről Csáni Balázs és Csáni János Jedden ¹⁾ B-reszturi, Kereszturi Miklós, alkirálybirónak, jeddi Klémentsitz János ellen indított keresetében 1752-ben mártius 16-kán Leguntur Inquisitoriae in proxima causa ab utrinque exhibitae. Actor in merito concludit verbis, J. quoque verbis Deliberatum: Mindkét félnek beadott Instrumentumi rumináltatván kijönek azokból: 1. mo maga szája vallása, mely hasznos por légyen az ember fejében, és csont a nyaka csigájában az embernek, ezen discursussa pedig midőn a fán függött Czigány azután is levágatása előtt lett. 2. Maga mondotta hogy kár volt még a fejét elvágni, mert még a fejében lévő por nem ért meg. 3. Azon helyen vadászott késő estig contra

1) L. a gy.-fehérvári káptalani levelek loistromát.

venationis morem. 4. Ugyanakkorra viradtig levágotott a Czigány. 5. Viradtig elküldösse a fiát oly véggel, hogy prsmtio ő kegyelméhez ne légyen. 6. A maga pipáját a recenter levágotott Czigány testéhez közel az akasztófánál találták, melyet magáénak lenni agnos-calt, s vissza is kéretett s azután belőle pipázott. 7. A levágotott kötelet post auditam sui infamiam, maga mondotta ki, hogy Ráduly nevű jobbágyának kementzéje megett vagyon. 8. Maga is a törvényfához támaszkodott a levágotot czigánynak feje elvágásakor. 9. A maga szolgálja Székely László a ki Complexének valja magát az I-nek ugyan azt valja, hogy az I. akkor beszédben forgó Czigány fejét Kolozsvár felé küldötte. 10. Elsőbben oda lett a feje a Czigánynak, azután későre láttatott az ur körül elsőbben egészen, azután kétfelé hasítva. 11. Discursussa a volt az I-nek, hogy nyavajla törés ellen orvosolt egy kis csontal ugyan azon. Czigánynak levágotása után. Mely és több terhes ratiokra nézve a corpore Incltyae Sedis abscindáltatik s többé nem assummáltatik. I. protestatur de remedio novi Judicii. A. Contendit. E perben az ügyédek írásai e következők: Pro A Procurator Johannes Nagy de Gálfalva per quem contra Inctum cum protestatione proponit Actionem sequentibus: Ilyen Actiom vagyon azon nevezett I. ellen qualiter mi gondolattal viseltetvén maga tudja s ez előtt jó darab idővel de quorum enumeratione protestatur, az feljebb megirt Jedden Filiális szék alkalmatosságával egy publicus malefactor Czigányt juridice megsenteltiáztatván azon határon lévő akasztófára felakasztatván, mely publicus malefactor emberséges emberhez nem illő, és magis Assessori hivatalt viselő personához, kegyelmed azon akasztott Személyt, az akasztófáról le vágta, az fejét elvágván, nyakán lévő kötelet rolla le vevén salva venia fejét ketté hasította volna, agyavelejét ki vette volna, mi végre cselekedte klmed maga tudja. Mely kegyelmed cselekedetét ha tagadná in Instanti comprobálni cum congruis circumstantiis kegyelmed ellen conbrobálok, Megkivánom azért a jure hogy kegyelmed e gremio Assessoratus excommunicáltassék, ugy emberséges emberek társaságából kirekesztetvén, mint Ludas embert szoktanak minden gyülekezethől, pariter infamisnak tartassék. Ceterum A refert se ad Seriem Litterarum Relatoriarum, Citatoriarum coeterorumque Litteralium Instrumentorum praesentem causam concernentium et protestatur.

Pro I. Procurator Simon Nagy de Káál per quem cum protestatione dicit, et asserit se indemuem pro exculpatione exhibet Litteralia sua documenta, ea tamen declaratione lege ut Activitas

Litt. Dni Actoris intiutu Legum patriarum et signanter Appr. Const. Part. 3-ae Tit. 47-me Art. 11-mo sit in competens petit amoveri. A. ad haec verbis“ ¹⁾ — Az 1809-ki Insurrectio alkalmával ez év augusztus végén Jeddre hivatta Marosszék Székelységét főkirálybírájok gróf Teleki Mihály, a felkelés aránt tanácskozendó, kik több falvakból fellázadva ide meg is érkeztek, akkora zenebonát indítottak, hogy annak hírére a M.-Vásárhelyi polgároknak is önvédelemről kellett gondolkodniok, mert már hire futott, hogy a Várost meg akarják rohanni, mit csakugyan nem tettek de ingerültségek annyira növekedett a székelyeknek, hogy mind nevezett fő királybírájok, mind sokan a tisztek közül csak gyors elillanással menekülhettek a Cserei udvar (ma Turmané) csűrös kertén át, az annak hátuljában készen állott szekereken s lóháton a hogy lehetett; így beszéltek ezt a jeddiek. Midőn ezután M.-Vásárhelyen Marosszék közházánál arról folyt a vitatkozás, hogy mulhatatlanul szükségeltetik a marosszéki székelyeknek másodszori öszvehívása, s hol és melyik faluban történjék az? s hova jöjjenek öszve: a főkirálybíró s többek föl fölkiáltottak: „Jeddre ne!!“ s innen származott e ma is divó közmondás. ²⁾

6. I k l a n d.

Fekszik határa közepén, nagyobb része oldalon, s csak a falu keleti vége téres helyen. Szomszédai: k.-ről Kál $\frac{1}{4}$, d.-ről Székes $\frac{1}{8}$, ny.-ről N.-Ernye $\frac{1}{2}$, é.-ről Maros-Szengyel ³⁾ $\frac{3}{4}$, é.-k.-ről Csinád $\frac{1}{2}$, ⁴⁾ osztr. mértföldnyi távolra. Területe részl. és öszszesen: szántója 550 h. 501 öl, kaszálója 143 h. 660 öl, szőlője 28 h. 43 öl, legelője 134 h. 118 öl, erdeje 153 h. 945 öl, terméketlenek 46 h. 1404 öl; egészen 1056 h. 471 \square öl, melynek $\frac{1}{25}$ -de tér, s ennek földje televény, fekete színű a többi része hegy és oldal, sárga agyagos, termő rétege vékony a verőfényes felén; észkos felén kötege torha, sárgás palás, vizenyős. Házai száma: 78. Hegyei é.-ről magosabb a Botos ágytető, törpébb a szénvonó, mi nevét szénvonóhoz hasonlító állásától vette, mindkettő gyenge legelő. Szőlői; Vén-hegy é.-ra, Ebes é.-k.-re, Kishegy k.-re, mind a három jól terem, de az utóbbi legjobban. Gyümölcsöse hires van Sófalvi Józsefnek, nagy szorgalmat és költséget fordítván reá, a jobb fajú gyümölcsöket tenyészt, miért a kolozsvári és m.-vásárhelyi gyümölcstárlati bizottságoktól dicséretet nyert, a többi lakosok sem hanyagok a gyü-

1) A marosszéki ez évi eredeti derékszéki jegyzőkönyvből közlöm. — 2) M.-Vásárhely sz. kir. városa tanácsi gyűlése 1809-ki eredeti jegyzőkönyvéből.

3) 4) Thordavármegyei falvak.

mölcstenyészteszben. Pataakai az iszlai, káli, csinádi, és székesi völgyekből erednek, a három első Kálnál a káli patakkal, az utóbbi Ikland felső, keleti végén egyesülve, hosszában foly a határon, egy lisztelő csapó malmot hajtva, s miután több apró csermelyeket vesz magába halad N.-Ernyébe. Ivóvize a Fülöp Domokos telkin létező kút a falu d. végén, vannak még a falu között is jók, ugy a határon is jó források. Vagyonosabb birtokosok: Sófálvi József, György Zsigmond, Fülöp Antal, Fülöp Domokos, Fülöp Péter, Balog Zsigmond utódai; sat. Köz és magán épületei: az unitáriusok egyháza a falu közepén, jó nagy tornyával, kőből; ezzel szemben van az ev. reformátusoké fából. Magán házai közül kitünőbbek a György Zsigmondé zsendelylyel, Filep Zsigmondé cseréppel fedve. Vannak még Sófálvi Józsefs másoknak is izléses csinos faudvarházai. Nevezetességei: határának ny. résziben a falu közelében van egy domb nevű oldalos hely, itt találnak régi téglákat, ujjnyi vastagságú cserpeket, fazekakat, a nép monda szerint a falu hajdan itt feküdt. Iklandban is voltak még a mult században szombatosok, ma nincsenek. ¹⁾

7. K á á l.

Fekszik határa közepén egy vizenyős völgyben, a vizárnak nagyon kitéve. Szomszédai: k.-ról Szent-Márton és Csikfalva $\frac{1}{2}$, d.-ről Mőson és Bőő $\frac{1}{2}$, ny.-ról Székes és Ikland $\frac{1}{2}$, é.-ről Iszló $\frac{1}{2}$, Csinád²⁾ és Kis-Illye³⁾ $\frac{1}{2}$, é. k.-re Vadad $\frac{1}{2}$ osztr. mértföldnyire; Területe részletesen és öszszesen: szántója 1649 h. 821 öl, kaszálója 455 h. 1292 öl, szőlője 68 h. 921 öl, legelője 407 h. 1082 öl, erdeje 292 h. 59 öl, terméketlenek 126 h. 1196 öl; öszvesen 3000 hold és 571 □ öl, minek $\frac{1}{8}$ -da tér, földje televény, iszapos sárga s vegyes, mit a viz szokott elborítani; $\frac{7}{8}$ -da hegy és oldal, sovány palás agyagos; az é. és ny. része vizenyős. Házai száma: 166 Hegyei: Kecskéstető k.-ról, Csimmaztető d.-re a falutól, és Jártóteteje, Kismezőtető d.-re, ennek k. felében kis adagban találtatik kőszén is; vannak még apróbb hegyei, tövis bokrosok, és sovány legelők. Szőlői é. k.-re Hanga, Kecskés Derék, Pusztá, k.-re Tokaj, d. ny.-ra Dajnád, Almás, Üver, ny.-ra India: szép nagy tábla eleven sövénynyel környülvéve, kevés jó, több gyenge bort terem; derék gyümölcsösei vannak, Nagy Zsigmond és Apor Lázárnak. Patakjai: a csinádi, jó Csinádról, a Tövis torok pataka Iszló felől, Bota, a Vadadi és kááli határból, Nagy kerítő: Mőson széliről, Bicsok hidi p-

1.) Benkő József Gen. Trans. 243 lapja szerint. — 2.) 3.) Torda megyei faluk.

Bőből, Székesáj é.-ről, Almás üver ny.-ről, Ebes kesejü, ropó, Csinád és Ikland határából, és mind ezek Káál közepén, több része a falun kívül és alól, a pap rétjénél öszvegyülve haladnak Iklandra. Ivóvize van Nagy Zsigmond két kertje közt, a Nagy kerítőben, és Tormás ájban, két bükk között. Vannak még sok jó kútai, mint a Péter telke K.-Illye felől, Sz.-Péter kút é.-ről és Illyés ágy Kojon kút é. ny.-ről. Vagyonosabb birtokosai: Nagy Zsigmond, Apor Lázár, König Gothárd, Fekete Miklós, Rápolti Ferencz, Iszlai László, Nagy Gergely, Nagy Ferencz, Nagy István, Nagy Sándor, Nagy József utódai, Fábián István, Boár Miklós, Mihály József. Köz és magán épületei: a r. catholicusok temploma kőből toronyával k.-jen; és az unitáriusoké az előbbihez közel szintén kőből. Továbbá az ev. reformátusok kis sövénynyel kerített fa temploma, mind három zsendelylyel van fedve. Magán épületei közül szebbek a König Gothárdé, Nagy Ferenczé, Apor Lázáré, Nagy Zsigmondé. Nevezetességei: Ma bé van keblezve Kál kerületébe két régi pusztá u. m. a Szent-Péter kútja é.-felé Iszló határáig; itt volt állítólag Szent-Péter falva, jó forrása mais fenn tartja nevét, e helyen találtak római pénzeket is. Amazzal egy völgyben van a másik is, neve: Tövissed, é.-ra Káltól, hol a nép monda szerint tatárok laktak; ebben van az ugy nevezett kár hidja. Kál é. k. részén van a Kun család régi sirboltja, a régi ref. templom felébe helyezve, hol egy kővön Bercsényi Dániel és Zsófia nevei voltak felvésve, mint azok, kik olvasták, bizonyítják. Kál határán többféle régi vastag cserepek találatnak. A ref. ecclesiá ládájában van egy, fertálynál jóval nagyobb férőü talpas tiszta ezüst pohár, hoszszukó, keskeny kerületü, teteje hajtott tetejü, alja kívül-belől aranyozva, egy ujnyi szélességre alja közelében abronccsal, oldalán egymásnak megfelelőleg kör vonalokban két aszsonyi mély kép van, az említett abroncon talpáig kereken 3 xros nagyságu, kerek, aranyozott czirádák, az abroncon feljül pedig e körirat van: „Kál Orthodoxa Religion levő Ecclesiában communiora adatott 1670.“ nyomtatott alaku betűkkel. Cserei Mihály hires történész sokáig lakott Káálban; udvarháza volt itt, ma Nagy Zsigmondé az ahoz tartozott cs. sz. mártoni, vadadi jóság-részekkel, szeretett és általa meg dicsért első nejének Káli Kun Ilonának jogán birta.¹⁾ Évenként három sokadalma van u. m. január 22-kén, május 25-én, és october 4-én, a májusinak jövedelmét Nagy Gergelylyel a székelyek közösen veszik, a többit a nagyobb birtokosok.

1.) L. a Cserei Mihály végrendeletét.

Oklevelei: „Donatio Martini Kotzkán, et Annae Székelly super domo in Csikfalva, item p rtion. in Cs.-Sz.-Márton, N.-Ernye, Mikháza et Káál in Sede Maros etc. 1583.“¹⁾ „Káálban lakó Dániel József által talált 139 darab ezüst pénzek a Camerális Cassában leendő bé vétettetése aránt, több versen is költ Rendelése a Királyi Fő Igazgató Tanácsnak, késedelem nélkül leendő elégtétettségét parantsolja: közelebbről augustus 14-én 1809. 5543 sz. alatt. Az Ursítás a Székely föld törvényes jussa megsértésével, az e tárgyban tett elébbeni határozásától el nem állhat, és kéri is a F. kir. fő Igazgató Tanácsot méltóztatnék abbéli jussa oltalmazásában atyai védelmét fenntartani.“²⁾ Megjegyzem, hogy fenn irt Dániel József e pénzt a Káli határnak ny. részén az ugy nevezett Kis erdő tetején kapta.

8. Kebele.

Fekszik északról délre nyulva egészen hegyek közt, csupán nyugatra Kebele Szent-Iván felé van nyílása. Szomszédai: k.-ról Vecze $\frac{3}{8}$, Sz.-Lőrincz $\frac{3}{8}$, ny.-ról Kebele Sz.-Iván $\frac{3}{8}$, d.-ről Nyomát $\frac{3}{8}$, Bóós $\frac{3}{8}$, é.-ről Agárd $\frac{3}{8}$ osztr. mértföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 511 h. 605 öl, kaszálója 101 h. 241 öl, szőlője 20 h. 1267 öl, legelője 127 h. 1420 öl, erdeje 118 h. 37 öl, terméketlenek 31 h. 617 öl; egészen 910 h. és 987 □ öl; ennek csupán $\frac{1}{20}$ -da tér, $\frac{19}{20}$ -da hegy és oldal; földje nagyobbára sárga agyagos, hol téres fővényes. Házai száma: 57. Hegyei: k.-ról Havasteteje oldala bé van omladozva; é.-ről Vecze bércze, d. k.-re Nyerges, Kereszt, a régi országút keresztül vágta; ny.-ról Kishegyfara, a kebele sz.-iváni oldal, melynek k.-i felé K. Sz.-Ivánhoz tartozik. Patakai: a Hoszszu é.-ről a falu közepén keresztül, a Sós-kút pataka d.-ről eredve ny.-ra Kebele Sz.-Ivánra foly; Ez utóbbit használják ivóvizül, és k.-ról benn a faluban levő csorgót, határán is vannak apróbb források, Vagyonosabb birtokosai: Szabó János, Balog Mihály, az első birja kevés híjjával az egész falut, nagy iparral folytatja gazdaságát, a gyümölcs termelést haszonnal űzi, kopár hegyeit akáczfákkal ültette bé. Köz és magán épületei: templomai: az ev. reformátusoké a falu közepén, a görög nem egyesülteké k.-végén fából. Magán épületei közül kitünök Szabó János két kőudvarháza, és a ref. papi-lak. Említést érdemlők: szállói, k.-ról Somoldal, é.-ről Vénhegy nevűek, jól mivelik és jól is teremnek. Oklevele: A Pap és Mester fizetése 1. Három kalangya buza, egyik a Mesteré kettő a prédicatoré, ismét másfél kalangya zab, egy a prédicatoré, a

1.) A gy. fehérvári káptalan eredeti levelek laistromát. — 2.) Az 1810-beli apr. 5-ki marosszéki közgyűlési eredeti jegyzőkönyvből.

többi a mesteré, javították így: hogy a papnak adjanak három kalangya búzát, a mesternek egyet, ezeket az adja a ki maga erein szánthat. A ki pedig maga erein nem szánthat, két kalangya búzát a prédikátornak, a mesternek egyet, a prédikátornak egy kalangya zabot, a mesternek felet, a kinek pedig, szalmájában 20 kalangya búzán feljül lészen, tartozik prédikátornak, mesternek féllal. 2. A kinek pedig nem lészen 12 pénzzel tartozik, Sz.-Mihály napkor béadni köteles. 3. Garas pénz, a prédikátornak 6 pénz, ennek bészolgáltatása napja, Ur sokadalmán vagyon. 4. Egy egy-szekér fával tartozik, pedig minden ember karácson napjára. 5. A felső határban két kaszás. Ezen papi és mesteri, terjedelmes voltaért csak kellő kivonatanban közölt Convetio költ 1627-ben, Kebele Sz.-Ivánon Karácson harmad napján, meghatározták a fennebbieken le irt fizetést is, s annak bészolgáltatási módorát, az ellenszegülőeknek büntetéseiket — végin szóról szóra e van: Ezt a levelet mű megyebiráji lévén, irattuk az megye akaratjából. Én Nagy Imreh Kebele Szent-Ivánon lakó; Gál Miklós, Agárdon lakó; Péterfi Mihály, Agárdon lakó; a mű hitünk szerint irattuk ezt, melyet pecsétünkkel meg is erősítettünk. Adom tudtára mindeneknek: Én Zágoni István, mostan Szerda Sz.-Anna Ecclesiának lelki pásztora, a Sz.-Széknek hűtös Notárius-sa, és Assessora, mivel a régi böcsületes Kebele Sz.-Ivány megyének levele a sok hányás, vetés, olvasás miatt igen el szakadozott volt, kére engemet az megemlitett böcsületes megye, hogy azt a régi rongyos levelet páriálnám, én azért engedelmes lévén, az ő kglmek kérésinek páriját le irtam, semmit hozzá nem tettem, sem benne el nem vettem, az én igaz hitöm szerint, a régi pecséteket a megszakadott levélről le vettem, és erre csináltam. Anno 1686 die 23 febr. in Kebele. Alól van hat egy sorban, viasszal papirosra ragasztott pecsét. — Ugyan ezen conventio második lapján e van: Mű Zágoni István Szereda Sz.-Annai Ecclesiának lelki pásztora, Betfalvi Pál, Szent-Imrehi Szent Gyülekezetnek Tanitoja, és Siklódi Márton Tompai pásztor, mind a hárman Marosszékbén lakó, Isten titkainak sáfári. Hadgyuk emlékezetibe mindeneknek, hogy in hoc anno praesenti 1686 die 23 february, hívának minket ezen Marosszék kebelében, a Kebele Szent Iváni egész megyének akaratjából, mostani tiszteletes Esperest uramnak tetszésiből is ilyen véggel. Mivel tiszteletes atyánkfia, Vásárhelyi András uram eő kglme jó darab ideje, hogy immár eő kglmek megyéjében lakik, a megye penig a sok romlás miatt igen meg aprósodott, szegényedett, károsodott, akarta azért most említett Tiszteletes atyánkfia helyét vál-

toztatni, biztatta volt Udvarfalvi uramékat, hogy oda menjen jö-
vendőbeli Praedicatorságra, de szeretvén ő kegyelmét az egész me-
gye, ő kegyelméhez való indulatjokból szeretetekből, és Istenhez va-
ló buzgóságokból ő kegyelminek, és a következő praedicatorok-
nak bérít jobbitották irrevocabiliter enynyivel, hogy a ki kalangyá-
jában buzát nem adhat, hanem marhátlan szegénység, adjon két vé-
ka buzát, a ki pedig zabot nem vét, hanem alakort avagy tönkölt,
abból anynyival tartozik a praedikatornak, mintha zab-vetése volna.
Mű azért engedelmesek lévén, a meg említett böcsületes megyének
és megirt tiszteletes Esperes urnak kérésinek, a megirt napon, hely-
ben, esztendőben, eljövénk és együtt lévén a böcsületes Mgje elő
klmeket meg kérdők edjenként, ha azon szóban vadnak é, azon jó
akarattal, tiszteletes Vásárhelyi András uramhoz, és a következő
praedicatorhoz a mint feljebb megirtuk, ő kegyelmeket edgj szó-
találtuk, s ő klmek edjenként kezek bé adásával magokat és Pos-
teritássokat arra obligálták, hogy tiszteletes Vásárhelyi András uram-
tól, és a következő Praedicatoroktól, meg ígért jó akarattyok
soha elnem vonják, hanem ezután örökös bérnek agnoscálják.
Mely dolog így menvén végbe, miis meg irtuk a mi igaz hitünk sze-
rint, pecsétünk alatt kiis adtuk. Az egyházfiak pediglen mind az
három falukból ezek voltak, és ez levélnek erőségire, és illendő-
ségire ez levelet meg pecsételtük, Kebeléből: Nagy András, Somo-
di Márton, Agárdról: Györfi János, Györfi Mihály, Bosból: Bosi
Miklós, Mátyus Máté. „Datum anno die loco ut supra per eosdp.“
Három pecséttel van megerősítve. 1)

9. Kebele Szent-Iván.

Fekszik kereszt alakban, egyik fő utcája Jedd felé nyulik, me-
lyen végig megy az ország útja, másik d.-re Bóós tájára nyulik.
Szomszédai: k.-re Kebele $\frac{3}{8}$, ny.-ra Jedd $\frac{4}{8}$, d.-re Bóós $\frac{2}{8}$, é.-ra
Agárd $\frac{2}{8}$ osztr. mértföldnyire. Területe részletesen és összesen:
szántója 255 h. 1318 öl, kaszálója 86 h. 1532 öl, szőlője 1 h. 1210
öl, legelője 132 h. 171 öl, erdeje 178 h. 1557 öl, terméketlenek
17 h. 6 öl; összesen 672 hold és 994 □ öl, melynek $\frac{1}{5}$ -de tér,
 $\frac{4}{5}$ -de hegy és oldal földje sárga agyagos, é. résziben fővényes, a
délben pedig fekete. Házai száma: 23. Hegyei: a Kebelei, minek
csak k.-fele tartozik Kebele Sz.-Ivánhoz; a Magyaros é.-ről, hagyó-
mányilag erről ágyuzták a törökök 1661-ben a kebele sz.-iváni
ref. templomba és cziintermébe vonult népet; szintén é.-ről a jeddi

1.) A kebelei év. ref. megye ládájában lévő eredetiből irtam ki.

oldal. Van szőlője is k.-ról, de gyenge bort terem. Patakai a Kebeleből k.-re lejáró és a Zsidó patak, mely é.-ről ered s az előbbivel egyesülve a falun keresztül Jeddre haladnak. Ivóvizet ny.-ról Buna, mit inkább használnak, és k.-ról a Zsibba lévő jó forrásuk. Vagyosabb birtokosok: Szabó János, br. Horváth Albert, és a felszabadult urbéresek. Köz- és magán épületek: a görög egyesültek temploma a falu északi végén. Az ev. reformatusoké kőből, régebben jóval nagyobb volt, mint alapjából látszik; mostani kisebb alakbani építéséről, az éneklő kar (chorus) elé felszegzett, fekete veres szegélylyel festett, fa táblán fejr betűkkel e versek vésvék:

„Ezer hatszáz hatvan körül hogy irának,
 Pogány Török Ali Basa járásának,
 Templomunk kőfala romladozásának
 Jeleit mutatta ő praedálásának.
 Kebele, Agárd; Boos tovább nem nézhette
 Ekklesia pénzét ujra ide tette,
 Nagy Dániel Ur is szépen segítette,
 Nemes Marosszéknek egygyik Vice Tiszte.
 Kilenczvenhat, s ezer hét százbán volt készen;
 Mennyei jutalmat Istentől ez vészen;
 Ki ezt segítette, hiheti merészen,
 Mondjuk azért miis: Ámmen! és ugy lészen.

Tiszteletes Sebestyén Sigmond Uram papságában, ifj. Szálosi Sigmond curátorságában építtetett. Nevezetessége: templom czintermében nagy tömegben találtnak embercsontok, a sok itt elvérzeteknek, szomorú végökre emlékeztető maradványai. Oklevelei: Pro memoria: A mint nyomozhatjuk a régiségből: Kebele Sz.-Ivány egészszen Magyar falu volt, és ottán lévő kő Templom kő kerítéssel volt békerítve. 1660 esztendő tájatt Ali Basa pusztításakor Szent Iván, Kebele, Agárd és Boos egy Ecclesia lévén, a Magyaroknak nagyobb része azon kő kerítésbe vont a maga el magát, bátorságos megmaradásnak okáért, a pusztító Ali Basa ellenség előtt; az holott is, az Templomnak észak felől, való oldala az ellenségtől lerontatott, Templomban lévő nép Papostól együtt levágotott, Szentivánról a Magyarság mind elpusztittatott, a midőn is birta volna Szentivánt Kutyavetyi László és Huszár Mátyás. 1686-ik esztendőben nem lévén Magyarság Sz.-Iványon, a papság telköltözött Kebelebe, s az időtől fogva minden sátoros innepen, és vasárnapokon a reggli Isteni tiszteletet teszik egész Ecclesiástól együtt a Szentiváni Templomban. Azon észak felől való része akkoron fából rakatott vala ki, mely mián annyira megromladozott

vala, hogy már a kövek is egymástól omladoztak le. E végre 1796-ik esztendőben Kebele, Agárd, Boos egy Réformáta Ecclesia lévén közönséges költségéből megújítottatta a Tiszteletes Sebestyén Sigmond Uram Papságában, és Curátor ifj. Szálosi Sigmond ő kglme idejében hogy az Istennek szentséges neve azon Templomban firól- fira, Nemzettségről- Nemzettségre hirdettessék örökké, azt kívánom Ámen.“ ¹⁾.

10. K o r o n k a.

Fekszik határa nyugati részében két hegy közt egy völgyben, d.-ről téres, é.-ről oldalos, ny.-ra fele tér, fele pedig oldal, k.-re csak kissé dombos egyebütt tér. Szomszédai: k.-ről Sz.-László $\frac{3}{4}$ és Bóós $\frac{1}{2}$, ny.-ről M.-Vásárhely $\frac{1}{2}$, d.-ről Ákosfalva $\frac{1}{2}$, é.-ről Jedd $\frac{1}{2}$ osztr. mértföldnyi távolságra. Területe részletesen és összesen: szántója: 1005 h. 6 öl, kaszálója 377 h. 193 öl, szőlője: 73 h. 1340 öl, legelője: 213 h., erdeje: 794 h. 10 öl, terméktelek: 110 h. 1353 öl; összesen: 2573 hold, és 1302 □ öl melynek $\frac{1}{40}$ része tér, s ennek földje fekete sziváj, porondos és vegyes; többi területe hegy és oldal, sárgás agyagos, é.-ra pedig vizenyős. Házai száma: 148. Hegyei: Vápa tető é.-ről, e mellett a Fel hegy, vége ny.-ra áll, ezek erdők, legelők és szőlők, k. bütükben a Csonkás nevű szőlő; Hollós: d. része merőben szép nagy tábla szőlő, a gr. Tholdalagi Victoré; ezeken kívül van még szőlője é.-ra Új-hegy, Csatorna é.-k.-re, általánosan jó bortermők; de nagyobb részök a záporok mosásainak igen kitevők; már Kunits megjegyzi még 1731-ben „vini boni ager ubi vitis inseritur ferax“ ²⁾. Gyümölcs tenyésztése közepes, nagyobb bővséggel a szilvát, és kevessebbel az almát termelik. Pataakai: a bóósi: ered k.-ről Bóósról és Kis Ernyéről, a koronkai sós kútnál össze szakad a Váczmánnal; a falu közötti és határa k. osztályából is ered egy s mind három a m.-vásárhelyi poklos nevű patakokba ömlik. Ivóvize k.-re Sándor kút, d.-re Csorgó, sós kútja is van határa k. felében, sütni főzni gyenge, de marhának használható. Vagyonosabb birtokosok: gr. Tholdalagi Viktor, Józsa Farkas, Józsa Mihály, Kereszturi Lajos, Kiss Mihály, Erdős Mihály. Köz és magán épületei: az ev. réformátusok kő temploma tornyostól zsendelylyel fedve a falu ny. oldalán, két harangja van, a nagyobbik mintegy öt mázsás, e felirattal: „Salve crux sancta mundi gloria 1537,“ a kisebb három mázsás 4 fonto-

1). A Kebele Sz.-Iványi anya, kebelei, bóósi, agárdi fiókmagyéknek könyve 119-ik lapjáról irtam ki. — 2). Dacica Siculiája 70-ik lapján.

son pedig: „O Rex Gloríae veni cum pace“ ez volt, de 1857-ben újból készítettet; ¹⁾ volt egy fedeles ezüst kannája is ezen Megyének ily metszéssel: „Toldalagi Mihály csináltatta Isten tiszteségére 1659“ ez ma nincs meg ²⁾. A nem egyesült görögök háza a falu é. osztályában fából. A magán lakok közül kitűnők a gr. Tholdalagi Victor új izlésű, csinos, szép háza ny-ra, s a réformátus papé ugyanarra, kőből építve, vannak több jó házak is még. Nevezetességei: 1562-ben Zápolya János Zsigmond ellen a székeliek pártot útven, több dulásaik közt midőn Koronka mellé szállottak, Mihályfi Jánosnak mindenét elrabolták, házat felégették, mivel ő az irt fejedelem táborában hadnagyoskodott ³⁾ Oklevelei: „Retractatio Fassionis, inter Nobilem Stephannum Toth, et Elisabetham Salamon Relictam Francisci Toth super curia Nobilitari in Koronka, per eundem Stephannum Toth Facta Aq 1602“ ⁴⁾. A koronkai ref. megyének fiókja volt a h. bodoni ez elakarván válni amattól, perlekedtek együtt; a ref. vizsgáló szék ennek következtében rendet szabott a koronkaiaknak 1612. évi februárban, aláírta Báthori János vásárhelyi pap és esperes; áll hat pontból a panasz végén az ítélet ⁵⁾, hol a többek közt ez van: „Pathó Menyhárt uram, ki annak az helynek (t. i. H. Bodonnak) fő pátromussa Konstánczinápolyba ment az Ország szolgálatjára; Urunk ő felsége pedig levelet adott Pathó Menyhárt uramnak arra: hogy minden helyeken valami némű törvények Pathó Menyhárt uram jóságára nézendők volnának, megállanának addig mig Pathó Menyhárt uram Constantzinápolyból meg nem jó. Azért ez mi törvényünknek is meg kellett állani és veszteglésben lenni Pathó Menyhárt uram hazajöveteléig. Mikor pedig ő kglme megjött Konstánczinápolyból Urunk ő felsége Havasalföldből parancsolt arról, hogy a hol kívántatnék Pathó Menyhárt uram újittatná meg a törvényt.“ Megjegyzendő: 1740 és 1750 között csakugyan elszakadott a h. bodoni megye a koronkaitól. 1634-ben és 1636-ban a koronkai mezőn lustrák tartattak mint a marosszéki ez évi jegyzőkönyv tanusítja. Érdekes azon 1772-ben aug. 6-án gr. Toldalagi Lászlónak a koronkai közönség ellen folyt perében költ udvari rendelet, mely szóról szóra így van: „A Székely Nemzet ősi szokása s különös törvényeinél fogva a határ osztály ne az ülések száma szerint, hanem a lakosok számához képest per tribus

1). 2). A koronkai ev. ref. megye eredeti jegyzőkönyvéből, mely 1723-on kezdődik. — 3). Erdélyi Tört. Adatok I. k. 19. l. — 4). l. a gy. fejevári káptalani levelek lajstromában. — 5). A koronkai ev. ref. megye eredeti jegyzőkönyve 2-ik lapján.

et generationes atqve lineas generationum essék, a mint hogy az irt gróf apja is 1727-ben az erdőket így osztotta fel; a Primoroknak két nyíl, a Szabad Székelyeknek egy, a Jobbágyoknak pedig fél nyíl adatván, melyre nézve az egész határ osztály megsemmisítetvén, a felosztott helyek közre bocsáttatnak. 2. Az egész Koronkában és a határán az eleitől fogva Toldalagi, és így jus Regiumos rész kerestessék ki, és ez az eredeti Székely josaigtól különböztessék meg, mely különböztetés megesvén az A. C. III. 76. a. 12. szerint a Tisztek arra vigyázzanak, hogy ezen különböző természetű jök, többé öszve ne zavarodhassanak. 3. A közlegelő az A. C. V. 70. szerint a Szabad Székelyeknek szakasztassék ki, a nélkül hogy ők elidegenithetnék, vagy más elfoglalhatná. 4. Mind a faluban mind azon kívül elfoglalt utak a C. C. III. 3. a. 2. szerint mindjárt közhasználatra vissza adassanak, és ennek utánna nem a Mágnások tetczéséből, hanem a Tisztek parancsolattyaiból, és akkor is csak a közjó és haszon tekintetiből változtassanak, s másuvá tétesenek. 5-ik 6-ik 7-ik pontok egyéb tárgyuak; lejjebb: 8. A Szék Tisztei az A. C. III. 76. a. 4. 12. parancsolt kötelességek szerint az abban megirt büntetés előtt, a Szabad Székelyeket a hatalmasok erőszakoskodásaitól oltalmazzák, és a törvénykezésekben is senki által háborgattatni meg ne engedjék. 9. A törvények a per alatt lévő jászágoknak eladását nem tiltják, és azoknak jó feltételek alatt való megvételét a Verbőczyi 1. 27. megengedi; mindazáltal evel meg nem szenved, hogy az igaz örökösök terhes perlekedések által a Verbőczyi 1. 60. ellenére örökségeiktől megfosztassanak; ennél fogva, a mely visszaélések az irt 2. 7. ellen bécsusztanak töröltessenek el. 10. Gróf Tholdalagi egy nem fizethető kezessét sokáig raboskodtatván, erre a határoztatott: mivel a Verbőczyi III. 28. azt parancsolja: hogy ha az adósnak az elégtételre semminémű ingó, és ingatlan javai nincsenek, ekkor megesketvén arra: hogy keresetének harmadát beadja, elbocsáttassék, ennél fogva rabsága ideje megbecsültetvén azt gr. Toldalagi fizesse meg. 11. Minthogy a törvények a szabad Székelynek jobbággyá tételét megtiltják, ennél fogva a Székelyt melyet gr. Tholdalagi jobbággyá tett, az ha életben vagyon ő maga, különben gyermekei a jobbágyság alól feloldoztatnak. Ennek felette egész Erdélyben hirdettessék ki, hogy senki is a szabad Székelyt ha szinte ő akarná is a törvények ellenére jobbággyá ne tegye.“

II. Maros Szent György.

Fekszik határának közepén a ny. része téren, a k.-ti része hegyen. Szomszédai: k.-ról Tófalva $\frac{1}{4}$, Csejd $\frac{1}{4}$, Agárd $\frac{1}{4}$, nyugatról a Marostól elválasztva M. Szent Anna $\frac{1}{4}$, Várhegy $\frac{1}{4}$ 1), Udvarfalva $\frac{1}{4}$, d.-ről M.-Vásárhely $\frac{1}{4}$, Jedd $\frac{1}{4}$, é.-ről N.-Ernye $\frac{1}{2}$, Sáromberke $\frac{1}{2}$ 2) osztr. mértföldnyire. Területe részletesen és összesen: szántója: 1803 h. 1375 öl, kaszálója: 789 h. 417 öl, legelője: 343 h. 137 öl, erdeje: 630 h. 1070 öl, terméketlenek: 134 h. 201 öl; összesen: 3701 hold, melynek $\frac{1}{3}$ -da tér, ennek földje vizes, fekete, köves, elegyes, a Maros felé porondos, $\frac{2}{3}$ -da hegyes, ez sárga agyagos és kövecses. Házai száma: 221. Hegyei: a Nyiros fart k.-re erdő és szántó; Terebics: é.-ra legelő; Pap erdeje, Géra, Oldal, mind d.-re, erdők. Folyóvíze: a Maros, jó N.-Ernyéről hosszában foly M.-Sz.-György határán, olykori kiáradásaival nem kevés kárt okozva halad M.-Vásárhelyre. Patakai: k.-ról ered a templom pataka, d.-ről Opra a Gérából; továbbá a Kápolna p. s a pap erdei p. k.-ról; Nagy szeg: ny.-ról, ezek egyesülnek; a Káli p. és tófalvi p. ered a n.-ernyei, a Terebics az agárdi határról, folynak M.-Vásárhelyre; a Buna p. M.-Sz.-György földeiről jöve, elterül annak rétein. Ivóvízei: d.-re a Magyar Buna, é.-ra az Olá Buna nevű kútak, ezekből élnek a lakósok. Ny. részében van sós kútja is, bár gyenge, mégis használják. Vagyonosabb birtokosai: br. Bálintih József, s részesei Máriafi Lajos és Albert, és a fölszabadult urbéressek. Köz és magán épületei: a r. katolicusok temploma tornyával kőből zsendelylyel fedve k.-re, erről írja Kunits: 3) *In clivo Templum Divo Georgio dicatum, quod longo tempore Calvinii asseclis paruit nunc ab Illustrissimo Comite (Davide scilt. Petki:) jure receptum novisque operis ad pristinam formam restitutum magnam legitimorum possessorum pietatem palam testatur.* Ugyan k. határ osztályában van egy kis kő kápolnájok is. Északra van a görög egyesülteknek, a görög nem egyesülteknek templomaik. A magán lakok közül csinos a gr. Petki most br. Bálintit József, s részesei a Máriafiak ódon kő udvarháza, emeletes s mint alakja mutatja régen nagyobb épület lehetett, hihetőleg azért neveztetik kastélynak a régi irományokban; tágas szép kerttel bir, s hasonló beltelekkel. Ladosán Jérémiás faháza is csinos é.-ra, vannak még más jó házak is. Oklevelei: Azon ítéletben mely költ 1486-ban Sz.-Gál napján Báthori István erdélyi vajda, székelyek Ispánja, ország bírása elnöklete alatt Kolozsvárt: emlittetik, mint egyik alperes Zent Annai Tot Miklós, mint

1). 2). Tordamegyei faluk. — 3). Dacica Siculiája 69—70 II.

Zentgyörgyi Annának, Zentgyörgyi Balázs leányának férje, másik alperes az ő sogora hidvégi Mikó Lőrincz, Zentgyörgyi Mártha férje; felperes az ők sogorok Zentgyörgyi György ki minden székely örökségekből, hivatalokból kiakarta rekeszteni az alpereseket, de erőszakos s igaztalan lévén ténye, az alperesek, beléavatkozott (ingerens) Kerelői Pállal megnyerték a felperest“¹⁾. Maros Sz.-György és Szent Anna M.-Vásárhelyen feljül egészen Thót jószág lévén, ajándékon ment a Petki urak kezére; Szent Györgyön lakott de jobbágyfalvi Thót familiából való néhai Thót György vette volt feleségül Petki Judithot, és Thót György sine semine deficiálván az özvegy Petki Judith, qua dotalista benne marad a jóságban Szent-Györgyön, azután az özvegyet elmátkásiítja az alkori Fejedelem mellett mint egy Cancelláriusi hivatalban volt Novai Szentpáli János, kik is per defectum seminis praefati Georgii Tóth az jóságot a fejedelemtől megkérlik, s meg is nyerik salvo jure alieno, és midőn magokat statuáltatnák, az jobbágyfalvi Thót atyafiak a statutio ellen contradicalnak, és ad reddendam rationem contratictionis meghivatnak. Pereltek is azután együtt, s medio tempore Novai Szentpáli János és Petki Judith is maradék nélkül, lite pendente meghalnak, és az Petki urak teszik kezeket réá, és az akkori háborúságos időkben az törvények folyása is megakadván, az jobbágyfalvi Thót atyafiak is megaprosodván a mlgs. Petki Familia ugy marad a jóságban“²⁾. Gr. Petki József halála után, ki a gr. Petki családnak fiágon utolsó törvényes ivadéka volt, M.-Sz.-György s az ahoz tartozó jóságok iránt per indittatván, abból kijegyezttem e következőket: „Rákoczi György adomány levele, költ Szamosújvárt ápr. 6-án 1649-ben, a maga és titoknoka Paloczi Horváth János aláírásával, ebben Petki Istvánnak Csik, Gyergyó; Kászon főkapitányának és nejének Sükösd Erzsébetnek salvo jure alieno adományozza: „Totalem et integram Possessionem Maros Szent György vocatam una cum domo et curia nobilitari ibidem extructa, nec non totales et integras portiones possessionarias in Udvarfalva, cum fundo nobilitari ibidem ac Remete et Czeyid (ma Csejd) Item Sessiones desertas colanicales duas in Pinard et unam in Magyaros posses-

1). A nemes székely nemzetnek jussait világosító némely darab levelek, többek által magyar nyelvre fordítva, némelyek pedig eredetileg magyar nyelven. M.-Vásárhelytől 1837. Löcsei László által. — 2). Néhai Kereső Lászlónak „Acquisita Immobilia“ czim alatt egy régi eredeti becses családkönyve maradt hátra kéziratban, kezdődik 1755-ön Jobbágyfalvi Nagy György birtokában van, abból 6-ik és 8-ik lapról közlöm ezeket.

sionibus sic nominatis, denique praedium Libants (mely Maros Szent Györgyhöz tartozik s ugyan e neven területének nevezetes részeit teszi) nuncupatum omnino in Sede Siculicali Maros existentes....“ Statuálták ezen birtokba Petki Istvánt és nejét ugyan 1649 ben Ferenczi Gábor fejedelmi írnok, és szent rontási Bót Boldizsár marosszéki táblabíró; ekkor jobbágyfalvi Thót Mihály, Thót Gergely, Thót János a Petki István szent-györgyi statutiójának ellene mondtak. I Apafi Mihály 1664-ben május 14-kén Fejérvárt, saját és korlát-noka Bethlen János aláírása mellett, több vármegyei jóságokat aján-dékozott akkori tanácsosának Csik György és káson főkapitányjá-nak Petki Istvánnak, s ugyanakkor a Marosszéken lévőknek isado-mányozásokat megújítja, a mikor ezekbe öszvesen újabban béktat-ják említett Petki Istvánt Árkosi János, és Dályai Ferencz fejedelmi írnokok.

A közfelperes ellen számos családok lépven fel 1818-ban el-lentmondásaikkal a gr Petki hagyaték-jóságok iránt: azok között érdekes Esztelneki Szatsvai Imre, és gránátos főhadnagy Szatsvai Antal iratások mely így hangzik: „Gróf Petki József fuág magva-szakadtán a M. Sz. Györgyi és hozzá tartozó portiókban tétetett publicatio ellen solemniter protestálunk, contradicálunk, s minthogy a haereditaria siculica successio szerint M.-Sz.-Györgyi, Sz.-Anna s több hozzá mint caput bonorumhoz tartozó portiók mint a sz. györ-gyi, sz.-annai és jobbágyfalvi Thót familiának ős örökös jósága, a székely jóság és örökség devolutioja szerint soha sem per notam, sem per defectum in manifestum juris successionalis Thotiani prae-judicium a mlgs. Petki familiának nem conferáltatott, s ha per in concessum cum praecedendo Successorum Thotianorum conferáltatott, donáltatott volna is, annak a collationak, dotationak, vagy akármi-némű latens colorata transactionak a székely örökség radicalis de-volutiojának természete szerint helye nem lehetett; ugy a Petki fa-milia fia ága magvaszakadtával a királyi fiscus által tétetett publi-catiót mint siculica-, bennünket illető haereditásban ezennel megse-misíttetni kérjük sat.“¹⁾ „M Sz. Györgyön a gát miatt a Maros kicsapván a Libants nevű helyen, az ország útját elrontja, és vizá-radások idején az utat az utazóktól gyakran elveszi, utazásokat ugy a mint kellenék és kívántatnék nem continuálhatják; az úton ke-resztül szolgáló árkokat anynyira elmosta, megásta, hogy sokszor

1) Az 1817-ben elhalt gr. Petki József magva szakadtával hátramaradt jóságok iránt a fiscus által ezek iránt indított per irataiból, mely egy nagy tömegű kötetet képez a 470—507 ll.

lóval és szekérrel is által nem mehetni rajta, csak mi kevés újulásban is az Maros vizének; holott a malom, a gát erigálása előtt, csak egy gyalog ember is általléphetett; az Libáncson lévő vámos hidat, és több községes apró hidakat, s gátlásokat elrontott, s hordott és bontott; azon gátak erigálása után mikor Sz.-Györgyön feljül az árviznek hirtelen, az rétek s szántóföldek szép szárazon állanak, akkor is nagyon gyakorta a Maros-Sz.-Györgyi határon, és más szomszéd határokon levő szép szántóföldek, kaszáló és egyéb helyek vízben fekszenek; a gróf Petki Dávid búzavetéseit hol füventen, hol kalangyában az árviz elárasztja, nagy kárral elnyomja, és elrontja. A mint mindezek előfordulnak, gr. Petki Dávidnak s a maros-sz.-györgyi községnek Losontzi Bánfi Péter özvegye Rhédei Anna ellen Thordamegyében pinárdi határon létezett malma gátja által okoztatott károk aránti panaszokban, mely panaszra Marosszék ezt végzi: Megtekintvén a nemes szék a két felpereseknek eő nagyságoknak, és eő kegyelmeknek beadott leveleit, azokat elolvastatta, szorgalmasan megvizsgálta, hasonlóképpen az két rész procurátorok eő klmek allegatioit, rátiót megértette, ruminálta; Az A. A. eő nsga s ő kglmek relatoriájából oculata revisioról írott testimoniumból világosan kijő, az fenn tett declaratio szerint az Dna Incta eő kglme gátjának miatta leszen a vizek kiáradása, és az fenn declárált községes kár az mlgs. A. eő nsga és az m.-sz.-györgyi lakosok határán; constál az is a fenn declárált testiseknek számok szerint, hogy az gát az szent-györgyi határhoz vagyon most ragasztva. Tetszett azért az törvénynek, hogy ha szintén az megirt gát az Dna. Inctának földéhez volna is ragasztva, juxta contenta Trip. Decr. Part. 1. T. 87. nem szabad senkinek más kárával gátot és töltést csinálni, ergo juxta Articulusum Appr. Const. Par. 3. Tit. 40. Art. 11. az Dna Incta declárált gátja az m.-sz.-györgyi határ felől elvágassék, s elrontassék, és inhibitione contradictione repulsionem non obstantibus executioban vétessék; az articulusban declárált mód szerint; ha ki violenter resistálni merészelné, in poena ducent. flor. hung. faciente toties quoties exequenda convincáltassék¹⁾).

12. Maros-Vásárhely.

A kááli járáshoz tartozik, de csupán a keblében levő harminczkét nemesi telekre nézve²⁾).

1) Az 1713-ban ápr. 7-én Ny. Szeredában tartatott gyűlés eredeti jegyzőkönyvéből. — 2) L. M.-Vásárhely külön leírásában.

13. Moson.

Fekszik egy kis völgyben k. és é. hegyei töviben félhold formálag, minek két vége Káál és Jobbágyfalva felé irányul. Szomszédai k.-ről Csikfalva $1\frac{1}{8}$, Jobbágyfalva $\frac{3}{8}$, ny.-ról Bőő $\frac{2}{8}$, Vecze $\frac{2}{8}$, d.-ről Sárd $\frac{3}{8}$, é.-ről Káál $\frac{6}{8}$ osztr. mföldnyi távolra. Területe részlete-sen és összesen: szántója 189 h. 305 öl, kaszálója 189 h. 305 öl, szőlője 21 h. 620 öl, legelője 141 h. 970 öl, erdeje 398 h. 1384 öl, terméketlenek 38 h. 754 öl; összesen 1385 hold és 1440 □ öl, melynek $\frac{1}{7}$ -de tér, $\frac{6}{7}$ -de hegy és domb, földé silány, szurkos sárga agyagos, sovány, és egy jelentékeny része vizenyős is. Házai száma 75. Hegyei: Etred: é.-ra, Verőfényoldal k.-re, Bőioldal ny.-ra, Ba-Kosa, Bangod d.-re. Patakai: a falun keresztül foly három patak: a Búzagödre k.-ről, a Verőfény pataka, és Etred p. ny. és é.-ról; a bői patak jó ny.-ról, a Veczei patak is; mind ötön Sárdra halad-nak. Ivóvizei jók vannak, azok között kitűnő a Buna csorgója a fa-lu felőli végén. Szőlői é.-ra Nagy boka, Nagy hegy, Falusi hegy, egymásból folyólag, közepes jó bort adnak. Vagyonosabb birtokosai: Szárhegyi gróf Lázár Dénezs, Szántó Gergely, Fülöp Albert, Déézi Károly. Köz- és magán épületei: az év. reformátusok csinos kis kő-temploma és tornya é. ról; a görög nem egyesülteké ny.-ról. A magán lakok közül legszebb a gróf Lázár Dénezs emeletes kőháza, a Szántó Gergely és a Fülöp Albert házaik, kik nem csak épüle-teikre, hanem a gyümölcsészetre, földéik javítására s más gazdasá-gi czikkekre is nagy költséget, fáradságot s szorgalmat fordítottak. Nevezetes az úgynevezett Pusztá hely a falu ny. végén az oláh templom alatt, melynek földé szurkos fővényes; itt hajdan a leg-jobb ércz keménységű finom téglát és cserепet készítettek, e végre csűr is volt; bizonyítják ezt az épületeken ma is meglevő itt gyár-tott cserepek és téglák. Különös jó földdel bír e célra, megérdem-lené, hogy nagyban égettessék itt a téglá és cserép, noha pénzen kellene venni a fát, mert a rossz kezelés miatt erdei elpusztultak; jó földé, szép színe, keménysége és ezért tartóssága kezeskednének arról, hogy a befektetendő tőke és munka bővön kamatozónak Oklevelei: az 1457-ben M.-Vásárhelyen hozott törvény az idő múlás-ról, és a székely örökségeknek leszállításáról, jelenvolt Vizaknai Miklós, Alkormányzó, Vingárdi Geréb János Görgényi Várnagy, Hu-nyádi Jánostól Marosszék székelyei közé rendelt bírák, 24 eskütt székülökkel törvényszéket tartottak, kik között emlittetik Mosoni Bicsok Benedek is¹⁾. A gróf Vas-család perében ide vonatkozólag

1) A nemes székely nemzet jussait világosító némely darab levelek többek által magyarra fordítva sat. M.-Vásárhely 1837 5-ik l.

ezek vannak megemlítve: Exhibeáljuk néhai II. János királynak még in anno 1567 die 4-ta mensis augusti költ Donaciónálissát, melyben az király Mosonban 23 jobbágyot cum sessionibus conferál Kaczai Ferencznek a Kaczai Tamás fiának. Mely Donátioiban hogy akkor kétségkívül nem statuáltathatta magát, vagy pedig jobb declarációval kívánta expedíaltatni, tehát ujjabban a mostoha apja Bogáthi Boldizsár intercessiojára Nova-Donatioval cum jure Regio egész Mosont több portiokkal együtt meg adja az király említett Kaczai Ferencznek, és in anno 1570 die 29. mensis julii modo legitimo statuáltatja is magát benne s egész szabadságot praetendálható Székely sem contradicál írat. ¹⁾ tovább: Egész Moson valóságos székely természetű jószág, ottan 1635-ben mások nem bírtanak: hanem csak Markó Vajda özvegye, ki volt Bogáti Drusiánna, kinek második férje volt Vass Ferencz ²⁾ — 1695 Moson Ricta Spect. ac Magn. quond. Marci Vajvodae — Primipil. Bakó István Zent Miklósról lustrált Péter Deák in persona nobilis eöröksége nincs. Contradicált Vass György ur Markó Vajdáné aszszonyom képében ³⁾. — A böi ev. ref. megyéről: „Ezen Ecclesia Mater Ecclesia, az is volt a memoria hominum, filiája Moson, az hol vagyon még három pár ember, és a tisztartó, ezek cum familia vagynak nro. 16. — Vagyon ezeknek is ott egy fából csinált Oratoriumok, zsendely fedél alatt kerítés nélkül, vicinusa egyfelől Váji Ábrahám ur, másfelől Zsellér János, vagyon a templom mellett a kápolnán egy kis harangocskájok, melyet 30 forinttal vettek volt 1662-ben. Ezen kápolna után vagyon a Mosoni reformátusoknak a Sárd felől való végiben Mosonban egy pusztá fundussok, vicin. egyfelől az oláh mester, Dévai Ferencz a böi pap birja. Ezen Oratorium után vannak földek a Mosoni felső fordulóban cub. 5. metr. 2. ⁴⁾.

14. Nagy-Ernye.

Fekszik határának közepén, k. felől nagyobb része a pusztá szőlő név alatti hegy aljában dombom, kisebb ny.-ti része pedig téren. Szomszédai k. Ikland $\frac{5}{8}$, Székes $\frac{12}{8}$, d.-k. közt Tófalva $\frac{3}{8}$, ny.-d. közt Maros-Sz.-György $\frac{6}{8}$, ny.-ról Várhegy $\frac{4}{8}$, é.-ről Sárom-

1) Az 1748-ban június 29-ki marosszéki közgyűlési eredeti jegyzőkönyvből. —

2) A Vasa-peruek k. táblai hiteles mássából, eredetie a kir. tábla levéltárában van. — 3) Az 1635-li lustralis eredeti könyvből 154 lapról. — 4) Protocolli ev. ref. Tractus Marosszékiensis de anno 1756 pag. 324 ad nrum 22-dum; hiteles párban kiadta Z. Nagy Makai László év. ref. esperest 1827 27. febr.

berke $\frac{4}{8}$, Erdő-Szengyel $\frac{5}{8}$, oszt. mértföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 737 h. 1046 öl, kaszálója 737 h. 1046 öl, szőlője 24 h. 950 öl, legelője 98 h. 590 öl, erdeje 323 h. 680 öl, terméketlenek 121 h. 685 öl; összesen 3267 hold, melynek mintegy $\frac{1}{10}$ -de tér, nagyobbára fekete földü, kissé fővényes; $\frac{9}{10}$ -de pedig hegy oldal s ezek sárga fővénnel vegyültek agyagosak. Házai száma: 236. Hegyei a Pusztas szőlő oldal, Hideg máj; Bedets mind k.-re; Hegyess és kölezkert egy más végűben, és a Csontás oldal. Szőlői: a falusi községé, d.-ről és Hájagos k.-ről, mindkettő jó zamatu bort termel. Folyóvíze: a Maros, jó é.-ről Sároberkéről, határa ny. oldalán foly M.-Szent-Györgyre, d.-ny.-ra Patakjai: az Iklandi p. k.-ről, a Tófalvi p. d.-k.-ről, határszéli p. a sároberki és n.-ernyei forrásokból ered; ezek határai közt haladva, mind a Marosba szakadnak. Ivóvízei mind a faluban, mind kün a határon jók vannak, nevezetesebbek: a reformátusok, a catholikusok és a görög egyesültek templomai alatt levők, a Fodor és Orbán nevűek Van sóskútja is d.-re, s a tófalvi patak mellett két tava u. m. a kiskenderes 300, és a nagykenderes 800 öl területű, mindenkinek forrásának kell lenni, mivel soha ki nem száradnak. Vagyonosabb birtokosai: br. Bálint József, Horthy Ferencz, Józsa József, Gyulai Elekné, Csernátoni Alajos, Kelemen Károly, Szenner Sámuel, Szikszai Zsigmond, Fülöp Lajos, Szikszai László satb. A reformátusok köből épített temploma tornya zsendelylyel fedve a falu k. részében van, a templomhely vásárlásáról Apafi Mihály fejedelem 1667 január 26-án kelt következő oklevelét közlésre méltónak ítélt: „Michael Apaffi et caet. Az ernyei orthodoxa Religion lévő — — — alázatos instantiájokból úgy értjük, hogy azon helyben annak előtte az unitáriusok felesen levén, azoknak, mind mesterek vagyon, ők is már meg szaporodtanak annyira: hogy volnának annyin. mint a más részről valók, az falunak lévén egy darab föld, melyet a falu eladván egy köztök lakó embernek, azon ember házat épített réá, az possessor elakarván adni azon helyet az rajta épített házzal együtt, az Exponens Orthodoxa Religion lévő azon helyet s házat megakarván venni, (mivel ők is azon falunak edgy részén vannak annyian, mint amazok) hogy praedicator szallitsanak helyekben; de az unitaria religion lévő akadályoztatják, s ellenzik, hogy ne vegyék, s Praedikátort ne szállitsanak helyekben. Minekokaért kegyelmeteknek kegyelmesen serio parancsoljuk, az dolog így lévén, azon falubeli unitariusoknak ne engedjék, hogy akadályoztassák az Orthodoxa religion lévőket azon háznak megvé-

telében, mivel azok is felesen lévő, magok religion lévő praedicátor t szállassanak helyben, tarthassanak lelki tanítot magok részről sig- nanter pedig Hűségteknek Ernyén lakó unitaria Religion lévők paran- csoljuk, igen serio supersédáljatok azon falubeli Orthodoxa religion lévőket ne akadályoztassa, s inpediálja azon háznak megvételében amazokat, hanem engedtessek megvétele, hogy szállithassanak prae- dikátort helyekben, elég ha magatok részéről van praedikátorotok, azoknak is hadd lehessen szabados Isteni tiszteletek; egyébaránt ha cselekesztek megfogtok busulni.“¹⁾ Az ernyei reformatusok 1668-ban junius 7-én költ eredeti kötlevel szerint házat vettek tel- kestől papjoknak²⁾ 1715-ben január 3-kán³⁾ szintén vettek Hoszszu Szabó Jánostól egy más telket, melyről való szerződési irománynak 2-ik lapján ez van: „Actum coram Visitatoribus Clarissimo ac Doctissi- mo Domino Josepho felfalusi Seniore Reformatae Sedis Sic. Marus Rev. Dno Pastore Michaele Galambadi M.-Madarasiensis. Ernye 4. januarii Anno 1715. Extradatum per me Stephannum Vajai Substitu- tum Notarium et Ecclesiae Reformatae Panitiensis Ministrum mpr.“ A r. catholicusok temploma kőből, tornyában órával; erről a követ- kezők vannak feljegyezve „Turrim e solidis materiis aedificatam tri- busq. campanis et horologis ornatam, major campana tres et medium centenarios appendit, (melyet megnéztem, ki álló betűkkel e van rá öntve: „maros-széki nagy-ernyei unitaria ecclesia harangja 1663.) secunda est 85 librarum (ezt 1849-ben elvitték, helyébe mást hoztak) tertia vero incerti ponderis“ alább: maxima et mini- ma ab unitariis una cum Templo anno 1729 occupatae ab Exclmo Dno Gregorio Sorger tunc temporis Transilvae Episcopo bene dictae supponuntur“⁴⁾ A n.-ernyei r. catholicusok templomában lévő há- rom oltár közül a „Minden szentekének“ festménye kitűnő szép mű. Az unitáriusok kis fatemploma a falu ny. részében van; a gö- rög egyesülteké é.-k. felében. Magán épületei közzül szebbek a br. Bálintith József cseréppel fedett új izlésű laka, mesterséges csinos szép kertével, a Józsa Józsefé már kisebbszerű ny.-ra, csak ezek kőházak, vannak más jó épületei is. Marosszék gyűlési jegy- zőkönyvéből ide igtatom a következő jegyzést: „A májai Sikó-csa- lád bé mutatja ezen gyűlésre bé adott kérvénnyel mellett II-ik János Király fejérvárt 1570 juli. 19-én költ, régi Sikó Pál nevére émánált, legitima és authentica donatit, melynek tenora szerint

1) 2) 3) Az ernyei ref. megye lánájában lévő eredetiekből.

4) A rom. catholicusoknak n.-ernyei ecclesiájok levelei közt lévő eredeti püspö- ki oklevélnek 3-ik lapjáról.

Nagy.-Ernyében birtokot kapott, ugyan; erről 1571-ben emanált Statutoria Relatoriát, noha ennek egy része elégett mindaz által világos belőlle; miképpen introducáltatott az említett királyi adományba az Impetrans".—1602-ben 400 magyar hajdu M.-Vásárhelyt ki praedálta ur napjára virradólag; voltak ugyan Nyárádtőnél valami nyomorult székelyek, kiket a kapitányok vigyázni rendelték oda; úgy hiszem, hogy volt 200 szokmányos székely, de a semmit sem ér. Utánok menének ugyan, de kevesen, el is érték őket, Erneyi Mósa Gergely beléjek is kapott ugyan, de amazok hátra válogatják a javát a legényeknek és a prédát elől vitték, és úgy mentenek. Mósa Gergely jó vitéz ember volt Ernyében, de ottan elesék többekkel együtt s megtér a székely onnat, és a hajdu is elment ¹⁾ 1648-ban Lupuj Vajdához követségbe küldvén Kemény Jánost Rákóczi György, egy úttal a kozákokhoz is levelet vitt azokat megnyerendő, mit Kemény János így ír le: Ezek felett mivel Lengyel jó akarói is a Fejedelemnek intimálták vala hogy a kozákságot is igyekeznék maga pártjára attrahálni, akkor pedig a kozákság is haddal indult vala a lengyelekre, mert azok is interregnum alatt akarják vala magok dolgát elő vinni. Én pedig a fejedelemtől azokhoz szőlő levelet is vettem vala kezemhez, hogy ha mi módját látom procedálhassak benne. Közlém azért a dolgot a Vajdával is látván jó indulatját, és kívánván, hogy embereimnek bátorságos utjok felől mutatna módot; melyet meg is cselekvék, és én expediálám egyiket Mosa Gergely nevű, jó szóval tudó, látott-hallott udvari katonát és nemes embert Marosszékit, Ernyeit, másikat Rátz György nevű udvari katonát, ki nyelveket is tudott, és görög vallásu is vala; ezeket úgy instruálám Kmelmitzki Bogdány kozák Hetmanhoz, "még alább, mely expeditio igen jól is succedált vala ²⁾ A szomszéd Nagy Ernyének nagyobb része 1716-ban Sabbatarius lévén haiálos büntetés mondatott a megátalkodoknak, s ettől félelmek miatt Kálvinistáknak, Lutheránusoknak, és unitáriusoknak nevezék magokat de egyikből sem tudnak semmit. Majd minden Diaetára evocáltattak 1725-ben elítéltettek egy nehányon, s javaikat is a Fiscus elvette, mikor a Jésuiták is kimentek M.-Vásárhelyről az Ernyeiek exhortatiojok-
ra. ³⁾ A nagy-erneyi és böződ-újfalusi szombatosok pereltetvén azt mondták, hogy unitáriusok, de nem lévén igaz 1729 körül pénzbeli

1) Nagy Szabó Ferencz krónikája erdélyi történelmi adatok I-sők.

2) Kemény János Authobiographiája nyomt. Pesten 1816. 257. Romy, Monum. 3-k.

3) A marosvásárhelyi r. cath. megyét illető alapítvány levelek rendelkezések sat. czimű eredeti kézirati jegyzőkönyvből.

büntetéssel s számkivetéssel fenyegettettek, ha nem chatolizálnak; Mitől némelyek meg ijedvén catholizáltak, mások önként számkivetésbe mentek; de a meg maradtak is Apostatákká lévén, kérte a catholikus püspök, hogy az előljárók közkereset alá vettessenek, Missionariusok által térítettessenek meg, nevezetesen Bőződ-Ujfalviak, mint a N.-Ernyeiek a Missionariusok által megtértek, mely kérést a püspök a Felségtől meg is nyert. ¹⁾ 1829-ben ápr. 4-én a nagy-ernyei és bőződ-ujfalusi lakosok a szombatosságért megpereltetvén az erdélyi törvényes királyi tábla ítélete szerint határozottatott: hogy, mivel ők magokat a négy bé vett vallások közül valamelyikhez nyilván tartják, és vallják, s a szombatosság ellenek bém bizonyítva nincsen, ugyan azért a kért büntetés alól fel is oldoztattak, mivel mindazáltal világos: hogy közszülők többen az Approbata Constitutio 1-ső Titulus 12-ik Art. és V. 51 ellen vasárnap és innep napokon dolgoznak, s az által botrántkozást okoznak, az alperesek tiszti gyűlésben intettessenek meg, hogy minden vallása szerint az innep napokat tartsa meg, különben meg büntettetik. ²⁾ Erdélybe a zsidózást Pécsi Simon korlátnok hozta bé, ki azért notáztatott, fő fészkek Maros és Keresztur szék volt. 1638-ban juliusban az unitariusokra is gyanakodtak a zsidózásért, de ez onnan eredett csak, és rágalom volt, hogy némely unitárius falukban zsidók voltak, kik templomaikba jártak, de a zsidóknak titkon külön papjok volt s éjjel gyűltek össze“ ³⁾

A falusiak előadása, s köztudomás szerint is N.-Ernyében a szombatosak végképp kipusztultak 1849-ben.

15. Nyomát.

Fekszik határa közepén egészen téren, régi irományokban, névszerint 1583-ki donationalis levelekben is Moniad és Moniját néven fordul elő. Szomszédai k.-ról Ny.-Gálfalva $\frac{3}{8}$, Sz.-Lőrincz $\frac{6}{8}$, ny. Bóós $\frac{4}{8}$, Baczka-Madaras 1, é.-ről Kebele $\frac{5}{8}$, osztrák mértföldnyi távolra. Területe részletesen és összesen: szántója 155 h. 543 öl, kaszálója 155 h. 543 öl, szőlője 37 h. 1406 öl, természetlenek 64 h. 655 öl, legelője 173 h. 1107 öl, erdeje 285 h. 1406 öl; összesen 1303 hold, minek $\frac{1}{5}$ -de tór, sárgás fővényes földü, többi része hegy és oldal, s ezek palások agyagosak. Házai száma: 83. Hegyei a Hegyestető é.-ra, Barot todor szőlőfü magossabb k.-ról, déli oldala szőlő; Kerek szőlőtető: éppen határa közepén, ennek

1) Vallások aránt költ eredeti rendeletek gyűjteményéből.

2) Az évi eredeti ítélete szerint az erdélyi törvényes k. táblának.

3) Benkő József Specialis Transylvániájából.

is d. része szőlő; Sónyaló: kiüttött gérás hely, honnan kapta nevét is; Kerekszőlő hegy, a falu alsó vége irányában; ez is szőlő, s mind jó bort termők. Patakai: a Bóós felőli ny.-ról, kebelelei p. é.-ről Nyomáton keresztül foly; Irma k.-ről, ezek egyesülve a Nyárádba szakadnak. Ivóvize tiszta és jó a csörgő: határa é. osztályában, ebből élnek a lakósok. Vagyonosabb birtokosai: Bothos Sigmond, György László, Szombat Péter, Kovács György, Cseh József, Sófalvi Péter, Sófalvi András, Kovács Gergely, Kovács Péter, Nagy Mózes, Nagy Márton, Cseh Izsák, Cseh András, Csejdi Nagy György. Köz és magán épületei: az unitáriusoknak a falu közepében levő kőtemploma, éppen mellette az ev. reformatusoknak fatemploma. Magánépületei közül a falu ny.-ti végében a Bothos Sigmondé kitünőbb, vannak több csinos zsendelylyel, zsuppal fedett faházok. Említést érdemlő, hogy György László és Szombat Mihály eperfákat és selyem bogarakat tenyésztének. Oklevele: „Donatio Sigismundi Báthory anno 1583 portionis Moniad in Sede Siculicali Maros Georgio Litterati facta.“¹⁾

16. S á r d.

Fekszik határának inkább d.-k.-i részében hegyes és dombos helyen. Szomszédai k.-ről Tompa $\frac{3}{8}$, Ny.-Szereda $\frac{4}{8}$, ny.-ról Vecze $\frac{5}{8}$, d.-ről Sz.-Lőrincz $\frac{3}{8}$, é.-ről Moson $\frac{3}{8}$, osztr. mértföldnyire. Területe részletesen és összesen: szántója 169 h. 273 öl, kaszálója 169 h. 273 öl, szőlője 13 h 25 öl, legelője 158 h. 438 öl, erdeje 221 h. 538 öl terméketlenek 32 h. 97 öl; összesen 1170 hold, melynek $\frac{1}{6}$ -da tér, $\frac{5}{6}$ -da hegy és oldal, földének nagyobb része veres és sárga sziváj, kevesebb feketés. Házai száma: 72. Hegyei: a Bakos é.-ra egy része jó bort termő szőlő; a Sósdomb, k.-re Csúts, d.-k.-re Temető, melyet temetőül használnak; é.-ra van a falusi szőlő is a már említettél gyengébb. Patakja egy van, jó é.-ről Mosonból, foly d.-k.-re Tompára. Ivóvizek közt legjobb a falu d.-k. végén Nyárádi István telkén levő, ezenkívül több jó kutjai is vannak. Vagyonosabb birtokosai: gróf Teleki Miklós, László András, Asztalos Antal, Nyárádi István, Szombatfalvi József, Szörcei Elek utódi sath. Köz és magán épületei: a r. katolikusok fa temploma d.-re a görög egyesülteké é.-ra. Magán lakai közül kitünőbb a gr. Teleki Miklóssé, a többiek egyszerű falusi gazdai házak. Sárdot, mint a régi levelek tanusítják, Daczó Gergely kezdette újból telepíteni, ki a XVII-ik század közepe táján élt²⁾ az előtt pusztá (praedium)

1) L. fejeérvári káptalani levelek laistromát. — 2) L. alább a Tompa leírásánál 304—5 ll. előforduló esketést.

volt. A mi mostani épületeit illeti: szerfelett sűrűk határa; é. részin van három ház, mit az egész vidék Kis-Sárdnak nevez, ugyan északra a falutól egy puska lő távolra, hol az út Mőson felé megy, az út mellett két posvány van egyik egy öl, a másik egy fél öl szélességű, öszve kötött rudakkal sem érhetni fenekét; oly mélyek; be vannak tövisselve, hogy a marhák belé ne essenek. Oklevelei: „Donatio Laurentii Lazár super integra possessione. Sáárd cum domo ibidem habita, item portionibus in Szent-Lőrincz, Tompa, et Agárd in Sede Maros 1585.“ ¹⁾ „Deliber. super Litigaone Tompaien. cum Sardien. de Salario Pastoris. In Visitatione A. 1700 die 16 Januarii factum est tale: Mivel a praedicátor panaszképpen jelenti, hogy a mely szántással, vetéssel tartoztak Tompai uraimék harmad részét vetetlen hadták. Erre Tompai uramék így felelnek: Nem a mi részünk, hanem a sáárdi rész maradt vetetlen, mely ab antiquo ususban volt közöttük, hogy harmad részét Sáárd praestálya, azért nem a Tompaiak, hanem a Sáárdiak gondviseletlensége miatt esett.“ ²⁾ Ezt a Sáárdiak tagadják documentumot, kívánnak róla, jöllehet saját szavakból is ki jó, hogy Tompaiak — — — — — A Tompaiak kívánsága ez: mind marhás, mind marhátlan egyaránt szántson, vessen és kaszáljon, hogy a praedicátor ezután meg ne károsíttassék. Ezt a marhátlanok nem akarják semmiképpen. Erről mi Visitorok tettünk ilyen Deliber. Minthogy constál mind magok a Sárdiak propositiójából, s mind a Tompaiak relációjokból, hogy mind a szolgálatoknak harmad része Sárdhoz való volt, s mind pedig a Sáárdiak együtt szántottak vetettek a Tompaiakkal az el mult esztendeig, most is helyben hadgyuk, hogy egyezett értelemből szántsanak vessenek, kiknek marhájok nincsen is mind a két faluból és kaszáljanak is ilyen okokra nézve: 1. Mert a pásztort nem barompásztorságra, hanem lelki pásztorságra fogadgyák. 2. Mert nem baromról, hanem lélekről fizetnek a pásztornak. 3. Mert nem inkább szolgál a pásztor a marhásoknak, mint a Marhátlanoknak. 4. Mert ha a marhátlan lelke elvész a pásztor gondatlansága miatt, nem inkább tartozik számot adni arról, mint a Marháséról. Ide járul ötödször az is: hogy a mostani marhátlan ember holnap marhás lehet, és a marhás marhátlan azért egy szívvel lélekkel kell a pásztornak fizetését is proportio-

1) Eredetie a gy.-fehérvári káptalanbeli levelek közt. — 2) Korábban felesen, most már kevesebben vannak reformátusok Sárdon, templomuk nincs, Tompára járnak templomba.

naliter praestalni. A kárt pedig melyet a Praedicator vallott a földek bé nem vetése miatt, fizessék meg. Ex Visitatoria Sede extradatum per Joannem Déáki Sedriae Sanctae ref. S. Marus Jur. Not. A 1700. 16 januarii mpr.“ ¹⁾

17. Székes.

Fekszik határának szinte közepében, d. felé irányul. Szomszédai: k.-ról Káál $\frac{5}{8}$, ny.-ról Csejd $\frac{4}{8}$, Tófalva $\frac{4}{8}$, d.-ről Bőő $\frac{4}{8}$, é.-ről N.-Ernye $1\frac{1}{2}$, Ikland $\frac{3}{8}$, osztrák mérföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 163 h. 1520 öl, kaszálója 163 h. 1520 öl, szőlője 24 h. 436 öl, legelője 160 h. 310 öl, erdeje 220 h. 863 öl, terméketlenek 52 h. 1313 öl: összesen 1346 hold 193 \square öl, melynek csupán ny. része téres, mely $\frac{1}{5}$ -dét teszi; $\frac{4}{5}$ -de hegy és oldal föld, többnyire sárga agyagos, van kevés fekete is. Házaik száma: 116. Hegyei: Ingó szőlő oldal, fele ny.-ra fele, d.-re áll; Csendes, a falun feljül d.-re; k.-ról Nyáros: és Örösvény; Tekenyös vagy Nagy Vápatető d.-ny.-ra, Zségej: é.-ről, Csimmaz: egy része ny.-ra más d.-re. Szőlője kettő van a Nagyhegy é.-ra, s ennek végében a Kishegy, amaz jobb, ez gyengébb bort terem. Patakjai: Ingó és Dána d.-ről végig foly a falun; Fenék p. é.-ről és a Kalandósok felőli, mind ny.-ra Tófalvára haladnak. Ivóvizei: a falu kutja, a helység derekában meglehetősen, Csorgó: a falu ny.-ti végén, vize tiszta jó, de szelet okoz, a határon is vannak kutjai. Vagyonosabb birtokosok; Ilyés István, Kozma István, Miriszlai István, Nagy Istvánné, Káli Simon, Káli Sándor. Köz és magán épületei: az ev. reformátusok egyháza kőből a falu derekában. Magán lakai közt legelső Ilyés István egyedüli kőháza, fából vannak több csinosak is. Határának d.-ről Bőő felől lejövő derekán, kútfő nevű hely alján, van egy ingovány vagy süppedék, kerülete három öl, közép szélessége egy öl, ki van csücsörödve, gérás, bé nem fagy, hosszú lécczel sem érhetni felekét, hasonló a csáviához, sárdihoz sat. Oklevelei: „Nos Chistophorus Báthory de Somlio Vajvoda Transylvaniae et Siculorum Comes et cact. Memoriae commendamus tenore prsentium significantes quibus expedit universis: Quod nos cum ad non nullorum Domincrum Consiliar. Nostrarum pomilima intercessionem Nobis prterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis Egregij Emerici Bercesenij Aulæ Nostrae familiaris, que ipse Ser. mo Principi et Domino Stephanno Dei Gratia Regi Poloniae et

1) A tompai ref. megye ládájában levő eredetiből.

caet. ac deinde Nobis pro locorum et temporum diversitate exhibuit et impendit ac futurum o. exhibiturus et impensurus est. Totales itaq. et integras portiones possessionar. in Possessionibus Zekes et Kéndeo vocatis in sede Siculicali Maros existen. habitas quae portiones possessionar. alias per dictum Dominum Regem Poloniae Egregio et Agiliquond. Francisco Lazar tunc Iudici Regii dictae Sedis Maros donatae et collatae fuerant, sed Litteras superin. Donationales id. quond. Franciscus Lázár nec dum extraxerat, quoniam ex hoc Seculo absq. ullo Liberorum solatio decedente, ad Nos, cosequenterque Collationem Nostram devolutae et reductae esse dinoscuntur, Demtis tamen Primorib. Primipilis peditibusq. Pixidariis si qui forte in eisd. possessionib. ad usum Regni dilecti existerent eorumq. iuribus et haereditatib. juste et legitime eos concernentib. Totum item et omne Jus Regium Si quod in eisd. Portionib. Possessionar. qualitercumque existeret, aut eadem et iidem Nostram ex quibuscumq. causis, vijs, modis et rationib. concernerent, Collationem simul cum cunctis utilitatib. et pertinen. quilibet terris sc. arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, sylvis, nemorib. montib. vallibus, vineis, vinearumq. pmonitor. aquis fluviis, piscinis, piscatur. aquarumq. de cursib. molendinis et eorund. locis generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiar. suar. integritatib. quovis nomine vocabulo vocitatis, ad. easd. portiones Possessionar. Jusq. Regium in eisdem habitum de jure et ab antiquo spectan. et ptinere debent. sub suis veris metis et antiquis limitibus existen. memorato Emerico Bercseny ipsiusq. haeredib. et posteratib. universis ex mera et plena autorite Nstra dedimus donavimus et contulimus imo damus donamus et conferimus jure perpetuo et irrevocabil. tenen. possiden. pariter et haben. salvo jure alieno. Harum Nostrarum vigore et testimonio Litterar. median. Quas Nos in formam Privilegij Nostri redigi faciemus, Dum Nobis in specie fuerint reportatae. Datum in Civitate Bistriciensi sexta die Januarij Anno Dni Millsimo quingentesimo septuagesimo septimo. Christophorus Báthory mpr. de Somlyo. Emericus Sullyok Cancell. mpr.“ 1) Hagymányilag ma is ösmerik székesiek a Bercsényi jogot. Cserei pedig 1703-ról azt jegyzi meg: „Bercsényi negédes, kevés, nagyra vágyó ember, volt kinek az eleje Marosszékről Székesről bujdosott volt ki gyilkosság miatt.“ írja azt is hogy feleségének, Kun Ilonának közeli atyjafia vala.“ 2)

1) Az eredetiből, mely Székesen Illyés István ur birtokába van. — 2) Cserei Mihály historiája 316-ik lapon.

18. Szent-Lőrincz.

Fekszik határának inkább k. felében. Szomszédai k.-ról Sáárd $\frac{3}{8}$, ny.-ról Kebele $\frac{3}{8}$, Nyomát $\frac{6}{8}$, d.-ről Tompa $\frac{1}{8}$, és ismét Nyomát, Ny.-Gálfalva $\frac{6}{8}$, é.-ről Vetze $\frac{7}{8}$, osztr. mértföldre. Területe részletesen és összesen: szántója 179 h. 533 öl, szőlője 22 h. 169 öl, legelője 119 h. 592 öl, erdeje 33 h. 860 öl, terméketlenek 36 h. 1100 öl; összesen 911 hold, 1551 □ öl (?), melynek $\frac{1}{20}$ -da tér, $\frac{19}{20}$ -da pedig hegy és oldal, földének több része hamuszín kevesebb sárgás. Háza száma: 40. Hegyei Szőlő vagy Rózsahegy, é.-ra jó bort termő; kebele hágó: vagy Nagyerdő: ny.-ra, Nyárszeg: d.-re. Patakja egy van, az úgy nevezett völgyekből lejáró, d.-ről és ny.-ról többféle forrásokból eredve foly d. felé Tompára. Ivóvizet: Recse délre jó vizű, ebből élnek a lakosok: a krucsa már gyengébb. Vagyonosabb birtokosai: Gegő Károly, Biró Károly, gr. Teleki Miklós. Köz és magán épületei: a görög egyesültek fatemploma é.-ról. A magán lakok közt szebb a Gegő Károly udvarháza, vannak más egyszerű jó lakok is. 1661-ben Ali Basa hadjáratakor pusztultak el magyar lakosai, az ev reformátusok egyháza sat. a törökök és tatárok által. ¹⁾ Küküllőmegyéhez tartozó Radnothot véve Erdély közép pontjának, miként földrajzai tanusítják: Szent Lőrincz és Tompa öszve ütköző határa teszik éppen Maros-zék közepét.

19. Tófalva.

Fekszik határa közepén nyugatról keletre irányulva a Nagy hegy alatt, csak egy sor házzal, melylyel átellenben vagy is szemben csak a br. Apór Károly csűrös kertje van, más épület egy sincs. Szomszédai: k.-ról Székes $\frac{1}{4}$, Csejd $\frac{1}{4}$, ny.-ról N.-Ernye $\frac{1}{8}$, M.-Sz.-György $\frac{1}{4}$, d.-ről Agárd $\frac{1}{2}$, é.-ről Ikland $\frac{1}{2}$ osztr. mértföldnyi távolra. Területe részl. és összesen: szántója 392 h. 1310 öl, kaszálója 133 k. 1560 öl, szőlője 7 h. 450 öl, legelője 108 h. 100 öl, erdeje 126 h. 500 öl, terméketlenek 25 h. 1170 öl, egészen 793 hold, és 290 □ öl, minek $\frac{1}{3}$ -da tér, s ennek földje sárga fővényes, $\frac{2}{3}$ -da palás, vizmosásos kőves hegy és oldal. Háza száma: 36. Hegyei: a már említett Nagyhegy é.-ra legelő és szőlő, két darabban, egyik a br. Apór Károlyé, másik a lakosoké, jó bora terem, de nem igen mivelik; ennek háta megett van a Száraztó. Patakai: Száraztó p. k.-ról, Bedecs N.-Ernyéből erednek, a falun végig folynak, s egyesülve kiadásaiikkal több kárt tesznek; Terebits: az

1) Lásd bővebben alább, Tompa leírásánál.

agárdi és sz.-györgyi völgyből származik, magába veszi a Székesről és Csejdről jövő két s a tofalvi határ é.-résziből jövő három kis erecskét, mind N.-Ernyébe folynak. Ivó vizet elegendő kútai szolgáltatnak, vizök édes, van gyenge sóskútja is d.-re a falu előtt. Vagyonosabb birtokosai: br. Apor Károly és a fölszabadult urbéreszek. Köz- és magán épületei: a görög egyesültek fa temploma zsendelylyel fedve. Magán épületei közül kitünőbb a falu derekán br. Apor Károly két eserepes fedelű kőháza, és egy fa lak Volt szeszgyára, száraz malma, cserép csüre egymás mellett, a falu ny.-ti osztályában, most románjaikban hevernek. Egyedül ez tagosított falva Marosszéknek, 1845-körül végezték be a tagosítást Oklevele: Botházi Gergelynek és Kolozsvári Gábornak jóság rész adatik Botházán Kolozsmegyében, és egy telek utánna valóival Tofalván Marosszéken 1583-ban. ¹⁾

20. T o m p a.

Fekszik határának közepében, kissé d.-felé hajlólag, két téres nyílással Szent Lőrincz, és Ny.-Szereda felé. Szomszédai: k.-ról Ny.-Szerda $\frac{4}{8}$, Süketfalva $\frac{5}{8}$, Demeterfalva $\frac{5}{8}$, ny.-ról Sz.-Lőrincz $\frac{3}{8}$, d.-ről Ny.-Gállfalva $\frac{3}{8}$, é.-ről Sárd $\frac{3}{8}$ osztr. mértföldnyire. Területe részletesen és összesen: szántója 511 h. 1158 öl, kaszálója 194 h. 387 öl, szőlője 9 h. 1308 öl, legelője 62 h. 1348 öl, erdeje 130 h. 603 öl, terméketlenek 41 h. 400 öl; összesen 950 hold, és 404 □ öl, minek $\frac{2}{4}$ -de tér, másik fele oldalos, hegyes, földje nagybára fekete, kevésbé sárga agyagos. Házai száma: 62. Hegyei: kettő van, azok is szőlők az Újhegy és Nagyhegy, gyenge bort termők. Patakjai: a Szabad árka ny.-ról; Bornyukert és Határpatak é.-ről eredve folynak Süketfalvára. Ivóvizei: Hideg kút d.-re, ebből élnek a lakosok; van sós kútja is k.-re, de vize nem igen használható. Vagyonosabb birtokosok: Botos Kálmán, Botos Zsigmond, Magyarai Pál sat. Köz- és magán épületei: az ev reformátusoknak fából épített egyháza k.-re. A magán házak közül: Botos Kálmán Botos Zsigmond s a Magyarai Pálé csinosabbak. Találtak itt é.-ra akkora nagy állat lapoczkát, Sárdfelől az úgy nevezett csere oldalon, mint az elefánté, ma tompai Magyarai András birtokában van; k.-re is kaptak 1856-ban egy mammut zápfogot, $1\frac{1}{2}$ font, Torboszlóba Bereczki Sándorhoz, egy lapoczkát, melykis adórjáni Szombatfalvi Elekhez kerültek. Tompa é.-k. részin, Botos Kálmán udvarán, a töltött út mellett Vass István, akkor az irtuak tanítója, most Havadi ev ref.

1.) A gy.-fejérvári káptalani eredeti levelek lajstromából.

pap egy conus forma tiz xros nagyságu római ezüst pénzre akadott, az első triumviratus idejéből melyen Julius Caesarnak, mint azok egyikének neve, és képe rajta van. Oklevelei: Eredeti esketés 1702 mártius 8-ról, Tompai Bothos Dániel házánál végbe vitték, és alá írták Sz.-Rontási Bereczki István, és Gálfalvi Ozdi György, mind ketten nemes marosszéknék hűtös táblabírái; fölbontotta ugyan azon évben Henter Ferencz ítélő mester,¹⁾ 25 valló van benne, kik közül a két első jeddi, 16 ny.-szerdai, 2 kebeleji, 4 sz. lőrinczi, lakósok; végbe vitte ezen esketést Harcsás István, Tamási Héléna, sz.-gericzei Patkos János, Özvegye Zsellére, mint a tompai ref. megyének hitesse, annak nevében és képében, egy 1702 február 3-án költ Compulsorium Mandatum erejénél fogva. Ezen 25 valló közül történelmi beccscsel hétnek a vallomása, bir, a többiek ezek állításait nagyobbára mint szemtanuk, vagy hallomásból tanusíták. A vallomások ezek: 1-ső Tanu Küküllővári János pap, 85 eszt. eskütt hite után így vall. Mikor engemet ide Marosszékre Tompára hoztanak papnak, akkor legelsőbben is ott Sz.-Lőrinczen a templomban praedicatott velem az egész megye, úgy mint Sz.-Lőrincz, Tompa, és Sárd, néhai idvezült Daczó Ferencz és Bothos Péter uraimék jelenlétekben; Sz.-Lőrincz már akkor elpusztult volt, hogy egy magyar embernél több nem vala, az papság háza is leomló félben vala, úgy anynyira, hogy engem nem szállíthatának belé, hanem az néhai Tompai György Mihály házába szállítának, mind addig ott laktam, míg magam pénzemmel parochialis házat vettem, 9 esztendeig ott laktam úgy mint Tompán, úgy hagytam Parochialis háznak, s ma is az Tompán a papság háza; azt is bizonyosan tudom, hogy Sz.-Lőrincz volt az Mater Ecclesia, Tompa és Sárd csak filiái voltak — sőt a Mater Ecclában u. m. Sz.-Lőrinczen a papság és mester háza helyét, s minden hozzá tartozandó parochialis szántó földeket, réteket, cum omnibus pertinentiis birtam, szántottam, kaszáltam, dézmáltam megye engedelmeiből, melynek már 43 esztendeje vagyon, hogy én ezen megyében praedikátor voltam, úgy tudom hogy az én utánom való papok is mind birták az el mult 1701-ik esztendeig és használták. 2-ik Tanu Csiki Mihály nobilis, annor. 70 ad I mum — Tudom bizonyosan, hogy az Sz.-Lőrincz nevű falu volt, az Calviniana Mater Eccla, sőt az akkori Sz.-Lőrinczi praedicatorral nyolcz esztendeig együtt laktunk, az atyámmal és anyámmal a Sz.-Lőrinczi praedicator házában, melynek is van már ötven esztendeje. Ad 2. Tudom azt is bizonyosan, hogy

1.) Találtatik a Tompai ev. ref. megye ládájában.

mikor Sz.-Lőrincz elromlott és pusztult vala, úgy hozák Tompára mint filialisba az Sz.-Lőrinczi Mater Ecclát, sőt az harangot is Daczó Ferencz uram velünk vitette vala által Sárdra, hogy el ne vegyék a tatárok, s ott az tóba vetettük vala, s ott maradt meg. — Ad 3 um. Tudom bizonyosan, hogy ezen Sz.-Lőrinczi Mater Ecclához való helyet Parochialis fundust, és minden Ecclai proventusokat, pertinentiákat az el mult 1701 esztendeig békességesen birták ide Tompához sat. 3 tius Fekete Péter nobilis aor. 85. Ad 1. Tudom bizonyosan, hogy Marosszéken Sz.-Lőrincz nevű falu vala az Calviniana Eccla, pap, mester ott laknak vala. Ad 2. Tudom bizonyosan, hogy az Tatárok járása és pusztítása után u. m. Ali Basa járása után hozák Sz.-Lőrinczről a Mater Ecclát Tompára, mint Filialisba; ad 3. Tudom azt is, hogy azon Sz.-Lőrinczi Mater Ecclához való Templom helyet Parochialis fundust, minden Ecclai proventusokat pertinentiákat az elmúlt 1701 esztendeig Tompához birták békességesen, hanem tavaly az mostani Sz.-Lőrinczi olá pap, az esperestől levelet is hozott vala, az mostani Tompai Calvinista praedicatornak, hogy nem engedí tovább birni a Tompaiaknak, melyről én előttem a Tompai Eccla akkor is protestált, hogy csak arra meg nem szűnik bírásától, meg sem engedik. 9-ik Testis Nemzetes Gyöngyösi Istvánné Dombod Kristina annor. circ. 56. 1. Tudom bizonyosan Sz.-Lőrincz vala a Calviniana Mater Eccla, mind pap és mester ott laktanak, Templomba is innen Tompáról oda jártunk Isteni szolgálatra, azt is tudom, hogy az romlás után, hogy Sz.-Lőrinczről az magyarok el fogyának, úgy hozák által az Mater Ecclát Tompára, mint Filialisba sat. 11-ik Testis Bán Miklós nobilis aor. circiter 68. Ad 1. Sz.-Lőrincz nevű falu, tudom hogy az Calviniana Mater Eccla vala, és ott lakik vala, mind pap és mester, még az harang kötelit is sokat fogtam ott — ad 2 um Tudom bizonyosan, hogy a romlás után hozák Sz.-Lőrinczről, Tompára mint filialisba az Sz.-Lőrinczi Calviniana Mater Ecclát. ad 3. Azt is tudom, hogy azon Sz.-Lőrinczi Calvinista Mater Ecclához való templom-helyet, parochialis fundusokat, és minden Ecclai proventusokat pertinentiákat, az elmúlt 1701 esztendeig, mind Tompához birtak békességesen, azt is hallottam bizonyosan, hogy az mostani Sz.-Lőrinczi olá pap, a Sz.-Lőrinczi oláhokkal foglalta el ezen Sz.-Lőrinczi parochialis fundusokat, künn és benn való javaival együtt potentiose sat. 21-ik Testis Másfél András nobilis aor. circiter 72. Ad 1. Sz.-Lőrincz nevű falu tudom bizonyosan vala Mater Eccla, a pap és mester ott lakik vala — ad 2. Tudom azt is világosan, hogy a tatárok pusztítása után elromlott, az Sz.-Lőrinczi

Mater Ecclā, hozák Tompára, mint filialisba, mivel akkor Tompa filialissa vala Sz.-Lőrincznek, — ad 3 um. Azt is tudom bizonyosan, hogy az elmúlt 1701 esztendeig Tompához birtak békességesen a Sz.-Lőrinczi földek, és templom-hely minden appertinentiáikkal. Azt is tudom, hogy a Sz.-Lőrinczi oláhok foglalták most el, az el múlt 1701-ik esztendőben potentiose sat. 25-ik Testis Szarka Pál N. Kun László uram jobbágya aor. circiter 44 ad 1—2— hallomásból. ad 3. Azt tudom bizonyosan, hogy a Sz.-Lőrinczi templomhoz; papházához járandó földeket, réteket erdőt mind az el múlt 1701 esztendeig az Tompai Megye az papjokkal békességesen birták. Azt is tudom, hogy az olá püspök parancsolatából foglalták el a Sz.-Lőrinczi oláhok, a parochialis földeket, réteket és templom helyét potentiose cum suis appertinentiis. “— „Protestatoria Contradictio: 1) Én Thompai Bothos Imre, mint a Tompai reformáta Ecclának mostani hit-es és fungens curatora, ugyan Tompai Nagy Miklós és Forika Zsigmond, mint az említett Ecclának hit-es egyházfiai, ab officiis nostris praefatis ezen T. Nemesszék Gralis Congregatioja előtt solemniter protestálunk super eo: Qualiter régentén a Tompai mostani reformáta Ecclā filialissa lévén Ns. Marosszéki Sz.-Lőrinczi akkori reformáta Ecclának. Történt hogy a háboruságos időben signanter a kuruczok revolutioja alkalmatosságával, s a tatárok rablása által említett Sz.-Lőrinczről a reformatusok ki fogytanak, a mikor is Sz.-Lőrinczről a reformatus praedicator leköltözött Tompára, de ugyan csak, sokáig azután is fel járt Sz.-Lőrinczre, a templomba, mint Mater Ecclába; a parochialis fundust is, és annakutánna appertinentiáit is usuálta, azután penig Mater Ecclésiává lévén a Tompai Ecclésia, Sz.-Lőrinczen a reformatum templom elpusztult, a parochialis fundus, és annak-appertinentiái (melyeknek vicinitassiról s bővebb declaratiojáról nunc ptestatur) elidegenítettének, actu penig a Sz.-Lőrinczi olá Ecclésia birodalmában vagynak, a Tompai reformáta Ecclának, mint mostan Mater és Sz.-Lőrinczről oda szállott Ecclának nyilván való praejudiciumára s kárára, mely Sz.-Lőrinczi olá Ecclā birtokában lévő régi reformatusok parochialis fundusok, s annak appertinentiái tovább való birodalma ellen, s az olá Ecclā birtokában való létele ellen, solemniter protestálunk s contradicalunk oly formán, hogy ne legyen késő, ennekutánna—módunk adván elő magát—magunk, vagy successoraink, hogy réhábeálhassák meg irt Ecclának számára, és ezen protestationkat és contradictionkat protocollaltatni, és solita sub authentia ki is adatni igen alázatosan kívánjuk, és iterum atq. iterum protestalunk és contradicalunk.”

1) Az 1760 an jun. 2 és 3-knapján tartott marosszéki közgyűlés eredeti jegyzőkönyvéből.

21. V e c z e.

Fekszik hegytől kerítve határa északi részében. Szomszédai: k.-ról Móson $\frac{2}{8}$, Sárd $\frac{5}{8}$, ny.-ról Kebele $\frac{3}{8}$, Agárd $\frac{7}{8}$, d.-ről Sz.-Lőrincz $\frac{7}{8}$, é.-ről Bő $\frac{3}{8}$ osztr. mértföldnyire. Területe részletesen, és összesen: szántója 331 h. 695 öl, kaszálója 59 h. 64 öl, szőlője 5 h. 1412 öl, legelője 81 h. 1234 öl, erdeje 38 h. 1448 öl terméketlenek 16 h. 220 öl; öszvesen 533 h. 273 □ öl; földé többnyire sárga agyagos. Háza száma: 44. Hegyei: ny-ra a kebele és agárdi, é.-ra Bő felé a Nyerges, k.-ról Gyálu, Reczi, ezen három hegy környezi a falut, s csak egy nyílása van k.-re Móson tájára; az egész határnak $\frac{1}{20}$ -da tér a falu mellett k.-re, $\frac{19}{20}$ -da pedig hegy és oldal. Szőlője is van é.-ről, de gyenge, hasonló termésnel. Patakja egy van, ered határa ny. völgyéből, foly Mósonba. Ivóvizei jók vannak laktelkeiken. Vagyonosabb birtokosai: Szabó János, és az urbériséggel fölszabadultak. Köz- és magán épületei: a görög nem egyesültek fa egyháza; a magán lakok egyszerűek.

VII. Mező-Bándi járás.

I. M. - B á n d.

A róla nevezett mező-bándi tótól Panit felé k.-re. Szomszédai: k.-ról M. Panit $1\frac{1}{8}$, Száltelek $\frac{1}{2}$, ny.-ról Gerebenes $\frac{3}{4}$, ¹⁾ Kapus $\frac{3}{4}$ ²⁾, d.-ről Bergenye $\frac{1}{2}$, Uraj $\frac{1}{2}$, é.-ről Mező Madaras 1 osztr. mértföldnyi távra. Területe részletesen és összesen: szántója: 4872 h. 856 öl, kaszálója: 1875 h. 1339 öl, nádas: 211 h. 354 öl, szőlője: 10. h. 1403 öl, legelője: 634 h. 925 öl, erdeje: 76 h. 739 öl, terméketlenek: 318 h. 652 öl; öszvesen: 7999 hold, és 1468 □ öl, melynek földé a téres helyeken fekete, jó termő, az ugynevezett csorgó szakadásánál, adósverő fényin, a ref. megye lábán sat. márgás földü, hegyein pedig agyagos sárga, pala gyéren található. Háza száma: 482. Hegyei: d. felől fekszenek az akasztófánál való, mely 1842-ben katonai mérnökök által trigonometrice felméréstén Marosszék minden mezőségi hegyei között legmagosabbnak találtott; Kiserdő, vagy Cziglatető k.-ról; Omlás: emelkedettebb d.-li csupján van mintegy 400 □ ölnyi háromszegletű tér, mely ódon kis vár helyét mutatja; a lakósok most is tündér várnak nevezik, állítólag innen kő lépcsőket is vitettek el, ma a görög nem egyesültek megyéjéé, kaszálják; ez alatt van három vad regényes om-

1). 2). Tordamogyei falvak.

lás közöttük egy kis szántófölde a Ráczkai családnak, hasonlólag kis vár helyet képező egyfelőli bėjárával; k.-ról Czigófája, melynek ny. oldalán a Verpelőcz nevű hely felett jó só-ér van, a monda szerint a felsőbbség bétöltötte, a televény ma is látszik, a szőlőtető közel a faluhoz, jó fekvésű szőlőjök rajta igen jó bort terem, de kevésbé mivelik; van még két szőlőhegye é.-ny.-ra, s ny.-ra a Hideg völgyben, s a Drekulia é. résziben is gondosan ápoltt újabb időben kezdett s gyümölcsösökben dús szőlője; a Popája tető, é.-ra. Patakjai: d.-ról erednek a Pap vagy Határka p., Nagy völgy p. a Csender, vagyis Jó idő vize pat., Kiserdő p., Kistelek p., apró forrásokból; Árpás a falu ny. végén foly keresztül, a nagy-útczai p. benn a faluban keletkezik, széles medrű, de inkább csak esős időkben indul meg; Drekulia p. Hurubák p., vagy Jákob p., Csükmöd, Sugó mind a négy utóbbi é.-ről, csekély forrásokból buzognak; továbbá ny.-ról a Mosnyág, Adós p., Hidegvölgy p., Gerebencsi p., mind a tizenöt részint magánosan, részint mással egyesülten a m.-bándi nagy tóba folynak. Ivó vize: d.-ról a Csender tájékán több jó kútak vannak, ezekből él a falu felső,— Nagy völgyből pedig az alsó része; ny. Csorgó, é.-ről Árpás, mely leggyengébb, vannak távolabb is határán jó ivó vizei u. m. k.-ról Csonkás, ny.-ról Mecsnyág, Adós, Csorgószakadás, é.-ről kincses, de nagy helyei szenvednek víz szűke miatt. Sós kútja is van k.-ról, gyenge, minek okai a belé folyó sok édes vizek, és az, hogy czélszerűtlen helyre ásták; felebb jobb helye lett volna, használják savát marhák számára, nemkülönben kenyérsütésre is. Tava, ¹⁾ melyről fennebb (7—8 l.) már szólottam, két águ, egyik é. felől, ezt felsőnek, nagynak, és társaság tójának is hívják, mivel tulajdonosai több mint 200 év óta annak részesezésében társaságot formáltak, s különös szokásos törvényeket gyakorlának, jelesen az örökösödés tárgyában minden fiu taggá lett, mihelyt édes atyja házától külön válva családot alakított sat. Másik ága ny.-ról ered, ezt Egerházi tavának nevezik, nem régiben jó kis lisztelő malom volt rajta, mi elpusztult; mind két ág egyesül az ugynevezett alsó vagy nagy tóban, mit hajdan Monos, most urak tavának hívnak, van két lisztelő malma E tókon terem a gyékényeknek, szotyrokknak, kosaraknak, apróbb miveknek való nád, a gyékényeket csak a harasztkerekiek és vajaiak, a kosarakat feleiek tudják kiválóan készíteni, kik potom áron felszedik a bándiaktól,

1). Bethlen Gábor a halászat gyakorlatában a m.-bándi tón bizonyos feltételek mellett a réf. papot és iskola mestert 1615-ben megtartatni rendeli Gáspár János ellen indított keresetekben; l. a gy. fejezérvári káptalani levéltárban levő eredeti okmányt.

s más tavakkal bíró falvaktól, különösen pedig a m. madarasiaktól, és sámszondiaktól a nádat; holott ezen falvak számos szegényei segíthetnének a mesterség eltanulása által sorsaikon, kivált ha a tehetősebbek közül valaki gyékény gyárt állitana, s e nyers anyagot magok dolgozván fel, mint kész kereskedési cikket bocsátná ki kezeik közül, mert a sós hajókra sok gyékény kell, s melyik az a mesterember, kereskedő, sőt gazda is ki nélkülözheti? Vagyonosabb birtokosok: gr. Teleki Sámuel, gr. Lázár Lajosné, gr. Lázár Észter, br. Henter József, gr. Vas György utódi, Egerházi István, Szekeres László, Hajdu János, Kovács János, Bartha Ferencz utódi, Kese György, Székely Ádám, Kövesdi Domokosné, Horváth Dániel, Nagy Józsefné, Kovács Ferencz, Kovács Sámuel, Karacsainé Nagy Klára, az Incze, Szekeres, Rozsnyai, Lőrincz, Szabó, Szász, Nagy, Kis, Baranyai, Bartha, Balázs, Székely, Pap, Tamás sat. családok. Köz és magán épületei: egyháza négy van: u. m. az ev. reformátusoké kőből tornyával, melyben a nagyobbik harang 1609-li, s a közelébeni mesteri ház ennél is régibb 1602-li mint az ablakafésén levő metszés bizonyítja; a r. catholicusok kis kő kápolnája 1727-ben épült ¹⁾; a görög egyesültek ódon, — a görög nem egyesültek új fa temploma, mind négy a falu déli részében fekszik. A magán lakók közül érdekesebbek: a gr. Teleki Sámuelé, Nagy Klára Karacsainé, br. Henter Józsefé, az ev. ref. papé, vannak még feles nagyobb-kisbbr rendű házak, melyek mostanában épülgetnek, 1858-ban nevezetes része a falunak elégvén. M.-Bándhoz kapcsolattak régen Székely Gerebenes, Adósfalva, Sugófalva, Kistelek, Kincsfalva Csütmőd. ²⁾ Ugy tartják, hogy e hat falu határaiból alakult M.-Bánd nagy határa. Hogy M.-Bándot és környékét 1600 előtt sok inség és pusztítás érte, bizonyítja az is, hogy az irt év előtt kevés levélre találunk az itteni családok levelei közt, s az irt falvak összpontosulásának már az előtt kellett esnie; hogy az valójában megtörtént egykor, tanúsítja az, hogy a bándi hátárnak ma is egy részét Adósnak, másikat Sugónak, harmadikat Kisteleknek, negyediket Kincsesnek, ötödiket Csütmődnak hívják, miből nem alaptalanul következtethetni, hogy ezen említett falvak e helyeken feküdtek, de melyek ma nagyobbára szántó és kaszáló helyek. A bándi Kis-telek szomszédságában az uraji hátárnak még nagyobb részét is Kis teleknek nevezik, hihető a réginek — több része oda szakadott; hogy pedig a Székely Gerebenes a mai Gerebenes lett volna bizonytalan, mert

1). A m.-vásárhelyi r. catholica nevelődési alaptörvényi sat. jegyzőkönyve.

2). Benkő József Specialis Transylvaniája 446 lapján.

miként alakulhatott a székely föld vármegyeivé? s ha netalán még is így lett volna; nyomának kellene lenni. Van szőlője közelében egy bándi ágy nevű hely is, miről azt regéli a nép, hogy eleik elenségek dulásakor ott találták menedékeiket. Bánd k. felé terjedelmesebb volt mint ma, a régi levelek szerint birták a Harcsa nevű azon tágas helyet, mely most a panitiaké, állítólag azok csatával foglalták el a bándiaktól; ugyan e szerint: a Bánd melletti szőlő aljában háboru lett volna, hol sok rácz esett el, s a reformátusok temetőjébe takarítottak; meny nyiben való ez, nem tudhatni; sem mikor történt, de az nem megvetendő ok, hogy azon temető ma is ráczok dombja nevét viseli. A Rozsáspadon, mely legtermékenyebb földje M.-Bánd határának, találatnak feles vastag cserepek, nyilvas végek; 1844-beu egy római jó és fokos arany pénzt vetett ki szántás alkalmával az ekevas, tulajdonossa Borosnyai L. Dániel kezembe adván, megvizsgáltam, egyik felén egy ember főt láttam e körirattal: „Antonius Au — Parth. Max.“ — a másikon a béke Isten aszszonyát, kezében olajágot tartva, alatta e szó: „Pax“; korábban e helyről több régiségek is kerültek ki a föld gyomrából. 1859-ben oct. végén a földszintől másfél öl mélységre, sárga porond rétegben találatott egy mammut állcsont negyedrésze ép fogakkal, gr. Teleki Sámuel fogadója kútjának ásatásakor a tó mellett. M.-Bándnak van olvasó egylete, hetenként szombaton héti vására, 1859-ben november 19-én kezdette el; sokadalmi már a mult században megvoltak nyerve, de a vele való nem élés miatt újabban kellett kérnie, mit 1862-en meg is kapott, évenként kettőt u. m. május 1-én és october 31-én tarthatókat. Oklevelei: 1595-ben április 16-kán a Gyula-Fejérváron tartatott országgyűlés végzései szerint Báthori Zsigmond udvara tartására és hadi szükségekre rovatál tétetvén, a székelysége minden kapura két forint, a mely helységek rováson nem voltak, azokra bizonyos öszveg szabattott, s az utóbbiak sorában ez áll: „Fekete nevű falu Marosszékbén f. 36. — e pénzek Kolozsvárra fizetőmester Theke Ferencz kezébe küldetni rendeltettek.“¹⁾ De hogy Fekete falu ezután nem sokára elpusztult, s azt területével három falvak u. m. M.-Bánd, Mező-Madaras és Sámsond felosztották bizonyítja: egy eredeti esketés 1630-ról, mely kivonatban így következik: „Serrenissima Domina Domina nobis semper gratiosissima, post fidelium servitiorum nostrorum humilimam debitamq. commendationem!“ Isten Eő Sz. Felsége Felségedet álgya és boldogitsa meg minden

1). Azon évi országgyűlési eredeti czikk bizonyítása szerint.

lelki és testi áldásaival. Felségednek mint kegyelmes Aszszonyunknak azt akarók értésére adni. Hogy ez jelenvaló 1630-dik esztendőben 5-ta die aprilis hozák minékünk az Felséged vallató parancsolatját Szent Erzsébethen lakó Nagyságos Péchi Simon uram, és M.-Bándon lakó Vitézli Sebestyén István és Egerházi István, melynek datuma ez vala: Datum in Civitate nostra Alba Julia die 14-a Mensis Martii Anno Domini 1630. Melyben Felséged több hivei között minékünk is parancsol, hogy az felyűt megnevezett Exponensek az minémű vallókat mi előnkben állatnának, azoknak hitek szerint való vallásokat bévennök, és pecséteink alatt kiadnók. Miis azért engedelmesek lévén a Felséged parancsolattyának, elmentünk a m.-bándi határra, melyet Feketének hívnak, és az minémű valókat a feljül megnevezett Exponensek előnkben állattak azokat erős hittel megesketvén, hitők szerint való vallomásokat bévettük, melyek így következnek: Tartalma kivonatilag: van 33 valló, kik közül gerebenesi 9, pagocsei 3. Thorda-Megyéből; M.-Madarasról 7., M.-Sámsondról 6., M.-Bándról 8 eskettetett meg. Mind öszhangzólag vallanak, de legkörülményesebben vannak előadva a 8-dik, Dobár Péter „Thordamegyében Gerebenesen lakó Angyalosi Jánosné jobbágya“ e szavaiban: Tudom mikor itt az Feketén falu vala, tudom azt is: hogy az Bándiaknak Koltzsár István vala hadnagyok, rámenének, az ráczokat levágák, a Fekete falu helységben én magam is ott voltam a Bándiakkal, mert akkor pásztor voltam ott. Tudom azt is: hogy azután megakarták szállani oláhok, azt a Fekete falu helyét, Kis Bálintnak hallám szájából, hogy megfenyegette Veress Tivadart és Veress Andrást, hogy oda ne menynyenek, mert megkellene halniok. Tudom azt is: hogy azt a Drekuliát Péchi István birta, azután Péchi Simon uram számára kaszálták „10-ik Ábrahám Simon, Thorda Vármegyében lakó, Gerebesen Köpeczi János árvái jobbágya, 40 éves; a többek közt vallja: hogy a „Drekulia terit a Fejedelem számára is kaszálták.“ 21-ik Horváth András, Sámsondon lakó Vajai János Deákné jobbágya, 45 eszt. „Tudom azt is: hogy míg ezt a Feketét fel nem szaggatták, a három falubeli ember szabadon szántotta, kaszálta ki hol akarta, érhette.“ 24-ik Marosi János M.-Bándon lakó, Péchi Simon uram jobbágya, 35 éves. Tudom azt: hogy az a három falu a Feketét három részre oszták, még a Czit-moly cseréjét is az fáját feloszták, Bándnak határát tevé a Czit-moly cseréjén innét való él, az tőrre, egy kis csupra mégyen által, a másik élre fel, a Drekulia is akkor a bándiaknak jutott, a tulsó oldal az északból egy darabja Péchi István uramnak jutott, egy da-

rabja Szabó Mihálynak, egy darabja Borsós Tamás uramnak, a verő fényből való oldal Sebestyén Istvánnak, Egerházi Istvánnak; a halmokat a határszéleken én hántam egy részről fel Székely Györggyel, a Borsós Tamás uram nyila a bándi és madarasi határnak közötté vagyon, kívánsága szerint.“ Madaroson akkor birtokosok voltak: Gáspár János, Borsós Tamás, Kovács István. Sámsondon: Vajai János, Somodi János, Nagy György, Ferenczi György. Bádon: Pécsi Simon, Pécsi István, Egerházi István, Koltsár István, Sebestyén István, Vass György, Székely Mihály, Veress Tivadar, Kis Bálint.

Vége: „Ezek az irt vállatások azképpen menvén véghez, az felül most irt napon, esztendőben és helyen, melyet mű Felségednek fide nostra mediante megirtunk. Datum anno die loco supra notatis. Ejusdem Serenitatis Vestrae humiles perpetuique servitores Franciscus Tombold. Martinus Gál de Hoco personae Nobiles.“ Ezen esketés a két irt régiustól szokott módon ostyával van pecsételve. Czíme e következő: „Serenissimae Dominae Catharinae, natae Marchionissae Brandenburgicae Sacr. Rom. Imp. et Transilvaniae Ppi Part. Regni Hungariae Dominae, Siculorum Comit. ac Borussiae Juliae Cliviae Montium Ducissae Dominae Dominae nobis Clementissimae;“ hátára irt felbontása: „Anno 1630 aper. per Martinum Markosfalvi Secretarium.“—1601-ről, hogy Segnei Miklós, Dengelegi Mihály, Lippai Balázs, Szilasi János főkapitányságok alatt a magyar hajduk kiváltképpen a Mezőségen hallatlan kegyetlenségeket vittek nek végbe. Nem lehetetlen, ezen hajduk közt vegyesen magyarokkal lehetett ráczokat vágtak le Madaras, Sámsond és Bánd lakószai.“ Én Marosszéki Egerházi János Kolozsvárott lakó adom tudtára mindeneknek a kiknek illik, ez levelemnek rendiben, hogi in anno praesenti 1647 die 26 april. mikoron volnék Marosszékbén Vásárhelyt Marosszéki Székháznál, törvényes Derék széken, mivel én ez ideig Kolozsvárat lakván Nemesi eős Fundusomat nem birhattam, az báttám kezénél lévén ugi mint nagibok Egerházi István edj testvér Atjámfiánál -- Mostan azért az törvény kezembén adiudicalván az eörökségét, az báttám holta után, kívánván töllem Nemzetes Brenhidi Huzár Mattiás Uram Marosszéknék Főkapitánnia, hogi az én Nemes Fundusomra haza szálljak az Ország lakossi között az hadat hiven és igazán tehetségem szerint zászlóm alatt szolgáljam, ehez képest eő Kglme mint Fő Tiszt Reversálist kívánván töllem, hogi ezen esztendőben haza szállok, hogi ha peniglen haza nem szállanék, melyre az én igaz hütöm szerint ígértem magamat, az mi Kgs Urunk az haza szolgálattiára, tehát az Marosszéki Tisztek Had-

nagiok hozzám niulhassanak meghfoghassanak, megfogattahassanak haza vihessenek az 'Articulusok continentiáia szerint, melyről attam ezen kezem írása alatt való hit szerint írott leveletem, pecsétemmel megerősítvén. Egerházi János mp. (P. H.) Datum ut supra notato die et loco. Coram nobis Stephanno Bako de Cijkfalva mp. et Petro Bothos de Tompa Juratis Assessoribus Sedis Sicul, Maros.“ ¹⁾ Leghívebben van leírva M.-Bádnak jelenlegi állása e következőkben: „M.-Bánd a mező-madarasi járás legszélső helysége a Székely földnek a mezőségi dülésében. Népe ssége a 2000-ret meghaladja, lakóai: székelyek, oláhok, cigányok, 4 zsidó, 2 örmény; foglalkozások csupán földmívelés, marhatenyésztés, határán három négy ezer juh őriztetik, népe szegény (eleget dolgozik tulfeszített erővel birkozik a bétakarításban, mert kapásai kaszásai hiresek, mert mellőzi a trágyát). Kevés rétje az esős időkben tavai miatt az iszapolásnak merőben kivan téve; száraz évben pedig éppen semmi nem terem, még sem igyekeznek lednek luczerna termesztésen, ragaszkodnak őseik gazdaszatához. 1854-ben béhozattott a hármas határ, azóta valamival több gabona terem, hanem szénában éppen oly szegény, mint azelőtt. Legkedvesebb természetmények a törökbuza, mi évenként 50 — 70 ezer véka szemet ad, azután rozs, elegybuza, zab, árpa, alakor, tavaszbuza, kender nagyon jó terem, keveset termesztenek; most kezdik a jóféle dohányt is mivelni, gyümölcs tenyésztésök csekély, szőlőjét; kevésbé miveli, noha jó bora terem, kerti veteménynyeit M.-Vásárhelyről veszi, pedig ezekre is jó kertjei vannak. Maga a helység tágas terjedelmű, de az építkezésben semmi rend, fedélzetek—cserép nem lévén—nád és szalma többnyire. A nádot a határon több hold első osztályu földet elfoglalt tóról veszik; ha kiszáritanák egy két ezer szekérszéna helyet adna. 1857-ben két ezer forint haszonbért ígértek pengőben a pálinka árullatási jogért, e bizonyítja, hogy iszszák. A kisdédovoda ma korcsoma. M.-Vásárhelyről Kolozsvárra újból huzott országút kebelén megy keresztül, s állomás ponttá válván, nem kis pénzforrást adna a szegény Bándiaknak. Ma ó, és újj Bándból áll. Bándon egy temetkező hely van, melynek ormán a néhai kisdédovoda áll, most is sok porhadtt csontot hullat, ha oldalából agyagot ásnak. A reformáltak új temető helye egy kerítetlen tar mező, Ráczok dombjának neveztetik, mely nevét onnan örökölte, hogy a Bátorri Zsigmond által béhozott Rácz hajduk szállásokra fel lévén oszt-

1). Az 1647-ki Marosszéki gyűlés eredeti jegyzőkönyvéből.

va a Mezőségen, azon tanya mely a m.-madarasi Feketén ütötte fel szállását; rabló szándokkal M.-Bándot megtámadta, de a nép harcias szellemü lévén, a kalandorokat nem csak megszalasztották; sőt nagy részét leapritották; és a hullákot ezen dombon egy gödörbe temették. Van a reformált megye birtokában három áldozó pohár, egyik 1691, a másik 1697-ből egy mázos cserép, és a harmadik¹⁾. Végül megjegyzendő, hogy M.-Bánd, Hidegvölgy nevű helyén a vad puszpang bővön terem, úgy a bergenyei, m.-madarasi, sámsondi szénafüvekben is kevesebb mértékben, egy sing magosra nő, levelei hoszszukók, reczések, virága kék, erős jó citrom szagu, gyökerit veszik a gyógyszerárban. A köszvény ellen használják, úgy hogy szára, virága és levelei fris vízben egy vedres üstben megfőzetvén, buzgó melegen tiszta kádba töltik, a köszvényes e kádba egy székre ül, lábai alá egy még kisebb széket tesz, ekkor a kád egy pokrócczal befedetik s az illetőnek csak feje marad kün, így a vad puszpáng párája—miben áll a fő gyógygerő—ki nem gőzölöghetvén, átjárja a szenvedő tagjait. Ezen párolást három napon át — ily módon hat versen kell véghez vinni, és itt bevégződik az orvoslás, megjegyezvén, hogy a betegnek a kádból rögtön meleg ágyba kell lépnie s feküdnie, minden párolás után jól bétakaródnai, és az alól fel sem kelni, míg lassan ki nem hül a test. E gyógy-módot igen jó sikerűnek tartják.

2. Bergenye.

Fekszik határának inkább k. résziben, dombos és hegyes helyen. Szomszédai: k.-ról Panit $^{15}/_{16}$, Kisfalud $^{13}/_{16}$, Názánfalva $^{13}/_{16}$, ny.-ról Uraj $^{12}/_{16}$, M.-Bánd $^{12}/_{16}$, d.-ről Cs.-Sz.-Iván $^{13}/_{16}$, Székely Sóospatak $^{1}/_{8}$, osztr. mértföldnyire, é.-ről megint M.-Bánd és Panit. Területe részletesen és öszszesen: szántója: 1574 h. 569 öl, kaszálója: 505 h. 134 öl, szőlője: 11 h. 1186 öl, legelője: 405 h. 1567 öl, erdeje: 133 h. 1007 öl, terméketlenek: 83 h. 37 öl, egészen 3014 hold; ezeknek hegyes oldalos része sárga agyagos, tere fekete földü, némely táblái azonban vizenyősek. Házai száma: 191. Hegyei: Ökör tilalmas tető és Csúp, mindkettő ny.-ra; túlsó, innenső sóspataki hegyek d.-ről; Nyerges, minek alsóbb felét Tollasnak hívják é.-ről, ennek déli oldalán van Bergenyének egyetlen szőlője, közepes bort terem, s hasonlólag is mivelik; ugyan erről van a

1). L. a „Kolozvári Közlöny“ 1857. évi 47—48 számaiban Mezőségi (Székely Ádám) név alatti közleményeket.

Völgy oldal, Középáj ny. és é. között. Patakjai: Bika járó: hason nevű kútból, ny.-ról, Vaczkorfák közüli; d.-ny. felől Buturoj nevű s más helyekről, Megnéző: p. ilyenű forrásból d.-ről; Nádas: d.-ny. között monostori és málnási nevű kútakból; Középáj: ny.-ról, Lázár völgy p. ottani forrásokból, ezek mind egyesülve haladnak a falu szélén k.-re Názánfalva területére. Ivó vizei: Csorgó: a falu d. résziben, ebből élnek a lakósok, vannak határán is jó kútak u. m. Bikajáró ny.-ról, Kis hidnál való d.-ről, a Megnéző d.-ny. közt, s még mások is. Vagyonosabb birtokokok: gr. Bethlen Domokos, Koronka Márton hagyatéka, Turóczi Imre utódi, Gál József, Nagy Pál, Nagy József, a Sóós, Lőrinczi, Kozma, Nagy, Monostori, Kiss, Málnási, Szabó, Gálfi, Bórbé, Székel, Sobester családok sat. Köz és magán épületei: az ev. reformátusok kő temploma kis tornyával, és órával, és a görög nem egyesültek fa temploma. Az ev. ref. megyének két régi pohara van, egyik vegyes érczű, belől és feljül aranyos, kívül czapás, oldalában egy czimerben e név: „Tobiás János 1657“ mintegy 8 köntingés. A másik pohár egészen ezüst, aranyos virágos, és két helyen srofon járó, husz lat súlyú, talpán ez van metszve: „Ez pohárt adta Turi Gergely, és Felesége Mészáros Anna a Bergenyei Ecclesiának Isten tiszteletére a Sacrumhoz Anno 1669 die 3-a Julii.“ A magánlakok közül kitünőbbek: a Koronka Márton maradékié és Turóczi Imre utódaié, előbbi kő. utóbbi fa ház zsendelylyel fedve. Oklevelei: Osztálylevél 1451-ről, melyben Kisfaludi, Szent Iványi, Bergenyei, Erneyi jóság részeit Erdélyi Miklós István egyfelől, Margit Gyerő István fia leánya Kisfaludról másfelől megosztják. ¹⁾ „1755-ben junius 4-én végeztetik: hogy Bergenyé felől lejövő patakot valahol jobbnak itélik, ocúlálván ab offitio csináltassák és ásassák meg, a Possessoratus is a proportione concurráljon. Ennek Cossariussa lévén idősb Máté Sámuel“ ²⁾.

3. Csit Szent-Iván.

Fekszik határának k. részén, a Maros közelében térhelyen, csak ny. felé dombosan. Szomszédai: k.-ről Maros-keresztur $\frac{1}{16}$, ny.-ról Sospatak 1. d.-ről Malomfalva $\frac{7}{16}$, é.-ről Bergenyé $\frac{13}{16}$, Názánfalva $\frac{3}{4}$, Kisfalud $\frac{3}{4}$. osztr. mértföld távolra. Területe részletesen és összesen: szántója 1382 h. 1211 öl, kaszálója 571 h. 714 öl, szőlője 19 h. 1453 öl, legelője 215 h. 1090 öl, erdeje 52 h. 1280 öl, terméketlenek 111 h. 1027 öl, mindössze 2354 hold,

1). A gy.-fejérvári káptalani eredeti levelek lajstromából. 2). Azon évi marosszéki gyűlési eredeti jegyzőkönyvből.

375 □ öl; ezeknek d. felőli része hegyes, vizes, sovány, sárga, kevesebbé veress, úgy é.-ről is; é.-ny.-ra pedig fekete földű, de gyér és puha. Házai száma : 182 Hegyei ny.-ról Nagy és Kis késáj, melynek több apróbb ágazati is vannak: u. m. nagy és kis kigyós; Füves vápa tető: határa közepén, Bongor vagy szőlőtető: k. felé, ennek d. oldalán két közepes bort termő szőlő van; Nagy vápa: é.-ről, és Pusztá szőlőtető, minek egyik osztályát kaptárnak hívják; Nagy és Kis-Almás; ennek egyik részét Garatnak hívják Folyóvíze: a Maros, jő k.-ról, határának d. felét mossza, Malomfalvára haladva hasznót is hajt, de több kárt okoz. Patakai: Dörgös ered a hason nevű kútból; Vad erdő és Térbeli p. sok apró forrásokból é.-ről eredve, a felső végén és közepén keresztül jöve a Marosba szakadnak; Csere p. d.-ről Sz.-Sóospatakra foly. Ivóvízei: lakosai többnyire a Maros vizét isszák, van azonban ny. felén egy kis kút, vize jó, határán pedig nevezetesebbek: é. a Dörgös, ny.-ról kerékkoldó; ugyan erről van egy sóskútja is gyenge; használják, de igen terhesen, mert a Nagy kigyós hegyen keresztül kell hordaniok a faluba. Vagyonsabb birtokosok: Pál Károly, Tollas Károly; Nagy János, Fekete Lajos, Marosi Lajos, a Bartha, Tóth, Zöld, Székely, Nagy, Sebestyén Mihály, Török, Győrfi, Barthus, Csiki, Szatmári, Varga, Jakab, Gálfi, Veress, Szegedi családok. Köz és magán épületei: az ev. réf. egyház tornyával kőből, órával, a falu derekán; és a görög egyesülteké fából. A magán lakokból érdekesebbek: Pál Károly, Fekete Lajos, Nagy János, a református papé, és mesteré: Határa é. területe végén Cs.-Sz.-Iván és Malomfalva között létezett Csitfalva nevű helység honnan kapta Sz.-Iván Csit elő nevét, mikor dulták fel, nem tudhatni, határozottan, annyi bizonyos, hogy 1614-ben a Bethlen Gábor alatti Lustrában Csitfalva (l. előbb 93-ik l.) külön falu név alatt említődik, de az 1635-ben l. Rákóczi György ideiben emlék sincs róla, hanem előneve Szentivánhoz van ragasztva innen világos, hogy Gálfalvának 1614—1635 közt kellett elpusztulnia; ma' egész helye Malomfalvához tartozik, de a mint állittatik: a a csitfalvi templomot, melynek romjait alapjában ma élő idősb emberek is érték, Malomfalva és Cs.-Szent-Iván közösen használták; hogy Csit.falvának a XVII. században még egyháza fenn állott, bizonyítják e következő oklevelek: „1684-ben november 13-kán megintetik a Cs.-Sz.-Ivániak a Malomfalviakat nyárádtói Asztalos István, és Fazekas Mihály nemes emberek által, hogy a pusztuló félben lévő csitfalvi kő templomot köz erővel készítsék meg;“ ebből meg tetszik az is: hogy Malomfalvát azon időben magyarok lak-

ták. ¹⁾ 1692-ben szeptember 16-án Malomfalván lakó nagy-barcsai Barcsai Péter, maga és felesége Nemes Zsuzsánna asszony meghívadják a cs.-sz.-ivániakat a közelebb tartandó tordai országgyűlésre, a csitfalvi pusztá toronyból el hozott harang vissza nem adásáért, panaszok meghallgatására. Ezen meg hívó levelet irta az azt végben vitt Bergenyében lakó Márton Déák. fölbontotta Sárosi János ítélő mester 1692-ben. ²⁾ Marosszék 1823. jan. 20-ki közgyűlési jegyzőkönyvében ez áll idevonatkozólag: „Olvastatik a cs.-sz.-iváni lakosoknak kérések, melyben kéri: hogy a maros-kereszturiakat nagyon pusztító Maros árkanak a magok határok felé való vehetésére facultáltassanak. Ezen kérés közölni rendeltetett a kereszturi közönséggel.

4. Egerszeg.

Fekszik határának inkább k. részében egészen téren, d. részeit a Maros mossa. Szomszédai: k.-ról Hidvég $\frac{3}{16}$, Remeteszeg $\frac{3}{16}$, ny.-ról Szent-Király $\frac{1}{16}$, d.-ról Vásárhely $\frac{9}{16}$, é.-ről Bárdos $\frac{3}{4}$, osztr. mértföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 147 h. 846 öl, kaszálója 141 h. 282 öl, terméketlenek 11 h. 809 öl; összesen 300 hold, 337 □ öl, mely-¹⁾ keyes oldalos részét kivéve—egészen téres, földé fővényes fekete, vízenyős, de általánoson $\frac{3}{4}$ -de jól termő. Házai száma 20. Pataki: Somordok, Bodó, Klastrom, területe végiben van; tulajdonképp M. Szent-Királytól, melylyel összeér, Egerszeg ez által választódik el. Ivóvíztől a Marost használják vannak jó kútjai is. Vagyonsabb birtokosok: br. Rothenthal Henrik, a r. catholica plébánia Réz György maradéki, Szöllősi József, és a felszabadult urbéresék. Köz és magán épületei: egyedüli temploma a görög nem egyesülteké. Magán lakai közül nagyobb szerű a br. Rothenthalé kőből, ennél kisebb a r. catholica plébániáé fából, zsendelylyel fedve. Oklevele: „A XVII-ik század elején még magyarok lakták kik úgy adtak el egy darab révet M.-Vásárhelynek Egerszeg határából, hogy oda hol alkalmasabb hely leendő hidat készíttethessen a város, de az egerszegiek vámmal ne tartozzanak a hidon, hanem szabadon járhasanak, se a hid építésére ne kényszeríttessenek, csak jó szántókból, ha segítenek, ezer forint kötés alatt. Ezen rév az egerszegi határban a Sz.-Királyé mellett ott volt: mely a vizívó alá Zoorényi gátjáról járt, 28 fton adták, minden hasznával jóvedelmével, ki járó helyeivel és utjával együtt. Történt e vásár 1600-ban a kötlevélnék Regiussai voltak: Gálfalvi Ozdy György

1) 2) A cs.-sz.-iváni ev. ref. megye ladaiban lévő eredetiekből.

marosszéki hűtös főbíró, és Ozdy — — Gálfalvi nemes személy, alá irták Kovács Pál székelv-vásárhelyi főbíró, eskütt polgárral, a tanács és egész város képiben, továbbá az egerszegi közönség tagjai, u. m. Juhos János, Lovas Tamás, Boros Simon, Lovas Balázs, Lovas Imre, Tövisy István és Boros András, melyet megerősített K.-Fejérváron helyben hagyásával kiadva, pecsétével szokott módjával Kungilkotvo név alatt alá írva Mihály Vajda július 25-én 1600-ban¹⁾. Mi azt is tanusítja, hogy ez időben Egerszeget magyarok lakták.

5. H a r c z ó.

Fekszik k. d. és é. felől hegyektől kerítve egy szép völgyben. Szomszédai k.-ról Sz.-Király $\frac{1}{4}$, Bárdos $\frac{15}{16}$, ny.-ról Madaras $\frac{5}{8}$, Száltelek $\frac{15}{16}$, d.-ről Panith $\frac{5}{8}$, é.-ről M.-Kövesd $\frac{3}{8}$ osztr. mértföld távolra. Területe részletesen és összesen: szántója 643 h. 1426 öl, kaszálója 236 h. 921 öl, szőlője 13 h. 1512 öl, legelője 75 h. 385 öl, erdeje 542 h. 763 öl, terméketlenek 40 h. 687 öl; öszvesen 1552 hold 894 □ öl Bontza nevű pusztájával együtt; mely mikor volt falu, vagy miért hivatik így, a feledés homálya fedi; földei nagyobbára oldalosak, hegyesek, sárgások és szivajosok, de vannak jó fekete s más termő földi is. Házai száma: 70. Hegyei Tövishegy: határa d.-k. részében; szőlő é.-k.-ról, d.-k. felé jó fekvésű, híres bort terem, jól mivelik egy részit; Szilas területe közepében k. és ny. közt, k. része kis völgynek hivatik, hol új szőlő plántálódott jó sükerrel; é.-ről Zomba. Pataki: a m.-kövesdi patak jó é.-ről, Völgy p. ny.-ról Fenék nevű hely forrásából buzog, a falut k. felé haladtában keresztül vágja; Boncza d. apró csermelyekből ered, mind három M.-Panit kék nevű hidjánál, annak terére folynak. Ivóvizei: bő forrásu és jó vizű a Gálfalvi Zsigmond ur udvarában levő kút, honnan élnek nagyobbára a falusiak, vannak határán is jó forrásai: u. m. Bontza d.-ről, a Völgyön lejövvő, ny.-ról. Vagyonosabb birtokosok: Gálfalvi Imre, és Zsigmond, kebeleik Nagy Sámuel, s a fölszabadultak. Köz és magán épületei: az ev. ref. kőtemplom s a görög egyesülteké. A magán házak közzül legkitűnőbbek: a Gálfalvi Imre, Zsigmond, és a Nagy Sámuelé. új izléssel csinosan építvék. Harczót régen Hoconak hívták, a XVII-ik század közepéig székelv családok birták (u. m. Tombold Ferencz, ki junius 11-én 1637 lengyelfalvi Orbán Péterrel perel, ezen évi

1) Eredetije M.-Vásárhely városa levéltárában van.

eredeti marosszéki gyűlési jegyzőkönyv szerint; Chogor Mihály márt. 23-án 1634-ben, Gál Márton a Bádnál említett 1630-ki esketés egyik írója satb. azonban ekkor apadni kezdettenek.

6. Kisfalud.

Össze van kapcsolódva határostól Náznánfalvával annyira, hogy magok a lakosók sem tudják megkülönböztetni, ny. aljában van csak külön rétes helye; 1852-ben febr. 26-án politicalai és közigazgatási tekintetben egyesítettek Náznánfalva név alatt, s földei is e szerint mérettek föl. ¹⁾ Kisfaludot régen Ujfalunak hívták, honnan kapta később Kisfalud nevét, nem tudhatni; a bizonyos, hogy Bethlen Gábor alatt ezen czim alatt pusztá volt. ²⁾ Oklevelei: „Ladislai Polyák haereditates in Náznánfalva, Ujfalu, Semijén, et Sz.-Király juridice statuuntur Dominac Helenae de Thorotzko, Nicolai Erdélyi Consorti, ac prolibus Nicolai de Vizakna possidendae anno: 1453.“ Ezen Statutiot Vingárdi Geréb János vitte végbe. ³⁾ Hogy régen a székelység hat nemre, s 24 ágra volt osztva tanusítja egy 1507-ben Kisfalúdon történt örökös vásár ⁴⁾, mely így hangzik: „1507-ben Ulászló király alatt Gyergyó Szárhegyalji Lázár András, kinek maradéki maig grófi ranggal vannak Marosszékbén, Kisfalúdon Székely Ferencztől három Székely örökséget ezer arany forintokkal vett volt örökösön, vett azokkal az örökségekkel egyszersmind három primipilátusokat is, és pedig az elsőt Medgyes nemben Dudor ágon, a másodikat megint Medgyes nemben Kürt ágon, 3-kot pedig Halom nemben Náznán-ágon találattottakot; mely lófő székelységeket (primipilátus) a hozzájuk vett örökségekkel együtt, midőn a Sz.-Györgyi Tóth Mihály megtámadása ellen erővel oltalmazna a vevőnek fia Lázár János, és ez ügy 1538-ban János király eleibe hatott volna, azon székely örökségek és lófőségek, melyek attya által vétettek, néki íteltettek törvényesen, és forma szerinti végrehajtás (executio) rendeltetett el. Melyről meg van eredetileg a végítélet s a végre hajtási munkálat, a maga módjával irva. D. Seménfalvi. Ugyanott: A Primor Másyás király határozása szerint a volt, és lehetett, ki Székely nemzeti le szállásu fekvő jószágban három primipilátust birt. Három primipilátus pedig a Lázár familia kisfaludi aquisitionalissa szerint ért még 1508-ban

1) A m.-vásárhelyi 1852-ki tanács ülési eredeti jegyzőkönyv szerint, mely indokból lásd területés leírását Kisfalúdnak Náznánfalvánál. — 2) Lásd Gáspár János donatioját Havadnál. — 3) A gy.-fejérvári káptalanban lévő eredetiből. — 4) Benkő József Spec. Transylvániája 15 és 16 ll.

1000 arany forintot, ebben az időben járt egy köből buza 25 pénzen. (Katona XII. 862.) a Primor ennél fogva legalább három loval tartozott insurgálni azaz katonáskodni.“

7. Mező-Kövesd.

Fekszik é. felé határa közepe táján, de többi része inkább d.-re nyulik s így áll egy gödrös völgyben, é.-ny. és d.-re hegyeiktől környezvén. Szomszédai k.-ról Bárdos $\frac{3}{16}$, Harczó $\frac{3}{8}$, ny.-ról Mező-Madaras $1\frac{1}{16}$, M.-Kölpény $\frac{3}{4}$, d.-ről viszont Harczó é.-ről Szabad 1, Ménes $1\frac{5}{6}$, és megint Bárdos $\frac{9}{16}$, osztr. mértföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 745 h. 1031 öl, kaszálója 279 h. 254 öl, szőlője 15 h. 22 öl, legelője 139 h. 419 öl, erdeje 409 h. 1350 öl, terméketlenek 53 h. 920 öl; öszvesen 1642 hold és 796 □ öl, melynek nagyobb része hegyes észkos, földje sárga, és veres sziváj, kevés téerein fekete és fővényes. Házai száma 89. Hegyei a Függő k.-ról, Déllő csup ny.-ról, Ballahegyes k. és é.-ra, Felhegy é.-ről le nyulik a falu Harczó felőli végéig, d. oldalán van négy, közepes, jó zamatu bort termő szőlő hegy, de a helység feletti része messzes. Patakai: Gyürűszeg: ny.-ról, hason nevű hegy aljából ered s halad a falu ny. részére; a Szénafűi p. apró forrásokból ered, hosszában foly a falun, annak közepe táján az előbbivel egyesül; Hegymegetti: é.-ről Kis—Péter nevű helyen levő—, s a Márkuj kutjaiból a falu végén az említettekkel öszve folyva haladnak d.-re Harczóra. Ivóvizei az Ivókut: ny.-ról, a Várkut: d.-ről, e kettőt használják inkább a lakosok továbbá a Büdöss é.-ra, Omboly ny.-ra. Sósútja nincs, hanem a területe é. részében lévő vizek és tájai gérások. Vagyonosabb birtokosok: Antal Imre, Benkő Miklós, Dobál Antal, a Sárkány, Adorján, Nagy családok. Köz és magán épületei: é. az ev. reformátusok tornyában órával el látott csinos kő temploma, s a görög egyesültek fa egyháza. A magán lakok közt legelső: Antal Imreé és a ref. pap kő háza, a Benkő Miklós, Dobál Antal s más csinos faházak. Görög finom arany pénz találtatott 1822-ben Csegely nevű föld részletén, hol más régiségeket is kaptak olykor-olykor. A reformátusok papi kertében van egy két mázsás szépen faragott, feljül öblös, mély fejrő kő, miről az a monda: hogy még a reformatio ideje előtti korból való, midőn azt szentelt víznek használták a r. catholicusok.

8. Mező-Madaras.

Fekszik k. felől az ugynevezett Vásáros hegy alatt, szinte határa k. végében, területe helyzetéhez képest nagyon alkalmatlan,

mert egy mfüldnyinél több hossza, a mi k.-ról ny.-ra terjed, és 4 akkora mint szélessége; oka az, hogy csak a határ hegyig nyult egész területe, míg a Feketei pusztá $\frac{1}{3}$ -dát nem kapta. Szomszédai k.-ról M. Kövesd $1\frac{3}{16}$, Harczó $\frac{3}{8}$, ny. Sári $1\frac{3}{16}$, Pagocsa $1\frac{3}{16}$ é.-ről Sámsond $1\frac{1}{16}$, M.-Kölpény $\frac{3}{4}$, d.-ről M.-Bánd 1, és Gerebenes $1\frac{3}{16}$, Száltelek $\frac{1}{2}$ osztr. mfüldnyire. Területe részletesen és összesen: szántója 3911 h. 1330 öl, kaszálója 2401 h. 970 □ öl, nádas 81 h. 480 öl, szőlője 21 h. 535 öl, legelője 443 h. 880 öl, erdeje 168 h. 855 öl, természetlenek 224 h. 1025 öl, összesen 6892 h. 1275 □ öl, ezeknek a falu felőli része különböző sárgás agyagu levén, sok trágyát kíván, a tón túli, nevezetesen feketei része megszenvedi a trágyát, de szinte a nélkül is terem; é. d. k. földi nagyobbára forrásosak, és vizenyősek. Házai száma: 395. Hegyei: k.-ról vannak Vásárostető, Borjutilalmas, és Búdöstő vagy Gyilkos, Akasztófátető é.-ről, Somtető, Vultur vagy Nagy völgytető d.-ről; Határhegy vagy Czegléd-tető ny.-ról határa közepén fekszenek. Ez utóbbit azért hívják Határhegynek, hogy e volt hajdanában a határ széle M.-Madarasnak, azután szaporodott a Fekete területe $\frac{1}{3}$ -dával. Szőlői: a Száltelek felől való d.-ről híres és kitűnő jó bora terem; a Nádas é.-ről ny. felé, alkalmas jó-, a k.-i közepesen terem. Patakjai: d.-ről erednek, a Kétárok nevű folyamocská, Kaptán juk nevű forrásból s a falun le megyen; Búdöstő: hasonnevű gödördől a Vásároshegy alatt kőszent is mosogat ki; Kerekhegy és Rózsa p. befolynak a faluba; s azon végig csergedeznek; Sóm-patak, s é.-ről Töviság; mindezek egyesülve ny.-ra a m.-madarasi alsó tóba folynak; Hidegvölgy p. é.-ről, Czeged p. Sösgödre p., a Faron levő p. mind ny.-ról; Pál padja p., Csorgó p. hason nevű forrásokból származva a madarasi felső tóba folynak; ny.-ról erednek továbbá a Tekes p., melyből fogdossák a csíkokat; Szénás ág pataka: ezek is az alsó tóba haladnak. Vannak ezeken kívül a Feketén is patajai u. m. ny.-ról az Isten tava p. Harmadvölgy p., d.-ről Nagy- és Kis völgy p., é.-ről Kereszt p., k.-ról Öreg p. neveiket viselő helyekről származnak és egyesülten a bándi ugynevezett egerházi tóba sietnek. Mindezekről általánosan megjegyzendő, hogy nagyobbára csak esős időkben indulnak meg. Ivóvizei: k.-ról Gyümölcskút, melyből a falu felső-, Kúpös, melyből az alsó része él. Határán is vannak nevezetes kútjai u. m. csorgó, somkút, czeged, rózsa, czirjékek csorgója, jó vizűek. A falun alól van sós kútja is, attól nem messze ny.-ra, vize nagyon gyenge, sütsésre és marhának használható. Vagyonosabb birtokosai: gr. Bethlen Pál, gr. Mi-

kes Károly, Antal Imre, Pataki Miklós, Mihály Zsigmond, Nagy Ferencz, Szekeres János, Szalai Farkas, Szalai Pál, Szalai Sándor, Sükösd István, Fodor Elek, a Czirjék, Nagy, Szalai, Babos, Bodó, Szilágyi, Balázs, Szép, Kibédi családok. Köz- és magán épületei: az ev. reformátusok egyháza tornyával kőből, órával; a mostani ref. papi lak délfelőli részén volt a régi templom, mely 1804-ben bontatott el, ennek is kövei a mostani templom építésére felhasználtatván; 1850-ben ásatáskor a régi templomnak egy kisebb s egy nagyobb alapját találták fel, melynek északi feléből 10 kubik öl kő hányatott ki a ref. pap csűrére; itt kaptak egy körülbé tíz mázsás követ, tíz ember emelte ki rúdakkal, ezt szegletkönek tartották, annak hosszu élén több vékonyabb-vastagabb, mély és felületes vésések vannak, miket némelyek hun betűknek, mások hyeroglifeknek mondanak, én pontosan megvizsgáltam május 9-én 1862-ben, szerintem azok hasztalan vonalok, vésői próbák s termés és soha kifaragva nem volt kő;—és a görög egyesültek fatemploma. A magán házak közül szebbek a Pataki Miklóse, mely most épült kertével, ezekre nem csak bő költség, hanem kitűnő szorgalom is áldoztatván, Marosszék első kertjei sorába tartozik nem csak küldiszére, de beltartalmára nézve is. Továbbá a gr. Bethlen Pál, gr. Mikes Károly, Szalai Pál, Szalai Farkas, Szalai Sándor, Nagy Ferencz, Mihály Zsigmond, Sükösd István és a ref. papi lak az egykori kisdudóvoda tűnnek ki, utóbbi a közelebbi években csendőri laktanyának használtatván, most áru boltta alakult, ohajtandó volna visszafordítani azon nemes célra, mire épült. A Feketén az ugynevezett Öregben van d.k.-re egy sárga domb, hagyományilag itt létezett Feketefalunak temploma, melynek köveit m. madarasi ev. ref. pap Móré Pál a falu közepén diszló új egyház építésekor felhasználhatta, de azon tetemes kárral: hogy annak írásos ódon köveit alapba rakatta, miket oldalába vakoltatva, fentarthatott volna történelmi szempontból. Az ugynevezett Lekencze hidján innen Madaras felől látشانak bizonyos halmok, melyeket a népmonda ottan történt ütközetben elestek hantjainak nevez; é.-ről Sámsond felől jó vizü sós-kútja volt, mit csak távolságáért hagytak fel a m. madarasiak. M. Madaras területén 50 hid van, melyek nem kevés költséget s bajt okoznak a lakósoknak. — Oklevelei: egy XVI-ik századbéli periromány töredékben, mely 1563-tól 1571-ig költ, olvasható: „hogy Bernáld Boldizsár, ki Kézdi Csernátoni fi volt, Zápolya János udvarában szolgálván, nőül vette m. madarasi Tóth Ferencz leányát Klárát, Tóth Ferencz elei M.-Sz.-Annán laktanak. Mig Bernáld ma-

gát birhatá, és M.-Madarason lakék, megőrizteti vala az Feketét az Bándiaktól, annakutána az fia is — még egy erdőt is szépet nevelt vala Bernáld Ferencz az Fekete széliben, kit holta után az bándiak mind levágák és elhordák, ezek mindenkor áspiráltak a Feketére ¹⁾. — 1708-ban II. Rákóczi Ferencz fejedelem kuruczai egyik kapitánya, Nyuzó nevű, M.-Madarasnál levágata a németekben, kik egynehány százan portára mentenek vala, de a generális újabb hadat küldvén utána nem meré megvárni, hanem Magyarországra kiment ²⁾.—Olvastatik a m.-madarasi birtokosságnak és közönségnek azon kérévele, melyben jelentetik, hogy határaikon többet kellene 50 hidnál tartaniok, s azok közül a többek felett az ugynevezett Lekencze hídja erősen össze levén romolva, nagy és költséges levén, mint tehetetlenek, és erdőten közönség a magok erején megépíteni elégtelenek lennének; kéri, hogy olyan rendelés tétetődjék, miszerint Sámsond, Kölpény, Kövesd, Harczó, Száltelek a felépítésre megkívántatott materialálékban munkával és pénzzel, mint a melyek közelebből használják. felsegíttessenek. Határoztatott: Ezen tárgynak pro justo et aequo leendő eligazítása a nemes Tisztségre bizatik ³⁾.

9. Malomfalva.

Fekszik a Maros martján, határa k. részén, oldalos gödrös helyen. Szomszédai: k.-ról Nyárádtó és a Maros vize $\frac{1}{16}$, ny.-ról Sz.-Sóspatak $\frac{5}{8}$, északról Cs.-Sz.-Iván $\frac{7}{16}$, d.-ről Vidrátszeg $\frac{6}{8}$ ⁴⁾ osztr. mföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 651 h. 834 öl, kaszálója 268 h. 699 öl, nádas 6 h. 1343 öl, szőlője 19 h. 446 öl, legelője 80 h. 284 öl, erdeje 54 h. 507 öl, terméketlenek 120 h. 444 öl, összesen 1200 hold, 1357 □ öl; ezeknek felső fordulója sárgás, agyagos, köves, oldalos és hegyes é.-ről és k.-ról, tere fekete és fővényes, s ez d. résziben köves is, közben-közben vannak merőben használhatatlan helyei. — Házai száma: 92. Hegyei: Gyálu Szészului d.-ről, melynek d.-li oldalán nagyon híres bortermő szőlője van; Rezorteteje é.-ről, Cseretető ny.-ról; a falun feljűli szőlőtető k.-ról, ennek d. k. felén is jó bor terem, de alábbvaló a másíknál. Folyóvize: k. oldalát mossa a Maros, azt keményen szaggatva, ide Cs. Sz. Ivánról érkezik s Vidrátszegre halad. Patakjai: Csetátye ny.-ra apró forrásokból ered, a Marosba ömlésénél — mint állítják — valaha vár volt, sánczai és kerülete ma is látszik, neve is ar-

1) „Erdélyi Történelmi Adatok“ III-ik kötete 249—261 l. — 2) Cserei Mihály Historiája 39 l. — 3) Az 1837-ben mártius 20-án tartott gyrás gyűlés eredeti jegyzőkönyvéből. — 4) Küküllőmegyei falu.

ra mutat, de csak enynyi, mit róla tudhatni; é.-ről a csittfalvi p.; a falu pataka: határa közepén apró forrásokból buzog, az előbbivel a falun keresztül hatólva, a Marosba szakad. — Ivóvizei: a br. Kemény Pál utódai kertében, k.-ról a Maros martján jó csorgó van, de a lakósok inkább a Maros vizével élnek. — Vagyonosabb birtokosai: br. Kemény Pál utódi, gr. Teleki Sámuel, a fölszabadult urbéresek. — Köz- és magán épületei: a görög nem egyesültek fatemploma; a magán lakok közt br. Kemény Pál utódai kő udvarháza, tiszti lakaival tűnik ki. Malomfalva hegyeiből s a Marosból sok épületre való köveket gyűjtenek és adnak el a lakósok. A falun feljüli szőlője tetején s körülötte salétrom bővön található, Geibel fedezte föl. Malomfalván van állomási pontjuk a Gyergyóból érkező tutajoknak tavaszonként, hol az eddig fertájonként érkezettek négyes szélesebb tömegbe foglaltatnak össze s az ezek körüli szolgálat sokat segít szegényebb lakósaín. Van Malomfalván a Maroson át járó hajó is, a br. Kemény Pál utódaié. — Oklevele: Régebben sok határ versengései voltak Cs.-Sz.-Ivánnal, miről az 1736 nov. 14-iki jegyzőkönyvben ez van: „Malomfalvi és Sz. Iváni contraversiás határok igazítására exmittáltik egyik Vice K. Biró, Notárius Berzenczei István, Bán Sámuel, Gálfalvi Ábrahám, Pető István, Gálfalvi Zsigmond“.

10. Náznánfalva.

Fekszik egészen téres, de k. részén kissé dombos helyen. Szomszédai: k.-ról Szent-Király $\frac{1}{8}$, ny.-ról Cs.-Sz.-Iván $\frac{3}{4}$, Berge-nye $\frac{13}{16}$, osztr. mföldnyire, d.-re a Maros teszi határát. — Területe részl. és összesen: Kisfaludéval együtt szántója 1141 h. 1253 öl, kaszálója 415 h. 1182 öl, szőlője 6 h. 257 öl, legelője 270 h. 858 öl, erdeje 75 h. 943 öl, terméketlenek 99 h. 116 öl, összesen 2009 hold és 853 □ öl, melynek k. része téres feketés, fővényes, dombos része vereslő és sárgás, d. része jó, de a Maros árjainak igen ki van téve. — Házai száma: 164. Hegyei: Hangyástető é.-ről, a falu felőli aljában jó szőlő van s közepes bort ad; Cseretető é. ny. közt, é. oldalán 1845-ben új szőlő plántálódott; Tekenyős vagy Törvényfadomb ny.-ra, egyik ágát gunya-domb-nak hívják; ennek is szőlő van é. felén, de gyenge. — Folyóvize: a Maros, Sz.-Királyról érkezve halad d.-re Kereszturra, derék és czélszerű lisztelő malma van, hová járnak a vidékiek s a Mezőségnek is nem kis része örölni. — Patakai: Cserevápá p., mely a Hangyás és Cseretető közti apró forrásokból ered; régi malom árka p.k.-ról, mind

kettő a Marosba foly; Gunya p., egyik ága Panitból, másika Bergenyből jő; M.-Keresztur határára siet. — Ivóvizei: a faluban k. re az ugynevezett rozs-kertben igen jó s tiszta kútja volt, két ölös esésű, első rendű zuhanynyal ellátva, ma pálinka-szeszgyár van szomszédságában, vannak több jó ásott kútjai. — Vagyonosabb birtokokosok: a Berzenczei család, Béli István, gr. Lázár Mór, Szántó János, Koncz Elek, Bakó Sámuel, Szenté Pál, Nagy Zsigmond, Szenté Ferencz, Lókodi János, Száva Farkas, Bogotai Károly, Máté Farkas, és a Kis, Török, Sándor családok. — Köz- és magán épületei: az ev. reformátusok egyháza tornyával kőből; a r. catholicusok kőkápolnája, hol nevezetes búcsu van évenként n. boldogszszony napján, melyre M.-Vásárhelyről s vidékéből sokan megjelennek; az izraeliták és a görög nem egyesültek fa templomai. Magán házai-közül kitünőbbek a Berzenczei családé, Lókodi János, Koncz Elek, Máté Farkas, Béli István és a Nagy Zsigmondé. A római ugynevezett Tráján-útnak egyik ága Kisfalud végénél Náznánfalván keresztül haladott M.-Sz.-Királyra. Régen Marosszék börtönei Náznánfalván voltak. — Oklevelei közt említésre méltó Báthori Zsigmond fejedelem 1583 ápr. 28-kán Gy. Fejérvártt kelt adománylevele Zelemir Péter Tamási Borbárától való fia János-, s leánya Zelemir Borbára részére, melyben feles vármegyei részjóságot ad és Marosszékről Sósapahtkot, Urajt, Náznánfalvát, Zent-Királyt, Zabédot, Harczót, Kövesdet, Medgyesfalvát, Kölpényt, Cs.-Sz.-Ivánt, Mikházát, Csikfalvát, a Vanchiai praediummal, melyek hajdan a Tamásiéi voltak ¹⁾.—Bethlen Gábor fejedelem 1613 decemb. 11-én költ Nova Donatiojában egész Náznánfalvát Csákány Balásznak adja, ki Kereszturfalváról iratta magát, ennek első neje volt Zelemir Judith, ki másodíksor Garázda Istvánhoz ment férjhez ²⁾.—1638-ban Vallon Péter kapja adományban az uraji, m.-madarasi, náznánfalvi, kisfaludi, Bergenyei, bóosi (marosszéki), és gerebenesi (thordavármegyei) részeket ³⁾. Erről a Vallón Péterről említés van téve az Approb. Const. III. r. 58 t. 1. p.-ban „Rákóczi György urunk kegyelmes requisitiojára idegen nemzetből ez országba származott sok szükséges szolgálatokat praestált, tekintetére nézve vitézlő Vallon Péternek, megengedettett életig bírása, azon Czigányok vajdaságának, tisztinek szokott jövedelmével együtt“. Vallon Péter egyébaránt Náznánfalván lakott. Azon idő ismertetésére szolgál a zsidóknak 1794 sept. 1-ről Marosszék Rendeihez intézett kérelme, miről Ma-

1) 2) 3) Törvényes capitulare Transumptumaikból jegyeztem ki.

rosszék ez évi jegyzőkönyvében ez áll: a náznánfalvi zsidók panaszzolják, hogy minden közterhekre szoríttatnak a falus biráktól, a Náznánfalvi Possessoratus nagy része erre azt exponálá: hogy 1. a zsidók régi usus szerint soha közterheket nem viseltek. 2. mert a határon semmit nem birnak, közjóból nem részesülnek. 3. Taxára és árendára birnak mindent. 4. Lovaik a tilalmasban nem jár, hanemha szaladás képpen. 5. Útcsinálással azért, hogy rajta járnak, nem tartoznak, idegenek is járván azon, kik nem csinálják. 6. Sánczásással sem, mert azok rétek körül levén, hasznót azokból nem vesznek, házok előtt pedig önként ki szokták ásni. 7. Strázsálásával sem tartoznak, kereskedők levén. 8. Több adót ad a parasztnál, Belli subsidiumot notabiliter fizetnek. 9. Ujítás levén a Náznánfalvi Communitás kérése ártalmas volna. 10. A parasztság az uraságé levén, többet nem kívánhat, mind azt, mely conditio alatt telepítették ekkor is a zsidók, a praetensio alól immunisok levén, kéri: hogy régi szabadságaikban megtartassanak. Végül megjegyzendő: „Nevezetes részét teszi Náznánfalvának déli részében levő ugynevezett Bordásszeg, mely lustrális levelek szerint külön falu volt, mikor kapcsolódott Náznánfalvához, nem tudhatni; a régi oklevelek szerint Náznánfalvát, Bordásszeget, Kisfaludot még 1685-ben is mind székeltek lakták.

II. Mező-Panith.

Fekszik határának d.-k. résziben, nagyobb része téren, a másik oldalos helyen. Szomszédai: k.-ról Náznánfalva Kisfaluddal $\frac{6}{8}$, Sz.-Király $\frac{11}{16}$, d.-ről Bergenye $\frac{15}{16}$, é.-ről Harczó $\frac{3}{8}$, ny.-ról M.-Bánd $1 \frac{1}{8}$, Száltelek $\frac{1}{2}$ ösztr. mértföldnyire. Területe részletesen és öszszesen: szántója: 2074 h. 562 öl, kaszálója: 413 h. 1187 öl, szőlője: 33 h. 1214 öl, legelője: 276 h. 22 öl, erdeje: 418 h. 746 öl, terméketlenek: 105 h. 719 öl, öszszesen: 3321 hold, és 1250 □ öl, melynek é.-ny. osztálya fekete, d.-k. porondos és jobb, hegyes helyei pedig sárgák, agyagosok. Házai száma: 273. Hegyei k. és é. közt Szurduk, d. oldalán van a Dal nevű közepes bortermő szőlőhegy, a Juk tető magasabb ny. felén a nagy szőlő, d.-lin a Juk nevű szőlő, az első közepes, az utóbbi legjobb bort terem; ny.-ról van a Csonkás, d.-ny. közt Agyagos; ennek egyik oldalát Ropónak, a délit Borsfünek hívják, minek teteje élin egy helyen sok borsfa tenyészik; mekkoraságokra sem nagyobbak, sem magosabbak a tövis fájánál, zöld levele hosszszukó gömbölyű, virága fejér, csak virágzanak de nem gyümölcsöznek, minek kétségkívül az ég-

hajlat az oka, melegebb helyet kívánna, próbálták a lakósok kertekbe is átültetni, de sikertelenül, ott sem termett, s így ma csak pipaszároknak használják. Ki és mikor plántálta, senki nem tudja, monda szerint a panitiak elődei egyike hozta török földről. Tyuk-szer: ezt is szőlőnek használják. Patakok: a Boncza é.-ről Harczóról, és a harczói p. hosszan foly a falun s benn, mint kün nem kis károkat okoz kiöntéseivel; Agyagos p. ny.-ra apró forrásokból ered végre. Telek p. mindezek egyesülve haladnak d. felé Názánfalvára. Ivó vizei: felső kút a falu ny.-ti, Köblösk: d.-li, Téglás: é. részében jó bő forrásuak, ezekből él nagyobbára a falu, vannak még más kútai is u. m. Barta János, Barabás Lajos maradéki, a Nagy Sándor és Jánosi Antalféle telkeken s mások is, nevezetesen a hideg kút, mely legjobb vizü egész Panit körében. Vagyonosabb birtokokosok: gr. Kornizs Ferencz özvegye, a ref. megye, a Zöld, Izsák, Kovács, Gál, Zajzon, Fekete, Nagy, Barta, Barabási, Sikó, Borbé, Jánosi, Gáspár, Bodó családok. Köz és magán épületei: a reformátusok egyháza kőből, melléje külön épített tornyával; a görög egyesülteké fából. Gr. Kornizs Ferencz özvegye kő, a Zajzon, Balog Mózes, ref. pap faházai tűnnek ki inkább, voltak még többek is, de az 1856-ki nagy égés alkalmakor 83 ház égett el, még most is szilik. Oklevelei: Szövérdi Gáspár János, Marosszéki Főkapitány Özvegye Bethlen Sónia Bethlen Györgynek véglegományozza Paniti részit udvarával malmával, ugy felei, kistaludi, szentiváni, madarasi, k.sz.-miklósi, csibai, harczói, kölpényi, marosszéki és szélkúti küllőmegyei jóságait 1630-ban a Brandenburgi Katalin beléegyeztetésével ¹⁾ Fundationales Christinae Matskási de Capella Panitiensi bona sua Hosszuaszoíensia in flor. hung. 150 obligantis anno 1750. ²⁾ Ezen kápolna mely Juk tető hegy csupján volt, rég elpusztult, de alapja ma is megvan, téglamaradványok s négyszegű gödre látszanak.

12. Száltelek.

Fekszik határa közepén, hegyektől környezve, csupán ny.-ra van téres nyílása. Szomszédai k.-ról: Harczó $\frac{15}{16}$, Panit $\frac{1}{2}$, ny. és é.-ről: M.-Madaras $\frac{3}{4}$, d.-ről: M.-Bánd $\frac{1}{2}$ osztrák mértföldnyi távolra. Területe részletesen és összesen: szántója: 380 h. 346 öl, kaszálója: 162 h. 1359 öl, legelője: 186 h. 840 öl, terméketlenek: 24 h. 586 öl; öszvesen: 753 kold, 1531 □ öl, többnyire sárga, s csak a falu melletti kis téren fekete föld, s az is vizenyős. Házai

1). 2). A gy.-fejérvári káptalani eredeti levelek lajstromából.

száma 45. Hegyei k.-ról Oldal tető a Szakadásnál; é.-ről: Bándi Verpelőcz és Tóvises a Paniti tizedes felől; Ómlás tető a madarasi tó körében. Patakjai: a Csorgó p. k.-ról hasonnevű kútból, ezt használják a lakosok ivó vizül; Völgyi p. a Madaras felőli szénafü aljában apró forrásokból, a Kurta: d.-ről veszi eredét; mindhárom egyesülve, a m.-bándi tóba haladnak. Sós kútja is van a falu ny.-ti széliben, 1845-ben ásatott, jó. Vagyonosabb birtokosai: Elekēs András, Sükösd István, Vajda János, Csibi József, s az urbériséggel felszabadultak. Köz és magán épületei: a görög egyesültek fatemploma; magán lakai közönségesek. Sokan új telepnek állítják e falut, de helytelenül; mert már a Bethlen Gábor fejedelem lustrális leveliben e néven van a faluk sorában említve.

13. Székely Sóós patak.

Fekszik határa ny. szélén a bergenyei határból eredő patak martján hegyek aljában. Szomszédai: k.-ról Malomfalva $\frac{5}{8}$, é.-ről. Cs.-Sz.-Iván 1, Bergenye $\frac{7}{8}$, d.-ről a pusztasz.-miklósi praedium $\frac{1}{16}$,¹⁾ Várgymegye Sóós patak $\frac{1}{16}$ osztrák mértföldnyi távolra. Területe részletesen és öszszesen: szántója: 291 h. 228 öl, kaszálója 85 h. 822 öl, szőlője: 1 h. 248 öl, legelője: 201 h. 134 öl, terméketlenek: 27 h 168 öl, öszszesen: 606 hold, melyek é.-ről hegyesek, forrásos fekete földűek; k.-ról sárgások, oldalosok, vizenyősek, d.-ről feljül sárga, alól fekete rétegűek. Házai száma: 46. Hegyei: Nagy kigyós tető k.-ról, ennek közepe táján van a kis szőlője, mely jól terem, Ökör tilalmas; é.-ről a falu feletti hegy. Patakjai: a bergenyei határból eredő, végig foly a falu nyugati szélén, elválasztja a különben vele kapcsolatban levő Vármegye Sóós patakot; Tér p. mindkettő a Marosba szakad. Ivó vizül inkább a Marost használják; de vannak nevezetes kútjai u. m. Buna k.-ról és a szőlő alatt jó forrásuak. Van egy gyenge sós kútja is pusztasz. Miklós felől; közösen használják Vármegye Sóóspatakkal. Vagyonosabb birtokosok: br. Kemény Pál és Spentz Károly utódai, Blázs Józsi, Kovrig György sat. Köz és magán épületei: a görög egyesültek faegyháza; magán épületei közül kitünőbb a Spentz Károly utódaié, és Blázs Józsié.

14. Maros Sz. Király.

Fekszik határának k.-ti végében nagyobbára téren, de é. ré-

1.) Thorda vármegyei falu.

sze dombon; k.-ról öszve van kapcsolva Egerszeggel, mitől egy patak választja el, ny.-ról Názánfalvával, s ez megint Kisfaluddal, ezen négy falunak mint egymásból következőknek közönséges vidéki neve „a hosszú falvak.“ Szomszédai: k.-ról Egerszeg $\frac{1}{16}$, ny. Názánfalva $\frac{1}{8}$ és Panit $\frac{1}{16}$, d.-ről Medgyesfalva $\frac{2}{8}$, é.-ről Harczó 1 $\frac{1}{4}$, és Bárdos 1 $\frac{1}{8}$ osztrák mértföldnyi távolra. Területe részletesen és összesen: szántója: 639 h. 1411 öl, kaszálója: 211 h. 773 öl, szőlője: 6 h. 689 öl, legelője: 97 h. 1196 öl, erdeje: 805 h. 361 öl, terméketlenek: 82 h. 1559 öl; összesen: 1842 hold és 1189 □ öl, melynek é. része, úgy a ny.-nak is két harmada sárgás, hegyes; az utóbbinak egy harmada pedig fekete, de vizenyős; d. és k. fővényes, porondos, jól termő, általában s tér, a Maros kiütéseitől sokszor iszapoltva. Házai száma: 135. Hegyei: é.-ről vannak a Kecskéhát, Ponya, Szőlőhegy, melynek d. felin jó bor terem, Klastrom oldal, ennek d.-k. részét másfél év tized óta szőlővel ültették be, tulajdonosa br. Rothenthal nem kis költséggel, szorgalmas utánjárással gyarapítja ma is; ny.-ról van a meleg oldal nevű hegy. Folyóvize: a Maros d.-ről érkezik, két jó lisztelő malmot hajt, ide jár a Mezőségnek nagy része örölni. Patakai: a harczó völgyi, a falun keresztül halad; a klastrom mely elválasztja Sz.-Királytól Egerszeget; az ev. ref. papi telken levő csorgóból eredő p. melyek egyesülten mind a Marosba szakadnak. Ivó vizei: a már említett csorgó a falu d.-k. felében, ebből él a falu felső, a Szentiváni Károly utódaiéból alsó része. Vannak határán is jó kútjai u. m. k.-ról a Klastrom, é.-ről a Buturoj és Harczói völgyi nevet viselők. Vagyonosabb birtokosok: br. Rothenthal Henrik, Gálfalvi Sigmund, br. Apor Lázár, Szentiváni Károly utóda, Szente Ferencz, Máté Károly, Fridrich István, Szeniváni József árvái, Topler utódok, a református, unitárius, ekklézsia stb. Köz és magán épületei: az ev. ref. kő templom tornyával, kicsiny de ódon szabályu bemeszelt falain — azt állítják, kik látták, hogy — görög szentek képei iratokkal környezve volnának; tornyában van egy két mázsásnál valamivel nagyobb harang, déli része tetein egy görög szent ül, szemben s körülötte több kereszttek, északi oldala felső felén van egy karos széken oldalaslag ülő férfi, nyugotin egy állat, mind három öntött kép külön kis kör vonalban, legkisebb felirat és évszám nélkül. Az irt templomban a szószék táján a földszinéről lépcsők szolgálnak le most is, itt járda volt, keleti falában ma is e végre használhatólag; némelyek szerint ez a föld alatt kemény, jó, erős és hosszú kő boltozattal a fennebb említett Klastrom oldal hegy tetején volt kolos-

torig szolgált. Szemtanuk, kik több lépésnyire behne is jártak, erősítik e titkos rejtett út létezését, de ma noha magam több versen megvizsgáltam kívül mi sem látszik bár sokat beszélnek róla, valószínű azonban, hogy több helyeken ásatással nyomára lehetne akadni; Magán épületei közül kitünőbb a Topler Károly utódoké, Mátye Károlyé sat; van szesz gyára is. A hegyek sorában említett Klastrom oldal tetején a régen ott volt kolostornak alapköveire akadtak imitt-amott; mekkora lehetett terjedelme, onnan képzelhetni, hogy annak helye ma is kitetszvéen, körülbé másfél holdnyi; alapjából egy valamely kincs ásó sok követ, téglát fessegetett, még többeket ásatott ki Hibili Gál József marosszéki főkirálybíró, 1835-től 1846-ig, egerszegi épületeire felhasználta, azonban hordották mások is anynyira, hogy ma azoknak csak gödrei látszóok. Oklevelei: Ama régi kolostorról ezeket közlésre méltónak találtam: A Maroson túl fekvő Sz. Király nevű falu melletti kis dombon hajdan volt a Paulinus barátoknak a klastromok, kik magyarul Fejér Barátoknak is neveztettek fejér színű öltözeteikről. 1350-ben Tóth János és Bolgár László építették a maig is meglevő templommal együtt. Ez a Tóth János régi törzsökös nemességből volt, a ki Maros-Sz.-Gyögyről és Maros-Sz.-Annáról iratta magát. Ezen családnak férfi ágon elfogytával léány ágon szállott az irt két falu mai birtokosaira. 1468-ban a szerzetnek egy. generálissa nyájasságáért Bone filii Paternek neveztetett, minden embert jó fiam (bone filii) köszöntéssel szólítván, ez vezeték nevének maradt. Gyulai Dénezs, ki 1514-ben fejérvári éneklő kanonok, felszentelt árgoi sufraganeus erdélyi püspök volt, Paulinus lett, és ezen említett Sz.-Királyi klastromban Priorrá tétetett, hat éveket töltött szerzetesi életben, előljárósága utolsó évében a klastromot kijavittatván, mindenektől szeretettve 1525-ben megholt. A szerzet rend könyvében Beatus Dionysiusnak iratott. Ezek a szent élet hírével mulván ki a világból, a mai Sz.-Királyi, akkor Paulinusok, most ev. reformátusok temploma sirboltjába tétetett le (minek ma semmi nyoma). 1526-ban a mohácsi veszély után a török pusztítások alkalmával a szerzetesek is mindeufelé elszaladván, hogy ha később János Zsigmond ki nem kergette, ezen klastrom üresen maradt jó állapotban, 2-ik Jánostól Baki Pálnak ajándékozottatott mindennel ellátva. Ez I-ső Ferdinánd alatt mint Bolgár születésű a török részin Mahumed követője levén, s félvén a szolgaságtól, mint jeles híres vitéz átállott a mieinkhez, s megkeresztetett, a mohácsi ütközetben is részt vett, és onnan is megszabadult. Tokajnál a Zápolya sergit, mint Ferdinánd vezére meg-

verte“¹⁾. „Mikor Baki Pál udvari népe a barátoktól maradt jókkal lakóznának és részesegeskednének, tehát valamint a gyértyával-é vagy mint? de felgyult a szép klastrom és úgy égett vala el. Sokáig csak úgy állott pusztán, a kő porát hordották, kinek kellett, s a tégláját és követ is²⁾. Baki Pál e klastromot nem csak huzamosan birta, hanem e mellett a remeteszegi, tófalvi, egerszegi, sz. királyi, bergenyei, harczói, bárdosi és szent-györgyi részjóságokat is, melyeket Alárd Ferenczel cserélt el 1575-ben³⁾. Azután esék Angyalosi János, ki ítélőmester vala, birtokába, és 1620-ik esztendőben a Nagy Szabó Mihály bíróságában a városnak adá, osztán a mi el nem tékozlódott vala benne, és ide hordák, és azt a bástyát rakák belőle, mely a város felől való szegleten vagyon a patak felől“. Sz.-Királyon felette kemény ítélet hajtattott végre a mult század elején egy nön, ki elevenen elvermeltetett, azon idő kor állását kitüntetve. November 6-án 1713 felperes Kibédi nemes Dó'sa Péter ur Marosszék egyik vice királybirája *ratione officii sui*, alperes ez jelenvaló Captiva Olá Jutka nevü. Ezen felperesk. *procur.* Gálfalvi Nagy János. Ilyen okon kellett ez *psens.* Captivát *raone. officii sui in jus attrahálván* proclamáltatni, hogy az *psens* Captiva nem gondolva sem az In. kemény büntető parancsolattyal sem ez haza szent s irtóztató törvényével, hanem az jelenvaló 1713-ik esztendőben de die *protestatur* maga ágyékából született gyermekét megölte, melyet ha tagadna, *data exmissione* készek leszünk *comprobálni* és *doceálni* — *comprobálván* s *doceálván* cselekedetit, *in exemplum et terrorem alior.* elevenen elvermeltessék, megkiváná a *jure et de caeter. protur.* *Deliberatum:* Minthogy mind két részről *exmissioni* haerealk. *Exmittuntur* *ambae par. futur. ad Sedem ad comp. suis test.*⁴⁾. Mivel ez időről senki más elevenen elvermelésre nem ítéltetett a jegyzőkönyvek szerint Olá Jutkának kellett lenni a Maros-Szent-Királyon elvermeltnek, miről két iromány van latinul, egy magyarul⁵⁾, s ez utóbbi sz. sz. ez 1-mo Minthogy a *sententiának* kimondása után *legitime condemnált* személy megholtnak tartatik, — — — és a kibédi.személy is *legitime cōdemnáltatván*,

1) A sz. ferenciek m.-vásárhelyi növeldejét illető alapítvány-leveleknek és felsőbb rendeleteknek jegyzőkönyvéből; lásd M.-Vásárhely leírását. — 2) Erd. tört. Ad. I. k. 71. l. — 3) Az erről szóló oklevél találatik M.-Vásárhelyt Hints Miklósnál. — 4) Marosszéki gyűlések 1710-től 1718-ig egy kötetben lévő eredeti jegyzőkönyvéből. — 5) Marosszéki al királybíró Dósa Péter saját irománya csinos latin stíllel, és magyarul is, melyekben egyformán íratott le e tény; eredetije ma a gr. Tholdalagi Victor gyűjteményében van.

az időnek rövidsége mián ipso die condemnationis nem exequáltatott, minthogy a város határán, város privilegiuma ellen nem exequálhattuk. Magam lévén Magistrátus ezen executioban, küldöttem ki közel való falu Szentkirályi Biró házához más napig bona sub custodia, Székünk becsületes Assessora Dénezs András uram által, izenvén ott levő református pap és mesterk. hogy halálához készítsék. A minthogy egész napot — — — mester könyörögtette is. — Midőn már akartam volna m.-vásárhelyi szállásomról kimenni Szentkirályra azon személynek executiójára, érkezik Vásárhelyi tiszteletes Pater Mátyás uram jézsuita hozzám és kére, hogy azon condemnált személynek adnék grátiát (quo facto facerem bonum opus) mire azt feleltem: én nem adhatok grátiát a megítélteknek contra jura Regni, ezt csak a főtörvényszék teheti. Melyet megértvén, tiszteletes Pater Mátyás uram kért engem azon, hogy halálát szeliditném fővétellel, ne hogy élve temetessék el, de arra is mondtam: hogy nekem abb. egyikb. sincsen hatalmam, sem Fő Tiszt., hanem Királyok, fejedelmek adhatnak grátiát, sőt mondtam ő klk. én ha — — — s hazám törvénye engedné, örömet adnék neki grátiát s halálát is — — — mivel nekem az néhai megholt ura közel való atyámfia volt, — de nincs módom benne.

Midőn más útra indultam volna, egy szék szolgája jön szemben velem, a kit őriztetésére oda expediáltam volt, s kérdém mi dolog? melyre monda: vagyon-e klmed. értésére, hogy Páter Mátyás uram promissio által akarja vallásától, a kiből eddig is volt maga vallására hajtani, a melyre mondték, nekem hireimmel nincsen, nálam volt, de nekem őklme semmit sem szólt, s nem is egészen adék neki hitelt. 2-o: hogy vallásomon is való volt, mint vallásomat szerető ember, fiamot Géresi Istvánt én küldvén ki Szentkirályra, hogy mint indítsák ki a veremhez — — — ha az dolog úgy lesz, mondja meg szómmal, abban ne bízzék a jó condemnata atyámfia, hogy sem grátiája, sem halála kivitalása lehessen tőlem, s azért vallását ne is változtassa, mert nem lehet. Mely fiam Géresi István által való izenetemet megértvén, ezen vallásos aszszony annál inkább megijed. A fiam is egyebet — — — nem tudott, hanem Vásárhelyi református praedikátorunk tsz. Feifalusi József ur, ugjan Szentkirályi Paniti praedikátorok ott lévén, hirt adott hogy tudják, és vizsgálják meg ezt az dolgot, ha akarja-e reformatata vallását megtartani, vagy változtatni. Arra a fiam requisitiojára a praedicatorok kimentenek eleiből az aszszonynak és úgy kérdezik, micsoda vallásban volt, micsoda vallásb. hitben akar kimulni, meghal-

ni. Az melyre az egész körülötte levő nép hallására confiteálta: hogy ő calvinista hitben született, abb. élt, akar abbn is meghalni, melyet iteratis azt kérdeztén az azokról — — — confessiot. Melyet az mi református praedicatorink hallván, Pater Mátyás uramat intették, hogy buzájába sarlóját a mi praedicatorinknak ne vesse Pater Mátyás uram, hanem recedáljon, és azon confessiojára az Paniti református praedicator rendelték melléje hogy imádkoztassa, a minthogy egész a veremig imádkoztatta is. De ugyan a Pater Mátyás uram nem recedált, hanem mindenütt maga is követte az condemnált személyt. Minthogy Szentkirálytól az hely az hol kellett exequáltatni meszsze volt, mellettem lévő nagy sokasággal mi csak mentünk azon veremhez, az hol kellett életét végezni, és midőn kijutottunk volna az condemnált személylyel, az református és catholicus páterek látván disceptatiojokat, az egész körül lévő sokaság hallására mondtam, nem kell ennek lelkét szomorítani, lelkén nem kell uralkodni, hanem álljon szabadságában, melyik pappal akarja életét letenni. A melyre másodszor is tön ilyenén vallást: „Én Calvinista hitben születtem, abban — — — mostan, s akarok is meghalni. Azzal fordula Paniti praedicator Vajai — — — ¹⁾ uramra, s kéré his verbis: „Imádkoztasson — — — — letérdepelvén előtte, annak rendi szerint imádkoztatá, s azzal is szálla vermiben. De Pater Mátyás uram csak nem cessált két rendbeli confusioja után is, hanem utánna a verembe is csak beszéllett.

„Successu temporis a mint mások relatiojából érttettem, az volt az biztatása, hogy hagyja el vallását, hitét, legyen pápistává, minden vétkeit maga lelkére veszi — — — — s talán még gratiát is obtineál neki. Nekem — — — — Páter Mátyás ur semmit nem jelentett, hogy mit akar eő klme, én egjet sem szóltam volna, s nem is hallottam sem Géresi Istvánt, sem mást hogy Páter kén telenségére vagy vallása iránt szólott volna“ ²⁾. E tárgyat illető hitelés esketés ³⁾ másfél iv 1720 september 1-én kelt, 25 sz.-királyi, egerszegi és náznánfalvi valló bizonyítja, hogy Géresi István sem nem kissebbítette, sem meg nem taszigalta Mátyás Páttert; a 4-dik valló nemes Máthé Gergely, 20 éves, említi: „a hogy vitték halálra az aszszonyt, a református praedicator háza előtt való forrásnál

1) A n. ernyei ref. megye levelei közt 1715-rőli aláírása szerint ez Vajai István volt. — 2) Igen kár, hogy e becses okmányak mind latin, mind magyar szövegü leírásából éppen az első és utolsó lapok hiányoznak. — 3) Eredetije jelenleg gr. Tholdalagi Victor tulajdonában.

mégállottak, a Paniti praedicator állá melléje és mind a veremlésnek heljéig ő klme volt mellette, s mindig azt kiáltá az aszszony, ő cálvinista vallásban született, s abban is hal meg. Ugyan ezeket vallja 11-ik valló Balázs György 30 eszt. azt adván hozzá: hogy a paniti pap egész a veremig imádkoztatta az aszszonyt, 17-dik v. Roska Simon 20 éves: hogy a gödör szájánál is azt mondotta a fogoly aszszony: cálvinista vallásban született s abban is hal meg; 18-ik v. Zsigmond Andrásné Zsigmond Anna 50 eszt. látta, midőn a fogoly aszszonyt a verembe taszították, az ötet térítő Páter Mátyásnak megint azt felelvén: hogy cálvinista volt és ugy is hal meg; 19-ik v. Székely Ferencz zsellér 45 eszt. is így vall.

„Quaerulanter ad me defertur, contigisse non ita pridem, M.-Vásárhelyini quod certa foemina scelerum suor. ergo ad arestum tracta, et ad mortem condemnata fuerit; rescians hoc existens ibi Pater Jesuita pro voto Religionis suae ipsam convertit, et deductae ad locum suplicii, solatio spirituali adstitit, aegre ferens istud nobilis quidam dictus Géresi Doni. Dosa Peter privignus, praesumsitque in publico actu dictum patrem retrahere, et a foemina ac hujus latere sat impertinentiose retrudere; quoniam nunc liberum est quatuor receptarum Religionum exercitium, suique temerario hoc ausu pax publica non leviter turbatur, non potui non satisfactionem uti per praesentes facio facere, qui interim nullus coelo datus ad Dom. Colonellum ordines vetet ne usque ad ultiores meas dispositiones denominata nobilis persona secura reddatur. Coeter. praetitulatam Donem. Vestram Divinae tutelae comm. et maneo — paratus servus Stephan. Steinvill mp. Ex Castro ad Bontzida 10-a die mensis Augusti 1720“¹⁾. Minek rövid foglalatja: hogy Géresi István (Mátészalkai), ki M. Kövesden lakott, nekem nagyatyám, marosszéki alkirálybíró Dosa Péternek mostoha fia volt, aval vádoltott, hogy Mátyás jézsuitát a fennebbieken lesorolt kibédi aszszony halálra vitetése alkalmakor megtagadta; felemlítvén, hogy a négy bévett vallásoknak szabad gyakorlata lévén, ezeredessének Steinvillé István tábornok aug. 10-kéről 1720 bonczhidai táborából rendeli: ez által a közesend háboríttatván meg, további rendeléséig batorságba helyeztessék a—hihetőleg Mátyás jézsuita-, vagy más vádjára letartóztatott Géresi István s ennek megczáfolatára keletkeztek minden irományai Dosa Péternek, ugy az esketés is.

1) Eredetie, mely $\frac{1}{4}$ iv találattik gr. Tholdalagi Victor urnál.

15. Székely-Uraj.

Fekszik határának d. végén meredek hegyes és völgyös helyen. Thordavármegyei Urajjal össze van kapcsolva, annyira, hogy csak egy sáncz választja el egymástól. Szomszédai k.-ról Bergenye $\frac{7}{8}$, é.-ről M.-Bánd $\frac{5}{8}$, továbbá d.-ről thordavármegyei Uraj, ny.-ről Kapus $\frac{7}{8}$ 1) osztrák mföldnyi távolra. — Területe részl. és összesen: szántója 1083 h. 1145 öl, kaszálója 274 h. 439 öl, nádas 3 h. 665 öl, legelője 71 h. 269 öl, terméketlenek 48 h. 758 öl, összesen 1481 hold és 76 □ öl; k. és ny.-ról hegyes, oldalsó, sárgás, feketés, szakadásos és völgyesek, d.-re lapályosok, lankások, fekete vizenyős, é.-ről pedig feketés és veressé földűek. — Házaik száma: 87. — Hegyei: Fátzá gyálului, Kasztá Buxi é.-ről, Gyálu tirgului, Gyálu Funátzilor k.-ról, Kasztá Zsii ny.-ról. Patakai: a Fátzá vagy Verőfény, a falut keresztül vágja; Pareo Funátzilor, mindkettő k.-ról apró forrásokból ered, s egyesülten haladnak Vármegye-Uraja; Likintzá: ny.-ról származik s ugyan arra foly a kapusi tóba. — Ivóvizei: nagyobbára a vármegye-uraji kútakból élnek, noha nékiek is jó vizeik vannak u. m. Malá k.-re, Funátzá popi ny.-ról, a falu derekában ezeket is használják; határán é.-re Funtiná luj Lázár, k.-ról Mosnyág és Lá pareu Káluluj. — Vagyoneosabb birtokosok: a felszabadult urbéreszek. — Köz- és magán épületei: a görög egyesült hitűek fa egyháza d.-ről, czintermében régi téglák találtak, állítják, hogy itt egykor magyar templom lett volna; neve is gyaníttatja, hogy hajdan magyarok lakták Urajt. 1638-ban Vallon Péter adománylevelet kapott az uraji jószággrésről 2).

VIII. Mező-sámsondi járás.

I. Bárdos.

Fekszik határa közepében d.-é.-k. felé háromszegű állásban terjed, erdős hegyekkel körözött völgyben, minek csak egy téres nyílása van, egy részire a szabadi és m.-vásárhelyi határoknak, s azokon keresztül nyúló országútra. Szomszédai: k.-ról Maros Szent Anna és M.-Vásárhely az első $\frac{3}{8}$, az utóbbi 1, ny.-ról M.-Kővesd $\frac{9}{16}$, d.-ről Remeteszeg $\frac{3}{4}$, Szent Király $1\frac{1}{8}$, Harczó $1\frac{5}{16}$, é.-ől Szabad $\frac{3}{8}$ osztr. mértföldnyi távolra. Területe részl. és összesen: szántója 481 h. 1340 öl, kaszálója 103 h. 1225 öl, szőlője 5 h. 1060 öl, legelője 91 h. 225 öl, erdeje 289 h. 390 öl, terméketlenek 24 h. 560

1) Ez is tordavármegyei falu. — 2) Lásd fennebb Názánfalvát.

öl; egészen 996 hold; ezeknek kilencz része sárga és veress sziváj, sok trágyát kíván, az is három évnél tovább nem tart, oldalos hegyes a záporok lemosásá, teteje fűvet sem termő kopár; egy tizede fekete földü, két fordulóra van osztva, mindenik vizenyős. Házai száma: 67. Hegyei: Lá csetutzie, ebben s k.-ról a falu oldalán, feljül a görög nem egyesültek templomán szőlője van, de csak imitt amott mivelhető, bora is gyenge, Kápu Gyáluluj, Gyálu, Stezericsuluj; d.-ről Gyálu Rosii, é.-ről Gyálu Rapturilor. Patakai: k.-ról Pareu, Izvarilor d.-ről Pareu Bătyestilor, é.-ről Pozsár és Pareu Gitári a határán keletkező forrásokból, különböző helyeken erednek, s egyesülve folynak Szabadra, kiadásokkal mind benn a faluban, mind künn a határon sok kárt okoznak. Ivóvize csupán egy helyt van ny.-ra Felső völgyi név alatt, ebből isznak a lakósok, marhák számára több kútak vannak. Vagyonosabb birtokosok: M.-Vásárhely sz. királyi városa, hová tartozott több idők óta egész falu; most szaporodtak az urbériséggel felszabadultakkal. Köz- és magán épületei: a görög nem egyesültek fa egyháza; M.-Vásárhely várossa cseréppel fedett háza, mind kettő k.-ról. Mily kevés lakóssa volt 1745-ben, kitetszik ezen évi marosszéki Szeredában költ végzésekből. ¹⁾ 1830-ban dec. 2-án²⁾ akkor egészen birván M.-Vásárhely városa Bárdost, haszonbérbe kiadni elhatároztatik, de úgy hogy 5140 rhénes forintnál 30 xnál alább az évenként ne történjék. Oklevelei. „M.-Vásárhelyen olvastatik 1837-ben mártius 20-án a csávási, galambadi, felei, ménesi, szabédi, kölpényi bazédi és szabadi lakósoknak s birtokosoknak kéré levele, melyben a bárdosi völgyben fel Csávás felé sat. nyuló országos kereskedő,— de járhatatlanná vált útnak meg igazítása aránt könyörögnek, határozatott: Utasittatnak a kérelmesek a t. tisztséghez.“³⁾

2. B a z é d.

Fekszik egy három felől hegyektől környezett völgyben, ny.-ra nyuló egyedüli téres nyílással. Szomszédai: é.-ről Bala ⁴⁾ 1, d.-ről Fele ^{13/16}, Szabéd ^{1/2}, ny.-ról Rücs ⁵⁾ ^{3/4}, Kis-Nyulas ⁶⁾ ^{3/4} k.-ról Csávás egy mértföldnyire. Területe részl. összesen: szántója 698 h. 1021 öl, kaszálója 261 h. 42 öl, szőlője 5 h. 764 öl, legelője 265 h. 478 öl, erdeje 101 h. 1327 öl, terméketlenek 60 h. 1168 öl együtt 1393 hold; ezek között vannak jó termő földek is, de nagyobbára, főkép hegyes része, sárgás, agyagos palás. Házai száma: 75. Hegyei: k.-ról Ropó, d.-ről Erdőtető, é.-ről Czigla, ny.-ról Ördögösút. Szőlője

1.) A M.-Vásárhelyi senatus bárdosi jóságában tíz jobbágyi találatván, egy bíró exemtusnak engedtetik. — 2.) 3) Ezen évi marosszéki eredeti közgyűlési jegyzőkönyveiből. — 4.) 5.) Thorda és 6.) Kolozsmegyei faluk.

van k.-ről meglehetősen bortermő. Patakja csupán egy van határa k. részében, mely a legnagyobb szárazságban sem apad ki, Bődskút nevű forrásból ered, s a falut keresztül vágva, halad a kislekenczei határra; é.-ra Balába menő útja mellett van gyenge vizű és kevéssé használható sós kútja, k.-ről Buna nevű helyen igen jó, kövel kirakott, s minden évben kétszer kitisztított ivó kútja. Vagyonosabb birtokosai: határának $\frac{1}{3}$ -át a szabédiak birják, Déési Nagy Márton özvegye, Gyertyánosi Koncz család, Derzsiek és a felszabadultak sat. Köz- és magán épületei: a görög egyesültek fa temploma. Az unitáriusoknak is volt itt hajdan egyháza s papjok, ma is lakják néhányan, fiok megyéjévé válván Szabédnak, itteni külső földeit, egy nyíl erdővel az használja. Hogy itt az unitáriusok felesebb számmal voltak régen, bizonyítja a szabédi unitáriusok templom tornya északi ablaka mellett, ma is használatlan levő 65 ℥ harang e körirata: „A. D. 1622 Hanc Campanam renovari curaverunt Bozedienses primarii Stephanus Kovács, Georgius Boár, Johannes Tavas, Laurentius Kolto, Grégor. Dályai Edilis.“ Bazédon van a reformatusoknak is templom-helyök egy réttel és erdővel. Legkitünőbb épület benne az özvegy Nagy Mártonnéé, vannak azonban más jó házai is.

3. Mező-Csávás.

Téres helyen fekszik a Hegyestető nevű hegy aljában, négy felé ágazva. Szomszédai: é.-ről Poka ($1\frac{1}{2}$,¹⁾ Roka-Keresztur ($1\frac{1}{4}$,²⁾ d.-ről Szabad $\frac{3}{8}$, Ménes $\frac{3}{4}$, k.-ről Galambad $\frac{13}{16}$ és megint Szabad ny.-ről Bazédi 1, ismét Ménes és Fele $\frac{5}{16}$ osztr. mértföldnyi távolsra. Területe részl. és öszszesen: szántója 1447 h. 821 öl, kaszálója 550 h. 143 öl, szőlője 31 h. 671 öl, legelője 346 h. 215 öl, erdeje 144 h. 797 öl, terméketlenek 116 h. 654 öl; öszszesen 2636 hold és 101 □ öl, melynek $\frac{1}{20}$ -da körülbé tér, a többi hegy és oldal, az elsőnek földje fővényes és feketé, az utobbiaké agyagosak, palások; vannak azonban több vizenyős helyei is. Házai száma: 149. Hegyei: ny.-é. a már említett Hegyestető, mely a Maros teréhez mérve, mintegy száz öl magas, csupján gyógy-vízzel teljes bőv forrásu kútja van, vize keserű, vas színű, hashajtó, és gyomor tisztító, a fekete sárgaságban sinlődőknek különösen hasznos, miből sokan meggyógyultak tőle, kár hogy elvan hanyagolva, takarítatlan sárfészek, marhákától, melyek vizét szeretik, föl tapodva; kiapadhatlan, legnagyobb hidegben sem fagy bé. Ropótető, és Bakom k.-ről, ennek ny.-oldalán közepes bor

1.) 2.) Thordamegyei faluk.

térem, mivel kivan téve az é. ny. szélnek; Magyaros és Ménes aj egy sorban é.-ről; Nagy hegy melynek d.-k. része jó erős bort ad, mikor ideje jár; ugyan ennek k. osztályában 1838-ban találtatott egy kő emlék mesterséges párkányzattal, több pontjain most is kitünő kék festékekkel, szépen faragva, töredékein látszanak a rajta volt már olvashatlan betűk, mit a faluba hozván ülő padnak használ ifjabb Pápai Lajos; Nagyoldal k. é.-ra, minek csak ny. és d. hosszsan nyuló fele tartozik Csáváshoz; ennek éle választja el Marosszéket Torda vármegyétől egy 1838-ban fel állított magos határ kővel jelölve; ny. részin fekszik Csávás széna füve, hol három ingoványos hely van, a nagyobbik kerülete 66 lépésnyi, 6. l. szélességű a középső dombos területű, hosza 44, szélessége 16 lépés, a kissébb 15 l. hosszúra és 5 l. szélességire, hoszszaiköt kereken körül, szélességeket középeiken át mérve, ezeknek négy söt öt ölös ruddal sem érhetni fenekeiket; soha ki nem száradnak, sem bé nem fagynak, földeik fekete, tetejük mikor nem esik, gérával van bé vonva, fel színök kéréses. 1842-ben id. Jenei József vegytanilag szakértővel kémléltetvén meg, salétromos vegyületűnek bizonyult bé mindenik. Ezen Nagy oldal nevű hegynek több apróbb ágazatai vannak u. m. Káposztás csup, Varjuszék, Beketáj, hol Pápai Elek 1861-ben ottani szántó földében régi xr. nagyságu sárga finom tiszta arany pénzt talált, kezembe adván, pontosan meg néztem, egyik felén a királyi kép volt, kezében bal: felől arany almát tartva keresztrel, alatt e betűk látszanak CON. B., jobbfelől hoszszu keresztet tart lábáig nyulva; másik felől királynéi arcz mellett kereszt hasonlólág, görög körirattal, fején korona, metszése az egésznek ó-kori, kívül domborítva Patakja: a Tormás melynek körében több régiségek ásatnak olykor ki u. m. hamvedrek, vastag cserép darabok, nyilvasok, pénzek; mik közül nevezetes azon görög arany mit ézelőtt 30 évvel talált Csávási Bandár Zsuszánna Szilágyi Todorné; ugyan itt Csávási ref. pap Tolvaj Zsigmond kapott eke vasat a Bástá rém-teljes idő korából melyet a M.-Vásárhelyi ref. tanoda ritkaságai közzé béküldött; egyéb aránt e patak a hason nevű kútból, a széna fű völgyeiből ered, a Feléből és Ménesről folyó vizekkel Csávás határ szélén egyesül, s k-re Szabad felé hömpölyög, gyakori kiöntéseivel nem csak a falu lakait hanem réteit is tetemes kárral gázolván. Ivóvize Tormás k. könnyű, jó, iható vize van, nagyon bő a forrása, mellette k.-ról Kerek halom nevű domb, miről a nép sokat regél, anynyi igaz, hogy a régiségek miket fennebb érinték többnyire innen kerülnek elő; kőkút d-re, Nagyút ny. résziben, ez utóbbiból isznak inkább a lakósok, vannak

benn a faluban is több jó ivó források: Vagyonosabb birtokosok: ifj. Jenei József, Gyárfás László, Endes utódok, a Nagy, Kis, Székely, Pápai családok. sat. Köz- és magán épületei: az ev. reformátusok kő egyháza, mellette fatornyával, órával, a múlt század végén épült, az ódonnak rómjaira, melyet 1661-ben Ali Basa táborával el pusztítottatott, mint ez homlok falán fel írva volt; a most élő csásvásiak legalább így hallották elődeiktől. A görög egyesültek fa temploma k.-ról. A magán lakók közül kitünőbbek: ifj. Jenei József, Gyárfás László és az Endes utódoké, vannak több más csinos házai is.

4. F e l e.

Fekszik határa keleti részében, inkább hosszsan terjedőleg, hegyek között: Szomszédai: k.-ról Csávás $\frac{5}{16}$, ny.-ról Szabéd $\frac{1}{2}$, d.-ről Ménes $\frac{3}{8}$, é.-ről Bazéd $\frac{13}{16}$ osztr. mértföldnyi távolra. Területe részl. és összesen: szántója 676 h 652 öl, kaszálója 349 h. 1133 öl, szőlője 25 h. 378 öl, legelője 149 h. 348 öl, erdeje 46 h. 1148 öl, terméketlenek 38 h. 475 öl, mindössze 1275 hold és 934 □ öl; földje nagyobbára sárgás agyagos, az alább következő Hanga nevű hegy megét kivéve, mely fekete, jól mivelik, de nagyobbára hegyes lévén nem csak a trágyát, hanem a szántást is lehordják a záporok, miért a sűrű népség miatt, fogyasztásokra szükséges gabonát termelésre idegen határookra szorulnak; továbbá területe árkos is lévén, bőven van kövek, miket épületek alá s kútak kirakására használnak. Házai száma: 113. Hegyei: A Hanga é.-ről oly magas, hogy Erdély nevezetesebb hegyei látszanak róla, d. oldalán, úgy a falu mellett k. felőli részében alkalmas bort termő szőlői vagynak; azokban cseresnyés táblák diszlenek, melyek mikor ideje jár bő termést hoznak. Szintén é.-ra csinos kis sómfákból álló erdeje van, s ha a marhák közte nem legelnének, több szükségüket potolhatná; Órhegy k.-re. Pataikai Szentegyház p. és Kerekszálla p. d.-ről ezeknek marjtaikán ezelőtt husz évvel felei Szabó István vastag elefánt fogakat talált; árkaikban kő réteggel vegyesen kaphatni hosszsan terjedő köszén-eret, mit a falusiak özönviz- fának neveznek. Áta p. é.-ről, ennek medrében 1856-ban hamu színű zsiros, sík földre akadtak, mit zsákokban hordnak szerteszét, s szappan helyett használnak; Kis erdő p. ny.-ti forrásokból ered, s egyesülve folynak Csávásra. Ivóvize tulajdonképpen egy van a falu felső végén, é.-ra; mind forrása mind vize gyenge, esős időben meg fejeződik, szárazban kiapad, ebből élnek a lakosok, oldalai nagy kövekkel kirakvák, fenekén 7 és 8 hüvelyk szélességű, 4—5 láb hosszú, megfeketedett cserfák voltak,

(egyikén kivágott régi betűk,) mint egy négy ölnyi mélyen; van néhány gazda telkén is kút, de mind édes vizűek. Vagyonosabb birtokosok: Kacsó Gábor, Kacsó Mihály, a Fülöpösi, Csont, Szabó, Bőjte, Szegedi, Kis, Erdő, Ábrahám, Barabás családok. Köz- és magán épületei: a ref. egyház kőből, fa haranglábbal, 1820-ban épült, őseiktől halálom után azt állítják, hogy régi templomukat a törökök építették; az a mostaninál kisebb volt, a bolthajtás tetején, a szószék felett czifra festett, fél öl széles, két öl hosszú deszka volt, török felirással. A magán lakók közt a Kacsó Gábor, Szabó István maradékié szebbek, ezeken kívül több csinos falusi lakok vannak.

5. Galambad.

Fekszik határa é. részében egy mély völgyben, k.-ny.-é. felől hegyekkel környezve. Szomszédai: k.-ról Sárpatak $\frac{3}{4}$, ¹⁾ Várhegy 1. ²⁾ é.-ről Póka-Keresztur $\frac{6}{16}$, ³⁾ d.-ről. Szabad $\frac{7}{16}$, ny.-ről Csávás $\frac{12}{16}$, osztrák mértföldnyire. Területe részletesen és összesen: szántója 795 h. 367 □ öl, kaszálója 251 h. 1264 öl, szőlője 11 h. 487 öl, legelője 206 h. 1067 öl, erdeje 264 h. 509 öl, terméketlenek 57 h. 149 öl, összesen 1586 hold és 943 □ öl, általában véve ezek sárgás fővényesek, van kevés fekete föld is; a magoss hegyek s mély árkok miatt bajosan trágyázhatók s azok is esőzések alkalmával le mosódnak, a szántással együtt. Háza száma. 86. Hegyei: d.-k. Pusztaszőlő oldal; Nyíron h. keletről é.-ra nyúlik, rajta jó bortermő szőlője van a falunak, s csak egy út által el választva fekszik mellette másik, Kornizs nevű szőlője, ez azonban amannál gyengébb lévén, csak $\frac{1}{3}$ -dát mívelik; a két szőlőt egymástól elválasztó út mellett Hula nevű magos oldalon, hosszan nyúló kőszén erek és rétegek találhatók. A Nyíron hegynek továbbá csupjai több apró nevekkal birnak u. m. Harsány gödre, Várdó, Éberke, Nagy és Kis-Dezső tetők, ez utóbbi alján a Mezőség felé ki járó útjokat ma is tatárok útjának hívják, mivel hajdanában Galambadra ezen jöttek be a tatárok, mint a hagyomány mondja; végre a Bencze bérce: ny.-ról. Patakai: a nagy patak ered a Nagy-Dezső hegy aljában, térfő rétje forrásaiból, ebbe folynak a Várdó, Éberke tetejéről, Harsány gödréből származó erecskék is; a határ é. részében hosszan halad le a falun, nagyon mély árkokat mosva, minél fogva ki nem árad, de melyékét s az utakat járhatatlanokká teszi; Czöveklő p. ny.-ról hason nevű helyről s az ugynevezet Horgasból

1) 2) 3) Tordamegyei faluk.

ered; Szik aszó: d.-ről hason nevű földről jó; e három patak egybefolyva Szabadra halad. Ivóvizei: a falu derekán a Pápai János utodai telkin lévő bőv forrású és tiszta kut, ezt használják nagyobbára a lakósok, és a Buna k. amattól nem messze, melyet sok vizeért mosásra, s marhahatásra használnak; ezeken kívül van több jó kutja. Vagyonosabb birtokosai: Csiki Lajos, Nagy József, Iszlai György, és a Pápai János utódi; Kelemen Elek, a Makó, Zolyómi, Sugó, Kardós, Füzesi családok. Köz és magán épületei: az ev. reformátusok egyháza kőből, közelebből újított; a görög egyesületek fából; a magán lakok közt: Csiki Lajos kőháza, s több más csinos épületek tűnnek ki.

6. Hidvég.

Déli része a Maros partja mellett, a többi része ny. és észak felé merőben tér helyen fekszik. Szomszédai k. és d.-ről M.-Vásárhely, $\frac{2}{16}$, ny.-ról Egerszeg $\frac{6}{16}$, é.-ről Remeteszeg $\frac{1}{4}$, osztrák mértföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 2 h. 33 öl, kaszálója 3 h. 1027 öl, terméketlenek 5 h. 540 öl egészben 11 hold. E falunak csupán beltelkei és kertei vagynak, határa nincs, s mint egy M.-Vásárhely sz. k. városa külterületének tarthatni, mitől csak a Maros folyó választja el. Háza száma: 27. Ivóvizül a laktelkeken lévő kutakat kevésbé, nagyobbára a falun végig folyó s innen ny.-ra haladó Maros vizét használják. Vagyonosabb birtokosok: Csiki Márton és Csiki Gergely, kik egészen birják; Hidvégnak lakói, mind haszonbért fizetnek, de épületeik tulajdonai s midőn változnak azokat eladhatják szabadosan. Köz és magán épületei: egyháza nincs, magán lakai kevés kivétellel mind csinosak. Oklevelei: Régen M.-Vásárhelynek vámos hidja itt volt a mai fogadó irányában, annak czövekei ma is látszanak; ennek ekkor vámja felét vette a város, felét pedig gróf Lázár Imre Remeteszeg akkori tulajdonosa, melynek határához tartozott Hidvég, mint annak részlete, s nevét e hidtól kapta; 1603 tájatt épült, mikor még pusztá hely volt, az ekkor költ köt-levéli szerint 20 telek szabatott ez új falura nézve oly egyezéssel, hogy a ki magának házat készít, kertjétől évenként fizessen 3 forint taxát, s hogy a hidra, vámra ügyelettel legyenek. Később M.-Vásárhely mostani helyére állította föl vámos hidját, de akkor is kikötöttet az, hogy Remeteszeg és Hidvég két falu vámot adni ne tartozzék. ¹⁾ M.-Vásárhely levéltárában van egy eredeti esketés 1738-ról ²⁾, mely szerint, a város mellett lefolyó Maros vizén ez-

1) 2) L. az eredetieket M.-Vásárhely levéltárában.

előtt az általjáró vámos hidak közül a nagyobbik alább volt, mint most u. m. gróf Lázár János remeteszegi fogadójánál és Hidvégnél, úgy, hogy azon hid egyik vége a m.-vásárhelyi ev. ref. megye gátjai által történt károsításokat panaszolják, határozottatott: a m.-vásárhelyi tanács találtassék meg, hogy köztudat levén, miszerint a meritőnek a töltés elvágása oka, az irt ömlésnek, áradásnak; megcsináltatni ne terheltecsék. ¹⁾

7. Mező-Kölpény.

Fekszik határa közepén egy hegyektől környül vett gödörben, inkább d. felé. Szomszédai: k.-ról Ménes $\frac{5}{8}$, M.-Kövesd $\frac{3}{4}$, ny. és d.-ról M.-Madaras $\frac{3}{4}$, csupán ny.-ról M.-Sámsond $\frac{13}{16}$, é.-ról Kis-Lekencze $\frac{7}{16}$, Szabéd $\frac{9}{16}$ osztrák mértföldnyi távolra. Területe részl. és összesen: szántója 970 h. 7 öl, kaszálója 423 h. 1066 öl, nádas 32 h. 864 öl, szőlője 41 h. 1486 öl, legelője 427 h. 315 öl, erdeje 246 h. 422 öl, terméketlenek 161 h. 484 lö, öszvesen 2303 hold és 344 □ öl; határa legnagyobb, hegyes része szivájos sárga és szürke, lapályos helyein pedig fekete földü. Háza száma: 168. Kölpény azon falvak közzé tartozik, melyeket a természet csak nem minden javaival meg áldott. Hegyei: a Csicsajtető k.-ról, Korhány, Pupos d. és ny. a Gyilkos csup; k.-ny. Szilas, é.-ról Kata völgytető; ezeken kívül van négy szőlő hegye: a Vérhegy: k. felől szemben a faluval, az Unumáj: é.-ról az előbbivel egy vonalban és kerítésben fekszik; Tulok hegy, Képhegy: ny.-ra mindeniket nagy szorgalommal mivelik, jó erős, de meszes bort adnak; van még határán egymás közelében d. és é. közt hat jó magas csucos dombja, melyék többnyire szántatnak. Patakja kettő van u. m. az mely három forrásból veszi eredetét, és az árokptak: d.-ny.-ról, a falu k. résziben egyesülnek, s ny.-ra a kölpényi nagy tóba haladnak. Ivóvizei: a falu közepén Zongor Máté által ásott kút, honnan ma is Máté kutjának hívják; a Samu kútja a falu ny. felén gyengébb vizü, de bővebb forrásu, ezt egy 1636-ban márt 12-én költ csere köt levél mellett Varga Jánostól és Mártontól vette át a kölpényi közönség köz ivó kútnak; a Csonkás k. a helység d. osztályában, vize jó, de szűk a forrása; az árok kut k.-re; ezeket használják nagyobbára a lakosok, de több jó kutak is vannak. Van továbbá tava és igen jó sós vize, az utóbbi csinos fedél és zár alatt tartják. Vagyonosabb birtokosok: gr. Teleki Sámuel, Hollaki Zsuzsánna, Vajda Lajos, Vajda István, Vajda László, Vajda Domokos, Kis Ferencz.

1) Ezen évi eredeti marosszéki közgyűlési jegyzőkönyvből.

Zongor Lajos, a ref. megye, br. Henter József; a Gazda, Zilahi, Barabás, Gálfi, Ábrahám, Kelemen, Fodor, Székely családok. Köz és magán épületei: az ev. ref. kő—, a görög egyesült fa templom. Gr. Teleki háza, Vajda Lajosé, Vajda Istváné, a magán házak közt legjobbak. Az ugynevezett Bocsok erdő aljában, a kenderes és dohányos kertekben sok régi vastag cserepet találnak; a Kölpény déli részébeli kertekben pedig római pénzeket, melyek közül láttam ezeket: a Marcus Antonius Gordianus Africanus római császár ezüst pénzét, ki uralkodott Kr. u. 237-ben, a Flavius Livius Severus réz pénzét Kr. u. 461-ből; ezeket tulajdonosa, Vajda Lajos ur az erdélyi muzeumnak szánta. Oklevelei: Kölpény feles erdei közt érdekes a Bocsok, ennek köz használási rendszabálya alapul az 1753 évi május 7-én a birtokosok közt kelt köt levelen, melyben a többiek közt ez van: „Az el mult revolutios curutia alkalmatosságával legitime emanalt Donationk elveszvé, de ugyancsak in anno 1669 die vero 10 januarii legitime emánáltatott Contractus mellett azon Bocsok nevű erdő a Kölpényiektől kemény tilalomban tartatott“ sat.;¹⁾ ez sok hasznót hajt, de a már elő sorolt köt levél felbontására birtokosok gr. Teleki Sámuel, br. Henter József, és Hollaki Zsuzsánna korábban pert indítván, ez okon a kisebb birtokosok folyamodtak kérvényeikkel Marosszék rendeihez, kérvén 41 czikkelyből álló, ugy nevezett „Bocsok társasági“ szabályaik megerősítését. A gyűlés e végre Szentiváni Jánost és Horváth Ferenczet a dolog miben léte kinyomozására biztosokká nevezte ki, azok megbízásait végezve, véleményt adtak bé, mire, Kis Ferencz óvó ellen — mondást adott bé a maga és több részes társai nevében, melyben azt panaszolják: hogy ellenfeleik u. m. gr. Teleki, br. Henter, Hollaki Zsuzsánna, által a „Bocsok társaság ellen beadott megjegyzéseik s feleletek velök nem közöltettek s a kiküldött nyomozó bizottság két indokot vett fel, egyik hogy a Bocsok pusztát közhelynek nézte, másik, hogy perlik őket az ellenmondó gr. Teleky, br. Henter és Hollaki Zsuzsánna, már pedig a többször említett 1753-li kötlevélben ezek vannak: Minthogy a humana memoriat excedaló időtől fogva azon Bocsok nevű erdő inter possessores et alias particulares personas osztatott és adatott ki, osztásnak idején kinek-kinek a maga nyilbeli része, mint ez ideig, ugy ezután is helybe hagyatik, és mind possessor, mind szabad, mind pedig jobbágyoknak egy egy nyiladassék kinek-kinek, nem több, hogy az erdő annál is inkább hosszab időre conserváltassék, és senki ennél többet ne praetendálhasson, hanem

1) Az eredeti a bocsoki birtokosok levelei közt van.

minden rendek között ezen egyezésünk maradjon meg ad posteritates azt teszik: hogy a Bocsok praediumban a részesülés szerint minden személynek minden esztendőben egy-egy nyíl adattassék, akár erdőből, akár szántóföldből; következőleg: minthogy 1753 év előtt a humana memoria fel van téve, hogy mind ilyen usualis birtokkal biratott az egész praedium 1669-től fogva, s még azelőtt is; tehát ez a Bocsok praedium nem a kölpényi Commune terrenum, hanem azon kívül egy olyan privilegialis és donationalis hely az 1753-ki Contractus praemissája szerint, a mi nem tartozik Kölpénynek határához, mert a Segesvári notán 1562-ben azelőtt is lehettek afféle dolgok, miszerint jószágok adtak külön is privilegiummal a privát személyeknek vagy Communitásoknak olyan moddal: a mint a Bocsok praediumnak régi articulussai bizonyítják. sat. A marosszéki gyűlés felküldé a főkormányzókhoz 1840-ben december 11-én a maga határozatát, melyben az utolsó pont errenézve szóról-szóra a következő: „Felséges Királyi Fő Igazgató Tanács! A F. Kir. Fő Ig. Tanácsnak mult 1839. év junius 4-ről 634 sz. alatti azon rendeletét, mi szerint a m.-kölpényi határban Bocsok nevű praedium tilalmairól, és használása modjáról, köz megedgyezésből szerkesztetett 41 törvényczikkeket megerősíteni kéri, vélekedéses tudomásítás tétel rendeltetvén, arra nézve az ezen tárgyat illető minden leveleknek fölküldések mellett, tudomásításunkat ezekben tesszük meg: Ezen a kölpényi birtokosok által szerkesztett törvényczikkek általánosán a birtokosi jogokat illető hazai törvényekkel ellenkeznek, jelesen a köz helybeli részesedést meghatározó Appr. Const. III-ik része 29-ik czikkével, egyébaránt is azoknak, valamint szerkeztésekben úgy a felsőbb megerősítés aránti kívánatában, a m.-kölpényi birtokosságnak teljes megegyezésen (mi a hasonló kötelező erővel birandó határozatokra nézve főbb feltétel) nem hogy léteznék, de sőt azokra nézve a folyó év junius 1-ső napján gyűlésünkre bé adott nyilatkozatokban két m.-kölpényi birtokos gr. Teleki Ferencz és B. Henter József által a megerősítésre nézve ellent mondas tétetett, és az F. betűvel jegyzett Záraték szerint a Bocsok társaságnak gyakorlati Constitutioja eltörlése aránt, az irt társaság képviselői törvénybe lévő idéztetve, gyűlésünk azon felküldött törvényczikkek felsőbb megerősítését a fennebbi okoknál fogva ajánlhatónak nem találja, minek is e szerint alázatos tisztelettel való felfejtése mellett, alázatos tisztelettel vagyunk sat.“)

- 1) . azon évi eredeti marosszéki közgyűlési jegyzőkönyvből, hol a kir. főkormányzók végzéséről ugyan nincs említés, de bizonyos, hogy a kölpényi Bocsok társaság ma is úgy használja azt, mint eddig.

8. Kis-Lekencze.

Térhelyen fekszik. Szomszédai k. és é. Szabad $\frac{3}{8}$, ny.-ról Rűcs, $\frac{5}{8}$, és M.-Sámsond $\frac{3}{8}$ d.-ről M.-Kölpény $\frac{7}{16}$, osztr. mért-földnyi távolra. Területe részletesen és összesen: szántója 246 h. 1128 öl, kaszálója 150 hold 820 öl, legelője 34 h. 1479 öl, erdeje 17 h. terméketlenek 17 h. 102 öl, öszvesen 466 hold, és 328 □ öl; földje nagyobbára feketés, kevesebbé sárga, agyag halom, egyik része vizenyős. Házai száma: 33. Hegye kettő van, k felől van egyetlen erdeje, a másik legelő. Patakai: Kis-Lekencze k. oldala mellett, a Bazédról és Szabédról jövők, és a Rűcsről, ny.-ról érkező, mely a Kis-Lekencze ny. szélén levő lisztelő kis malmot hajtja; mikor vize elegendő, nem csak a falusiakat, hanem a szomszéd szabédiakat és m.-sámsondiakat is ellátja őrléssel; e két folyamocska egyesülten ny.-ra Sámsondra halad. Ivóvize nincs; hanem a rűcsi határ kutjából élnek. Vagyonosabb birtokosa régebb csak br. Kemény Simon volt, de most már az urbériség által föl szabadultak közt több jó birtokos van. Köz és magán épületei: a görög egyesültek fatemploma; br. Kemény Simon jó földszinti kőháza, s az újabban épült több csinos magán házak tűnnek ki.

9. Maros-Szent-Anna.

Fekszik egészen téren a Maros mellett, hol a rombolásnak ki levén téve, többször volt terve lakóainak attól távolabb költözni. Szomszédai: é.-ről Udvarfalya $\frac{3}{8}$, d.-ről Remeteszeg $\frac{1}{4}$, és M.-Vásárhely $\frac{11}{16}$, ny.-ról Bárdos $\frac{3}{8}$, Szabad $\frac{5}{8}$, Galambad $\frac{13}{16}$, k.-ról a Marostól elválasztva Maros-Szent-György $\frac{15}{16}$ osztrák métföldnyire. Területe részl. és összesen: szántója 705 h. 513 öl, kaszálója 199 h. 454 öl, szőlője 17 h. 322 öl, legelője 292 h. 643 öl, erdeje 133 h. 862 öl, terméketlenek 164 h., öszvesen 1660 hold, és 240 □ öl; ezek kevés oldalos és vizenyős darabjait kivéve, általánosan első osztályu földek. Házai száma: 120. Hegye három van egymással öszve kapcsolva, nagy-, közép és kis hegy neven határa ny. részében; jó bort termő három szőlője is ezeken van erdeivel együtt. Folyó vize: a Maros: jó é.-ről, és Maros-Szent-Anna k. felén d.-re halad M.-Vásárhelyre; használják lakóai ezt marhahajtásra, tutajozásra rákászatra, halászatra nem kis sükerrel; van rajta a falun alól d.-re két jó karbeli nagyobbrendű malom hová, járnak őrleni: Csávás, Fele, Bárdos, Szabéd, Szabad, Bazéd szárazsággal a Mezőség is. Pataka egy van, ny.-ról jő-, mit a Maros évenként több versen feltolván, Sz.-Anna határa

nagy részt elgázolja, s megbecsülhetetlen károkat okoz a gabonákban, réteken; a görög egyesültek czintermét s egész táját ellepve a Marosba szakad. Ivóvízzel a Marosból élnek, de vannak több jó ásott kutak is a gazdák beltelkein. Vagyonosabb birtokosai: br. Bálintith József, Máriafi Lajos, és Albert, kiknek száma szaporodott a fölszabadult urbéresekkel. Köz és magán épületei a reformátusok ódon kő egyháza, mellette lévő magoss fatoronnyal; midőn ez utóbbi alapját ezelőtt 18 évvel ásták, több ember csontot, gyöngyöket, gyökereket s más arany és ezüst portékákat kaptak, de a melyeket kezelőik föl használnván vagy eladván nem tudhatni, melyik időszakból valók. E toronyban két harang van, a nagyobbik nyolcz mázsás; tiszta és igen szép hangu; a nép-monda szerint a tatárok dúlása elől a Marosba rejtetvén, annak medréből huzzák ki, hol még ennél is nagyobbbat lenni állítanak; alján e körirat van: O Rex Gloriae veni cum pace. A. 1497." E harangon továbbá k.-ny.-é. három felőlről mind kerek külön körökben feszület van. A görög egyesültek temploma tornyával kőből építvők de aránytalanak törpék és sülyedtek. Több alkalmas magán lakok vannak e faluban, legkitünőbb a Kormos család téglából épült földszinti, új izlésű csinos háza. Maros-Szent-Annának egész felső fele é.-ről, határostól hajdan Benefalva nevet viselt; ny.-ről Galambad felé nyúló erdejének s é.-rőlí földeinek helyét ma is Benefalviakénak hívják; a másik d.-rőlí felerésze Benefalvának pedig a M.-Vásárhely határának egyik részét teszi, abba levén bekebelezve. Oklevele: 1609-ben több maros-szent-annai lakosok által adták telkeiket külsőikkel M.-Vásárhelynek, s magokat azok pölgárai közzé iktatták e szerint „1609 die dominica proxima post festum beati Martini Episcopi: Zékel Miklós, Ágoston István, Ambrus János, Moga Pál, Orbán Mihály, Tarr János, Nagy István, Bartalis Mihály, és Zékel István maros-szent-annai lakosok, magok és több társaik nevekben mind szabad emberek Szent-Annán volt házaikat külső-belső jóságait M.-Vásárhely városának által adták, és magok a Város közze incorporáltattak — erről külön kötlevéltre léptek ¹⁾; — aláírta egyedül Angyalosi János Itélő mester."

10. M é n e s.

Fekszik hegyektől körül véve egészen völgyben, csupán é.-ra téres nyílással. Szomszédai: é.-ről Fele $\frac{3}{8}$, d.-ről M.-Kövesd $1\frac{5}{16}$, ny.-ről M.-Kölpény $\frac{5}{8}$, k.-ról Szabad $1\frac{1}{16}$, osztrák mértföldnyire.

1) Eredeti M.-Vásárhely levéltárában van.

Területe részl. és összesen: szántója 545 h. 1005 öl, kaszálója 268 h. 1060 öl, szőlője 5 h. 1505 öl, legelője 25 h. 1007 öl; erdeje 271 h. 340 öl, terméketlenek: 28 h. 1483 öl, egészen 1146 hold; ezeknek hegyek megetti része sárga és fekete sziváj, a felső forduló merőben vizenyős, sok trágyát igénylő, hideg hely. Házai száma: 61 Hegyei: a Csücsüllő: ny.-ra, ugyan e táján a Bocskottó, k.-ról a Czigla, vagy Német kalap; ennek déli oldalán a falu háta megett van jó bort termő szőlője. Patakai: a Ráb, ered d.-ről a a pojána és sárháló nevű helyekről; Kerekaszálka p. é.-ről a felei ménesi széna füvek forrásaiból, mindkettő a felei határ é. részire foly; a ménesi határt a feleitől elválasztva, haladnak Mező-Csávásra. Ivóvizei Alsó kút é.-ről, Kis Péter kút d.-ről; amazt a falu alsó ezt a felső részin lakok használják; és a Sárháló k. Vagyonosabb birtokosok: Eperjesi Mihály, Szörcei Elek utódi, Kacsó Mihály, Kacsó Dániel, Kis Antal, Virág Domokos, Nagy Sámuel. Köz és magán épületei: az ev. reformátusok és a görög egyesültek kis templomai; Eperjesi Mihály, Kis Antal, Kacsó Mihály sat. magán lakai csinosabbak. Ménes d. osztályában az ugy nevezett pusztá templom alján néhány ponton vasacsos forrás van. A reformátusok temetője d. végiben, ugy a Ráb patak martjain köszén találta-tik; ugyan e patak polyána nevű helyből eredő egyik ágánál, a viz csonka, oltatlan mésszel erőssen rakott kőfalat mosott ki, ugy tart-ják, hogy régen itt fekütt e falu Nagy-Ménes név alatt, s hogy a felei reformátusok egyik harangja is innen került volna.

II. Remeteszeg.

Fekszik határa közepében, inkább posványos és ingóványos helyen, de térben, Szomszédai: k.-ról M.-Sz.-Anna $\frac{1}{4}$, d.-ről M.-Vásárhely $\frac{1}{4}$, ny.-ról Egerszeg $\frac{7}{16}$, Sz.-Király $\frac{1}{2}$, é.-ről Harczó: $\frac{3}{4}$, és Bárdos $\frac{3}{4}$, osztrák mértföldnyire. Területe részl és összesen: szántója 49 h. 475 öl, kaszálója 65 h. 1286 öl, terméketlenek 8 h. 1231 öl, együttesen 123 hold és 1442. □ öl; nagyobb része téres fekete iszapos és porondos, a többi hegyes, mely agyagos. Házai száma: 38. Hegyei csak egy van a Felhágó, é. osztályában, azon van a lakosak temetője is. Patakja egy van, jó határa é. részéből s k.-ról-ny.-ra körül folyván a falut és területét, halad Egerszegre. Ivóvizei: többnyire a közelökben levő Maros vizét isz-szák, van azonban é.-ről az ugy nevezett agyagos domb alatt bő forrásu jó vize. Vagyonosabb birtokosok: id. Csiki Márton és test-vére, Gergely utódi, ezeknek van két kitűnőbb kő lakházuk is;

továbbá az urbériséggel fölszabadultak. Temploma egy sincs, a nagyobb számmal lévő görög egyesültek Sz.-Annára, a görög nem egyesültek Egerszegre járnak templomba. Határa é. részin jó keresztül Egerszegről egy vonalban a Klastrom oldala aljával a római út, kő rakás a föld felszínén többé nem látszik, de szántások alkalmakor sokszor találtak régi köveket. Remeteszeg területe közelében feküdt a hajdani Székelyfalva, mely ma pusztá, s annak csupán hat darabocská földé tartozik most Remeteszeghez, a többi merőben M.-Vásárhely tulajdona. Remeteszeg a fejei barátok idejében épült. ¹⁾

12. Mező-Sámson d.

Fekszik határának k. szélében, hegyektől körül karolva. Szomszédai: k.-ról Kis Lekencze $\frac{3}{8}$, ny.-ról a Feketei pusztá $\frac{2}{16}$, d.-ről M.-Madaras $1\frac{1}{16}$, é.-ről Pagocsa $1\frac{1}{2}$, és Rücs $\frac{2}{16}$ osztr. mértföldnyire. Területe részl. és öszszesen: szántója 2858 h. 1076 öl, kaszálója 1305 h. 1504 öl, nádasá 56 h. 872 öl, szőlője 17 h. 450 öl, legelője 905 h. 1334 öl, erdeje 46 h. 427 öl, terméketlenek 328 h. 737 öl, egészen 5519 hold. Ezen területnek nevezetes részét tesszik Marosszéken egyik legnagyobb, s egy tagbani jó legelője, Fekete, Bohus, Veres pocs nevű puszták, melyeken több házak vannak méh és marha tenyésztő lakósaival; ezeknek földé különböző vegyületű, térein fekete termő — hegyein sárga agyagosak, némely helyeken vizenyősek. Háza száma: 340. Hegyei: Csipkéstető é.-ra, ugyan erre van három szőlője is, nagyobbára parlagban hagyva; a mit mivelnek, az jó zamatu bort terem. Dája ny.-ról, Pogányvár d.-ről, a népmonda várat említ rajta, de a minek ma teljességgel semmi némi nyoma sincs, helyén még követ sem találhatni. Patakai: a sós és pusztá nevű forrásokból ny.-ról eredő, a falu derekán keresztül foly, kiáradásakor nem kevés kárt okoz, a pogányvár aljában lévő forrás pataka d.-ről; az édes ágy nevű határ rész kútjából eredő p., mind három k. felé a sámsondi tóba ömlik. Ivóvizet határa ny.-ti felében lévő nagy erdő k., és az édes ágyban lévő forrásokból nyer az egész lakosság, mert benn laktelkeiken sehol jó nincsen. Sós víze is van ny. felén, de gyöngé, csak kenyér sütésre, és a marhák számára használható. Tava jó nagy van, legelője aljában, barmaik itatására feresztésére, kender-áztatásra, halászatra, vad-écze és hódá vadászatra használják; nádat bővön ad; halászati jövedelme

1) A m.-vásárhelyi r. catholica nevelődét illető alapítvány levelek jegyzőkönyve szerint.

közös M.-Kölpénynyel és Mező-Madarassal. Vagyonosabb birtokosok: gr. Rhédei István, Berzenczei László, Dindár Elek, Dindár Lajos, Cserei Mihály, Jakab János, id. Szekeres János, Molnár Mihály, a Szász, Pánczél, Balog, Kiss, Szöllősi, Jenei, Fodor, Gödri, Székely családok. Köz- és magán épületei: a r. catholikusok 1760-ban Mária Thérézia császárnő költségén építtetett temploma; s az ev. reformátusok 1845-ben készült jó erős és csinos kő egyháza tornyaikkal, utóbbiban van két harang, melyeknek egyike két mázsás 77 *℔*. 1853-ban Segesváron öntetett, másika három mázsás e kör irattal: „Verbum Domini manet in aeternum Anno Domini 1592.“ Még egy másik ódon templom volt a reformatusoké, alatta a gróf Rhédei család egyik ágának sirboltja, melyet mint udvarában fekvőt 1843-ban cserélt ki gróf Rhédei Ferencz, evégre az említett új templom alkalmasabb, tágasabb helyét adván, gr. Rhédei István pedig nagyobbra építést is föl segélvén; a görög. egyesültek fa temploma. A magán lakók közt, a gr. Rhédei Istváné kőből, szép földszinti szobákkal, diszes kellékekkel egész Marosszéken egyedüli mely menkő fogóval (conductorral) van ellátva, — tágas nagy kertével, melyre a tulajdonos gróf nem kis költséget és fáradságot áldozott; e kert minden kényelmekkel, azok közt szép virágházzal bir, részint kaszálló, részint veteményes táblákkal, halas tóval, egy pár hattyúval, ki tűnő kis fenyvessel; régebben találtak itt római hamv-vedreket, mik ma a m.-vásárhelyi ref. tanoda ritkaságai közt vannak; gazdagon el van látva disz-, és kevesebb gyümölcs-termő fakkal. A tisztelt gróf nagy atyja gr. Rhédei Mihály az 1789-ki török háborúkor tartott udvarában 12 tevét is, a szükséges teher hordózásra, de nem tenyészték, az erdélyi éghajlat hidegsége miatt. Dindár Elek cseréppel fedett csinos új udvarháza is szép, itt van egy asztali csinos izlésű ékeség, melyet elbontva nádméz, só, virágtartónak egyaránt használhatni, tetején 12 kávékalán, az egész finom tiszta ezüst, súlyára nézve 92 lat, vastagon és gazdagon aranyozva; ezt hazájából ki származott francia Molitor András, ki a bécsi udvari cancelláriánál tiszteskedett I-ső Nápoléon császártól királyi emlékebe kapta azon fáradságáért, hogy Verbőczy István hármaskönyvét egészben francziára atfordítva megküldötte. E Molitor András leánya Anna, előbb kapitány Cserei Józsefné, később aranyos széki fő királybíró, — Dindár Antalné volt, kiről nagyobbik leánya Cserei Mária — Dindár Elekné birtokába jutott, hol e kincset többször láttam. Cserei Mihály laka is szép, nála találtak egy harang—ércz vegyületű, kupás nagyságu, ép mozsár, e kör öntéssel: „Michaelis Co-

losvári 1591. "A r. catholicus plébánusháza kőből. stb. Van Sámsond határa é. felében Mocsár nevű helyen egy has hajtó tulajdonságu gyógy forrás, színe helyben szürke, s ha áll veres, vas rozsdás színű. Miképp kapta a feketei pusztá $\frac{1}{3}$ -dát Sámsond, már M.-Bádnál felemlitém.

13. Szabad.

Fekszik határa közepén, téres, de ny. része emelkedettebb helyen. Szomszédai: k.-ról M.-Szent-Anna $\frac{5}{8}$, és Udvarfalva $\frac{3}{4}$, ny.-ról Ménés $\frac{11}{16}$, és Csávás $\frac{3}{8}$, é.-ről Galambad $\frac{7}{16}$, p.-ről Bárdos $\frac{5}{8}$, d.-ny. közt M.-Kővesd $\frac{11}{16}$ osztr. mértföldnyi távolra. Területe részi. és összesen: szántója 991 h. 843 öl, kaszálója 296 h. 631 öl, szőlője 10 h. 1164 öl, legelője 306 h. 664 öl, erdeje 461 h. 379 öl, terméketlenek 61 h. 190 öl, mind öszve 2127 hold, 667 □ öl; ezeknek hegyes része fejr palás, a többi fekete tömött sziváj földű, réteit gyakorta elgázolja a víz. Házai száma: 111 Hegyei: a Gyálu furesilor é.-ra a falu felőli déli végében van egy tiz öl széles, s ugyan anynyi hoszszu fekete földű hely, rajta találtató vize zöldes, a marhák erősen szeretik inni, a falusiak szereturának hívják, egyszer sem szárad egészen ki, fejr gérás, mintha sóval lenne bé hintve, sárga ragadós mint a szúrok, a lakósok ezt minden gyurás nélkül épületeik vájagolására használják; Horgos h. és Fátzá máre k.-re Kasztá Zsülör ny.-ra; e két utóbbinak végiben van szőlőjek a szabadiaknak jó bort termők. Pataikai: több apró forrásokból hátára ny. osztályából és a Csávásról eredők, ezek a falu k. oldalánál egyesülve, gyakran kaszálót eliszapolva folynak k.-re Bárdosra. Ivóvizei: Buna ny.-ról, jó vizű, bő forrásu, ebből élnek nagyobbára a lakósok; d.-ról a br. Henter József udvarabeli, vannak a falu é. során több jó kútak is. Vagyonosabb birtokosok: báró Henter József, br. Kemény Simon, Csiki Márton, Szalai Farkas, és az urbériséggel föl szabadultak. Köz- és magán épületei: a görög egyesültek temploma fából építve, a falu közepén, ny.-ra czinterme közelében, nagy halmaz emberi csont van, záporok alkalmával többet mos ki a víz, a falu nevével együtt az is igazolja, a régiektől maradt azon mondát, miszerint ezt merőben Székelyek lakták, kiket egyházaikba gyűlve vágattott le 1661-ben Áli Basa táborával; továbbá több a M.-Vásárhely várossa levél tárában eredetileg meg levő oklevelek, a XVI század végéről és a XVII-nek elejéről, hol Szabadnak mind Székely lakósi fordulnak elő név szerint. Ez egyház tornyában ma is használtatik egy három mázsás harang, melynek hangja nagyon szomorú, e felirat van

rajta: „O Rex Glorïae veni cum pace — Anno 1403.“ Szabad vénei elődeiktől hallomásból beszélik, hogy ezt bizonyos nagy szárazság alkalmával meg apadván a fenn irt Buna nevű kútban a víz, ott találták, mind formája, mind betűi, a Szabédi unitáriusok harangjával talál, és számok sem sokat különböznek, honnan nem alaptalanul állíthatni, hogy egy műhelyből kerültek ki. A magán lakók közt kitünőbbek a br. Henter József, Szalai Farkasé, Csiki Mártonnéé, s más csinos házak. Oklevelei: Consensus Nobilis puellae Catharinae Kornasd super Zabad in Sede Siculicali Maros exist. anno 1582. Tutoria ejusdem puellae super Zabad Benedicto Mindszenti a principe collata 1582. Donatio unius domus primipilaris in possessione Zabad et Sede Siculicali Marus quae Joannis Szakoczi praefuisset Benedicto Mindszenti collata 1583. 1)

14. Szabéd.

Fekszik egy mély gödörben magas hegyektől körülvéve d-re. Szomszédai: é. ról Bazéd $\frac{1}{2}$, d-ről Ménes $\frac{11}{16}$, M-Kölpény $\frac{9}{16}$, k.-ról Fele $\frac{1}{2}$, ny.-ról Kis-Lekencze $\frac{3}{8}$ osztr. mfdnyire. — Területe részletesen és összesen: szántója 975 h. 459 öl, kaszálója 351 h. 62 öl, szőlője 37 h. 1131 öl, legelője 283 h. 1547 öl, erdeje 143 h. 1440 öl, terméketlenek 100 h. 164 öl; összesen 1891 hold és 1594 □ öl, melyek jó tömött fekete földűek, kivéve meredek, polás és sárga agyagos hegyeit — Házai száma: 184. — Hegyei: Hideg ágy, a falu melletti oldal, ezen kívül még Földvár k.-ról, az Agyagos oldal és Nagy hegy ny.-ról, a Kerülő d.-ról fekszenek. A Földvár, Nagy hegy és Kerülőn vannak jó bortermő szőlőhegyei, nagy szorgalommal mívelik, ez levén gazdaságaiknak egyik főága. — Patakai: a Keskeny é.-ről Kis-Nyulasról, a Kis tó d.-ről hason nevű forrásból, a falu ny. felén halad keresztül; a Korhány, hason nevű helyről veszi eredetét; mind három Kis-Lekenczére hőmpölyög. — Ivóvizei jók és derekasok. Sós kútja is van határa nyugati felében, vize gyenge, de főzésre és sütésre alkalmas. — Vagyonosabb birtokosok: a Rendi, Iszlai, Nagy, Dobos, Kis, Fodor, Fekete, Székel, Barabási Jakab, Madaras sat. családok. — Köz- és magán épületei: szép kő-egyháza tornyával az unitáriusoknak a falu felső vége felé, keletre, a temető alatti dombocskán; említést érdemel három harangja, egyik három mázsás, Kolozsvártt öntetett 1835ben, másik azon 65 fontos, mely Bazéd leírásánál előfordult, a harmadikról az

1.) Gy.-fejérvári káptalani eredeti levelek lajstromából irtam ki.

unitárius ecclia eredeti jegyzőkönyve 36, 68 és 69 lapjain ezek olvashatók: „A torony déli ablakánál van egy másfél mázsa harang, melynek régiségét ezen homlokirás bizonyítja: „O Rex Kurie veni cum pace Anno Dni MCCCCVII“ az-az 1407 igen régi barát betűkkel öntve; — az ev. reformátusok, s a görög egyesültek egy oldalon fekvő kis fatemplomaik. Magán lakjai csinosak, nagyobbára szalmás, néhány zsendelyfedéllel. Határa k. részében az ugynevezett Csájkán árkában, mely mintegy 50 ölös hosszu, jóféle kőszén van; többnyire nagy zápor-esők után, véka- s némelykor szekérrel hordva feldolgozzák a kovácsok.

15. Udvarfalva.

Fekszik határának éppen közepében, téres helyen, nagy utcájának kertei felnyulnak a falusi szőlőhegy alá; ezelőtt 80 évvel a Maros k. partjáról ny. felé költöztetett e falu; időmben éltek öregek, kik a régi Udvarfalván laktak. — Szomszédai: é-ről Várhegy $\frac{1}{16}$, d.-ről Maros-Szent-Anna $\frac{3}{8}$, k.-ról M.-Sz.-György $\frac{2}{8}$, ny.-ról Galambad $\frac{3}{4}$, és Szabad is $\frac{3}{4}$ osztr. mfdnyire. — Területe részl. és öszszesen: szántója 540 h. 66 öl, kaszálója 84 h. 997 öl, szőlője 12 h. 318 öl, legelője 11 h. 654 öl, erdeje 325 h. 890 öl, természetlenek 57 h. 90 öl, egészen pedig 1030 h., 1415 □ öl; hegyes része hamuszín palás, kő nélkül, téres része tiszta fekete tömött, a legjobb vegyületű termőföld. — Háza száma 89. — Hegyei: Nagy hegy, határa é. osztályában; a falusi szőlőhegy, mely inkább domb, az elsőnek k. oldala, az utóbbi merőben jó bort terem. — Folyóvize: a Maros, mely é.-ről Várhegyről jöve, halad d.-re Maros-Szent-Annára, nem kis károkat okoz e falu berkeiben; a Rozsnyai családnak jó karbeli lisztelő malma van rajta. — Patkja csak egy van Határ p. néven, ered határa nyugati szélében Szabad felől s foly M.-Sz.-Anna s Udvarfalva között, a kettőnek határát egymástól megkülönböztetőleg; minthogy nem takarítják medrét, gyakori kiöntéseivel elgázolja a szántóföldeket. — Ivóvizül a Marost használják a lakosok, de vannak jó kútak is telkeiken. —

Vagyonosabb birtokosok: Rozsnyai János, Virágháti Jánosné, Orbán Miklós, Dózsa Sámuel, a Diószegi, Ráduj, Nagy, Domahidi családok. — Köz- és magán épületei: az ev. reformátusoknak toronnyal együtt kőből épült temploma; a görög egyesülteké fából. — Magán lakai közül figyelemre méltók a Rozsnyai Jánosé, Orbán Miklósé téglából, Virágháti Jánosnőé és az ev. ref. papé fából. — Udvarfalvának határa déli részében az ugynevezett Votájában, a pa-

tak fenekén bizonyos világos hamu színű pala találtatik, mely ha zabszalma-perjével s hamuval vegyítettetik, égszín kéken, ha pedig megégetik, veresen fest; ezt a maros-szent-annaiak házfestésre hordják el. Oklevelei: érdekes a következő 1691-iki kötlevél, mely az akkori idő pénzszerűkét s a földek olcsóságát tanusítja: „Mi Maros-székbén Galambadon lakó Biró Ferencz és Kerekes Mihál, mind ketten nemes emberek, ugyan ezen Székbén Maros-Vásárhelyt lakó Tőke György Városj tisztességes Tanátsbelj Személy — Adgyuk tudtára mindenekk, a kikk illik qd. in hoc anno praesenti 1691 die 5. Maj, midőn volnánk a meg irt Székbén Udvarfalván, a Nemes Székely Márton Uram házánál, jelen lévén mi előttünk egyfelől maga Székely Márton Ur, másfelől Csiki Annok. Ada Csiki Annok Székely Márton Uramnak és maradékinak három hold földet zálogjára, az edgyiket flor. 2 dr. 87 idest két magyar forintokért s nyolczvanhét pénzékért, mely hold föld vagyon a felső forduló határban, a hosszú nevű helyben, melynek felyül való vicinussa Kerestely György földé, alol penig Sándor Márthoné. — A másik hold földet flor. 3 idest három magyar forintokért, mely vagyon az also forduló határban a Gyepüre járó helyben, felyül való vicinussa Borbély János árva, alol Kerestely György földé; az harmadik földet flor. 1. denar. 50 idest százötven pénzékért, mely vagyon ugyan az also forduló határban a felhágo nevű helyben, alol való vicinussa a sz. Egyház, felyül penig Simon Mihály földé — Ugyan ezen alkalmatosság — — — — — Székely Márton Uramnak és maradékinak zálogjára egy hold földet flor. 2 d. 99 idest két magyar forintokért, s kilenczvenkilencz pénzékért, mely föld vagyon az alsó forduló határban a fel hágo nevű helyben, melynek aloll való vicinussa Kádár Mihály, felyül Szőke István földé. — Mind ketten penig ilyen formán adák Székely Márton Uramnak ezen földeket, hogy Székely Márton Uram, vagy posteritássi mindenkor tartozzanak kbocsáttanj (solutis nummor. jam dator. numeris) nem csak magának Csiki Annoknak, és Szabadi István Urk, hanem posteritássinak, vagy ha posteritássi nem maradnának eő kglmekk, még Attyafainak is ha találatnának közelebb valok Székely Márton Uramnál, ha penig aliquo modo ki nem akarná bocsáttani Székely Márton ezen földeket, minden törvény nélkül pénzt is amittállya Székely Márton Uram, a földek redéályanak a Wenditorokra vagy posteritássokra a mellyet — — — a meg nem álló félen meg vehessen vigore saltem unius legitimi Executoris. Mellyekre mi: nekünk kezeket bé adván mind két részről, quo deo scri-

psimus jure. Sigillo dat. — — — — írása alatt kiadván. Dat.
anno die locoq. int. supra notato. Correcta per nos —

Bíró Ferencz.

P. H.

Kerekes — — —

P. H.

Tőke György.

P. H. 1)

A mult XVIII-ik század elején M.-Vásárhelyről kiköltöztek a
minoriták Udvarfalvára, hol a gróf Keresztes József házában laktak ²⁾,
miről Kunits ³⁾ azt írja: „Udvarfalva Patres Ordines Minorum Divi
Francisci aliquod alit, quod illi beneficium spiritualium rerum ad-
ministracione abunde compensant“. Később azonban M.-Vásárhelyre
mentek vissza lakni.

1) Eredetije saját gyűjteményemben. — 2) L. M.-Vásárhely leírásánál. — 3) Da-
cica Siculica 71. l.

Tárgymutató.

Az arabsszám a lapot jelenti.

Abód 137.
Abódi járás 55. 137.
Adorján (kis és nagy) 200. 203.
Adósfalva 309.
Adózása 81.
Ágak és nemek 61.
Agárd 271.
Ágostai vallásuak 32.
Ákosfalva 248.
Alapítványi székely műipar iskolára 129.
Alkirálybírák 77.
Állatok 10.
Állati gyártmányai 21.
Andrásfalva 195.
Ásványi gyártmányai 22.
Ásványai 19.
Általános ismertetés 3.
Atosfalva 217.
Baczka-Madaras 250.
Bakó István 66. 73.
Balassy Mihály 63.
Bálintfalva 250.
Balogh János 64.
Balogh József 40.
Balogh László 73.
Bálványvára 148.
Bánd 307.
Bándi járás 307.
Bánfi Farkas 71.
Bánfi Pál 62.
Bárdos 335.
Báti Gábor 141.
Bazéd 336.
Bede 138.
Bekecs 4. 205.
Bekecsvára 205.
Bere 196.
Bere-Keresztur 197.
Bereczki Károly 216.
Bergenyei szállás 207.
Berzenczei István 74.
Bethlen Sámuel 71.
Bethlen Sándor gr. 75.

Bocskaiak 192.
Bocskai István 214.
Bocsok erdő 343.
Bocsok társaság 343.
Bodon 1. Hagymás-Bodon.
Bodor Péter 42
Bóós 272.
Bőő 273.
Brényi László 72.
Búzaháza 168.
Czigányok 25.
Czimere a széknek 92.
Csávás 337.
Csávási gyógyviz 337.
Csejd 275.
Cserefalva 254.
Cserép gyárak 23.
Cserép pipa készítés 22.
Csiba 254.
Csikfalva 169.
Csikfalvi rév 170.
Csik Sz.-Márton 171.
Csik Sz.-Mártoni unitarius templom 171.
Csit Szent-Iván 315.
Csóka 139.
Csókfalva 217.
Csütmőd 309.
Dávid Antal Mózes alapítványa 129.
Deményháza 172.
Demeterfalva 200.
Derzsi János 63.
Domokos Antal br. 75.
Dósa Ábrám. 43.
„ András 43. 72.
„ Gergely 44.
„ Mihály 43.
„ Péter 44.
Egerszeg 317.
Ehed 173.
Eke-készítés 216.
Erdő-Sz.-György 219.

Falvak száma 58.
Faragott kő 338.
Fele 339.
Feliratok 166. 270. 284.
Felosztása 55.
Férgek 13.
Fintaháza 140.
Folyfalva 225.
Főkapitányok 62.
Főkirálybirák 71.

Galambad 340.
Galambfalvi György 145.
Gál József 76.
Gálfalva (Nyárad) 256.
Gálfalvi járás 248.
Gáspár János 72.
Gáspár Katalin boszorkány pere 195.
Geges 144.
Gócs 147.
Görögök 24.
Görögegyesült vallásuak 33.
Gyalakuta 222.
Gyalakuti Péter 71.
Gyalmászat 7.
Gyártmányok 21.
Gyékeny készítés 22. 149.
Gyulafi László 70.

Hagymás-Bodon 258.
Halak 12.
Haller Gábor 67.
Halmágyi István 75.
Harangfeliratok 198. 241. 251. 262. 271. 337. 346. 349. 351. 352.
Haraszt-kerék 147.
Harczó 318.
Harisnya posztó 21.
Havad 149.
Havadtő 224.
Henter Zsigmond 75.
Hidvég 341.
Hódos 174.
Huszár István 64.
 „ **Mátyás** 66. 73.
 „ **Péter** 66.

Igazgatása Marosszéknék 58.
Ikland. 273.
Ilenczfalva 151.

Iusurrectio 85.
István vagy Isten tava 8.
Iszló 180.
Izraeliták 33.

Jánosi Sámuel tetszhalála 259.
Jedd 276.
Jegyzők 80.
Jegyzőkönyvei a széknék 101.
Jeles férfiai 40.
Jobbágyfalva 178.
Jobbágyfalvi járás 56. 168.
Jobbágytelke 178.
Jósika Gábor 74.
Jótékony intézetei 39.

Káál 279.
Káli járás 57. 271.
Kakasd 260.
Káposztás Szt.-Miklós 260.
Karácsonfalva 261.
Kata kútja 202.
Katonasága 84.
Káthai György 197.
Kebele 281.
Kebele Szt.-Iván 283.
Kebli szabályai a széknék 136.
Kelementelke 225.
Kemény János 221.
 „ **Miklós gr.** 76.
Kerekhalom 338.
Kereső László jegyzetei 179.
Keresztur I. Bere és Mező-Keresztur.
Kereszturi János 71.
 „ **Miklós** 74.
Kibéd 227.
Kincsfalva 309.
Királybirák 71. 77.
Kis-Adorján 200.
Kisdédóvóda 39.
Kisfalud 319.
Kis Gergely 46.
Kis-Görgény 152.
Kis-Küküllő 6.
Kis-Lekencze 345.
Kis-Telek 309.
Koronka 285.
Kornis Gáspár 69.
Kornis Mihály 200.
Kovachoczy István 64.
Kovácsnai Sándor 47.

Kölpény 342.
Köszvény gyógyítás módja 314.
Köszvényes Remete 191.
Kövesd l. Mező-Kövesd.
Kun Benedek 72.

Lázár János gr. 48.
Lázár Ferencz 71.
„ György 66. 74.
„ Imre 74.
„ Mór 10. 264.

Lége 10.
Léγκő 8.
Lekencze 345.
Leletek 190. 338.
Lőrinczfalva 154.
Lukafalva 153.
Lustrakönyvek 93.

Magyari Annok dolga 251.
Magyarós 201.
Mája 185.
Makkfalva 231.
Malmok 192.
Malomfalva 323.
Márkod 183.
Maros 5.
Marosszék állatai 10.
„ fekvése és területe 3.
„ folyóvizei 5.
„ határai 3.
„ hegyei 3.
„ népessége 26.
„ rónái 5.
„ tavai 7.

Maros-Szt.-Anna 345.
Maros-Szt.-György 288.
Maros-Vásárhely 291.
Marostere 5.
Második rész 135.
Mátyus István 48.
Ménés 346.
Ménések 10.
Mezőségi hegyek 4.
Mező-Bánd 307.
Mező-bándi járás 57. 307.
Mező-bándi tó 7. 308.
„ Kölpény 342.
„ kölpényi tó 7.
„ Kövesd 320.
Mező-Madaras 320.
Mező-Panith 326.

Mező-Sámsond 348.
Mező-sámsondi járás 57. 335.
Mikháza 187.
Mikházi leletek 190.
„ zárda 187.
Moson 292.
Mó'sa Gergely 296.
Mózes Károly 48.
Műipar iskolai alap. 129.

Nagy Adorján 203.
Nagy-Ernye 293.
Náznánfalva 324
Nemek és ágak 61.
Nemes János gr. 75.
Népei 23.
Népessége 26.
Nőegylet 40.
Növények 13.
Növényi gyártmányok 22.
Nyárad 6.
Nyárad-Gálfalva 256.
Nyárad-gálfalvi járás 248.
Nyárad-Szereda 212.
Nyárad-Szt.-Benedek 268.
Nyárad-Szt.-László 269.
Nyáradterc 5.
Nyárádtő 266.
Nyomát 297.

Oláhok 24.
Olá Judith pere 331.
Olajtörő 192.
Országútai 90.

Örmények 24.

Panit l. Mező-Panith 326.
Pécsi István 311.
„ Simon 311.
Pénz (római) 310.
Pénztárnokok 79.
Pestis 176. 260.
Péterfi Albert 50.
„ László 49.
„ Pál 49.
„ Sára boszorkány pere 146.
Pogányvár 348.
Ponya Mihály 62.

Rapsónévára 244.
Reformatusok 31. 294.

Régi aranyok 272.
 Régiségek 155. 224.
 Régi pénz 310. 338.
 Régi templom 165.
 Régi várhely 204. 228.
 Remete l. köszvényes Remete.
 Remeteszeg 347.
 Részletes ismertetés 137.
 Rigmány 203.
 Római cserép 239.
 Róm. katolikusok 30.
 Római pénz 310. 343.
 Római utak 91. 169. 173. 267.
 Római vár 190.
 Rovarak 12.
 Sárd 298.
 Sámsond l. Mező-Sámsond 348.
 Sánecz 145
 Sándor János 51.
 Sárosi György 73.
 Selye 204.
 Selyei járás 56. 195.
 Selyem tenyésztés 216.
 Seprőd 208.
 Somosd 155
 Sóvárád 238.
 Sugófalva 309.
 Süketfalva 208.
 Szabad 350.
 Szabéd 351.
 Szakadát 4.
 Száltelek 327.
 Szappan föld 339.
 Szárnyas állatai 12.
 Szász József 51.
 Szászok 24.
 Székelyek 23.
 Székelyfalva 346.
 Székely Gerebenes 309.
 Székely Mózes 268.
 Székely Sospatak 328.
 Székely Uraj 335.
 Székes 300.
 Szent-Antal Kápolna 106.
 Szent Imre 309.
 Szent István 240.
 Szentiványi Mihály 52.
 Szent-Gericze 156.
 Szent-Háromság 158

Szent-Király 328.
 Szent-Lőrincz 302.
 Szentmiklósi Mihály 53.
 Szentpáli János 72.
 Szent-Simon 211.
 Szereda l. Nyárad-Szereda 212.
 Szereda-Szt.-Anna 215.
 Szeredai Antal 52.
 Szilkerék 166.
 Szokmány posztó 21.
 Szombatosok 296.
 Szovátha 242.
 Szováthai járás 217.
 Szövérd 163.
 Tájszavak 54.
 Tamásfalvi János 63.
 Tanodák 34.
 Tekefalva 248.
 Teleki Mihály gr. 75.
 Templomfoglalás 159. 222.
 Templomhelyvásár 294.
 Tetszthalott 9 hétig 259.
 Tholdalagi Ferencz gr. 75. 76.
 " Mihály 63.
 Tisztei 62.
 Tófalva 302.
 Tompa 303.
 Torboszló 216.
 Tráján útja 169.
 Tűzkármentő társaság 39.
 Udvarfalva 352.
 Unitariusok 32. 159. 222. 294.
 Uraj 335.
 Úszó-mászok 12.
 Utak 90. 169. 173. 267.
 Vadad 192.
 Vadasd 247.
 Vaja 164.
 Várdomb 218.
 Várrom 239.
 Vecze 307.
 Véczkepataka 7.
 Viola József 53.
 Wesselényi Miklós oskolája 232.
 Zeyk Dániel 76.
 Zojáné.gödre 195.
 Zsidók 24.

Rövidítések a szövegben: é. észak, k. kelet, ny. nyugat, d. dél.